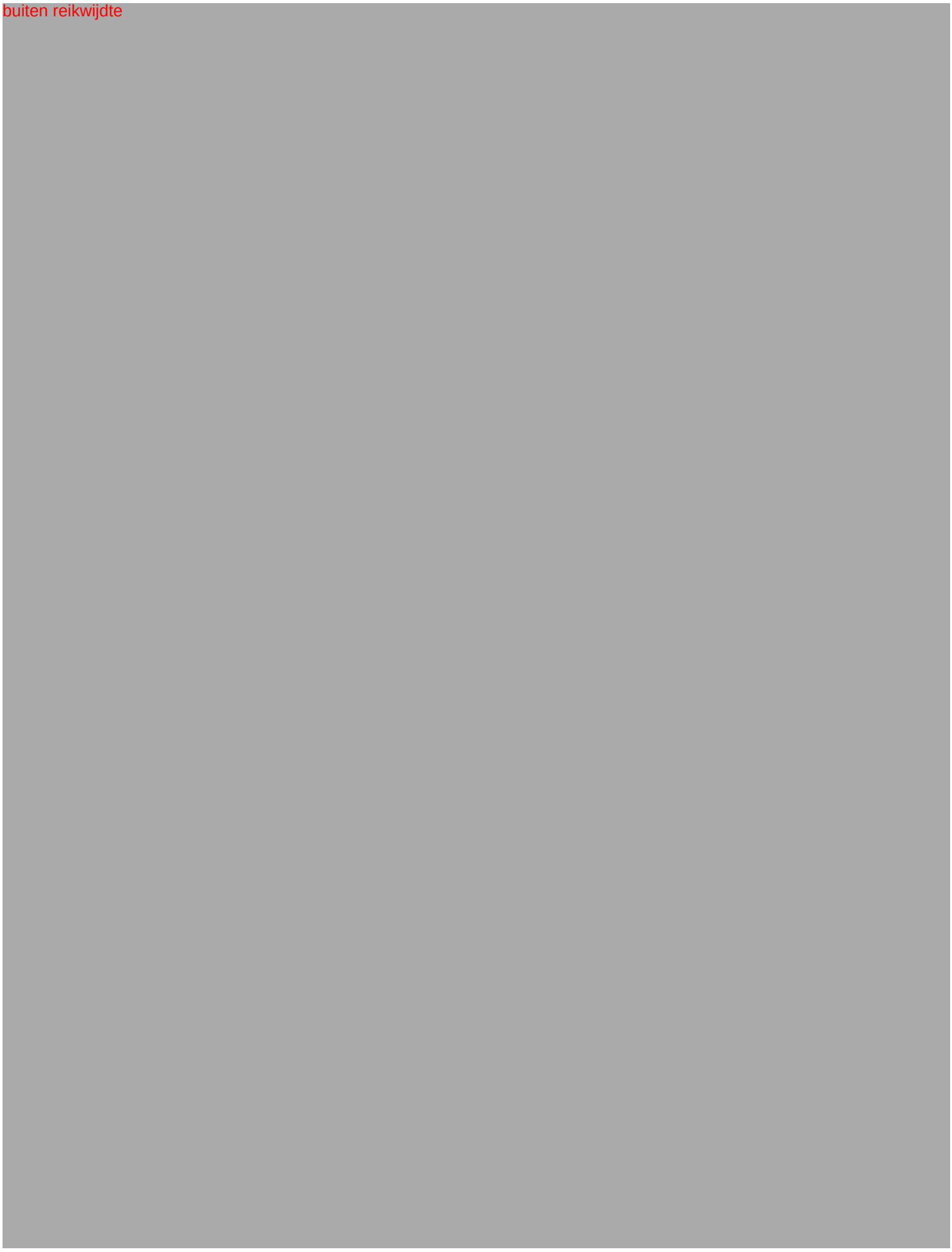

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

A12. Advies wolf.

Vraag: Zijn jagers, direct of indirect, betrokken bij de op te richten Gebiedscommissie?
Zo ja, waarom?
(

Beantwoording

Bij de in te stellen gebiedscommissie zijn deelnemers betrokken vanwege hun rol als dierhouder of als vertegenwoordiger van een belangenorganisatie of terreinbeheerder. Er is geen vertegenwoordiger betrokken namens de jacht/jagers.
Het College heeft geen bevoegdheid om zich uit te spreken over de privé activiteiten van de betrokken deelnemers, of activiteiten die de deelnemers vanuit andere taken wellicht vervullen binnen hun rol als vertegenwoordiger van een belangenorganisatie of terreinbeheer

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

Voor beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde

Algemene gegevens		***Verantwoordelijke***
Opsteller	tst.	Jordan Jumelet
Team	Natuur & Water	
Datum	donderdag 18 oktober 2018	*Paraaf verantwoordelijke*
Uiterste behandeldatum in GS: 30 oktober *Toelichting: om binnen de beantwoordingstermijn te blijven*		*Bespreken:*

Verwijzing naar speerpunt collegeakkoord/programma begroting	***Portefeuillehouder***
-	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	***Afwijkende mening***	***Paraaf directeur-secretaris***
1.		Wim Brenkman
2.		
3.		

Archivering		***Communicatie***
Datum:	*Registratienummer:*	*Openbaar:* Ja, later. Openbaar vanaf ontvangst brief door vragensteller.
	nr.	
	nr.	*Persbericht:* Nee
	nr.	*Bekendmaking:* Niet van toepassing

Onderwerp

Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde van de D66-fractie over de bescherming van schapen tegen wolven.

Advies

In te stemmen met de brief aan de D66-fractie, in afschrift aan de overige Statenleden.

Beslissing GS

Risico's

Niet van toepassing.

Aanvullende informatie voor GS

Niet van toepassing.

Tekst openbare besluitenlijst
Onderwerp: Statenvragen D66-fractie inzake bescherming schapen tegen wolven
De statenvragen van de D66-fractie inzake de bescherming van schapen tegen wolven zijn beantwoord.

Aan: Dhr. J. Tuin

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, @
Ons kenmerk @
Behandeld door [redacted] (0592)[redacted]
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over de bescherming van schapen tegen wolven.

Geachte heer Tuin,

In uw brief van 19 september stelde u een aantal vragen over de bescherming van schapen tegen wolven. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Vraag 1
Op welke wijze speelt (de financiering van) het voorkomen van doodgebeten schapen een rol in het overleg over het nieuwe Draaiboek Wolf?

Antwoord 1
Over het nieuwe draaiboek wolf heeft de BACVP een eerste oriënterende bespreking, maar het draaiboek zal door het IPO-Bestuur moeten worden vastgesteld. Tot die tijd is dit onderdeel nog in ontwikkeling. In Drenthe is in de aanloop naar het nieuwe draaiboek overleg gevoerd met de partners uit de sector tijdens de ronde tafel bijeenkomst in mei, in de eerste helft van november zal dit overleg met de partners worden voortgezet in een tweede bijeenkomst. Wij zullen voor u op een nader te bepalen tijdstip een bijeenkomst organiseren om u bij te praten over dit onderwerp.

Vraag 2
Wat is uw visie op het als provincie (deels) subsidiëren van omheiningen of andere preventieve maatregelen ter bescherming van schapen tegen wolven?

Antwoord 2
De provincie Drenthe sluit aan bij gezamenlijke benadering zoals in het nieuwe Draaiboek Wolf is omschreven, als er beleidskeuzes moeten worden gemaakt zullen wij u daarover informeren.

Vraag 3
Bent u bereid op korte termijn financiële middelen beschikbaar te stellen om zelf preventieve maatregelen te treffen wanneer in het genoemde overleg niet tot dat soort maatregelen gekomen wordt?

Antwoord 3
Zie antwoord twee. Wel zijn er op dit moment uitleen rasters en wildcamera's beschikbaar om op korte termijn een tijdelijke oplossing te bieden voor dierhouders die zijn getroffen door een vermoedelijke wolvenaanval.

Vraag 4
Hoe ziet u op dit gebied de rol van de provincie ten opzichte van Europese programma's en gemeentelijk beleid? Wat is uw visie op cofinanciering door verschillende overheden en schapenhouders?

Antwoord 4
Het staat gemeenten altijd vrij middelen beschikbaar te stellen voor preventieve maatregelen. Inzet van Europese programma's zal nader worden onderzocht.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, secretaris , voorzitter

5. Reactie advies wolf (GS-brief van 14 april 2020)

Onderbouwingsvragen van de fracties D66 en VVD

1. Is GS bereid de preventieve maatregelen per direct in te laten gaan? Zo niet, wanneer wel (op welke datum)?

Antwoord;
Ja

2. Zo ja, kan dit in samenspraak met de Werkgroep Wolf? Zo nee, waarom niet?

Antwoord;
Gedeputeerde staten is in gesprek met vertegenwoordiging van de sector via het ronde tafel overleg en de gebiedscommissie in oprichting. Beide zullen zijn bij het vervolgproces betrokken.

3. In welk stadium bent u met het instellen van de gebiedscommissie Wolf waarover u in de brief spreekt.

Antwoord;
Op 5 juni heeft de eerste bijeenkomst plaatsgevonden. De leden van de gebiedscommissie zijn aangemeld en er is een onafhankelijk voorzitter geworven. Op 16 juni neemt Gedeputeerde Staten een besluit over het definitief instellen van de gebiedscommissie.

4. In interviews heeft gedeputeerde Jumelet aangegeven veel meer schapen en kuddes te willen in Drenthe om de heide in stand te houden. Hoe wil het college dit bewerkstelligen in combinatie met de wolf.

Antwoord; Gebleken is dat schaapskuddes een wezenlijke bijdrage leveren aan het beheren van de natuur. In overleg met de TBO's kijken we ook of we de schaapskuddes nog meer kunnen inzetten om de natuurgebieden in Drenthe goed te beheren. We zijn hier nog over in gesprek.

Fractie Forum voor Democratie

1. Is het college van GS het met de bovengenoemde constatering eens? Zo niet, wat is dan uw visie op de huidige situatie en de in de naaste toekomst te verwachte ontwikkeling

Antwoord;
Ja, we moeten rekening houden ook in Drenthe met een gevestigde wolf op termijn.

2. Bent u van mening dat schapenhouders en andere kleinveehouders die getroffen worden door de vraatzucht van de wolf op de kortst mogelijke termijn op enigerlei wijze door de overheid beschermd en/of gecompenseerd dienen te worden?

Antwoord;
Ja, dierhouders ontvangen op dit moment al een vergoeding wanneer hun dieren aangevallen of gedood zijn door een wolf.

3. Is het college bereid, indien de hiervoor gesignaleerde trend doorzet, om in navolging van Duitsland, de beschermde staten van de wolf ter discussie te stellen, zodat de wettelijke mogelijkheid geopend wordt om wolven die ernstige schade aanrichten af te schieten.

Antwoord

Wij volgen de EU wetgeving op de voet en zullen ook hier aankaarten dat bij het doorzetten van de gesignaleerde trend we ook moeten nadenken over gecontroleerd beheer. Voor nu is het vooral van belang in te zetten op de preventie van schade, zie het wolvendraaiboek 2.0.

Fractie VVD

1. Wat is de reden dat er niet meer gecommuniceerd is met de inwoners en PS van Drenthe.

Antwoord

Voorafgaand aan interprovinciale besluitvorming hebben Gedeputeerde Staten een avond georganiseerd met vertegenwoordigers van de schapensector om het concept draaiboek door te spreken. De uitkomsten van die avond zijn leidend geweest in het standpunt van GS over het draaiboek. Dit standpunt is via een statenbrief met Provinciale Staten gedeeld. Ook is er een informatiebijeenkomst geweest voor Provinciale Staten over het draaiboek. Daarnaast is er op onze website een speciale wolvenpagina ingericht waar alle informatie te vinden is. Ook hebben we schapenhouders die via andere kanalen hun zorgen hebben geuit te woord gestaan. Samen met de gebiedscommissie werken we ook een communicatieplan over het vervolg. Wij willen (afhankelijk van de Coronasituatie) u graag op termijn kennis laten maken met de gebiedscommissie in het veld.

2. Is het college het met de VVD eens dat het vastgestelde wolvenplan niet actueel meer is.

Antwoord;

Het college is het eens met de VVD dat het goed zou zijn het Interprovinciale wolvenplan te evalueren. Dit hebben wij binnen ons Bestuurlijke Advies Commissie Vitaal Platteland inmiddels aangekaart en hierover gaan we nader in gesprek.

3. Was het niet veel beter geweest dat al voor de komst en vestiging van de wolf duidelijk was geweest hoeveel wolven we in Drenthe gaan toestaan.

Antwoord;

Op basis van de huidige Europese regelgeving is dit niet mogelijk.

4. Hoe denkt het college de komst van de wolf en meer schaapskuddes te gaan combineren.

Antwoord;

Dit zullen we in samenspraak met de gebiedscommissie moeten monitoren. Er zijn goede voorbeelden van kuddes die met nachtweiden, nachtkralen en verplaatsbare draad- en gaasrasters hun dieren effectief beschermen tegen de wolf.

5. Is het college het met ons eens dat wolfwerende afrastering slecht is voor de Drentse natuur?

Antwoord

De Drentse natuur zou niet gebaat zijn bij de barrière werking van vaste gaasrasters, maar zoals bij het antwoord op vraag 4 ook is aangegeven zijn dit soort vaste rasters een van de mogelijkheden om om natuurbegrazers te beschermen tegen aanvallen van wolven.

Groen links

1. Wil de gedeputeerde met de regeling ook rekening houden met wolf-kerende schapennetten?

Antwoord
Ja

PVV

a. Vindt GS deze kosten wel te verantwoorden?

Antwoord: We vinden het beschikbare budget dat we recent ter beschikking hebben gesteld een belangrijke eerste stap. Samen met de gebiedscommissie gaan we verder in gesprek over wat nog meer nodig is voor een totaal aanpak.

b. Als de wolf zich heeft gevestigd in Drenthe met een of meer roedels en de schapen worden inmiddels goed beschermd, hoe ziet het vervolg er dan uit? Gaat de wolf dan over op reeën en muizen?

Antwoord;
Het is de ervaring in de ons omringende landen en in Gelderland dat als wolf eenmaal gevestigd is in een bepaald gebied en weet waar hij wilde prooi kan vinden, hij daaraan de voorkeur geeft. Dit beeld wordt ook bevestigd in de literatuur.

c. Is het aannemelijker dat deze vervolgens jonge runderen (kalveren en veulens) als prooi zal gaan nemen zoals recent reeds in N. brabant is gebeurd? Gaan we die dan ook preventief beschermen?

Antwoord
We zullen de gebiedscommissie vragen dit te onderzoeken.

d. Wat dan? Kinderen als prooi?

Antwoord
Voor deze vragen verwijzen wij u naar pagina 14 van het IPO wolvendraaiboek.
https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2019/01/Interprovinciaal-wolvenplan.pdf

e. Heeft het consequenties voor hondsdolheid? Zal de permanente vestiging van wolven in Drenthe geen verhoogde risico's geven voor de volksgezondheid?

Antwoord
Daar is ons geen informatie over bekend.

f. Gezien de problemen onder a, b en c en gezien dat ecologen in Drenthe al warmlopen … Dat mag wettelijk gezien toch?

Antwoord

Onder de huidige regelgeving van de Europese Habitatrichtlijn en Wet natuurbescherming is alleen in uitzonderlijke gevallen beheer in de zin van vangen, verplaatsen of doden van een wolf als er geen andere bevredigende alternatieven zijn.

PvdD

1. Bent u het met de Partij voor de Dieren eens dat het gevaarlijk is om roofdieren te demoniseren?

Antwoord
Ja

2. Bent u het met de Partij voor de Dieren eens dat de wolf een aanwinst is voor de OERprovincie

Antwoord
De komst de wolf in Drenthe brengt veel onzekerheden met zich mee, met name onder de dierhouders. Er zijn ook mensen blij met de komst van de wolf. Het gaat ons erom dat we een balans weten te vinden tussen een goede afhandeling van de schade onder de schade dierhouders en het beschermen van de wolf.

3. Bent u het met de PvdD eens dat schapenhouders zich aan het Besluit houders van Dieren dienen te houden.

Antwoord
Ja

4. Bent u het met de PvdD eens dat de NVWA zou moeten toezien op de naleving van de beschermingsplicht van veehouders.

Antwoord
Ja

5. Is het een standpunt van GS dat de wolf in Drenthe “gecontroleerd beheerd zou moeten worden”, zoals gedeputeerde Jumelet aangaf op 6 mei jongstleden?

Antwoord;
De wolf is binnen de huidige regelgeving een zwaar beschermd diersoort. Het is daarom nu vooral van belang om in te zetten op de preventie van schade. We volgen de Europese regelgeving op de voet. Wij hebben daarom op 6 mei aangegeven dat we bij de komst van meerdere roedels in Drenthe ook na zouden kunnen denken over gecontroleerd beheer.

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

Voor beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde

Algemene gegevens		*Teammanager*
Opsteller	, tst.	Arnout Venekamp
Team	Vergunningverlening, Toezicht en Handhaving	
Datum		*Paraaf*
Uiterste behandeldatum in GS: 21-09-2021		*Bespreken:*

Verwijzing naar speerpunt coalitieakkoord/programma begroting	*Akkoord portefeuillehouder*
2. Stad en platteland: ruimte bieden en richting geven	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	*Akkoord provinciesecretaris*
1. Landelijk gebied	Wim Brenkman
2.	
3.	

Archivering		*Communicatie*
Datum:	*Registratienummer:*	*Openbaar:* Ja, later. Openbaar vanaf ontvangst brief door vragensteller.
	nr.	
	nr.	*Persbericht:* Nee
	nr.	*Bekendmaking:* Niet van toepassing

Onderwerp

Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde van de PvdD-fractie over het in Fryslân geplaatste wolvenhek.

Advies

In te stemmen met de brief aan de PvdD-fractie, in afschrift aan de overige Statenleden.

Beslissing GS

Risico's

Niet van toepassing.

Kanttekeningen vanuit de organisatie

Niet van toepassing.

Aanvullende informatie voor GS

Niet van toepassing.

Tekst openbare besluitenlijst

Onderwerp: Beantwoording vragen Partij voor de Dieren over kap door de gemeente Aa en Hunze in Nooitgedacht.
Tekst: Gedeputeerde Staten beantwoordt vragen van Provinciale Staten over het in Fryslân geplaatste wolvenhek.

Aan:
mevrouw R. Zuiker

(i.a.a. de overige Statenleden)

Assen, @
Ons kenmerk @
Behandeld door team Vergunningverlening, handhaving en toezicht (0592) 36 5555
Onderwerp: Beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde over het in Fryslân geplaatste wolvenhek.

Geachte mevrouw Zuiker,

In uw brief van 30 juni 2021 stelde u een aantal vragen over het in Fryslân geplaatste wolvenhek. Deze vragen beantwoorden wij als volgt.

Vraag 1
Bent u het met ons eens dat een hek van meerdere kilometers in strijd is met de Europese en nationale regels die aangeven dat de wolf beschermd moet worden en dat de wolf niet verstoord mag worden? Zo nee, waarom niet?

> *Antwoord 1*
> *Het betreffende hek is geplaatst in Fryslân. De provincie Fryslân is dan ook bevoegd gezag m.b.t. de handhaving van Europese en nationale regels betreffende de bescherming van wolven. Het is aan de provincie Fryslân om eventuele strijdigheid hiermee te bepalen.*

Vraag 2
Andere dieren kunnen in hun leefgewoonten ernstig verstoord worden door dit hek, dit zou zelfs verstrekkende gevolgen voor populaties kunnen hebben. Ziet de provincie nadelige gevolgen van een dergelijk hek voor (andere) dieren? (Graag toelichting)

> *Antwoord 2*
> *Zie antwoord vraag 1.*

Vraag 3
Is het volgens de Wet Natuurbescherming toegestaan een kilometers lang hek te plaatsen langs een N2000 gebied? (Graag toelichting)

Antwoord 3
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 4
Is de provincie voornemens handhavend op te treden tegen dit hek? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 4
Zie antwoord vraag 1.

Vraag 5
Bent u het met ons eens dat de plaatsing van een dergelijk hek schapenhouders niet ontslaat van hun wettelijke verplichting hun dieren zelf te beschermen? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 5
Ja, dat zijn wij met u eens.

Vraag 6
Bent u het met ons eens dat het hek zinloos is om schapen te beschermen? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 6
Ja, we zijn het met u eens dat in de huidige vorm het hek niet bijdraagt aan het beschermen van schapen.

Vraag 7
Bent u het met ons eens dat niet de wolf maar de mens de grootste vijand van schapen is omdat slachting van schapen in Nederland voornamelijk in het abattoir plaatsvindt? (Zo nee, graag toelichting)

Antwoord 7
Wij nemen kennis van uw mening. Wij zijn het met u eens dat slachting van schapen voornamelijk in het abattoir plaatsvindt.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

Wolf is gevestigd in Drenthe

De mannelijke wolf GW1261m is langer dan zes maanden in Drenthe aanwezig. Dat is vastgesteld op basis van DNA-analyses van Wageningen University & Research. Omdat de wolf nu zes maanden in de regio actief is geweest, betekent dat er volgens het Interprovinciaal Wolvenplan sprake is van een vestiging. Waar in de regio het dier zich specifiek heeft gevestigd, en of hij daar nog steeds zit, wordt nog onderzocht.

Vaststellen leefgebied
Nu de wolf gevestigd is in Drenthe is de volgende stap het vaststellen van het leefgebied van de wolf. Dat gebeurt op basis van onafhankelijk onderzoek naar DNA-vondsten aangevuld met zichtwaarnemingen of camerabeelden. De uiteindelijke vaststelling van het leefgebied gebeurt door de Gedeputeerde Staten van Drenthe.

Schadepreventieplan
Voorafgaand aan de vestiging van de wolf heeft de provincie Drenthe op 16 juni jl. een Gebiedscommissie in het leven geroepen. De gebiedscommissie gaat na het vaststellen van het leefgebied van de wolf aan de slag met een gebiedsgericht schadepreventieplan voor dit Leefgebied. Daarin staat welke gebieden te maken krijgen met een hoger risico op schade en welke preventieve maatregelen redelijkerwijs nodig zijn. Ook goede voorlichting aan onder andere schapenhouders en omwonenden is van belang. Daarom zal de gebiedscommissie - zodra het leefgebied is vastgesteld door de provincie – samen met de provincie een informatiebijeenkomst organiseren voor veehouders en andere geïnteresseerden die in het betreffende gebied wonen. Zodat zij meer kunnen leren over het gedrag van de wolf, maar dat zij ook weten welke preventieve maatregelen zij kunnen nemen.

Meer informatie
Lees meer over de wolf in de 'Tussenrapportage Wolf' van Bij12: (link)

Zie ook
> DRENTHE KRIJGT GEBIEDSCOMMISSIE OM WOLVENSCHADE TE VOORKOMEN

Q en A (niet voor publicatie)

- Hoe staat het met het wolvenplan? In welke fase zitten we nu?

Antwoord: We zitten nu bij de fase waarin de wolf is gevestigd. Maar we hebben ons daar goed op voorbereid door alvast een aantal stappen te nemen. Zo hebben we de gebiedscommissie alvast aangesteld. Nu gaan we onderzoeken wat het leefgebied van de wolf is. Daarna volgt een gebiedsgerichte schadepreventieplan (zie ook nieuwsbericht)

- Hoe gaat het onderzoek naar de leefgebied van de wolf in zijn werk?

Antwoord: Wageningen University doet onderzoek naar het leefgebied van de wolf, het is voor ons belangrijk dat een onafhankelijke partij hiernaar kijkt. Zij analyseren het leefgebied van het dier op basis van alle gegevens die we nu beschikbaar hebben; schadegevallen, DNA onderzoeken en (zicht)waarnemingen van het Wolvenmeldpunt. Op basis van deze gegevens wordt gekeken wat het leefgebied van de wolf zou kunnen

zijn. In het onderzoek naar het leefgebied van de wolf wordt ook nagegaan of het dier wellicht nog in andere provincies of buurlanden gesignaleerd is. Op basis van het rapport van de WUR stelt Gedeputeerde Staten het leefgebied van de wolf vast. Het is belangrijk om dit goed te onderzoeken zodat mensen binnen dit gebied goed geholpen kunnen worden bij het nemen van preventieve maatregelen. In het leefgebied wordt een gebiedsgericht schadepreventieplan opgesteld door gebiedscommissie.

- Wolven in Duitsland steken de grens over: is er contact met Duitse collega's hoe zij het wolvenbeleid hebben? Is er contact met Gelderland?

Antwoord: ja dat contact is er. We houden nauw contact met onze Duitse collegas over welke wolven daar rondlopen. Bovendien hebben we “transboundary” overleggen met de provincies en vertegenwoordiging van de Duitse deelstaten over onderwerpen op beleidsniveau. Bijvoorbeeld over hoe we om moeten gaan met wolven met een grensoverschrijdend leefgebied.

- De wolvenafrastering voor schapenhouders: afdoende? Moet er een structurele oplossing komen?

Antwoord: na het vaststellen van het leefgebied gaat de Gebiedscommissie aan de slag met een gebiedsgericht schadepreventieplan. Daarin wordt gekeken welke stappen er nodig zijn voor specifieke gevallen.

- Nu pakken wandelende wolven vaak nog een schaap. Is de optie om toch het groot wild (edel-; damhert en wild zwijn) toe te laten? Kortom; het 0-beleid opnieuw te bezien?

Antwoord: De nulstand hanteren we ivm verkeersveiligheid en schade aan landbouwgewassen. Met de komst van de wolf zijn we voornemens om een ecologisch onderzoek uit te voeren naar de betekenis voor de wolf in relatie tot andere dieren. Zodra dit onderzoek is uitgevoerd en de resultaten hiervan bekend zijn, zullen wij u en anderen hierover informeren.

Besluitenlijst PoHo – Jumelet

Datum	08-02-2021
Tijd	10:30 – 13:00
Locatie	MS Teams
Voorzitter	Henk Jumelet

1	**NATUURLIJK PLATTELAND**
1.1	**Wolf (10.30 uur)**

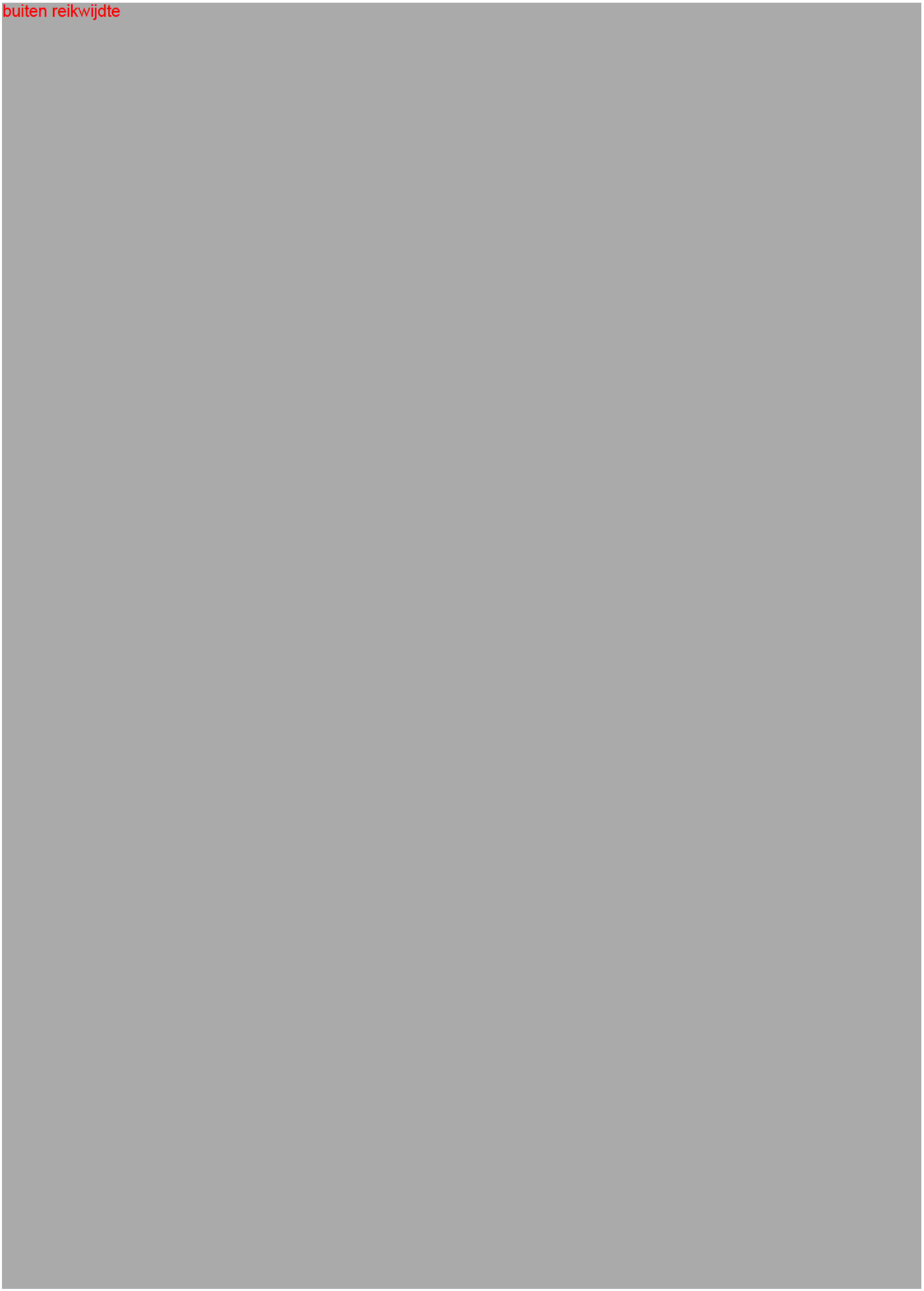
Ter bespreking/info. Contactpersoon

dd 6.2 nieuwe versie document vervolg subsidieregeling toegevoegd.

Besluit:

Akkoord.

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

Besluitenlijst PoHo – Jumelet

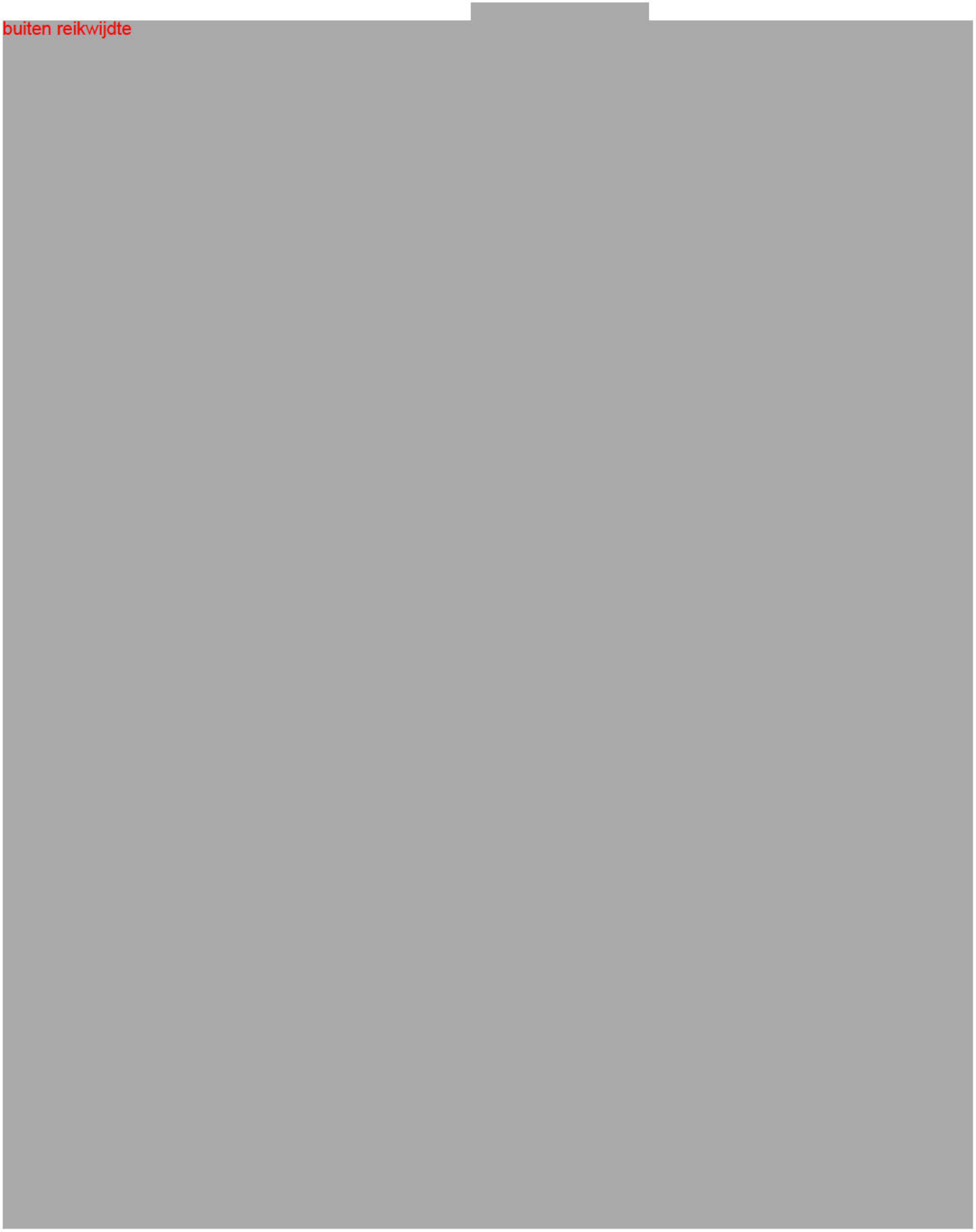
Datum	14-12-2020
Tijd	10:30 – 13:00
Locatie	MS Teams
Voorzitter	Henk Jumelet

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

1.6 Wolf (11.20 uur)

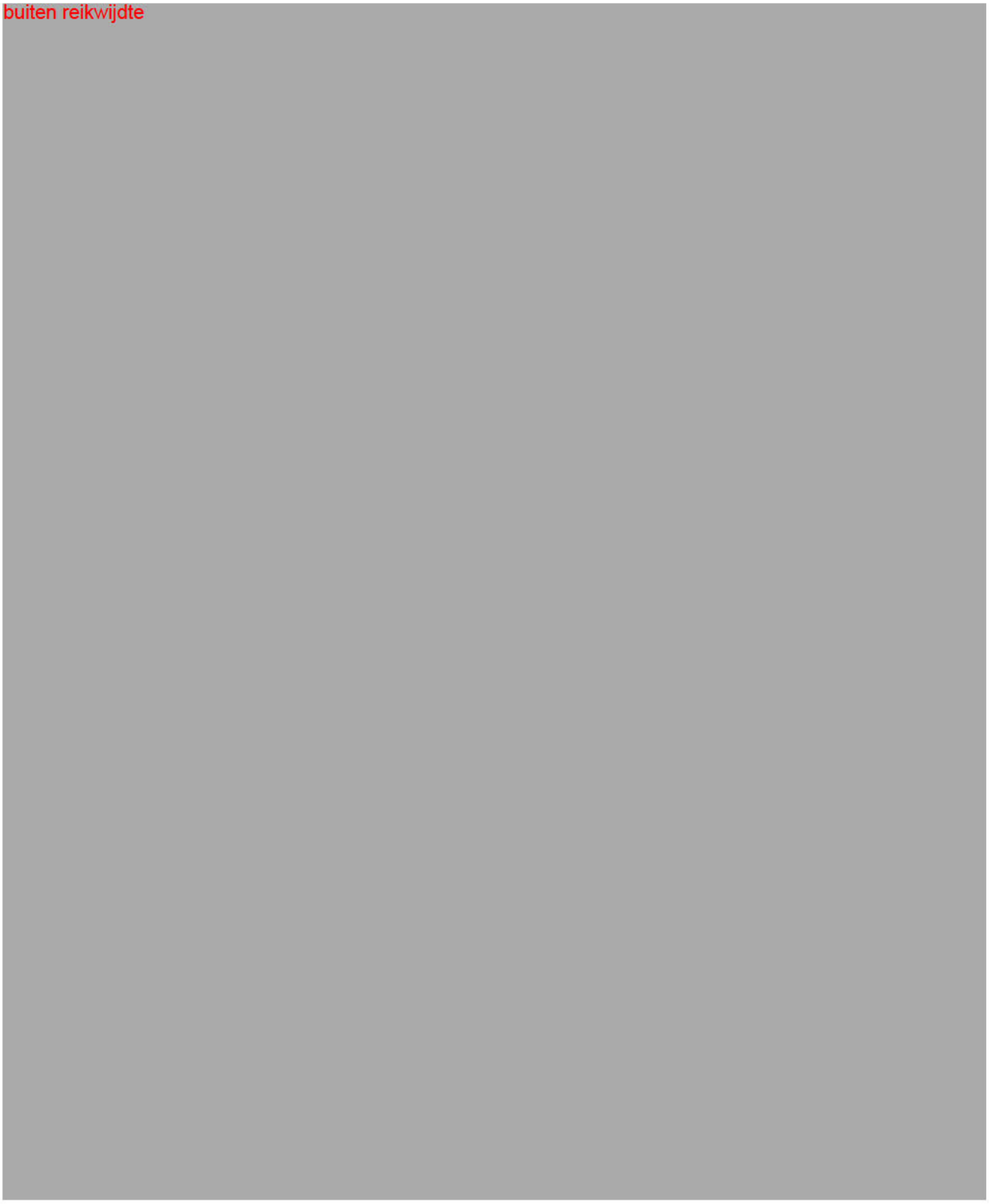
buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

Besluitenlijst PoHo – Jumelet

Datum	22-06-2020
Tijd	10:35 – 12:45
Locatie	A.0.05
Voorzitter	Henk Jumelet
Toelichting	Bij vraag om toelichting wordt er telefonisch contact opgenomen. Vaste commissie vergadert op PH.

2.6 **Voorbereiding wolvencommissie (11.45 uur)**

Ter bespreking. Contactpersoon [redacted] en [redacted] (06 [redacted])

Besluit:

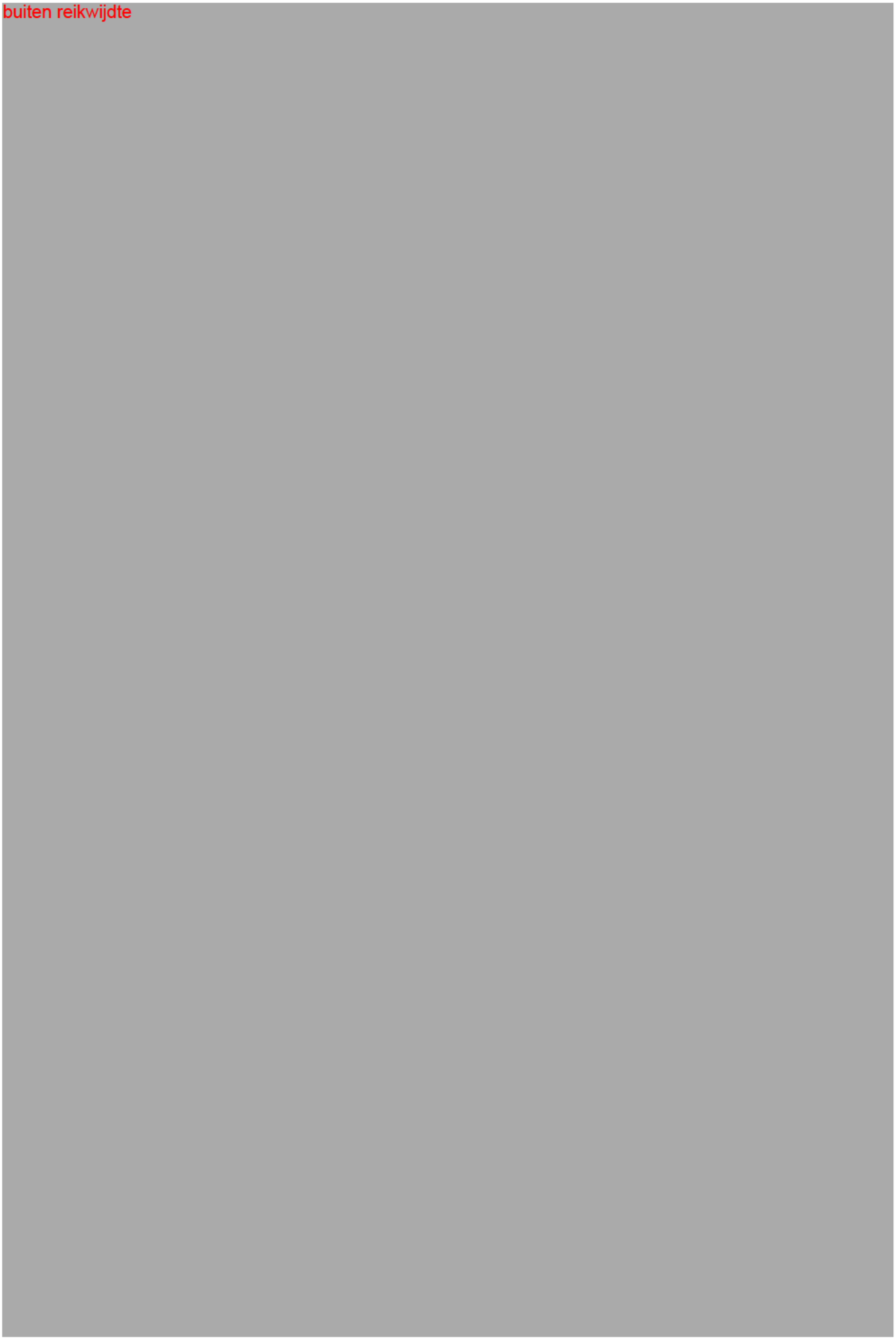
Stukken vergadering akkoord.

Besluit:

Provincie besluit en levert plan over communicatie.

Voorzitter commissie communiceert namens de commissie.

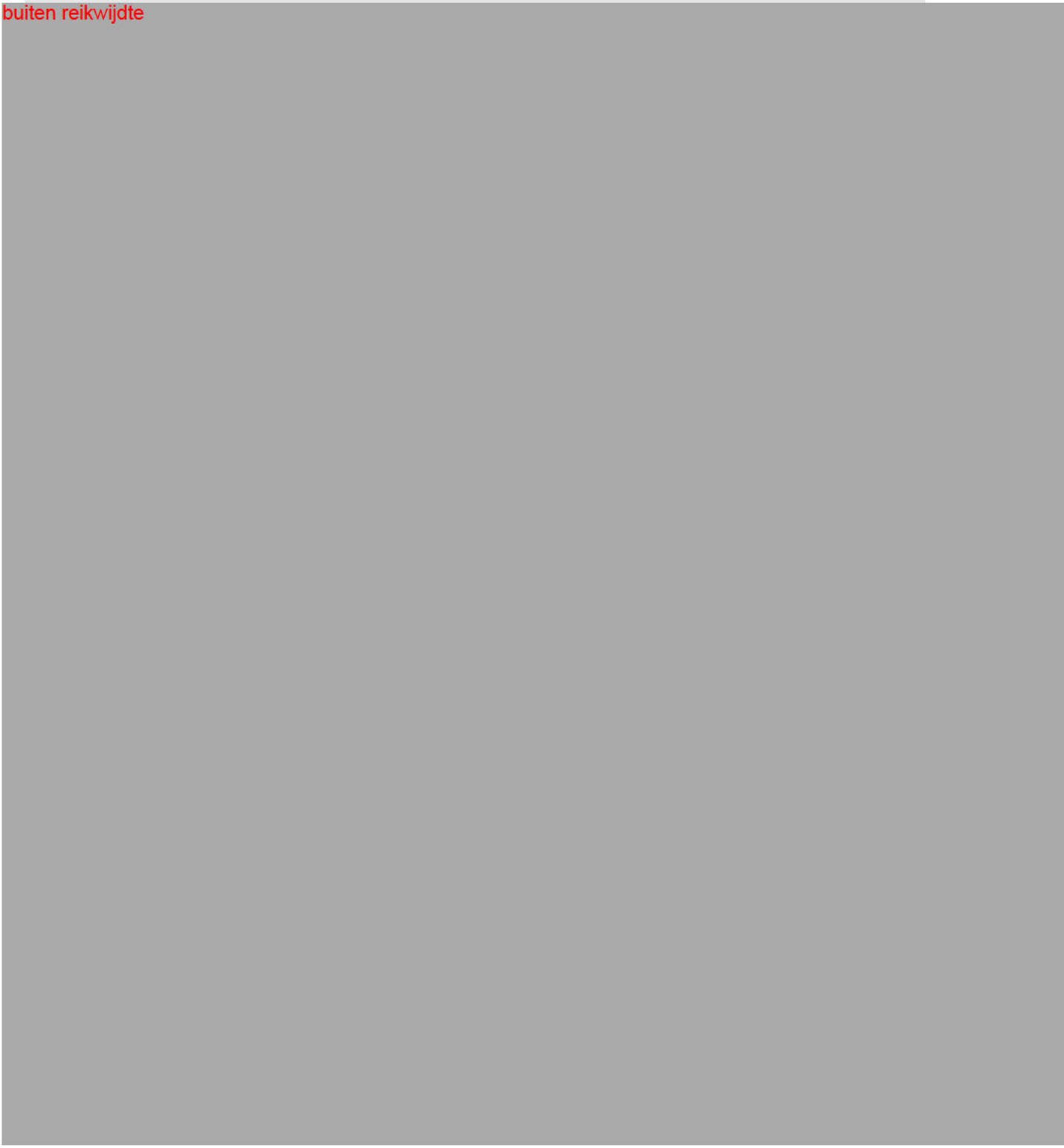

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

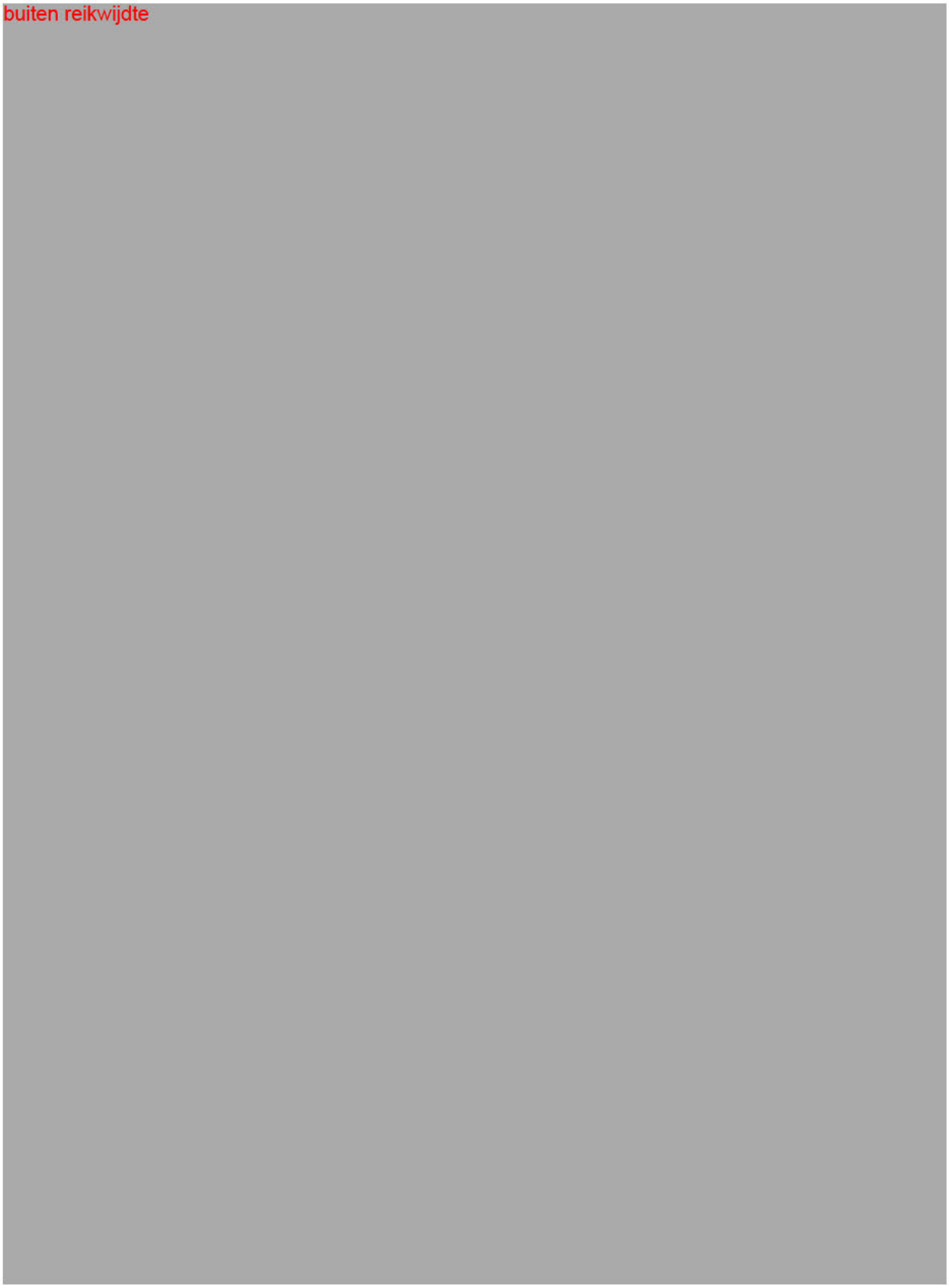
Besluitenlijst PoHo – VTH

Datum	20-09-2021
Tijd	9:00 - 10:30
Locatie	GS kamer/MS Teams
Voorzitter	Henk Jumelet
Toelichting	dd 18.9 Agendapunt 3.4.3. toegevoegd.

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

3.4.1 Beantwoording Statenvragen wolvenhek (10.20 uur)

Ter informatie. Contactpersoon

Besluit:

buiten reikwijdte

Besluitenlijst IPO wolven werkgroep 24 november 2020

Planning: stukken worden uiterlijk 15 januari verzonden en besproken de derde week van januari 2021

Volgende vergadering: dinsdag 19 januari 2021 : 14.00 – 16.00 uur

Actie	Planning	Trekker	Personele bezetting
1,2,4: Opdrachtomschrijving t.b.v. uitbesteding.			
1. Fact finding-study wolf	15/01		
2. Analyse juridisch kader	15/01		
3. Uitwerking draaiboek handelingsperspectief	15/01		
4. Advies waardering faunaschade/diersoorten	15/01		
5. Balans opmaken van eerste ervaringen met gevestigde wolven voorstel	1e kwartaal 2021 15/01		
6. Voortzetting tegemoetkomingsregeling voorstel opties	2e helft 2021 15/01		Provincies: ?
7. Internationaal soortmanagementplan wolf aanpak, acties	2e helft 2021 15/01		
8. Mogelijkheid meenemen goudjakhals in actualisatie Afspraak hoe	1e helft 2021 15/01		
9. Communicatie plan	 15/01		
10. Overige vervolgacties wolf	p.m. onderbrengen bij acties		
11. Actualisatie wolvenplan	Start 2e helft 2021 Gereed begin 2022		
12. Landelijk Overleg Wolf	p.m. laatste week jan/eerste week februari		

Aanwijzing Risicogebied wolvenschade

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot aanwijzen van het risicogebied wolvenschade.

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op het Interprovinciaal Wolvenplan zoals vastgesteld door het IPO bestuur op 24 januari 2019

BESLUITEN:

Het risicogebied wolvenschade zoals in de bijlage van dit besluit weergeven, aan te wijzen als gebied waar het risico op schade door zwervende wolven het hoogst is. Hierbij is er geen sprake van een wolventerritorium van een individueel dier of een roedel zoals bedoeld in het Interprovinciaal Wolvenplan, maar wel een voorzienbaar risico op schade.

Dit besluit treedt in werking met ingang van de dag na de datum van uitgifte van het provinciaal blad waarin het wordt geplaatst.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven:

Afschrift aan:
Subsidieloket
[redacted] (team Landelijk Gebied)
[redacted] (team S&I)

Toelichting
Op dit moment is er geen sprake van een wolventerritorium in Drenthe zoals bedoeld onder het Interprovinciaal Wolvenplan. Toch wil de provincie een start maken met het stimuleren van preventieve maatregelen in de gebieden waar preventieve maatregelen het meest nodig zijn en stelt zij binnen het gebied een subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe open.

Om een duidelijke gebiedsafbakening te maken is ervoor gekozen om het gebied af te bakenen op herkenbare (water)wegen. Het gebied licht globaal rond de boswachterijen in Midden-Drenthe. De noordzijde wordt begrensd door de N33 van knooppunt Assen tot verkeersplein Gieten. De oostzijde wordt begrensd door de N34 van verkeersplein Gieten tot aan kanaal Buinen-Schoonoord, vanaf daar wordt het kanaal gevolgd tot aan de Brammerhoopstraat in Eeserveen naar de Borgerzijtak en vanuit daar het Kanaal Borger- Odoorn tot aan het Oranjekanaal, die tevens het gebied aan de zuidzijde

begrenst. De westzijde van het gebied is begrensd door de A28 vanaf het Oranjekanaal tot aan knooppunt Assen.

MEMO

Aan : Wageningen Environmental Research (WENR)

Afschrift : [redacted] & J. Jumelet

Van : [redacted]

Onderwerp : Adviesvraag afbakening beïnvloedingsgebied Drenthe

Achtergrond

Sinds 2015 komen er, na ruim twee eeuwen afwezigheid, weer wolven voor in Drenthe. Eerst ging het voornamelijk om wolven die Drenthe aandeden als zwervende dieren, maar inmiddels lijkt een exemplaar zich langere tijd in Drenthe op te houden. Ieder kwartaal wordt door WENR met DNA-analyses vastgesteld welke wolven in Drenthe zijn geweest en zo mogelijk ook of zij langere tijd op eenzelfde plek zijn geconstateerd. GW1261m is in november 2019 voor het eerst in Drenthe geconstateerd en hoewel de aanwezigheid van deze wolf voor een periode langer dan de 6 maanden nog niet middels DNA-analyse is vastgesteld, komen er nog wel waarneming en schademeldingen uit het gebied.

In het interprovinciaal wolvenplan (IPO 2019) is aangegeven dat een regioafbakening plaats moet vinden wanneer eenzelfde wolf meer dan zes maanden in een gebied aanwezig is. Dit geeft Gedeputeerde Staten de mogelijkheid om zicht te krijgen op het leefgebied van de wolf en in dit gebied gericht te kunnen sturen op schadepreventie door middel van een schadepreventieplan. GS is uiteindelijk verantwoordelijk voor het aanwijzen van dit leefgebied. Het uitgangspunt daarbij is om het leefgebied aan te wijzen op gemeentegrenzen of andere belangrijke landschappelijke kenmerken.

Om te anticiperen op de mogelijke vestiging van een wolf in Drenthe en de besluitvorming over deze vestiging te faciliteren vraagt de provincie Drenthe WENR een advies over de afbakening van het beïnvloedingsgebied van de wolf GW1261m. Hierbij moet een onderscheid gemaakt worden tussen het uiteindelijke leefgebied van het dier, en de omzwervingen die het dier als onderdeel van zijn zwervende stadium gemaakt heeft. Daarnaast verzoekt de provincie om de beschikbare data over schapendichtheid mee te wegen in dit advies om inzicht te geven in welke gebieden hogere activiteit van de wolf te verwachten is, maar ook of er in gebieden een hoger risico is op schade bij individuele dierhouders doordat zij wellicht zitten in een gebied dat nadrukkelijk onderdeel uitmaakt van het leefgebied van de wolf, terwijl de dichtheid van prooidieren daar laag is. De provincie zal hiervoor de gegevens verstrekken.

Tot slot lijken dierhouders in specifieke gebieden in Drenthe te maken te hebben met een toenemende druk van zwervende wolven. Zo'n gebied wordt al snel een corridor genoemd, omdat wolven zich er niet lijken te vestigen, maar het gebied wel lijken te gebruiken als doortrekroute. Het uitgangspunt is altijd geweest om in te zetten op schadepreventie wanneer het risico op schade door wolven "aannemelijk" is. Daarom vraagt de provincie Drenthe om, naast de afbakening van het beïnvloedingsgebied van wolf GW1261m, de aanwezigheid van gebieden met een aantoonbaar hoger risico op schade door zwervende wolven te analyseren.

Adviesvraag

De adviesvraag vanuit de provincie Drenthe is tweeledig, en gaat enerzijds over het leefgebied van een mogelijk gevestigde wolf en anderzijds over gebieden die mogelijk in de verspreiding van zwervende wolven een corridorfunctie met zich meedragen. De concrete deelvragen zijn dan als volgt;

1. Hoe kan de afbakening van de beïnvloedingsregio waar in het kader van een gevestigde wolf een schadepreventieplan noodzakelijk is het beste worden vastgesteld?
   Zie methode GLD.
   Plotten van alle zekere GW1261M locaties en data. Verkennen of er verschil zit tussen november-~ januari (evt zwerffase?) en laatste 6 mnd. GO – NOGO welke datapunten we dan accepteren (evt outlier in eerste maanden eruit laten)
   Daar een polygoon omheen & straal van 11 + 13 km omheen plotten.
   Kijken wat dat oplevert & bespreken met commisie & ZV.

2. Welke opties bestaan daarvoor?
   Zie GLD verslag. Evt herzien door contact te leggen met DL over voortschr inzicht.

3. Wat is de concrete uitwerking van deze opties (ruimtelijke afbakening) voor het leefgebied van de mogelijk gevestigde wolf GW1261m?
   polygoon om alle geaccepteerde punten heen & straal van 11 + 13 km e.a. omheen plotten.
   Laag met schapendichtheid er aan toevoegen om evt bepaalde gebieden er bij te betrekken of af te laten vallen. Wilddichtheid (natuurlijke prooi)?
   - GS zelf keuze laten maken in hoe ze dat vertalen naar geografische grenzen, zoals ook GS Gelderland dat heeft gedaan.

   Er bestaat een kans dat de clusters heel anders zijn dan voor Veluwe, vanwege grote eenheden bewoont gebied (oa Assen) erin in Drenthe (Veluwe alleen randje Apeldoorn). Hoe daarmee om te gaan & evt er buiten te laten. Dat lijkt me ook goed voor het overleg met de gebiedscomm. en evt ook ZV: hoe vertalen we dat pragmatisch (WENR kan het voor wolf wel invullen, maar er zal ook een bestuurlijke laag meespelen & praktische laag: wil je binnen het leefgebied regio's uitsluiten vanwege zeer geringe kans op schade door wolf, zoals parken/schapen in Assen?). of zo laten?

4. Zijn er in Drenthe gebieden met een aantoonbaar hoger risico op schade door zwervende wolven?
   Definitie 'aantoonbaar hoger risico op schade door zwervende wolven' formuleren. Is dat alleen hogere kans op aanwezigheid/doortrek wolf? Is dat verhoogde dichtheid schapen? Is dat lage dichtheid wild in combinatie met aanwezigheid van relatief veel schapen?
   Combinatie van enkele opties?

   Kaarten:
   Alle C1 en C2 data van wolven vanaf 2015 uit database plotten voor provincie Drenthe
   Kaart met natuurgebieden, grotere wegen en wateren (evt barrières) & schapendichtheidslaag (er zal geen wilddichtheids databestand zijn; dat zal dan iets worden als oppervlakte natuur/bos in de regio oid.)
   Formule(s) bedenken waarop het grafische programma een clustering aanwijst.
   Deze opties plotten met daaronder de kaart met natuurgebieden en de schapendichtheid
   - Waar is verhoogde kans op aanwezigheid van doortrekkende wolf?
   - Waar kan die verhoogde aanwezigheid in verhoogde mate resulteren in schade aan schapen (als gevolg van veel schapen en/of weinig wild/natuur)?

5. Op welke manier kan de beïnvloedingsregio van zwervende wolven (corridors) in Drenthe worden afgebakend?
   Zie boven bij 4
6. Welke opties bestaan daarvoor?
   Zie boven bij 4.
7. Wat is de concrete uitwerking van deze opties (ruimtelijke afbakening) voor risicogebieden in Drenthe?
   De scenario's incl kaartjes uit 4 voorleggen aan GS. Daar met elkaar tijdens de vergadering een /enkele keuzes maken die we plotten voor het eindverslag obv vast te stellen kaders.

Procestoelichting

Het doel is om dit onderzoek zo spoedig mogelijk af te ronden. Daarnaast is het verzoek om de ingestelde gebiedscommissie, de betrokken terreinbeheerders en de zoogdiervereniging mee te nemen in dit proces.

Opdrachtgever verstrekt de databestanden / regelt het gebruik ervan (voor zover niet reeds in bezit) van:

- Alle GW1261M data in NL (denk dat we dat hebben)
- Alle C1 & C2 data per 2015 in Drenthe (of iets bredere regio): zit bij de ZV in het bestand
- Databestand met schapendichtheid van prv Drenthe in een format waarmee GIS kan werken
- Gebruik GIS topo kaart van Drenthe (hoge resolutie van wegen, wateren, natuur, bebouwing etc (hebben we denk ik al, maar mocht dat niet zo zijn)...
- Indien aanwezig: GIS kaart met wilddichtheid / natuurlijke prooi voor wolf.

We vragen de ZV om als onderaannemer enkele uren mee te denken (& de databestanden te leveren indien niet via prv geregeld).:

Ca 4 uur voor digitaal overleg in opstartfase: hoe om te gaan met bijv Assen in leefgebied GW1261m & hoe een corridor aan te wijzen

Ca 7 uur (3 uur reistijd naar Assen vv & 4 uur overleg en voorbereiding): aanwezigheid en inbreng bij de toelichting van de opties voor de Gebiedscomm.

<u>Planning:</u>

Na gunning en ontvangst data gaan we zsm een afpraak met de ZV maken ter afstemming van de invulling.

Vervolgens werken we die in concept uit in GIS

Ca eind oktober/begin nov. organiseert PrV Drenthe een bijeenkomst met de gebiedscomm waar wij de bevindingen presenteren. ZV zal er ook zijn voor de discussie hierover.

Obv de wensen van dat overleg passen wij de kaarten aan en werken het eindverslag uit.

GS stelt op basis daarvan uiteindelijk zelf het gebied vast & vertaald onze kaartjes naar neutrale begrenzingen

MEMO

Aan : Wageningen Environmental Research (WENR)

Afschrift : [redacted] & J. Jumelet

Van : [redacted]

Onderwerp : Adviesvraag afbakening beïnvloedingsgebied Drenthe

Achtergrond

Sinds 2015 komen er, na ruim twee eeuwen afwezigheid, weer wolven voor in Drenthe. Eerst ging het voornamelijk om wolven die Drenthe aandeden als zwervende dieren, maar inmiddels lijkt een exemplaar zich langere tijd in Drenthe op te houden. Ieder kwartaal wordt door WENR met DNA-analyses vastgesteld welke wolven in Drenthe zijn geweest en zo mogelijk ook of zij langere tijd op eenzelfde plek zijn geconstateerd. GW1261m is in november 2019 voor het eerst in Drenthe geconstateerd en hoewel de aanwezigheid van deze wolf voor een periode langer dan de 6 maanden nog niet middels DNA-analyse is vastgesteld, komen er nog wel waarneming en schademeldingen uit het gebied.

In het interprovinciaal wolvenplan (IPO 2019) is aangegeven dat een regioafbakening plaats moet vinden wanneer eenzelfde wolf meer dan zes maanden in een gebied aanwezig is. Dit geeft Gedeputeerde Staten de mogelijkheid om zicht te krijgen op het leefgebied van de wolf en in dit gebied gericht te kunnen sturen op schadepreventie door middel van een schadepreventieplan. GS is uiteindelijk verantwoordelijk voor het aanwijzen van dit leefgebied. Het uitgangspunt daarbij is om het leefgebied aan te wijzen op gemeentegrenzen of andere belangrijke landschappelijke kenmerken.

Om te anticiperen op de mogelijke vestiging van een wolf in Drenthe en de besluitvorming over deze vestiging te faciliteren vraagt de provincie Drenthe WENR een advies over de afbakening van het beïnvloedingsgebied van de wolf GW1261m. Hierbij moet een onderscheid gemaakt worden tussen het uiteindelijke leefgebied van het dier, en de omzwervingen die het dier als onderdeel van zijn zwervende stadium gemaakt heeft. Daarnaast verzoekt de provincie om de beschikbare data over schapendichtheid mee te wegen in dit advies om inzicht te geven in welke gebieden hogere activiteit van de wolf te verwachten is, maar ook of er in gebieden een hoger risico is op schade bij individuele dierhouders doordat zij wellicht zitten in een gebied dat nadrukkelijk onderdeel uitmaakt van het leefgebied van de wolf, terwijl de dichtheid van prooidieren daar laag is. De provincie zal hiervoor de gegevens verstrekken.

Tot slot lijken dierhouders in specifieke gebieden in Drenthe te maken te hebben met een toenemende druk van zwervende wolven. Zo'n gebied wordt al snel een corridor genoemd, omdat wolven zich er niet lijken te vestigen, maar het gebied wel lijken te gebruiken als doortrekroute. Het uitgangspunt is altijd geweest om in te zetten op schadepreventie wanneer het risico op schade door wolven "aannemelijk" is. Daarom vraagt de provincie Drenthe om, naast de afbakening van het beïnvloedingsgebied van wolf GW1261m, de aanwezigheid van gebieden met een aantoonbaar hoger risico op schade door zwervende wolven te analyseren.

Adviesvraag

De adviesvraag vanuit de provincie Drenthe is tweeledig, en gaat enerzijds over het leefgebied van een mogelijk gevestigde wolf en anderzijds over gebieden die mogelijk in de verspreiding van zwervende wolven een corridorfunctie met zich meedragen. De concrete deelvragen zijn dan als volgt;

1. Hoe kan de afbakening van de beïnvloedingsregio waar in het kader van een gevestigde wolf een schadepreventieplan noodzakelijk is het beste worden vastgesteld?
2. Welke opties bestaan daarvoor?
3. Wat is de concrete uitwerking van deze opties (ruimtelijke afbakening) voor het leefgebied van de mogelijk gevestigde wolf GW1261m?

4. Zijn er in Drenthe gebieden met een aantoonbaar hoger risico op schade door zwervende wolven?
5. Op welke manier kan de beïnvloedingsregio van zwervende wolven (corridors) in Drenthe worden afgebakend?
6. Welke opties bestaan daarvoor?
7. Wat is de concrete uitwerking van deze opties (ruimtelijke afbakening) voor risicogebieden in Drenthe?

Procestoelichting

Het doel is om dit onderzoek zo spoedig mogelijk af te ronden. Daarnaast is het verzoek om de ingestelde gebiedscommissie, de betrokken terreinbeheerders en de zoogdiervereniging mee te nemen in dit proces.

Op 11 februari heeft er voor de vierde keer een rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie Drenthe met verschillende vertegenwoordigers van de schapenhouderij, landbouw en natuurorganisaties heeft gesproken over de aanwezigheid van de wolf in Drenthe. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie afgelopen maanden gewerkt aan een advies over de maatregelen die nodig zijn om schapen te beschermen tegen een aanval van de wolf en deze adviespunten tijdens het gesprek aan de provincie aangeboden. De reactie op de verschillende adviespunten is als volgt. [1]

1. Preventieve maatregelen in de provincie Drenthe (advies 1 en 2)

De werkgroep heeft de mogelijkheden voor preventieve maatregelen in Drenthe verkend en uitgewerkt in een tweetal notities. Een goed wolfwerend raster is minstens 1.20 meter hoog en beschikt over minstens 4500 volt schrikdraad. Daarnaast adviseert de werkgroep zo spoedig mogelijk te starten met het aanleggen van de wolfwerende rasters om schapen vanaf nu te beschermen tegen aanvallen van wolven.

Reactie

Het college onderkent de urgentie voor het nemen van preventieve maatregelen om aanvallen van wolven op landbouwhuisdieren te voorkomen. Ook sluit het college zich aan bij de adviezen die gegeven zijn over wat de vereisten zijn voor preventieve maatregelen om wolf-werend te zijn.

2. Provinciale bijdrage en hoogte van de kosten (advies 3 en 4)

De werkgroep verzoekt de Provincie Drenthe om zo spoedig mogelijk, het liefst per direct, geld beschikbaar te stellen voor het opstarten van het plaatsen van wolfwerende rasters. Dit zou voor de korte termijn kunnen met een soort voorlopers-regeling zoals dit ook gedaan is bij vestiging van wolven in Gelderland, met een bijbehorend startbudget van minstens € 100.000,-. De kosten voor het voor het plaatsen of aanpassen van rasters liggen naar schatting tussen de € 3,- en € 6,- per strekkende meter, maar de werkelijke kosten kunnen perceel verschillen en moeten blijken uit een ingediend rasterplan.

Reactie

Met het besluit van Gedeputeerde Staten op 14 april wordt voor een eerste periode €50.000 euro beschikbaar gesteld aan de voorbereidende gebiedscommissie om een voorlopers-regeling te starten. Het college kan dit bedrag verhogen wanneer dat nodig blijkt te zijn, om zo samen met de commissie toe te groeien naar een totaalaanpak.

3. Gebiedscommissie en contact met de praktijk (advies 5 en 6)

De werkgroep verzoekt de provincie met spoed een Gebiedscommissie Wolf (GCW) aan stellen die de zaken verder uitwerkt zoals bedoeld in het Wolvendraaiboek 2.0. , ook al is er nog geen sprake van een gevestigde wolf. Inzet van de gebiedscommissie:

- De GCW voor heel Drenthe een analyse te laten maken;
- De GCW een bestuurlijke samenstelling te geven met een onafhankelijke voorzitter (met bestuurlijke ervaring)
- De betrokken partijen te laten vertegenwoordigen, zoals daar zijn; LTO, Gescheperde schaapskuddes, Kleine schapen- en geitenhouderij, een TBO-er, een B&W- er van een gemeente, mogelijk de Boermarke. Met een goede secretariële ondersteuning vanuit de Provincie.

De reactie van het college op de verschillende adviezen dienen ook als eerste kader voor de gebiedscommissie (zoals o.a. het budget).

Daarnaast verzoekt de werkgroep de provincie de GCW de opdracht mee geven om de ‘ronde tafel overleggen’ voort te zetten, waardoor het contact met de mensen in het veld gewaarborgd blijft. De aansluiting met mensen in het veld borgt op de beste manier de betrokkenheid vanuit de sector.

[1] Voor onze reactie hebben wij een aantal adviezen soms samengevoegd, bij de reactie staat dan om welke adviezen het gaat. Voor de helderheid sturen wij ook het letterlijke advies van de werkgroep mee.

Reactie
Het college van Gedeputeerde Staten zal een voorbereidende Gebiedscommissie Wolf aanstellen om, vooruitlopend op de mogelijke vestiging van wolven in Drenthe, taken in het kader van het interprovinciaal wolvenplan verder uit te werken, de voorlopers-regeling in gang te zetten en samen toe te groeien naar een totaalaanpak. In overeenstemming met het advies van de werkgroep zal voor het voorzitten van deze commissie een onafhankelijk voorzitter geworven worden. Het college vraagt de GCW om met een voorstel en werkwijze (samenstelling en werkwijze) te komen hoe de betrokken partijen het beste aangehaakt kunnen blijven.

Naast het advies over hoe om te gaan met wolven in Drenthe benoemt de werkgroep een aantal lopende zaken die in het vervolgproces naar voren zullen moeten komen. De reactie op deze punten is als volgt.

4. Indirecte schade (advies 7)
De werkgroep benoemt dat de indirecte schade van een wolvenaanval vaak net zo groot is als de directe schade. Het gaat onder meer om verwerpen lammeren, sterke afname melkproductie etc. De werkgroep pleit voor een totale vergoeding van deze indirecte schade. De werkgroep verwacht dat dit onderwerp op de agenda blijft.

Reactie
Hoe indirecte schade van wolvenaanvallen wordt vergoed is vastgelegd in interprovinciale afspraken, en zullen in dat verband bespreekbaar moeten worden gemaakt Hierbij volgt het college ook (inter)nationale jurisprudentie en indien daar aanleiding toe is zullen wij dit onderwerp actief agenderen.

5. Kosten onderhoud (advies 8)
De werkgroep geeft aan dat het op termijn noodzakelijk is om ook voor de extra kosten qua onderhoud van de rasters een vergoedingsregeling uit te werken.

Reactie
Het college is van mening dat onderhoud tot de normale bedrijfsvoering behoort en zal hier geen vergoeding voor beschikbaar stellen. Een dergelijke vergoeding zou ook ten koste gaan van de beschikbare middelen voor de aanschaf wolfwerende rasters.

6. Attenderen (advies 9)
De werkgroep geeft aan dat er sterke behoefte is om te weten wanneer er schapen of geiten doodgebeten worden in de buurt. Zij vraagt of het mogelijk is om een wolven- alert te installeren, waardoor de sector actueel op de hoogte is van de aanwezigheid van een wolf. De schapenhouder kan dan de nodige maatregelen gaan treffen.

Reactie
De communicatie over faunaschade vindt plaats via de website van het faunafonds, Bij12, omdat dit ook de plek is waar de meldingen over faunaschade verzameld en behandeld worden. Zij plaatsen meldingen zodra deze door een faunaconsulent zijn bevestigd op de website. Recent heeft Bij12 de optie toegevoegd om meldingen te ontvangen wanneer er nieuwe meldingen op de website worden geplaatst. Het college zal in de komende tijd volgen of met deze updates aan de behoefte voor het attenderen wordt voldaan. Vooralsnog blijft dit voor het college het medium voor communicatie over de wolf en evt. schade.

7. Onderzoek (advies 10)
De werkgroep geeft aan dat er een behoefte is voor een nader uitwerking van de ecologische betekenis van de wolf in Drents natuur en de wildstand.

Reactie
Het college deelt deze behoefte en zal in de komende periode een onderzoek naar dit onderwerp starten.

8. Wolven zenderen. (advies 11)
De werkgroep geeft aan dat wolven te zenderen of te chippen mogelijk de meest efficiënte manier is van preventie. Tot nu toe is hier binnen Europa geen ervaring mee opgedaan. De vraag is onder meer of je wolven mag en kunt vangen. Een verdere verkenning van deze mogelijkheid is dringend aan te bevelen.

> Reactie punt 8
> Om de mogelijkheden hiervoor te onderzoeken zal het college een onderzoek laten uitvoeren door een externe partij. Hierbij wijst het college er wel op dat de provincie een taak heeft om de wolf te beschermen, waardoor vangen en zenderen in de praktijk mogelijk niet haalbaar is.

9. Kalveren en veulens (advies 12)
In de werkgroep is besloten om nu niet extra in te zetten op bescherming van kalveren en veulens. Wel blijft het verzoek vanuit de Agrarische sector om dit onderwerp op de agenda te houden. Landelijk heeft het tot nu toe geen binnen het wolvendossier geen prioriteit.

> Reactie punt 9
> Uit de gegevens van Bij12 zijn geen gevallen bekend van aanvallen van wolven op kalveren en veulens. Op dit moment is dit daarom nog niet aan de orde. Wanneer er toch blijkt dat deze aanvallen voorkomen, zal het College samen met de voorbereidende Gebiedscommissie in overleg treden om hoe voor deze dieren preventieve maatregelen getroffen kunnen worden.

De uitwerking van het advies van de werkgroep zal het startpunt zijn om de komende tijd samen met de betrokken partijen toe te werken naar een totaalaanpak voor hoe omgegaan wordt met wolven in Drenthe.

Met vriendelijke groet,

Aanbevelingen aan komend 'ronde tafel overleg' . (23/1/'20).

(notitie vastgesteld in vergadering 14 januari 2020)

1. **Wolfwerend raster**; de mogelijkheden voor preventie zijn verkend en uitgewerkt in een tweetal notities. Zie bijlage 1 en 2. Een goed wolfwerend raster is minstens 1.20 meter hoog en beschikt over minstens 4500 volt schrikdraad.

2. **Starten met aanleg wolfwerende rasters**; vanaf nu te starten met het aanleggen van rasters, ook al is er van vestiging van een wolf in Drenthe nog geen sprake. De recente aanvallen op schapen in Hooghalen en omgeving tonen aan dat we er in Drenthe niet zonder kleerscheuren vanaf komen, daarom is het opstarten van Preventieve maatregelen, lees rasteren, noodzakelijk.

3. **Provinciale bijdrage**; we verzoeken de Provincie Drenthe om zo spoedig mogelijk, het liefst per direct, geld beschikbaar te stellen voor het opstarten van het plaatsen van wolfwerende rasters. Dit zou voor de korte termijn kunnen met een soort voorloperregeling alla Gelderland, met een bijbehorend startbudget van minstens € 100.000,-

4. **Hoogte van de kosten**; de kosten te vergoeden voor het plaatsen of aanpassen van rasters op basis van de werkelijke kosten. De werkelijke kosten liggen naar schatting tussen de € 3,- en € 6,- per strekkende meter. De werkelijke kosten kunnen per perceel nogal verschillen en moeten blijken uit een ingediend rasterplan met begroting. Er zal ook een verschil in prijs zijn tussen nieuw te plaatsen raster een te verhogen bestaand raster.

5. **Instellen Gebiedscommissie**; met spoed een Gebiedscommissie Wolf (GCW) aan stellen die de zaken verder uitwerkt zoals bedoelt in het Wolvendraaiboek 2.0. , ook al is er nog geen sprake van een gevestigde wolf. De Gebiedsgroep Drenthe breed te laten werken. De GCW een **bestuurlijke samenstelling** te geven met een onafhankelijke voorzitter (met bestuurlijke ervaring) en de betrokken partijen te laten vertegenwoordigen, zoals daar zijn; LTO, Gescheperde schaapskuddes, Kleine schapen- en geitenhouderij, een TBO-er, een B&W- er van een gemeente, mogelijk de Boermarke. Met een **goede secretariële ondersteuning** vanuit de Provincie.

6. **Contact met de praktijk**; de GCW de opdracht mee geven om de 'ronde tafel overleggen' voort te zetten, waardoor het contact met de mensen in het veld gewaarborgd blijft. Lokaal kan ook met klankbordgroepen worden gewerkt. De inbreng vanuit de sector en de dagelijkse praktijk moet gewaarborgd blijven. De aansluiting met mensen in het veld borgt op de beste manier de betrokkenheid vanuit de sector.

Nog lopende zaken waaraan gewerkt moet worden.

1. Schade, **de indirecte schade** is vaak net zo groot als de directe schade. Het gaat ondermeer om verwerpen lammeren, sterke afname melkproductie etc. We pleiten voor een **totale vergoeding van deze indirecte schade.** Helaas is dat nog steeds niet geregeld. We verwachten van de Provincie dat dit onderwerp op de agenda blijft.

2. **Kosten onderhoud**; het is op termijn noodzakelijk om ook voor de extra kosten kwa onderhoud van de rasters een vergoedingsregeling uit te werken.

3. **Attenderen**; er is sterke behoefte aan om te weten wanneer er schapen of geiten doodgebeten worden in de buurt. Is het mogelijk om een wolf-alert te installeren, waardoor de sector actueel op de hoogte is van de aanwezigheid van een wolf. De schapenhouder kan dan de nodige maatregelen gaan treffen.

4. Een nader uitwerking van de **ecologische betekenis van de wolf in Drents natuur**, de wildstand is nu zeer eenzijdig , namelijk alleen het ree.

5. **Wolven zenderen of chippen**; mogelijk is de meest efficiënte manier van preventie om de wolven te zenderen (GPS) of te chippen (stroomstoot). Tot nu toe is hier binnen Europa geen ervaring mee opgedaan. De vraag is ondermeer of je wolven mag en kunt vangen. Een verdere verkenning van deze mogelijkheid is dringend aan te bevelen.

6. **Kalveren en veulens**; in de werkgroep is besloten om nu niet extra in te zetten op bescherming van kalveren en veulens. Wel blijft het verzoek vanuit de Agrarische sector om dit onderwerp op de agenda te houden. Landelijk heeft het tot nu toe binnen het wolvendossier geen prioriteit.

7. **Voorlichting en publiciteit. Nader in gezamenlijk uit te werken.**

Aanbevelingen aan komend 'ronde tafel overleg' . (23/1/'20).

(notitie vastgesteld in vergadering 14 januari 2020)

1. **Wolfwerend raster**; de mogelijkheden voor preventie zijn verkend en uitgewerkt in een tweetal notities. Zie bijlage 1 en 2. Een goed wolfwerend raster is minstens 1.20 meter hoog en beschikt over minstens 4500 volt schrikdraad.

2. **Starten met aanleg wolfwerende rasters**; vanaf nu te starten met het aanleggen van rasters, ook al is er van vestiging van een wolf in Drenthe nog geen sprake. De recente aanvallen op schapen in Hooghalen en omgeving tonen aan dat we er in Drenthe niet zonder kleerscheuren vanaf komen, daarom is het opstarten van Preventieve maatregelen, lees rasteren, noodzakelijk.

3. **Provinciale bijdrage**; we verzoeken de Provincie Drenthe om zo spoedig mogelijk, het liefst per direct, geld beschikbaar te stellen voor het opstarten van het plaatsen van wolfwerende rasters. Dit zou voor de korte termijn kunnen met een soort voorloperregeling alla Gelderland, met een bijbehorend startbudget van minstens € 100.000,-

4. **Hoogte van de kosten**; de kosten te vergoeden voor het plaatsen of aanpassen van rasters op basis van de werkelijke kosten. De werkelijke kosten liggen naar schatting tussen de € 3,- en € 6,- per strekkende meter. De werkelijke kosten kunnen per perceel nogal verschillen en moeten blijken uit een ingediend rasterplan met begroting. Er zal ook een verschil in prijs zijn tussen nieuw te plaatsen raster een te verhogen bestaand raster.

5. **Instellen Gebiedscommissie**; met spoed een Gebiedscommissie Wolf (GCW) aan stellen die de zaken verder uitwerkt zoals bedoelt in het Wolvendraaiboek 2.0. , ook al is er nog geen sprake van een gevestigde wolf. De Gebiedsgroep Drenthe breed te laten werken. De GCW een **bestuurlijke samenstelling** te geven met een onafhankelijke voorzitter (met bestuurlijke ervaring) en de betrokken partijen te laten vertegenwoordigen, zoals daar zijn; LTO, Gescheperde schaapskuddes, Kleine schapen- en geitenhouderij, een TBO-er, een B&W- er van een gemeente, mogelijk de Boermarke. Met een **goede secretariële ondersteuning** vanuit de Provincie.

6. **Contact met de praktijk**; de GCW de opdracht mee geven om de 'ronde tafel overleggen' voort te zetten, waardoor het contact met de mensen in het veld gewaarborgd blijft. Lokaal kan ook met klankbordgroepen worden gewerkt. De inbreng vanuit de sector en de dagelijkse praktijk moet gewaarborgd blijven. De aansluiting met mensen in het veld borgt op de beste manier de betrokkenheid vanuit de sector.

Nog lopende zaken waaraan gewerkt moet worden.

1. Schade, **de indirecte schade** is vaak net zo groot als de directe schade. Het gaat ondermeer om verwerpen lammeren, sterke afname melkproductie etc. We pleiten voor een **totale vergoeding van deze indirecte schade.** Helaas is dat nog steeds niet geregeld. We verwachten van de Provincie dat dit onderwerp op de agenda blijft.

2. **Kosten onderhoud**; het is op termijn noodzakelijk om ook voor de extra kosten kwa onderhoud van de rasters een vergoedingsregeling uit te werken.

3. **Attenderen**; er is sterke behoefte aan om te weten wanneer er schapen of geiten doodgebeten worden in de buurt. Is het mogelijk om een wolf-alert te installeren, waardoor de sector actueel op de hoogte is van de aanwezigheid van een wolf. De schapenhouder kan dan de nodige maatregelen gaan treffen.

4. Een nader uitwerking van de **ecologische betekenis van de wolf in Drents natuur**, de wildstand is nu zeer eenzijdig , namelijk alleen het ree.

5. **Wolven zenderen of chippen**; mogelijk is de meest efficiënte manier van preventie om de wolven te zenderen (GPS) of te chippen (stroomstoot). Tot nu toe is hier binnen Europa geen ervaring mee opgedaan. De vraag is ondermeer of je wolven mag en kunt vangen. Een verdere verkenning van deze mogelijkheid is dringend aan te bevelen.

6. **Kalveren en veulens**; in de werkgroep is besloten om nu niet extra in te zetten op bescherming van kalveren en veulens. Wel blijft het verzoek vanuit de Agrarische sector om dit onderwerp op de agenda te houden. Landelijk heeft het tot nu toe binnen het wolvendossier geen prioriteit.

7. **Voorlichting en publiciteit. Nader in gezamenlijk uit te werken.**

Aandachtspunten digitale ontmoeting Ronde tafel en Gebiedscommissie

Datum; 19 november 2020
Aanwezig; Harry Oosterman (voorzitter), Henk Jumelet, [redacted]

Aandachtspunten;

- De aanwezigheid van de wolf heeft ook effecten op andere dieren, deze effecten moeten in beschouwing genomen worden,
    - Er is mogelijk schade geweest aan kalveren bij [redacted], deze melding is niet door bij12 in behandeling genomen, het is onduidelijk wat hiervoor de reden is. [redacted] deelt de details zodat dit nagelopen kan worden.
    - Het (ter bescherming) verplaatsen van koeien met kalveren heeft effecten op de begrazingspremie.
- In landelijk verband (LOW) wordt een verdere risico analyse gedaan naar de risico's op schade bij andere diersoorten.
- Preventieve maatregelen moeten mogen. Op landgoed Nienoord is het plaatsen van rasters verboden, [redacted] neemt contact op met Harry Oosterman hierover.
- Er moet maatwerk geleverd worden in het schadepreventieplan/subsidieregeling om de methodes van Gelderland goed aan te passen naar de Drentse situatie.
- Het plaatsen van rasters in natuurgebieden vereist goede communicatie tussen de boswachter en de herder, goede communicatie hogerop in de organisatie alleen is niet voldoende.
- Er is in de gebiedscommissie behoefte aan een (realistische) tijdlijn, wat moet er klaar zijn wanneer.
- De bezetting van de gebiedscommissie wordt opnieuw op de agenda geplaatst.
- Begin februari is er een vervolgbijeenkomst met de ronde tafel en de gebiedscommissie over de stappen die zijn gemaakt.

Discussiepunten schadepreventieplan.

Eerder hebben we een tabel ingevuld met de belangrijke discussiepunten. De opmerkingen over tekstuele aanpassingen en principiële overwegingen lopen daar door elkaar heen. In deze notitie staan per hoofdstuk de principiële vraagstukken uitgewerkt.

Algemeen

- Is iedereen het eens met de kernboodschap?
- Sectoren verbreden (Drents particulier grondbezit) en TBO's;
    - Is dat gewenst? Op wat voor wijze?
- Criteria stellen aan natuurbegrazing?
    - Is dat gewenst? Op wat voor wijze?
- Advies educatie wolf toevoegen.

Vergoedingssystematiek

- De ondergrens voor het aanvragen van een vergoeding; (zeer) kleine hobby dierhouders meenemen?
- Hoe zit de vergoedingssystematiek in elkaar?
- Goede oplossing voor begrazingsbedrijven ligt nog open.
- Nachtkralen verder uitwerken?
- Welke andere aanpassingen moeten gedaan worden om de regeling/systematiek naar de Drentse situatie op te stellen?

Beleid probleemwolf

- Vraag komt meerdere malen naar voren om dit beter op te nemen. Wat is de definitie van een probleemwolf? En Welke zaken missen er nog?

Vervolgschade

- Op welke wijze opnemen?

Het hoofdstuk toekomstbeeld wordt door [redacted] en [redacted] aan gegeven dat die kan komen te vervallen.

Interprovinciaal Overleg

Bijlage 1a

Datum :
Portefeuillehouder :
Inlichtingen bij :
Doorkiesnummer : 030
Bijlagen : 2
Onderwerp : Operationeel draaiboek wolf –fase 1

CONCEPT

Voorstel
Aan de BAC VP voorstellen om:
- Het "Operationeel draaiboek wolf – fase 1" vast te stellen en de regiegroep wolf op te dragen om het indien nodig aan te passen aan de actualiteit.
- Voor de uitvoering van dit draaiboek een bedrag van € 15.000 in de begroting van Bij12 / unit Faunafonds te bestemmen.
- De regiegroep wolf opdracht te geven voor het opstellen van een operationeel draaiboek voor de periode na vestiging.
- Het rijk te verzoeken om deelname aan en ondersteuning van het 'Large Carnivore Initiative Europe' en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' onder het Verdrag van Bern voort te zetten en hierover de Regiegroep Wolf te informeren.
- het rijk te verzoeken om opvanglocaties voor wolvenopvang aan te wijzen en het IPO hierover te informeren.

Toelichting

Wat vooraf ging
Op 6 februari 2014 heeft de BAC VP besloten om
1. de ambtelijke overleggroep (regiegroep wolf), op te dragen om de te onderschrijven aanbevelingen uit het Alterra-rapport om te (laten) zetten in een operationeel draaiboek.
2. het initiatief om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan, bij communicatiedeskundigen van provincies te beleggen.
3. de regiegroep wolf laten onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren.
4. de staatssecretaris van Economische Zaken meegeven de wolf op de lijst van beschermde inheemse diersoorten te plaatsen of een andere wettelijke regeling te treffen.

Uitwerking
1. De Regiegroep wolf heeft het Operationeel draaiboek wolf – fase 1 opgesteld. In dit draaiboek wordt aangegeven op welke wijze gehandeld dient te worden bij de aanwezigheid van een wolf. In dit draaiboek is een aantal voor de wolf specifieke acties opgenomen die afwijken van het handelen bij andere beschermde inheemse diersoorten. Het gaat om:
   - Het aangaan van een overeenkomsten met WiN voor de instelling van een wolvenmeldpunt. Bij12 / unit Faunafonds heeft hierin de rol van opdrachtgever.
   - Het aangaan van overeenkomsten met WiN en Alterra in verband met bekostiging van DNA-analyses, beschikbaarheid en eventuele inzet van cameravallen. Bij12 / unit Faunafonds heeft hierin de rol van opdrachtgever.

- Onderzoek laten uitvoeren naar de omvang van probleem met schapenpredatie door honden in een selectie van gebieden of provincies. BIJ12 fungeert als opdrachtgever en financiert het onderzoek uit budget onderzoek BIJ12
- Ook tegemoetkomingen verlenen bij niet bedrijfsmatig gehouden schapen of geiten (aanpassing beleidsregels Faunafonds).
- Geen eigen risico berekenen en terugbetalen behandelkosten bij aangetoonde wolvenschade.
- Ook tegemoetkoming verlenen in behandelkosten dierenarts met een maximum overeenkomend met de verkoopwaarde van het behandelde dier. Het rijk verzoeken om deelname aan het 'Large Carnivore Initiative Europe' en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' onder het Verdrag van Bern voort te zetten en hierover de Regiegroep Wolf te informeren.
- Het laten maken van een brochure "wat te doen bij de vondst van een dode wolf". BIJ12 fungeert als opdrachtgever en financiert het onderzoek uit budget onderzoek BIJ12

2. Communicatie-deskundigen van provincies Drenthe en Utrecht hebben samen met de communicatie-deskundige van BIJ12 een communicatieplan opgesteld dat integraal is opgenomen als hoofdstuk 5 van het Operationeel draaiboek wolf – fase 1.
3. De Regiegroep wolf stelt in het Operationeel draaiboek wolf – fase 1 voor om een wolvenmeldpunt in stellen. Het platform Wolven in Nederland wordt verzocht hier invulling aan te geven. BIJ12/Unit Faunafonds is opdrachtgever en zal door middel van een overeenkomst duidelijkheid scheppen over de taken en bemensing van dit wolvenmeldpunt.
4. Het rijk heeft op 30 juni 2014 de wolf ook voor Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306).

Wat wordt van u gevraagd?
Aan de BAC VP voorstellen om:

- Het "Operationeel draaiboek wolf – fase 1" vast te stellen en de regiegroep wolf op te dragen om het indien nodig aan te passen aan de actualiteit.
- Voor de uitvoering van dit draaiboek een bedrag van € 15.000 in de begroting van Bij12 / unit Faunafonds te bestemmen.
- De regiegroep wolf opdracht te geven voor het opstellen van een operationeel draaiboek voor de periode na vestiging.
- Het rijk te verzoeken om deelname aan het 'Large Carnivore Initiative Europe' en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' onder het Verdrag van Bern voort te zetten en hierover de Regiegroep Wolf te informeren.
- het rijk te verzoeken om opvanglocaties voor wolvenopvang aan te wijzen en het IPO hierover te informeren.

Bijlagen
Operationeel draaiboek (Word)
Stroomschema Wolf (Excel)

CONCEPT

Bijlage 1b

Operationeel Draaiboek Wolf

Fase 1

Operationeel Draaiboek Wolf - Fase 1

In opdracht van

Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)

Auteurs

[redacted] (Provincie Utrecht)

[redacted] (Provincie Utrecht)

[redacted] (BIJ12/Unit Faunafonds)

[redacted] (Ministerie van Economische Zaken)

[redacted] (Provincie Drenthe)

[redacted] (Ministerie van Economische Zaken)

[redacted] (BIJ12)

[redacted] (Provincie Drenthe)

[redacted] (Provincie Groningen)

[redacted] (Provincie Limburg)

Versie

1 december 2015

Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van het IPO en BIJ12 unit Faunafonds voor de meest actuele informatie.

1. Inhoud

Inleiding 5

Voorgeschiedenis 5

Wettelijk kader 5

De wolf in Europa 6

Werkwijze 7

Bevoegdheden en mandatering 7

1. Aanwezigheid 8

Waarnemingen / Meldingen 8

Validatie 9

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data 9

Rapportage 10

2. Risico's voor mensen en huisdieren 11

Voorkomen 11

Probleemwolf 11

3. Schade 14

Voorkomen 14

Bestrijden van schade 14

Tegemoetkomingen 14

4. Samenwerking 16

In Nederland 16

Binnen Europa 16

5. Communicatie 17

6. Vergunningen en ontheffingen 29

Flora- en faunawet 29

Wet dieren 30

Wet op de dierproeven 30

7. Financiën 31

8. Vervolg 32

9. Stroomschema 33
10. Literatuur 34
Bijlagen 35
Protocol vondst dode wolf 35
Protocol zichtwaarnemingen 38
Protocol keutelvondst 39
Protocol huilen 40
Protocol actief speuren 41
Protocol cameraval 42
Protocol wolfsspoor 43
Protocol wolfsprooi 44
Protocol gevangen wolf/aangereden wolf 46
Protocol veldbemonstering bijtwonden, t.b.v. DNA analyse 48
Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet 50
Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA analyse 51
DNA-monsterkit prooiresten wolf 52
Taxatierapport prooidier Wolf – Bij12/Unit Faunafonds 54
Taxatierapport prooidier wolf - toelichting 57
Preventieve maatregelen 59
Verklarende woordenlijst 60

Inleiding

Voorgeschiedenis

Sinds 1990 komen er weer wolven in ons buurland Duitsland voor. Nadat daar in 2002 de eerste voortplanting werd geconstateerd heeft er een snelle uitbreiding van het leefgebied van de wolf plaatsgevonden. Het werd daardoor steeds waarschijnlijker dat er ook wolven in Nederland gesignaleerd zouden worden. Inmiddels is dat gebeurd: in 2015 verbleef een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen.

Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hebben rijk, provincies en Faunafonds in 2011 opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te beschrijven. De Regiegroep Wolf, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en Faunafonds, heeft de uitvoering begeleid. Het rapport van Alterra verscheen in 2012 (Groot Bruinderink *et al*., 2012).

Sindsdien hebben er verschillende bijeenkomsten plaatsgevonden waarbij maatschappelijke organisaties betrokken werden (Groot Bruinderink *et al*., 2013a, Linnartz & Teunissen, 2013). Bovendien heeft Alterra samen met het platform Wolven in Nederland (WiN; Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal organisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden) en de universiteiten van Tilburg en Maastricht in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink *et al*., 2013b). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) van het Interprovinciaal overleg (IPO) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit operationeel draaiboek is primair bedoeld voor gebruik in relatie tot de provinciale verantwoordelijkheden met betrekking tot natuurbescherming, natuurbeheer, schadebestrijding en schade-afhandeling.

In het 'Voorstel voor een wolvenplan' wordt aangegeven dat maatschappelijke organisaties een 'wolvenbureau' ingesteld willen hebben waarin verschillende taken ten aanzien van wolven worden belegd. Het IPO-BACVP heeft echter aangegeven dat er in dit stadium van de vestiging van de wolf geen wolvenbureau wordt ingesteld, maar dat de opstellers van het operationeel draaiboek onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren en maatschappelijke initiatieven.

Het IPO-BAC VP heeft tevens besloten het initiatief om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan, te beleggen bij communicatiedeskundigen van provincies.

Wettelijk kader

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). De aanwijzing heeft tot gevolg dat het doden, vangen of opzettelijk verontrusten van in het wild levende wolven op grond van artikelen 9 en 10 van de Flora- en faunawet verboden is en dat het Faunafonds bevoegd is om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade, veroorzaakt door wolven. Voor bestaande houders van in

gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten, onder zich te hebben.

Op grond van artikel 9 van de Flora- en faunawet is het verboden om een dier, behorende tot een aangewezen beschermde inheemse diersoort te doden, te verwonden of te vangen. De opzettelijke overtreding van dit verbod is een economisch delict dat op grond van artikel 2, eerste lid, van de Wet op de economische delicten wordt aangemerkt als een misdrijf.

De wolf in Europa

Wolven komen in Europa op diverse plaatsen voor: van Scandinavië tot in Spanje en Italië en vooral in Oost-Europa. In Duitsland vond de eerste voortplanting sinds lange tijd plaats in 2000 in de deelstaat Sachsen. Sindsdien is het aantal wolvenroedels in Duitsland sterk toegenomen en zijn er ruim 40 territoria bekend. In een deel van de territoria vindt ook voortplanting plaats. In de Graafschap Bentheim, nabij de Nederlandse grens, verblijft sinds 2014 een vrouwelijke wolf. De kans dat deze wolvin in Nederland kan worden aangetroffen is reëel, maar ook nakomelingen van wolven uit roedels in Nedersaksen, of zelfs verder, zouden Nederland kunnen aandoen. Uit DNA-analyse is gebleken dat de wolf die in maart 2015 gedurende enkele dagen door Noordoost-Nederland liep, afkomstig was uit een roedel uit het Duitse Munster. Ook in Frankrijk neemt het aantal wolven toe. In 2013 werd voor het eerst voortplanting geconstateerd in de Vogezen. In België werd in 2011 een wolf in de Ardennen waargenomen. Gezien de afstanden die zwervende wolven kunnen afleggen moeten we er rekening mee houden dat er ook in een groot deel van ons land zwervende wolven kunnen voorkomen. Door de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen Ecologische Hoofdstructuur, EHS) ontstaan verbindingen binnen Nederland maar ook aansluitingen op het Europese netwerk waardoor ook voor wolven verbindingen ontstaan met buitenlandse brongebieden. In principe komen er geen extra verbindingen voor wolven.

Het “voorstel voor een wolvenplan” onderscheidt vijf verschillende fases in de vestiging van de wolf:

fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;

fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;

fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;

fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;

fase 5: we bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Dit operationeel draaiboek heeft betrekking op de eerste fase, die van de situatie waarbij een zwervende wolf Nederland aan doet. Als een zwervende wolf enige tijd in dezelfde omgeving verblijft, kan dat duiden op territoriumvorming waardoor de scheiding tussen fase 1 en 2 niet altijd helder is. De tweede fase gaat in als uit betrouwbare meldingen blijkt dat een wolf een half jaar in een bepaald gebied verblijft. Dit draaiboek voorziet daarom ook in deze overgangsfase. Omdat het niet bekend is of volgende fases snel zullen volgen wordt echter geadviseerd om ook voor de fases 2 tot en met 4, als er vestiging van wolven heeft plaatsgevonden, al voorbereidingen te treffen.

De fase waarin een territoriale wolf zich in een gebied voordoet wordt beschouwd als het moment dat er sprake is van wolvenleefgebied.

Werkwijze

In april 2014 is de regiegroep wolf gestart met het project dat moest resulteren in een Operationeel draaiboek voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Het 'Voorstel voor een wolvenplan' is hierbij uitgangspunt geweest. Hiertoe zijn overleggen gepland waarbij de aanbevelingen uit het' Voorstel voor een wolvenplan' uitvoerig zijn bediscussieerd en waarbij, indien noodzakelijk, ook externe deskundigen betrokken zijn. Er hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden met delegaties van WiN en onderzoeksbureau Alterra. Deze beide hebben voorstellen gemaakt over hun mogelijke bijdragen aan de uitvoering van het operationeel draaiboek. Deze voorstellen zijn door de regiegroep beoordeeld en, wanneer dit doelmatig was, opgenomen in het voorliggende operationeel draaiboek.

Het hoofdstuk over communicatie is als opgesteld door communicatiemedewerkers van de provincies Utrecht en Drenthe en BIJ12.

In hoofdstuk 9 wordt schematisch aangegeven welke handelingen er in verschillende situaties noodzakelijk zijn en wie daarbij betrokken zijn.

Ten slotte bestaat een deel van de bijlagen uit protocollen die door Alterra zijn opgesteld in het kader van het 'Voorstel van een wolvenplan'. Alterra heeft deze protocollen, die voor een deel ook uitgetest zijn in rollenspelen tijdens een bijeenkomst met maatschappelijke partijen, beschikbaar gesteld voor dit operationeel draaiboek. Ze zijn vrijwel ongewijzigd opgenomen in bijlagen 1 tot en met 17. Het taxatierapport prooidier wolf van BIJ12/UnitFaunafonds, waarin een aantal protocollen zijn verwerkt, is opgenomen als bijlage 14.

Op basis van praktijkervaringen met zwervende wolven kan aanpassing van dit operationeel draaiboek noodzakelijk blijken te zijn. Het draaiboek dient daarom ook gezien te worden als een groeidocument, waarin naast tekstuitbreiding voor de volgende fasen van vestiging, ook aanvullingen en correcties zullen worden aangebracht. Er is in dit draaiboek uitgegaan van de vigerende Flora- en faunawet. Met de inwerkingtreding van de Wet Natuurbescherming in 2016, zullen er meer taken en bevoegdheden bij de provincies belegd worden. Dit zal ongetwijfeld ook aanpassingen in een volgende versie vergen.

Bevoegdheden en mandatering

Provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van wolven, tenzij expliciet is aangeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of naar een ander overgaat. De Unit Faunafonds van de uitvoeringsorganisatie BIJ12 draagt zorg voor de behandeling van schades en voor voorlichting met betrekking tot schadepreventie.

1. Aanwezigheid

Waarnemingen / Meldingen

Het is zinvol om een vaste plaats te hebben waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Daarom wordt er een wolvenmeldpunt, ingericht. WiN wordt verzocht hier invulling aan te geven. BIJ12/Unit Faunafonds is opdrachtgever en zal door middel van een overeenkomst duidelijkheid scheppen over de taken en bemensing van dit wolvenmeldpunt. Voor de definitieve beoordeling van schade aan landbouwhuisdieren in relatie tot een eventuele tegemoetkoming blijft BIJ12/Unit Faunafonds verantwoordelijk. Het wolvenmeldpunt verwijst, indien het aannemelijk is dat schade aan landbouwhuisdieren door de wolf is veroorzaakt, hiervoor naar BIJ12/Unit Faunafonds.

De deskundigheid bij het wolvenmeldpunt dient vergelijkbaar te zijn met de deskundigheid die verkregen wordt door het volgen van de instructiebijeenkomst DNA-monstername van Alterra en de cursus “Documentatie van wolvenmeldingen” welke door LUPUS (Instituut voor Wolvenmonitoring en -onderzoek in Duitsland) aangeboden wordt.

WiN verzamelt en beoordeelt meldingen van mogelijke wolven. Alle meldingen worden ingevoerd in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Meldingen worden gevalideerd door de Zoogdiervereniging en zijn op detailniveau beschikbaar voor medewerkers van de provincies en BIJ12. Dit wordt vastgelegd in de overeenkomst tussen WiN en BIJ12/Unit Faunafonds

Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die telefonisch en, per mail of via sociale media of waarnemingssites al of niet met foto's of video's, gemeld worden. Bij een serieuze verdenking van de aanwezigheid van een wolf kan ook overgegaan worden tot veld- en moleculair onderzoek om de determinatie te bevestigen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij de vondst van een prooi behorend tot een wilde diersoort. Er dient dan zo snel mogelijk, bij prooidieren binnen 24 uur, DNA-materiaal veiliggesteld te worden. Ook bij de vondst van uitwerpselen waarvan het waarschijnlijk is dat die afkomstig zijn van een wolf kan genetisch onderzoek uitsluitsel bieden. Nadat door een deskundige monsters zijn genomen, kunnen prooiresten van wilde dieren achtergelaten worden in het veld. Alterra wordt gevraagd om in het veld sectie op het prooidier te verrichten. De provincie beslist, na overleg met WiN, of er opdracht wordt verstrekt voor DNA-onderzoek of sectie. WiN beoordeelt in overleg met de betrokken provincie of een cameraval ingezet wordt. Medewerkers van WiN of door hen geïnstrueerde deskundigen plaatsen deze cameravallen en dragen zorg voor de analyse van de beelden.

Na het vinden van een wilde prooi wordt door een deskundige de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol (zie bijlagen 5 en 8). Er worden, ook door de deskundige, foto’s gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, doodsoorzaak, sectie in het veld (vraatbeeld en onderhuidse sporen) worden door de deskundige geregistreerd volgens het protocol.

Voor het veiligstellen en de analyse van DNA-materiaal wordt een overeenkomstgesloten door BIJ12 met WiN en Alterra.

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of nader onderzoek wordt ingesteld. Een gevonden kadaver wordt altijd veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar het DWHC vervoerd. Alterra heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol (bijlage 1). Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). Dierenambulances en kantonniers worden vooraf door de provincie geïnformeerd door middel van een brochure over de handelswijze bij de vondst van een wolf.

De dode wolf (of rest) wordt vervoerd naar DWHC in Utrecht. In beginsel vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst aan Alterra, CVI, RIVM en Naturalis zodat bij voorkeur dezelfde dag nog een gezamenlijke sectie te Utrecht kan worden verricht. DWHC heeft hierbij de leiding. Naturalis opent het dier zodat huid en skelet zoveel mogelijk intact blijven voor het prepareren/conserveren. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol (bijlage 1). De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd.

Indien een wolf gevangen wordt of anderszins in handen komt, kan het aanbrengen van een zender veel informatie verschaffen over het ruimtelijk gebruik door de wolf. In eerste instantie dragen de provincies de kosten voor het beschikbaar hebben van een zender. Voor de noodzakelijke vergunningen en ontheffingen zie hoofdstuk 6.

Bij persuitingen zoveel mogelijk aansluiten bij standaard omschrijvingen van de waarschijnlijkheid dat de waarneming werkelijk een wolf betreft (SCALP-criteria; zie verder verklarende woordenlijst). Persuitingen worden altijd uitgegeven in overleg met de grondeigenaar / terreinbeheerder.

Validatie

Validatie van waarnemingen of meldingen kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Voordat een melding in de NDFF wordt opgeslagen vindt validatie door deskundigen van de Zoogdiervereniging plaats. Weefsel- of celmateriaal wordt door Alterra gevalideerd. Altijd dient de basis voor de validatie vastgelegd te worden. Over de berichtgeving rond de gevalideerde waarneming worden, indien relevant, afspraken gemaakt met de verschillende betrokkenen, bijvoorbeeld met de terreinbeheerder van de grond waar de waarneming is gedaan.

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data

In de protocollen worden de instellingen genoemd die betrokken zijn bij de afhandeling bij de vondst van een wolf of wolvenprooi. De protocollen zijn in overleg met deze instellingen opgesteld. Voor een deel horen de handelingen bij de normale activiteiten. Waar het extra handelingen zijn worden er vooraf afspraken gemaakt over de vergoeding van kosten.

Bij afnemen van materiaal bij kadavers dienen altijd de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden om de onderzoeker zo goed mogelijk te beschermen tegen mogelijke infecties. De protocollen, al dan niet in combinatie met standaard werkwijzen in laboratoria, voorzien hier in.

Voor de noodzakelijke documenten als vergunningen, ontheffingen en certificaten wordt verwezen naar hoofdstuk 6.

Wolven en wolvenmateriaal dient voor toekomstig onderzoek zo veel mogelijk bewaard te worden. Deels betreft dat al dan niet geprepareerd materiaal en deels betreft dat analysegegevens. In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken werkt Alterra aan het optimaliseren van de uitwisseling van materiaal en data voor moleculair onderzoek tussen onderzoeksinstellingen in Europa. Hierbij hoort ook het bevorderen dat referentiesystemen op Europees niveau zijn afgestemd en de informatie op een efficiënte manier kan worden gedeeld.

Naturalis slaat skelet en huiden op (al of niet geprepareerd als tentoonstellingsdier). Opgewerkt DNA-materiaal en weefsels worden bij zowel Alterra als bij Naturalis beheerd.

Rapportage

Voor de eerste fase is rapportage aan het ministerie van Economische Zaken in verband met de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie nog niet gecompliceerd. Volstaan kan worden met een melding. Wel kan rapportage van belang zijn als communicatiemiddel (zie hoofdstuk 5).

In het onderhandelingsakkoord decentralisatie natuur staat ten aanzien van soorten en habitats dat de provincies de data verzamelen en dat het Rijk deze aanbiedt aan de Europese Commissie. De dataverzameling gaat volgens een door Rijk en provincies uit te werken eenvoudige monitoringssystematiek, die niet verder gaat dan de Europese rapportageverplichting. Voor de wolf volstaat, in de fase van zwervende wolven, de registratie van alle gevalideerde waarnemingen in de NDFF en het daarvan beschikbaar stellen aan het Rijk.

2. Risico's voor mensen en huisdieren

Voorkomen

Het ligt niet voor de hand om in de fase van zwervende wolven regio's aan te wijzen waar op voorhand de risico's voor mensen te groot zijn. In bijvoorbeeld Duitsland, Italië, Frankrijk en Spanje waar al jarenlang wolven voorkomen, is het niet noodzakelijk geweest om gebieden te vrijwaren van wolven.

Gewenning aan mensen (habituatie) van wolven, waarbij natuurlijke schuwheid verdwijnt, dient voorkomen te worden. Omdat het lokken van wolven ten behoeve van fotografie of beleving onwenselijk is, dient hier in de communicatie aandacht aan geschonken te worden. Een algemeen verbod op het uitleggen van lokvoer lijkt op dit moment niet noodzakelijk.

Maatregelen

Bevoegd gezag om maatregelen toe te staan of te laten nemen zijn de colleges van gedeputeerde staten van de provincies. Zij kunnen op grond van de Flora- en faunawet (of de Wet natuurbescherming, na de inwerkingtreding van deze wet) beslissen om het vangen of doden toe te staan wanneer bijvoorbeeld de openbare veiligheid in het geding is. Voor er dergelijke maatregelen genomen kunnen worden dienen andere bevredigend oplossingen te worden afgewogen. Indien die niet voorhanden zijn, dan is ingrijpen mogelijk. Dat kan bijvoorbeeld door een wolf te vangen. Het is daarbij een optie om het dier te voorzien van een zender waardoor bij noodzaak de wolf snel opgespoord kan worden. Voor het vangen en zenderen wordt de wolf in principe verdoofd. Dit dient altijd onder verantwoordelijkheid van een dierenarts te gebeuren.-

De enige uitzondering is een situatie waarbij zich een acuut veiligheidsprobleem voordoet, waarbij de situatie zodanig acuut is dat het niet mogelijk is dat gedeputeerde staten een afweging maken. In zo'n geval kan de politie op basis van een besluit van de burgemeester (gemeentewet art 175 en 176) optreden. Doden kan met een dodelijke injectie of met het geweer plaatsvinden.

Voor gevangen wolven die niet direct teruggezet kunnen worden dient een opvanggelegenheid beschikbaar te zijn. Hoewel opvangen voor een volwassen wolf moeilijker kan zijn wordt in eerste instantie toch gekozen voor opvang. Voor er tot vangen wordt overgegaan dient een opvangmogelijkheid geregeld te zijn om bij noodzaak de wolf direct daarheen te kunnen brengen. Omdat er zich onder de door RVO geschikt bevonden opvanglocaties voor wilde dieren, geen voor wolven geschikte opvanglocaties bevinden, dient hierin op korte termijn te worden voorzien.

Er kan zich en situatie voordoen waarbij ingrijpen bij een gewonde wolf noodzakelijk is; bijvoorbeeld bij een aanrijding. In een dergelijk geval zal een dierenarts de afweging moeten maken of behandeling mogelijk is of niet. Na herstel dient de wolf weer zo spoedig mogelijk teruggeplaatst te worden in een geschikt natuurgebied.

Probleemwolf

Een probleemwolf is een wolf die zich opvallend gedraagt tegenover de mens (afleggen schuwheid, agressie). Tabel 1 geeft richting bij het beoordelen of een wolf als probleemwolf beschouwd moet worden. Op basis van ervaringen kan het noodzakelijk zijn om deze tabel aan te passen. In Nederland

en Duitsland heeft in het voorjaar van 2015 een wolf rondgezworven die weliswaar afwijkend gedrag vertoonde maar niet als een probleemwolf geclassificeerd werd. Er dient dus weloverwogen besloten te worden in hoeverre een wolf als een probleemwolf beschouwd wordt, zeker als daaraan onomkeerbare maatregelen verbonden zijn. Uit Duitsland zijn geen gevallen bekend van probleemwolven. Indien een probleemwolf een acuut gevaar voor mensen vormt en ingrijpen noodzakelijk is kan een burgemeester besluiten het dier te laten doden. Vanwege de grote mobiliteit van wolven ligt het voor de hand om bij een probleemwolf direct op te schalen naar het niveau van de Veiligheidsregio en de beslissingsbevoegdheid daar neer te leggen. In beginsel besluit de provincie of vangen of doden aan de orde is. Enkel bij acuut gevaar voor personen kan de gemeente beslissen.

Tabel 1. Omgang met probleemwolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Gewijzigd overgenomen uit Voorstel voor een wolvenplan. Groen is geen probleemwolf, oranje is een potentiele probleemwolf, rood is een probleemwolf.

thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	maatregel	Juridische basis FF-wet	opmerkingen
Wolf en bebouwing	Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf verblijft langdurig (minimaal twee weken) of nabij bebouwd gebied	Divers: Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent Voedselbronnen Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings en habituatieprobleem, hybridisatie, letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf verjagen en eventueel zenderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek Criteria zenderen: zie elders
Wolf en mensen	Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	(Jonge) wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt	Ongevaarlijk/ oppassen voor lokken en voeren	Geen/ oppassen voor habituatie	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek

	Wolf benadert actief meermaals mensen	Mogelijk sterke voerconditionering en habituatie	Kritisch, kans op habituatie, agressief gedrag en letsel mens		Wolf verjagen en eventueel zenderen, publiek waarschuwen niet te voeren, indien geen resultaat verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek, gebieden (tijdelijk) sluiten voor publiek? Criteria zenderen: zie elders
	Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme habituatie, hondsdolheid	Gevaarlijk		Wolf verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid door provincie in nauw overleg met veiligheidsregio	Wie besluit? In acuut geval burgemeester/politie?

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het zenderen van een wolf uiteraard interessant maar vanuit het perspectief omgaan met een 'probleemwolf' is het niet steeds nodig om een wolf te vangen en te zenderen. Zenderen dient hier geen ander doel dan het dier te kunnen identificeren en/of snel te kunnen opsporen. Het heeft in deze context nadrukkelijk geen wetenschappelijke onderzoeksdoelen. Het vangen en zenderen van een probleemwolf is aan de orde als er:

a) twijfel bestaat of het probleem wordt veroorzaakt door hetzelfde individu of dat er meerdere wolven bij (kunnen) zijn betrokken. In een dergelijk geval is het relevant om een eventuele definitieve maatregel (doden) op het juiste dier toe te passen. Het volgen van een gezenderd dier kan hiertoe bewijs leveren of juist vrijpleiten.
b) een probleemwolf wordt gevangen en wordt uitgeplaatst naar een ander leefgebied. Theoretisch voorbeeld: een dier dat ivm problemen met vee in het Zuid-Hollandse veenweidegebied daar wordt weggevangen en op de Veluwe wordt losgelaten. Het is van belang om dan te kunnen volgen of het dier zich daar (weer) richt op natuurlijke prooien of dat er sprake is van een echte vee-specialist, en ook om te kunnen volgen of het dier niet meteen terugloopt naar het gebied waaruit deze was verwijderd.

Juridische basis voor ingrijpen:
GS kunnen op basis van art 67 (aanwijzing) en 68 (ontheffing) wat doen bij beschermde dieren. Een ontheffing is gebruikelijk bij planmatig beheer, gewoonlijk op basis van een faunabeheerplan. Dat is bij een probleemwolf niet aan de orde, het gaat om meer dringende zaken. Art 67 biedt de mogelijkheid om in een aantal gevallen actief te kunnen ingrijpen (verjagen, schieten). Dat is bij een probleemwolf meer gepast. Wolf-hond conflicten zijn lastig. De FF-wet heeft het over vee, niet over huisdieren. Volksgezondheid en openbare veiligheid draait om de veiligheid van mensen. Een wolf die een hond aanvalt is niet automatisch een risico voor de mensen.

3. Schade

Voorkomen

Grondgebruikers zijn verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen bij dreiging van belangrijke schade door beschermde diersoorten. Omdat er in Nederland nog weinig ervaring bestaat met dergelijke maatregelen ter voorkoming van wolvenschade is het zinvol om extra informatie over preventie door BIJ12/Unit Faunafonds beschikbaar te stellen. Het is aannemelijk dat grondgebruikers schade willen voorkomen of beperken.

Over het aantal schapen dat jaarlijks gedood wordt door honden, is voor de provincie Limburg informatie beschikbaar over de periode 2002 – 2012 (Hove & Penning, 2012). In die periode viel ongeveer 0,5% van de schapen van de geënquêteerde schapenhouders jaarlijks ten prooi aan een hond. Hoewel een dergelijk onderzoek niet in alle provincies hoeft te worden uitgevoerd is het wel zinvol om ook een indicatie te hebben over deze vorm van uitval in provincies die minder rijk zijn aan prooidieren. Een vergelijkbaar onderzoek in een van de noordelijke provincies en in de Randstad wordt daarom aanbevolen.

Bestrijden van schade

Schade aan landbouwhuisdieren of hobbymatig gehouden dieren door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor een ieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met preventieve middelen (elektrisch gaas, bewakingshonden, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is in principe niet mogelijk. Wolven zijn in Nederland een ernstig bedreigde en streng beschermde diersoort.

Tegemoetkomingen

Het BIJ12/Unit Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren. Schade aan niet-bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren is een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.

In geval van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren (dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) die ten prooi gevallen zijn aan een wolf moet, wanneer een tegemoetkoming in de schade gewenst is, altijd een aanvraag tot tegemoetkoming BIJ12/Unit Faunafonds ingediend te worden via www.faunaschade.nl.

In het geval van aangetoonde schade door een wolf wordt er in de eerste fase een uitzondering gemaakt: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten. Ook hiervoor dient een aanvraag tot tegemoetkoming ingediend worden via www.faunaschade.nl.

Om DNA veilig te stellen dient de prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van BIJ12/Unit Faunafonds bezocht te worden om DNA-monsters te nemen. In principe worden prooidieren veilig gesteld voor analyse. Daarnaast wordt de omgeving afgespeurd volgens

Taxatierapport prooidier wolf (zie bijlage 14) en worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooien detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (meetlat o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd, geslacht, conditie van de prooi en vraatbeeld worden genoteerd. Nadat de monsters zijn genomen, wordt het kadaver voor sectie naar Alterra vervoerd. De veehouder dient daarvoor een afstandsverklaring te tekenen. Alterra heeft de benodigde ontheffingen om dode landbouwhuisdieren te mogen vervoeren en machtigt de deskundige om het kadaver naar hen te vervoeren. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en kosteneffectief rendabel is; een dierenarts wordt hierbij in opdracht van de veehouder betrokken.

BIJ12/Unit Faunafonds taxeert de schade. Aanvragen tot tegemoetkoming worden in de eerste fase volgens de beleidsregels van het Faunafonds beoordeeld, waarbij er geen eigen risico wordt berekend. Het behandelbedrag wordt terugbetaald indien de deskundige van het wolvenmeldpunt, voorafgaand aan een aanvraag tot tegemoetkoming, het op voorhand niet uitsluit dat de schade veroorzaakt was door een wolf, ook als later een andere doodsoorzaak wordt vastgesteld. In de eerste fase worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van het Faunafonds. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of genetisch materiaal) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld wanneer een genetische test geen uitsluitsel biedt) door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt een tegemoetkoming afgewezen[1].

Indien een gehouden prooidier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij BIJ12/Unit Faunafonds een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt maximaal de verkoopwaarde van het dier. Wanneer het dier na dierenartsbehandeling en aantoonbaar door toedoen van de wolf overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de verkoopwaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de verkoopwaarde van het dier.

[1] Eventuele afwijzing van een tegemoetkoming staat dus los van restitutie van het behandelbedrag.

4. Samenwerking

In Nederland

Een wolvenbureau is op dit moment nog niet noodzakelijk. Het is echter van belang om kennis en ervaring die in Nederland aanwezig is, op een efficiënte manier te benutten. Het wolvenmeldpunt vervult samen met BIJ12/Unit Faunafonds een spilfunctie in de samenwerking binnen Nederland. Samenwerking tussen onderzoeksinstellingen binnen Nederland is geregeld door middel van de in de bijlagen opgenomen protocollen.

Binnen Europa

Bij overleggen over grensoverschrijdende wetgeving en verdragen is het Ministerie van Economische Zaken gesprekspartner voor andere Europese landen. In andere situaties zijn de provincies op ambtelijk niveau verantwoordelijk voor grensoverschrijdende samenwerking.. Contacten van de Regiegroep Wolf met het Wolfsbüro in Duitsland zijn inmiddels gelegd en worden voortgezet. Het is zinvol om in contacten met groepen in landen waar wolven al langer verblijven kennis te vergaren over ervaringen met monitoring. Afstemming over de wijze van monitoring is wenselijk.

Het Ministerie van Economische Zaken is aangesloten bij het ‘Large Carnivore Initiative Europe’ en de ‘Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores’ onder het Verdrag van Bern, die zich onder andere bezig houdt met wolven op Europese schaal. Provincies verzoeken het Rijk om deelname aan deze overleggen voort te zetten en de provincies actief te informeren over de uitkomsten daarvan.

5. Communicatie

Achtergrond

Met de decentralisatie van een aantal rijkstaken zijn de provincies verantwoordelijk geworden voor de wolf. Om voorbereid te zijn op de (terug)komst van de wolf in Nederland is er onder meer een Regiegroep Wolf opgericht, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en het Faunafonds van BIJ12. Onderzoeksbureau Alterra, platform Wolven in Nederland en de universiteiten van Tilburg en Maastricht hebben daarnaast in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink et al., 2013). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit communicatieplan maakt onderdeel uit van dit draaiboek.

Het Rijk

Het rijk is verantwoordelijk voor het wettelijke kader, borgen van het internationale beschermingsregime voor de wolf en rapportage aan de EU over de stand van zaken met betrekking tot het voorkomen van de wolf. Daar waar formele wettelijke borging nodig is, of daar waar formele internationale afspraken over de wolf vastgelegd moeten worden is het rijk verantwoordelijk.

Provincies

De provincies hebben een belangrijke taak om Nederlandse boeren en burgers, die het samenleven met de wolf al generaties lang verleerd zijn, te begeleiden in het proces van herkolonisatie. Dit draait om (bevorderen van) goede informatieverstrekking over de wolf, snelle afhandeling van meldingen en landbouwschade en, indien nodig, het nemen van acties die boeren en burgers het vertrouwen geven dat de veiligheid niet in het geding zal zijn. Daartoe dient ook een operationeel draaiboek waar dit communicatieplan bij hoort.

Provincies zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van faunabeleid in Nederland. Bij de beschermde inheemse diersoort Wolf komt dat neer op het nemen van maatregelen om deze diersoort in stand te houden. De unit Faunafonds van BIJ12 heeft als taak de provincies hierbij te helpen en ondersteunen. Zij is immers opgericht voor en door de provincies. Sinds januari 2014 is het Faunafonds ondergebracht bij BIJ12. De provincies hebben de regie over de communicatie.

Faunafonds

De afhandeling van schadegevallen veroorzaakt door de wolf gebeurt door het Faunafonds. Om schade veroorzaakt door de wolf te vergoeden moet helder zijn wat de oorzaak is. Het Faunafonds is een uitvoeringsorganisatie van de provincies en is als unit ondergebracht bij BIJ12. Het Faunafonds heeft per provincie budget om schade te vergoeden en voeren dit uit volgens beleidsregels waar de provincies instemming voor hebben gegeven. Het Faunafonds is in deze dus beleidsarm en voert slechts uit.

Naast het afhandelen van schadegevallen geeft het Faunafonds neutraal advies aan haar doelgroepen en heeft daarvoor de kennis in huis. Zij zet zich daarom in om voorlichting aan boeren en jagers te geven via de website, e-mails en/of direct contact met de consulent.

Wolven in Nederland

Wolven in Nederland is een op eigen initiatief gestart samenwerkingsverband van diverse organisaties met raakvlakken op het gebied van wolven. (zie verder websitehttp://www.wolveninnederland.nl/)

In het 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' (Groot Bruinderink et al., 2013) was voorgesteld om "Wolven in Nederland" min of meer te transformeren naar een wolvenbureau, zoals dat ook in een aantal Duitse deelstaten is ingesteld. De BACVP meent dat een wolvenbureau een stap te ver is, maar de provincies zien wel heil in een beperkte variant: een wolvenmeldpunt/wolvenloket.

Dit wolvenloket dient primair voor een snelle eerste screening van meldingen op waarschijnlijkheid. De taken en verantwoordelijkheden van dit wolvenmeldpunt worden via het Faunafonds/BIJ12 formeel in een overeenkomst vastgelegd. Communicatie naar derden loopt –tenzij anders is afgesproken- altijd via BIJ12 en provincies. Wolven in Nederland is als leverancier van informatie altijd volgend en nooit initiërend in de communicatie.

Alterra

Alterra beschikt over expertise om door middel van DNA-onderzoek vast te stellen of er in monsters (bijv. haren, keutels, prooiresten) sprake is van wolf-DNA. Daarnaast heeft Alterra expertise om door middel van sectie op prooidieren (wilde en landbouwdieren) te beoordelen of een wolf als mogelijke dader kan worden aangemerkt van de schade. Op verzoek van rijk en provincies bevordert Alterra internationale standaardisering van DNA-onderzoek. Dat maakt de uitwisseling van informatie en kennis tussen verschillende instituten en landen gemakkelijker.

Onderzoeksinstituut Alterra handelt in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, voor de provincies. Voor het vergoeden van de kosten (waarde) van een dood landbouwhuisdier door het Faunafonds aan gedupeerde eigenaren is het noodzakelijk om de dader/doodsoorzaak met een hoge mate van zekerheid te kunnen aantonen. Alterra is als leverancier van informatie altijd volgend en nooit initiërend in de communicatie.

Door middel van DNA-onderzoek kan vastgesteld worden of de schade wel of niet is veroorzaakt door een wolf. De uitslag van het onderzoek wordt door het Faunafonds overhandigd aan de provincies. Het onderzoek wordt gepubliceerd op de websites van Alterra, het Faunafonds en eventueel de provincies in onderling overleg.

Hoofd en subdoelgroepen:

Diereigenaren

- Schapen- en geiten houder (professioneel en hobbymatig)
- Rundveehouders
- Paardeneigenaren
- Hondeneigenaren

Jagers/Faunabeheereenheden

Natuurorganisaties

Terreinbeheerders en grondeigenaren

Pers

Grote publiek

- Omwonenden
  - Ouders
  - (Jonge) kinderen
- Recreanten en recreatieondernemers
  - Ruiters
  - Hondenbezitters
  - Wandelaars, trimmers, fietsers, etc.
  - Recreatieondernemers

Overheid

- Provincie, Rijk (inclusief onderzoeksinstellingen)
- Gemeentebestuurders en -ambtenaren
- Waterschappen
- Rijkswaterstaat (wegbeheerders)
- Brandweer, politie en dierenambulance

Primaire gesprekspartners:

Provincies, Rijk

Onderzoekbureaus

Natuurorganisaties

Terreinbeheerders, Politie

Zenders:

Primair de provincies, secundair in overleg met anderen bepalen

Intermediairen:

Pers

Steunzenders:

LTO, Faunafonds en diverse schapenhoudervereniging voor boeren

KJV voor jagers

natuurorganisatie voor hun leden en aanhang

IVN (https://www.ivn.nl/ voor schoolkinderen en ouders)

ANWB

Communicatiedoelstelling

Vooraf:

alle provincies hebben dezelfde informatie over wolven op hun website met een doorverwijzing naar het wolvenmeldpunt.

Eenduidige informatie naar de burger over de handelswijze wanneer een burger in aanraking komt met een wolf

Eenduidige informatie naar de media (en daarmee naar de inwoners) over de stand van zaken rond de komst van de wolf en de stappen die de partijen daarin zetten

Eenduidige informatie naar de burger over het belang van de wolf in NL

Eenduidige informatie naar de grondgebruikers over de te nemen maatregelen

Tijdens de komst van een wolf:

Eenduidige informatie naar de grondgebruikers waar zij eventuele schade kunnen melden en de procedure rondom de schade, bijvoorbeeld melding maken bij het nog in te richten wolvenmeldpunt. (Het meldpunt zet de melding door naar het Faunafonds van BIJ12.)

Helderheid verschaffen door middel van een transparante houding en ondubbelzinnige communicatie

Toespitsing communicatie als de wolf zich vestigt

Basisscenario: voordat de wolf komt

- Scenario 2: de wolf is er
- Scenario 3: als hij sneller en massaler komt (niet uitgewerkt)
- Scenario 4: bij onverwacht veel schade

- Scenario 5: bij bedreiging mens of menselijk slachtoffer

Bij alle scenario's communiceren:

- wat is volgens ons het geval,
- wat kunnen de gevolgen zijn,
- wat kunnen wij doen (handelingsruimte),
- wat is het proces?

Basisscenario: communicatie voordat de wolf komt

- wat is volgens ons het geval: er zijn wolven gesignaleerd net over de grens in Duitsland, wolvenroedels leven circa 200km van Nederland en dat is voor een wolf niet ver weg,
- wat kunnen de gevolgen zijn: er heerst veel ongeloof, er zijn veel vragen, de eerste zwervende wolven kunnen schade veroorzaken,
- wat is onze handelingsruimte: We gaan nu niet ingrijpen, kunnen we niet, mogen we niet en willen we nu nog niet. Alterra schrijft het advies wolvenplan in opdracht van de politiek, Wolven in Nederland zorgt voor betrokkenheid van stakeholders.
- Wat is het proces: Politiek werkt samen met stakeholders aan een wolvenplan, Wolven In Nederland informeert het publiek en verzamelt waarnemingen,

Scenario 2: De wolf is er

- wat is volgens ons het geval: er is een wolf gezien
- wat kunnen de gevolgen zijn: er zijn veel vragen, een wolf kan schade veroorzaken, schade moet gecompenseerd worden, er worden waarnemingen gemeld
- wat is onze handelingsruimte: we hebben een wolvenplan met afspraken die we kunnen opvolgen. Dialoog aangaan, meningen begrijpen en verwachtingen delen. We zijn en blijven in gesprek met stakeholders. Er is een communicatieloket. Er is een website met antwoorden op veel gestelde vragen en een definitie van wanneer een wolf een probleemwolf is en hoe dan te handelen. De aanwezige wolven worden gevolgd (monitoring) en het publiek wordt hierover geïnformeerd.
- Wat is het proces: voor informatie over te nemen maatregelen en tegemoetkoming in eventuele schade kunt u bij het Faunafonds terecht, voor informatie kunt u bij WolvenInNederland terecht, waarnemingen kunt u melden bij het wolvenloket.
- Tuig een informatiepunt op dat kan voorzien in een piekbehoefte, gebruik steunzenders, gebruik commerciële aanbieders van lezingen en excursies.

- De (betreffende) provincies zijn initiatiefnemers en verantwoordelijk voor de communicatie. En zal moeten communiceren om vertrouwensrelatie met doelgroepen en belanghebbenden te behouden.

- Als het gaat om overheidsopvattingen dan moeten de provincies zenden. Maar voor algemene informatie kan een maatschappelijke organisatie worden aangesteld. Maar de provincies blijft verantwoordelijk.

Scenario 4: onverwacht veel schade

- Wat is volgens ons het geval: We hebben nu een wolf, die ondanks preventieve maatregelen schade oplevert.

- wat kunnen de gevolgen zijn: Veel media-aandacht. Verlies aan draagvlak. Roep om ingrijpen.

- wat is onze handelingsruimte: Zet in op verbeteren van preventieve maatregelen, communiceer dit en houdt vinger aan de pols. Wijzen op afgesproken criteria om in te grijpen of (nog) niet.

- Wat is het proces: Publiek blijvend informeren. (Gebruik hierbij scenario's van bijvoorbeeld Zwitserland/Duitsland. In Zwitserland zijn goede afspraken over wanneer er sprake is van een probleemwolf en scenario's hoe er dan mee om te gaan.)

Scenario 5: bij bedreiging mens of menselijk slachtoffer

- Wat is volgens ons het geval: We hebben nu een wolf, die ondanks dat dit zeldzaam is, toch een mens bedreigt of zelfs een (vermeend) slachtoffer heeft gemaakt.

- wat kunnen de gevolgen zijn: Veel media-aandacht. Verlies aan draagvlak. Roep om ingrijpen.

- wat is onze handelingsruimte: Hiervoor moet issuemanagement worden ontwikkeld. Een hoog persoon (Commissaris van de Koning of gedeputeerde) communiceert hierover. Wees helder wanneer een wolf probleemwolf is en wat dan de gevolgen zijn. Als een wolf een mens dood, dan is het doodschieten van de wolf de beste optie. Het is slecht voor de wolvenpopulatie als er een wolf over de scheef gaat. Grijp in en communiceer dat dit geval zeldzaam, ernstig en tragisch is, maar dat er conform afspraak ingegrepen wordt. Communiceer hoe dit te voorkomen: Een wolf moet wild blijven. Wolven niet voeren.

- Wat is het proces: Afhankelijk van de fase, ruimtelijkheid, en doelgroep. Gebruik issuemanagement protocollen en communicatiescenario's zoals door Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer gebruikt zijn (bv. waarbij een kind gepakt is door een konik). Publiek blijvend informeren.

- Het provinciaal beleidsteam adviseert de verantwoordelijke burgemeester om een crisisteam op te zetten en voorziet hem van inhoudelijke en procesmatige adviezen. De verantwoordelijke burgemeester zet het crisisteam op en zal dit team dan voorzitten.

Communicatiestrategie:

(Betreffende) provincies en het Faunafonds communiceren één duidelijke boodschap via hun eigen kanalen. Deze eenduidige boodschap wordt gemaakt in overleg met en door alle betrokken partijen en wordt op éénzelfde tijdstip gepubliceerd. Let op: bij de te plaatsen content is het van belang de juiste bronnen te vermelden en onderling naar elkaar door te verwijzen (hyperlinks, tweets, retweets).

Kernboodschappen:

De wolf komt en wat zijn de gevolgen?

De komst van de wolf is niet onverwachts – Nederland is voorbereid op de (terug)komst van de wolf

De wolf is een beschermde diersoort. Nederland dient te voldoen aan nationele en internationale verplichtingen waardoor er bepaalde maatregelen en handelingen niet uitgevoerd mogen worden

Wolf en mens kunnen goed samenleven. De wolf vermijdt in principe mensen. Wolven zijn in principe niet gevaarlijk voor de mens

Er zal schade optreden richting vee (schaap en geit). Vee is goed te beschermen. Hier zijn maatregelen voor, maar deze worden momenteel in Nederland nog niet/nauwelijks toegepast.

Hoe gaan we met problemen en kansen om?

Voor schade is/komt tegemoetkoming

Preventie is in principe effectief en van groot belang om wolven bij schapen weg te houden

Uitgezocht moet worden welke preventiemaatregelen voor Nederland bruikbaar zijn

In zeer grote uitzonderingsgevallen kan ingegrepen worden

Waar kan ik met mijn vragen terecht? Wie is verantwoordelijk?

Nog in te vullen!

nb: over het besluit door de provincies over het behandelbedrag bij een schade lager dan € 300,- moet tevens helder gecommuniceerd worden, zowel door provincies als door het Faunafonds.

Bij berichtgeving over vermeende schade door wolven is het raadzaam het onderwerp als volgt te benaderen: bij geleden schade aan bedrijfsmatig gehouden vee, is het in <aantal> van de <aantal> van de gevallen géén wolf. Bij een vermoeden dat de schade is veroorzaakt door een wolf, dient het te worden bewezen. De enige autoriteit die dit bewijs kan leveren en kan vaststellen of de geleden schade is veroorzaakt door een wolf is onderzoeksinstituut Alterra, in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, door middel van DNA-onderzoek. De uitslag van het onderzoek wordt gepubliceerd strikt in overleg met het Faunafonds.

Communicatiemethoden en – middelen:

Welke informatie hebben we nodig om de boodschap duidelijk te kunnen vertellen?

- De vijf W's en H: Wie, Wat, Waar, Wanneer, Waarom en Hoe?
- Besluit(en) over behandelbedrag
- Vastgestelde FAQ's

Kanalen

Websites	**Social media**	**Offline**	**Beheerder / contactpersoon**
Bij12.nl Bij12.nl/faunafonds	https://twitter.com/bij12nl https://www.linkedin.com/company/bij12 https://www.facebook.com/bij12.nl	Presentaties	
Faunaschade.nl			
Ipo.nl			
Wolveninnederland.nl			
<evt aanvullen>	<aanvullen>		<aanvullen>
Nb: gebruik steunzenders, zet kernboodschap op ieders website en verwijs naar centrale gezamenlijke website			
	Informatieve (You-Tube) filmpjes over de wolf		

Middelen

- Persbericht: perslijst + publicatie op website (incl url)
- FAQ's
- (Nieuws)berichten / nieuwsbrieven
- E-mail (alerts)
- Wolvenplan
- Publieke uitingen van de overheid (introductie wolvenproblematiek)
- Op maat gesneden presentaties
- Algemene folder
- Toegespitste folders
- Publiceren en interviews in vak-/doelgroep magazines

Woordvoerders /contactpersonen

	Eerste woordvoerder	**Tweede woordvoerder**
Faunafonds/BIJ12	Communicatie (	
Alterra	Woorvoerder	
Provincies		
Wolf in Nederland		
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>

Deadline: gebaseerd en vast te stellen op ad hoc afspraken.

Acties:

- Opstellen gezamenlijk perslijst

- FAQ’s eenduidig opstellen
- Alle woordvoerders/contactpersonen in beeld brengen

Gedachtegoed:

De communicatielijn van de provincies en BIJ12 is niet afhankelijk van de pers en media. De provincies en het Faunafonds zijn autoriteiten op het gebied van de wolf. Op het moment dat grondgebruikers, SBB en/of <aanvullen> zelfstanding met de pers communiceren, wijken de provincies en het Faunafonds niet af van hun vastgestelde communicatielijn maar zullen te allen tijde terug kunnen vallen op dit communicatieplan.

6. Vergunningen en ontheffingen

Flora- en faunawet

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). Voor beschermde inheemse diersoorten gelden een aantal verboden Afwijkingen van deze verboden kunnen onder voorwaarden worden toegestaan. Die voorwaarden zijn: het ontbreken van bevredigende alternatieven, de gunstige staat van instandhouding wordt niet belemmerd en er moet sprake zijn van een maatschappelijk belang. Het beoordelen van de gunstige staat van instandhouding zal voor in Nederland aangetroffen dieren afgemeten worden aan de gunstige staat van instandhouding van de Pools-Duitse populatie. Dit zal beschreven dienen te worden in een of meer grensoverschrijdende, regionale wolvenplannen ('population level management plans'). In beginsel zijn gedeputeerde staten bevoegd gezag voor het verlenen van ontheffingen, bijvoorbeeld wanneer deze nodig zijn ten behoeve van de openbare veiligheid.

Voor het transport van zieke of gewonde dieren ten behoeve van opvang en verzorging geldt op grond van de Flora- en faunawet een vrijstelling, neergelegd in het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten. Dit geldt voor vervoer waarbij binnen twaalf uren overdracht aan personen of instanties die gerechtigd zijn deze dieren onder zich te hebben.

CITES

De Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna (CITES) is een internationale overeenkomst om de handel in beschermde planten en dieren te reguleren. CITES-certificaten zijn gebonden aan een individu en worden niet vooraf verstrekt. Voor het vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek. Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten.

Het transport van een dode wolf (of resten) naar een onderzoeksinstituut waar dissectie plaats vindt (bijvoorbeeld Alterra of DWHC) is 'praktisch-vrijgesteld'. Omdat het transport van een dode wolf naar een onderzoeksinstituut en het spoedtransport van een gewonde wolf naar een dierenarts in de praktijk zonder CITES-certificaat plaats kan vinden, is een certificaat pas noodzakelijk bij een vervolgtransport of opslag noodzakelijk. Certificaten kunnen worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.

Wet dieren

Voor het vervoer van dierlijke bijproducten (materiaal van dierlijke herkomst niet bestemd voor menselijke consumptie) is een handelsdocument voorgeschreven. Door een wolf gedode landbouwhuisdieren worden op grond van de Wet dieren gezien als dierlijke bijproducten.

In Verordening (EG) nr. 1069/2009, (kortweg de basis verordening dierlijke bijproducten) is aangegeven hoe dierlijke bijproducten dienen te worden verzameld, vervoerd, verwekt of verwijderd. Als nationale bepaling (op basis van de Wet dieren) is aangegeven, dat kadavers van dieren, onvoorwaardelijk ter verwerking en verwijdering dienen te worden aangeboden bij de enig in Nederland erkende verwerkingsinrichting Rendac Son B.V., die geheel Nederland als werkgebied heeft toegewezen gekregen. Van deze verplichte aangifte, overdracht en verwerking (destructiebestel) kan worden afgeweken, indien het materiaal (de kadavers of delen daarvan) worden verzonden naar een bedrijf of inrichting die beschikt over een toestemming, om aldaar te worden gebruikt voor onderzoek of diagnose. Het vervoer gaat vergezeld van een handelsdocument in drievoud, waarbij de vervoerder en verzender ieder een kopie behouden, het origineel gaat met het kadaver of deel daarvan naar de aangewezen inrichting.

ESG-Alterra, Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB te Wageningen, beschikt als onderdeel van de Wageningen Universiteit over een dergelijke toestemming voor het gebruik van dierlijke bijproducten voor onderzoek en diagnose. Na afloop van het onderzoek dient restmateriaal op voorgeschreven wijze alsnog te worden afgevoerd naar Rendac Son B.V.

Wet op de dierproeven

In verband met vangen en eventueel zenderen van een wolf is deze wet niet van toepassing volgens artikel 1b lid 7^{e}, indien identificatie (achterhalen herkomst) het hoofddoel is of het zenderen noodzakelijk is om op basis van het gedrag als overheid te kunnen beslissen over verdere stappen. Provincies vermelden in voorkomende gevallen in de ontheffing Wet Natuurbescherming dat vangen en verdoven en vervolgens DNA afname en zenderen ten behoeve van nadere identificatie en gedragsbeoordeling wordt toegestaan.

7. Financiën

De financiële verhouding tussen Rijk, provincies en Faunafonds inzake soortenbescherming, tegemoetkomingen in faunaschade en monitoring is in beginsel geregeld via het Natuurpact (2013).

BIJ12, unit Faunafonds, financieel gevoed door de provincies, bekostigt onderzoeken samenhangend met de afhandeling van schademeldingen. De provincies zijn verantwoordelijk voor het bekostigen van onderzoek dat nodig is om de aanwezigheid van wolven te monitoren. . Omdat deze informatie van belang is voor alle provincies zal BIJ12 als opdrachtgever optreden voor de gezamenlijke provincies.

De kosten die WiN en Alterra maken om taken uit te voeren samenhangend met verantwoordelijkheden van de provincies en het Faunafonds zullen door de provincies vergoed worden en zijn geraamd op € 15.000 per jaar. Het ministerie van EZ is verantwoordelijk voor het onderzoek en wetenschappelijk werk dat nodig is voor de instandhouding van de wolf in Nederland. Op grond hiervan vragen de provincies aan het ministerie om zorg te dragen voor de financiering van de werkzaamheden van Alterra ten aanzien van wolven, voor zover deze niet vallen onder de verantwoordelijkheid van de provincies.

8. Vervolg

De fase van territoriale wolven zal wellicht sneller actueel wordt dan we tot voor kort voor mogelijk hielden. In Niedersachsen is de populatie in 5 jaar toegenomen van 1 naar ten minste 5 roedels + nog 4 territoriale paren/dieren, in de afgelopen 2 jaar zijn daar 42 pups geboren die binnen de komende 2 jaar op zoek zullen gaan naar nieuw leefgebied. Daarom bevelen we aan om op korte termijn ook een operationeel draaiboek te laten opstellen voor de volgende fases.

Voor de volgende fasen is het opzetten van een monitoringssysteem van belang. In de eerste fase is een eenvoudige rapportage aan de Rijksoverheid nog voldoende; in de fase van vestiging zal gestandaardiseerde informatie beschikbaar dienen te komen. Een monitoringssystematiek en afspraken met deskundigenorganisaties kunnen daarin voorzien.

Het aanwijzen van leefgebieden is in de eerste fase niet aan de orde. Uit andere delen van Europa blijkt dat wolven goed in staat zijn om duurzaam te verblijven in een cultuurlandschap en daarom aanwijzen van leefgebieden niet noodzakelijk is. Of dit voor de Nederlandse situatie ook het geval is zal in een volgende fase afgewogen dienen te worden.

Hoewel er in het voorliggende plan van uit gegaan is dat de dichtheid aan wilde prooidieren niet van belang is in de fase van een zwervende wolf, verdient het aanbeveling om voor een volgende fase hierover in contact te treden met de Faunabeheereenheden en informatie over de verspreiding en dichtheid van de belangrijkste prooidiersoorten te bepalen. Het aanpassen van het beheer van prooidiersoorten kan mogelijk een bijdrage leveren aan het beperken van schade aan landbouwhuisdieren.

Indien zich in Nederland wolven vestigen en wellicht voortplanten kunnen deze niet los gezien worden van de grote Europese populaties. Voor in Nederland voorkomende dieren ligt het voor de hand om de dieren te beschouwen als onderdeel van de Pools-Duitse-populatie. Daarom is aansluiting bij de al bestaande initiatieven in Duitsland en Polen om een grensoverschrijdend beheerplan op te stellen.

9. Stroomschema

Een stroomschema is als excel-tabel bijgevoegd. In dit stroomschema kan op een eenvoudige manier bepaald worden hoe er in een bepaalde situatie gehandeld moet worden en wie daarbij betrokken dienen te worden.

10. Literatuur

Groot Bruinderink, G. W. T. A, H. A. H. Jansman, M. H. Jacobs en M. Harms, 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Een 'factfinding study'. Alterra-rapport 2339.

Groot Bruinderink, G. W. T. A., D. R. Lammertsma, C. Hoon, A.Kruft & R. Lanters, 2013a. De komst van de wolf in Nederland. Verlag van de workshop gehouden op 8 november 2012. Alterra-rapport 2403.

Groot Bruinderink, G. W. T. A. & D. R. Lammertsma, 2013b. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0. Alterra-rapport 2486.

Hove, T. van den & K. Penning, 2012. Predatie op schapen in Limburg door hond of vos. Een nulmeting bij afwezigheid van grote predatoren de wolf en de lynx. Hogeschool HAS Den Bosch.

Linnartz, L. & T. Teunissen (red.), 2013. Verslag Wolvensymposium, 16 juni 2013. Wolven in Nederland.

Bijlagen

Bijlage 1

Protocol vondst dode wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:

Omgevingssporen:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Technisch rechercheur aanwezig:
NFI ingeschakeld:
Necrofiele entomofauna verzameld door:

Geslacht:
Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's wolf:
Waarnemingen aan kadaver (letsel):
Dier getransporteerd door:

Samenvatting sectie bij DWHC (sectieverslag)
Sectie op foto en ander beeldmateriaal vastgelegd door:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Leeftijd geschat: Leeftijd jaarringen:
Geslacht:
Lichaamsmaten:
- lengte (cm)
- gewicht
- kop-staart zonder pluim:
- staart zonder pluim:

Pollenmonsters gekamd/verzameld door:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor (inclusief schets):
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):

Staart: Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Bijzondere kenmerken:

Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden, röntgenfoto:
Schotwonden (in- en uitschot):
Interne verwondingen:
Röntgenfoto gemaakt door:
Maaginhoud
Gewicht:

Inhoud:	soort	vol%
	.	.
	.	.
	.	.

Ectoparasieten:
Conditie:
Doodsoorzaak:
Voortplantingsstatus:

Te verzamelen monsters (t.b.v. partijen 1 t/m 5)

1. DWHC
Alle organen in Formaline 4%; histologisch onderzoek
Optioneel Glutaaraldehyde: Elektronenmicroscopie
Monsters - 80°C (Flat bottom tube)
Long
Hart
Lever
Milt
Nier
Maag
Darm
Brein
Uterus (if)
Gonade
Beenmerg
Feces
Lesions/abcessen
Monsters -20°C
Darm
Epiphyse bot
onderkaak
(tubes)
Urine
Bloed

2. Alterra (op onderdelen samen met Naturalis)
DNA monster Alterra/Naturalis:
Uitslag DNA-analyse:
Monsters -20 °C
Lever
Nier
Vet
Alcohol: Feces (prooidieranalyse macroscopisch)
Maaginhoud (macroscopische analyse), samen met Naturalis
Isotopenonderzoek (herkomstgebied), samen met Naturalis
Baculum (lengte & gewicht)
Kies/tand incl. wortel (leeftijdsbepaling); naar Naturalis voor een micro CT scan.

3. CVI (verzameld door DWHC)

2 x anale swabs	anitibioticum resistentie
Faeces	Hepatitis
2x Lever	Hepatitis, TBC
Ln long	TBC
Milt	TBC
Maaginhoud	Intoxicatie
Onderkaak	
Botje van de poot epifyse	

4. RIVM (verzameld door DWHC)

Monsters -80°C	
Dunne darm; afgebonden;	Echinococcus multilocularis
Dunne darm; -20°C en -80°C	
Coloninhoud	
(spoel)wormen op ethanol 70%	
Spierweefsel voorpoot (>20 g) -20C	Trichinella

5. Naturalis Zoveel mogelijk intacte huid en skelet: uiterlijk 14 dagen na sectie

Opmerkingen: Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 2

Protocol zichtwaarnemingen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:
Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving vindplaats: straat/bos /open terrein/heide/ anders:

Methode (1): auto/fiets/lopen/aanzit/speuren/met hond/ anders:
Methode (2): blote oog/verrekijker/telescoop/camera/anders:
Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht
Aantal dieren: bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend
Kleur: lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:
Gedrag:

Foto's/ filmopnamen: ja/nee
Foto's/ filmopnamen: gedaan door/te bezichtigen bij:

SCALP score:
Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen/sporen (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 3

Protocol keutelvondst

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats: kruising/berm/bandenspoor/midden op weg/ verhoogde plaats/nabij wilde prooi/nabij gehouden prooi/ anders:

Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's keutel(s) met referentie (€ munt o.i.d.)

Ouderdom keutel: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ >1 week
Lengte: Doorsnede: Geur:
Samenstelling macroscopisch: haren/ botmateriaal/tanden/hoeven

Samenstelling microscopisch:

DNA monster naar Alterra: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol huilen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
- Betreft huilwaarnemingen van wolven zelf, niet van de mens
- Algemeen: dit laatste beperkt toepassen i.v.m. risico verstoring pups!

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Methode: lopen/hoogzit/huilen uitgelokt/anders:

Tijd: Duur waarneming:
Geluidsopname: Ja/nee
Na te luisteren bij:
Minimaal aantal dieren: Afstand:
Richting:
SCALP score:

Andere sporen: zichtwaarneming/prooi/spoor/keutel (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 5

Protocol actief speuren

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Waarnemers: Datum:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Afgelegde route:
Methode: auto/fiets/lopen
Weer:
Roedel(?):
Spoor gevolgd over lengte van (km):
Maximaal aantal (sub)adulte dieren: Aantal jongen:

Sporen: keutel/urine/oestrusbloed/haren/prooi/zichtwaarneming/huilen/(ander protocol invullen)

Locatie sporen:
Coördinaten: X Y

DNA monsters:
Uitslag DNA analyse:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 6

Protocol cameraval

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer: Cameratype:
Contactgegevens: Winter/zomertijd:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand: Aantal beelden:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving plaats: straat/bos /open terrein/heide/ wissel/ onverhard/ anders:

Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht/infrarood/flits
Aantal dieren: Bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend

Kleur: Lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:

Gedrag/looprichting:

SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 7

Protocol wolfsspoor

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/ /open terrein/ anders:
Substraat: zand/ klei/ veen/ sneeuw/ droog/vochtig/nat
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's met referentie (meetlint cm): Overzicht, Spoor, Spoorgroep (4 prenten), details Enkel/ dubbelprenten:

Spoor gevolgd over lengte van (m):
Lengte poot (zonder nagel): Breedte poot:

Gang: stap/ gesnoerd spoor/ dwarsdraf/ galop
Paslengte:
Leeftijd spoor: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ > 1 week
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 8

Protocol wolfsprooi

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie

Verricht door: Datum:
Vertegenwoordiger Faunafonds (bij gehouden dieren):
Omgevingssporen: keutels/ haar/ prenten
Preventieve maatregelen:
Veehouder/Waarnemer:
Contactgegevens:
BRS-nummer van DR:

Soort: Geslacht:
Dode of nog levende prooi:
Bestemming nog levende prooi:
Omschrijving vindplaats: weiland, straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Veldsectie: ja/nee Dier getransporteerd door:

Transponder: ja/nee Transponder nummer:
Oormerk:
Leeftijd geschat:
Bijzondere kenmerken:
Sleepspoor naar dekking:

Veldsectie prooidier

Bijtwonden (afstand tussen hoektanden): Krabsporen:
Versleping lichaamsdelen:
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen etc.):
Conditie prooi:
Vermoedelijke datum/tijd van predatie:
Uitslag: Predator zeker/onzeker:

DNA monster naar Alterra/Naturalis: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:

SCALP score:

Huisdier (hond)/vee: verwijderen
wilde fauna: terug in natuur (cameraval)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 9

Protocol gevangen wolf/aangereden wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Personeel dierenambulance:
Geautoriseerd dierenarts:
Dier gevangen door (ontheffing Ff-wet; CITES):

Soort: Geslacht:
Omschrijving plaats vangst/aanrijding: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's plaats vangst/aanrijding:
Foto's wolf:
Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Aangereden wolf:
A.
Dier ter plekke gedood (afschot)/geëuthanaseerd:
Gedood (afschot)/geëuthanaseerd door:
Kadaver wolf naar DWHC: sectie standaard protocol Bijlage 1.

B.
Nog levend dier getransporteerd/behandeld door (bevoegdheid):
Gesedeerd:
Ogen beschermd:
Wolf gerevitaliseerd:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Plaats waar gewonde wolf is opgevangen:
Plaats waar gewonde wolf is teruggezet:

Gevangen wolf:
Gechipt:
Chipnummer:

Lichaamsmaten aangereden/gevangen wolf
Gesedeerd:

Ogen beschermd:
Leeftijd geschat:
Lengte (cm):
Kop-staart zonder pluim: Gewicht:
Staart zonder pluim:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor:
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):
Staart:
Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Ectoparasieten:
Conditie:
Voortplantingsstatus:
Bijzondere kenmerken (incl. wonden):

Monsters
DNA bloedmonster of wangslijmvlies:
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:

Monsters -20 °C
Isotopenonderzoek (herkomstgebied)
Uitwerpselen:
Urine:
Bloed:
Monsters doorgestuurd aan:

Voorzien van zender
Type:
Frequentie:
Volgnummer:
Zender functionerend:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol veldbemonstering bijtwonden, t.b.v. DNA analyse

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzingen:

- Het grootste gevaar bij dit type bemonstering bestaat uit besmetting met materiaal uit een andere bron. Werk daarom altijd met handschoenen aan, en probeer elk contact tussen swab en eventueel vervuilde oppervlakken (anders dan de bijtwond) te vermijden.
- Bemonstering dient zo snel mogelijk na vondst van het kadaver plaats te vinden, maar in elk geval binnen 24 uur na de aanval. Succesvol resultaat is zeer zeldzaam voor bijtwonden van meer dan 24 uur oud.
- Bemonster altijd het verse kadaver, voordat deze eventueel wordt ingevroren.
- Bemonster bij voorkeur in duplo per bijtwond per kadaver.

Benodigde materialen per kadaver:

- Per bijtwond 2 swabs van type *Medical Wire Tubed Dryswab*, in gelabelde en afgesloten verpakking.
- Monsterbuis met opschrift "BLOEDWOL" (bevat enkele oranje silicakorrels)
- Flesje steriel water
- Latex handschoenen
- Buis met voorraad oranje silica-korrels
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)
- Scalpel

Veldprotocol voor bemonstering per bijtwond:

1. Doe handschoenen aan

Optioneel: In geval van duidelijke verdenking aanvreten van wond door aaseters, verwijder de huid rond de wond met een steriel mes (bijgeleverde scalpel, of een ontsmet jachtmes). Dit voorkomt bemonstering van DNA van andere dieren dan de carnivore predator.

2. Draai de steriele buis van de swab open, en haal de swab uit de buis.

3. Giet enkele silica-korrels (~5) vanuit de voorraadbuis in de monsterbuis.
Check vooraf of de silica-korrels voldoende droog zijn; bij vochtopname verliezen de korrels hun oranje kleur. Kleurloze korrels zijn niet langer werkzaam. Neem in dit geval contact op met Alterra.

4. Maak de katoenen top licht vochtig door er een beetje steriel water op te druppelen.
Let op: indien de wond al duidelijk nat is, sla deze stap dan over en bemonster met een droge swab.

5. Rol de top van de swab over het oppervlak van de wond. Denk hierbij met name aan duidelijke bijtgaten van tanden en beweeg de swab ook in en door deze gaten.

6. Steek de swab terug in de buis. Voeg evt. nog enkele silicakorrels toe en druk dan de dop dicht.

7. Elke buis is voorzien van een uniek labelnummer. Noteer dit nummer op de aangegeven plaats op het bijgesloten formulier "protocol wolf" ("DNA monster(s) bijtwonden" en "DNA monster(s) omgevingssporen").

8. Herhaal stap 2-7 nogmaals met een nieuwe steriele swab voor dezelfde bijtwond.

9. Schraap met scalpel wat bebloede vacht/wol weg rond de bijtwond en stop dit in de buis met opschrift "BLOEDWOL". Schud de inhoud naar onder zodat het contact maakt met de silica.

10. Leg de swabs en bloedwol-monsters bij thuiskomst in de koeling (~4°C).
Niet invriezen: ontdooien bij transport en daarna opnieuw invriezen beschadigt het DNA.

11. De genomen monsters kunnen worden opgestuurd naar Alterra

Bijlage 11

Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzing: Er is geen specifieke tijdslimiet voor bemonstering van keutelresten.

Benodigde materialen per kadaver:

- 50 ml buis met het label 'KEUTEL'. De buis bevat al ethanol.
- Zip-lock plastic zakje.
- Latex handschoenen
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)

Veldprotocol:

1. Doe handschoenen aan

2. Draai de blauwe dop van de monsterbuis

3. Breek 2-3 centimeter van het uiteinde van een stuk keutel af, en doe dit in de buis.

4. Draai dop er goed op en schud het keutelfragment voorzichtig naar onderen, totdat het geheel ondergedompeld is in de ethanol.

5. Elke buis is voorzien van een uniek labelnummer. Noteer dit nummer op de aangegeven plaats op het bijgesloten formulier "protocol wolf" ("DNA monster(s) bijtwonden" en "DNA monster(s) omgevingssporen").

6. Stop de rest van de keutel in de plastic zak en sluit deze af met de ziplock. Schrijf monstercode van de ethanol-buis over op de sticker op de plastic zak.

7. Leg de buis bij thuiskomst in de koeling (~4°C).
Niet invriezen: ontdooien bij transport en daarna opnieuw invriezen beschadigt het DNA.

8. De monsterbuis kan worden opgestuurd naar Alterra

9. Leg de plastic zak met de rest van de keutel in de vriezer. Transport naar Alterra in overleg.

Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA analyse

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzingen:

- Er is geen specifieke tijdslimiet voor bemonstering van haren.
- Handschoenen niet handig, want statisch.

Benodigde materialen per kadaver:

- A5-envelop met het opschrift 'HAREN'
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)

Veldprotocol:

1. Pak een pluk haren van 1 plek

2. Houd de haren tegen het licht en check of zich aan de uiteinden nog een haarzakje bevindt (kleine verdikking zichtbaar). Deze haarzakjes zijn belangrijk, want dit is de cel waarin zich het DNA bevindt.

3. Indien ten minste af en toe haarzakjes zichtbaar, stop de pluk haar in de envelop

4. Probeer in totaal tenminste 20 haren met haarzakje ter bemonsteren. Plak dan de envelop dicht.

5. Alle haren uit 1 envelop worden als 1 monster verwerkt. Stop haren van een tweede lokatie daarom in een nieuwe envelop.

6. Bewaar de envelop(pen) droog op kamertemperatuur

7. De genomen monsters kunnen worden opgestuurd naar Alterra

DNA-monsterkit prooiresten wolf

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Bedoeld voor:

Bemonstering van bijtwonden op en omgevingssporen rond kadavers

Inhoud per kit:

- Protocol prooiresten wolf (BIJ12/Faunafonds versie 20140813)
- Protocollen voor veldbemonstering van bijtwonden, keutels en haren
- 5 swabs voor bemonstering slijmresten bijtwonden (met monstercodes)
- 2 monsterbuizen zonder ethanol voor bloedwol (met monstercode)
- 3 monsterbuizen met ethanol voor bemonstering keutels (met monstercodes)
- 3 zip-lock plastic zakken voor bewaren gehele keutel (zie protocol keutel)
- 2 envelop voor bemonstering haren (met monstercode op sticker)
- 2 paar handschoenen
- 1 buis met silica-korrels (zie protocol bijtwonden)
- 1 klein buisje steriel water (2.5 ml; zie protocol bijtwonden)
- 2 steriele scalpelmesjes+houder (zie protocol bijtwonden)

Fabricage: September 2015

Alterra - WUR

Instructies bewaren monsters >24 uur:

Type:	Hoe bewaren
Swabs	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Bloedwol	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Keutel op ethanol (DNA)	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Keutel restant (dieet)	Invriezen in afgesloten plastic zak

Haren	Droog op kamertemp.

Gebruikte monsters svp samen met een kopie van het Faunafonds-protocol, **als pakketje** opsturen naar:

Alterra – Wageningen UR
p/a
Droevendaalsesteeg 3a
6708 PB Wageningen

Bij vragen:

Mobiel: 0317- / Prive: 06-

Mobiel: 0317- / Prive: 06

TAXATIERAPPORT PROOIDIER WOLF

A. Grondgebruiker / veehouder

1. Naam _____
2. Adres _____
3. Postcode / woonplaats _____
4. Telefoon mobiel _____
5. Email _____
6. Relatienummer _____
7. IBAN nummer _____

B. Datum en tijd

1. Constatering schade _____
2. Ontvangst melding _____
3. Taxatie _____

C. Vindplaats

1. Plaats _____
2. Coördinaten (RD) X_____ Y _____
3. Omschrijving locatie: O weiland O tuin O bos O dekking
   O anders, namelijk _____
4. Afrastering (foto's) 0 schapengaas 0 elektrisch draad
   0 geen O sloot

D. Prooi

1. Diersoort en ras _____
2. Geslacht O man O vrouw O onbekend
3. Leeftijd O jong O subadult O adult
4. Transpondernummer O ontbreekt O _____
5. Oormerknummer O ontbreekt O _____
6. Schadeberekening O stamboek O drachtig O dubbel ARR O zwoeger
   _____
   totaal € _____

E. Veldsectie

1. Prooi aangeraakt O ja, door_____ O nee
2. Prooi van locatie verplaatst O ja, door_____ O nee
3. Status prooi O dood O levend
4. Conditie prooi a.d.h.v. beenmerg _____

5. Keeltrauma aanwezig O ja O nee
6. Onderhuidse bloedingen O ja O nee
7. Afstand tussen hoektanden _____
8. Sleepspoor prooi naar dekking O ja, geschatte afstand_____ O nee
9. Versleping lichaamsdelen O ja O nee
10. Vraatbeeld _____
11. Medebenutting door aaseters O ja, aaseter(s)_____ O nee

12. Geschatte datum/tijd van predatie _____
13. Honden in omgeving aanwezig O ja O nee
14. Bijzondere kenmerken _____
15. Conclusie predatie O ja, predator_____ O nee

F. <u>Omgevingssporen</u>

1. Keutels O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee
2. Haren O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee
3. Pootafdrukken O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee

G. <u>Fotomateriaal</u>

1. Omgeving O ja, nummer(s)_____ O nee
2. Geheel dier O ja, nummer(s)_____ O nee
3. Externe wonden O ja, nummer(s)_____ O nee
4. Kop O ja, nummer(s)_____ O nee
5. Poten O ja, nummer(s)_____ O nee
6. Bijtwonden (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee
7. Keutels (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee
8. Haren O ja, nummer(s)_____ O nee
9. Pootafdrukken (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee

H. <u>DNA-monsters</u>

1. DNA-monster(s) bijtwond(en) nummer(s)_____
2. DNA-monster(s) omgevingssporen nummer (s)_____
3. Uitslag DNA-analyse (volgt later) _____

I. <u>Vervolgstappen</u>

1. Bestemming dode / levende prooi O Alterra O DWHC O dierenarts O Rendac
2. DNA monsters als pakket opsturen naar:

Alterra – Wageningen UR
p/a [redacted]
Droevendaalsesteeg 3 a
6708 PB Wageningen

J. <u>Overige aanwijzingen en opmerkingen</u>

Overige sporen, zoals zicht/andere prooi/ huilen (ander protocol invullen)

_____
_____
_____

Aanwijzingen veehouder / waarnemer

_____
_____
_____

Overig

_____

_____

_____

K. <u>Conclusie – SCALP criteria</u>

O C1: harde feiten. Een bewezen waarneming van een wolf (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie)

O C2: bevestigde waarneming van een wolf (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen)

O C3: onbevestigde waarneming van een wolf. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk)

O F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf gerelateerde waarneming

Eventuele (met redenen onderbouwde) bedenkingen aangaande deze taxatie kunt u binnen 8 dagen schriftelijk kenbaar maken aan het Bestuur van het Faunafonds, Leidseveer 2, 3511

Taxatierapport prooidier wolf - toelichting

Algemeen

Om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen, is het van belang te achterhalen of het gehouden dier door een wolf of een ander roofdier (bijv. vos, hond, das) is gepredeerd. Tevens is het noodzakelijk de aanwezigheid van wolven te bepalen voor de informatievoorziening over schadepreventie vanuit het Faunafonds en de monitoringsopgave van ministerie/provincies.

Voorwaarden tegemoetkoming Faunafonds

- Volgens beleidsregels binnen 7 dagen na constatering schade. DNA analyse moet echter binnen 24 uur uitgevoerd worden, waardoor zeer snelle melding gewenst is.
- bedrijfsmatig gehouden dieren (zie Gecombineerde Opgave van RVO) én in de eerste fase (zwervende wolf) ook hobbymatig gehouden schapen en geiten.
- prooidier mag niet afgevoerd/bij wonden aangeraakt worden, dient ter plaatse te blijven voor sectie door de Consulent faunazaken van BIJ12/Unit Faunafonds.
- de sporen en DNA-analyse wijzen de wolf als predator aan of maken het al dan niet aannemelijk. Alleen DNA-monsters nemen/laten onderzoeken als redelijk vermoeden van wolf aanwezig is!
- treffen van preventieve maatregelen is niet van toepassing in de eerste fase.

Kenmerkend voor predatie door wolf

Bij wolven gaat het veelal om landbouwhuisdieren, met name schaap en geit, waarvan vermoed wordt dat het gedood is door een wolf of ander groot roofdier. Kenmerken die kunnen wijzen op predatie door wolf zijn:

- een diepe, doelgerichte halsbeet als doodsoorzaak en weinig andere bijtwonden, hiervoor is sectie noodzakelijk. Verwijder wol/vacht om de halsbeet goed te kunnen bekijken;
- afstand tussen hoektanden 45 mm, doorsnede hoektand 4-5mm. Maak foto's met daarbij een meetlat als referentie;
- buikvlies met inhoud ligt naast het kadaver, meeste organen onaangeroerd;
- stukken van het kadaver verspreid;
- het vel is afgestroopt om bij het vlees op de botten te komen;
- er is veel vlees gegeten;
- de grote botten (ribben) zijn doorgebeten;
- veelal een redelijk lang sleepspoor richting dekking.

Aandachtspunten voor sectie en monstername

- Werk volgens "Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi" (Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015);
- werk met steriel materiaal, gebruik handschoenen, pincet e.d. om monster niet te verontreinigen en vanwege mogelijke overdraagbare ziekten;
- let ook op overige sporen in de wijdere omtrek, zoals uitwerpselen en prenten op wegen en bouwland, en haren aan draad.
-

Benodigdheden

- taxatierapport prooidier wolf
- Alterra DNA monsterkit
- camera (telefoon)
- meetlat
- jachtmes
- wildhaken

- schort
- wegwerphandschoenen
- tissues / natte schoonmaakdoekjes
- wildbak
- watervaste schrijfstift
- alcohol
- grote vuilniszakk

Preventieve maatregelen

Deze preventieve maatregelen zijn overgenomen uit het “voorstel voor een wolvenplan” (Groot Bruinderink & Lammertsma, 2013). Voor meer uitleg wordt verwezen naar hoofdstuk 7 van dit rapport. Er is een nieuw rapport over preventieve maatregelen in voorbereiding (Houben & van Bommel, *in prep*.). Deze bijlage zal t.z.t. vervangen worden door de informatie die daarmee beschikbaar komt. De Commissie Onderzoek van BIJ12/Unit Faunafonds is voornemens de effectiviteit van preventieve maatregelen in Nederland te laten monitoren.

Ad hoc maatregelen ter preventie van wolvenschade

Voor het tijdelijk verjagen c.q. conditioneren van wolven zijn de volgende mogelijkheden beschikbaar:

1. optisch (vlaggetjeslijn, meestal rood).

2. akoestisch (vuurwerk, gaskanonnen).

3. mobiel waakhondenteam.

4. mobiel schriknet.

5. geur en smaak (geurgordijn, prooi behandelen met Bitrex, Conditioned Taste Aversion).

6. lichamelijk (paintball, rubberkogels, halsband GPS met elektroshock en virtual fence).

Permanente maatregelen ter preventie van wolvenschade

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90cm en afstand tot de grond <20cm of

2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of 3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Verklarende woordenlijst

Wolven in Nederland Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal natuurorganisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden. Wolven in Nederland bestaat sinds 2008. Het samenwerkingsverband bestaat uit de volgende organisaties: ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Zoogdiervereniging, Koninlijke Jagersvereniging, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN), Natuurmonumenten, Rewilding Foundation en Studio Wolverine.

NDFF De Nationale Databank Flora en Fauna is een natuurdatabank die gegevens van planten en dieren in Nederland beheert. Momenteel bevat deze databank meer dan 90 miljoen waarnemingen. Het Natuurloket verzorgt het beheer en de exploitatie van de Nationale Databank Flora en Fauna in opdracht van BIJ12. Aan de Nationale Databank Flora en Fauna werken veel verschillende organisaties mee.

DWHC Het Dutch Wildlife Health Centre is het nationaal wildziekten centrum dat ziekten onder in het wild levende dieren in Nederland signaleert en onderzoekt, de opgedane kennis verspreidt en adviseert over eventuele risico's voor mens en dier. Het DWHC wordt op dit moment gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken (EZ), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht.

Alterra Alterra is een kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Alterra maakt deel uit van Wageningen University & Research Centre en levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan.

SCALP- Criteria Standaardaanduiding van de waarschijnlijkheid dat een waarneming betrekking heeft op een bepaalde diersoort (in dit geval de wolf). De aanduiding is ontwikkeld in het kader van het project "Status and Conservation of the Alpine Lynx Population". De volgende codes en omschrijvingen worden gebruikt:

C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie).
C2: bevestigde waarneming (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen).
C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk).
F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf-gerelateerde waarneming.

WiN Wolven in Nederland is een samenwerking van Natuurmonumenten, ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Koninklijke Jagersvereniging, IVN, IFAW, Studio Wolverine, Rewilding Foundation en de Zoogdiervereniging. Wolven in Nederland zet zich in om draagvlak voor de wolf te creëren.

Wolvenmeldpunt Plaats waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Wolven in Nederland zal verzocht worden om dit Wolvenmeldpunt in te richten en beheren.

Memo Inspraak

Introductie

Op dit moment liggen er diverse verzoeken van personen of instanties om in te spreken bij, of lid te worden van, de gebiedscommissie. Tijdens de vorige vergadering is dit kort besloten en is er besloten om door middel van verschillende scenario's te kijken hoe dit vanuit de gebiedscommissie gefaciliteerd kan worden. In deze memo zijn er twee methoden van inspraak uitgewerkt. Het scenario voor het niet faciliteren van inspraak is niet verder uitgewerkt in verband met de gevolgen voor het draagvlak van het advies van de ronde tafel. Het advies is om de eerdere ronde tafel gezelschap voor te zetten en te gebruiken als klankbordgroep. Hier kan een start mee gemaakt worden door een kennismakingsbijeenkomst te organiseren. Dit staat verder uitgewerkt onder vervolgstappen. Er zijn tot dusverre verzoeken binnengekomen van Farmers Defence Force, de Verenigde Drentse Boermarken, de Drentse Shetlandponyfokvereniging en Wolf-fencing.

Discussiepunten

- Welke methode van inspraak heeft de voorkeur van de gebiedscommissie?

Aanbevolen scenario; klankbordgroep

De ronde tafel wordt al sinds… in Drenthe georganiseerd als plek voor dierhouders en betrokkenen om zorgen rond de wolf te bespreken en om input te geven op beleidsontwikkelingen. Door deze bijeenkomsten vanuit de gebiedscommissie voort te zetten, en leden die in willen spreken bij dit gezelschap uit te nodigen, kunnen partijen of personen hun zorgen kwijt bij de gebiedscommissie. Het voordeel van deze methode is dat alle belanghebbenden in 1 keer kunnen worden bijgepraat, waar het individueel uitnodigen van betrokkenen verschillende vergaderingen zou beslaan. Tijdens de vorige vergadering is de zorg geuit dat er geen verantwoordingscultuur moet ontstaan. Door de klankbordgroep juist aan de voorkant in te zetten om aandachtspunten op te halen kan dit verholpen worden. Het voorstel is dan ook om een kennismakingsbijeenkomst te organiseren met het al bestaande ronde tafel gezelschap en de leden die in willen spreken. Ook in het advies van de ronde tafel zelf is voorgesteld dat de gebiedscommissie het platform voort zou zetten.

Alternatief scenario; individuele uitnodiging

Een andere methode van het faciliteren van inspraak op uitnodiging. In dit geval zou er per vergadering van de gebiedscommissie een persoon of partij op basis van hun expertise bij een (deel van de) vergadering van de gebiedscommissie wordt uitgenodigd. Op deze manier staan de partijen dichterbij het advies van de gebiedscommissie en kan de commissie putten uit de expertise van andere instanties. Echter zijn er ook partijen die zich aangemeld hebben die op het eerste gezicht minder raakvlakken hebben met de opdracht van de gebiedscommissie, zoals de shetlandponyfokvereniging, waarbij dit zou kunnen gaan knellen. Daarnaast zou het kennismaken en bijpraten van de partijen die zich tot dusverre hebben aangemeld vier vergaderingen beslaan, terwijl dit met een klankbordgroep in een keer gefaciliteerd zou kunnen worden. Dit zou het uitnodigen op naam tijdens specifieke vergaderingen wanneer de expertise relevant is voor het proces daarnaast niet uitsluiten. De gebiedscommissie heeft nog steeds de mogelijkheid om partijen uit te nodigen die een nadrukkelijke expertise hebben in een gebied waar tijdens een specifieke vergadering over gesproken wordt.

Vervolgstappen

Het advies is om inspraak via een klankbordgroep te faciliteren, en de optie voor het uitnodigen op basis van expertise achter de hand te houden voor wanneer dat goed zou kunnen zijn voor het proces. Om hiermee een goede start te maken is het advies om een kennismakingsbijeenkomst te organiseren met het gezelschap van de ronde tafel en de partijen die zich nu hebben aangemeld. Tijdens deze bijeenkomst kan de gebiedscommissie zich voorstellen en hun opdracht introduceren om vervolgens de zorgen op te halen die aan de voorkant spelen. Op die manier kan er ook een betere inschatting gemaakt worden van welke expertise de verschillende partijen hebben en waar zij in het proces zouden kunnen helpen.

Vaststelling Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot vaststelling van de Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op de Algemene subsidieverordening 2017 en de Algemene wet bestuursrecht;

BESLUITEN:

de Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe vast te stellen.

Dit besluit treedt in werking op 1 januari 2021 en vervalt van rechtswege op 31 december 2022.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven:

Afschrift aan:
Subsidieloket
[redacted] (team Landelijk Gebied)
[redacted] (team S&I)

CONCEPT

Subsidieregeling "Voorkomen schade door wolven provincie Drenthe."

Artikel 1.1 Begripsbepalingen

In deze subsidieregeling wordt verstaan onder:

a. Asv: Algemene subsidieverordening Drenthe 2017;
b. Faunaschade Preventiekit module wolven: overzicht van preventieve maatregelen om schade door wolven te voorkomen en beperken zoals gepubliceerd op de website van BIJ12;
c. Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe: door Gedeputeerde Staten ingestelde adviescommissie bestaande uit vertegenwoordigers van de schapensector, landbouw- en natuurorganisaties, welke zich in zet voor preventieve maatregelen om schapen te beschermen tegen een aanval van de wolf;
d. landbouw de-minimisverordening: Verordening (EU) Nr. 1408/2013 van de Commissie van 18 december 2013 inzake de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun in de landbouwsector;

e. wolfwerende afrastering: afrastering om aanvallen van wolven op schapen en geiten te voorkomen;
f. wolvenrisicogebied: door Gedeputeerde Staten van Drenthe vastgesteld gebied waar schade op risico door een wolf aannemelijk is.

Artikel 1.2 Toepassingsbereik Asv

Met uitzondering van artikel 2.7, lid 1, onder f is de Asv op het verstrekken van subsidies op grond van deze regeling van toepassing.

Artikel 2 Doel

De subsidie heeft tot doel het stimuleren van de aanschaf van wolfwerende afrastering door schapen- en geitenhouders ter voorkoming van schade door wolven.

Artikel 3 Subsidiabele activiteiten

Gedeputeerde Staten kunnen een subsidie verstrekken voor:
a. het aanschaffen en/of aanpassen van een vaste wolfwerende afrastering;
b. het aanschaffen van een verplaatsbare wolfwerende afrastering;
c. het aanschaffen van een automatisch oprolsysteem bij een verplaatsbaar wolfwerende afrastering.

Artikel 4 Doelgroep

Subsidie wordt uitsluitend verstrekt aan schapen- en geitenhouders in een wolvenrisicogebied die in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren staan geregistreerd.

Artikel 5 Aanvraag

Een aanvraag voor subsidie wordt schriftelijk en ondertekend ingediend met behulp van een door Gedeputeerde Staten vastgesteld aanvraagformulier en gaat vergezeld van de in het formulier aangegeven bescheiden.

Artikel 6 Weigeringsgronden

Een subsidie wordt geweigerd indien:
a. de aanvrager al een bijdrage heeft ontvangen van de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe voor het aanschaffen en/of aanpassen van hetzelfde raster;
b. de aanvrager al eerder een subsidie op basis van deze regeling heeft ontvangen.

Artikel 7 Toetsingscriteria

Om voor subsidie in aanmerking te komen, wordt voldaan aan de volgende vereisten:
a. de vaste wolfwerende afrastering wordt gebruikt op percelen binnen het door Gedeputeerde Staten aangewezen wolvenrisicogebied;
b. bij een verplaatsbare afrastering is door de aanvrager aannemelijk gemaakt dat zijn dieren binnen het wolvenrisicogebied zullen grazen;
c. de gehele afrastering voldoet aan de Faunaschade Preventiekit module wolven zoals gepubliceerd door BIJ12;
d. de vaste afrastering is geplaatst, uitgebreid of aangepast en de verplaatsbare afrastering is aangeschaft na publicatie van de aanwijzing van het wolvenrisicogebied door Gedeputeerde Staten.

Artikel 8 Subsidiabele kosten

De volgende kosten komen voor subsidie in aanmerking:
a. de kosten van het aanschaffen en/of aanpassen van een vaste wolfwerende afrastering;
b. de kosten van het aanschaffen van een verplaatsbare wolfwerende afrastering;
c. de kosten van aanschaf van een automatisch oprolsysteem.

CONCEPT

Artikel 9 Hoogte van de subsidie

1. De subsidie voor een vaste afrastering bedraagt:
   a. € 500,- ; en
   b. € 3,- per strekkende meter met een maximum van € 100,- per dier, waarbij voor het totaal aantal dieren wordt uitgegaan van het gemiddeld geregistreerd aantal schapen en geiten in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren over een periode van 2 jaar voorafgaand aan het moment van het indienen van de aanvraag.
2. De subsidie voor een verplaatsbare afrastering bedraagt:
   a. € 30,- per dier, waarbij voor het totaal aantal dieren wordt uitgegaan van het gemiddeld geregistreerd aantal schapen en geiten in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren over een periode van 2 jaar voorafgaand aan het moment van het indienen van de aanvraag; en
   b. € 4.000,- als de verplaatsbare afrastering een afrastering met draden is waarvoor ook een automatisch oprolsysteem is aangeschaft en de verplaatsbare afrastering op het moment van indienen van de aanvraag wordt gebruikt voor minimaal 100 schapen en/of geiten.
3. De subsidie bedraagt maximaal € 20.000,- per schapen- en geitenhouder.
4. Het gemiddeld aantal schapen en geiten, bedoeld in dit artikel, wordt naar boven afgerond op hele aantallen.

Artikel 10 Verdeelsystematiek

1. Subsidie wordt verdeeld op volgorde van datum van binnenkomst van de subsidieaanvragen.
2. Voor zover door verstrekking van subsidie voor aanvragen, die op dezelfde dag zijn ontvangen, het subsidieplafond wordt overschreden, wordt de onderlinge rangschikking van die aanvragen vastgesteld door middel van loting.

Artikel 11 Subsidieplafond

Het subsidieplafond bedraagt voor de looptijd van de regeling € 200.000,-.

Artikel 12 Verplichtingen van de subsidieontvanger

De subsidieontvanger is verplicht de afrastering binnen 3 maanden na subsidieverlening te plaatsen of aan te passen en in gebruik te nemen.

Artikel 13 Staatssteun

Subsidie die wordt aangevraagd door ondernemingen in de landbouwsector wordt slechts verstrekt voor zover dit mogelijk is met toepassing van de landbouw de-minimisverordening.

Artikel 14 Inwerkingtreding en horizonbepaling

Deze subsidieregeling treedt in werking op 1 januari 2021 en vervalt van rechtswege op 31 december 2022.

Toelichting

Het is voor een schapen/geitenhouder mogelijk subsidie aan te vragen voor meerdere vaste en mobiele afrasteringen met bijbehorende oprolsystemen als voldaan wordt aan de gestelde voorwaarden tot een maximumbedrag van € 20.000,-. Er mag gedurende de looptijd van deze regeling slechts eenmaal worden aangevraagd.

Elke Nederlandse schapen- of geitenhouder moet een Uniek Bedrijfsnummer (UBN) hebben en in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren (schapen/geiten) geregistreerd staan. Dit systeem wordt in deze regeling gebruikt om te bepalen hoeveel dieren een schapen en/of geitenhouder in de periode voor de subsidieaanvraag in zijn bezit had. RVO beheert dit systeem.

Om voor deze subsidieregeling in aanmerking te komen is het niet noodzakelijk dat de dieren bedrijfsmatig worden gehouden, ook particulieren komen voor deze regeling in aanmerking.

Aanvragen mogen zowel voor- als na plaatsing van het raster worden ingediend. Wel moet het raster binnen 3 maanden na subsidieverlening zijn geplaatst. De subsidie wordt bij verlening direct vastgesteld en uitbetaald.

Op moment van inwerkingtreding van deze regeling heeft Gedeputeerde Staten een risicogebied voor wolven aangewezen. Informatie over dit risicogebied is te vinden op de provinciale website.

In de Faunaschade Preventiekit Module wolven staan eisen opgenomen waaraan het raster moet voldoen https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-preventiekit-fpk/module-wolven/. De lengte van de afrastering is medebepalend voor de hoogte van de subsidie. Het betreft hier niet de lengte van het gebruikte draad (bijvoorbeeld bij toepassing van meerdere draden boven elkaar).

CONCEPT

Aanbevelingen aan 'ronde tafel overleg' .

1. **Wolfwerend raster**; de mogelijkheden voor preventie zijn verkend en uitgewerkt in een tweetal notities. Zie bijlage 1 en 2. Een goed wolfwerend raster is minstens 1.20 meter hoog en beschikt over minstens 4500 volt schrikdraad.

2. **Starten met aanleg wolfwerende rasters**; vanaf nu te starten met het aanleggen van rasters, ook al is er van vestiging van een wolf in Drenthe nog geen sprake. De recente aanvallen op schapen in Hooghalen en omgeving tonen aan dat we er in Drenthe niet zonder kleerscheuren vanaf komen, daarom is het opstarten van Preventieve maatregelen, lees rasteren, noodzakelijk.

3. **Provinciale bijdrage**; we verzoeken de Provincie Drenthe om zo spoedig mogelijk, het liefst per direct, geld beschikbaar te stellen voor het opstarten van het plaatsen van wolfwerende rasters. Dit zou voor de korte termijn kunnen met een soort voorloperregeling alla Gelderland, met een bijbehorend startbudget van minstens € 100.000,-

4. **Hoogte van de kosten**; de kosten te vergoeden voor het plaatsen of aanpassen van rasters op basis van de werkelijke kosten. De werkelijke kosten liggen naar schatting tussen de € 3,- en € 6,- per strekkende meter. De werkelijke kosten kunnen per perceel nogal verschillen en moeten blijken uit een ingediend rasterplan met begroting. Er zal ook een verschil in prijs zijn tussen nieuw te plaatsen raster een te verhogen bestaand raster.

5. **Instellen Gebiedscommissie**; met spoed een Gebiedscommissie Wolf (GCW) aan stellen die de zaken verder uitwerkt zoals bedoelt in het Wolvendraaiboek 2.0. , ook al is er nog geen sprake van een gevestigde wolf. De Gebiedsgroep Drenthe breed te laten werken. De GCW een **bestuurlijke samenstelling** te geven met een onafhankelijke voorzitter (met bestuurlijke ervaring) en de betrokken partijen te laten vertegenwoordigen, zoals daar zijn; LTO, Gescheperde schaapskuddes, Kleine schapen- en geitenhouderij, een TBO-er, een B&W- er van een gemeente, mogelijk de Boermarke. Met een **goede secretariële ondersteuning** vanuit de Provincie.

6. **Contact met de praktijk**; de GCW de opdracht mee geven om de 'ronde tafel overleggen' voort te zetten, waardoor het contact met de mensen in het veld

gewaarborgd blijft. Lokaal kan ook met klankbordgroepen worden gewerkt. De inbreng vanuit de sector en de dagelijkse praktijk moet gewaarborgd blijven. De aansluiting met mensen in het veld borgt op de beste manier de betrokkenheid vanuit de sector.

Nog lopende zaken waaraan gewerkt moet worden.

1. Schade, **de indirecte schade** is vaak net zo groot als de directe schade. Het gaat ondermeer om verwerpen lammeren, sterke afname melkproductie etc. We pleiten voor een **totale vergoeding van deze indirecte schade.** Helaas is dat nog steeds niet geregeld. We verwachten van de Provincie dat dit onderwerp op de agenda blijft.

2. **Kosten onderhoud**; het is op termijn noodzakelijk om ook voor de extra kosten kwa onderhoud van de rasters een vergoedingsregeling uit te werken.

3. **Attenderen**; er is sterke behoefte aan om te weten wanneer er schapen of geiten doodgebeten worden in de buurt. Is het mogelijk om een wolf-alert te installeren, waardoor de sector actueel op de hoogte is van de aanwezigheid van een wolf. De schapenhouder kan dan de nodige maatregelen gaan treffen.

4. Een nader uitwerking van de **ecologische betekenis van de wolf in Drents natuur**, de wildstand is nu zeer eenzijdig , namelijk alleen het ree.

5. **Wolven zenderen of chippen**; mogelijk is de meest efficiënte manier van preventie om de wolven te zenderen (GPS) of te chippen (stroomstoot). Tot nu toe is hier binnen Europa geen ervaring mee opgedaan. De vraag is ondermeer of je wolven mag en kunt vangen. Een verdere verkenning van deze mogelijkheid is dringend aan te bevelen.

6. **Kalveren en veulens**; in de werkgroep is besloten om nu niet extra in te zetten op bescherming van kalveren en veulens. Wel blijft het verzoek vanuit de Agrarische sector om dit onderwerp op de agenda te houden. Landelijk heeft het tot nu toe binnen het wolvendossier geen prioriteit.

7. **Voorlichting en publiciteit. Nader in gezamenlijk uit te werken.**

Gebiedsgericht preventieplan wolvenschade Drenthe

Concept; Versie 12 maart 2021

Voorwoord

Ntb.

Inhoudsopgave

Voorwoord 2
Samenvatting 4
1. Aanleiding 5
Juridisch kader 5
Provinciale verantwoordelijkheid 5
Schadepreventieplan 5
Doel van het gebiedsgericht schadepreventieplan 6
Wolvenschade in Drenthe 6
2. Het bestuurlijke proces in Drenthe 7
3. Risicogebied in Drenthe 8
Gedrag van wolven in het gebied 9
Landbouwhuisdieren: schapen en geiten in het risicogebied 9
4. Preventieve maatregelen 10
Soorten preventieve maatregelen 10

Samenvatting

1. Aanleiding

Sinds de jaren negentig komt de wolf weer in ons buurland Duitsland voor. In 2000 werd daar de eerste voortplanting geconstateerd en sindsdien is het leefgebied van de wolf in Duitsland uitgebreid. Vanaf 2015 zijn sporen van zwervende wolven gesignaleerd in de verschillende delen van ons land. In 2016 hebben provincies een op zwervende wolven gericht wolvenplan opgesteld. De verwachting dat de wolf zich weer definitief in ons land zou kunnen vestigen was voor het Interprovinciaal Overleg (IPO) aanleiding om het Interprovinciaal Wolvenplan te vernieuwen. Dit plan is begin 2019 door het IPO-bestuur vastgesteld en geeft richting aan een gezamenlijke beleidsuitvoering van provinciale taken rondom de wolf.

Juridisch kader

De wolf is aangewezen als beschermde diersoort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Europese Habitatrichtlijn. De wolf wordt daarnaast internationaal beschermd door het Verdrag van Washington (CITES) (ref. 1) waarin bepalingen staan voor het vervoeren van dode of levende wolven of delen daarvan. In Nederland is de wolf in 2014 aangewezen als beschermde inheemse diersoort. (ref. 2) Het opzettelijk doden, vangen of verstoren van wolven is verboden op grond van artikelen 3.5 en 3.6 van de Wet natuurbescherming. Op grond van artikel 7.8 van de Wet natuurbescherming is de Nederlandse strafwet van toepassing op eenieder die zich in de exclusieve economische zone schuldig maakt aan overtreding van regels gesteld bij of krachtens de artikelen 3.5 en 3.6 van die wet.

Provinciale verantwoordelijkheid

De provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid voor wolven op het Nederlandse grondgebied. De provincies zijn ook verantwoordelijk voor het beleid voor tegemoetkoming in de landbouwschade die door de wolf wordt veroorzaakt. Het Interprovinciaal wolvenplan is opgesteld om kaders te schetsen voor hoe de provincies omgaan met die verantwoordelijkheid.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden die voortvloeien uit het wolvenplan wordt de uitvoeringsorganisatie BIJ12 ingezet door de twaalf provincies. Zij ondersteunt provincies bij de uitvoering van diverse gemeenschappelijke taken, met name op het gebied van vitaal platteland. BIJ12 voert in het kader van het wolvenplan in mandaat van de provincies taken uit op het vlak van faunaschade door wolven: inname van meldingen, onderzoek naar schade, bepaling van de omvang van de schade en de financiële tegemoetkoming in de schade. Ook monitort BIJ12 de ontwikkeling van de wolf in Nederland en de schade voor dierhouders als gevolg daarvan.

Schadepreventieplan

In het kader van financiële tegemoetkoming in schade van dierhouders, stelt het Interprovinciaal wolvenplan voor om de komende jaren, tot 1 januari 2022, te gebruiken om dierhouders voor te bereiden op de komst van de wolf en om ervaring op te doen met gebiedsgerichte schadepreventieplannen. Dit vormt het kader voor het plan dat voor u ligt. Dit plan is een gebiedsgericht schadepreventieplan: het richt zich specifiek op preventie van schade aan landbouwhuisdieren in het aangewezen gebied met een verhoogd risico op schade. Indien in de toekomst de grenzen van het gebied eventueel wijzigen op grond van waarnemingen, dan zal het plan ook van toepassing zijn op het aangepaste gebied.

Doel van het gebiedsgericht schadepreventieplan

Doel van het plan is het helpen voorkomen van schade door wolven bij landbouwhuisdieren door effectieve preventieve maatregelen te omschrijven die dierhouders kunnen treffen. De focus van het plan ligt in eerste instantie op schapen en geiten. Het preventieplan vormt het kader voor de subsidieregeling die Gedeputeerde Staten Drenthe hebben vastgesteld. Daarin staan dan concrete regels voor financiële bijdragen aan dierhouders voor het treffen van preventieve maatregelen.

In dit plan worden geen uitspraken gedaan over de wenselijkheid of onwenselijkheid van de komst van de wolf in Nederland en specifiek in Drenthe. Dit plan richt zich op maatregelen die eraan moeten bijdragen dat in het aangewezen risicogebied schade van dierhouders wordt voorkomen. Voorkomen is beter dan genezen. Preventieve maatregelen die met steun van de provincie worden genomen, kunnen de schade aan landbouwhuisdieren verkleinen en verdienen de voorkeur boven vergoeding van schade achteraf.

Bij het opstellen van het plan is het gebiedsgericht preventieplan wolvenschade Veluwe (ref. 17), dat op 12 mei 2020 door GS van Gelderland is goedgekeurd, als model gebruikt. Daar waar van toepassing is het plan aangepast op de Drentse situatie.

Wolvenschade in Drenthe

Sinds het bezoek van wolf GW386M, de zogenaamde ‘wanderwolf’ (wandelwolf), in maart 2015 hebben er 38 middels DNA onderzoek bewezen aanvallen op schapen plaatsgevonden met in totaal 154 dode schapen (bijlage 1). Daarnaast zijn er nog 3 aanvallen in april en mei 2020 door BIJ12 in onderzoek waarvan de uitslag nog niet bekend is.

1. Schade in Drenthe Benneveld, 26 maart 2018

2. Het bestuurlijke proces in Drenthe

Naar aanleiding van een reeks aanvallen door wolven in het voorjaar van 2018 heeft op 23 mei 2018 een ronde tafel bijeenkomst tussen de gedeputeerde, vertegenwoordigers van landbouw- en natuurorganisaties en een aantal schapenhouders plaatsgevonden om de problemen rond de komst van de wolf te bespreken. De provincie heeft daarna noodsets en wild camera's aangeschaft om aan dierhouders beschikbaar te stellen als zij te maken hebben gehad met een zwervende wolf. Om zo herhaalaanvallen te voorkomen.

In totaal hebben er vier ronde tafel bijeenkomsten plaats gevonden. Tijdens de laatste ronde tafelbijeenkomst op 11 februari 2020 heeft een werkgroep van dierhouders en vertegenwoordigers van landbouw- en natuurorganisaties een aantal aanbevelingen gedaan.

De belangrijkste aanbevelingen waren:

1. Normen voor de uitvoering van wolfwerende rasters (120 cm hoog en 4500 V spanning)
2. Het per direct starten met de aanleg van wolfwerende rasters ook al is er van vestiging van een wolf in Drenthe nog geen sprake
3. Het per direct verstrekken van provinciale bijdrage van minstens € 100.000,- voor het opstarten van het plaatsen van wolfwerende rasters.
4. Het vergoeden van de kosten van het plaatsen of aanpassen van de rasters op basis van de werkelijke kosten, die naar schatting tussen tussen de € 3,- en € 6,- per strekkende meter bedragen.
5. Het met spoed instellen van een gebiedscommissie met een bestuurlijke samenstelling, een onafhankelijk voorzitter en een goede secretariële ondersteuning vanuit de provincie.
6. Het onderhouden van goede contacten met de praktijk: voortzetting ronde tafel overleggen en klankbordgroepen.

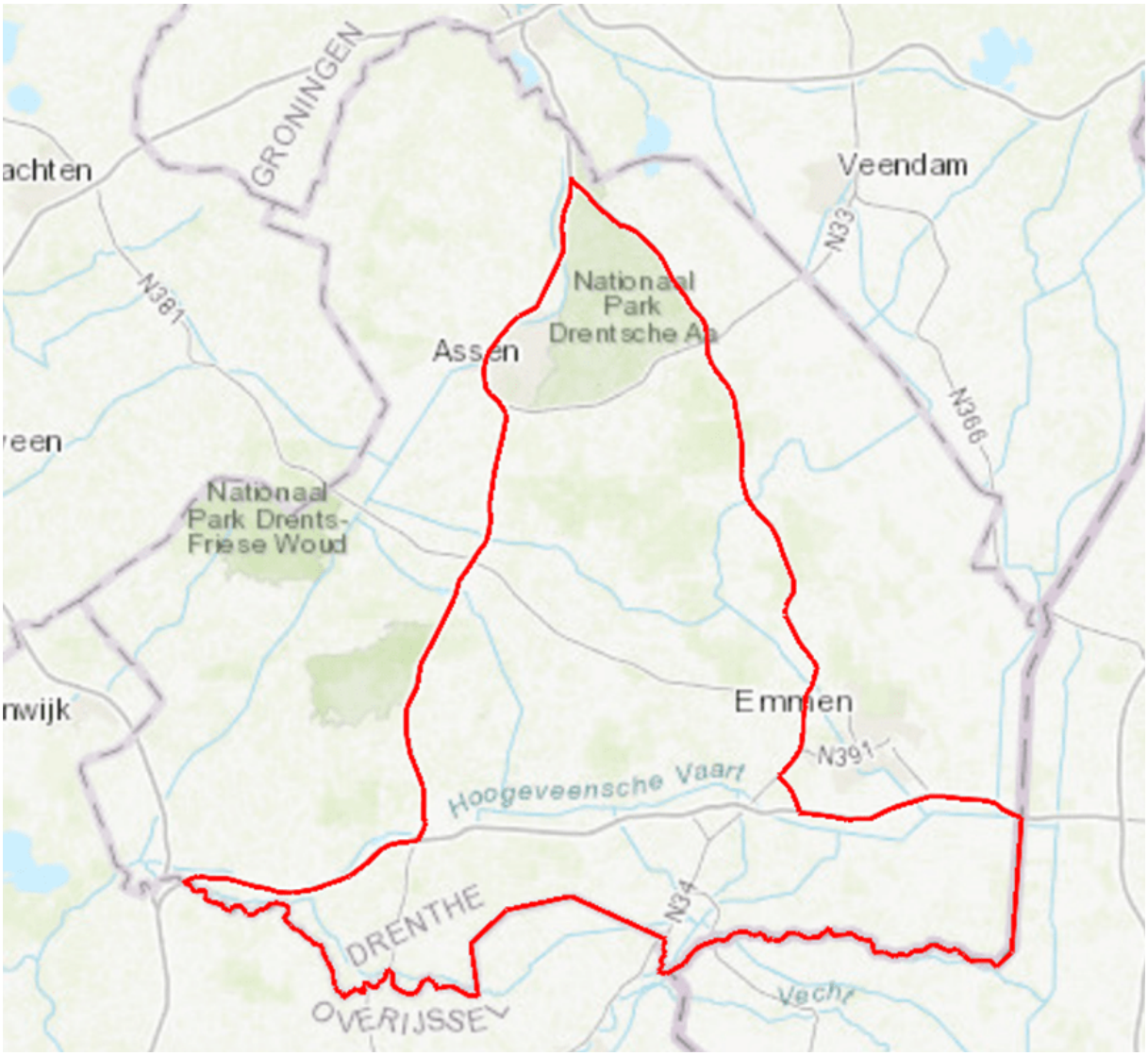
Tussen november 2019 en juni 2020 werd duidelijk dat Drenthe te maken had met een reeks aanvallen van eenzelfde wolf, waardoor de omschreven stappen voor een gevestigde wolf volgens het Interprovinciaal Wolvenplan in werking treden. Op 18 juni 2020 heeft Gedeputeerde Staten Drenthe daarom besloten de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe in te stellen en aan deze commissie € 50.000,- ter beschikking te stellen voor het nemen van preventieve maatregelen om dierhouders ook al te kunnen helpen in de periode tussen de aanwijzing van de commissie en het instellen van een definitieve subsidieregeling.

Na onderzoek naar het leefgebied van de gevestigde wolf heeft Gedeputeerde Staten op 15 december 2020 een risicogebied aangewezen en een subsidieregeling opengesteld waarmee dierhouders in dat gebied preventieve maatregelen konden nemen. In overleg met de gebiedscommissie is besloten om dit gebied versnelt uit te breiden en op 12 februari 2021 is dat aangewezen gebied uitgebreid zodat ook dierhouders die te maken hebben met schade door zwervende wolven in aanmerking komen voor een vergoeding van preventieve maatregelen.

3. Risicogebied in Drenthe

Het schadepreventieplan is van toepassing op het door Gedeputeerde Staten aangewezen risicogebied voor wolvenschade in Drenthe. Op het moment dat dit schadepreventieplan is er geen sprake van een wolventerritorium in Drenthe zoals bedoeld onder het Interprovinciaal Wolvenplan. Het gebied is op basis van advies van de gebiedscommissie en het onderzoek van Wageningen Environmental Research aangewezen.

Om een duidelijke gebiedsafbakening te maken is ervoor gekozen om het gebied af te bakenen op herkenbare (water)wegen. De noordkant van het wolvenrisicogebied wordt begrensd door het punt waar de A28 en de N34 elkaar kruisen. De A28 vormt de westgrens van het gebied, tot deze de provinciegrens met Overijsel kruist. Aan de zuidzijde vormt de provincie- /landsgrens de begrenzing van het gebied. Aan de Oostzijde wordt het gebied begrenst door de N34, N376 en A37, tot de A37 de landsgrens kruist.

Gedrag van wolven in het gebied

Wolven zijn carnivoren die zich overwegend voeden met hoefdieren. Zij vallen primair dieren aan om zich te voeden. Zij kunnen bij een aanval meer dieren doden dan zij voor hun voeding nodig hebben.

Vooral bij aanvallen op landbouwhuisdieren komt dit voor; er wordt een groot aantal schapen gedood of verwond terwijl slechts van een enkel dier iets wordt gegeten. Uit onderzoek blijkt dat wolven zich specialiseren in een bepaalde prooidiersoort. (ref. 3) Wolven leren door ervaring en dragen het geleerde ook over aan de jonge dieren binnen een roedel. Dat wil zeggen dat zij hun specialisatie op een prooisoort en de ervaring met het verwerven van de prooi overdragen aan hun jongen. Een wolf die zich bijvoorbeeld primair richt op reeën als prooi draagt dat over aan zijn of haar jongen. Ook die jongen zullen zich richten op reeën en daardoor wordt de kans verkleind dat zij op zoek gaan naar andere diersoorten zoals schapen en geiten. Bij de vestiging van een roedel moet dus voorkomen worden, dat deze dieren zich gaan specialiseren op schapen en geiten.

Wolven leven in roedels en hebben niet-overlappende gebieden. De grootte van een leefgebied hangt af van verschillende factoren, met als belangrijkste factor de hoeveelheid aanwezige prooidieren. Uit literatuur over wolvenpopulaties blijkt dat een gemiddeld leefgebied van een roedel wolven in Centraal-Europa een omvang heeft van 250 tot 300 km2.

Landbouwhuisdieren: schapen en geiten in het risicogebied

In Drenthe worden op vele plaatsen landbouwhuisdieren gehouden. Het gaat om schapen, geiten, runderen, paarden, ezels, alpaca's en varkens, die buiten gehouden worden. Volwassen paarden en runderen zijn geen gemakkelijke prooi voor de wolf, maar onbeschermde kleinere pony's, veulens en kalveren wel. Dit preventieplan richt zich in eerste instantie op schade die kan ontstaan bij aanvallen op schapen en geiten in het risicogebied in Drenthe.

Schapen- en geitenhouderijen in Drenthe zijn in vier categorieën te verdelen:

1. (kleinschalig) hobbymatig gehouden dieren;
2. professionele bedrijven waar geiten en/of schapen worden gehouden;
3. gescheperde kuddes van (vooral) schapen;
4. en natuurbegrazers.

Alle dieren en locaties waar schapen en geiten worden gehouden zijn geregistreerd bij de Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO) In 2016 waren er 2071 schapen- en/of geitenhouders in Drenthe. (ref. 4) Het aantal schapen in 2019 bedroeg 52.015 (ref. 5) Verreweg de meeste geiten worden door melkgeitenbedrijven binnen op stal gehouden en lopen daardoor geen gevaar. Daarnaast houden hobbyhouders in verhouding tot het aantal schapen een klein aantal geiten in de buitenlucht.

In een later stadium kan onderzocht worden of ook maatregelen moeten worden ondersteund die zich richten op andere landbouwhuisdieren in het aangewezen risicogebied die een prooi kunnen zijn voor de wolf, ezels, pony's, veulens, zoogkoeien, kalveren, alpaca's en varkens.

4. Preventieve maatregelen

De ervaring in Duitsland en de afgelopen jaren ook in Nederland is dat wolven zich naast grofwild ook richten op landbouwhuisdieren. In Nederland gaat het tot nu toe vooral om schapen. Een aanval voor de individuele dierhouder is ingrijpend en de gevolgen van een aanval voor een dierhouderij zijn groot. Ook in Nederland zien we dat in korte tijd een aantal landbouwhuisdieren is aangevallen en dat bij een aanval vaak meerdere dieren worden gedood of gewond. Een aanval door een wolf is niet alleen een ernstige aantasting van het dierenwelzijn maar is vaak ook een zeer traumatische ervaring voor de betrokken dierhouders.

Studies uit Duitsland laten zien dat preventieve maatregelen, mits ze goed zijn uitgevoerd en goed worden onderhouden, effectief zijn en daarmee schade aan landbouwhuisdieren sterk verminderen. (ref. 18)

De ervaring in het buitenland leert dat in gebieden waar sprake is van een gevestigde wolf of een gevestigde roedel voorspelbaar is dat in die gebieden schade zal optreden als er geen preventieve maatregelen worden genomen. Bij een incidenteel zwervende wolf is dit niet voorspelbaar. Deze kunnen echter wel grote schade aanrichten. Daarnaast zijn er gebieden, zoals Drenthe, waar zwervende wolven niet meer incidenteel zijn.

Voor delen in Nederland waar veel sporen van zwervende wolven worden aangetroffen zouden zogenaamde wolvencorridors moeten worden aangewezen. Het is zinvol om ook in deze wolvencorridors, waarin schade juist wel voorspelbaar is, preventieve maatregelen te nemen. Een alternatieve mogelijkheid is dat er gebieden worden aangewezen waar de wolf niet wordt getolereerd. De juridische mogelijkheden en beperkingen daarvan moeten nader worden onderzocht.

Dat goede preventieve maatregelen langdurig effectief kunnen zijn heeft te maken met het lerend vermogen van de wolf. Een preventiemaatregel moet een sterke prikkel geven die een wolf ervan weerhoudt zich op een bepaalde prooi te richten. Wanneer schapen en geiten door preventieve maatregelen niet langer aantrekkelijke prooidieren zijn voor wolven, dan zullen zij zich op andere prooidieren richten.

Soorten preventieve maatregelen

BIJ12 heeft voor Nederland preventieve maatregelen opgenomen in de Faunaschade PreventieKit en daarover ook een brochure uitgebracht. (ref. 6) Het gaat om:

1. visuele middelen;
2. afschermingsmaatregelen;
3. kuddebewaking;
4. ‘s nachts ophokken;
5. beheermaatregelen.

In een studie uit 2015 naar een breed scala aan preventieve maatregelen worden bovenstaande maatregelen ook behandeld. (ref. 7) De maatregelen blijken effectief te zijn in landen waar ze worden toegepast, zoals Duitsland en Zweden. Van de volgende maatregelen die in de studie ook aan de orde komen, is de effectiviteit onbekend of beperkt en/of is de praktische uitvoerbaarheid beperkt:

1. akoestische middelen: vuurwerk, gaskanonnen;
2. geur- en smaakmiddelen: rookgordijn, behandeling prooidieren met stoffen;
3. middelen gericht op het lichaam van de wolf: paintballs, rubberkogels, elektroshock;
4. vroegtijdig stoppen met begrazing.

Vanwege de niet aangetoonde werking van deze middelen worden deze maatregelen in dit plan verder als preventieve maatregelen buiten beschouwing gelaten.

Visuele middelen

Tot de visuele middelen behoren fladderlinten gemaakt van rode stroken textiel. Die beogen om wolven bij een landbouwperceel weg te houden. De fladderlinten worden op 1 meter hoogte aan een koord tussen palen gespannen. BIJ12 merkt op dat de linten enkel als tijdelijke maatregel kunnen worden gebruikt. Na enkele weken raken de wolven er waarschijnlijk aan gewend.

Aangezien deze visuele middelen geen structurele oplossing zijn adviseren wij om de aanschaf door individuele houders niet financieel te ondersteunen via een subsidie. Wel zou een collectieve aanschaf ondersteund kunnen worden.

Afschermingsmaatregelen

Voor de afscherming van een perceel bevat de PreventieKit van BIJ12 drie maatregelen:

1. gaasraster;
2. elektrisch draadraster;
3. elektrisch netwerk.

In dit preventieplan wordt een onderscheid gemaakt in (a) vaste afrastering om een vast perceel en (b) verplaatsbare afrastering die kan worden ingezet bij tijdelijke beweiding van landbouwgrasvelden en bij begrazing van natuurterreinen zoals heidevelden. Een vaste afrastering wordt gerealiseerd door plaatsing van een gaasraster of een elektrisch draadraster. Een verplaatsbare afrastering kan bestaan uit een elektrisch draadraster of een elektrisch netwerk, ook wel flexinet genoemd.

Wij achten afrasteringsmaatregelen het meest effectief om schade aan landbouwhuisdieren in Drenthe te voorkomen. In een groot aantal gevallen worden deze dieren gehouden op vaste percelen binnen een afrastering. Deze dienen aan kenmerken te voldoen die de wolf weerstaan. Voor een ander deel zullen de dieren gehouden worden op niet-vaste percelen, wat relatief snel en licht verplaatsbare afrasteringen vergt.

Basisprincipes voor wolfwerende voorzieningen

De afrastering is op basis van ervaringen in het buitenland een effectieve preventiemaatregel als zij op de juiste manier wordt ontworpen, geplaatst en onderhouden. De algemene richtlijn is: de ketting is zo sterk als de zwakste schakel. Een wolf onderzoekt de afrastering door langs de afrastering te lopen en te speuren naar een zwak punt in de afrastering waar hij doorheen, onderdoor (zie foto hieronder) of overheen kan.

Wolven zijn gevoelig voor elektriciteit. Als een wolf een keer een flinke elektrische schok heeft gehad van een afrastering, zal hij met deze leerervaring niet snel meer een afrastering aanraken. Hij zal de ervaring doorgeven aan zijn jongen. Om de afrasteringen op de juiste manier te ontwerpen, te plaatsen en te onderhouden moet men een goed begrip hebben van de manieren waarop een wolf een afrastering kan overwinnen. Een wolf kan op de volgende wijzen een afrastering overwinnen (ref. 8)

1. Onderdoor kruipen of graven: Een wolf heeft een sterke neiging om ergens onderdoor te kruipen. Als dat niet direct lukt, kan hij ook gaan graven. Dit wordt voorkomen door laag bij de grond, op een hoogte van maximaal 20 cm, een stroomdraad te spannen.

2. Doorheen gaan. Een wolf kan ook door de afrastering gaan. Een opening met een hoogte van 20 cm kan voor de wolf al groot genoeg zijn. Dit wordt voorkomen door toepassing van gaas of stroomdraden.
3. Overheen klimmen: Een wolf is goed in staat om over een hekwerk of een hoge palissade te klimmen. Dit wordt voorkomen door toepassing van stroomdraden.

4. Overheen springen: Hoewel hij er fysiek wel toe in staat is, zal een wolf nauwelijks springen, is de ervaring uit het buitenland. Om het springen tegen te gaan, moet de afrastering minimaal 120 cm hoog zijn. Deze hoogte nodigt niet uit om te springen. Daarom is het ook van belang dat er geen 'opstapje' direct naast de afrastering is, bijvoorbeeld in de vorm van een boomstronk of een wal. Hierdoor zou de effectieve hoogte van de afrastering verminderen.

Normwaarden

Wij achten op grond van buitenlandse ervaringen een hoogte van 120 cm met een stroomdraad op die hoogte en een stroomdraad op 20 cm hoogte van het maaiveld afdoende om te voorkomen dat een wolf over het gaas heen gaat, respectievelijk onder het gaas door gaat of gaat graven. In Duitsland wordt uitgegaan van een minimale bescherming bij 90 cm en een optimale bescherming bij 120 cm. (ref. 9) Wij kiezen ervoor een ondubbelzinnig en toekomstbestendig advies te geven en opteert voor de optimale bescherming bij een hoogte van 120 cm. Het moet voorkomen worden dat wolven een afrastering van 90 cm toch kunnen nemen en ervaring opdoen met het overwinnen van de afrastering.

Het Duitse Bundesamt für Naturschutz beveelt een minimale elektrische spanning aan van 2500 V maar bij voorkeur beduidend meer. (ref. 9) Het Zweedse wildschade instituut beveelt een minimale spanning van 4500 V aan. Derhalve is gekozen voor een minimale spanning van 4500 V. (ref. 10)

Dit leidt tot de volgende concrete eisen aan het aanbrengen van een afrastering:

- De elektrische spanning op de spanningvoerende draden bedraagt minimaal 4500 volt (4,5 kilo Volt – 4,5 kV).
- De impulsenergie van het schrikdraadapparaat is minimaal 1,5 joule. Om overal, dat wil zeggen op de gehele draad rond een perceel, voldoende spanning op de draden te houden, kan bij grotere weiden een hogere impulsenergie nodig zijn.
- De afstand van de onderste draad tot de grond is maximaal 20 cm.
- De afstand van de bovenste draad tot de grond is minimaal 120 cm.
- De afwijking van de afstanden van de draden is maximaal 5 cm.
- Er is geen opstapmogelijkheid hoger dan 30 cm buiten de afrastering binnen een afstand van 2 meter.

Vaste afrastering om een vast perceel

Vaste percelen zijn percelen waarvan de schapen- en geitenhouder de hoofdgebruiker is en die als belangrijkste functie hebben het weiden van de dieren. De staat van de bestaande afrasteringen is hier van belang. Een goede afrastering kan met eenvoudige ingrepen wolfwerend worden gemaakt: bijvoorbeeld door zo nodig ophogen tot 120 cm en aanbrengen van schrikdraad met stroomvoorziening. Bij een oude en gammele bestaande afrastering zal dat niet altijd mogelijk zijn en zal de afrastering geheel vernieuwd moeten worden. Bij vaste percelen kan naast een vaste afrastering sprake zijn van een verplaatsbare afrastering.

Voor het nemen van effectieve preventieve maatregelen op vaste afrastering op een perceel zijn er twee mogelijkheden: (1) gaas met stroomdraden en (2) stroomdraden – meer informatie is te vinden in Bijlage 3.

Gaas met stroomdraden

Rasters van gaas kunnen wolven weren van landbouwpercelen waarop schapen en geiten staan. Ze hebben een permanent karakter. Ze zijn effectief in combinatie met schrikdraad. Op het gaas zelf staat geen spanning, op de draden wel, deze worden aangebracht aan de buitenkant van het raster. Ze zijn verbonden met een schrikdraadklok (op accu of aangesloten op het lichtnet inclusief aarding). De elektrische spanning op de draad betekent ook dat er een veilige toegangsvoorziening (toegangspoort) moet worden aangebracht. Aan de toegangspoort moeten dezelfde eisen worden gesteld als aan de afrastering.

Stroomdraden

Een alternatief voor gaas met stroomdraden is een afrastering bestaande uit minimaal vijf stroomdraden. Door de draden met een afstand van 20 cm tussen de onderste draden en 30 cm tussen de drie bovenste draden te bevestigen aan houten of kunststof palen is de afrastering voldoende ondoorlatend. Zes draden zijn ook mogelijk (zie foto); tussen elke draad is de afstand dan 20 cm. Ook hier bevatten de hoekpalen schoren. De stroomdraden zijn verbonden aan een schikdraadklok. De kosten van een afrastering met stroomdraden zijn doorgaans lager dan van gaas met drie stroomdraden. In het algemeen zijn draadrasters beter passeerbaar voor kleine wilde dieren dan gaas.

In Bijlage 3 zijn de eisen voor vaste afrasteringen omschreven.

Verplaatsbare afrastering

Veel schapen- en geitenhouderijen beschikken over een beperkt areaal van percelen voor vaste beweiding. Zij laten hun schapen en geiten (ook) grazen in natuurterreinen, overhoeken en stadsparken of op graslanden van andere agrarische bedrijven. Daar waar er geen mogelijkheden zijn voor het plaatsen van een vaste afrastering kan verplaatsbare afrastering in worden gezet. De verplaatsbare afrastering kent drie varianten: (1) ook hier stroomdraden, maar dan met doorgaans lichtere (prik-)paaltjes, (2) flexinet en (3) flexinet met stroomdraad.

Stroomdraden

De verplaatsbare afrastering bestaat hier uit stroomdraden die bevestigd worden aan verplaatsbare palen van kunststof. Het geheel is relatief licht, en opgerold op haspels is het makkelijk hanteerbaar en beperkt in volume.

Er zijn autowindersystemen ontwikkeld waarmee de stroomdraden machinaal op- en afgerold kunnen worden. Het systeem kan bijvoorbeeld op een quad bevestigd worden. Op die wijze kan zo'n systeem leiden tot tijdsbesparing voor de professionele dierhouderij bij het aanbrengen van de draden. Het systeem vergt een investering van de dierhouder. Ook hier zijn de draden gekoppeld aan een schrikdraadklok.

Elektrisch netwerk: flexinet

Een flexinet is een fijnmazig netwerk van flexibel materiaal dat op een landbouwperceel of in een natuurterrein kan worden geplaatst. Het materiaal van het flexinet is lichter dan dat van de vaste afrastering. Het flexinet bestaat uit lichte (prik-)paaltjes en een draadraster met stroomdraden die aangesloten kunnen worden op een schrikdraadklok. De hoogte van het flexinet is 120 cm (zie foto).

Flexinet met stroomdraad

Een flexinet met stroomdraad kan ook op een landbouwperceel of in een natuurterrein worden geplaatst. Het flexinet kan hier lager dan 120 cm zijn (meestal 90 cm), waarbij een stroomdraad op 120 cm hoogte bevestigd is.

Bij begrazing van natuurterreinen en stadsparken zal vooral gewerkt kunnen worden met flexinetten, al dan niet met een extra stroomdraad of extra stroomdraden, die eenvoudig verplaatsbaar en snel te plaatsen zijn. Ook kunnen de flexinetten worden gebruikt bij het zogenaamd naweiden: het kort maken van graspercelen aan het einde van het weideseizoen. De huidige situatie bij verplaatsbare afrastering met draden bestaat vaak uit prikpaaltjes van niet meer dan 60 cm hoogte en één of twee draden. De flexinetten die doorgaans 90 cm hoog zijn, moeten vervangen worden door flexinetten van 120 cm hoog of er moet een stroomdraad op worden geplaatst. De prikpaaltjes moeten allemaal een lengte hebben waardoor ze tot 120 cm boven het maaiveld reiken.

In Bijlage 3 zijn de eisen voor verplaatsbare afrastering omschreven.

Innovatie voor grote begrazingsbedrijven

De geschetste mogelijkheden voor effectieve preventieve maatregelen kunnen niet altijd passende maatregelen getroffen worden door grote begrazingsbedrijven en natuurbegrazers . Daarom moeten er de komende periode innovatieve ideeën en maatregelen ontwikkeld worden om ook voor deze dierhouders een oplossing te bieden. Er zijn initiatieven bij Staatsbosbeheer om in het kader van de participatiewet ploegen op te zetten voor het plaatsen en vervangen van rasters op grote terreinen. Die wellicht oplossingen kunnen bieden voor begrazingsterreinen. Dit vereist nog verdere uitwerking.

Kuddebewaking

Kuddebewaking vindt plaats met behulp van kuddebewakingshonden. Daarmee zijn onder meer in Duitsland ervaringen opgedaan. De honden worden gebruikt om wolven bij de landbouwhuisdieren weg te houden. De honden zijn speciaal voor dit doel gefokte (ras) honden die specifieke eigenschappen en kenmerken bezitten om vee tegen wolven te beschermen. Voorbeelden zijn Pyrenese Berghond, de Hongaarse Kuvasz en de Turkse Akbash.

De honden worden na goede training, begeleiding en socialisatie ingezet tussen schapen, veelal in roedels van meerdere honden. Het gaat meestal om bewaking van kuddes die zich verplaatsen in natuurgebieden waarbij ze de mobiele omgeving als territorium beschouwen. De honden schermen de kudde af. Bij nadering van een roofdier zal een van de honden alarm slaan en de rest zal bijvallen. Doorgaans schrikt het geblaf de wolf al voldoende af en draait het zelden uit op een daadwerkelijke confrontatie tussen de honden en een wolf.

Het rapport van de Pilot Kuddewaakhonden in de Nederlandse Schapenhouderij uit 2020 stelt dat het essentieel voor de pilots was dat er een deugdelijk (elektrisch) raster om de schapen en kuddewaakhonden was aangebracht. Niet alleen om die te scheiden van wolven, maar ook van bewoners, recreanten en andere voorbijgangers, al dan niet met honden, om mogelijke confrontaties te voorkomen. (ref. 11)

De kosten van deze preventiemaatregel betreffen de kosten van het opleiden van honden en de dagelijkse voeding en het dagelijks onderhoud van de honden. Ook zijn er kosten voor onderhoud van de honden na hun actieve periode als kuddebewakingshonden. De training en het houden van de

honden is arbeidsintensief. De doelmatigheid van de maatregel is mede afhankelijk van de omvang van de kuddes, waarbij het om meerdere honden op een kudde gaat.

In de genoemde pilotstudy met kuddebewakingshonden in natuurgebieden het Wierdense Veld en de Sallandse Heuvelrug worden ervaringen uit Duitsland grotendeels bevestigd. Duitse studies leerden dat kuddebewakingshonden vooral geschikt zijn voor afgelegen locaties. Ze kunnen namelijk ook gevaarlijk zijn voor vreemde honden en zelfs voor mensen als die over het raster stappen richting de kuddebewakingshonden. Kuddebewakingshonden zijn geen aaibare dieren. Voorts is er sprake van hinder door veelvuldig nachtelijk blaffen van kuddebewakingshonden. Tijdens de twee jaar van de pilot met de honden werden in de kuddes geen schapen aangevallen door wolven, vossen of andere honden.

Bevindingen van vakgroep schapenhouderij LTO Nederland tijdens bezoeken in januari 2020 aan locaties in Duitsland waar met kuddebewakingshonden wordt gewerkt waren vergelijkbaar met de bevindingen uit de pilotstudy. Geconstateerd werd dat de kosten van aanschaf en onderhoud hoog zijn en dat er veiligheidsrisico's aan de inzet van de honden zijn verbonden.

Gelet op de omstandigheden in het dichtbevolkte Nederland met relatief kleine kuddes en risico's vanwege het intensieve landgebruik – waaronder recreatie –, de kosten en het feit dat ook nog kosten moeten worden gemaakt voor aanleg van rasters, achten wij de inzet van kuddebewakingshonden vooralsnog geen praktische preventiemaatregel in Drenthe. Voor ons bekend is, heeft vooralsnog geen van de beheerders van schaapskuddes in Drenthe overwogen om blijvend kuddebewakingshonden in te zetten. Als een beheerder hiertoe toch een initiatief zou willen nemen, dan zullen wij dat met belangstelling blijven volgen.

's Nachts ophokken

Uit ervaringen in Frankrijk en Duitsland blijkt dat wolven vooral 's nachts actief op zoek gaan naar prooi. Het 's nachts ophokken van vee is daarom een zekere en betrouwbare maatregel om predatie te voorkomen. Dit is een optie die geschikt is voor gescheperde kuddes en voor hobbyhouders met kleine aantallen schapen en geiten. De schapen worden aan het eind van de dag in een kraal gedreven die wordt afgeschermd met een vaste afrastering zoals in paragraaf 5.3.4 is besproken. Ook is het mogelijk dat kleine aantallen dieren 's nachts worden opgehokt in een zogenaamde schuilstal. Er kan niet worden uitgesloten dat de wolf leert om ook overdag op zoek te gaan naar schapen en geiten als prooi. Bewaking overdag en/of het aanbrengen van afrastering lijkt dan ook overdag toch nodig.

Afschot

De beheersmaatregel heeft betrekking op het beheer van het aantal wolven in een gebied. De uitvoeringsmaatregel daarbij is afschot van de dieren. Voor doden van een diersoort met ondersteunend afschot is een ontheffing van de provincie nodig. Zoals beschreven in paragraaf 2.3 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort. Het is daarom verboden om in het wild levende wolven in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te doden, te vangen of te verstoren. Vooralsnog is afschot niet aan de orde, tenzij de veiligheid van mensen acuut in gevaar is, zoals ook beschreven in het Interprovinciaal wolvenplan, of er sprake is van individuele wolven die herhaaldelijk goed beschermde schapen aanvallen.

5. Kosten en vergoedingen

De kosten die dierhouderijen moeten maken voor het realiseren van effectieve afrasteringen betreffen materiaalkosten en arbeidskosten. Deze kunnen zowel deel uitmaken van de investeringskosten als van de exploitatiekosten. De investeringskosten bestaan voor vaste afrasteringen uit materiaal en arbeid. De exploitatiekosten bestaan vooral uit arbeid. Bij vaste afrasteringen betreffen deze vooral het schoonmaaien van de onderste elektrische draden om stroomverlies tegen te gaan. Bij verplaatsbare afrasteringen gaat het vooral om het verplaatsen en controleren van de afrasteringen.

6.2.1 Materiaalkosten

Afhankelijk van de soort afrastering moeten enkele van de volgende materialen worden aangeschaft:

- rasterpalen en hoek- en schoorpalen – van hout of ijzer bij vaste afrastering en van
- kunststof of metaal bij verplaatsbare afrastering;
- verzinkt gaas;
- flexinetten;
- spanners, ankers en aardpennen;
- stroomdraad met afstandsisolatoren;
- schrikdraadinstallatie met aarding;
- voorziening voor de toegang.

Daarnaast hangt het benodigde materiaal af van de staat waarin de bestaande afrastering verkeert, bijvoorbeeld of er stevige palen aanwezig zijn, of dat de palen verrot of verroest zijn. En hetzelfde geldt voor de aanwezige draden: in goede staat of in verregaande mate verroest of gebroken. Afhankelijk daarvan moet een (geheel) nieuwe afrastering worden aangebracht of moet een afrastering worden aangepast. In de praktijk zullen afrasteringen in verschillende mate wel of niet van voldoende kwaliteit zijn om te kunnen volstaan met aanpassingen of om (delen) te vernieuwen.

Arbeidskosten

De arbeidskosten moeten nog nader worden onderzocht, specifiek wat betreft de exploitatiekosten. Bij de schapenhouders die al preventieve maatregelen toepassen wordt ervaring opgedaan met de arbeidstijd die gekoppeld is aan de investering (het realiseren van de preventieve maatregelen) en aan de exploitatie. Ook moet nader worden onderzocht in hoeverre vergoeding van de arbeidskosten kan worden meegenomen in een beheervergoeding, bijvoorbeeld in het kader van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer in Drenthe. Daarin wordt ook betrokken in hoeverre naast kosten voor aanleg ook die voor het onderhoud voor een tegemoetkoming in aanmerking komen.

Mogelijk wordt een onderscheid gemaakt tussen professionele dierhouderijen en hobbymatige dierhouderijen. Bij de bepaling of sprake is van hobby of professioneel zou dan aansluiting gezocht kunnen worden bij de bestaande fiscale regels over bedrijfsmatige activiteiten.

Vergoedingen

Wij constateren op grond van gesprekken met dierhouders dat een vergoedingensysteem voor preventieve maatregelen de drempel verlaagt om die maatregelen te nemen. Die vergoeding kan worden gegeven aan bestaande schapen- of geitenhouderijen die actief zijn in het aangewezen risicogebied.

Wij stellen voor om 2019 als peiljaar te nemen. Dierhouderijen, andere landbouwbedrijven en overige organisaties die na dat jaar zijn overgegaan tot het houden van schapen of geiten worden geacht de kosten van de wolfwerende afrasteringen zelf te dragen.

Voor terreineigenaren die gescheperde kuddes op hun terrein toelaten en eveneens zelf permanente (nacht) kralen op hun perceel of percelen hebben, kunnen apart oplossingen worden gezocht via bijvoorbeeld de regeling Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer (SNL). Vergoeding van de kosten schept een voorwaarde voor een effectief beleid gericht op de beperking van schade aan landbouwhuisdieren door de komst van de wolf op Nederlands grondgebied. De vergoeding bestaat uit een aantal componenten, afhankelijk van de situatie:

1. Een vast bedrag voor de schrikdraadinstallatie en toegangspoort;
2. Een variabel bedrag voor de afrastering bestaande uit een bedrag per strekkende meter afrastering vermenigvuldigd met het aantal meters afrastering;
3. Een vast bedrag per schaap of geit;
4. Een vast bedrag voor een automatisch draadoprolsysteem.

Voorbeelden

1. Er staat al een goed hek dat met een paar eenvoudige ingrepen wolfwerend gemaakt kan worden. In het gunstigste geval hoeft er alleen 1 extra draad onder- of bovenlangs geplaatst te worden. De kosten hiervan bedragen hooguit € 1,- per meter.

2. Er staat een oud en gammel hek zonder schrikdraad. Vele palen zijn half verrot en zullen bij het minste of geringste afbreken. Dit hek voldoet prima aan de huidige eisen, namelijk het binnen houden van een koppel niet al te ondernemende Texelaars. Om de omheining wolfwerend te maken, moet dan toch een compleet nieuw hek met een schrikdraadinstallatie worden aangelegd.

In theorie zouden in voorbeeld 2 de totale kosten te beschouwen zijn als meerkosten. Dit leidt echter tot lastige beoordelingen en discussies tussen subsidievrager en subsidieverstrekker. Om dit te voorkomen stellen wij voor om als regel te hanteren dat de meerkosten van een wolfwerende omheining/afrastering maximaal 50 % van de kosten van een nieuwe omheining bedragen. Er wordt een plafondbedrag per dier aangehouden. Een plafondbedrag is gewenst omdat de dierdichtheid sterk kan variëren: enkele dieren op een groot perceel of schapen en/of geiten samen met andere landbouwhuisdieren op een perceel.

Vergoedingensystematiek

Voor bepaling van de kosten voor de afrasteringen waarvoor een financiële tegemoetkoming uit de provinciale subsidieregeling moet worden bepaald, heeft de gebiedscommissie Drenthe zich georiënteerd op normprijzen voor materiaal en plaatsing van een afrastering zoals die zijn te vinden in het Normenboek Natuur, Bos en Landschap van Wageningen Environmental Research (ref. 12) Voor de verplaatsbare afrasteringen zijn aanvullend prijzen opgevraagd bij leveranciers.

Type afrastering	Materialen	Kosten
Vaste afrastering	Schrikdraadapparaat, aarding en toegangspoort	Circa € 500,-
	Vaste afrastering: hoogte 120 cm en afstand tussen de palen 8 meter	€ 6,- per strekkende meter
Niet-vaste afrastering weidebedrijven	Autowinder draadoprolsysteem	Circa € 4.000,-
	Verplaatsbare afrastering met 5-draadssysteem: draad, haspel, palen met veertjes hoekpalen	€ 2,50 per strekkende meter
	Schrikdraadinstallatie	Ruim € 500,-
	Wolvennet (flexinetten al dan niet met een extra stroomdraad)	€ 3,- per strekkende meter
Begrazingsbedrijven	Schrikdraadinstallatie	Ruim € 500,-

Op grond van bovenstaande kosten en uitgangspunten geeft tabel 5 de vergoedingensystematiek met tegemoetkoming in de kosten aan. Voor de bepaling van het plafondbedrag is gebruik gemaakt van de norm die RVO tot 2019 hanteerde voor de berekening van de graasdierpremie: bijna 12 schapen/geiten per hectare. Uitgaande van een vierkant perceel van één hectare is gaat het om 400 meter omtrek à € 3,- per strekkende meter = € 1.200,-. Dit betekent dat de vergoeding wordt vastgesteld op maximaal € 100 per dier.

Vergoedingen vaste afrasteringen

Kostensoort	Vergoedingsbedrag
Vaste kosten, volledige vergoeding	€ 500,- (prijspeil 2020)
Variabele kosten	€ 3,- per strekkende meter
Plafondbedrag per schaap of geit	€ 100,-

Vergoedingen niet-vaste afrasteringen

Kostensoort	Vergoedingsbedrag
Voor weidebedrijven met minimaal 100 schapen: vaste kosten autowinder draadoprolsysteem, volledige vergoeding	€ 4.000,- (prijspeil 2020)
Voor weide- en begrazingsbedrijven: kosten per schaap of geit	€ 30,- per dier (voor draad en/of flexinet plus schrikdraadinstallatie)

In Bijlage 2 van dit advies staan enkele rekenvoorbeelden om de kosten en vergoedingen voor bedrijven nader te illustreren.

Budget

Het is in dit stadium slechts mogelijk om een schatting te geven van wat de omvang moet zijn van het budget voor de subsidieverstrekking als tegemoetkoming in de kosten van preventieve maatregelen.

De meeste houders maken gebruik van zowel vaste afrasteringen op eigen percelen als van verplaatsbare afrasteringen voor beweiding op andere percelen. Het blijkt dat de vergoeding per schaap volgens bovenstaande vergoedingensystematiek gemiddeld € 70,- per dier bedraagt.

Het totale benodigde budget kan al volgt geschat worden:

> *Aantal schapen- en geitenhouders in Drenthe x € 500 + aantal schapen in Drenthe x € 70*
> *= 2.100 x € 500 + 52.000 x € 70 = € 1.050.000,- + € 3.640.000.- = € 4.690.000,-*

Dit betekend dat voor het openstellen van een vergoedingsregeling in heel Drenthe 4.7 miljoen nodig zal zijn. In de praktijk zullen lang niet alle houders zich direct aanmelden voor een vergoeding. Vele houders hebben de neiging om te wachten met het nemen van preventieve maatregelen totdat er bij henzelf of in de nabije omgeving schade is opgetreden.

Het budget zou verdeeld kunnen worden over een aantal jaren. Bijvoorbeeld:

2020: € 1.000.000,-

2021: € 2.000.000,-

2022: € 1.700,000,-

Toekenning van vergoedingen

Wie komen in aanmerking voor vergoeding van de kosten van de preventieve maatregelen die in dit hoofdstuk zijn genoemd? Dat zijn houders van schapen en/of geiten in de aangewezen risicogebieden in Drenthe:

- professionele schapen- en geitenhouderijen;
- hobbyhouders schapen en geiten;
- gescheperde kuddes;

De aanvraag en toekenning van vergoedingen gebeurt nadat de preventieve voorzieningen zijn gerealiseerd of nadat, in geval van verplaatsbare rasters, de materialen door de aanvrager zijn aangeschaft, met overlegging van bewijsstukken. Door te werken met eenheidsprijzen is de beoordeling vlot te maken en omdat de voorzieningen al zijn gerealiseerd, kan dan direct tot betaling worden overgegaan zonder aanvullende toetsingen achteraf.

Zoals in hoofdstuk 2 is aangegeven richt dit preventieplan zich op schapen en geiten. In een later stadium kan de mogelijkheid van ondersteuning van preventieve maatregelen ter bescherming van pony's, veulens, kalveren, alpaca's en varkens onderzocht worden. Alsdan komen ook de betrokken dierhouderijen in het vizier.

De vraag is naar voren gekomen in hoeverre de regels voor staatssteun van toepassing zijn op de voorgestelde regeling. Gelet op de omvang van de kuddes in het gebied is er in dit voorstel bij de meeste schapenhouders geen probleem te verwachten met betrekking tot de Europese staatsteunregels. De bedragen blijven binnen de geldende zogenaamde deminimusregeling (maximaal € 20.000 per 3 jaar). Maar bij de grote schapenhouders is dit wel een probleem. Wij adviseren dan ook om voor deze groep houders de regeling voor te leggen aan de Europese Commissie.

Ruimtelijke inpassing van preventieve maatregelen

In Drenthe hebben we te maken met een groot aantal bestemmingsplannen met een grote diversiteit aan bepalingen. Afrasteringen die wolfwerend zijn, kunnen in bepaalde gevallen bij rechte worden toegestaan, in andere gevallen kan vergunning of vrijstelling nodig zijn.

De gebiedscommissie preventie wolvenschade Gelderland heeft in haar preventieplan adviezen uitgebracht hoe gemeenten hiermee om kunnen gaan. Het is voorts gewenst dat de provincie de gemeenten faciliteert door hen een handreiking te verstrekken die snelle en eenduidige afhandeling van de aanvragen bevordert. De handreiking met daarin de standaardmotivatie voor een aanvraag kan zowel door de aanvragende dierhouder als door de gemeente worden gebruikt.

Vooral voor houders met een klein aantal hobbydieren is het 's nachts op stal zetten een goede optie. Gemeenten zouden regels moeten opstellen die het bouwen of aanpassen van schuilstal mogelijk maken. Het beleidskader van de gemeenten Wijchen kan hierbij als voorbeeld dienen. (ref. 13) Het dossier schuilstallen van het Kennisnetwerk Levende Have biedt handreikingen. (ref. 14)

6 Preventieve maatregelen in de praktijk

Op de Veluwe is bij verschillende typen bedrijven een aantal pilots met het nemen van preventieve maatregelen uitgevoerd. Deze typen bedrijven komen ook in Drenthe voor. De hiermee opgedane inzichten zijn meegenomen in het preventieplan Gelderland, dat als basis heeft gediend voor dit Drentse plan.

Ook in Drenthe is al een paar jaar ervaring opgedaan. Diverse kuddes en particulieren hebben op eigen initiatief wolfwerende maatregelen genomen. De regionale, lokale en ook landelijke media hebben hier veel aandacht aan besteed.

De Drentse dierhouders die al preventieve maatregelen hebben genomen zijn bereid om hun ervaringen te delen met andere schapen- en geitenhouders. Dit gebeurt al geruime tijd.

Het is niet nodig om in Drenthe, vooruitlopend op een definitieve regeling, op kleine schaal te starten met pilots. Dit zou slechts vertragend werken en onbegrip wekken bij de vele houders die niet langer willen wachten met het nemen van preventieve maatregelen.

September 2018, Kleikoel'n Benneveld

https://www.rtvdrenthe.nl/media/58928/In-Benneveld-komt-het-eerste-wolvenhek-te-staan

Februari 2019, Wezup, particulier

https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/144019/Hobbyboer-neemt-maatregelen-tegen-de-wolf

April 2020, Schipborg, Schaapskudde Het Stroomdal

https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/159165/Wolfwerend-hek-houdt-schaapskudde-veilig

Mei 2020, Schaapskudde Exloo

https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/159754/Schaapskudde-Exloo-is-tevreden-met-nieuwe-herder-en-buitenverblijf

Monitoring en evaluatie

Het is van groot belang dat het nemen van preventieve maatregelen goed wordt gemonitord. Dit betreft zowel de locaties als de activiteiten en middelen die nodig zijn voor de aanleg van de afrasteringen, als de effecten en neveneffecten van afrasteringen.

De effectiviteit van de afrastering als wolfwerende voorziening kan worden gemonitord door op een aantal locaties camera's te plaatsen die bewegingen rondom de afrastering registreren. In geval van schade is het gewenst dat in het schaderapport de toestand van de afrastering wordt gemeld en gevisualiseerd met foto's. Zo worden er statistieken opgebouwd over de effectiviteit van wolfwerende afrasteringen.

Het verdient aanbeveling om een enquête te houden onder de dierhouderijen die een subsidieaanvraag hebben ingediend. Deze kan peilen naar ervaringen met het verkrijgen van de subsidie, de plaatsing en het onderhoud van de afrasteringen, de kosten en de neveneffecten. In de evaluatie kunnen ook dierhouderijen worden betrokken die in de periode tot eind 2021 getroffen zijn door een aanval van een of meer wolven.

7. Maatschappelijke acceptatie

De komst van de wolf als een door Europese en Nederlandse wet- en regelgeving beschermd inheems dier in Drenthe is een feit. Waar het nu op aankomt, is om de gevolgen van die komst in onze samenleving hanteerbaar te maken en te voorkomen dat de wolf schade aanricht bij onder andere landbouwhuisdieren. Daarvoor zijn preventieve maatregelen noodzakelijk waardoor de wolven niet bij de schapen en geiten kunnen komen. Die maatregelen kunnen, mits goed toegepast, effectief zijn op het niveau van de individuele dierhouderij. Om effectief te zijn in het gehele risicogebied in Drenthe moeten de maatregelen ook door alle betrokken dierhouderijen en vlakdekkend worden toegepast. Pas dan kan voorkomen worden dat wolven leren dat landbouwhuisdieren een aantrekkelijke prooi vormen.

Draagvlak

Zowel de effectiviteit van de preventieve maatregel op perceelniveau, als de effectiviteit van de maatregelen op gebiedsniveau is afhankelijk van de acceptatie van de maatregelen in het licht van de komst van de wolf. Preventieve maatregelen worden geaccepteerd en toegepast indien de betrokken dierhouders accepteren dat de wolf er is. Het gaat daarbij niet alleen om een gevestigde wolf maar ook om zwervende wolven, die zich blijven aandienen.

Dat is nu nog niet het geval. Uit vele gesprekken met dierhouders en uitingen op sociale media blijk dat er veel weerstand tegen wolven bestaat. Veel dierhouders zien de meerwaarde van de wolf niet en geven aan beter af te zijn zonder wolven. Toch is het nodig dat dierhouders ondanks hun weerstand tegen de wolf wel zullen accepteren dat zij preventieve maatregelen zullen moeten nemen om de gevolgen van de aanwezigheid van de wolf, zoals schade aan landbouwhuisdieren, te beperken.

Wij verwachten niet dat dierhouders ineens van mening veranderen over de wolf. Dierhouders die zelf of in hun omgeving geconfronteerd worden met aanvallen op landbouwhuisdieren zullen weerstand tegen de wolf houden vanwege materiële schade, emotionele schade en schade door het verloren gaan van levenswerk met het fokken en houden van schapen bij henzelf of collega's. Het gaat erom dat er draagvlak komt voor het omgaan met de effecten van de komst van de wolf. Acceptatie en toepassen van preventieve maatregelen zijn daarbij essentieel.

Toch zien wij in Drenthe een kentering gaande. Diverse schapenhouders hebben al preventieve maatregelen genomen. Velen zijn zich aan het oriënteren. Dit blijkt uit het aantal belangstellenden die zich heeft aangemeld voor een vergoedingsregeling. Zie 7.1.

Het gaat overigens om weerstand bij een grotere groep dan alleen dierhouders. Er zijn ook gevoelens van onveiligheid bij bewoners en recreanten, grondeigenaren die te maken krijgen met ecologische effecten door de komst van de wolf en burgers die mede door de aandacht in de media geconfronteerd worden met een natuurlijk fenomeen van predatoren en prooien, waarbij leven, lijden en sterven nauw met elkaar verbonden zijn en waarbij de realiteit van eten en gegeten worden zichtbaar is.

Acceptatie en draagvlak worden bevorderd door goede communicatie en informatie over de wolf en de consequenties van zijn komst in Nederland. Naast communicatie en informatie is er een aantal andere factoren die het draagvlak voor de komst van de wolf beperken of bevorderen.

Factoren van invloed op draagvlak en acceptatie

Er zijn factoren die draagvlak en acceptatie verminderen en er zijn factoren die juist een positieve invloed op draagvlak en acceptatie hebben. Voor de direct betrokken dierhouders en grondeigenaren is acceptatie en draagvlak vooral gerelateerd aan de beheersbaarheid van de komst van de wolf, beleid dat door de overheid op dit vlak wordt gevoerd, kosten verbonden aan het voorkomen van deze

schade en compensatie van schade aan landbouwhuisdieren en andere schade. Het is ook van belang dat er een breder maatschappelijk draagvlak gaat ontstaan, waarin het draagvlak van de direct betrokkenen is ingebed, al worden dierhouders en grondeigenaren het meest en het meest direct geconfronteerd met de negatieve aspecten van de komst van de wolf.

Beheersbaarheid

Dreiging en het gevoel van dreiging hebben te maken met de populatie wolven in het gebied. Wanneer er duidelijkheid bestaat over de populatieontwikkeling van wolven in het gebied en de wijze waarop er sprake is van beheersbaarheid daarvan, dan zal dat bijdragen aan het draagvlak voor de komst van de wolf. Er zal dan naar verwachting sprake zijn van een acceptatie van de aanwezigheid van de wolf als inheemse soort in het gebied.

Bij burgers en direct betrokkenen bestaat het gevoel dat in Nederland snelgroeiende populaties van schadeveroorzakende diersoorten vaak te veel op hun beloop worden gelaten. Daarbij verwijst men nog wel eens naar hetgeen is gebeurd rond de toename van het aantal wilde ganzen sinds de eeuwwisseling. Dit voedt de weerstand tegen de komst van de wolf in Nederland.

Elk incident dat plaatsvindt waarbij schapen, geiten of andere landbouwhuisdieren worden aangevallen, zal bijdragen aan het dreigingsgevoel en vermindert het maatschappelijk

draagvlak voor de vestiging van de wolf. Daarom moeten primair incidenten blijvend worden voorkomen. Daarop is de inzet van de provincie en van de commissie in dit preventieplan gericht.

Overheidsbeleid

Het kan bijdragen aan de acceptatie van de vestiging van de wolf in ons land als de overheid eenduidig beleid ontwikkelt waarin is verwerkt hoe zij – via nationale regelgeving en provinciale kaderstelling en uitvoering – inzet op maatregelen als de wolvenpopulatie sterk groeit en de effecten van deze groei de acceptatiegrens overschrijden en/of als individuele wolven problematisch gedrag gaan vertonen.

Schade

Hoe meer schade de wolf zal veroorzaken, hoe kleiner het draagvlak wordt. Belangrijk is in dat verband hoe met de schade wordt omgegaan. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de materiële schade vanwege gedode schapen of geiten. Daaraan zijn een financieel-inhoudelijke component en een procescomponent verbonden.

Naast direct geleden schade is er ook vervolgschade of nevenschade. De Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij uit 2019 houdt daar al rekening mee. LTO, VGSN en Platform Kleinschalige Geiten- en Schapenhouders zijn van mening dat ook deze vervolgschade vergoed moet worden. Echter, dat valt buiten de reikwijdte van deze subsidieregeling.

Het proces van schade-afhandeling is ondergebracht bij BIJ12. Op basis van informatie van dierhouders is er tot op heden tevredenheid over de snelheid waarmee schade wordt opgenomen, maar is er onvrede over de duur van de uitslag van de onderzoeken en de uitbetaling van de schade.

Daarnaast kunnen er door de komst van de wolf ecologische effecten optreden. Deze kunnen met name van belang zijn voor grondeigenaren en terrein beherende organisaties. Deze effecten kunnen soms ook als schade ervaren worden. Het gaat om effecten op de biodiversiteit en verminderde zichtbaarheid van wilde hoefdieren.

Kosten en baten van preventieve maatregelen

De preventieve maatregelen brengen kosten met zich mee. De kosten vormen een drempel voor dierhouders om de maatregelen te nemen. Indien deze drempel laag wordt gehouden kan dat bijdragen aan effectieve preventie en daarmee aan acceptatie van wolven die geen prooi zoeken onder landbouwhuisdieren. Tot de kosten behoren – naast de kosten van de afrasteringen en de

arbeidskosten voor het realiseren van de afrastering – ook de administratieve lasten om vergoeding van de kosten te verkrijgen. Hoe lager de kosten zijn en hoe meer de toch gemaakte kosten afdoende gecompenseerd worden, hoe meer dierhouders en grondeigenaren zullen overgaan tot het realiseren van effectieve maatregelen. Verder heeft een tegemoetkoming van de overheid als psychologisch effect dat dierhouders zich niet alleen voelen staan. Dit bevordert de acceptatie dat de wolf naast de landbouwhuisdieren mag

bestaan.

Het is nog niet aan te geven hoe effectief de preventieve maatregelen zijn om landbouwhuisdieren te beschermen tegen wolven. De effectiviteit van de maatregelen en daarmee de baten van de maatregelen zullen pas in de loop van de tijd kunnen blijken. Inzicht in de effectiviteit en de baten zal bijdragen aan de acceptatie van de wolf in het gebied.

Communicatie rond het preventieplan

Het doel van de communicatie als onderdeel van dit preventieplan is om bij te dragen aan een conflictarm samenleven van wolf en mens in Nederland en om de tegenstellingen tussen voor- en tegenstanders van de vestiging van de wolf in ons land te overbruggen.

Communicatie moet ervoor zorgen dat betrokkenen in de provincie Drenthe worden voorzien van eenduidige, heldere berichtgeving over de wolvenpreventieve maatregelen en over de ontwikkeling van de wolvenpopulatie in de provincie. Het is van groot belang dat iedereen, de dierhouders in de eerste plaats, volledig geïnformeerd is over het beleid, de beleidsmaatregelen, de (technische)

mogelijkheden van preventieve maatregelen, de effecten van de maatregelen, actuele inzichten over het gedrag van de wolven in Drenthe, de gevolgen van de aanwezigheid van de wolven en de ontwikkeling van de populatie. De communicatie dient neutraal en zonder specifiek richtingsprofiel te worden gepositioneerd voor of tegen de komst en vestiging van de wolf in ons land.

Naast informatie op basis van onderzoeken en monitoring is het ook van belang dat ervaringen en inzichten van dierhouders worden betrokken. De communicatie is niet eenzijdig van overheid naar inwoners, maar ook tweezijdig van dierhouders naar overheid en tussen dierhouders onderling.

Kernboodschappen

De communicatie rond dit preventieplan wordt opgezet rond vier kernboodschappen.

<u>Kernboodschap 1: De wolf blijft (komen) en daar moeten we ons op voorbereiden</u>

Het is begrijpelijk dat er grote zorgen over de aanwezigheid van de wolf in Nederland leven bij dierhouders en andere betrokken inwoners. Het is waarschijnlijk dat de wolf zich blijvend vestigt in ons land. Om hen de gelegenheid te geven om in te spelen op deze nieuwe situatie is het van belang dat dierhouders en andere betrokkenen betrouwbare en onderbouwde informatie krijgen over de wolf, het gedrag van de wolf en de wijze waarop negatieve gevolgen van de komst van de wolf kunnen worden voorkomen. Dit kan bijdragen aan de acceptatie van dierhouders en andere betrokkenen van het feit dat de wolf er is. Dierhouders moeten in de gelegenheid worden gesteld zich voor te bereiden op de gevolgen van de komst van de wolf en hoe daarmee kan worden omgegaan, zodat die gevolgen voor hen en voor de samenleving hanteerbaar zijn.

Kernboodschap 2: Aanpassing aan de komst van de wolf vergt van dierhouders een grote inspanning. Maar zij staan er niet alleen voor; de provincie Drenthe gaat hen helpen om preventieve maatregelen te nemen

De komst van de wolf vergt een grote inspanning van zowel professionele als hobbymatige dierhouders. Zij moeten maatregelen nemen die eerder niet nodig waren om hun dieren te beschermen tegen aanvallen van andere dieren. De schapenhouders in het risicogebied staan er niet alleen voor om de gevolgen van de komst van de wolf hanteerbaar te maken. De provincie ondersteunt hen financieel om op korte termijn maatregelen te nemen die wolvenaanvallen voorkomen en tegelijkertijd een goede bedrijfsvoering niet in de weg staan. In de praktijk blijkt dat schapen en geitenhouders meer kosten moeten maken dan alleen het nemen van preventieve maatregelen. De komende periode wordt dit in de landelijke lijn verder verkent en de provincie Drenthe heeft de intentie om op basis van voortschrijdend inzicht de aanpak aan te passen.

Kernboodschap 3: Proactief handelen voorkomt leed voor dier en mens

Als samenleving willen we dat schapen, geiten en andere landbouwhuisdieren veilig kunnen grazen en dat ook blijvend weides en natuurterreinen worden begraasd. Voorzienbare risico's als gevolg van de komst van de wolf moeten zo veel mogelijk worden beperkt. Dat voorkomt onnodig leed voor het vee en voor de veehouder. Preventie doordat wolven via afrastering bij schapen en/of geiten worden weggehouden is in landen alsDuitsland en Zwitserland tot nu toe de meest effectieve wijze gebleken om schade aan landbouwhuisdieren te voorkomen. (ref. 15) Daarom wordt daarop ingezet.

Daarnaast wordt er proactief ingezet op een duidelijke beleidslijn bij situaties wanneer een wolf ongewenst gedrag vertoont. Door te monitoren op de aanleg en het onderhoud van afrasteringen en op het gedrag van wolven bij de afrasteringen en daarbij ook gebruik te maken van camerabeelden, moet de komende jaren voortdurend worden getoetst of de maatregelen ook in de Drentse en Nederlandse context effectief zijn. Daarover moet regelmatig en open worden gecommuniceerd met alle betrokkenen.

Kernboodschap 4: De wolvenpreventieve maatregelen zijn er voor alle schapen- en geitenhouders in het gebied

De toegankelijkheid van de ondersteuning door de overheid is zo laagdrempelig mogelijk. Daar waar kosten voor dierhouders stijgen bij het nemen van wolvenpreventiemaatregelen, krijgen ze onder voorwaarden een evenredige tegemoetkoming in de kosten. Daarvoor moet de overheid alle mogelijke communicatiekanalen gebruiken om enerzijds alle betrokken dierhouders te kunnen betrekken en informeren en anderzijds alle dierhouders in staat te stellen hun bevindingen en ervaringen te delen. Dit preventieplan richt zich in eerste instantie op schade die kan ontstaan bij aanvallen op schapen en geiten in het risicogebied in Drenthe. In een later stadium wordt verkent of er ook maatregelen moeten worden ondersteunt die zich richten op het beschermen van andere landbouwhuisdieren die een prooi kunnen zijn voor de wolf.

Communicatie-activiteiten

In de aanloop naar de vaststelling van dit preventieplan hebben wij gesproken met vele schapen- en geitenhouders en met vertegenwoordigers van de verschillende stakeholders. De commissie en provincie organiseren de communicatie rond de subsidieregeling voor de preventieve maatregelen.

Wij vinden het van belang om blijvend met dierhouders, terreineigenaren, gemeenten en andere betrokken burgers in gesprek te blijven over de vestiging van de wolf, de gevolgen daarvan voor de dierhouderijen en ervaringen met het nemen van preventieve maatregelen. Voortschrijdende inzichten kunnen aanleiding geven tot nadere advisering aan het college van GS.

Daarom willen wij regelmatig bijeenkomsten in het gebied organiseren met dierhouders en terreineigenaren. Daarnaast zal er sprake kunnen zijn van informatie-uitwisseling via de webpagina 'Wolf in Drenthe' op de website van de provincie Drenthe (https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/wolf-drenthe/), waarop ruimte is voor informatie van verschillende partijen over de ontwikkeling van de wolf in Drenthe, de preventieve maatregelen en de effecten ervan in Drenthe.

8. Adviezen

Bij de onderwerpen in de voorgaande hoofdstukken is in een aantal gevallen vermeld wat het advies van de commissie over het onderwerp is. Dit hoofdstuk zet de adviezen van de commissie nog eens expliciet op een rij.

1. De kern van dit gebiedsgericht preventieplan is: in het beleid van de provincie staat voorop dat voorkomen wordt dat dierhouders schade lijden als gevolg van de komst van de wolf in het door GS aangewezen risicogebied. De commissie adviseert GS om houders van schapen en geiten in het gebied – zowel professionele dierhouders, hobbyhouders als eigenaren van gescheperde kuddes – in de periode tot 2023 via een subsidieregeling financieel te ondersteunen bij het realiseren van afrasteringen. Het gaat om afrasteringen op vaste en niet-vaste percelen die aan eisen voldoen die in dit preventieplan staan genoemd.

2. De commissie adviseert om een duurzaam subsidieplafond te hanteren van 4,7 miljoen in de komende drie jaar. Zodat alle schapen en geiten-houders in Drenthe in aanmerking kunnen komen voor het beschermen van hun dieren tegen wolven.

3. De commissie adviseert om ten behoeve van de groep grote schapenhouders waarvoor het toegekende bedrag niet binnen de deminimusregeling (maximaal € 20.000 per 3 jaar) valt de subsidieregeling voor te leggen aan de Europese Commissie.

4. De commissie adviseert om vooralsnog (zie hieronder advies 7) de volgende personen en organisaties voor een financiële bijdrage vanuit de subsidieregeling in aanmerking te laten komen:

- professionele schapen- en geitenhouderijen;
- hobbyhouders schapen en geiten;
- eigenaren van gescheperde kuddes en natuurbegrazingsbedrijven.

5. De commissie adviseert om (in interprovinciaal verband) te onderzoeken:

- hoeveel extra arbeid de extra maatregelen ter bescherming van de landbouwhuisdieren kosten en of daar een vergoeding tegenover kan staan, al dan niet in de vorm van een eco-dienst.
- of maatregelen ter bescherming van de landbouwhuisdieren extra arbeidskosten met zich meebrengen en in welke omvang, en of daar een vergoeding tegenover kan staan, al dan niet in de vorm van een eco-dienst;
- of en op welke wijze vergoeding in de onderhoudskosten mogelijk is;
- of op korte termijn een vergoedingsregeling voor andere landbouwhuisdieren dan schapen en geiten mogelijk is, dan wel dat de vergoedingsregeling die in dit plan wordt voorgesteld wordt uitgebreid naar andere landbouwhuisdieren.

6. De commissie adviseert de provincie om op korte termijn met alle betrokken gemeenten in het aangewezen gebied in overleg te gaan over de wijze waarop de ruimtelijke en landschappelijke inpassing van afrasteringen zo snel mogelijk kan plaatsvinden en over uitvoeringsaspecten die daarbij aan de orde zijn. Hierbij moet onder andere rekening worden gehouden met de relatie met de Wet natuurbescherming. Het is wenselijk dat wordt gekomen tot een praktisch uitvoeringskader dat kan leiden tot een gedragen standaardmotivering.

7. De commissie adviseert GS om met gemeenten de ruimtelijke inpassing van afrasteringen te faciliteren waarbij het volgende geldt:

Bestaande afrasteringen zijn meestal vergunningsvrij:

- *voor percelen met de bestemming 'erf' of 'agrarisch';*
- *bij ophoging tot 120 cm;*
- *met toepassing van elektrische bedrading;*
- *met inachtneming van regels uit de gemeentelijke APV.*

Nieuwe afrasteringen zijn vergunbaar:

- *voor percelen met bestemming 'erf' of 'agrarisch';*
- *met toepassing van elektrische bedrading;*
- *met inachtneming van regels uit de gemeentelijke APV;*
- *waarbij op grond van zwaarwegend belang zo nodig mag worden afgeweken van een negatief welstandsadvies.*

Bestaande en nieuwe afrasteringen zijn vergunbaar:

- *op percelen met de bestemming 'natuur';*
- *met toepassing van elektrische bedrading;*
- *met inachtneming van regels uit de gemeentelijke APV;*
- *tot een hoogte van 120 cm*
- *waarbij gebruik wordt gemaakt van een door provincie en gemeenten gezamenlijk geaccordeerde standaardmotivatie in de aanvraag en de beschikking.*

Het is wenselijk dat de tekst van de standaardmotivatie door provincie, gemeenten en eventueel Welstandscommissies gezamenlijk wordt opgesteld, rekening houdend met wet- en regelgeving.

Het is daarnaast wenselijk dat bij vaste afrasteringen langs publiek toegankelijke paden of wegen bordjes worden geplaatst met de waarschuwing dat de afrastering onder elektrische spanning staat.

8. Vooral voor houders met een klein aantal hobbydieren is het 's nachts op stal zetten een goede optie. Gemeenten zouden regels moeten opstellen die het bouwen of aanpassen van een schuilstal mogelijk maken.

9. De commissie adviseert GS om bij gemeenten te bevorderen dat zij – in aansluiting op bestaande regels in de gemeenten – verplaatsbare tijdelijke afrasteringen zonder vergunning toestaan:

- in de zomerperiode voor de duur tot circa drie weken;
- in de winterperiode voor de duur tot circa drie maanden;
- rond percelen met een omvang van in ieder geval twee hectare.

10. De commissie adviseert om de schaderegeling die in het Interprovinciaal wolvenplan is vastgelegd voort te zetten, waarbij vanaf 2023 als voorwaarde voor het toekennen van een schade-uitkering aan dierhouders in het aangewezen risicogebied geldt dat de dieren worden beschermd door afrasteringen die voldoen aan de eisen uit dit preventieplan.

11. De commissie adviseert om voortdurend te monitoren hoe de gesignaleerde wolven zich in Drenthe bewegen om zo nodig de gebiedsgrenzen aan te passen of gemotiveerd preventieve maatregelen van dierhouders buiten het aangewezen gebied te ondersteunen.

12. De commissie adviseert om periodiek informatiebijeenkomsten te organiseren waarbij dierhouders, overheid (provincie, BIJ12, gemeenten) en andere betrokken organisaties ervaringen met preventieve maatregelen kunnen delen.

13. De commissie adviseert om in het gebied en in interprovinciaal verband te bevorderen dat er een verfijnd monitoringsysteem ontstaat dat een betrouwbaar beeld geeft van het gedrag van wolven, de effecten van preventieve maatregelen en de ontwikkeling van de wolvenpopulatie in Nederland. De commissie adviseert voorts om over de resultaten van de monitoring op een evenwichtige wijze te communiceren.

14. De commissie adviseert om de ondersteuning van dierhouders bij het opzetten van vaste en niet-vaste afrasteringen uit te breiden van gebieden waar de wolf zich heeft gevestigd naar gebieden die als vaste corridors kunnen worden aangemerkt vanwege aanwijsbare vaste patronen in de trek van zwervende wolven. Het is wenselijk dat op zo kort mogelijke termijn in landelijk verband onderzoek wordt gedaan naar het bestaan van corridors.

15. De commissie adviseert om in relatie tot de escalatieladder die in dit plan is opgenomen nader onderzoek te doen naar de mogelijkheden om gebieden in Nederland aan te wijzen waar de aanwezigheid van wolven ongewenst is en/of die niet geschikt zijn als kansrijk leefgebied van de wolf, bijvoorbeeld omdat er onvoldoende wilde prooidieren in het gebied zijn.

16. De commissie adviseert om in landelijk verband in overleg tussen de provincies en de rijksoverheid te komen tot een beleid dat gericht is op de beheersbaarheid van de populatieontwikkeling van wolven in Nederland en de effecten hiervan, waarbij de ecologische draagkracht en het maatschappelijk draagvlak van de ontwikkeling van de wolvenpopulatie worden betrokken. Daarbij past ook een verdere uitwerking en concretisering van de escalatieladder.

17. De commissie adviseert aan alle betrokkenen om onderling in gesprek te blijven over de impact van de wolf en daarbij begrip te hebben voor verschillen in belangen en natuurvisies. Door gezamenlijk vooruit te kijken ontstaat draagvlak om tijdig in te ingrijpen en ongewenste ontwikkelingen te voorkomen.

Concept verslag overleg Gebiedscommissie Drenthe

Datum, tijd; 26 juni 2020, 13:00 – 16:30
Aanwezig; Harry Oosterman (voorzitter) [redacted] (SBB) [redacted] (LTO) [redacted] (Drentse schaapskuddes) [redacted] (KSG), Henk Jumelet (provincie Drenthe), [redacted]
Afwezig; -

Voorafgaand aan de vergadering wordt het wolf werende raster van [redacted] bekeken. Harry Oosterman opent de vergadering.

1. Opening

[redacted] geeft aan graag drie punten op de agenda aan te willen dragen; de prioritering van gebieden, de vergoedingsregeling en de planning.

De planning wordt aangenomen op de agenda, de rest wordt doorgezet naar een back up agenda en komen de aanvragen.

2. Stand van Zaken
[redacted] geeft aan dat Staatsbosbeheer nu expliciet benoemt staat in het aanwijzingsbesluit, in plaats van vertegenwoordiging van TBO's.

[redacted] geeft aan dat er mails zijn binnen gekomen van de Farmers Defence Force, Verenigde Drentse Boermarken en Fokvereniging shetlandponys die zitting willen nemen in de gebiedscommissie.

Harry Oosterman geeft aan dat de bezetting ook afhankelijk is van de opdracht en dat er nu vooral gekeken wordt naar preventie.

[redacted] mist een praktiserende schapenhouders. Geeft nogmaals aan het draagvlak goed bekeken moet worden.

[redacted] geeft aan dat LTO een ledenavond wil beleggen oer de wolf, zij gaan vanwege het draagvlak met de leden in overleg zodat de leden de kans krijgen hun zegje te doen.

[redacted] geeft aan dat het goed is om de commissie nadrukkelijk samen te stellen naar de opgave te hebben en dat leden die erbij willen wellicht toegevoegd kunnen worden aan de ronde tafel zodat dat medium als klankbordgroep gehanteerd kan worden.

Harry Oosterman geeft aan dat de leden van de gebiedscommissie de geïnteresseerde clubs verdelen en zodat de partijen een persoonlijk aanspreekpunt hebben.

[redacted] vindt het belangrijk dat er nagedacht wordt over waarom de clubs bestaan en zich aandragen. Voor de Farmers Defence Force zit de oorsprong bij veel onrust onder boeren. Wolf is iets wat nu op ze af komt, en dat wordt op ze losgelaten.

[redacted] geeft aan dat in Gelderland specifieke deskundigen worden een half uurtje aan tafel worden uitgenodigd bij de gebiedscommissie en dat wordt wel gewaardeerd.

Harry Oosterman stelt voor om na de zomer de verschillende opties op een rijtje te zetten zodat kan worden besloten hoe hier invulling aan gegeven wordt ten opzichte van de taakstelling van de gebiedscommissie De partijen krijgen een mail waarin ze hiervan op de hoogte gebracht worden. De ingekomen brieven worden volgende keer op de agenda geplaatst.

3. Besteding werkbudget.
[redacted] geeft aan dat er in de toekomst bij de aanvragen strakker moet worden gestuurd op wat de vereisten zijn, zodat dat duidelijk in beeld is.

[redacted] geeft aan problemen te zien ontstaan bij de natuurbegrazers die samenwerkingsovereenkomsten hebben met terreinbeheerders. Vaak zijn binnen de terrein beherende organisaties afspraken gemaakt over de omgang met rasters, als de dierhouders die de terreinen begrazen zelf aanvragen doen ontstaat daar een risico op miscommunicatie. Er wordt afgesproken dat er goed wordt toegezien op de afstemming met de terreinbeheerder in dit soort situaties.

Er wordt bij verschillende terrein beherende organisaties hier beleid over geschreven, [redacted] zal dit op een latere vergadering toelichten.

[redacted] geeft aan aandacht te hebben bij de selectie voor de besteding van het werkbudget. Het eerste filter is het gebied, daar is hij het eens met het voorgestelde stuk, het tweede filter is een goede mix van dierhouders, met aandacht voor professionele dierhouders omdat die het meest geholpen moeten worden. Het derde is een goede mix in de materialen, zodat de voorgestelde projecten model kunnen staan voor dierhouders die in een later stadium op zoek zijn naar de mogelijkheden voor hen.

[redacted] geeft aan dat de voorgestelde bedrijven al een mix van bedrijfsvoeringen hebben.
[redacted] geeft aan dat dierhouders moeten kunnen aantonen wat ze met het geld doen. [redacted] geeft aan dat dierhouders een kaartje bij de aanvraag aan zouden moeten leveren en wat voor type raster zij willen opzetten.

Er wordt besloten dat er voorafgaand aan besteding duidelijke voorwaarden moeten komen aan wat er uitgevoerd wordt door de dierhouders. De gebiedscommissie moet controleren of zij aan deze voorwaarden kunnen doen.

De tabel met de belangstellenden wordt doorlopen en een aantal situaties worden nader toegelicht.

Er wordt besloten om de volgende keer de Gelderse regeling uitvoerig te doorlopen.

Vanwege de hoogte van het werkbudget, en de vergoeding op basis van strekkende meters, wordt er besloten in deze ronde alleen in te zetten op vaste rasters. Harry Oosterman geeft aan dat er te weinig ruimte is in het werkbudget om mensen die belang hebben bij flexnetten op een verantwoorde wijze te bedienen.

Na het zomerreces zal er een brief aan GS moeten worden gestuurd met de vraag naar meer en ruimer budget om ook aan die wens te voldoen. Harry Oosterman zal met Henk Jumelet bellen om dit alvast aan te geven.

De voorgestelde projecten in de lijst zal verder worden uitgewerkt en in de zomer worden opgestart, met uitzondering van de natuurbegrazers (nummer 25 en 27). Zij staan on hold tot er meer zicht is op hun situatie.

[redacted] zal zorgen dat er vanuit de provincie een lijst komt met de benodigde informatie om een rasterplan op te stellen en de projecten op te starten. [redacted] zal samen met de dierhouders er zorg voor dragen dat deze worden ingevuld.
Met oog op het zomerreces geeft Harry Oosterman aan een slag om de arm te willen houden met wat wanner gerealiseerd zou kunnen zijn.

4. Communicatie
Is niet besproken

5. Het verslag
Opmerkingen bij het verslag worden via de mail nog toegezonden.

Bijlage 2: Taakomschrijving provincie en toegestaan gebruik BAB

buiten reikwijdte

Overzichtskaart provincie van alle schapenbedrijven in het kader van het opstellen van een wolvenplan. [OV] .....- 9 -

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

Overzichtskaart provincie van alle schapenbedrijven in het kader van het opstellen van een wolvenplan. [OV]

Opdrachtgever:
Provinciale overheid

Doel:
Het maken van een overzicht kaart provincie dekkend waar op alle bedrijven met schapen staan. Hulpmiddel voor het nemen van preventieve maatregelen en een draaiboek voor de komst van de wolf.

Welke gegevens:
BAB bedrijf locaties en stallocaties.

Gegevenspresentatie:
Overzichtskaart met daarop de individuele bedrijf locaties en stallocaties waar schapen voorkomen. Deze kaart wordt alleen INTERN binnen de provincie gebruikt.

Gebruiksoordeel RVO: Akkoord
Natuurbeheer en het bijbehorende Wolvenplan is een taak van de provincie.
LET OP: schapen staan niet altijd op de juiste locatie geregistreerd. Schapen kunnen vanaf een UBN locatie worden ingezet voor begrazing op andere plekken. M.a.w. ook op plaatsen waar géén schapen geregistreerd staan kunnen schapen aanwezig zijn.

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

Discussiepunten schadepreventieplan.

Eerder hebben we een tabel ingevuld met de belangrijke discussiepunten. De opmerkingen over tekstuele aanpassingen en principiële overwegingen lopen daar door elkaar heen. In deze notitie staan per hoofdstuk de principiële vraagstukken uitgewerkt.

Algemeen

- Is iedereen het eens met de kernboodschap?
    - Kernboodschap 1; De wolf blijft (komen) en daar moeten we ons op voorbereiden.
    - Kernboodschap 2; suggereert nu dat er meer gedaan wordt dan er nu staan -> Effectieve maatregelen -> preventieve maatregelen. Laatste zin weglaten, we richten ons vooral op zwervende wolven.
      Toevoegen; In de praktijk blijkt dat schapen en geitenhouders meer kosten moeten maken dan alleen het nemen van preventieve maatregelen. De komende periode wordt dit in de landelijke lijn verder verkent en de provincie Drenthe heeft de intentie om op basis van voortschrijdend inzicht de aanpak aan te passen.
    - Kernboodschap 3; Toevoegen in tweede paragraaf dat er proactief ingezet wordt op duidelijke beleidslijn bij probleem gedrag.
    - Kernboodschap 4; Toevoegen Dit preventieplan richt zich in eerste instantie op schade die kan ontstaan bij aanvallen op schapen en geiten in het risicogebied in Drenthe. In een later stadium wordt verkent of er ook maatregelen moeten worden ondersteunt die zich richten op het beschermen van andere landbouwhuisdieren die een prooi kunnen zijn voor de wolf.

- Sectoren verbreden (Drents particulier grondbezit) en TBO's;
    - Is dat gewenst? Op wat voor wijze?
    - 4e categorie; natuurbegrazing toevoegen. Toevoegen bij de adviezen. gaat uitwerken waar het dan over gaat/hoeveel.

- Criteria stellen aan natuurbegrazing?
    - Is dat gewenst? Op wat voor wijze?

- Advies educatie wolf toevoegen.
    - Het is verstandig om een stuk over educatie toe te voegen. De boodschap is niet om acceptatie van de wolf te vergroten, maar vooral om de bereidheid tot het nemen van maatregelen te vergroten.
    - In een bredere gesprek nog een keer verder te bespreken. Paragraaf 8.3.

Vergoedingssystematiek

- De ondergrens voor het aanvragen van een vergoeding; (zeer) kleine hobby dierhouders meenemen?
- Hoe zit de vergoedingssystematiek in elkaar?
- Goede oplossing voor begrazingsbedrijven ligt nog open.
- Nachtkralen verder uitwerken?
- Welke andere aanpassingen moeten gedaan worden om de regeling/systematiek naar de Drentse situatie op te stellen?

- ➔ Er is nog wel een ambitie om de systematiek te vergroten, is opgenomen bij de kernboodschappen
- ➔ Sociale werkplekken koppelen aan de grote begrazingsbedrijven. Participatiewet; hoofdstuk 5; Het huidige pakket laat nog wel toereikend voor grote begrazingsterreinen. Hier moeten innovatie ideeën en maatregelen voor bedacht worden. Er zijn intitatieven bij staatsbosbeheer om in het kader van de participatiewet ploegen op te zetten voor het plaatsen en vervangen van rasters op grote terreinen. Die wellicht oplossingen kunnen bieden voor begrazingsterreinen. Dit vereist nog verder uitwerking.

Beleid probleemwolf

- Vraag komt meerdere malen naar voren om dit beter op te nemen. Wat is de definitie van een probleemwolf? En Welke zaken missen er nog?

Hangt nu te veel in de lucht; We onderkennen dat er een probleemwolf zou kunnen zijn. **Volgende keer kijken of er bij blz 25 zo scherp opgenomen wordt. Een termijn opnemen? Harry neemt met Pieter van Geel contact op over het LOW. [redacted] stuurt stukken van het landelijk rond.**

Vervolgschade

- Op welke wijze opnemen?

Het hoofdstuk toekomstbeeld wordt door [redacted] en [redacted] aan gegeven dat die kan komen te vervallen.

Voorstel Tijdlijn vervolgstappen preventie wolvenschade

Streefbeeld februari
Begin januari is er een tweede ontmoeting met de ronde tafel en de gebiedscommissie. Het streven is om op dat moment; een gebied aangewezen te hebben en voor dat gebied een subsidieregeling open te hebben gesteld. Binnen dat gebied zijn dierhouders zo goed mogelijk voorgelicht over de te nemen (subsidiabele) preventieve maatregelen. De overwegingen in het schadepreventieplan zijn gemaakt en kunnen (in concept) voorgelegd worden aan de ronde tafel.

Benodigde vervolgstappen gebiedscommissie

- GS wijst op basis van het rapport van Wageningen een gebied aan waarbinnen het risico op schade door wolven het grootst is. (8 dec)
- Op basis van de brief van de gebiedscommissie in September besluit GS gelijktijdig een subsidieregeling open te stellen, gelijk aan die in de Gelderland. (8 dec)
- Er wordt een (digitale) voorlichtingsbijeenkomst georganiseerd voor dierhouders (eind december/begin januari, datum moet nog gepland worden).
- De aandachtspunten bij het schadepreventieplan Gelderland worden verwerkt tot een nieuw concept voor de Drentse situatie. (van nov – eind januari)

Acties die worden opgepakt buiten de provincie

- Risico analyse andere diersoorten (LOW)
- Arbeid en vervolgschade landelijk.

Langere termijn vervolgstappen

- Invulling van de Drentse kijk op vervolgschade en arbeid.
- Overweging hoe om te gaan met andere diersoorten (koeien, lama,s alcapas, etc)

Memo Voorzet Besteding Werkbudget

Introductie
De provincie heeft € 50.000 werkbudget beschikbaar gesteld en de randvoorwaarden voor het uitgeven van dit budget opgesteld (Bijlage 3.2). De belangrijkste overweging die gemaakt moet worden is de randvoorwaarden naast de lijst met ingediende belangstellingsformulieren te leggen, en te besluiten aan welke van de aanvragen zullen worden voldaan onder het huidige budget. De belangrijkste factoren in die overweging zijn de prioritering naar dierhouders met het hoogste risico en de verdeling over de verschillende bedrijfstypes. In de onderstaande een voorzet voor de besteding van het werkbudget uitgewerkt

Discussiepunten
- Wordt met dit advies de verscheidenheid in bedrijfstypen behaald die nodig is om het budget effectief in te zetten?
- Hoe wordt omgegaan met een plafondbedrag per schaap?
- Hoe wordt het vervolgproces ingericht?

De Overweging

Op basis van de schademeldingen bij bij12 is het volgende beeld over de verspreiding van faunaschade over de gemeenten van Drenthe opgesteld. De aantallen in de tabel die cursief zijn gedrukt zijn veroorzaakt door wolf GW1261m, tussen haakjes zijn de meldingen opgenomen die nog in behandeling zijn.

Gemeente	2020	2019	2018	Totaal
Midden-Drenthe	***5*** (+2)	***5***	1	11(+2)
Aa en Hunze	***3*** (+1)	***3***	1	7(+1)
Noordenveld	***2***(+1)			2(+1)
Coevorden	***2***		5	8
Hoogeveen		1	4	5
De Wolden		1	3	4
Emmen				
Tynaarlo				
Assen				
Westerveld				
Borger-Odoorn				
Meppel				
TOTAAL	12(+4)	10	14	37(+4)

Van November 2019 tot Maart 2020 is het dier vooral actief geweest in gemeente Midden-Drenthe en Aa en Hunze, met enkele uitstapjes naar Friesland. In maart heeft het dier ook schade veroorzaakt in de gemeentes Coevorden en Noordenveld. Inmiddels zijn er meldingen in behandeling uit de gemeenten Midden-Drenthe en Aa en Hunze en wordt het dier weer regelmatig op camera in het Hart van Drenthe waargenomen.

Op basis van dit patroon is het advies om in de eerste instantie prioritering te geven aan dierhouders in de gemeenten Midden-Drenthe en Aa en Hunze. Op basis van die selectie blijven er in de lijst met aanvragen 9 belangstellenden over. Deze dierhouders zijn gearceerd in de tabel Bijlage 3.3. Het gaat om 6 aanvragen voor dierhouders met minder dan 50 schapen, en 2 dierhouders met meer dan 400 schapen (445 en 585). Op basis van de vergoeding van 3 euro per strekkende meter die opgenomen is in de randvoorwaarden zouden zij gezamenlijk in aanmerking komen voor € 46.371 vergoeding voor vaste omheining.

Hierbij is geen berekening voor een plafondwaarde meegenomen om het aantal schapen en het aantal meters hekwerk met elkaar in verhouding te houden. Het wordt daardoor mogelijk voor een

dierhouder met een heel klein aantal dieren een groot aantal meters in te rasteren. Mét plafondwaarde van 100 euro per schaap komt het bedrag voor vergoeding uit op € 34.234. Dit zou ruimte kunnen bieden om waar nodig aanvullende flexibele rasters te vergoeden of ook een natuurbegrazer in de regeling op te nemen om te zorgen dat het budget evenredig verdeeld is over de verschillende bedrijfstypes in Drenthe.

Het is ook mogelijk om met een vergoeding van 3 euro per strekkende meter en een plafondbedrag van 100 euro per schaap om de belangstellenden uit de gemeentes Noorderveld en Coevorden te behartigen. Immers, daar is de afgelopen maanden ook schade geconstateerd. In dat geval zouden er nog 4 dierhouders kunnen worden geholpen, die samen een vergoeding voor € 14.026 vaste rasters hebben ingediend. Daarbij wel de kanttekening dat naast die vier dierhouders nog een dierhouder belangstelling heeft kenbaar gemaakt zonder een claim voor vaste rasters in te dienen. Deze gevallen staan in de tabel van bijlage 3.3 grijs gearceerd.

Vervolgproces

Na besluitvorming over de besteding van het werkbudget moeten er afspraken gemaakt worden over het vervolgproces met de volgende kernvragen.

- Wie neemt contact op met de belangstellenden, en op welke wijze?
- Op welke wijze worden de dierhouders gefaciliteerd bij het vervolgproces?
- Wat voor tijdspad heeft de commissie in gedachten?

Randvoorwaarden

De volgende randvoorwaarden zijn door de Provincie Drenthe meegegeven voor de besteding van het werkbudget.

- De vergoedde voorzieningen voldoen aan de aanbevelingen van de ronde tafel en de preventiekit van bij12.
- De voorzieningen moeten duurzaam zijn en ten minste voor de komende 3 jaar werkzaam blijven.
- Het werkbudget wordt ingezet voor ten minste 8 verschillende projecten, naar evenredigheid verspreid onder de verschillende bedrijfstypen.
- Er wordt prioriteit gegeven aan dierhouders met hoger risico op faunaschade
- De betrokken dierhouders dragen zelf kosten voor onderhoud, deze vallen buiten de berekening van de werkelijke kosten.
- De provincie gaat uit van een maximumvergoeding van 3 euro per strekkende meter.

Concept verslag overleg Gebiedscommissie Drenthe

Datum, tijd; 2 september 2020, 9:30 – 11:30
Aanwezig; Harry Oosterman (voorzitter) [redacted] (SBB) [redacted] (LTO) [redacted] (Drentse schaapskuddes), [redacted] (KSG), Henk Jumelet (provincie Drenthe), [redacted]
Afwezig; -

1. Opening

Harry Oosterman opent de vergadering.

2. Stand van Zaken
Het nieuws dat wolf GW1261m weer vastgesteld is in Drenthe wordt gedeeld. Daarmee is het dier langer dan 6 maanden in de provincie aanwezig, en kan er formeel gesproken worden over een vestiging in Drenthe. Bij12 zal in de week van 15 september een persbericht naar buiten brengen waarin dit gedeeld wordt.

De provincie heeft WEnR gevraagd advies te geven over het leefgebied van het dier en mogelijke corridors in Drenthe. De offertevraag loopt nog. WEnR heeft in gesprek aangegeven dat zij half oktober daar de eerste resultaten van op kunnen leveren.

[redacted] geeft aan dat er strakker gekeken zou moeten worden naar het verslag van de bijeenkomsten van de gebiedscommissies en dat er druk ontstaat op de planning, maar dat zaken naast elkaar zouden moeten lopen. [redacted] geeft aan dat hij het gevoel heeft dat er geen voortgang wordt gemaakt door de provincie om het gebied voor te bereiden op een vestiging.

[redacted] plaatst de kanttekening dat het dier langer dan zes maanden in de provincie is gezien, maar dat het dier door de terreinbeheerders niet meer in het gebeid wordt waargenomen waar hij eerder zat.

[redacted] geeft aan dat hij twee belangrijke aandachtspunten heeft bij het vervolgproces; de omgang met vervolgschade en arbeid.

[redacted] benadrukt dat de provincie al 3 jaar met de schapenhouderij in gesprek is en er zou een besluit moeten worden genomen.

[redacted] geeft aan dat de gebiedscommissie een advies voor de provincie zou moeten publiceren op het moment dat er bekend wordt gemaakt dat er langer dan 6 maanden een dier in het gebied is vastgesteld.

Harry Oosterman geeft aan dat er in de discussie nu twee verschillende lijnen ontstaan; de omgang met probleemwolven en het advies aan de provincie met urgente stappen die ze moeten ondernemen.

[redacted] geeft aan in het advies aan de provincie op te nemen de Gelderse Regeling op te nemen.

Harry Oosterman geeft aan dat er dan wel een slag om de arm gehouden moet worden of de provincie de Regeling een op een over kan nemen.

[redacted] maakt de kanttekening dat een gebiedsplan en de regeling twee losse dingen zijn. [redacted] stelt voor het los te trekken; voor het gebiedsplan de tijd nemen het te overwegen en voor de brief volgende week een de regeling op te nemen omdat snelheid geboden is.

[redacted] stelt voor vandaag of morgen een brief aan de provincie op te stellen; er wordt snelheid geambieerd, de provincie moet de regeling met het Gelderse model overnemen. De preventieve maatregelen onder de voorlopersregeling moeten worden ingezet en uitbetaald door de provincie.

Harry Oosterman concludeert dat de commissie overeen moet komen dat de Gelderse Regeling het uitgangspunt wordt. De leden spreken af om voor het weekend van iedereen een akkoord te geven.

[redacted] stelt voor om twee brieven te sturen.
[redacted] geeft aan dat er ook structureel geld beschikbaar gesteld zou moeten worden en dat er inmiddels grote spoed is bij het uitkeren van het geld aan de voorlopers in de regeling.

[redacted] geeft aan dat er inmiddels 6 uitvragen uitgewerkt zijn en dat een zevende in ontwikkeling is. Hij zal dit voor het sturen van de brief toezenden.

[redacted] geeft aan dat zijn prioriteit echt licht bij de twee eerdergenoemde punten; vervolgschade en arbeid.
[redacted] stelt voor deze punten in gezamenlijkheid met de andere gebiedscommissies (Gelderland en Noord-Brabant) op te pakken.

Harry Oosterman geeft aan dat de prioriteit nu ligt bij het snel verzenden van de brief. Hij zal met Henk Jumelet bellen om aan te geven dat de brief eraan komt.

[redacted] het belangrijk te vinden dat er toezegging wordt gedaan door de provincie om financiering bij de Staten te vragen.

Er ontstaat discussie over hoe hoog dat bedrag zou moeten zijn.
[redacted] geeft aan een ton te verwachten voor dit jaar. Hij vindt het een mogelijkheid om dit bij het werkbudget te voegen om structurele aanvragen te dekken.

[redacted] geeft aan met gegevens van de provincie een berekening te kunnen maken van de te verwachten kosten.

Harry Oosterman geeft aan de punten op de agenda te willen bespreken.

3. Inspraak
[redacted] stelt voor om inspraak te regelen door de ronde tafel uit te nodigen en daar leden aan toe te voegen.

[redacted] stemt daarmee in maar geeft wel aan dat er een lijst moet komen van wie dan wordt toegevoegd.

Harry Oosterman stelt voor om een ronde tafel uit te nodigen en in de tweede helft van oktober een informatiebijeenkomst te houden.

[redacted] brengt in dat er voor een informatiebijeenkomst wel rekening gehouden moet worden met de coronamaatregelen.

[redacted] geeft aan dat in Gelderland een informatiebijeenkomst wordt georganiseerd in verschillende kleine sessies.

[redacted] stelt voor om in de eerste helft van november/eindoktober een bijeenkomst te organiseren.

Harry Oosterman geeft aan dat er een ruime planning gehanteerd moet worden. De te organiseren bijeenkomsten moeten worden opgenomen in de brief aan GS

4. Het verslag/wvttk
[redacted] geeft aan dat er in de berichtgeving van Bij12 helder gecommuniceerd moet worden dat het dier wellicht wel weer weg is.

[redacted] geeft aan dat de noodsets van de provincies al maanden op zijn. Dit punt wordt opgenomen in de brief aan GS

[redacted] zal een voorzet maken van de brief en deze voor het weekend met de leden van de gebiedscommissie delen. Ook gaat zij na of de gegevens van dierhouders in Drenthe met [redacted] gedeeld kunnen worden zodat hij een berekening kan maken van de te verwachten kosten.

De volgende vergadering wordt gepland op 23 september. [redacted] zoekt een locatie op het provinciehuis

Functieprofiel wolvenconsulent Gelderland
TA, versie 8/7/2021

Taken

- Het adviseren van dierhouders over wolfwerende afrasteringen. Zowel op afstand (telefonisch, e-mail) als op locatie. Het gaat om de bouw van nieuwe afrasteringen, de aanpassing van bestaande afrasteringen en controle na oplevering. De advisering vindt plaats overeenkomst de BIJ12 norm voor wolfwerende afrasteringen en de Faunapreventiekit van BIJ12.
- Het begeleiden van dierhouders bij het aanvragen van een subsidie.
- Het in overleg met de secretaris van de Wolvencommissie Gelderland actief benaderen van de doelgroep.
- Het opvangen van signalen uit de praktijk ten aanzien van de werkbaarheid en praktische uitvoerbaarheid van de subsidieregeling en het informeren van de Wolvencommissie Gelderland daarover (oog- en oor-functie).

Kennis en vaardigheden

- Kennis van de gebruikte materialen en praktische ervaring met het plaatsen van wolfwerende afrasteringen in de praktijk.
- Algemene kennis van de ecologie en de wettelijke positie van wolven.
- Gedetailleerde kennis van de eisen waaraan wolfwerende afrasteringen moeten voldoen (BIJ12 norm).
- Kennis van de procedures rond afhandeling schadegevallen door BIJ12.
- Nauwkeurigheid en een scherp oog om zwakke plekken in een wolfwerende afrastering te signaleren.
- Enige algemene kennis van de veehouderij en vaardigheid om zich te verplaatsen in de situatie van de dierhouder.
- Kennis van de beschikbare subsidies en de aanvraagprocedures.
- Voldoende vaardigheid met de computer om online een subsidie aan te kunnen vragen.
- Sociale vaardigheid om met een grote diversiteit van dierhouders om te kunnen gaan en hun vertrouwen te krijgen. Hieronder wordt ook verstaan een discrete omgang met de privacy van de dierhouders.
- Een zakelijke en neutrale houding die primair gericht is op het ondersteunen van de dierhouders bij het beschermen van hun dieren tegen aanvallen door wolven.
- Een dienstverlenende instelling, waarbij snel en adequaat wordt gereageerd.
- Je spreekt en verstaat de taal van boeren en veehouders.

Bijzonderheden

Als de advisering betrekking heeft op een specifieke situatie waarin door de consulent ook als taxateur wolvenschade is opgetreden dan wordt de provincie hiervan op de hoogte gesteld. Contactpersoon bij de provincie, tevens secretaris Wolvencommissie is [redacted], 06[redacted]

Memo Communicatie Gebiedscommissie Wolf Drenthe

Advies/Vraag
In het overleg met de wolvencommissie op 5 juni 2020 jl is afgesproken om in de bijeenkomst van 26 juni een eerste opzet voor communicatie te bespreken. Inmiddels heeft de provincie Drenthe berichtgeving gedaan over de officiële aanstelling van de gebiedscommissie. Hieronder volgt een inventarisatie en startpunt om in gezamenlijkheid te kijken waar aandachtspunten en behoeften liggen komende periode.

Bespreekpunten

- Hoe zien jullie de rol van de gebiedscommissie ten aanzien van communicatie over de wolf in Drenthe?
- Wat verwachten jullie qua communicatie inzet van de provincie?
- Welke belangrijke mijlpalen kunnen we overzien voor komende periode?
- Wie neemt vanuit de commissie de communicatietaken op zich?

Concrete actiepunt: gezamenlijke planning maken voor zomerperiode.

Voorstel voor communicatiemix op korte termijn
Hieronder volgen een aantal suggesties die we meegeven aan de gebiedscommissie om op korte termijn een aantal basis zaken in te richten voor de communicatie. Na de zomer komt er een concreet communicatieplan voor de lange termijn op tafel.

Middel	**Doel**	**Opmerkingen**
Webpagina gebiedscommissie	Zichtbaarheid	
Mailadres	Zichtbaarheid en bereikbaarheid voor betrokken partijen	
Digitale nieuwsbrief	Informeren/betrekken van betrokken partijen	Bepalen nut/noodzaak/wat kunnen we melden

Memo Communicatie Gebiedscommissie Wolf Drenthe

Advies/Vraag
In het overleg met de wolvencommissie op 5 juni 2020 jl is afgesproken om in de bijeenkomst van 26 juni een eerste opzet voor communicatie te bespreken. Inmiddels heeft de provincie Drenthe berichtgeving gedaan over de officiële aanstelling van de gebiedscommissie. Hieronder volgt een inventarisatie en startpunt om in gezamenlijkheid te kijken waar aandachtspunten en behoeften liggen komende periode.

Bespreekpunten

- Hoe zien jullie de rol van de gebiedscommissie ten aanzien van communicatie over de wolf in Drenthe?
- Wat verwachten jullie qua communicatie inzet van de provincie?
- Welke belangrijke mijlpalen kunnen we overzien voor komende periode?
- Wie neemt vanuit de commissie de communicatietaken op zich?

Concrete actiepunt: gezamenlijke planning maken voor zomerperiode.

Voorstel voor communicatiemix op korte termijn
Hieronder volgen een aantal suggesties die we meegeven aan de gebiedscommissie om op korte termijn een aantal basis zaken in te richten voor de communicatie. Na de zomer komt er een concreet communicatieplan voor de lange termijn op tafel.

Middel	**Doel**	**Opmerkingen**
Webpagina gebiedscommissie	Zichtbaarheid	
Mailadres	Zichtbaarheid en bereikbaarheid voor betrokken partijen	
Digitale nieuwsbrief	Informeren/betrekken van betrokken partijen	Bepalen nut/noodzaak/wat kunnen we melden

Acties: Brief richting GS: met aanvulling budget + andere voorwaarden.

Vaststelling Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot vaststelling van de Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op de Algemene subsidieverordening 2017 en de Algemene wet bestuursrecht;

BESLUITEN:

de Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe vast te stellen.

Dit besluit treedt in werking op 1 januari 2021 en vervalt van rechtswege op 31 december 2022.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven:

Afschrift aan:
Subsidieloket
[redacted] (team Landelijk Gebied)
[redacted] (team S&I)

CONCEPT

Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Artikel 1.1 Begripsbepalingen

In deze subsidieregeling wordt verstaan onder:
a. Asv: Algemene subsidieverordening Drenthe 2017;
b. Faunaschade Preventiekit module wolven: overzicht van preventieve maatregelen om schade door wolven te voorkomen en beperken zoals gepubliceerd op de website van BIJ12;
c. Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe: door Gedeputeerde Staten ingestelde adviescommissie bestaande uit vertegenwoordigers van de schapensector, landbouw- en natuurorganisaties, welke zich in zet voor preventieve maatregelen om schapen te beschermen tegen een aanval van de wolf;
d. landbouw de-minimisverordening: Verordening (EU) Nr. 1408/2013 van de Commissie van 18 december 2013 inzake de toepassing van de artikelen 107 en 108 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie op de-minimissteun in de landbouwsector;

e. wolfwerende afrastering: afrastering om aanvallen van wolven op schapen en geiten te voorkomen;
f. wolvenleefgebied: door Gedeputeerde Staten van Drenthe vastgesteld gebied waar schade op risico door een wolf aannemelijk is.

Artikel 1.2 Toepassingsbereik Asv

Met uitzondering van artikel 2.7, lid 1, onder f is de Asv op het verstrekken van subsidies op grond van deze regeling van toepassing.

Artikel 2 Doel

De subsidie heeft tot doel het stimuleren van de aanschaf van wolfwerende afrastering door schapen- en geitenhouders ter voorkoming van schade door wolven.

Artikel 3 Subsidiabele activiteiten

Gedeputeerde Staten kunnen een subsidie verstrekken voor:
a. het aanschaffen en/of aanpassen van een vaste wolfwerende afrastering;
b. het aanschaffen van een verplaatsbare wolfwerende afrastering;
c. het aanschaffen van een automatisch oprolsysteem bij een verplaatsbaar wolfwerende afrastering.

Artikel 4 Doelgroep

Subsidie wordt uitsluitend verstrekt aan schapen- en geitenhouders in een wolvenleefgebied die in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren staan geregistreerd.

Artikel 5 Aanvraag

Een aanvraag voor subsidie wordt schriftelijk en ondertekend ingediend met behulp van een door Gedeputeerde Staten vastgesteld aanvraagformulier en gaat vergezeld van de in het formulier aangegeven bescheiden.

Artikel 6 Weigeringsgronden

Een subsidie wordt geweigerd indien:
a. de aanvrager al een bijdrage heeft ontvangen van de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe voor het aanschaffen en/of aanpassen van hetzelfde raster;
b. de aanvrager al eerder een subsidie op basis van deze regeling heeft ontvangen.

Artikel 7 Toetsingscriteria

Om voor subsidie in aanmerking te komen, wordt voldaan aan de volgende vereisten:
a. de vaste wolfwerende afrastering wordt gebruikt op percelen binnen het door Gedeputeerde Staten aangewezen wolvenleefgebied;
b. bij een verplaatsbare afrastering is door de aanvrager aannemelijk gemaakt dat zijn dieren binnen het wolvenleefgebied zullen grazen;
c. de gehele afrastering voldoet aan de Faunaschade Preventiekit module wolven zoals gepubliceerd door BIJ12;
d. de vaste afrastering is geplaatst, uitgebreid of aangepast en de verplaatsbare afrastering is aangeschaft na publicatie van de aanwijzing van het wolvenleefgebied door Gedeputeerde Staten.

Artikel 8 Subsidiabele kosten

De volgende kosten komen voor subsidie in aanmerking:
a. de kosten van het aanschaffen en/of aanpassen van een vaste wolfwerende afrastering;
b. de kosten van het aanschaffen van een verplaatsbare wolfwerende afrastering;
c. de kosten van aanschaf van een automatisch oprolsysteem.

CONCEPT

Artikel 9 Hoogte van de subsidie

1. De subsidie voor een vaste afrastering bedraagt:
   a. € 500,- ; en
   b. € 3,- per strekkende meter met een maximum van € 100,- per dier, waarbij voor het totaal aantal dieren wordt uitgegaan van het gemiddeld geregistreerd aantal schapen en geiten in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren over een periode van 2 jaar voorafgaand aan het moment van het indienen van de aanvraag.
2. De subsidie voor een verplaatsbare afrastering bedraagt:
   a. € 30,- per dier, waarbij voor het totaal aantal dieren wordt uitgegaan van het gemiddeld geregistreerd aantal schapen en geiten in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren over een periode van 2 jaar voorafgaand aan het moment van het indienen van de aanvraag; en
   b. € 4.000,- als de verplaatsbare afrastering een afrastering met draden is waarvoor ook een automatisch oprolsysteem is aangeschaft en de verplaatsbare afrastering op het moment van indienen van de aanvraag wordt gebruikt voor minimaal 100 schapen en/of geiten.
3. De subsidie bedraagt maximaal € 20.000,- per schapen- en geitenhouder.
4. Het gemiddeld aantal schapen en geiten, bedoeld in dit artikel, wordt naar boven afgerond op hele aantallen.

Artikel 10 Verdeelsystematiek

1. Subsidie wordt verdeeld op volgorde van datum van binnenkomst van de subsidieaanvragen.
2. Voor zover door verstrekking van subsidie voor aanvragen, die op dezelfde dag zijn ontvangen, het subsidieplafond wordt overschreden, wordt de onderlinge rangschikking van die aanvragen vastgesteld door middel van loting.

Artikel 11 Subsidieplafond

Het subsidieplafond bedraagt voor de looptijd van de regeling € 200.000,-.

Artikel 12 Verplichtingen van de subsidieontvanger

De subsidieontvanger is verplicht de afrastering binnen 3 maanden na subsidieverlening te plaatsen of aan te passen en in gebruik te nemen.

Artikel 13 Staatssteun

Subsidie die wordt aangevraagd door ondernemingen in de landbouwsector wordt slechts verstrekt voor zover dit mogelijk is met toepassing van de landbouw de-minimisverordening.

Artikel 14 Inwerkingtreding en horizonbepaling

Deze subsidieregeling treedt in werking op 1 januari 2021 en vervalt van rechtswege op 31 december 2022.

Toelichting

Het is voor een schapen/geitenhouder mogelijk subsidie aan te vragen voor meerdere vaste en mobiele afrasteringen met bijbehorende oprolsystemen als voldaan wordt aan de gestelde voorwaarden tot een maximumbedrag van € 20.000,-. Er mag gedurende de looptijd van deze regeling slechts eenmaal worden aangevraagd.

Elke Nederlandse schapen- of geitenhouder moet een Uniek Bedrijfsnummer (UBN) hebben en in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren (schapen/geiten) geregistreerd staan. Dit systeem wordt in deze regeling gebruikt om te bepalen hoeveel dieren een schapen en/of geitenhouder in de periode voor de subsidieaanvraag in zijn bezit had. RVO beheert dit systeem.

Om voor deze subsidieregeling in aanmerking te komen is het niet noodzakelijk dat de dieren bedrijfsmatig worden gehouden, ook particulieren komen voor deze regeling in aanmerking.

Aanvragen mogen zowel voor- als na plaatsing van het raster worden ingediend. Wel moet het raster binnen 3 maanden na subsidieverlening zijn geplaatst. De subsidie wordt bij verlening direct vastgesteld en uitbetaald.

Op moment van inwerkingtreding van deze regeling heeft Gedeputeerde Staten een leefgebied voor wolven aangewezen. Informatie over dit leefgebied is te vinden op de provinciale website.

In de Faunaschade Preventiekit Module wolven staan eisen opgenomen waaraan het raster moet voldoen https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/faunaschade-preventiekit-fpk/module-wolven/. De lengte van de afrastering is medebepalend voor de hoogte van de subsidie. Het betreft hier niet de lengte van het gebruikte draad (bijvoorbeeld bij toepassing van meerdere draden boven elkaar).

CONCEPT

Concept verslag overleg Gebiedscommissie Drenthe

Datum, tijd; 5 juni 2020, 13:00 – 14:30
Aanwezig; Harry Oosterman (voorzitter) [redacted] (SBB) [redacted] (LTO) [redacted] (Drentse schaapskuddes), [redacted] (KSG), Henk Jumelet (provincie Drenthe), T[redacted]
Afwezig; -

1. Opening
Henk Jumelet opent de vergadering, heet de leden van de gebiedscommissie welkom en introduceert de Harry Oosterman als voorzitter. Hij geeft aan dat het bijzonder is dat er in Drenthe op het wolvendraaiboek vooruitgelopen wordt en een gebiedscommissie wordt ingesteld voorafgaand aan vestiging van de wolf en zonder dat deze is beperkt tot een territorium. Ook geeft hij aan dat aan de hand van het advies van de ronde tafel het college werkt aan het aanstellingsbesluit van de gebiedscommissie en dat de leden binnenkort een brief met de formele bevestiging van hun aanstelling in de commissie kunnen verwachten.

Henk Jumelet draagt voor de rest van de vergadering het voorzitterschap over aan Harry Oosterman.

2. Voorstelronde
Een ieder stelt zichzelf voor. Er is specifiek aandacht voor de volgende punten;

[redacted] geeft aan dat hij LTO vertegenwoordigd, maar ook de VGSN, en dat deze twee partijen uiteenlopende standpunten hebben met betrekking tot de komst van de wolf. Er wordt besloten voor de komende tijd te monitoren hoe het gaat met het vertegenwoordigen van beide partijen door een persoon, en dat op een later punt, als het niet blijkt te lukken, besloten kan worden door de commissie om een lid aan de commissie toe te voegen.

[redacted] geeft aan dat hij het geluid van een actieve, grote, boer in het gezelschap mist, en dat hij het voor het draagvlak van de commissie belangrijk vindt dat deze groep in de commissie wordt opgenomen. [redacted] brengt in dat in aanloop naar het advies over de bezetting van de commissie gekozen is voor een bezetting op bestuurlijk niveau die verantwoordelijk is voor de inbreng van actieve dierhouders. Er wordt besloten om dit te monitoren en dat er later door de commissie besloten kan worden dat een lid bij de commissie aanschuift.

Henk Jumelet geeft aan dat er naar aanleiding van het advies van de ronde tafel contact is geweest met de directie van Bij12 over het zo spoedig mogelijk afhandelen van schade, en dat de provincie bereid is dit gesprek samen nog een keer te voeren. Ook geeft Henk Jumelet aan dat er tijdens het ronde tafel overleg is toegezegd dat er een gebiedsbijeenkomst komt voor dierhouders maar dat het door Corona blijft zoeken naar een manier om dit goed in te richten.

Henk Jumelet verlaat de vergadering

3. Stand van zaken
Bijlage 1. Statenbrief
Bijlage 2. Concept gebiedsplan Drenthe

Beide stukken worden ter kennisgeving aangenomen. Van het Concept Gebiedsplan Drenthe wordt besloten dat iedereen dit eens door zal nemen en het er op een later stadium weer bij te pakken.

4. Vervolgproces en taken

Harry Oosterman benoemt dat het belangrijk is om met elkaar te kijken naar wat is onze taakopvatting en waar de commissie zich de komende jaren mee bezig zal houden.

[redacted] geeft aan dat de wolvensituatie in Drenthe voornamelijk gaat over zwervende wolven en dat zij een voorzienbaar risico vormen voor Drentse dierhouders. Ook dierhouders die te maken hebben met zwervende wolven zouden gefaciliteerd moeten worden om preventieve maatregelen te nemen. Hij geeft aan zo snel mogelijk toe te willen werken naar een fatsoenlijke regeling, daar financiën voor vrijmaken en een uitvoeringsstructuur voor op te willen zetten. [redacted] stemt in.

[redacted] voorziet voor de gebiedscommissie drie belangrijke taken, de voorlopersregeling, snelle en goede afhandeling van schade en communicatie en informatie naar een breder publiek.

[redacted] geeft aan dat hij de behoefte voelt om met elkaar aan de slag te gaan; de sector bij te praten en hen te faciliteren.

[redacted] geeft aan dat er voor hem ook een belangrijke onderzoeksvraag ligt bij de extra arbeidskosten die het gebruik van wolfwerende netten met zich mee brengen. Er zouden proeven moeten komen met hoeveel extra energie het hanteren van de grotere, zwaardere netten kost ten opzichte van de gebruikelijke netten. Er wordt besloten dit werkende weg mee te nemen.

Er wordt geconcludeerd dat;

- Er op dit moment behoefte is aan snelle besluitvorming over het inzetten van het werkbudget om dierhouders te faciliteren.
- Er op lange termijn gewerkt zal moeten worden aan een overkoepelende aanpak als het gaat om preventie van wolvenschade
- Dat de commissie een belangrijke rol ziet in communicatie en voorlichting bij dierhouders en burgers.
- Dat de commissie de mogelijkheid wil houden om onderzoeken uit te voeren naar bijvoorbeeld de extra krachtinspanning die het gebruik van wolfwerende flexnetten met zich mee brengen, al dan niet in samenwerking met hogescholen.

Naar aanleiding van het rondje over het vervolgproces en taken wordt besloten om op korte termijn een vergadering te plannen over de invulling van de voorlopers regeling. [redacted] heeft informatie van belangstellenden verzameld. Er zal vanuit de provincie kenbaar gemaakt moeten worden hoe wat de randvoorwaarden zijn. Voor de volgende vergadering zal dit door [redacted] op papier gezet worden en zal er een advies geschreven worden over de besteding van het budget. Hiervoor zal de lijst van dierhouders die zich aangemeld hebben bij KSG. Er wordt door [redacted] nog gekeken in hoeverre de dierhouders die noodrasters van de provincie hebben hierin zijn meegenomen.

Harry Oosterman vraagt aan [redacted] om een document op te stellen over hoe de gebiedscommissie met communicatie om kan gaan, zodat ook dat in de komende vergadering kan worden besproken.

5. Rondvraag en sluiting

[redacted] vraagt hoe het staat met het onderzoek over vangen en zenderen dat door de provincie gedaan wordt. [redacted] geeft aan dat dit door een juridisch onderzoeksbureau wordt opgepakt en dat dit naar verwachting in week 28 wordt opgeleverd.

[redacted] geeft aan in te willen spreken tijdens het debat in de Statencommissie Omgevingsbeleid om de problemen met de wolf toe te lichten. Hij was eerst van plan het concept gebiedsplan Drenthe in te brengen maar wil niet op besluitvorming van de gebiedscommissie vooruitlopen en zal dus alleen zijn ervaring met de wolf in Drenthe en de gebiedscommissie van Gelderland meenemen. De commissie geeft aan dat hij op dit moment nog niet vanuit de gebiedscommissie kan spreken en verzoekt hem om het te houden bij zijn persoonlijke ervaring en geen bedragen te noemen om te voorkomen dat hij de besluitvorming van de gebiedscommissie in de wielen rijdt.

Discussiepunten schadepreventieplan.

Eerder hebben we een tabel ingevuld met de belangrijke discussiepunten. De opmerkingen over tekstuele aanpassingen en principiële overwegingen lopen daar door elkaar heen,. In deze notitie staan per hoofdstuk de principiële vraagstukken uitgewerkt.

Algemeen

- Is iedereen het eens met de kernboodschap?
- Sectoren verbreden (Drents particulier grondbezit) en TBO's;
    - Is dat gewenst? Op wat voor wijze?
- Criteria stellen aan natuurbegrazing?
    - Is dat gewenst? Op wat voor wijze?
- Advies educatie wolf toevoegen.

Vergoedingssystematiek

- De ondergrens voor het aanvragen van een vergoeding; (zeer) kleine hobby dierhouders meenemen?
- Hoe zit de vergoedingssystematiek in elkaar?
- Goede oplossing voor begrazingsbedrijven ligt nog open.
- Nachtkralen verder uitwerken?
- Welke andere aanpassingen moeten gedaan worden om de regeling/systematiek naar de Drentse situatie op te stellen?

Beleid probleemwolf

- Vraag komt meerdere malen naar voren om dit beter op te nemen. Wat is de definitie van een probleemwolf? En Welke zaken missen er nog?

Vervolgschade

- Op welke wijze opnemen?

Het hoofdstuk toekomstbeeld wordt door [redacted] en [redacted] aan gegeven dat die kan komen te vervallen.

Bijlage - Vergoedingen

Vergoedingen vaste afrasteringen

Kostensoort	Vergoedingsbedrag
Vaste kosten, volledige vergoeding	€ 500,- (prijspeil 2020)
Variabele kosten	€ 3,- per strekkende meter
Plafondbedrag per schaap of geit	€ 100,-

Vergoedingen niet-vaste afrasteringen

Kostensoort	Vergoedingsbedrag
Voor weidebedrijven met minimaal 100 schapen: vaste kosten autowinder draadoprolsysteem, volledige vergoeding	€ 4.000,- (prijspeil 2020)
Voor weide- en begrazingsbedrijven: kosten per schaap of geit	€ 30,- per dier (voor draad en/of flexinet plus schrikdraadinstallatie)

Rekenvoorbeelden

Voorbeeld A – Vast perceel
Een schapenhouder heeft in het Identificatie & Registratie systeem (I&R Dieren) van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) de volgende aantallen dieren:

Peildatum	Aantal dieren op stallijst
1-2-2019	10
1-5-2019	20
1-8-2019	20
1-11-2019	10
gemiddeld	15

Hij weidt gemiddeld 15 schapen op een vast perceel met een omtrek van 400 meter.
De vergoeding voor de variabele kosten bedraagt:
400 meter x € 3,- per meter = € 1.200,-
Per dier is dit € 1.200,- / 15 = € 80,-.
Dit is lager dan het plafondbedrag van € 100,- per dier.

De totale vergoeding voor het nemen van preventieve maatregelen bedraagt:

Vaste kosten	€ 500,-
Variabele kosten (400 x € 3,-)	€ 1.200,-
Totale vergoeding	**€ 1.700,-**

Voorbeeld B – Vast perceel met klein aantal dieren
Een hobbyhouder heeft gemiddeld over de 4 peildata 6 schapen lopen in een perceel met een omtrek van 400 meter. De vergoeding voor de variabele kosten zou dan bedragen:

400 meter x € 3,- per meter =	€ 1.200,-
Per dier is dit € 1.200,- / 6 =	€ 200,-.

Dit is hoger dan het plafondbedrag van € 100,- per dier. Dit betekent dat bij de berekening van de variabele kosten het plafondbedrag moet worden gehanteerd:

6 schapen x € 100,- per schaap =	€ 600,-

De totale vergoeding voor het nemen van preventieve maatregelen bedraagt:

Vaste kosten	€ 500,-
Variabele kosten (6 x € 100,-)	€ 600,-
Totale vergoeding	**€ 1.100,-**

Voorbeeld C – Weidebedrijf met niet-vaste afrasteringen
Een weidebedrijf heeft gemiddeld over de 4 peildata 400 schapen. Het bedrijf gebruikt verplaatsbare afrasteringen met stroomdraden. Aangezien het bedrijf meer dan 100 schapen heeft, komt het in aanmerking voor een vergoeding voor een autowinder draadoprolsysteem.

De vergoeding bedraagt:

Vast bedrag autowinder	€ 4.000,-
Variabele kosten per schaap (400 x € 30,-)	€ 12.000,-
Totaal	**€ 16.000,-**

Voorbeeld D – Begrazingsbedrijf met niet-vaste afrasteringen
Een begrazingsbedrijf heeft gemiddeld over de 4 peildata 250 schapen. Het bedrijf gebruikt flexinetten.

De vergoeding bedraagt:

250 schapen x € 30,- per schaap =	**€ 7.500,-**

Voorbeeld E – Combinatie vaste afrasteringen met niet-vaste afrasteringen
Een weidebedrijf heeft gemiddeld over de 4 peildata 400 schapen. Het bedrijf plaatst op een huiskavel een vaste afrastering met een lengte van 1200 meter. Daarnaast gebruikt het bedrijf verplaatsbare afrasteringen met stroomdraden. Aangezien dit aantal hoger is dan 100 schapen komt het bedrijf in aanmerking voor een vergoeding voor een autowinder draadoprolsysteem.

De vergoeding bedraagt:

Vaste kosten vast perceel	€ 500,-
Variabele kosten vast perceel (1200 x € 3,-)	€ 3.600,-
Vast bedrag autowinder	€ 4.000,-
Variabele kosten per schaap (400 x € 30,-)	€ 12.000,-

Totaal:	**€ 19.500,-**

Hallo allen,

Bij deze willen we jullie graag informeren over de stand van zaken over het gebiedsproces wolf. Op 22 april hebben we jullie bijgepraat over het besluit van Gedeputeerde staten tot het instellen van een gebiedscommissie voor heel Drenthe en het vrijgemaakte budget voor een voorlopers-regeling.

In de komende weken zal de eerste bijeenkomst van de in te stellen gebiedscommissie plaatsvinden. In overeenstemming met het advies vanuit de ronde tafel zal deze gebiedscommissie bestaan uit bestuurlijke vertegenwoordiging vanuit LTO, Gescheperde Schaapskuddes, Kleine Schapen- en Geitenhouderijen en Staatsbosbeheer. In overleg met de commissie kunnen er aan deze bezetting partijen toegevoegd worden als dat tijdens het proces nodig blijkt.

Tijdens de eerste bijeenkomst zal voornamelijk gesproken worden over de voorzitter, de invulling van de voorlopers-regeling en hoe we de komende tijd gezamenlijk toe kunnen werken naar een totaalaanpak als het gaat over de preventie van wolvenschade in Drenthe. De deelnemers van de ronde tafel zullen vanaf dat punt door de in te stellen gebiedscommissie bijgepraat worden over de voortgang.

We gaan ervanuit dat de vertegenwoordiging uit de verschillende organisaties hetzelfde blijft als de deelnemers in de ronde tafel. Mocht dat niet het geval zijn, dan het verzoek dit zo spoedig mogelijk te laten weten aan [redacted] dan kunnen we ervoor zorgen dat de uitnodigingen op de goede plek terecht komen.

Daarnaast hebben jullie kandidaten aangedragen voor het voorzitterschap van de in te stellen gebiedscommissie. Daarvoor willen we jullie hartelijk bedanken. We gaan met de gebiedscommissie in overleg over hoe we de werving van de voorzitter vorm gaan geven.

Met vriendelijke groet,

Henk Jumelet

Aan:

Assen, 29 oktober 2019
Ons kenmerk
Behandeld door [redacted] (0592) [redacted]
Uw kenmerk
Onderwerp: Enquête

Geachte schapen- en/of geitenhouder,

Dit jaar heeft de wolf zich weer in Nederland gevestigd. De eerste territoria en jongen op de Veluwe zijn een feit. In Drenthe zijn sinds 2015 meerdere rondzwervende wolven waargenomen. Dit mag ook in de komende jaren worden verwacht. Permanente vestiging van de wolf in Drenthe valt op termijn niet uit te sluiten.
De aanwezigheid van wolven vormt een risico voor onbeschermde schapen en geiten. De kans is reëel dat u als schapen- of geitenhouder vroeg of laat met de wolf in uw omgeving te maken krijgt.

De provincie Drenthe heeft een wettelijke verantwoordelijkheid met betrekking tot de wolf en het vergoeden van schades. Maar nog liever voorkomen we conflicten tussen de wolf en vee. Daarvoor hebben we uw hulp nodig.
Zonder een goed inzicht in uw ervaring met schapen, geiten, wolf, honden of vossen kan de provincie minder goed beleid formuleren met betrekking tot de wolf. Kort na de eerste zwervende wolf in Drenthe hebben twee studenten met een enquête de nulsituatie in beeld gebracht. We zijn nu drie jaar verder en willen dit onderzoek herhalen.

Twee Diermanagement studenten van Hogeschool VHL te Leeuwarden zijn door de provincie Drenthe gevraagd als afstudeerstage deze enquête onder de Drentse schapen- en geitenhouders te willen uitvoeren. De enquête bestaat uit drie delen:
1) in beeld brengen waar in Drenthe op welke wijze schapen en geiten worden gehouden;
2) in beeld brengen welke ervaring u heeft met aanvallen door de wolf, honden of vossen en welke vormen van bescherming/preventie u gebruikt;
3) in beeld brengen wat uw opvattingen zijn over wolven en bescherming van uw dieren.

Het resultaat van dit onderzoek zal waarschijnlijk medio februari 2020 beschikbaar komen.

Het invullen van de enquête zal hooguit 10-15 minuten van uw tijd in beslag nemen. De enquête is op papier bijgevoegd en kunt u ingevuld kosteloos retour sturen in de antwoordenvelop.

Bij vragen kunt u contact opnemen met provincie Drenthe (0592) 36 55 55 of een bericht te sturen naar post@drenthe.nl.
Graag ontvangen wij uw reactie vóór 30 november 2019. Reacties na deze datum kunnen helaas niet meer verwerkt worden in dit onderzoek.

Privacy:
Het resultaat van deze enquête wordt vastgelegd in een openbaar beschikbaar rapport. De reacties van de deelnemers zullen daarin niet tot op persoon/bedrijf te herleiden zijn. Resultaten worden samengevat op de schaal van gemeentes of de hele provincie.
Ten behoeve van dit onderzoek heeft de provincie Drenthe in samenwerking met de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland uw adresgegevens verkregen voor een éénmalige benadering. Deze gegevens zijn uitsluitend gebruikt voor het uitzetten van deze enquête en na verzending vernietigd. De provincie Drenthe beschikt dus op het moment dat u deze brief ontvangt niet meer over uw naam en adresgegevens.

Namens de provincie Drenthe en [redacted] en [redacted] van het VHL Leeuwarden alvast dank voor uw medewerking.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,
namens dezen,

ing. J.Jumelet,

teammanager Natuur en Water

Bijlage(n): enquête

Communicatie Reactie aanbevelingen preventieve maatregelen wolf

Kernboodschap
De provincie Drenthe heeft een reactie gegeven op de aanbevelingen die de Werkgroep wolf op 11 februari 2020 met gedeputeerde Henk Jumelet heeft besproken tijdens de vierde wolventafel. Kern van de reactie is dat de provincie een voorbereidende gebiedscommissie in zal stellen, die een plan voor preventieve maatregelen om schapen te beschermen tegen aanvallen van wolven op gaat zetten en uitvoeren. Dit gebeurt volgens een zogenaamde voorlopersregeling. Voor deze regeling stellen Gedeputeerde Staten € 50.000 beschikbaar. De voorbereidende gebiedscommissie kan deze middelen inzetten om de kosten van schapenhouders te vergoeden die al voor de vestiging van een wolf in Drenthe maatregelen nemen om hun dieren te beschermen. Wanneer nodig, kunnen GS besluiten dit bedrag te verhogen.
De commissie moet voor de zomer aan de slag gaan en zal zich in eerste instantie bezig houden met het opzetten van deze voorlopersregeling en met advies en voorlichting aan de schapenhouderij. In een later stadium gaat zij zich samen met de provincie bezig houden met het voorbereiden van een meeromvattende regeling die gaat spelen wanneer een gevestigde wolf in Drenthe vastgesteld. Met deze aanpak wil de provincie bereiken dat er vanuit de schapenhouderij draagvlak ontstaat voor de uiteindelijke schaderegeling. Bovendien is de kennis en ervaring vanuit de sector van groot belang voor een goede samenwerking rond de veiligheid van schapen.

Tekst besluitenlijst
GS hebben de reactie vastgesteld op de aanbevelingen die door vertegenwoordigers vanuit de schapenhouderij, landbouw en natuurorganisaties in februari zijn besproken tijdens de Wolventafel. Kern van de reactie is dat de provincie een voorbereidende gebiedscommissie in zal stellen. Deze gaat een plan voor preventieve maatregelen om schapen te beschermen tegen aanvallen van wolven opzetten en uitvoeren. Dit gebeurt volgens een zogenaamde voorlopersregeling, waarvoor GS € 50.000 beschikbaar stellen.

Tekst persbericht:
Concept grotendeels volgens kernboodschap, en afhankelijk van besluit.

<u>Communicatie:</u>
Rond GS-besluit:
- Afstemming met leden werkgroep en wolventafel over het GS- besluit
- Persbericht bij GS-besluit
- Sociale media inzetten (twitter)

Vooruitblik op Communicatiemomenten:
- Instellen van de voorbereidende commissie en hun taken
- De uitvoering van de voorlopersregeling: informeren schapenhouderij en terreinbeheerders (informatieve bijeenkomst?)
- Praktijk van de uitvoerig: schapenhouders aan het woord over hun ervaringen
- Hoe gaat provincie om met de overige aanbevelingen (lopende zaken), zoals vergoeden indirecte schade, onderzoek naar ‘zenderen’ wolven en onderzoek ecologische betekenis wolf.
- De voorbereiding van de complete regeling
- De instelling van de uiteindelijke gebiedscommissie (in 2021?) en de taken

Planning

Samenstellen voorbereidende gebiedscommissie: voor het zomerreces (begin juli)
Afspraken over het uitvoeren van de voorlopers-regeling vastleggen (voor juli??)
Voorlopers-regeling in uitvoering: vanaf juli tot eind 2020
Communicatie over de uitvoering van de voorlopersregeling
Totaalplan* maken samen met voorbereidende gebiedscommissie.: wanneer?

**omschrijving wat dit inhoudt ontbreekt.*
Wanneer wordt de definitieve gebiedscommissie samengesteld?

Communicatieplan komst van de wolf naar Nederland

Een coproductie van het IPO (vanuit provincie Utrecht) en WolveninNederland (IFAW, FREE Nature, IVN, ARK Natuurontwikkeling en Natuurmonumenten)

Voor een goede communicatiestrategie zijn in de juiste volgorde de volgende onderdelen noodzakelijk; boodschap, doelgroep en middel. De subboodschap verschilt per doelgroep.

Tijdens een overleg met het IFAW, FREE Nature, IVN, ARK Natuurontwikkeling en Natuurmonumenten in december 2014 is een eerste aanzet gemaakt om gezamenlijk tot een communicatiestrategie over wolven te komen. Deze kan nog verder worden aangescherpt naar aanleiding van gesprekken met meerdere partijen.

Aanleiding

- De wolf neemt in aangrenzend Duitsland in aantal toe; uitbreiding van het areaal naar Nederland is binnen afzienbare tijd (nu-10 jaar) zeker te verwachten. De wolf komt sowieso, we weten alleen nog niet waar en wanneer precies.

- Concrete meldingen kunnen opduiken van
  a) waarnemingen van levende of dode wolf (verkeersaanrijding), vermeende sporen (pootafdrukken/keutels)
  b) huisdieren (schaap/geit) die mogelijk door een wolf zijn aangevallen.

De komst van de wolf naar Nederland trekt veel mediaaandacht en geeft bij veel mensen angst en onzekerheid. ‘Kan ik nog wel veilig het bos in om te wandelen?’ , ‘wie vergoed mijn schaap?’ enz. Als vragen snel met goede informatie beantwoord kunnen worden laten de provincies zien dat er op de komst van de wolf is geanticipeerd, dat schept vertrouwen in de overheid.

Waar we naar toe willen is een land waarin meerdere roedels wolven, als onderdeel van de Pools-Duitse wolvenpopulatie een vast onderdeel kunnen uitmaken van onze natuur. Daarbij willen we er voor zorgen dat er bij andere belangen (vooral landbouw) geen onoverkomelijke conflicten ontstaan.

Aandachtspunten

De wolf is een strikt beschermd diersoort en mag niet worden gedood tenzij er vanuit openbare veiligheid voor mensen direct moet worden ingegrepen (verantwoordelijkheid burgemeesters). Een dergelijke noodsituatie is onwaarschijnlijk, heeft zich in de afgelopen decennia in Europa ook niet voorgedaan.

Communicatie over de terugkeer van de wolf in Nederland houdt rekening met de diversiteit in meningen over de wolf en is gericht op kennis, houding en gedrag. Voorlichting over wolven, een vorm van gericht communiceren met een bepaalde doelgroep, kan niet zonder objectieve informatie. Oprechte en rationele onderkenning en behandeling van alle aspecten van de conflicten die te maken hebben met de aanwezigheid van wolven, vormen de basis voor informatie en communicatie over de wolf. In zijn algemeenheid geldt dat communicatie wordt gericht op groepen uit de samenleving, met bekende attitudes, overtuigingen, emoties en daarom ook informatiebehoeften. Combinatie met economische prikkels is daarvan onderdeel. Als voorbeeld de professionele schapenhouders: zij leven van de schapen en moeten alles doen om niet getroffen te worden in hun

financiële middelen. Naast de overheid hebben ook de stakeholders een eigen verantwoordelijkheid om hun achterban te informeren.

Behalve naar groepen uit de samenleving kan individuele aandacht wenselijk zijn. Soms is persoonlijk bezoek door een deskundige die goed luistert en onafhankelijk informatie kan verstrekken, gewenst bijvoorbeeld in de vorm van een lokale mediator, getraind in het omgaan met bovenstaande situaties.

Fasering

Communicatie wordt onderscheiden naar fase van kolonisatie van Nederland.

1. fase 1. min of meer rondzwervende individuele wolf vlakbij de Nederlandse grens, geen vaste woon- of verblijfplaats
2. fase 2. min of meer rondzwervende individuele wolf in Nederland zonder vaste woon- of verblijfplaats
3. fase 3. individuele wolf met territorium, blijft min of meer in 1 gebied
4. fase 4. wolvenpaar of paar met jongen in territorium

Het wolvendraaiboek is gericht op de eerste en tweede fase. Dus een situatie waarbij een wolf in ons land opduikt maar nog niet erg aan 1 plaats is gebonden. Overigens kan een territorium flink groot zijn, 300 km2 is normaal en wolven kunnen op 1 dag grote afstanden afleggen (10-tallen km).

Doel

De communicatie leidt tot een conflictarm samenleven van wolf en mens en zorgt voor een nuchtere kijk op de komst van de wolf in Nederland.

Subdoelen

- Aanbieden van objectieve kennis aan doelgroepen als ‘basis’ voor oordeelsvorming en discussie.
- Context bieden (bijvoorbeeld vergelijking met hondenbeten) waardoor o.a. de ideeën die leven bij de doelgroep in beeld kunnen komen.
- Communicatie- en educatieproces (middelen en manier) bij de terugkeer wolf schetsen in de twee eerste fases
- Helderheid bieden over de rol van de overheid (belang van vertrouwen).
- Verstrekken van concrete informatie over mogelijke consequentie van wolf voor mens en mogelijke oplossingen. Het verwerken van de ideeën van de doelgroepen daarbij.
- Niet per sé 100% draagvlak, wel streven naar 100% geïnformeerd.
- Doelgroepen aanzetten tot wenselijk gedrag (o.a. participatie).

Kernboodschap

We zijn blij dat de wolf zelf de weg terug naar Nederland heeft gevonden. De wolf hoort bij onze natuur en vervult hier een belangrijke rol.

- De komst van de wolf kan een goede rol spelen in ons ecosysteem

- Wolf en mens kunnen heel goed samenleven
    - De wolf vermijdt mensen
- Vee is goed te beschermen, wel zijn hier middelen en materialen voor nodig en is er behoefte aan een goede compensatieregeling in geval van schade
- We zijn het samenleven met wolven niet meer gewend (gun elkaar de tijd)

Deze kernboodschap is wat de partijen achter WolvenInNederland en het IPO samenbrengt, maar sluit niet altijd aan bij de behoefte van verschillende doelgroepen in de maatschappij.

Actoren

Ministerie EZ
Provincies
Gemeente
Faunafonds
Wolvenbureau
Andere overheden
Uitvoerende diensten
Maatschappelijke organisaties
Schapenhouders
Boeren
Burgers

Organisatie

Voor wat betreft communicatie is relevant dat nieuws via social media (twitter enz) zich onwaarschijnlijk snel kan verspreiden en nieuws over een wolf zeker wordt opgepikt. Dat geeft een spanningsveld als er nog geen antwoorden liggen, of als het antwoord alleen een proces is. Als voorbeeld: dit jaar zijn er in juni in een natuurgebied in Overijssel keutels gevonden met daarin hoefjes van een ree. Het vermoeden bestond dat dit van een wolf zou kunnen zijn. Als de vondst was gedaan door een particulier die daarmee naar de pers was gestapt (of twitter/facebook), dan hadden we meteen een heel circus gehad, ook van nieuwsgierige mensen die naar dat natuurgebied zouden trekken in de hoop een wolf te zien. In dit geval was de vondst door een boswachter gedaan, is door Alterra uit de keutels DNA gehaald en kon een instituut in Duitsland drie weken later melden dat het om een vos ging. De terreinbeheerder in dit geval gaf na een dag al aan dat het nieuws over de (mogelijke) wolvenkeutels al veel te ruim was verspreid. In dit geval bleek het om een vos te gaan (dus geen nieuws) maar als er wel een wolf uit het DNA onderzoek was gebleken is de vraag: wie brengt dat nieuws, en wanneer, naar buiten? Wie moeten (nog meer) vooraf worden geïnformeerd in zo'n geval? De burgemeester?
Het communicatieplan moet in elk geval voorzien in een werkwijze om afstemming over de communicatie te stroomlijnen. We willen voorkomen dat organisaties zich gepasseerd voelen, en omgekeerd, we willen als provincies ook geïnformeerd zijn als er nieuws over wolven naar buiten gaat.
Daarbij onderscheid te maken tussen een situatie waarbij bewust/gecontroleerd informatie vanuit enige organisatie wereldkundig wordt gemaakt en situaties waarbij meer reactief op berichtgeving die al circuleert moet worden ingespeeld.

(link naar nieuw flora- en faunabeleidsplan Drenthe: In het plan staat nu m.b.t. de wolf dat GS op basis van het wolvendraaiboek dat in IPO verband wordt opgesteld, beleidsregels zal opstellen. Dit komt er op neer dat we in Drenthe voor wolven dezelfde lijn hanteren als in heel Nederland.

Communicatie fase 1;
De wolf is nog niet in Nederland

WolvenInNederland informeert samen met het IPO en steunzenders het publiek, start met educatieve activiteiten en verzamelt waarnemingen.

Communicatiemiddelen / activiteiten;

• Bereikbaar zijn voor vragen
• Waarnemingen melden
• Lezingen verzorgen (op maat gesneden presentaties)
• Social media benutten
• Informatieverstrekking via schriftelijke media
• Informatieverstrekking via internet (websites, attentie via tijdschriften en email) en persberichten.
• Discussieprogramma's op TV
• Uitdelen folders (algemene en toegespitste)
• Aanhaken op landelijke campagnes/activiteiten. (kinderboekenweek, natuurwerkdag en dergelijke)

Educatie
• Opzetten participatie-trajecten met voornaamste stakeholders
• Excursies door IVN getrainde excursieleiders
• Materiaal voor spreekbeurten en werkstukken
• Lespakketten en programma's (voor zowel basis- als voortgezet onderwijs)
• Reizende tentoonstellingen/ exposities
• Speurtochten, doe-bladen, puzzels e.d
• Lezingen, debatten

Communicatie (eenrichtingsverkeer, 'zender-ontvanger' model) is een veelgebruikte manier om burgers te informeren. Om burgers ook echt te betrekken en te activeren is echter meer nodig. Educatie en participatie zijn bij uitstek geschikt om bewustwording te creëren, en veranderingen op gang te brengen in hoofd (kennis), hart (houding) en handen (gedrag).

Steunzenders

• LTO, Faunafonds en diverse schapenhoudervereniging voor boeren.
• KNJV voor jagers.
• Natuurorganisaties voor hun leden en achterban.
• IVN voor (school)kinderen en ouders, onder andere via hun netwerken van vrijwilligers, Nationale Parken, NME-Centra en Bezoekerscentra en haar lokale IVN-afdelingen.
• Recron, ANWB, dierentuinen en recreatieschappen.
Planning

Budget

Er is nog niet bekend of en zo ja, hoeveel budget beschikbaar is rondom de communicatie rondom de wolf. Dit zal naar verwachting voor rekening komen van het IPO.

Doelgroepen

De volgende doelgroepen zijn onderscheiden voor een op te stellen communicatie strategie

1. Jeugd (8-18 jaar)
2. Volwassenen algemeen
3. Recreanten
4. Gebiedsspecifieke gebruikers

Overige doelgroepen worden belangrijk gevonden, maar vragen om een meer gerichte aanpak. Startpunt van de communicatiestrategie is het breder beschikbaar maken van algemene kennis over de wolf. Via deze weg worden o.a. ook boeren en/of jagers bereikt.

Voor de verschillende doelgroepen worden verschillende subboodschappen onderscheiden. Deze worden vervolgens verwerkt in verschillende communicatiemiddelen.

Naast de algemene doelgroepen worden er enkele specifieke doelgroepen onderscheiden:

5. (Natuur)terreinbeheerders
6. Groene studenten en groene opleidingen
7. Jagers (KNJV)

Middelen

Jeugd (8-12) jaar, Primair Onderwijs

<u>Werkstuk / spreekbeurt materiaal/filmpje</u>
Subboodschap:

- Wat is een wolf; algemene wetenswaardigheden
- De mens hoeft niet bang te zijn voor de wolf

Natuurmonumenten heeft dit onderdeel reeds digitaal gerealiseerd, zie
https://www.natuurmonumenten.nl/kinderen/school/spreekbeurt

<u>Ontwikkelen infoplaat wolf</u>
Deze leerzame plaat maakt gedrag, leefwijze en sporen inzichtelijk. De zoekkaart is voor meerdere educatieve activiteiten inzetbaar (o.a. spreekbeurt, lessuggesties en lespakket) en zal ook te downloaden zijn via de website van WiN

<u>Lessuggesties voor leerkrachten</u>
Subboodschap:

- Hoe kan de wolf in Nederland overleven
- Algemene kennis over de wolf

Een PDF met info, opdrachten en lessuggesties voor leerkrachten van middenbouw en bovenbouw van het primair onderwijs , te downloaden via de website van WiN.

ARK heeft hier met behulp van een stagiaire al een voorzet voor gedaan en wil dit graag verder uitwerken

<u>Lespakket in de huid van de wolf</u>
Subboodschap:

- Hoe kan de wolf in Nederland overleven
- Algemene kennis over de wolf

Een speels lespakket waarin kinderen in de huid van de wolf kruipen en zo ontdekken wat een wolf allemaal nodig heeft om te kunnen overleven en welke obstakels hij tegenkomt. Kort en krachtig, eenvoudig uitvoerbaar door de docent. Bedoeld voor middenbouw en bovenbouw van het primair onderwijs , te downloaden via de website van WiN. Bij de ontwikkeling van dit lespakket wordt zo veel mogelijk gebruik gemaakt van reeds ontwikkelde materialen. Via gidsen van het IVN is het mogelijk een groot aantal kinderen in heel Nederland te bezoeken.

Activiteiten:
- Ontwikkelen lespakket
- Trainen vrijwilligers IVN voor wolfles aan scholen

Dit onderdeel wordt verder uitgewerkt door ARK, IFAW en het IVN. [redacted] van ARK neemt hierin het voortouw.

N.b. het is wenselijk dat de diverse onderdelen samen een integraal aanbod vormen en dat er bekendheid via onderwijsmedia wordt gegenereerd.

Volwassenen algemeen

<u>Website wolven in Nederland</u>
Boodschap:
- Gehele missie statement
- Feiten en fictie onderscheiden

De huidige website lijkt erg op die van ARK en is mede door ARK ontwikkeld. Er is behoefte aan een nieuwe neutralere website waar alle partijen achter WolvenInNederland meer op naar voren komen. ARK neemt hierin het voortouw.

ARK heeft reeds contact met een webdesigner en in overleg met verschillende partijen wordt momenteel gewerkt aan een ontwerp en opbouw van de nieuwe site. ARK neemt de kosten hiervoor op zich. Ontwerper kan tevens voorzien in opmaak foldermateriaal e.d. in dezelfde huisstijl.

Activiteiten
- Ontwerpen nieuw design website
- Trainen meerdere personen in omgang CMS
- Controleren en updaten content huidige website

De nieuwe website moet in ieder geval de volgende onderdelen bevatten
- Toegang voor redacteuren van alle partijen achter WiN
- Interactief deel met toegang tot info over spreekbeurten, veldlessen, lezingen enz.
- Ontwerper die ook kan voorzien in huisstijl voor foldermateriaal e.d.
- Meer gericht op interactief gebruik en minder puur op zenden van informatie

Dit onderdeel wordt verder uitgewerkt door ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, IFAW, Zoogdiervereniging en de vrijwilligersgroep.

<u>Sociale media</u>
Subboodschap
- Totale missiestatement

Sociale media als facebook en twitter zijn het ideale medium om nieuws over de wolf vanuit de gehele wereld te delen en om een platform te bieden voor discussie. Nu al heeft de facebook pagina maar liefst een bereik van ruim 32.000 personen terwijl de twiiter account ook nog eens 2400 volgers kent.

De sociale media werken aanvullend op de activiteiten van de website

Activiteiten:
- Voortzetten huidige activiteiten
- Training & begeleiding vrijwilligers voor inzet sociale media
- Betrekken meer organisaties achter WIN in actief meedoen op sociale media
- Inzet sociale media van partnerorganisaties

Dit onderdeel wordt in de huidige situatie uitgevoerd door van ARK Natuurontwikkeling. Er zijn nog geen afspraken gemaakt wie hierin het voortouw neemt.

Recreanten

<u>Folder wat als ik een wolf zie</u>

Subboodschap:
- Waar leven wolven
- Wat te doen als ik een wolf tegenkom
- Is een wolf gevaarlijk voor hond of paard; wat te doen als ik met mijnhond of paard een wolf tegen kom

Simpele folder te verspreiden via bezoekerscentra in potentiële wolfsgebieden. Beperkte oplage zolang de wolf nog niet gesignaleerd is met mogelijkheid om direct op te schalen / bij te drukken na bevestigde waarnemingen, dit zonder direct alle teksten te moeten herschrijven.

Inhoud o.a. kaartje verspreiding wolf in ons omringende landen, potentiele routes naar Nederland, blijf rustig als je een wolf ziet en probeer een foto te maken, waar moet je op letten als je een wolf denkt te zien (zonder alles in te vullen i.v.m. verificatie) en verwijzing naar meldpunt wolven. Meer informatie zoals actuele verspreiding kan via een QR code benadert worden.

Activiteiten:
- Ontwerp en opmaak folder in zelfde stijl als website[1]
- Opzetten distributienetwerk

Op dit moment zijn er nog geen afspraken gemaakt wie hierin het voortouw neemt.
N.b. ook hier kan de te ontwikkelen wolvenplaat een plek in krijgen

<u>Lezingen in de streek</u>
Subboodschap:
- Gehele missie statement
- Regio specifieke informatie

Voortzetten en opschalen van huidige aanbod lezingen over de wolf, uitgevoerd door zowel getrainde vrijwilligers en als professionals. Liefst zien we dit onderdeel gesubsidieerd waardoor we

[1] Bureau Siteliner heeft zowel de website van FREE Nature ontworpen als het foldermateriaal. Prijzen op basis van inzet van dit eenmansbedrijf

lezingen gratis kunnen aanbieden aan geïnteresseerde partijen. Daarnaast organiseren we graag zelf lezingen in regio's die wij van belang achten.

Activiteiten:
- Trainen vrijwilligers in geven wolvenlezing
- Opschalen huidig aanbod

Landelijke lezingen worden in de huidige situatie voornamelijk uitgevoerd door ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature en enkele vrijwilligers. Er zijn nog geen afspraken gemaakt wie hierin het voortouw neemt.

Gebiedsspecifieke gebruikers

<u>Reizende tentoonstelling de Wolf</u>
Subboodschap:
- De wolf hoort bij onze natuur
- We hoeven niet bang te zijn voor de Wolf

Momenteel wordt er door het natuurmuseum in Tilburg gewerkt aan een tentoonstelling over de wolf. Dit in samenwerking met studio Wolverine. Na afloop komen materialen van deze tentoonstelling beschikbaar. Deze kunnen worden ingezet voor een reizende tentoonstelling langs verschillende bezoekerscentra door het land.

Voorstel: Tentoonstelling blijft gemiddeld 8 tot 12 weken op een locatie staan, om vervolgens verder door het land te reizen.

Activiteiten:
- Onderhoud materialen tentoonstelling
- Organisatie transport materialen
- Lezingen tijdens tentoonstelling
- Aankondiging in regionale media

De tentoonstelling wordt uitgevoerd in samenwerking met Studio Wolverine. Er zijn nog geen afspraken wie voor de activiteiten van dit onderdeel het voortouw neemt.

(Natuur)terreinbeheerders en groene opleidingen
Terreinbeheerders zijn de gastheren van recreanten en moeten uitleg (kunnen) geven over wolven. Studenten aan groene opleidingen zijn toekomstige bos- en natuurbeheerders en zijn daarmee een belangrijke doelgroep.

- Gastcolleges op groene opleidingen als onderdeel van aanbod lezingen

Op dit moment is er geen afspraak gemaakt wie hierin het voortouw neemt. [redacted] van de vrijwilligersgroep heeft aangegeven interesse te hebben in het helpen uitvoeren van dit onderdeel. Mogelijk sluiten andere vrijwilligers nog aan.

Jagers

Werktitel: Onverwachte dieren langs de grens: van wolf tot hert, zwijn en andere nieuwe bezoekers. Het gaat om de komst van uiteenlopende soorten. Soms prooi, soms concurrent, exoot of inheems.
Kosten: zaalhuur, sprekers, reiskosten
Organisatie: KNJV

Sprekers: diverse sprekers vanuit KNJV, wolven in Nederland of andere kenners
Doelgroep: WBE's, grondgebruikers
Doel: Bekend maken van de aanwezigheid van nieuwe dieren langs de grens (wolf, wilde kat, lynx, edelhert, wild zwijn, marterhond etc). Sluit ook aan bij (nieuw) beleid van sommige provincies (Drenthe). Per provincie kan dit een andere invulling krijgen en aansluiten bij hun beleid.
Lokaties: Langs de grens regio's NL/DLD en NL/BE
Alleen de wolf ten tonele voeren wordt minder aantrekkelijk gevonden.

Jongeren van groene opleidingen (en eventueel voortgezet onderwijs)

Youtube college/interview: ARK Acadamy wolf
Bedoeld voor groene MBO, HBO en WO opleidingen, zoals bijvoorbeeld de opleiding diermanagement, wildlife management, bos en natuurbeheer, landscape and environment management, toegepaste biologie ....

Dit is inmiddels opgenomen. Het gaat over verwachte komst van wolf naar Nederland.
Het duurt 11 minuten
-Mogelijkheid onderzoeken première in Hangout/YouTube waarbij online direct vragen gesteld kunnen worden. Na première online beschikbaar maken via YouTube en bekend maken bij het voortgezet en hoger onderwijs (groene opleidingen)

Communicatie fase 2; fase 2. min of meer rondzwervende individuele wolf in Nederland zonder vaste woon- of verblijfplaats

In deze fase gaat het vooral om informatieverstrekking over de signalering van de wolf. Locatie en de omstandigheden zijn van groot belang bij de (organisatie en inhoud) van de communicatie.

Doelgroepen

Direct betrokkenen;

- Omwonenden
- Diereigenaren Schapen- en geitenhouders (professioneel en hobbymatig),
- Rundveehouders,
- Paardeneigenaren
- Hondeneigenaren
- Jagers, natuurorganisaties, terreinbeheerders en grondeigenaren
- Pers
- Lokale overheid (beleidsambtenaren van het Rijk, provincies en gemeenten)

Overig;

- Grote publiek
- Recreanten en recreatieondernemers , ruiters, wandelaars (al dan niet met loslopende hond), trimmers, fietsers, etc.
- Overheid (beleidsambtenaren van het Rijk, provincies en gemeenten)
- Waterschappen, Rijkswaterstaat (wegbeheerders)
- Brandweer, politie en dierenambulance

Communicatieplan komst van de wolf naar Nederland

In dit communicatieplan wordt beschreven op welke wijze de provincies, zowel individueel als gezamenlijk , de communicatie verzorgen met betrekking tot wolven in ons land. Dit dient om een eenduidige berichtgeving te bevorderen en om in concrete situaties vlot te kunnen handelen. Het plan heeft betrekking op de communicatie vanuit elke provincie, vanuit BIJ12, IPO en Faunafonds. Gebruikers van dit communicatieplan zijn primair de beleids- en communicatiemedewerkers van deze organisaties. Zij treffen in dit plan informatie, dan wel richtlijnen over hoe en wat te communiceren in relatie tot wolven. Communicatie via/door andere partijen of organisaties valt buiten het bestek van dit plan, wordt daarom hooguit benoemd maar niet verder uitgewerkt. Het is immers voor de burger niet relevant en niet altijd duidelijk wie de afzender is van de informatie, zolang deze eenduidig is. Wel benoemd dit plan een aantal doelgroepen op wie de provinciale communicatie zich inhoudelijk richt.

Rol en taak provincies
De provincies zijn verantwoordelijk voor het faunabeleid in Nederland. Bij de streng beschermde wolf komt dat neer op (1) het nemen van maatregelen die nodig zijn om deze soort in stand te houden en (2) maatregelen die betrekking hebben op het voorkomen of vergoeden van (landbouw-)schade die de wolf veroorzaakt. Nederland moet leren samenleven met wolven in een context waarbinnen nog geen ervaring is opgedaan, namelijk een dichtbevolkt land met versnipperde en relatief kleine natuurgebieden en een hoogproductieve agrarische sector. Dit geeft vragen, onzekerheden en spanning in verschillende sectoren van de maatschappij. De communicatie vanuit de provincies is er op gericht om de maatschappij de zo goed mogelijk voor te bereiden op de komst van de wolf en te zorgen dat in ons land conflictarm met de wolf wordt samengeleefd, ook in een ‘lerende’ context.

Subdoelen

- Aanbieden van objectieve kennis aan doelgroepen als ‘basis’ voor oordeelsvorming en discussie.
- Context bieden (bijvoorbeeld vergelijking met hondenbeten) waardoor o.a. de ideeën die leven bij de doelgroep in beeld kunnen komen.
- Helderheid bieden over de rol van de overheid (belang van vertrouwen).
- Verstrekken van concrete informatie over mogelijke consequentie van wolf voor mens en mogelijke oplossingen.
- Doelgroepen aanzetten tot wenselijk gedrag (o.a. participatie).

Aandachtspunten

De komst van de wolf naar Nederland trekt veel mediaaandacht en geeft bij veel mensen angst en onzekerheid. ‘Kan ik nog wel veilig het bos in om te wandelen?’ , ‘wie vergoed mijn schaap?’ enz. Als vragen snel met juiste informatie beantwoord kunnen worden laten de provincies zien dat er op de komst van de wolf is geanticipeerd, dat schept vertrouwen in de overheid.

Communicatie over de terugkeer van de wolf in Nederland houdt rekening met de diversiteit in meningen over de wolf en is gericht op kennis, houding en gedrag. Voorlichting over wolven, een vorm van gericht communiceren met een bepaalde doelgroep, kan niet zonder objectieve informatie. In zijn algemeenheid geldt dat communicatie wordt gericht op groepen uit de samenleving, met bekende attitudes, overtuigingen, emoties en daarom ook informatiebehoeften. Als voorbeeld de

professionele schapenhouders: zij leven van de schapen en moeten alles doen om niet getroffen te worden in hun financiële middelen. Naast de overheid hebben ook de stakeholders een eigen verantwoordelijkheid om hun achterban te informeren.

Groeimodel

In het wolvendraaiboek worden verschillende fasen onderscheiden van herkolonisatie van Nederland door de wolf. Dit communicatieplan sluit daarop aan. In eerste instantie is het plan daarom beperkt tot een situatie met af en toe rondzwervende wolven in Nederland. Dit zal later als groeimodel worden uitgebreid met scenario's van territoriale wolven of een gevestigde roedel met jongen.

Fundament

Voor de maatschappij is het van belang dat iedereen die vanuit welke ingang ook bij de provincies (inclusief BIJ12, IPO, Faunafonds) aanklopt met vragen over aspecten van de wolf met een snel en eenduidig antwoord dan wel correcte doorverwijzing wordt beantwoord. Dit vraagt om een fundament met als minimumvariant informatie op de provinciale websites. Een voorbeeld van een al operationeel fundament staat op de website van de provincie Drenthe: http://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/wolf-drenthe/
Actie 1: alle provincies zorgen voor een informatie-fundament op hun websites met zowel op de eigen provincie toegespitste gegevens als een goede doorverwijzing naar BIJ12/Faunafonds en andere relevante informatiebronnen (bijvoorbeeld Wolven in Nederland). Aangezien heel Nederland binnen het bereik valt van rondzwervende wolven is dit fundament overal operationeel per 1 juni 2016.

Inhoudelijke strekking van het fundament bevat tenminste:

- komst van de wolf is niet onverwacht, past in ontwikkeling die we al verwachtten
- wolf is beschermde diersoort, hoort in onze natuur thuis, ver-/bejagen is geen optie
- wolven vormen in principe geen gevaar voor mensen
- instructie voor publiek, wat te doen (zowel eigen gedrag als registreren waarneming)
- instructie/doorverwijzing bij (vermeende) landbouwschade door mogelijke wolf

Kernboodschap

De wolf heeft zelf de weg terug naar Nederland gevonden. De wolf hoort bij onze natuur en vervult hier een belangrijke rol.

- De komst van de wolf kan een goede rol spelen in ons ecosysteem
- Wolf en mens kunnen goed samenleven
    - De wolf vermijdt mensen
- Vee is goed te beschermen, wel zijn hier middelen en materialen voor nodig en is er behoefte aan een goede compensatieregeling in geval van schade
- We zijn het samenleven met wolven niet meer gewend (gun elkaar de tijd)

Deze kernboodschap is wat de partijen achter WolvenInNederland en het IPO samenbrengt, maar sluit niet altijd aan bij de behoefte van verschillende doelgroepen in de maatschappij.

Communicatie Wolf fase 0;

Fase 0 omvat de periode waarin nog géén wolf in een gebied (een provincie of heel Nederland) is vastgesteld. Het is de voorbereidingsfase waarin wordt geanticipeerd op de komst van een wolf. Voor beleids- en communicatiedoeleinden is het vooral van belang om te weten welke voorbereidende activiteiten in deze fase plaatsvinden. Er is, afgezien van het eerder genoemde fundament, vooral sprake van passieve communicatie vanuit de provincies. Actieve communicatie en educatie over wolven is in deze periode geen taak of rol voor de provincies, maar kan worden overgelaten aan maatschappelijke organisaties, ieder vanuit de eigen verantwoordelijkheid en betrokkenheid.

wat gebeurt er?

- Publiek wordt via pers en andere kanalen geïnformeerd over de ontwikkelingen van de wolf in Duitsland.
- Publiek wordt via de pers en andere kanalen geïnformeerd over (vermeende) waarnemingen van wolven in Nederland.
- Passieve monitoring. Meldingen van burgers/boswachters/vrijwilligers worden verzameld en gevalideerd (waarneming.nl – wolven in Nederland – zoogdierenvereniging). Kansrijke meldingen worden nagetrokken dan wel met DNA geverifieerd.

wat doen de provincies?

- Geen actieve communicatie, voorbereiden draaiboek.
- Ontwikkelen van een netwerk met stakeholders (zowel landelijk als op regionaal niveau).
- Financiering DNA onderzoek (via faunafonds)
- Onderzoek naar preventieve mogelijkheden bescherming vee (faunafonds)
- Vastleggen 0-situatie bij schapenhouders (Limburg, Drenthe)

wat doen anderen?

- Rijk: juridische status wolf borgen en daarover communiceren
- Rijk: bevorderen internationale contacten/afstemming
- Faunafonds (of moet dat onder provincies?) voorbereiding/training/beleidsregels enz.
- WIN: communicatie, vooral via website informatie verstrekken aan publiek en pers.

Wat is nodig?

- Passieve communicatie: antwoord kunnen geven op persvragen, dan wel snel doorverwijzen naar het juiste loket. Provinciale communicatiemedewerkers, dan wel beleidsmedewerkers moeten de meest waarschijnlijke Q&A's op de plank hebben liggen. (concrete activiteit: zorgen dat elke provincie die Q&A's heeft liggen en zorgen dat elke provincie beschikt over de gewenste doorverwijzingen en contactpersonen)
- Een eenduidige boodschap. De ene organisatie moet niet met een ander verhaal komen dan een andere. Binnen het netwerk van stakeholders moet er overeenstemming zijn over tenminste de hoofdlijnen.
- Consensus binnen het netwerk van stakeholders dat er in principe geen ruchtbaarheid wordt gegeven aan meldingen die nog in onderzoek zijn (DNA enz), dan wel (als iets al in de

pers/sociale media opduikt) procesinformatie geven (het onderzoek duurt nog x-weken). Invalshoek: een melding is meest waarschijnlijk géén wolf, tot het tegendeel wordt bewezen.

risico's:

- het draait hier vooral om vertrouwen van burgers en boeren in de overheid. Dat vertrouwen wordt ondermijnd als er geen antwoord kan worden gegeven op "redelijke" vragen of als men het gevoel krijgt van het kastje naar de muur te worden gestuurd.

Speerpunten provinciale activiteiten:

1. opstellen draaiboek
2. ontwikkelen/uitbouwen netwerk. landelijk zijn hiervoor al goede kanalen/contacten met name via WIN, binnen provincies/regio's zullen ook rechtstreekse contacten gelegd moeten worden . Provinciale (beleids-)medewerkers moeten op voorhand weten wie in hun werkgebied aanspreekpunt zijn bij terreinbeheerders, veehouders enz. en vice-versa. Het opbouwen van zo'n netwerk kost tijd, snel mee beginnen!
3. inventariseren welke middelen concreet bij wie beschikbaar zijn voor vervolgonderzoek als er een (bewezen) wolf is aangetroffen. Dus: wie heeft de beschikking over cameravallen en/of waar staan die al? Welk budget is beschikbaar voor DNA onderzoek, wie gaat meefinancieren?

Actie 2: alle provincies hebben per 1 juni 2016 Q&A's op de plank liggen of al op de website geplaatst) en elke provincie beschikt over de gewenste doorverwijzingen en contactpersonen (provinciale aanspreekpunten bij terreinbeheerders, landbouworganisaties, politie enz .).

Communicatieaspect: met de diverse provinciale stakeholders/aanspreekpunten afspraken maken over wie wie en wanneer informeert en hoe bereikbaarheid is geborgd (uitwisselen 06 nummers, vervanging/achterwacht enz). Tevens afspraken met partners/stakeholders over berichtgeving in geval zich ontwikkelingen voordoen.

Actie 3: alle provincies hebben per 1 juni 2016 voor zichzelf operationeel zicht op de benodigde en beschikbare middelen om (vervolg-)onderzoek te kunnen uitvoeren als er een (waarschijnlijke/zekere) wolf is vastgesteld.

Communicatieaspect: passief; er kan antwoord worden gegeven op eventuele vragen over de voorbereiding. Met derden worden afspraken gemaakt over berichtgeving (bijvoorbeeld: op een cameraval van SBB wordt een wolf vastgelegd. Wie gaat dan wanneer met dat nieuws naar de pers en wie worden daarover vooraf al geïnformeerd?)

Communicatiemiddelen / activiteiten;

• Bereikbaar zijn voor vragen
• Waarnemingen melden
• Social media benutten
• Informatieverstrekking via schriftelijke media
• Informatieverstrekking via internet (websites, attentie via tijdschriften en email) en persberichten.
• Uitdelen folders (algemene en toegespitst op mogelijke situaties)

Communicatie Wolf fase 1;

Fase 1 betreft de waarschijnlijke/zekere aanwezigheid van een rondzwervende wolf in een gebied. De ervaring in maart 2015 in Drenthe en Groningen leert dat de verplaatsingssnelheid en –afstanden van een zwervende wolf zo groot zijn dat het van belang is om vanaf het eerste moment ook de buurprovincies (dan wel buurland) te betrekken of minimaal meteen te informeren.

Wat gebeurt er?

- Er is een bevestigde waarneming van een wolf in een provincie in Nederland.

Scenario 1: wolf is dood (bijv. verkeersongeval): Voor boeren/publiek in zoverre geruststellend dat dit dier geen potentieel gevaar meer vormt.

Scenario 2: wolf leeft: aanwezigheid bewezen door foto's /video of DNA, geen confrontatie met mensen of vee geweest.

Scenario 3: wolf leeft: aanwezigheid (direct of indirect –DNA sporen) bewezen door aanval op vee of huisdier (hond).

Wat doet de provincie?

- Bij elk van bovenstaande scenario's maakt het wel uit of het nieuws al via andere weg in de pers is gekomen of nog niet. Bij scenario 1 en 3 is er de grootste kans dat het snel in het nieuws komt. Bij 2 kan er mogelijk nog enige regie op plaatsvinden.
- Uitgangspunt van communicatie is dat de bronhouder (ontdekker) er "recht" op heeft om een waarneming als eerste naar buiten te brengen. Dus, als een SBB boswachter een wolf waarneemt/sporen(keutels) dan is SBB de organisatie die nieuws (na bevestiging van determinatie/DNA) als eerste naar buiten brengt. Het eerder opgebouwde netwerk en het vooral informeren hiervan dient er toe om te voorkomen dat andere organisaties/provincies onverwacht worden geconfronteerd met nieuws/pers.
- Provincies zullen bijna nooit bronhouder (waarnemer/ontdekker) zijn en moeten zich instellen op een secundaire reactie.
- Vooral bij scenario 3 is een snelle actie vanuit de provincie gewenst, helemaal als het nieuws al in de pers is.
- Bij levende wolf, opschaling onderzoek (tot op zekere hoogte) bevorderen om te kunnen vaststellen of een wolf nog in een bepaald gebied verblijft of al is doorgetrokken. Hierover kan in overleg met het netwerk ook worden gecommuniceerd naar het publiek (bijvoorbeeld wij zullen in natuurgebied x de komende 2 maanden met fotovallen proberen vast te stellen of de wolf er nog steeds verblijft). Als er na die tijd geen herbevestiging is dan wordt dat ook naar buiten gebracht (wolf vermoedelijk weer vertrokken).

Wat doen anderen?

Zo veel mogelijk naar provincies verwijzen

Faunafonds: scenario 1 geen rol, scenario 2 passieve communicatie (website), scenario 3 actief betrokken ivm taxatie/onderzoek. Communicatie vanuit het faunafonds richt zich primair op aspect van schadeafhandeling en voorlichting over preventieve mogelijkheden.

WIN: afhankelijk van scenario.

Wat is nodig?

Zie fase 0.

Bij aanval op vee (of vermoeden) snelle actie richting boer en publiek. Biedt ook een uitgelezen kans om de rol van de provincie (laat een gedeputeerde zelf proef-flexnetten bij een schapenhouder afleveren, pers er bij uitnodigen, boodschap = wij hebben er op geanticipeerd en laten veehouders niet aan hun lot over).

Bij bewezen wolf in een gebied vervolgonderzoek om te kunnen vaststellen of het dier zich nog in de omgeving bevindt.

Risico's

- Onzinverhalen in de pers. Provincies moeten hier actief op reageren. Dus, als er in redactionele stukken/bijdragen (radio/tv) evidente fouten/onwaarheden opduiken moeten provincies hier op reageren, idem bij evidente fouten/onwaarheden in ingezonden brieven. De provinciale reactie kan vaak volstaan met verwijzing naar correcte bronnen.

Speerpunten provinciale activiteiten

- Opschalen communicatie binnen regionaal netwerk, bevorderen informatieuitwisseling en afstemming van wie doet wat.
- Opschaling vervolgonderzoek ondersteunen.

Stappenplan

Actie	**Opmerkingen**
Binnenkomst melding bij communicatie Provincie	Kan door meerdere instanties gebeuren. Voorkeur gaat uit naar Wolven in Nederland met een zo compleet mogelijk beeld van de situatie.
Communicatie Provincie verzamelt indien onvolledige melding alle relevante informatie – aanpassen webite en Q&A's op de situatie	Met behulp van inhoudsdeskundige ambtenaar
Communicatie informeert (communicatie)netwerk en deelt de beschikbare informatie*	
Alle netwerkpartijen passen de informatie op website en in overige uitingen aan	
Communicatie zet woordvoerderslijn uit. Eventueel in samenwerking met betrokken gemeente of	- Gedeputeerde is het gezicht naar buiten, daar waar het gaat om beleid - Indien afgesproken, voert gemeente of

veiligheidsregio	Veiligheidsregio het woord over lokale incidenten / s.v.z. specieke wolf
Afstemmen met buurprovincies (dit is als het goed is ook al op ambtelijlk niveau gebeurd) – mogelijke vervolgstappen bespreken. De kans dat de wolf de grens van de provincie oversteekt is groot	Iedereen is op de hoogte van de woordvoeringslijn, (inhoud van) berichtgeving.
Opstellen en verspreiden persbericht	Kopie naar alle stakeholders, netwerk en overige IPO collega's
Berichtgeving via derden. Stakeholders informeren eigen achterban	

Werkwijze

Het netwerk wordt dagelijks geinformeerd over de stand van zaken. Iedere ochtend (of op een ander moment, indien nodig) wordt de communicatieafdeling geinformeerd over de stand van zaken door…?. De communicatieafdeling zal met de betrokken partijen op dat moment een woordvoeringslijn, en boodschap, bepalen voor die dag. Dit is natuurlijk geheel afhankelijk van de situatie (scenario 1, 2 of 3).

Wanneer het bevoegd gezag overdragen wordt op een andere partij, anders dan de eigen provincie, wordt hierop ook de woordvoerderslijn aangepast. De provincie zal niet het woord kunnen voeren over beslissingen die door een ander orgaan (bijv. burgemeester, veiligheidsregio) worden genomen. De provincie zal enkel over het provinciaal beleid het woord blijven voeren. Natuurlijk wordt wel ten alle tijden de provincie geinformeerd over de vervolgstappen en berichtgeving hierover.

Communicatieplan wolf provincies ***versie 25-05-2015***

In dit communicatieplan wordt beschreven op welke wijze de provincies, zowel individueel als gezamenlijk , de communicatie verzorgen met betrekking tot wolven in ons land. Dit dient om een eenduidige berichtgeving te bevorderen en om in concrete situaties vlot te kunnen handelen. Het plan heeft betrekking op de communicatie vanuit elke provincie, vanuit BIJ12, IPO en Faunafonds. Gebruikers (doelgroep) van dit communicatieplan zijn primair de beleids- en communicatiemedewerkers van deze organisaties. Zij treffen in dit plan informatie, dan wel richtlijnen over hoe en wat te communiceren in relatie tot wolven. Communicatie via/door andere partijen of organisaties valt buiten het bestek van dit plan, wordt daarom hooguit benoemd maar niet verder uitgewerkt. Wel benoemd dit plan een aantal doelgroepen op wie de provinciale communicatie zich inhoudelijk richt.

Rol en taak provincies

De provincies zijn verantwoordelijk voor het soortenbeleid. Bij de streng beschermde wolf komt dat neer op (1) het nemen van maatregelen die nodig zijn om deze soort in stand te houden en (2) maatregelen die betrekking hebben op het voorkomen of vergoeden van (landbouw-)schade die de wolf veroorzaakt. Nederland moet leren samenleven met wolven in een context waarbinnen nog geen ervaring is opgedaan, namelijk een dichtbevolkt land met versnipperde en relatief kleine natuurgebieden en een hoogproductieve agrarische sector. Dit geeft vragen, onzekerheden en spanning in verschillende sectoren van de maatschappij. De communicatie vanuit de provincies is er op gericht om de maatschappij het vertrouwen te geven dat de provincies goed weten waar ze mee bezig zijn, ook in een 'lerende' context.

Groeimodel

In het wolvendraaiboek worden verschillende fasen onderscheiden van herkolonisatie van Nederland door de wolf. Dit communicatieplan sluit daarop aan. In eerste instantie is het plan daarom beperkt tot een situatie met af en toe rondzwervende wolven in Nederland. Dit zal later als groeimodel worden uitgebreid met scenario's van territoriale wolven of een gevestigde roedel met jongen.

Fundament

Voor de maatschappij is het van belang dat iedereen die vanuit welke ingang ook bij de provincies (inclusief BIJ12, IPO, Faunafonds) aanklopt met vragen over aspecten van de wolf met een snel en eenduidig antwoord dan wel correcte doorverwijzing wordt beantwoord. Dit vraagt om een fundament met als minimumvariant informatie op de provinciale websites. Een voorbeeld van een al operationeel fundament staat op de website van de provincie Drenthe: http://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/wolf-drenthe/

Actie 1: alle provincies zorgen voor een informatie-fundament op hun websites met zowel op de eigen provincie toegespitste gegevens als een goede doorverwijzing naar BIJ12/Faunafonds en andere relevante informatiebronnen (bijvoorbeeld Wolven in Nederland). Aangezien heel Nederland binnen het bereik valt van rondzwervende wolven is dit fundament overal operationeel per 1 juni 2016.

Inhoudelijke strekking van het fundament bevat tenminste:

- komst van de wolf is niet onverwacht, past in ontwikkeling die we al verwachtten

- wolf is beschermde diersoort, hoort in onze natuur thuis, ver-/bejagen is geen optie
- wolven vormen in principe geen gevaar voor mensen
- instructie voor publiek, wat te doen (zowel eigen gedrag als registreren waarneming)
- instructie/doorverwijzing bij (vermeende) landbouwschade door mogelijke wolf

Wolf fase 0

Fase 0 omvat de periode waarin nog géén wolf in een gebied (een provincie of heel Nederland) is vastgesteld. Het is de voorbereidingsfase waarin wordt geanticipeerd op de komst van een wolf. Voor beleids- en communicatiedoeleinden is het vooral van belang om te weten welke voorbereidende activiteiten in deze fase plaatsvinden. Er is, afgezien van het eerder genoemde fundament, vooral sprake van passieve communicatie vanuit de provincies. Actieve communicatie en educatie over wolven is in deze periode geen taak of rol voor de provincies, maar kan worden overgelaten aan maatschappelijke organisaties, ieder vanuit de eigen verantwoordelijkheid en betrokkenheid.

wat gebeurt er?

- publiek wordt via pers en andere kanalen geïnformeerd over de ontwikkelingen van de wolf in Duitsland.
- publiek wordt via de pers en andere kanalen geïnformeerd over (vermeende) waarnemingen van wolven in Nederland.
- passieve monitoring. Meldingen van burgers/boswachters/vrijwilligers worden verzameld en gevalideerd (waarneming.nl – wolven in Nederland – zoogdierenvereniging). Kansrijke meldingen worden nagetrokken dan wel met DNA geverifieerd.

wat doen de provincies?

- geen actieve communicatie, voorbereiden draaiboek.
- ontwikkelen van een netwerk met stakeholders (zowel landelijk als op regionaal niveau).
- financiering DNA onderzoek (via faunafonds)
- onderzoek naar preventieve mogelijkheden bescherming vee (faunafonds)
- vastleggen 0-situatie bij schapenhouders (Limburg, Drenthe)

wat doen anderen?

- rijk: juridische status wolf borgen en daarover communiceren
- rijk: bevorderen internationale contacten/afstemming
- faunafonds (of moet dat onder provincies?) voorbereiding/training/beleidsregels enz.
- WIN: communicatie, vooral via website informatie verstrekken aan publiek en pers.

wat is nodig?

- passieve communicatie: antwoord kunnen geven op persvragen, dan wel snel doorverwijzen naar het juiste loket. Provinciale communicatiemedewerkers, dan wel beleidsmedewerkers

moeten de meest waarschijnlijke Q&A's op de plank hebben liggen. (concrete activiteit: zorgen dat elke provincie die Q&A's heeft liggen en zorgen dat elke provincie beschikt over de gewenste doorverwijzingen en contactpersonen)
- een eenduidige boodschap. De ene organisatie moet niet met een ander verhaal komen dan een andere. Binnen het netwerk van stakeholders moet er overeenstemming zijn over tenminste de hoofdlijnen.
- consensus binnen het netwerk van stakeholders dat er in principe geen ruchtbaarheid wordt gegeven aan meldingen die nog in onderzoek zijn (DNA enz), dan wel (als iets al in de pers/sociale media opduikt) procesinformatie geven (het onderzoek duurt nog x-weken). Invalshoek: een melding is meest waarschijnlijk géén wolf, tot het tegendeel wordt bewezen.

risico's:

- het draait hier vooral om vertrouwen van burgers en boeren in de overheid. Dat vertrouwen wordt ondermijnd als er geen antwoord kan worden gegeven op "redelijke" vragen of als men het gevoel krijgt van het kastje naar de muur te worden gestuurd.

Speerpunten provinciale activiteiten:

1. opstellen draaiboek
2. ontwikkelen/uitbouwen netwerk. landelijk zijn hiervoor al goede kanalen/contacten met name via WIN, binnen provincies/regio's zullen ook rechtstreekse contacten gelegd moeten worden . Provinciale (beleids-)medewerkers moeten op voorhand weten wie in hun werkgebied aanspreekpunt zijn bij terreinbeheerders, veehouders enz. en vice-versa. Het opbouwen van zo'n netwerk kost tijd, snel mee beginnen!
3. inventariseren welke middelen concreet bij wie beschikbaar zijn voor vervolgonderzoek als er een (bewezen) wolf is aangetroffen. Dus: wie heeft de beschikking over cameravallen en/of waar staan die al? Welk budget is beschikbaar voor DNA onderzoek, wie gaat meefinancieren?

Actie 2: alle provincies hebben per 1 juni 2016 Q&A's op de plank liggen of al op de website geplaatst) en elke provincie beschikt over de gewenste doorverwijzingen en contactpersonen (provinciale aanspreekpunten bij terreinbeheerders, landbouworganisaties, politie enz .).

Communicatieaspect: met de diverse provinciale stakeholders/aanspreekpunten afspraken maken over wie wie en wanneer informeert en hoe bereikbaarheid is geborgd (uitwisselen 06 nummers, vervanging/achterwacht enz). Tevens afspraken met partners/stakeholders over berichtgeving in geval zich ontwikkelingen voordoen.

Actie 3: alle provincies hebben per 1 juni 2016 voor zichzelf operationeel zicht op de benodigde en beschikbare middelen om (vervolg-)onderzoek te kunnen uitvoeren als er een (waarschijnlijke/zekere) wolf is vastgesteld.

Communicatieaspect: passief; er kan antwoord worden gegeven op eventuele vragen over de voorbereiding. Met derden worden afspraken gemaakt over berichtgeving (bijvoorbeeld: op een cameraval van SBB wordt een wolf vastgelegd. Wie gaat dan wanneer met dat nieuws naar de pers en wie worden daarover vooraf al geïnformeerd?)

Wolf fase 1

Fase 1 betreft de waarschijnlijke/zekere aanwezigheid van een rondzwervende wolf in een gebied. De ervaring in maart 2015 in Drenthe en Groningen leert dat de verplaatsingssnelheid en –afstanden van een zwervende wolf zo groot zijn dat het van belang is om vanaf het eerste moment ook de buurprovincies (dan wel buurland) te betrekken of minimaal meteen te informeren.

Wat gebeurt er?

- Er is een bevestigde waarneming van een wolf ergens in Nederland.

scenario 1: wolf is dood (bijv. verkeersongeval): Voor boeren/publiek in zoverre geruststellend dat dit dier geen potentieel gevaar kan vormen.

scenario 2: wolf leeft: aanwezigheid bewezen door foto's /video of DNA, geen confrontatie met mensen of vee geweest.

scenario 3: wolf leeft: aanwezigheid (direct of indirect –DNA sporen) bewezen door aanval op vee of huisdier (hond).

Wat doen de provincies?

- bij elk van bovenstaande scenario's maakt het wel uit of het nieuws al via andere weg in de pers is gekomen of nog niet. Bij scenario 1 en 3 is er de grootste kans dat het snel in het nieuws komt , bij 2 kan er mogelijk nog enige regie op plaatsvinden.
- Uitgangspunt van communicatie is dat de bronhouder (ontdekker) er "recht" op heeft om een waarneming als eerste naar buiten te brengen. Dus, als een SBB boswachter een wolf waarneemt/sporen(keutels) dan is SBB de organisatie die nieuws (na bevestiging van determinatie/DNA) als eerste naar buiten brengt. Het eerder opgebouwde netwerk dient er toe om te voorkomen dat andere organisaties/provincies onverwacht worden geconfronteerd met nieuws/pers.
- Provincies zullen bijna nooit bronhouder (waarnemer/ontdekker) zijn en moeten zich instellen op een secundaire reactie.
- Vooral bij scenario 3 is een snelle actie vanuit de provincie gewenst, helemaal als het nieuws al in de pers is.
- Bij levende wolf, opschaling onderzoek (tot op zekere hoogte) bevorderen om te kunnen vaststellen of een wolf nog in een bepaald gebied verblijft of al is doorgetrokken. Hierover kan in overleg met het netwerk ook worden gecommuniceerd naar het publiek (bijvoorbeeld wij zullen in natuurgebied x de komende 2 maanden met fotovallen proberen vast te stellen

of de wolf er nog steeds verblijft). Als er na die tijd geen herbevestiging is dan wordt dat ook naar buiten gebracht (wolf vermoedelijk weer vertrokken).

Wat doen anderen?

Rijk: vooral naar provincies verwijzen

Faunafonds: scenario 1 geen rol, scenario 2 passieve communicatie (website), scenario 3 actief betrokken ivm taxatie/onderzoek. Communicatie vanuit het faunafonds richt zich primair op aspect van schadeafhandeling en voorlichting over preventieve mogelijkheden.

WIN: afhankelijk van scenario.

Wat is nodig?

zie fase 0.

bij aanval op vee (of vermoeden) snelle actie richting boer en publiek. Biedt ook een uitgelezen kans om gedeputeerde te laten profileren (laat een gedeputeerde zelf proef-flexnetten bij een schapenhouder afleveren, pers er bij uitnodigen, boodschap = wij hebben er op geanticipeerd en laten veehouders niet aan hun lot over).

bij bewezen wolf in een gebied vervolgonderzoek om te kunnen vaststellen of het dier zich nog in de omgeving bevindt.

Risico's

- onzinverhalen in de pers. Provincies moeten hier actief op reageren. Dus, als er in redactionele stukken/bijdragen (radio/tv) evidente fouten/onwaarheden opduiken moeten provincies hier op reageren, idem bij evidente fouten/onwaarheden in ingezonden brieven. De provinciale reactie kan vaak volstaan met verwijzing naar o.i. correcte bronnen.

Speerpunten provinciale activiteiten

- opschalen communicatie binnen regionaal netwerk, bevorderen informatieuitwisseling en afstemming van wie doet wat.
- opschaling vervolgonderzoek ondersteunen.

Concept agenda wolven-overleg 17 april 2014
Aanvang: 13.00 uur
Locatie: Bij12, Achter de Dijk

1 mededelingen en vaststellen agenda
- BACVP 6 februari 2014 (zie bijlage)
- Kamerbrief Wolf 27 maart 2014 (zie bijlage)

2 kamervragen van Heerema en Lodders (VVD) over de wolf
niet als bijlage meegestuurd omdat complete definitieve versie nog niet beschikbaar is

3 Q&A's over wolf voor websites EZ en IPO (zie bijlage)

4 verzoek platform 'Wolven in Nederland' aan provincies (zie bijlage)
besluit BAC VP: De genoemde regiegroep laten onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren.

5 aanbevelingen uit rapport 'voorstel voor een wolvenplan voor Nederland 2.0'
bijlage is het document dat [redacted] en [redacted] voor de Kerst gedeeltelijk hebben ingevuld

6 communicatie
besluit BAC VP: bij communicatiedeskundigen van provincies het initiatief leggen om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan.

7 rondvraag

8 afspraken en volgend overleg

Met de trein is het Bij12-gebouw het best bereikbaar als je vanaf het perron niet met de roltrap omhoog gaat richting Jaarbeurs, maar tegen de stroom van mede-reizigers in richting het 'Movaresgebouw' loopt. Aan het einde van het perron, geven borden de richting "Leidseveer" al aan. Aan het einde van het voetgangerstunneltje kom je uit bij de Mediamarkt en daar steek je linksaf bij de verkeerslichten de weg over en volg je de weg ca. 500 meter tot aan het 'Movaresgebouw', ingang Leidseveer 2-10. Bij de receptie aanmelden.

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Op 17 september 2020

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Agenda

Betreft	
Vergaderdatum en -tijd	17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie	Teamsoverleg
Deelnemers	– Peter Drenth (Gld), voorzitter – Henk Staghouwer (Gr), Klaas Fokkinga / Douwe Hoogland (Fr), Gert Harm ten Bolscher (Ov), Henk Jumelet (Dr), Harold Hofstra (Fl), Hanke Bruins Slot (Utr), Esther Rommel (NH), Berend Potjer (ZH), Anita Pijpelink (Zld), Ellies Lemkes-Straver (NBr), Hubert Mackus (Li) – Wim Brenkman, voorzitter AAC VP – [redacted] (IPO) Jolinda van der Endt (BIJ12)
Verhinderd	

buiten reikwijdte

Agenda

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Vergaderdatum en -tijd: 17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie: Teamsoverleg

buiten reikwijdte

Agenda

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Vergaderdatum en -tijd: 17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie: Teamsoverleg

3. Hamerstukken

a. Stand van zaken Wolvendossier

Kern van het onderwerp

Vooruitlopend op de BAC VP 22 oktober 2020, waarin de werkgroep natuurwetgeving/AAC VP de BAC VP zal adviseren ten aanzien van een aantal aspecten ten aanzien van de wolf (o.a. instellen landelijk wolvenoverleg, actualisatie Interprovinciaal wolvenplan) wordt de BAC VP nu geïnformeerd over de (tussen)stand van zaken. Daarnaast wordt de BAC VP verzocht in te stemmen met het opstarten van een landelijk wolvenoverleg.

Voorstel/gevraagd besluit

De BAC VP wordt gevraagd:

1. In te stemmen met:
   a. het instellen van een landelijk wolvenoverleg en dit aan betrokken stakeholders als o.a. LTO te communiceren;
   b. uitwerken van nadere voorstellen ten aanzien van taakopvatting, samenstelling en voorzitterschap;
2. Kennis te nemen van de stand van zaken van uitwerking opgaven en vraagstukken inzake het wolvendossier.

NB: na het verzenden van de vergaderstukken voor de BAC VP 17 september 2020 vindt nog de werkgroep natuurwetgeving plaats waar deze geagendeerd is. Eventuele uitkomsten daaruit die voor de BAC VP relevant zijn, zullen op passende wijze met de BAC VP gedeeld worden.

buiten reikwijdte

Beste meneer [redacted]

Bedankt voor het stellen van uw vragen. Helaas was ik maandagochtend in overleg dus kon ik mijn telefoon niet aannemen. Uit uw beide mails haal ik de volgende vragen:

1. Hebben hobbyhouders recht op vergoeding van faunaschade door wolven.
   1a. Zo nee, wat wordt dan onder hobby-boeren verstaan?

2. In hoeverre worden dierhouders gehouden aan de voorwaarde in art. 4.5 sub 1; dat de eigenaar zelf ook maatregelen geacht worden te nemen tegen de wolf.

3. Krijgen de eigenaren die in het kader van de wolf schade melden ook vergoeding uitgekeerd als de wolf niet als predator geïdentificeerd kan worden met DNA?

4. Kunnen schapenhouders op dit moment een tegemoetkoming krijgen voor de preventieve maatregelen die zij eventueel acht worden te nemen tegen de wolf?

5. Hoe gaat de provincie om met leges bij het melden van faunaschade in het algemeen?
   5a. kan deze na inleg ervan direct geclaimd worden?

6. Is er bij schade door wilde zijnen recht op faunaschade-vergoeding?

De beantwoording van de vragen is als volgt:

1. In het geval van aangetoonde schade door een wolf wordt er in het huidige beleid een uitzondering gemaakt op de algemene beleidsregel dat alleen bedrijfsmatige schade wordt vergoed: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten, voor zover dat past binnen de mogelijkheden die de EU-regels hiervoor bieden.

2. In het huidige beleid worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van BIJ12 bij schade van een wolf. Dit besluit is door de BACVP genomen omdat zwervende wolven in korte tijd ongezien lange afstanden kunnen afleggen en het daarom niet is te voorspellen waar wolven zullen verschijnen en waar ze schade zullen veroorzaken.

3. Een tegemoetkoming voor faunaschade wordt verleend indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of genetisch materiaal) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld wanneer een genetische test geen uitsluitsel biedt) door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt een tegemoetkoming afgewezen. In de situatie dat er onvoldoende DNA-materiaal wordt verzameld, zijn er dus nog andere manieren om aan te tonen of de faunaschade is veroorzaakt door een wolf waardoor een dierhouder toch in aanmerking kan komen voor een schadevergoeding.

4. Op dit moment krijgen dierhouders in gebieden met rondzwervende wolven geen vergoeding voor het nemen van maatregelen om faunaschade van een wolf te voorkomen.

5. De provincie Drenthe wil het huidige behandelbedrag van € 300,- omzetten in een statiegeldregeling. Daar waar een schade terecht wordt geclaimd ontvangt de aanvrager de € 300,- retour bij de uitbetaling van de schade.

6. Bij12 is verantwoordelijk voor de afhandeling van faunaschade. Zij toetsen de tegemoetkomingsaanvragen aan de Beleidsregels Wet natuurbescherming provincie Drenthe. U verwijst in met deze specifieke vraag hoogstwaarschijnlijk naar artikel 5.6:

   'Artikel 5.6 Gevallen waarin geen tegemoetkoming wordt verleend
   In de volgende gevallen wordt geen tegemoetkoming verleend: c. indien de schade is aangericht door een natuurlijk in het wild levende beschermde diersoort waarvoor Gedeputeerde Staten krachtens artikel 3.18 van de wet opdracht hebben gegeven om de omvang van de populatie van soorten te beperken; '

   De provinciale opdracht verleend voor het handhaven van de 0-stand is een opdracht krachtens artikel 3.18 van de Wet natuurbescherming. Dit betekent dat in deze gevallen géén tegemoetkoming wordt verleend.

Ik hoop uw vragen zo voldoende beantwoord te hebben.

Met vriendelijke groet,

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

GS-stuk

Algemene gegevens		***Teammanager***
Opsteller		Jordan Jumelet
Team	Landelijk Gebied	
Datum	vrijdag 3 april 2020	*Paraaf en advies*
Uiterste behandeldatum in GS: 14 april		*Akkoord:* *Bespreken:*
Toelichting: ivm afgesproken reactietermijn met de betrokken partijen		

Verwijzing naar speerpunt coalitieakkoord/programma begroting	***Akkoord portefeuillehouder***
7. Dynamiek in leefomgeving	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	***Akkoord provinciesecretaris***
1.	Wim Brenkman
2.	
3.	

Archivering		***Communicatie***
Soort overeenkomst: *Looptijd overeenkomst:*	Niet van toepassing	*Openbaar:* Nee
Datum:	*Registratienummer:*	*Persbericht:* *Ja*
	nr.	*Bekendmaking:Nee*
	nr.	

Onderwerp

Reactie op Advies Ronde tafel Wolf

Advies

1 In te stemmen met de bijgevoegde reactie op het advies vanuit de Ronde Tafel Wolf.
2. Te starten met de werving en leden van een voorbereidende gebiedscommissie in Drenthe.
3. €50.000 euro beschikbaar te stellen als werkbudget voor de voorbereidende gebiedscommissie om te starten met een voorlopers-regeling. Dekking hiervoor is voorzien uit de opgave Natuurlijk Platteland, post PM.

Beslissing GS

Inleiding

a. Algemeen

Sinds 2015 doen zwervende wolven Drenthe aan, dit is te zien in het aantal meldingen bij platforms zoals Wolven in Nederland, maar ook in het toenemende aantal incidenten met faunaschade die veroorzaakt worden door wolven. Ervaring in Duitsland leert dat het nemen van preventieve maatregelen werkt om faunaschade te voorkomen. Ook voor schapenhouders in Drenthe ontstaat de noodzaak om te starten met het nemen van preventieve dat wil zeggen: het aanleggen van wolf werende afrastering om schapen tegen aanvallen te beschermen).

De provincie is onder de wet natuurbescherming verantwoordelijk voor de bescherming van de wolf. Vanuit deze rol heeft ook de provincie een belang bij het nemen van preventieve maatregelen onder schapenhouders. Het voorkomen van Faunaschade vergroot de kans dat wolven in Nederland kunnen voortbestaan en verkleint de kans op maatschappelijke discussie.

De provincie is sinds 2015 al regelmatig in overleg met vertegenwoordigers van de schapensector over hoe om te gaan met de wolf in Drenthe. Sinds het vaststellen van het tweede interprovinciaal wolvenplan is, vanuit dat overleg, een werkgroep gevraagd advies uit te brengen over de situatie in Drenthe. Dit advies is op 11 februari 2020 overhandigd aan de provincie Drenthe en omvat verschillende aspecten die in de reactie op het advies uit zijn gewerkt

b. Europese aspecten
De wolf (Canis Lupis) is beschermd onder bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn.

c. Economie/werkgelegenheid
Niet van toepassing

d. Participatie
Verschillende sectorvertegenwoordigers en vrijwilligersinstanties hebben zich ingezet om het advies voor de provincie te ontwikkelen, en zullen zo ook betrokken worden bij de implementatie van de reactie op het advies en de actiepunten die daaruit volgen.

Advies

1. In te stemmen met de bijgevoegde reactie op het advies vanuit de Ronde Tafel Wolf.
2. Te starten met de werving en leden van een voorbereidende gebiedscommissie in Drenthe.
3. €50.000 euro beschikbaar te stellen als werkbudget voor de voorbereidende gebiedscommissie om te starten met een voorlopers-regeling. Dekking hiervoor is voorzien uit de opgave Natuurlijk Platteland, post PM

Doelstelling uit de begroting

7.2.02 Behoud en herstel Flora en fauna

Argumenten

1. In overeenstemming met de nummering van de punten in de bijlage “reactie op advies Ronde tafel”:
   1.1 De voorgestelde maatregelen komen overeen met de aanbevelingen die interprovinciaal worden gegeven voor het nemen van wolf-werende maatregelen.
   1.2 Verder uitgewerkt bij de argumenten voor besluit 3.
   1.3 Verder uitgewerkt bij de argumenten voor besluit 2.
   1.4 De Raad van State heeft in twee verschillende gevallen geoordeeld dat alleen directe schade door wilde dieren wordt vergoed. Op dit moment speelt er een zaak tussen de provincie en een schapenhouder waarin de hoogte (en onderdelen) van de vergoeding opnieuw tegen het licht gehouden worden. Tijdens het overleg met de belanghebbenden op 11 februari is afgesproken de uitkomsten van deze zaak af te wachten.
   1.5 De voorbereidende gebiedscommissie (besluit 2) zal gevraagd worden te adviseren over een totaalaanpak voor de omgang met preventieve maatregelen en de mogelijkheden voor vergoeding daarvoor. De kosten voor onderhoud kunnen in deze adviesvraag worden meegenomen.
   1.6 Het blijven verkennen van de ecologische betekenis van de wolf in Drenthe is ook iets waar de provincie belang bij heeft. Met name de gevolgen voor de wildstand en faunaschade bij landbouwhuisdieren maar ook de gevolgen voor (eco)toerisme leveren belangrijke informatie.
   1.7 Het vangen en “zenderen” van wolven in Drenthe kent veel praktische en juridische bezwaren en onmogelijkheden. Toch is de provincie door de belanghebbenden gevraagd om deze optie verder te verkennen.

2. De gebiedscommissie zoals bedoeld in het interprovinciaal wolvenplan is, na vestiging van een wolf, verantwoordelijk voor het inrichten van het gebiedsproces De belangrijkste taken zijn het opzetten van schadepreventie, voorlichting en advies. Vooralsnog is er in Drenthe geen wolventerritorium vastgesteld.
   2.1 Op dit moment liggen er wel een aantal taken ter voorbereiding van zo’n gebiedsproces, waardoor de provincie met de sector kan anticiperen op de vestiging van wolven in Drenthe en sneller kan handelen wanneer dat het geval is.
   2.2 Met het vaststellen van een voorbereidende gebiedscommissie kunnen taken zoals het uitvoeren van een voorlopers-regeling en het uitwerken van een totaalaanpak voor het vergoeden van preventieve maatregelen bij deze commissie worden belegd. Dit vergroot het draagvlak voor de uiteindelijk gekozen aanpak en zorgt ervoor dat de capaciteit die vanuit de provincie nodig is voor deze vraagstukken vermindert, en vanuit de huidige formatie kan worden gedekt.

3 De voorlopers-regeling willen we op dezelfde wijze toepassen als de provincie Gelderland, die in 2019 al te maken kreeg met gevestigde wolven op de Veluwe. Via deze regeling worden dierhouders beloond als zij in een vroeg stadium preventieve maatregelen te nemen, door vergoeding van de materiaalkosten Hiervoor krijgt de gebiedscommissie een werkbudget , en treedt zij met de dierhouder in overleg over wat er per specifiek geval nodig is.
   3.1 De voorwaarde voor de regeling is dat de betrokken dierhouders een ambassadeurs-functie vervullen naar de rest van de sector, waardoor de drempel tot het nemen van preventieve maatregelen voor andere dierhouders in een gebied kleiner wordt.
   3.2 Daarnaast biedt een voorlopers-regeling de mogelijkheid voor de provincie ervaring op te doen met het nemen van preventieve maatregelen in Drenthe, en biedt het waardevolle informatie voor nadere besluitvorming over de verdere aanpak wanneer er sprake is van een gevestigde wolf.

3.3 Bovendien biedt een voorlopers-regeling de mogelijkheid voorwaarden te stellen aan de locatie waar de regeling van toepassing is. Daardoor kunnen er maatregelen worden genomen op plekken waar veel schade is door zwervende wolven, die bij een territorium-gebonden aanpak buiten de boot zouden kunnen vallen.

3.4 Tot slot biedt het werken met een voorlopers-regeling tijd om samen met de voorbereidende gebiedscommissie tot een totaalaanpak te komen, terwijl de dierhouders met de hoogste urgentie wel al geholpen kunnen worden.

.

Tijdsplanning

De reactie op het advies zal naar de belanghebbenden en via een persbericht kenbaar worden gemaakt. De voorbereidende gebiedscommissie zal voor het zomerreces worden aangesteld en daarbij zullen de afspraken over het uitvoeren van de voorlopers-regeling gemaakt worden. De rest van het jaar zal de voorlopers-regeling in uitvoering worden gebracht en zal er samen met de voorbereidende gebiedscommissie toe gewerkt worden naar een totaalaanpak.

Financiën

Wordt uit de bestaande begroting gedekt.

Bijlagen

Bijlagen

1. Reactie advies ronde tafel wolf
2. Document bescherming Schapen en Geiten
3. Adviesdocument ronde tafel 11 februari

Risico's

1. Nvt
2. Nvt.
3. De voorlopers-regeling zoals die ook in Gelderland is gehanteerd is op basis van wederzijds vertrouwen. De provincie/gebiedscommissie en de dierhouder komen samen tot een besluit wat er nodig is, de dierhouder schaft deze materialen aan en via het werkbudget van de gebiedscommissie worden deze kosten weer terugbetaald. Dit betekent dat er geen contracten aan deze aanpak ten grondslag liggen. Daardoor kan het budget flexibel ingezet worden en kunnen alle dierhouders in hun materialen worden voorzien, maar hierdoor ontstaat er ook een risico met betrekking tot de hoogte van de kosten en vergoedingen. Hier zullen duidelijke afspraken over moeten worden gemaakt met de voorbereidende gebiedscommissie.

Kanttekeningen vanuit de organisatie

Niet van toepassing.

Tekst openbare besluitenlijst

Niet van toepassing.

Verzenden

Als je het hele sjabloon hebt ingevuld en je alle opmerkingenballonnen in de kantlijn in één keer wilt verwijderen, dubbelklik dan hieronder. Alle opmerkingenballonnen in de kantlijn worden zo uit het document verwijderd.

Dubbelklik ***hier*** om de opmerkingenballonnen te verwijderen.

Concept programma

19:00-19:30 Welkom en stand van zaken

19:30-20:15 Presentatie advies werkgroep met discussie

20:15-20:45 Afstemming vervolgproces + Woordvoering

20:45-21:00 Rondvraag en sluiting.

Gebiedsgericht preventieplan wolvenschade Drenthe

Concept; Versie 12 maart 2021

Voorwoord

Ntb.

Inhoudsopgave

Voorwoord 2
Samenvatting 4
1. Aanleiding 5
Juridisch kader 5
Provinciale verantwoordelijkheid 5
Schadepreventieplan 5
Doel van het gebiedsgericht schadepreventieplan 6
Wolvenschade in Drenthe 6
2. Het bestuurlijke proces in Drenthe 7
3. Risicogebied in Drenthe 8
Gedrag van wolven in het gebied 9
Landbouwhuisdieren: schapen en geiten in het risicogebied 9
4. Preventieve maatregelen 10
Soorten preventieve maatregelen 10

Samenvatting

1. Aanleiding

Sinds de jaren negentig komt de wolf weer in ons buurland Duitsland voor. In 2000 werd daar de eerste voortplanting geconstateerd en sindsdien is het leefgebied van de wolf in Duitsland uitgebreid. Vanaf 2015 zijn sporen van zwervende wolven gesignaleerd in de verschillende delen van ons land. In 2016 hebben provincies een op zwervende wolven gericht wolvenplan opgesteld. De verwachting dat de wolf zich weer definitief in ons land zou kunnen vestigen was voor het Interprovinciaal Overleg (IPO) aanleiding om het Interprovinciaal Wolvenplan te vernieuwen. Dit plan is begin 2019 door het IPO-bestuur vastgesteld en geeft richting aan een gezamenlijke beleidsuitvoering van provinciale taken rondom de wolf.

Juridisch kader

De wolf is aangewezen als beschermde diersoort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Europese Habitatrichtlijn. De wolf wordt daarnaast internationaal beschermd door het Verdrag van Washington (CITES) (ref. 1) waarin bepalingen staan voor het vervoeren van dode of levende wolven of delen daarvan. In Nederland is de wolf in 2014 aangewezen als beschermde inheemse diersoort. (ref. 2) Het opzettelijk doden, vangen of verstoren van wolven is verboden op grond van artikelen 3.5 en 3.6 van de Wet natuurbescherming. Op grond van artikel 7.8 van de Wet natuurbescherming is de Nederlandse strafwet van toepassing op eenieder die zich in de exclusieve economische zone schuldig maakt aan overtreding van regels gesteld bij of krachtens de artikelen 3.5 en 3.6 van die wet.

Provinciale verantwoordelijkheid

De provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid voor wolven op het Nederlandse grondgebied. De provincies zijn ook verantwoordelijk voor het beleid voor tegemoetkoming in de landbouwschade die door de wolf wordt veroorzaakt. Het Interprovinciaal wolvenplan is opgesteld om kaders te schetsen voor hoe de provincies omgaan met die verantwoordelijkheid.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden die voortvloeien uit het wolvenplan wordt de uitvoeringsorganisatie BIJ12 ingezet door de twaalf provincies. Zij ondersteunt provincies bij de uitvoering van diverse gemeenschappelijke taken, met name op het gebied van vitaal platteland. BIJ12 voert in het kader van het wolvenplan in mandaat van de provincies taken uit op het vlak van faunaschade door wolven: inname van meldingen, onderzoek naar schade, bepaling van de omvang van de schade en de financiële tegemoetkoming in de schade. Ook monitort BIJ12 de ontwikkeling van de wolf in Nederland en de schade voor dierhouders als gevolg daarvan.

Schadepreventieplan

In het kader van financiële tegemoetkoming in schade van dierhouders, stelt het Interprovinciaal wolvenplan voor om de komende jaren, tot 1 januari 2022, te gebruiken om dierhouders voor te bereiden op de komst van de wolf en om ervaring op te doen met gebiedsgerichte schadepreventieplannen. Dit vormt het kader voor het plan dat voor u ligt. Dit plan is een gebiedsgericht schadepreventieplan: het richt zich specifiek op preventie van schade aan landbouwhuisdieren in het aangewezen gebied met een verhoogd risico op schade. Indien in de toekomst de grenzen van het gebied eventueel wijzigen op grond van waarnemingen, dan zal het plan ook van toepassing zijn op het aangepaste gebied.

Doel van het gebiedsgericht schadepreventieplan

Doel van het plan is het helpen voorkomen van schade door wolven bij landbouwhuisdieren door effectieve preventieve maatregelen te omschrijven die dierhouders kunnen treffen. De focus van het plan ligt in eerste instantie op schapen en geiten. Het preventieplan vormt het kader voor de subsidieregeling die Gedeputeerde Staten Drenthe hebben vastgesteld. Daarin staan dan concrete regels voor financiële bijdragen aan dierhouders voor het treffen van preventieve maatregelen.

In dit plan worden geen uitspraken gedaan over de wenselijkheid of onwenselijkheid van de komst van de wolf in Nederland en specifiek in Drenthe. Dit plan richt zich op maatregelen die eraan moeten bijdragen dat in het aangewezen risicogebied schade van dierhouders wordt voorkomen. Voorkomen is beter dan genezen. Preventieve maatregelen die met steun van de provincie worden genomen, kunnen de schade aan landbouwhuisdieren verkleinen en verdienen de voorkeur boven vergoeding van schade achteraf.

Bij het opstellen van het plan is het gebiedsgericht preventieplan wolvenschade Veluwe (ref. 17), dat op 12 mei 2020 door GS van Gelderland is goedgekeurd, als model gebruikt. Daar waar van toepassing is het plan aangepast op de Drentse situatie.

Wolvenschade in Drenthe

Sinds het bezoek van wolf GW386M, de zogenaamde ‘wanderwolf’ (wandelwolf), in maart 2015 hebben er 38 middels DNA onderzoek bewezen aanvallen op schapen plaatsgevonden met in totaal 154 dode schapen (bijlage 1). Daarnaast zijn er nog 3 aanvallen in april en mei 2020 door BIJ12 in onderzoek waarvan de uitslag nog niet bekend is.

1. Schade in Drenthe Benneveld, 26 maart 2018

2. Het bestuurlijke proces in Drenthe

Naar aanleiding van een reeks aanvallen door wolven in het voorjaar van 2018 heeft op 23 mei 2018 een ronde tafel bijeenkomst tussen de gedeputeerde, vertegenwoordigers van landbouw- en natuurorganisaties en een aantal schapenhouders plaatsgevonden om de problemen rond de komst van de wolf te bespreken. De provincie heeft daarna noodsets en wild camera's aangeschaft om aan dierhouders beschikbaar te stellen als zij te maken hebben gehad met een zwervende wolf. Om zo herhaalaanvallen te voorkomen.

In totaal hebben er vier ronde tafel bijeenkomsten plaats gevonden. Tijdens de laatste ronde tafelbijeenkomst op 11 februari 2020 heeft een werkgroep van dierhouders en vertegenwoordigers van landbouw- en natuurorganisaties een aantal aanbevelingen gedaan.

De belangrijkste aanbevelingen waren:

1. Normen voor de uitvoering van wolfwerende rasters (120 cm hoog en 4500 V spanning)
2. Het per direct starten met de aanleg van wolfwerende rasters ook al is er van vestiging van een wolf in Drenthe nog geen sprake
3. Het per direct verstrekken van provinciale bijdrage van minstens € 100.000,- voor het opstarten van het plaatsen van wolfwerende rasters.
4. Het vergoeden van de kosten van het plaatsen of aanpassen van de rasters op basis van de werkelijke kosten, die naar schatting tussen tussen de € 3,- en € 6,- per strekkende meter bedragen.
5. Het met spoed instellen van een gebiedscommissie met een bestuurlijke samenstelling, een onafhankelijk voorzitter en een goede secretariële ondersteuning vanuit de provincie.
6. Het onderhouden van goede contacten met de praktijk: voortzetting ronde tafel overleggen en klankbordgroepen.

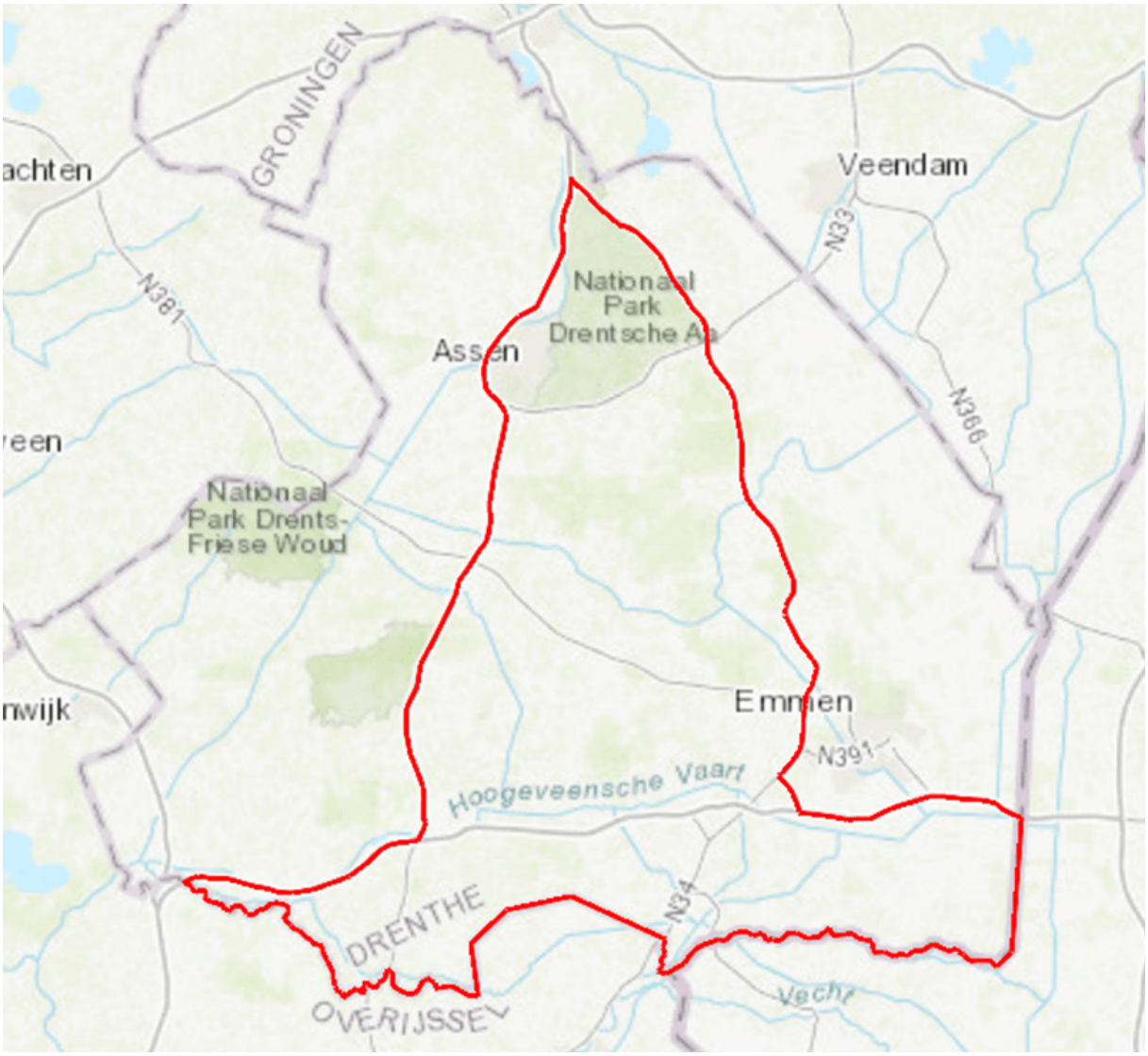
Tussen november 2019 en juni 2020 werd duidelijk dat Drenthe te maken had met een reeks aanvallen van eenzelfde wolf, waardoor de omschreven stappen voor een gevestigde wolf volgens het Interprovinciaal Wolvenplan in werking treden. Op 18 juni 2020 heeft Gedeputeerde Staten Drenthe daarom besloten de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe in te stellen en aan deze commissie € 50.000,- ter beschikking te stellen voor het nemen van preventieve maatregelen om dierhouders ook al te kunnen helpen in de periode tussen de aanwijzing van de commissie en het instellen van een definitieve subsidieregeling.

Na onderzoek naar het leefgebied van de gevestigde wolf heeft Gedeputeerde Staten op 15 december 2020 een risicogebied aangewezen en een subsidieregeling opengesteld waarmee dierhouders in dat gebied preventieve maatregelen konden nemen. In overleg met de gebiedscommissie is besloten om dit gebied versnelt uit te breiden en op 12 februari 2021 is dat aangewezen gebied uitgebreid zodat ook dierhouders die te maken hebben met schade door zwervende wolven in aanmerking komen voor een vergoeding van preventieve maatregelen.

3. Risicogebied in Drenthe

Het schadepreventieplan is van toepassing op het door Gedeputeerde Staten aangewezen risicogebied voor wolvenschade in Drenthe. Op het moment dat dit schadepreventieplan is er geen sprake van een wolventerritorium in Drenthe zoals bedoeld onder het Interprovinciaal Wolvenplan. Het gebied is op basis van advies van de gebiedscommissie en het onderzoek van Wageningen Environmental Research aangewezen.

Om een duidelijke gebiedsafbakening te maken is ervoor gekozen om het gebied af te bakenen op herkenbare (water)wegen. De noordkant van het wolvenrisicogebied wordt begrensd door het punt waar de A28 en de N34 elkaar kruisen. De A28 vormt de westgrens van het gebied, tot deze de provinciegrens met Overijsel kruist. Aan de zuidzijde vormt de provincie- /landsgrens de begrenzing van het gebied. Aan de Oostzijde wordt het gebied begrenst door de N34, N376 en A37, tot de A37 de landsgrens kruist.

Gedrag van wolven in het gebied

Wolven zijn carnivoren die zich overwegend voeden met hoefdieren. Zij vallen primair dieren aan om zich te voeden. Zij kunnen bij een aanval meer dieren doden dan zij voor hun voeding nodig hebben.

Vooral bij aanvallen op landbouwhuisdieren komt dit voor; er wordt een groot aantal schapen gedood of verwond terwijl slechts van een enkel dier iets wordt gegeten. Uit onderzoek blijkt dat wolven zich specialiseren in een bepaalde prooidiersoort. (ref. 3) Wolven leren door ervaring en dragen het geleerde ook over aan de jonge dieren binnen een roedel. Dat wil zeggen dat zij hun specialisatie op een prooisoort en de ervaring met het verwerven van de prooi overdragen aan hun jongen. Een wolf die zich bijvoorbeeld primair richt op reeën als prooi draagt dat over aan zijn of haar jongen. Ook die jongen zullen zich richten op reeën en daardoor wordt de kans verkleind dat zij op zoek gaan naar andere diersoorten zoals schapen en geiten. Bij de vestiging van een roedel moet dus voorkomen worden, dat deze dieren zich gaan specialiseren op schapen en geiten.

Wolven leven in roedels en hebben niet-overlappende gebieden. De grootte van een leefgebied hangt af van verschillende factoren, met als belangrijkste factor de hoeveelheid aanwezige prooidieren. Uit literatuur over wolvenpopulaties blijkt dat een gemiddeld leefgebied van een roedel wolven in Centraal-Europa een omvang heeft van 250 tot 300 km2.

Landbouwhuisdieren: schapen en geiten in het risicogebied

In Drenthe worden op vele plaatsen landbouwhuisdieren gehouden. Het gaat om schapen, geiten, runderen, paarden, ezels, alpaca's en varkens, die buiten gehouden worden. Volwassen paarden en runderen zijn geen gemakkelijke prooi voor de wolf, maar onbeschermde kleinere pony's, veulens en kalveren wel. Dit preventieplan richt zich in eerste instantie op schade die kan ontstaan bij aanvallen op schapen en geiten in het risicogebied in Drenthe.

Schapen- en geitenhouderijen in Drenthe zijn in vier categorieën te verdelen:

1. (kleinschalig) hobbymatig gehouden dieren;
2. professionele bedrijven waar geiten en/of schapen worden gehouden;
3. gescheperde kuddes van (vooral) schapen;
4. en natuurbegrazers.

Alle dieren en locaties waar schapen en geiten worden gehouden zijn geregistreerd bij de Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO) In 2016 waren er 2071 schapen- en/of geitenhouders in Drenthe. (ref. 4) Het aantal schapen in 2019 bedroeg 52.015 (ref. 5) Verreweg de meeste geiten worden door melkgeitenbedrijven binnen op stal gehouden en lopen daardoor geen gevaar. Daarnaast houden hobbyhouders in verhouding tot het aantal schapen een klein aantal geiten in de buitenlucht.

In een later stadium kan onderzocht worden of ook maatregelen moeten worden ondersteund die zich richten op andere landbouwhuisdieren in het aangewezen risicogebied die een prooi kunnen zijn voor de wolf, ezels, pony's, veulens, zoogkoeien, kalveren, alpaca's en varkens.

4. Preventieve maatregelen

De ervaring in Duitsland en de afgelopen jaren ook in Nederland is dat wolven zich naast grofwild ook richten op landbouwhuisdieren. In Nederland gaat het tot nu toe vooral om schapen. Een aanval voor de individuele dierhouder is ingrijpend en de gevolgen van een aanval voor een dierhouderij zijn groot. Ook in Nederland zien we dat in korte tijd een aantal landbouwhuisdieren is aangevallen en dat bij een aanval vaak meerdere dieren worden gedood of gewond. Een aanval door een wolf is niet alleen een ernstige aantasting van het dierenwelzijn maar is vaak ook een zeer traumatische ervaring voor de betrokken dierhouders.

Studies uit Duitsland laten zien dat preventieve maatregelen, mits ze goed zijn uitgevoerd en goed worden onderhouden, effectief zijn en daarmee schade aan landbouwhuisdieren sterk verminderen. (ref. 18)

De ervaring in het buitenland leert dat in gebieden waar sprake is van een gevestigde wolf of een gevestigde roedel voorspelbaar is dat in die gebieden schade zal optreden als er geen preventieve maatregelen worden genomen. Bij een incidenteel zwervende wolf is dit niet voorspelbaar. Deze kunnen echter wel grote schade aanrichten. Daarnaast zijn er gebieden, zoals Drenthe, waar zwervende wolven niet meer incidenteel zijn.

Voor delen in Nederland waar veel sporen van zwervende wolven worden aangetroffen zouden zogenaamde wolvencorridors moeten worden aangewezen. Het is zinvol om ook in deze wolvencorridors, waarin schade juist wel voorspelbaar is, preventieve maatregelen te nemen. Een alternatieve mogelijkheid is dat er gebieden worden aangewezen waar de wolf niet wordt getolereerd. De juridische mogelijkheden en beperkingen daarvan moeten nader worden onderzocht.

Dat goede preventieve maatregelen langdurig effectief kunnen zijn heeft te maken met het lerend vermogen van de wolf. Een preventiemaatregel moet een sterke prikkel geven die een wolf ervan weerhoudt zich op een bepaalde prooi te richten. Wanneer schapen en geiten door preventieve maatregelen niet langer aantrekkelijke prooidieren zijn voor wolven, dan zullen zij zich op andere prooidieren richten.

Soorten preventieve maatregelen

BIJ12 heeft voor Nederland preventieve maatregelen opgenomen in de Faunaschade PreventieKit en daarover ook een brochure uitgebracht. (ref. 6) Het gaat om:

1. visuele middelen;
2. afschermingsmaatregelen;
3. kuddebewaking;
4. ‘s nachts ophokken;
5. beheermaatregelen.

In een studie uit 2015 naar een breed scala aan preventieve maatregelen worden bovenstaande maatregelen ook behandeld. (ref. 7) De maatregelen blijken effectief te zijn in landen waar ze worden toegepast, zoals Duitsland en Zweden. Van de volgende maatregelen die in de studie ook aan de orde komen, is de effectiviteit onbekend of beperkt en/of is de praktische uitvoerbaarheid beperkt:

1. akoestische middelen: vuurwerk, gaskanonnen;
2. geur- en smaakmiddelen: rookgordijn, behandeling prooidieren met stoffen;
3. middelen gericht op het lichaam van de wolf: paintballs, rubberkogels, elektroshock;
4. vroegtijdig stoppen met begrazing.

Vanwege de niet aangetoonde werking van deze middelen worden deze maatregelen in dit plan verder als preventieve maatregelen buiten beschouwing gelaten.

Visuele middelen

Tot de visuele middelen behoren fladderlinten gemaakt van rode stroken textiel. Die beogen om wolven bij een landbouwperceel weg te houden. De fladderlinten worden op 1 meter hoogte aan een koord tussen palen gespannen. BIJ12 merkt op dat de linten enkel als tijdelijke maatregel kunnen worden gebruikt. Na enkele weken raken de wolven er waarschijnlijk aan gewend.

Aangezien deze visuele middelen geen structurele oplossing zijn adviseren wij om de aanschaf door individuele houders niet financieel te ondersteunen via een subsidie. Wel zou een collectieve aanschaf ondersteund kunnen worden.

Afschermingsmaatregelen

Voor de afscherming van een perceel bevat de PreventieKit van BIJ12 drie maatregelen:

1. gaasraster;
2. elektrisch draadraster;
3. elektrisch netwerk.

In dit preventieplan wordt een onderscheid gemaakt in (a) vaste afrastering om een vast perceel en (b) verplaatsbare afrastering die kan worden ingezet bij tijdelijke beweiding van landbouwgrasvelden en bij begrazing van natuurterreinen zoals heidevelden. Een vaste afrastering wordt gerealiseerd door plaatsing van een gaasraster of een elektrisch draadraster. Een verplaatsbare afrastering kan bestaan uit een elektrisch draadraster of een elektrisch netwerk, ook wel flexinet genoemd.

Wij achten afrasteringsmaatregelen het meest effectief om schade aan landbouwhuisdieren in Drenthe te voorkomen. In een groot aantal gevallen worden deze dieren gehouden op vaste percelen binnen een afrastering. Deze dienen aan kenmerken te voldoen die de wolf weerstaan. Voor een ander deel zullen de dieren gehouden worden op niet-vaste percelen, wat relatief snel en licht verplaatsbare afrasteringen vergt.

Basisprincipes voor wolfwerende voorzieningen

De afrastering is op basis van ervaringen in het buitenland een effectieve preventiemaatregel als zij op de juiste manier wordt ontworpen, geplaatst en onderhouden. De algemene richtlijn is: de ketting is zo sterk als de zwakste schakel. Een wolf onderzoekt de afrastering door langs de afrastering te lopen en te speuren naar een zwak punt in de afrastering waar hij doorheen, onderdoor (zie foto hieronder) of overheen kan.

Wolven zijn gevoelig voor elektriciteit. Als een wolf een keer een flinke elektrische schok heeft gehad van een afrastering, zal hij met deze leerervaring niet snel meer een afrastering aanraken. Hij zal de ervaring doorgeven aan zijn jongen. Om de afrasteringen op de juiste manier te ontwerpen, te plaatsen en te onderhouden moet men een goed begrip hebben van de manieren waarop een wolf een afrastering kan overwinnen. Een wolf kan op de volgende wijzen een afrastering overwinnen (ref. 8)

1. Onderdoor kruipen of graven: Een wolf heeft een sterke neiging om ergens onderdoor te kruipen. Als dat niet direct lukt, kan hij ook gaan graven. Dit wordt voorkomen door laag bij de grond, op een hoogte van maximaal 20 cm, een stroomdraad te spannen.

2. Doorheen gaan. Een wolf kan ook door de afrastering gaan. Een opening met een hoogte van 20 cm kan voor de wolf al groot genoeg zijn. Dit wordt voorkomen door toepassing van gaas of stroomdraden.
3. Overheen klimmen: Een wolf is goed in staat om over een hekwerk of een hoge palissade te klimmen. Dit wordt voorkomen door toepassing van stroomdraden.

4. Overheen springen: Hoewel hij er fysiek wel toe in staat is, zal een wolf nauwelijks springen, is de ervaring uit het buitenland. Om het springen tegen te gaan, moet de afrastering minimaal 120 cm hoog zijn. Deze hoogte nodigt niet uit om te springen. Daarom is het ook van belang dat er geen 'opstapje' direct naast de afrastering is, bijvoorbeeld in de vorm van een boomstronk of een wal. Hierdoor zou de effectieve hoogte van de afrastering verminderen.

Normwaarden

Wij achten op grond van buitenlandse ervaringen een hoogte van 120 cm met een stroomdraad op die hoogte en een stroomdraad op 20 cm hoogte van het maaiveld afdoende om te voorkomen dat een wolf over het gaas heen gaat, respectievelijk onder het gaas door gaat of gaat graven. In Duitsland wordt uitgegaan van een minimale bescherming bij 90 cm en een optimale bescherming bij 120 cm. (ref. 9) Wij kiezen ervoor een ondubbelzinnig en toekomstbestendig advies te geven en opteert voor de optimale bescherming bij een hoogte van 120 cm. Het moet voorkomen worden dat wolven een afrastering van 90 cm toch kunnen nemen en ervaring opdoen met het overwinnen van de afrastering.

Het Duitse Bundesamt für Naturschutz beveelt een minimale elektrische spanning aan van 2500 V maar bij voorkeur beduidend meer. (ref. 9) Het Zweedse wildschade instituut beveelt een minimale spanning van 4500 V aan. Derhalve is gekozen voor een minimale spanning van 4500 V. (ref. 10)

Dit leidt tot de volgende concrete eisen aan het aanbrengen van een afrastering:

- De elektrische spanning op de spanningvoerende draden bedraagt minimaal 4500 volt (4,5 kilo Volt – 4,5 kV).
- De impulsenergie van het schrikdraadapparaat is minimaal 1,5 joule. Om overal, dat wil zeggen op de gehele draad rond een perceel, voldoende spanning op de draden te houden, kan bij grotere weiden een hogere impulsenergie nodig zijn.
- De afstand van de onderste draad tot de grond is maximaal 20 cm.
- De afstand van de bovenste draad tot de grond is minimaal 120 cm.
- De afwijking van de afstanden van de draden is maximaal 5 cm.
- Er is geen opstapmogelijkheid hoger dan 30 cm buiten de afrastering binnen een afstand van 2 meter.

Vaste afrastering om een vast perceel

Vaste percelen zijn percelen waarvan de schapen- en geitenhouder de hoofdgebruiker is en die als belangrijkste functie hebben het weiden van de dieren. De staat van de bestaande afrasteringen is hier van belang. Een goede afrastering kan met eenvoudige ingrepen wolfwerend worden gemaakt: bijvoorbeeld door zo nodig ophogen tot 120 cm en aanbrengen van schrikdraad met stroomvoorziening. Bij een oude en gammele bestaande afrastering zal dat niet altijd mogelijk zijn en zal de afrastering geheel vernieuwd moeten worden. Bij vaste percelen kan naast een vaste afrastering sprake zijn van een verplaatsbare afrastering.

Voor het nemen van effectieve preventieve maatregelen op vaste afrastering op een perceel zijn er twee mogelijkheden: (1) gaas met stroomdraden en (2) stroomdraden – meer informatie is te vinden in Bijlage 3.

Gaas met stroomdraden

Rasters van gaas kunnen wolven weren van landbouwpercelen waarop schapen en geiten staan. Ze hebben een permanent karakter. Ze zijn effectief in combinatie met schrikdraad. Op het gaas zelf staat geen spanning, op de draden wel, deze worden aangebracht aan de buitenkant van het raster. Ze zijn verbonden met een schrikdraadklok (op accu of aangesloten op het lichtnet inclusief aarding). De elektrische spanning op de draad betekent ook dat er een veilige toegangsvoorziening (toegangspoort) moet worden aangebracht. Aan de toegangspoort moeten dezelfde eisen worden gesteld als aan de afrastering.

Stroomdraden

Een alternatief voor gaas met stroomdraden is een afrastering bestaande uit minimaal vijf stroomdraden. Door de draden met een afstand van 20 cm tussen de onderste draden en 30 cm tussen de drie bovenste draden te bevestigen aan houten of kunststof palen is de afrastering voldoende ondoorlatend. Zes draden zijn ook mogelijk (zie foto); tussen elke draad is de afstand dan 20 cm. Ook hier bevatten de hoekpalen schoren. De stroomdraden zijn verbonden aan een schikdraadklok. De kosten van een afrastering met stroomdraden zijn doorgaans lager dan van gaas met drie stroomdraden. In het algemeen zijn draadrasters beter passeerbaar voor kleine wilde dieren dan gaas.

In Bijlage 3 zijn de eisen voor vaste afrasteringen omschreven.

Verplaatsbare afrastering

Veel schapen- en geitenhouderijen beschikken over een beperkt areaal van percelen voor vaste beweiding. Zij laten hun schapen en geiten (ook) grazen in natuurterreinen, overhoeken en stadsparken of op graslanden van andere agrarische bedrijven. Daar waar er geen mogelijkheden zijn voor het plaatsen van een vaste afrastering kan verplaatsbare afrastering in worden gezet. De verplaatsbare afrastering kent drie varianten: (1) ook hier stroomdraden, maar dan met doorgaans lichtere (prik-)paaltjes, (2) flexinet en (3) flexinet met stroomdraad.

Stroomdraden

De verplaatsbare afrastering bestaat hier uit stroomdraden die bevestigd worden aan verplaatsbare palen van kunststof. Het geheel is relatief licht, en opgerold op haspels is het makkelijk hanteerbaar en beperkt in volume.

Er zijn autowindersystemen ontwikkeld waarmee de stroomdraden machinaal op- en afgerold kunnen worden. Het systeem kan bijvoorbeeld op een quad bevestigd worden. Op die wijze kan zo'n systeem leiden tot tijdsbesparing voor de professionele dierhouderij bij het aanbrengen van de draden. Het systeem vergt een investering van de dierhouder. Ook hier zijn de draden gekoppeld aan een schrikdraadklok.

Elektrisch netwerk: flexinet

Een flexinet is een fijnmazig netwerk van flexibel materiaal dat op een landbouwperceel of in een natuurterrein kan worden geplaatst. Het materiaal van het flexinet is lichter dan dat van de vaste afrastering. Het flexinet bestaat uit lichte (prik-)paaltjes en een draadraster met stroomdraden die aangesloten kunnen worden op een schrikdraadklok. De hoogte van het flexinet is 120 cm (zie foto).

Flexinet met stroomdraad

Een flexinet met stroomdraad kan ook op een landbouwperceel of in een natuurterrein worden geplaatst. Het flexinet kan hier lager dan 120 cm zijn (meestal 90 cm), waarbij een stroomdraad op 120 cm hoogte bevestigd is.

Bij begrazing van natuurterreinen en stadsparken zal vooral gewerkt kunnen worden met flexinetten, al dan niet met een extra stroomdraad of extra stroomdraden, die eenvoudig verplaatsbaar en snel te plaatsen zijn. Ook kunnen de flexinetten worden gebruikt bij het zogenaamd naweiden: het kort maken van graspercelen aan het einde van het weideseizoen. De huidige situatie bij verplaatsbare afrastering met draden bestaat vaak uit prikpaaltjes van niet meer dan 60 cm hoogte en één of twee draden. De flexinetten die doorgaans 90 cm hoog zijn, moeten vervangen worden door flexinetten van 120 cm hoog of er moet een stroomdraad op worden geplaatst. De prikpaaltjes moeten allemaal een lengte hebben waardoor ze tot 120 cm boven het maaiveld reiken.

In Bijlage 3 zijn de eisen voor verplaatsbare afrastering omschreven.

Innovatie voor grote begrazingsbedrijven

De geschetste mogelijkheden voor effectieve preventieve maatregelen kunnen niet altijd passende maatregelen getroffen worden door grote begrazingsbedrijven en natuurbegrazers . Daarom moeten er de komende periode innovatieve ideeën en maatregelen ontwikkeld worden om ook voor deze dierhouders een oplossing te bieden. Er zijn initiatieven bij Staatsbosbeheer om in het kader van de participatiewet ploegen op te zetten voor het plaatsen en vervangen van rasters op grote terreinen. Die wellicht oplossingen kunnen bieden voor begrazingsterreinen. Dit vereist nog verdere uitwerking.

Kuddebewaking

Kuddebewaking vindt plaats met behulp van kuddebewakingshonden. Daarmee zijn onder meer in Duitsland ervaringen opgedaan. De honden worden gebruikt om wolven bij de landbouwhuisdieren weg te houden. De honden zijn speciaal voor dit doel gefokte (ras) honden die specifieke eigenschappen en kenmerken bezitten om vee tegen wolven te beschermen. Voorbeelden zijn Pyrenese Berghond, de Hongaarse Kuvasz en de Turkse Akbash.

De honden worden na goede training, begeleiding en socialisatie ingezet tussen schapen, veelal in roedels van meerdere honden. Het gaat meestal om bewaking van kuddes die zich verplaatsen in natuurgebieden waarbij ze de mobiele omgeving als territorium beschouwen. De honden schermen de kudde af. Bij nadering van een roofdier zal een van de honden alarm slaan en de rest zal bijvallen. Doorgaans schrikt het geblaf de wolf al voldoende af en draait het zelden uit op een daadwerkelijke confrontatie tussen de honden en een wolf.

Het rapport van de Pilot Kuddewaakhonden in de Nederlandse Schapenhouderij uit 2020 stelt dat het essentieel voor de pilots was dat er een deugdelijk (elektrisch) raster om de schapen en kuddewaakhonden was aangebracht. Niet alleen om die te scheiden van wolven, maar ook van bewoners, recreanten en andere voorbijgangers, al dan niet met honden, om mogelijke confrontaties te voorkomen. (ref. 11)

De kosten van deze preventiemaatregel betreffen de kosten van het opleiden van honden en de dagelijkse voeding en het dagelijks onderhoud van de honden. Ook zijn er kosten voor onderhoud van de honden na hun actieve periode als kuddebewakingshonden. De training en het houden van de

honden is arbeidsintensief. De doelmatigheid van de maatregel is mede afhankelijk van de omvang van de kuddes, waarbij het om meerdere honden op een kudde gaat.

In de genoemde pilotstudy met kuddebewakingshonden in natuurgebieden het Wierdense Veld en de Sallandse Heuvelrug worden ervaringen uit Duitsland grotendeels bevestigd. Duitse studies leerden dat kuddebewakingshonden vooral geschikt zijn voor afgelegen locaties. Ze kunnen namelijk ook gevaarlijk zijn voor vreemde honden en zelfs voor mensen als die over het raster stappen richting de kuddebewakingshonden. Kuddebewakingshonden zijn geen aaibare dieren. Voorts is er sprake van hinder door veelvuldig nachtelijk blaffen van kuddebewakingshonden. Tijdens de twee jaar van de pilot met de honden werden in de kuddes geen schapen aangevallen door wolven, vossen of andere honden.

Bevindingen van vakgroep schapenhouderij LTO Nederland tijdens bezoeken in januari 2020 aan locaties in Duitsland waar met kuddebewakingshonden wordt gewerkt waren vergelijkbaar met de bevindingen uit de pilotstudy. Geconstateerd werd dat de kosten van aanschaf en onderhoud hoog zijn en dat er veiligheidsrisico's aan de inzet van de honden zijn verbonden.

Gelet op de omstandigheden in het dichtbevolkte Nederland met relatief kleine kuddes en risico's vanwege het intensieve landgebruik – waaronder recreatie –, de kosten en het feit dat ook nog kosten moeten worden gemaakt voor aanleg van rasters, achten wij de inzet van kuddebewakingshonden vooralsnog geen praktische preventiemaatregel in Drenthe. Voor ons bekend is, heeft vooralsnog geen van de beheerders van schaapskuddes in Drenthe overwogen om blijvend kuddebewakingshonden in te zetten. Als een beheerder hiertoe toch een initiatief zou willen nemen, dan zullen wij dat met belangstelling blijven volgen.

's Nachts ophokken

Uit ervaringen in Frankrijk en Duitsland blijkt dat wolven vooral 's nachts actief op zoek gaan naar prooi. Het 's nachts ophokken van vee is daarom een zekere en betrouwbare maatregel om predatie te voorkomen. Dit is een optie die geschikt is voor gescheperde kuddes en voor hobbyhouders met kleine aantallen schapen en geiten. De schapen worden aan het eind van de dag in een kraal gedreven die wordt afgeschermd met een vaste afrastering zoals in paragraaf 5.3.4 is besproken. Ook is het mogelijk dat kleine aantallen dieren 's nachts worden opgehokt in een zogenaamde schuilstal. Er kan niet worden uitgesloten dat de wolf leert om ook overdag op zoek te gaan naar schapen en geiten als prooi. Bewaking overdag en/of het aanbrengen van afrastering lijkt dan ook overdag toch nodig.

Afschot

De beheersmaatregel heeft betrekking op het beheer van het aantal wolven in een gebied. De uitvoeringsmaatregel daarbij is afschot van de dieren. Voor doden van een diersoort met ondersteunend afschot is een ontheffing van de provincie nodig. Zoals beschreven in paragraaf 2.3 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort. Het is daarom verboden om in het wild levende wolven in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te doden, te vangen of te verstoren. Vooralsnog is afschot niet aan de orde, tenzij de veiligheid van mensen acuut in gevaar is, zoals ook beschreven in het Interprovinciaal wolvenplan, of er sprake is van individuele wolven die herhaaldelijk goed beschermde schapen aanvallen.

5. Kosten en vergoedingen

De kosten die dierhouderijen moeten maken voor het realiseren van effectieve afrasteringen betreffen materiaalkosten en arbeidskosten. Deze kunnen zowel deel uitmaken van de investeringskosten als van de exploitatiekosten. De investeringskosten bestaan voor vaste afrasteringen uit materiaal en arbeid. De exploitatiekosten bestaan vooral uit arbeid. Bij vaste afrasteringen betreffen deze vooral het schoonmaaien van de onderste elektrische draden om stroomverlies tegen te gaan. Bij verplaatsbare afrasteringen gaat het vooral om het verplaatsen en controleren van de afrasteringen.

6.2.1 Materiaalkosten

Afhankelijk van de soort afrastering moeten enkele van de volgende materialen worden aangeschaft:

- rasterpalen en hoek- en schoorpalen – van hout of ijzer bij vaste afrastering en van
- kunststof of metaal bij verplaatsbare afrastering;
- verzinkt gaas;
- flexinetten;
- spanners, ankers en aardpennen;
- stroomdraad met afstandsisolatoren;
- schrikdraadinstallatie met aarding;
- voorziening voor de toegang.

Daarnaast hangt het benodigde materiaal af van de staat waarin de bestaande afrastering verkeert, bijvoorbeeld of er stevige palen aanwezig zijn, of dat de palen verrot of verroest zijn. En hetzelfde geldt voor de aanwezige draden: in goede staat of in verregaande mate verroest of gebroken. Afhankelijk daarvan moet een (geheel) nieuwe afrastering worden aangebracht of moet een afrastering worden aangepast. In de praktijk zullen afrasteringen in verschillende mate wel of niet van voldoende kwaliteit zijn om te kunnen volstaan met aanpassingen of om (delen) te vernieuwen.

Arbeidskosten

De arbeidskosten moeten nog nader worden onderzocht, specifiek wat betreft de exploitatiekosten. Bij de schapenhouders die al preventieve maatregelen toepassen wordt ervaring opgedaan met de arbeidstijd die gekoppeld is aan de investering (het realiseren van de preventieve maatregelen) en aan de exploitatie. Ook moet nader worden onderzocht in hoeverre vergoeding van de arbeidskosten kan worden meegenomen in een beheervergoeding, bijvoorbeeld in het kader van het agrarisch natuur- en landschapsbeheer in Drenthe. Daarin wordt ook betrokken in hoeverre naast kosten voor aanleg ook die voor het onderhoud voor een tegemoetkoming in aanmerking komen.

Mogelijk wordt een onderscheid gemaakt tussen professionele dierhouderijen en hobbymatige dierhouderijen. Bij de bepaling of sprake is van hobby of professioneel zou dan aansluiting gezocht kunnen worden bij de bestaande fiscale regels over bedrijfsmatige activiteiten.

Vergoedingen

Wij constateren op grond van gesprekken met dierhouders dat een vergoedingensysteem voor preventieve maatregelen de drempel verlaagt om die maatregelen te nemen. Die vergoeding kan worden gegeven aan bestaande schapen- of geitenhouderijen die actief zijn in het aangewezen risicogebied.

Wij stellen voor om 2019 als peiljaar te nemen. Dierhouderijen, andere landbouwbedrijven en overige organisaties die na dat jaar zijn overgegaan tot het houden van schapen of geiten worden geacht de kosten van de wolfwerende afrasteringen zelf te dragen.

Voor terreineigenaren die gescheperde kuddes op hun terrein toelaten en eveneens zelf permanente (nacht) kralen op hun perceel of percelen hebben, kunnen apart oplossingen worden gezocht via bijvoorbeeld de regeling Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer (SNL). Vergoeding van de kosten schept een voorwaarde voor een effectief beleid gericht op de beperking van schade aan landbouwhuisdieren door de komst van de wolf op Nederlands grondgebied. De vergoeding bestaat uit een aantal componenten, afhankelijk van de situatie:

1. Een vast bedrag voor de schrikdraadinstallatie en toegangspoort;
2. Een variabel bedrag voor de afrastering bestaande uit een bedrag per strekkende meter afrastering vermenigvuldigd met het aantal meters afrastering;
3. Een vast bedrag per schaap of geit;
4. Een vast bedrag voor een automatisch draadoprolsysteem.

Voorbeelden

1. Er staat al een goed hek dat met een paar eenvoudige ingrepen wolfwerend gemaakt kan worden. In het gunstigste geval hoeft er alleen 1 extra draad onder- of bovenlangs geplaatst te worden. De kosten hiervan bedragen hooguit € 1,- per meter.

2. Er staat een oud en gammel hek zonder schrikdraad. Vele palen zijn half verrot en zullen bij het minste of geringste afbreken. Dit hek voldoet prima aan de huidige eisen, namelijk het binnen houden van een koppel niet al te ondernemende Texelaars. Om de omheining wolfwerend te maken, moet dan toch een compleet nieuw hek met een schrikdraadinstallatie worden aangelegd.

In theorie zouden in voorbeeld 2 de totale kosten te beschouwen zijn als meerkosten. Dit leidt echter tot lastige beoordelingen en discussies tussen subsidievrager en subsidieverstrekker. Om dit te voorkomen stellen wij voor om als regel te hanteren dat de meerkosten van een wolfwerende omheining/afrastering maximaal 50 % van de kosten van een nieuwe omheining bedragen. Er wordt een plafondbedrag per dier aangehouden. Een plafondbedrag is gewenst omdat de dierdichtheid sterk kan variëren: enkele dieren op een groot perceel of schapen en/of geiten samen met andere landbouwhuisdieren op een perceel.

Vergoedingensystematiek

Voor bepaling van de kosten voor de afrasteringen waarvoor een financiële tegemoetkoming uit de provinciale subsidieregeling moet worden bepaald, heeft de gebiedscommissie Drenthe zich georiënteerd op normprijzen voor materiaal en plaatsing van een afrastering zoals die zijn te vinden in het Normenboek Natuur, Bos en Landschap van Wageningen Environmental Research (ref. 12) Voor de verplaatsbare afrasteringen zijn aanvullend prijzen opgevraagd bij leveranciers.

Type afrastering	Materialen	Kosten
Vaste afrastering	Schrikdraadapparaat, aarding en toegangspoort	Circa € 500,-
	Vaste afrastering: hoogte 120 cm en afstand tussen de palen 8 meter	€ 6,- per strekkende meter
Niet-vaste afrastering weidebedrijven	Autowinder draadoprolsysteem	Circa € 4.000,-
	Verplaatsbare afrastering met 5-draadssysteem: draad, haspel, palen met veertjes hoekpalen	€ 2,50 per strekkende meter
	Schrikdraadinstallatie	Ruim € 500,-
	Wolvennet (flexinetten al dan niet met een extra stroomdraad)	€ 3,- per strekkende meter
Begrazingsbedrijven	Schrikdraadinstallatie	Ruim € 500,-

Op grond van bovenstaande kosten en uitgangspunten geeft tabel 5 de vergoedingensystematiek met tegemoetkoming in de kosten aan. Voor de bepaling van het plafondbedrag is gebruik gemaakt van de norm die RVO tot 2019 hanteerde voor de berekening van de graasdierpremie: bijna 12 schapen/geiten per hectare. Uitgaande van een vierkant perceel van één hectare is gaat het om 400 meter omtrek à € 3,- per strekkende meter = € 1.200,-. Dit betekent dat de vergoeding wordt vastgesteld op maximaal € 100 per dier.

Vergoedingen vaste afrasteringen

Kostensoort	Vergoedingsbedrag
Vaste kosten, volledige vergoeding	€ 500,- (prijspeil 2020)
Variabele kosten	€ 3,- per strekkende meter
Plafondbedrag per schaap of geit	€ 100,-

Vergoedingen niet-vaste afrasteringen

Kostensoort	Vergoedingsbedrag
Voor weidebedrijven met minimaal 100 schapen: vaste kosten autowinder draadoprolsysteem, volledige vergoeding	€ 4.000,- (prijspeil 2020)
Voor weide- en begrazingsbedrijven: kosten per schaap of geit	€ 30,- per dier (voor draad en/of flexinet plus schrikdraadinstallatie)

In Bijlage 2 van dit advies staan enkele rekenvoorbeelden om de kosten en vergoedingen voor bedrijven nader te illustreren.

Budget

Het is in dit stadium slechts mogelijk om een schatting te geven van wat de omvang moet zijn van het budget voor de subsidieverstrekking als tegemoetkoming in de kosten van preventieve maatregelen.

De meeste houders maken gebruik van zowel vaste afrasteringen op eigen percelen als van verplaatsbare afrasteringen voor beweiding op andere percelen. Het blijkt dat de vergoeding per schaap volgens bovenstaande vergoedingensystematiek gemiddeld € 70,- per dier bedraagt.

Het totale benodigde budget kan al volgt geschat worden:

> *Aantal schapen- en geitenhouders in Drenthe x € 500 + aantal schapen in Drenthe x € 70*
> *= 2.100 x € 500 + 52.000 x € 70 = € 1.050.000,- + € 3.640.000.- = € 4.690.000,-*

Dit betekend dat voor het openstellen van een vergoedingsregeling in heel Drenthe 4.7 miljoen nodig zal zijn. In de praktijk zullen lang niet alle houders zich direct aanmelden voor een vergoeding. Vele houders hebben de neiging om te wachten met het nemen van preventieve maatregelen totdat er bij henzelf of in de nabije omgeving schade is opgetreden.

Het budget zou verdeeld kunnen worden over een aantal jaren. Bijvoorbeeld:

2020: € 1.000.000,-

2021: € 2.000.000,-

2022: € 1.700,000,-

Toekenning van vergoedingen

Wie komen in aanmerking voor vergoeding van de kosten van de preventieve maatregelen die in dit hoofdstuk zijn genoemd? Dat zijn houders van schapen en/of geiten in de aangewezen risicogebieden in Drenthe:

- professionele schapen- en geitenhouderijen;
- hobbyhouders schapen en geiten;
- gescheperde kuddes;

De aanvraag en toekenning van vergoedingen gebeurt nadat de preventieve voorzieningen zijn gerealiseerd of nadat, in geval van verplaatsbare rasters, de materialen door de aanvrager zijn aangeschaft, met overlegging van bewijsstukken. Door te werken met eenheidsprijzen is de beoordeling vlot te maken en omdat de voorzieningen al zijn gerealiseerd, kan dan direct tot betaling worden overgegaan zonder aanvullende toetsingen achteraf.

Zoals in hoofdstuk 2 is aangegeven richt dit preventieplan zich op schapen en geiten. In een later stadium kan de mogelijkheid van ondersteuning van preventieve maatregelen ter bescherming van pony's, veulens, kalveren, alpaca's en varkens onderzocht worden. Alsdan komen ook de betrokken dierhouderijen in het vizier.

De vraag is naar voren gekomen in hoeverre de regels voor staatssteun van toepassing zijn op de voorgestelde regeling. Gelet op de omvang van de kuddes in het gebied is er in dit voorstel bij de meeste schapenhouders geen probleem te verwachten met betrekking tot de Europese staatsteunregels. De bedragen blijven binnen de geldende zogenaamde deminimusregeling (maximaal € 20.000 per 3 jaar). Maar bij de grote schapenhouders is dit wel een probleem. Wij adviseren dan ook om voor deze groep houders de regeling voor te leggen aan de Europese Commissie.

Ruimtelijke inpassing van preventieve maatregelen

In Drenthe hebben we te maken met een groot aantal bestemmingsplannen met een grote diversiteit aan bepalingen. Afrasteringen die wolfwerend zijn, kunnen in bepaalde gevallen bij rechte worden toegestaan, in andere gevallen kan vergunning of vrijstelling nodig zijn.

De gebiedscommissie preventie wolvenschade Gelderland heeft in haar preventieplan adviezen uitgebracht hoe gemeenten hiermee om kunnen gaan. Het is voorts gewenst dat de provincie de gemeenten faciliteert door hen een handreiking te verstrekken die snelle en eenduidige afhandeling van de aanvragen bevordert. De handreiking met daarin de standaardmotivatie voor een aanvraag kan zowel door de aanvragende dierhouder als door de gemeente worden gebruikt.

Vooral voor houders met een klein aantal hobbydieren is het 's nachts op stal zetten een goede optie. Gemeenten zouden regels moeten opstellen die het bouwen of aanpassen van schuilstal mogelijk maken. Het beleidskader van de gemeenten Wijchen kan hierbij als voorbeeld dienen. (ref. 13) Het dossier schuilstallen van het Kennisnetwerk Levende Have biedt handreikingen. (ref. 14)

6 Preventieve maatregelen in de praktijk

Op de Veluwe is bij verschillende typen bedrijven een aantal pilots met het nemen van preventieve maatregelen uitgevoerd. Deze typen bedrijven komen ook in Drenthe voor. De hiermee opgedane inzichten zijn meegenomen in het preventieplan Gelderland, dat als basis heeft gediend voor dit Drentse plan.

Ook in Drenthe is al een paar jaar ervaring opgedaan. Diverse kuddes en particulieren hebben op eigen initiatief wolfwerende maatregelen genomen. De regionale, lokale en ook landelijke media hebben hier veel aandacht aan besteed.

De Drentse dierhouders die al preventieve maatregelen hebben genomen zijn bereid om hun ervaringen te delen met andere schapen- en geitenhouders. Dit gebeurt al geruime tijd.

Het is niet nodig om in Drenthe, vooruitlopend op een definitieve regeling, op kleine schaal te starten met pilots. Dit zou slechts vertragend werken en onbegrip wekken bij de vele houders die niet langer willen wachten met het nemen van preventieve maatregelen.

September 2018, Kleikoel'n Benneveld

https://www.rtvdrenthe.nl/media/58928/In-Benneveld-komt-het-eerste-wolvenhek-te-staan

Februari 2019, Wezup, particulier

https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/144019/Hobbyboer-neemt-maatregelen-tegen-de-wolf

April 2020, Schipborg, Schaapskudde Het Stroomdal

https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/159165/Wolfwerend-hek-houdt-schaapskudde-veilig

Mei 2020, Schaapskudde Exloo

https://www.rtvdrenthe.nl/nieuws/159754/Schaapskudde-Exloo-is-tevreden-met-nieuwe-herder-en-buitenverblijf

Monitoring en evaluatie

Het is van groot belang dat het nemen van preventieve maatregelen goed wordt gemonitord. Dit betreft zowel de locaties als de activiteiten en middelen die nodig zijn voor de aanleg van de afrasteringen, als de effecten en neveneffecten van afrasteringen.

De effectiviteit van de afrastering als wolfwerende voorziening kan worden gemonitord door op een aantal locaties camera's te plaatsen die bewegingen rondom de afrastering registreren. In geval van schade is het gewenst dat in het schaderapport de toestand van de afrastering wordt gemeld en gevisualiseerd met foto's. Zo worden er statistieken opgebouwd over de effectiviteit van wolfwerende afrasteringen.

Het verdient aanbeveling om een enquête te houden onder de dierhouderijen die een subsidieaanvraag hebben ingediend. Deze kan peilen naar ervaringen met het verkrijgen van de subsidie, de plaatsing en het onderhoud van de afrasteringen, de kosten en de neveneffecten. In de evaluatie kunnen ook dierhouderijen worden betrokken die in de periode tot eind 2021 getroffen zijn door een aanval van een of meer wolven.

7. Maatschappelijke acceptatie

De komst van de wolf als een door Europese en Nederlandse wet- en regelgeving beschermd inheems dier in Drenthe is een feit. Waar het nu op aankomt, is om de gevolgen van die komst in onze samenleving hanteerbaar te maken en te voorkomen dat de wolf schade aanricht bij onder andere landbouwhuisdieren. Daarvoor zijn preventieve maatregelen noodzakelijk waardoor de wolven niet bij de schapen en geiten kunnen komen. Die maatregelen kunnen, mits goed toegepast, effectief zijn op het niveau van de individuele dierhouderij. Om effectief te zijn in het gehele risicogebied in Drenthe moeten de maatregelen ook door alle betrokken dierhouderijen en vlakdekkend worden toegepast. Pas dan kan voorkomen worden dat wolven leren dat landbouwhuisdieren een aantrekkelijke prooi vormen.

Draagvlak

Zowel de effectiviteit van de preventieve maatregel op perceelniveau, als de effectiviteit van de maatregelen op gebiedsniveau is afhankelijk van de acceptatie van de maatregelen in het licht van de komst van de wolf. Preventieve maatregelen worden geaccepteerd en toegepast indien de betrokken dierhouders accepteren dat de wolf er is. Het gaat daarbij niet alleen om een gevestigde wolf maar ook om zwervende wolven, die zich blijven aandienen.

Dat is nu nog niet het geval. Uit vele gesprekken met dierhouders en uitingen op sociale media blijk dat er veel weerstand tegen wolven bestaat. Veel dierhouders zien de meerwaarde van de wolf niet en geven aan beter af te zijn zonder wolven. Toch is het nodig dat dierhouders ondanks hun weerstand tegen de wolf wel zullen accepteren dat zij preventieve maatregelen zullen moeten nemen om de gevolgen van de aanwezigheid van de wolf, zoals schade aan landbouwhuisdieren, te beperken.

Wij verwachten niet dat dierhouders ineens van mening veranderen over de wolf. Dierhouders die zelf of in hun omgeving geconfronteerd worden met aanvallen op landbouwhuisdieren zullen weerstand tegen de wolf houden vanwege materiële schade, emotionele schade en schade door het verloren gaan van levenswerk met het fokken en houden van schapen bij henzelf of collega's. Het gaat erom dat er draagvlak komt voor het omgaan met de effecten van de komst van de wolf. Acceptatie en toepassen van preventieve maatregelen zijn daarbij essentieel.

Toch zien wij in Drenthe een kentering gaande. Diverse schapenhouders hebben al preventieve maatregelen genomen. Velen zijn zich aan het oriënteren. Dit blijkt uit het aantal belangstellenden die zich heeft aangemeld voor een vergoedingsregeling. Zie 7.1.

Het gaat overigens om weerstand bij een grotere groep dan alleen dierhouders. Er zijn ook gevoelens van onveiligheid bij bewoners en recreanten, grondeigenaren die te maken krijgen met ecologische effecten door de komst van de wolf en burgers die mede door de aandacht in de media geconfronteerd worden met een natuurlijk fenomeen van predatoren en prooien, waarbij leven, lijden en sterven nauw met elkaar verbonden zijn en waarbij de realiteit van eten en gegeten worden zichtbaar is.

Acceptatie en draagvlak worden bevorderd door goede communicatie en informatie over de wolf en de consequenties van zijn komst in Nederland. Naast communicatie en informatie is er een aantal andere factoren die het draagvlak voor de komst van de wolf beperken of bevorderen.

Factoren van invloed op draagvlak en acceptatie

Er zijn factoren die draagvlak en acceptatie verminderen en er zijn factoren die juist een positieve invloed op draagvlak en acceptatie hebben. Voor de direct betrokken dierhouders en grondeigenaren is acceptatie en draagvlak vooral gerelateerd aan de beheersbaarheid van de komst van de wolf, beleid dat door de overheid op dit vlak wordt gevoerd, kosten verbonden aan het voorkomen van deze

schade en compensatie van schade aan landbouwhuisdieren en andere schade. Het is ook van belang dat er een breder maatschappelijk draagvlak gaat ontstaan, waarin het draagvlak van de direct betrokkenen is ingebed, al worden dierhouders en grondeigenaren het meest en het meest direct geconfronteerd met de negatieve aspecten van de komst van de wolf.

Beheersbaarheid

Dreiging en het gevoel van dreiging hebben te maken met de populatie wolven in het gebied. Wanneer er duidelijkheid bestaat over de populatieontwikkeling van wolven in het gebied en de wijze waarop er sprake is van beheersbaarheid daarvan, dan zal dat bijdragen aan het draagvlak voor de komst van de wolf. Er zal dan naar verwachting sprake zijn van een acceptatie van de aanwezigheid van de wolf als inheemse soort in het gebied.

Bij burgers en direct betrokkenen bestaat het gevoel dat in Nederland snelgroeiende populaties van schadeveroorzakende diersoorten vaak te veel op hun beloop worden gelaten. Daarbij verwijst men nog wel eens naar hetgeen is gebeurd rond de toename van het aantal wilde ganzen sinds de eeuwwisseling. Dit voedt de weerstand tegen de komst van de wolf in Nederland.

Elk incident dat plaatsvindt waarbij schapen, geiten of andere landbouwhuisdieren worden aangevallen, zal bijdragen aan het dreigingsgevoel en vermindert het maatschappelijk

draagvlak voor de vestiging van de wolf. Daarom moeten primair incidenten blijvend worden voorkomen. Daarop is de inzet van de provincie en van de commissie in dit preventieplan gericht.

Overheidsbeleid

Het kan bijdragen aan de acceptatie van de vestiging van de wolf in ons land als de overheid eenduidig beleid ontwikkelt waarin is verwerkt hoe zij – via nationale regelgeving en provinciale kaderstelling en uitvoering – inzet op maatregelen als de wolvenpopulatie sterk groeit en de effecten van deze groei de acceptatiegrens overschrijden en/of als individuele wolven problematisch gedrag gaan vertonen.

Schade

Hoe meer schade de wolf zal veroorzaken, hoe kleiner het draagvlak wordt. Belangrijk is in dat verband hoe met de schade wordt omgegaan. Het gaat daarbij in de eerste plaats om de materiële schade vanwege gedode schapen of geiten. Daaraan zijn een financieel-inhoudelijke component en een procescomponent verbonden.

Naast direct geleden schade is er ook vervolgschade of nevenschade. De Richtlijn taxatie en prijzen bij wolvenschade in de schapenhouderij uit 2019 houdt daar al rekening mee. LTO, VGSN en Platform Kleinschalige Geiten- en Schapenhouders zijn van mening dat ook deze vervolgschade vergoed moet worden. Echter, dat valt buiten de reikwijdte van deze subsidieregeling.

Het proces van schade-afhandeling is ondergebracht bij BIJ12. Op basis van informatie van dierhouders is er tot op heden tevredenheid over de snelheid waarmee schade wordt opgenomen, maar is er onvrede over de duur van de uitslag van de onderzoeken en de uitbetaling van de schade.

Daarnaast kunnen er door de komst van de wolf ecologische effecten optreden. Deze kunnen met name van belang zijn voor grondeigenaren en terrein beherende organisaties. Deze effecten kunnen soms ook als schade ervaren worden. Het gaat om effecten op de biodiversiteit en verminderde zichtbaarheid van wilde hoefdieren.

Kosten en baten van preventieve maatregelen

De preventieve maatregelen brengen kosten met zich mee. De kosten vormen een drempel voor dierhouders om de maatregelen te nemen. Indien deze drempel laag wordt gehouden kan dat bijdragen aan effectieve preventie en daarmee aan acceptatie van wolven die geen prooi zoeken onder landbouwhuisdieren. Tot de kosten behoren – naast de kosten van de afrasteringen en de

arbeidskosten voor het realiseren van de afrastering – ook de administratieve lasten om vergoeding van de kosten te verkrijgen. Hoe lager de kosten zijn en hoe meer de toch gemaakte kosten afdoende gecompenseerd worden, hoe meer dierhouders en grondeigenaren zullen overgaan tot het realiseren van effectieve maatregelen. Verder heeft een tegemoetkoming van de overheid als psychologisch effect dat dierhouders zich niet alleen voelen staan. Dit bevordert de acceptatie dat de wolf naast de landbouwhuisdieren mag

bestaan.

Het is nog niet aan te geven hoe effectief de preventieve maatregelen zijn om landbouwhuisdieren te beschermen tegen wolven. De effectiviteit van de maatregelen en daarmee de baten van de maatregelen zullen pas in de loop van de tijd kunnen blijken. Inzicht in de effectiviteit en de baten zal bijdragen aan de acceptatie van de wolf in het gebied.

Communicatie rond het preventieplan

Het doel van de communicatie als onderdeel van dit preventieplan is om bij te dragen aan een conflictarm samenleven van wolf en mens in Nederland en om de tegenstellingen tussen voor- en tegenstanders van de vestiging van de wolf in ons land te overbruggen.

Communicatie moet ervoor zorgen dat betrokkenen in de provincie Drenthe worden voorzien van eenduidige, heldere berichtgeving over de wolvenpreventieve maatregelen en over de ontwikkeling van de wolvenpopulatie in de provincie. Het is van groot belang dat iedereen, de dierhouders in de eerste plaats, volledig geïnformeerd is over het beleid, de beleidsmaatregelen, de (technische)

mogelijkheden van preventieve maatregelen, de effecten van de maatregelen, actuele inzichten over het gedrag van de wolven in Drenthe, de gevolgen van de aanwezigheid van de wolven en de ontwikkeling van de populatie. De communicatie dient neutraal en zonder specifiek richtingsprofiel te worden gepositioneerd voor of tegen de komst en vestiging van de wolf in ons land.

Naast informatie op basis van onderzoeken en monitoring is het ook van belang dat ervaringen en inzichten van dierhouders worden betrokken. De communicatie is niet eenzijdig van overheid naar inwoners, maar ook tweezijdig van dierhouders naar overheid en tussen dierhouders onderling.

Kernboodschappen

De communicatie rond dit preventieplan wordt opgezet rond vier kernboodschappen.

<u>Kernboodschap 1: De wolf blijft (komen) en daar moeten we ons op voorbereiden</u>

Het is begrijpelijk dat er grote zorgen over de aanwezigheid van de wolf in Nederland leven bij dierhouders en andere betrokken inwoners. Het is waarschijnlijk dat de wolf zich blijvend vestigt in ons land. Om hen de gelegenheid te geven om in te spelen op deze nieuwe situatie is het van belang dat dierhouders en andere betrokkenen betrouwbare en onderbouwde informatie krijgen over de wolf, het gedrag van de wolf en de wijze waarop negatieve gevolgen van de komst van de wolf kunnen worden voorkomen. Dit kan bijdragen aan de acceptatie van dierhouders en andere betrokkenen van het feit dat de wolf er is. Dierhouders moeten in de gelegenheid worden gesteld zich voor te bereiden op de gevolgen van de komst van de wolf en hoe daarmee kan worden omgegaan, zodat die gevolgen voor hen en voor de samenleving hanteerbaar zijn.

Kernboodschap 2: Aanpassing aan de komst van de wolf vergt van dierhouders een grote inspanning. Maar zij staan er niet alleen voor; de provincie Drenthe gaat hen helpen om preventieve maatregelen te nemen

De komst van de wolf vergt een grote inspanning van zowel professionele als hobbymatige dierhouders. Zij moeten maatregelen nemen die eerder niet nodig waren om hun dieren te beschermen tegen aanvallen van andere dieren. De schapenhouders in het risicogebied staan er niet alleen voor om de gevolgen van de komst van de wolf hanteerbaar te maken. De provincie ondersteunt hen financieel om op korte termijn maatregelen te nemen die wolvenaanvallen voorkomen en tegelijkertijd een goede bedrijfsvoering niet in de weg staan. In de praktijk blijkt dat schapen en geitenhouders meer kosten moeten maken dan alleen het nemen van preventieve maatregelen. De komende periode wordt dit in de landelijke lijn verder verkent en de provincie Drenthe heeft de intentie om op basis van voortschrijdend inzicht de aanpak aan te passen.

Kernboodschap 3: Proactief handelen voorkomt leed voor dier en mens

Als samenleving willen we dat schapen, geiten en andere landbouwhuisdieren veilig kunnen grazen en dat ook blijvend weides en natuurterreinen worden begraasd. Voorzienbare risico's als gevolg van de komst van de wolf moeten zo veel mogelijk worden beperkt. Dat voorkomt onnodig leed voor het vee en voor de veehouder. Preventie doordat wolven via afrastering bij schapen en/of geiten worden weggehouden is in landen alsDuitsland en Zwitserland tot nu toe de meest effectieve wijze gebleken om schade aan landbouwhuisdieren te voorkomen. (ref. 15) Daarom wordt daarop ingezet.

Daarnaast wordt er proactief ingezet op een duidelijke beleidslijn bij situaties wanneer een wolf ongewenst gedrag vertoont. Door te monitoren op de aanleg en het onderhoud van afrasteringen en op het gedrag van wolven bij de afrasteringen en daarbij ook gebruik te maken van camerabeelden, moet de komende jaren voortdurend worden getoetst of de maatregelen ook in de Drentse en Nederlandse context effectief zijn. Daarover moet regelmatig en open worden gecommuniceerd met alle betrokkenen.

Kernboodschap 4: De wolvenpreventieve maatregelen zijn er voor alle schapen- en geitenhouders in het gebied

De toegankelijkheid van de ondersteuning door de overheid is zo laagdrempelig mogelijk. Daar waar kosten voor dierhouders stijgen bij het nemen van wolvenpreventiemaatregelen, krijgen ze onder voorwaarden een evenredige tegemoetkoming in de kosten. Daarvoor moet de overheid alle mogelijke communicatiekanalen gebruiken om enerzijds alle betrokken dierhouders te kunnen betrekken en informeren en anderzijds alle dierhouders in staat te stellen hun bevindingen en ervaringen te delen. Dit preventieplan richt zich in eerste instantie op schade die kan ontstaan bij aanvallen op schapen en geiten in het risicogebied in Drenthe. In een later stadium wordt verkent of er ook maatregelen moeten worden ondersteunt die zich richten op het beschermen van andere landbouwhuisdieren die een prooi kunnen zijn voor de wolf.

Communicatie-activiteiten

In de aanloop naar de vaststelling van dit preventieplan hebben wij gesproken met vele schapen- en geitenhouders en met vertegenwoordigers van de verschillende stakeholders. De commissie en provincie organiseren de communicatie rond de subsidieregeling voor de preventieve maatregelen.

Wij vinden het van belang om blijvend met dierhouders, terreineigenaren, gemeenten en andere betrokken burgers in gesprek te blijven over de vestiging van de wolf, de gevolgen daarvan voor de dierhouderijen en ervaringen met het nemen van preventieve maatregelen. Voortschrijdende inzichten kunnen aanleiding geven tot nadere advisering aan het college van GS.

Daarom willen wij regelmatig bijeenkomsten in het gebied organiseren met dierhouders en terreineigenaren. Daarnaast zal er sprake kunnen zijn van informatie-uitwisseling via de webpagina 'Wolf in Drenthe' op de website van de provincie Drenthe (https://www.provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/wolf-drenthe/), waarop ruimte is voor informatie van verschillende partijen over de ontwikkeling van de wolf in Drenthe, de preventieve maatregelen en de effecten ervan in Drenthe.

8. Adviezen

Bij de onderwerpen in de voorgaande hoofdstukken is in een aantal gevallen vermeld wat het advies van de commissie over het onderwerp is. Dit hoofdstuk zet de adviezen van de commissie nog eens expliciet op een rij.

1. De kern van dit gebiedsgericht preventieplan is: in het beleid van de provincie staat voorop dat voorkomen wordt dat dierhouders schade lijden als gevolg van de komst van de wolf in het door GS aangewezen risicogebied. De commissie adviseert GS om houders van schapen en geiten in het gebied – zowel professionele dierhouders, hobbyhouders als eigenaren van gescheperde kuddes – in de periode tot 2023 via een subsidieregeling financieel te ondersteunen bij het realiseren van afrasteringen. Het gaat om afrasteringen op vaste en niet-vaste percelen die aan eisen voldoen die in dit preventieplan staan genoemd.

2. De commissie adviseert om een duurzaam subsidieplafond te hanteren van 4,7 miljoen in de komende drie jaar. Zodat alle schapen en geiten-houders in Drenthe in aanmerking kunnen komen voor het beschermen van hun dieren tegen wolven.

3. De commissie adviseert om ten behoeve van de groep grote schapenhouders waarvoor het toegekende bedrag niet binnen de deminimusregeling (maximaal € 20.000 per 3 jaar) valt de subsidieregeling voor te leggen aan de Europese Commissie.

4. De commissie adviseert om vooralsnog (zie hieronder advies 7) de volgende personen en organisaties voor een financiële bijdrage vanuit de subsidieregeling in aanmerking te laten komen:

- professionele schapen- en geitenhouderijen;
- hobbyhouders schapen en geiten;
- eigenaren van gescheperde kuddes en natuurbegrazingsbedrijven.

5. De commissie adviseert om (in interprovinciaal verband) te onderzoeken:

- hoeveel extra arbeid de extra maatregelen ter bescherming van de landbouwhuisdieren kosten en of daar een vergoeding tegenover kan staan, al dan niet in de vorm van een eco-dienst.
- of maatregelen ter bescherming van de landbouwhuisdieren extra arbeidskosten met zich meebrengen en in welke omvang, en of daar een vergoeding tegenover kan staan, al dan niet in de vorm van een eco-dienst;
- of en op welke wijze vergoeding in de onderhoudskosten mogelijk is;
- of op korte termijn een vergoedingsregeling voor andere landbouwhuisdieren dan schapen en geiten mogelijk is, dan wel dat de vergoedingsregeling die in dit plan wordt voorgesteld wordt uitgebreid naar andere landbouwhuisdieren.

6. De commissie adviseert de provincie om op korte termijn met alle betrokken gemeenten in het aangewezen gebied in overleg te gaan over de wijze waarop de ruimtelijke en landschappelijke inpassing van afrasteringen zo snel mogelijk kan plaatsvinden en over uitvoeringsaspecten die daarbij aan de orde zijn. Hierbij moet onder andere rekening worden gehouden met de relatie met de Wet natuurbescherming. Het is wenselijk dat wordt gekomen tot een praktisch uitvoeringskader dat kan leiden tot een gedragen standaardmotivering.

7. De commissie adviseert GS om met gemeenten de ruimtelijke inpassing van afrasteringen te faciliteren waarbij het volgende geldt:

Bestaande afrasteringen zijn meestal vergunningsvrij:

- *voor percelen met de bestemming 'erf' of 'agrarisch';*
- *bij ophoging tot 120 cm;*
- *met toepassing van elektrische bedrading;*
- *met inachtneming van regels uit de gemeentelijke APV.*

Nieuwe afrasteringen zijn vergunbaar:

- *voor percelen met bestemming 'erf' of 'agrarisch';*
- *met toepassing van elektrische bedrading;*
- *met inachtneming van regels uit de gemeentelijke APV;*
- *waarbij op grond van zwaarwegend belang zo nodig mag worden afgeweken van een negatief welstandsadvies.*

Bestaande en nieuwe afrasteringen zijn vergunbaar:

- *op percelen met de bestemming 'natuur';*
- *met toepassing van elektrische bedrading;*
- *met inachtneming van regels uit de gemeentelijke APV;*
- *tot een hoogte van 120 cm*
- *waarbij gebruik wordt gemaakt van een door provincie en gemeenten gezamenlijk geaccordeerde standaardmotivatie in de aanvraag en de beschikking.*

Het is wenselijk dat de tekst van de standaardmotivatie door provincie, gemeenten en eventueel Welstandscommissies gezamenlijk wordt opgesteld, rekening houdend met wet- en regelgeving.

Het is daarnaast wenselijk dat bij vaste afrasteringen langs publiek toegankelijke paden of wegen bordjes worden geplaatst met de waarschuwing dat de afrastering onder elektrische spanning staat.

8. Vooral voor houders met een klein aantal hobbydieren is het 's nachts op stal zetten een goede optie. Gemeenten zouden regels moeten opstellen die het bouwen of aanpassen van een schuilstal mogelijk maken.

9. De commissie adviseert GS om bij gemeenten te bevorderen dat zij – in aansluiting op bestaande regels in de gemeenten – verplaatsbare tijdelijke afrasteringen zonder vergunning toestaan:

- in de zomerperiode voor de duur tot circa drie weken;
- in de winterperiode voor de duur tot circa drie maanden;
- rond percelen met een omvang van in ieder geval twee hectare.

10. De commissie adviseert om de schaderegeling die in het Interprovinciaal wolvenplan is vastgelegd voort te zetten, waarbij vanaf 2023 als voorwaarde voor het toekennen van een schade-uitkering aan dierhouders in het aangewezen risicogebied geldt dat de dieren worden beschermd door afrasteringen die voldoen aan de eisen uit dit preventieplan.

11. De commissie adviseert om voortdurend te monitoren hoe de gesignaleerde wolven zich in Drenthe bewegen om zo nodig de gebiedsgrenzen aan te passen of gemotiveerd preventieve maatregelen van dierhouders buiten het aangewezen gebied te ondersteunen.

12. De commissie adviseert om periodiek informatiebijeenkomsten te organiseren waarbij dierhouders, overheid (provincie, BIJ12, gemeenten) en andere betrokken organisaties ervaringen met preventieve maatregelen kunnen delen.

13. De commissie adviseert om in het gebied en in interprovinciaal verband te bevorderen dat er een verfijnd monitoringsysteem ontstaat dat een betrouwbaar beeld geeft van het gedrag van wolven, de effecten van preventieve maatregelen en de ontwikkeling van de wolvenpopulatie in Nederland. De commissie adviseert voorts om over de resultaten van de monitoring op een evenwichtige wijze te communiceren.

14. De commissie adviseert om de ondersteuning van dierhouders bij het opzetten van vaste en niet-vaste afrasteringen uit te breiden van gebieden waar de wolf zich heeft gevestigd naar gebieden die als vaste corridors kunnen worden aangemerkt vanwege aanwijsbare vaste patronen in de trek van zwervende wolven. Het is wenselijk dat op zo kort mogelijke termijn in landelijk verband onderzoek wordt gedaan naar het bestaan van corridors.

15. De commissie adviseert om in relatie tot de escalatieladder die in dit plan is opgenomen nader onderzoek te doen naar de mogelijkheden om gebieden in Nederland aan te wijzen waar de aanwezigheid van wolven ongewenst is en/of die niet geschikt zijn als kansrijk leefgebied van de wolf, bijvoorbeeld omdat er onvoldoende wilde prooidieren in het gebied zijn.

16. De commissie adviseert om in landelijk verband in overleg tussen de provincies en de rijksoverheid te komen tot een beleid dat gericht is op de beheersbaarheid van de populatieontwikkeling van wolven in Nederland en de effecten hiervan, waarbij de ecologische draagkracht en het maatschappelijk draagvlak van de ontwikkeling van de wolvenpopulatie worden betrokken. Daarbij past ook een verdere uitwerking en concretisering van de escalatieladder.

17. De commissie adviseert aan alle betrokkenen om onderling in gesprek te blijven over de impact van de wolf en daarbij begrip te hebben voor verschillen in belangen en natuurvisies. Door gezamenlijk vooruit te kijken ontstaat draagvlak om tijdig in te ingrijpen en ongewenste ontwikkelingen te voorkomen.

Ronde tafel bijeenkomst over de wolf – 12 november 2018

Overzicht aandachtspunten

Als voortzetting om de ronde tafel van 23 mei, en het DvhN-debat van maandag 16 april 2018, heeft op 12 november 2018 het tweede rondetafelgesprek over de wolf plaatsgevonden. Deze bijeenkomst werd door de provincie Drenthe georganiseerd om de standpunten over het concept interprovinciaal wolvenplan op te halen zodat deze meegewogen kunnen worden in het uitgangspunt dat de provincie Drenthe inneemt in de bestuurlijke besluitvorming over het wolvenplan in de BACVP voordat het uiteindelijk ter vaststelling in het IPO-bestuur zal worden behandeld.

Deelnemers

- Jan Bloemerts, regiobestuurder LTO Noord, regio Noord
- [redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden
- [redacted] schaapskudde Het Stroomdal
- [redacted] Lid van de werkgroep van het Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders, [redacted]
- Schapenhouder [redacted] uit Tiendeveen
- Schapenhouder [redacted] uit Leek
- [redacted] Staatsbosbeheer
- Henk Jumelet, gedeputeerde provincie Drenthe
- [redacted] provincie Drenthe& IPO-werkgroep LUPUS
- [redacted] provincie Drenthe

Programma

Na een welkom door gedeputeerde Henk Jumelet is de avond gestart met een korte presentatie over de huidige stand van zaken omtrent wolven in Drenthe en de totstandkoming van het concept interprovinciaal wolvenplan dat vooraf met de genodigden is gedeeld.

Vervolgens is aan de genodigden gevraagd om te reflecteren op het concept interprovinciaal wolvenplan met daarbij speciale aandacht voor punten die vanuit de provincie Drenthe meegenomen zouden moeten worden richting IPO. Er is onder andere gesproken over de urgentie van het nemen van preventieve maatregelen, het volgen van ontwikkelingen in Europa en het gelijk trekken van het onderscheid dat in het plan gemaakt wordt tussen hobby en beroeps-schapenhouders.

De reacties die ingebracht zijn door de genodigden zijn aan het eind van de bijeenkomst samengevat en zullen mee worden genomen in de reactie van de

provincie Drenthe op het interprovinciaal wolvenplan. Gedeputeerde Henk Jumelet heeft benadrukt dat de provincie hecht aan een leefbaar platteland, en dat schapenhouderij in Drenthe daarbij hoort.

Conclusies en aandachtspunten

De volgende aandachtspunten zijn door de deelnemers ingebracht om mee te nemen in interprovinciale besluitvorming over het concept interprovinciaal

- ➔ Door alle aanwezigen is het belang van het vroegtijdig inzetten op preventie nadrukkelijk onderschreven. De behoefte is om spreekwoordelijk voor de wolf uit te lopen, in plaats van achter de wolf aan. Ook zwervende wolven zou geleerd moeten worden dat schapen geen prooi zijn. Dit impliceert dat gebiedsprocessen om preventie vorm te geven niet altijd hoeven te wachten tot na de vaststelling van een territorium.
- ➔ Het onderscheid dat in het concept interprovinciaal wolvenplan wordt gemaakt tussen hobbyhouders en beroepshouders zou eruit gehaald moeten worden.
- ➔ Er moet ruimte blijven na vaststelling van het plan om het plan te kunnen evalueren en bijsturen. Er is zorg over de houdbaarheid en toepasbaarheid op lange termijn van het plan.
- ➔ De omschreven mogelijkheden tot ingrijpen bij wolven die niet geaccepteerd, of gevaarlijk, gedrag vertonen wordt geprezen; alhoewel voor praktische uitvoering enkele definities nader moeten worden uitgewerkt.
- ➔ In Drenthe zouden we in het kader van educatie aandacht moeten hebben voor een "eigen" plek met informatie over de wolf en welke preventieve maatregelen zijn te nemen.
- ➔ De uitspraak van de Europese Commissie (van 8 november 2018) wordt door alle aanwezigen met interesse gevolgd, hoe de uitspraak zijn doorwerking krijgt in regelgeving en het beschikbaar zijn van fondsen voor de wolf kan opties bieden voor de uitvoering van het concept interprovinciaal wolvenplan/

Daarnaast zullen de volgende aandachtspunten meegenomen worden in de uitvoering van het wolvenplan met BIJ12.

- ➔ De manier waarop schade wordt vergoed moet onderwerp van gesprek en reflectie blijven.
- ➔ De uitvoering van de voorgestelde gebiedsprocessen mag niet leiden tot provinciale willekeur (concreet: provinciale verschillen in schadevergoeding of subsidies voor preventie).
- ➔ Het monitoren van wolven door zenders en/of microchips is een interessante gedachte gevonden om de haalbaarheid van te onderzoeken.
- ➔ Het is belangrijk kennis en ervaring met andere landen in de Europese Unie te delen, ook buiten de directe buurlanden.

CONCEPT

Interprovinciaal Overleg

concept-verslag

Betreft	AAC Vitaal Platteland
Vergaderdatum en -tijd	14 maart van 10.00 tot 13.00 uur (met lunch)
Locatie	Domstad, Koningsbergerstraat 9 Utrecht
Deelnemers	– Wim Brenkman, voorzitter; (IPO), – (Gr); (Fr), (Ov), (Gld), (Fl), (Utr), (NH), (ZH), (Zld), (NB), (Li) – (IPO) – (BIJ12)
Verhinderd	– Jordan Jumelet (Dr),

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte
.

3. **Stand van zaken wolf**

Kern van het onderwerp
Met de vaststelling van het Interprovinciale Wolvenplan ligt de uitwerking van het wolvenbeleid nu in belangrijke mate bij de individuele provincies. Voor een aantal acties blijft een gezamenlijke aanpak echter noodzakelijk. Wat staat provincies (de IPO-werkgroep Natuurwetgeving) en BIJ12 nog (in samenhang) nog te doen na vaststelling Interprovinciaal Wolvenplan in IPO Bestuur 24 januari 2019?

Voorstel/gevraagd besluit
Kennis nemen van onderstaande zaken, die zullen leiden tot een concreet voorstel tot opdrachtverlening in de hiernavolgende AAC VP (11 april 2019).

Besluit
Conform.

buiten reikwijdte

buiten reikwijdte

Aanvullende informatie

Dossier: D1 – [redacted]

Totale lengte: 1240 meter

Oude situatie
Gedeeltelijk schapengaas zonder elektriciteit, gedeeltelijk paaltjes met 2 draden.

Nieuwe situatie
Hierbij, de schets zoals wij het in gedachten hebben.
De rode lijn is het draad (5 glad draden). En bij alle poorten en hekken komen poort grepen.
De groene stippen zijn de hoekpalen.

De 2 zijkanten zijn 400m en de kopsekanten zijn 220m.
Hierbij een lijstje met de materialen die wij denken nodig te zijn:

- 17 hoekpalen eiken palen van minimaal 15cm doorsnee.
- 6200m gladdraad.
- 124 tussen palen (Om de 10m)
- 30 extra tussen palen voor in de laagtes.
- 30 poort grepen.
- 855 isolatoren.
- 75 draad spanners.
- 1 stroom klok met accu.
- 1 reserve accu.

Met deze materialen kunnen wij volgens ons de schapen beschermen tegen de wolf.

Kaart
Kadastrale perceelnummers:

Aanvullende informatie

Dossier: D2 – [redacted]

Lengtes

1) [redacted] 264 m
2) [redacted]: 483 m
3) [redacted] 292 m
4) [redacted] 772 m

Totale lengte: 772 + 292 + 264 + 483 = 1811 meter totaal

Oude en nieuwe situatie
De percelen bij huis hadden een afrastering van gaas ong. 90 hoog met palen op 4 meter,
Daar heb ik een draad op 120cm en 25cm hoog over gespannen met ruim 8000 volt stroom.

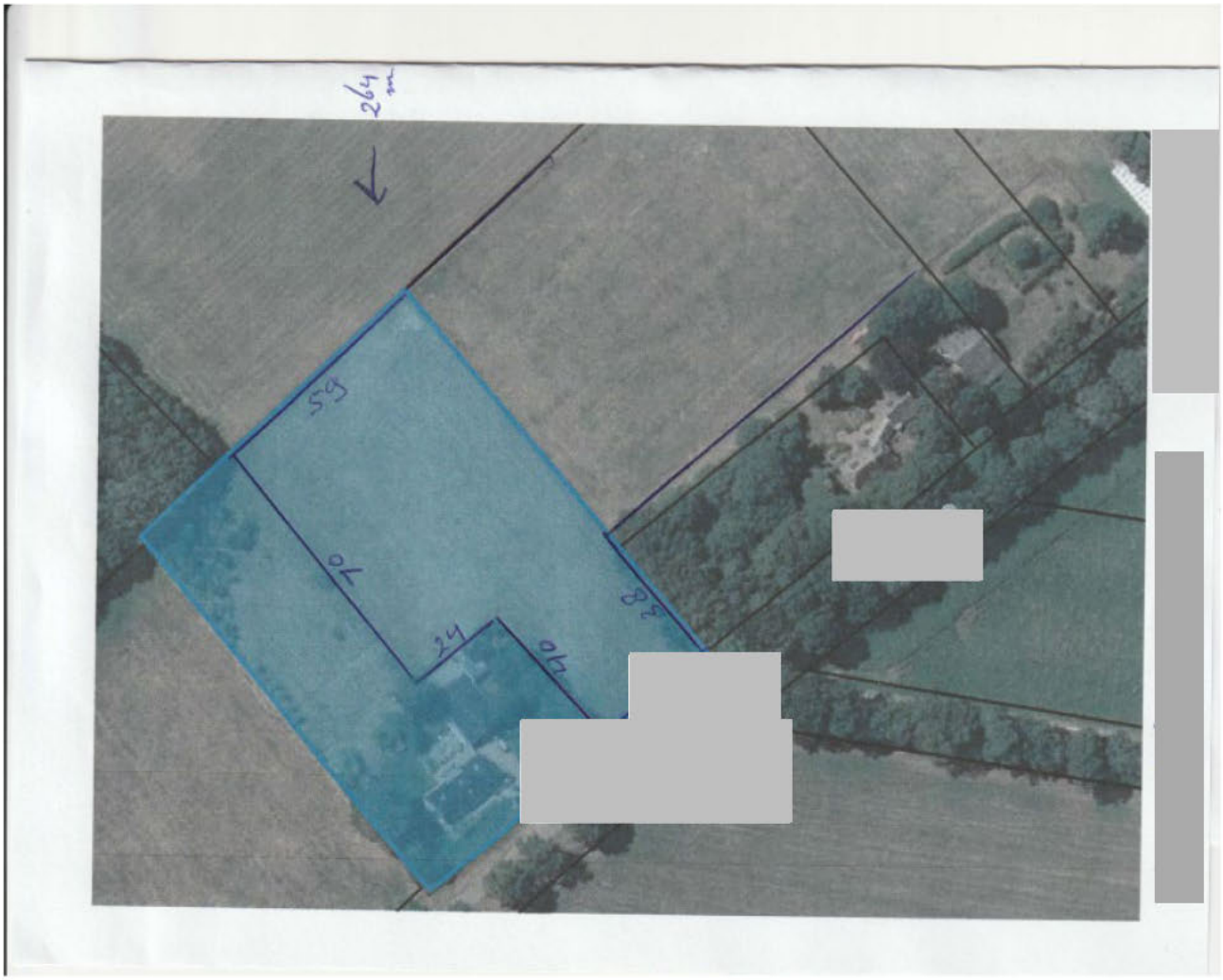
De percelen in Elp hadden gaas van 110 hoog, ook daar heb ik een draad op 25 cm en een op 120-130cm met stroom over gespannen, ik weet dat jullie nog graag op ong. 50cmnog een stroomdraad zien, als dit echt moet zal ik deze er ook nog maken.

Tevens heb ik het gaas op een aantal plekken van extra aarding voorzien zodat de klap ook bij droog weer goed aankomt.

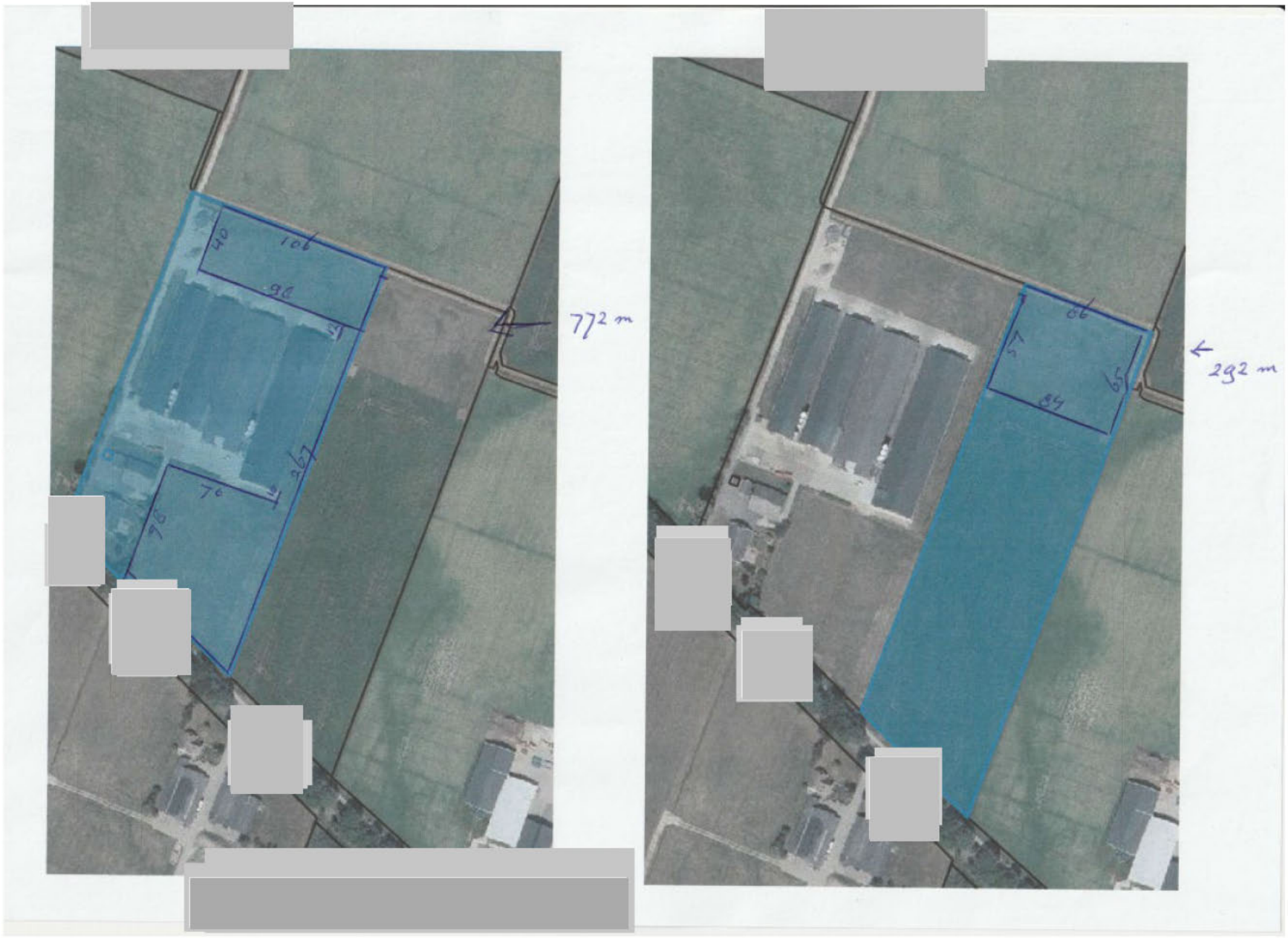
Kaarten

[redacted]

983 m →

40
106
96
267
70
96
772 m
66
57
65
54
292 m

Aanvullende informatie

Dossier: D11 – [redacted]

Totale lengte: 665 meter

Oude situatie
Vast raster schapengaas en prikkeldraad.

Nieuwe situatie
Het raster is geplaatst langs ons schapenland, waar al een vast raster van schapengaas (en prikkeldraad) stond. Dit is aangepast met stroomdraden conform het gegeven advies van Wolf-Fencing Nederland ; zij hebben ook ter plaatse geholpen met de aanleg ervan.

Het weiland is in totaliteit 2,49 hectare groot en heeft een omvang/lengte van 665 meter (zie mijn aanvraagformulier).

De palen van het raster staan op een afstand van 3 tot 4 meter uit elkaar.

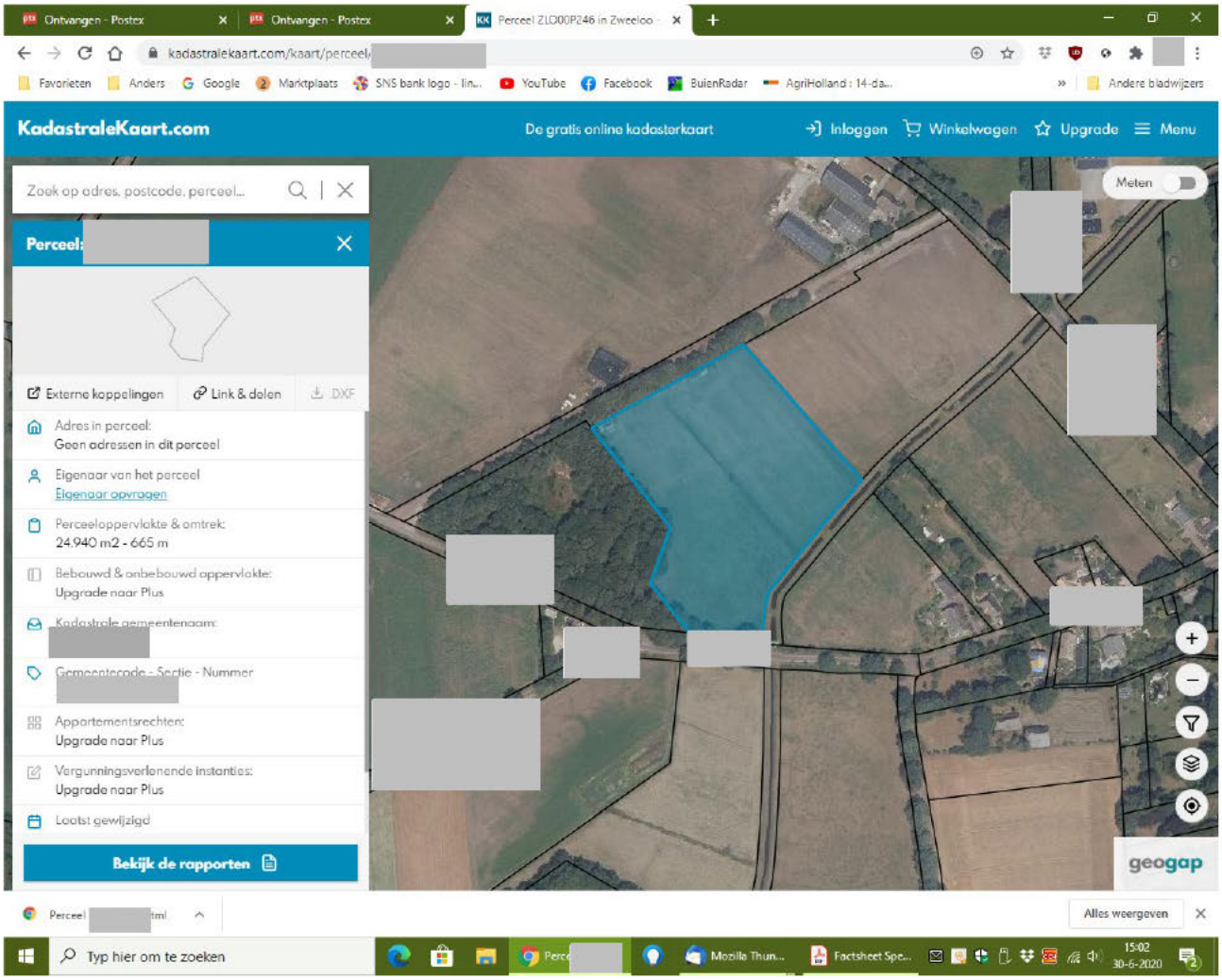
De stroomdraden zijn conform het advies van Wolf Fencing aan de buitenzijde aangebracht waarbij de onderste op 20 cm boven het maaiveld is bevestigd, de bovenste op 120 cm. Totaal zijn er 4 stroomdraden.

De stroomvoorziening komt van een solar-weideklok Sirius 8 en levert tot 7,6 kilovolt aan stroomstootspanning.

Kaart

KadastraleKaart.com
De gratis online kadasterkaart
Inloggen
Winkelwagen
Upgrade
Menu
Zoek op adres, postcode, perceel...
Perceel:
Externe koppelingen
Link & delen
DXF
Adres in perceel:
Geen adressen in dit perceel
Eigenaar van het perceel
Eigenaar opvragen
Perceeloppervlakte & omtrek:
24.940 m2 - 665 m
Bebouwd & onbebouwd oppervlakte:
Upgrade naar Plus
Gemeentecode - Sectie - Nummer
Appartementsrechten:
Upgrade naar Plus
Vergunningsverlenende instanties:
Upgrade naar Plus
Laatst gewijzigd
Bekijk de rapporten
Meten
geogap
Alles weergeven
Typ hier om te zoeken
15:02
30-6-2020

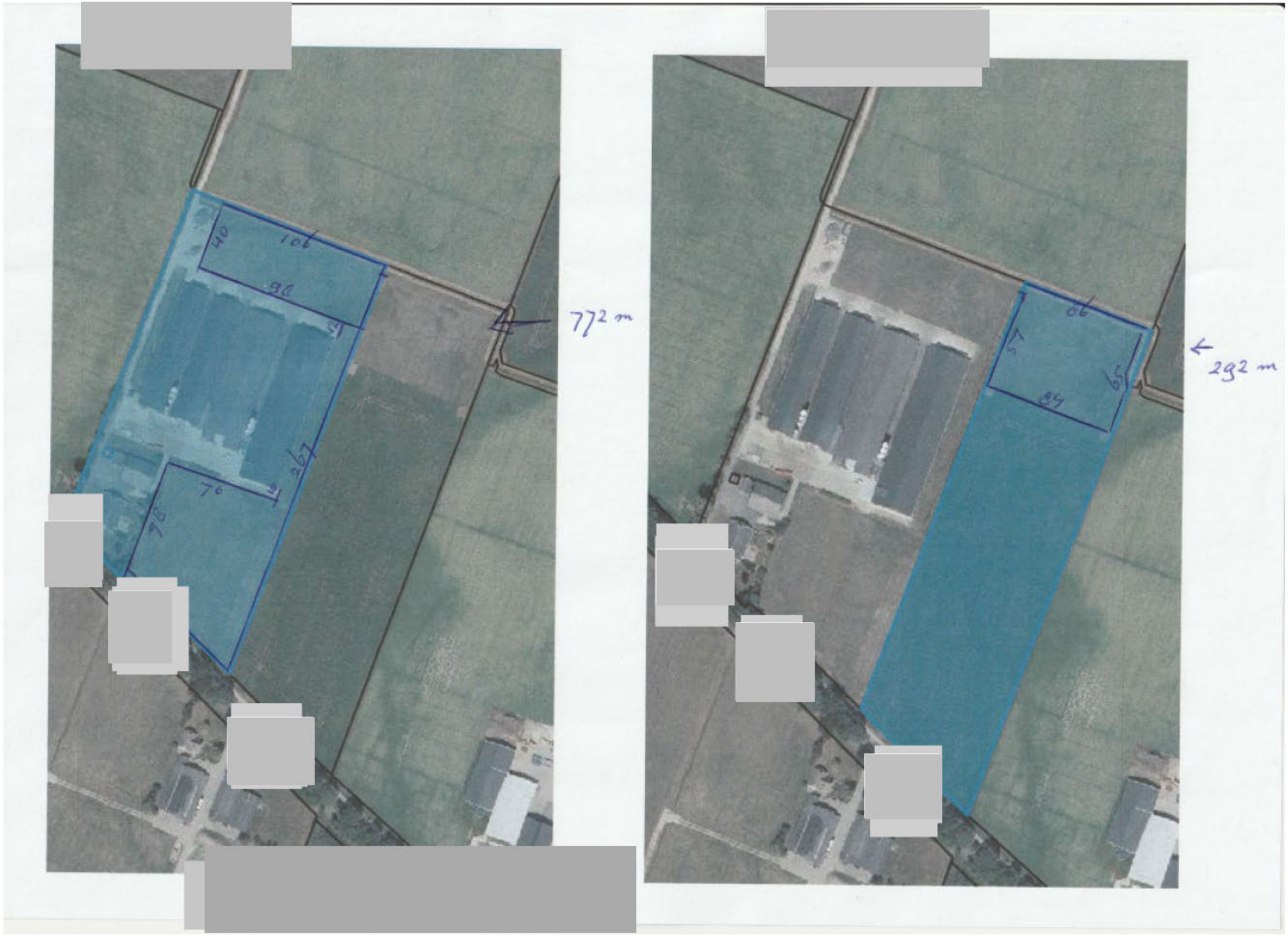
Aanvullende informatie

Dossier: D25 – [redacted]

Oude situatie
Deels ursus schapengaa, deel draden. Zie foto's aanvraagformulier

Nieuwe situatie
120 cm hoog en 5 draden. Stukje bij de schaapskooi in het dorp schapengaas met 3 draden aan buitenzijde.

Kaarten
Zie aanvraagformulier.

40
10
96
26
7
96
772 m
66
37
65
84
292 m

Belangstellingsformulier bijdrage kosten preventie wolvenschade Drenthe **Platform KSG**

Naam:
Adres:
Postcode: Woonplaats:
UBN:
Telefoon: 06 E-mail: @gmail.com
Rekeningnummer

Aantal schapen en/of geiten
Kopieën van stallijsten in I&R Dieren op peildatum toevoegen.

Peildatum	1-2-2019	1-5-2019	1-8-2019	1-11-2019	Gemiddeld
Aantal schapen	5.1.2f				
Aantal geiten					
Totaal aantal schapen en geiten gemiddeld					5.1.2f

Percelen met vaste afrastering (permanente afrastering)
Kijk op www.kadastralekaart.com voor de kadastrale perceelnummers. Vermeld volledig nummer, b.v. ZLO 00 S 409
Geef alleen het aantal strekkende meters van de afrastering langs de buitenzijde van het perceel op. De eventuele binnen-afrasteringen om het perceel in meerdere vakken te verdelen buiten beschouwing laten.

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]	Lengte afrastering [m]
Totale lengte afrastering [m]			

Percelen met verplaatsbare afrastering

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]
		4.99
		4.91

Type verplaatsbare afrastering: Draden

Komt u in aanmerking voor een vergoeding voor een autowinder draadoprolsystteem: nee.
(alleen bij meer dan 100 dieren)

Ondertekening
Hierbij verklaar ik deze aanvraag naar waarheid te hebben ingevuld:

Naam: Datum: 16 juni 2020

Handtekening:

Belangstellingsformulier bijdrage kosten preventie wolvenschade Drenthe **Platform KSG**

Naam: namens
Adres:
Postcode: Woonplaats:
UBN:
Telefoon: 06 E-mail: @gmail.com
Rekeningnummer

Aantal schapen en/of geiten
Kopieën van stallijsten in I&R Dieren op peildatum toevoegen.

Peildatum	1-2-2019	1-5-2019	1-8-2019	1-11-2019	Gemiddeld
Aantal schapen	5.1.2f				
Aantal geiten					
Totaal aantal schapen en geiten gemiddeld					5.1.

Percelen met vaste afrastering (permanente afrastering)
Kijk op www.kadastralekaart.com voor de kadastrale perceelnummers. Vermeld volledig nummer, b.v. ZLO 00 S 409
Geef alleen het aantal strekkende meters van de afrastering langs de buitenzijde van het perceel op. De eventuele binnen-afrasteringen om het perceel in meerdere vakken te verdelen buiten beschouwing laten.

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]	Lengte afrastering [m]
		1,5580	589
Totale lengte afrastering [m]			589

Percelen met verplaatsbare afrastering

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]
		9,9745
		0,8810
		0,3305
		0,8195
		1,2745
		3,5305
		4,4480
		2,4765
		5,6765
		8,1595
		4,8810
		9,3640
		7,0220
		8,7540

			8,7390
			9,1970
			10,7700

Type verplaatsbare afrastering: **Flexinetten**

Komt u in aanmerking voor een vergoeding voor een autowinder draadoprolsystteem: ja / nee.
(alleen bij meer dan 100 dieren)

Ondertekening
Hierbij verklaar ik deze aanvraag naar waarheid te hebben ingevuld:

Naam: Datum: **16 juni 2020**

Handtekening:

Aanvraagformulier bijdrage kosten preventie wolvenschade Drenthe **Platform KSG**

Naam:
Adres:
Postcode: Woonplaats:
UBN:
Telefoon:059 E-mail: @hotmail.com
Rekeningnummer

Aantal schapen en/of geiten
Kopieën van stallijsten in I&R Dieren op peildatum toevoegen.

Peildatum	1-2-2019	1-5-2019	1-8-2019	1-11-2019	Gemiddeld
Aantal schapen	5.1.2f				
Aantal geiten					
Totaal aantal schapen en geiten gemiddeld					5.1.2f

Percelen met vaste afrastering (permanente afrastering)
Kijk op www.kadastralekaart.com voor de kadastrale perceelnummers. Vermeld volledig nummer, b.v. ZLO 00 S 409
Geef alleen het aantal strekkende meters van de afrastering langs de buitenzijde van het perceel op. De eventuele binnen-afrasteringen om het perceel in meerdere vakken te verdelen buiten beschouwing laten.

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]	Lengte afrastering [m]
		2,06	817
Totale lengte afrastering [m]			817

Percelen met verplaatsbare afrastering

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]

Type verplaatsbare afrastering: Flexinetten / Draden / Anders .....

Komt u in aanmerking voor een vergoeding voor een autowinder draadoprolsystteem: / nee.
(alleen bij meer dan 100 dieren)

Ondertekening
Hierbij verklaar ik deze aanvraag naar waarheid te hebben ingevuld:

Naam: Datum:18-06-2020

Handtekening:

Aanvraagformulier bijdrage kosten preventie wolvenschade Drenthe **Platform KSG**

Naam:
Adres:
Postcode: Woonplaats:
UBN:
Telefoon:0593 E-mail: @hotmail.com
Rekeningnummer

Aantal schapen en/of geiten
Kopieën van stallijsten in I&R Dieren op peildatum toevoegen.

Peildatum	1-2-2019	1-5-2019	1-8-2019	1-11-2019	Gemiddeld
Aantal schapen	5.1.2f				
Aantal geiten					
Totaal aantal schapen en geiten gemiddeld					5.1.2f

Percelen met vaste afrastering (permanente afrastering)
Kijk op www.kadastralekaart.com voor de kadastrale perceelnummers. Vermeld volledig nummer, b.v. ZLO 00 S 409
Geef alleen het aantal strekkende meters van de afrastering langs de buitenzijde van het perceel op. De eventuele binnen-afrasteringen om het perceel in meerdere vakken te verdelen buiten beschouwing laten.

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]	Lengte afrastering [m]
		2,50	660
Totale lengte afrastering [m]			660

Percelen met verplaatsbare afrastering

Plaats	Kadastraal nummer	Oppervlak [Ha]

Type verplaatsbare afrastering: Flexinetten / Draden / Anders .....

Komt u in aanmerking voor een vergoeding voor een autowinder draadoprolsystteem: / nee.
(alleen bij meer dan 100 dieren)

Ondertekening
Hierbij verklaar ik deze aanvraag naar waarheid te hebben ingevuld:

Naam: Datum:18-06-2020

Handtekening:

Aanvullende informatie

Dossier: D28 – [redacted]

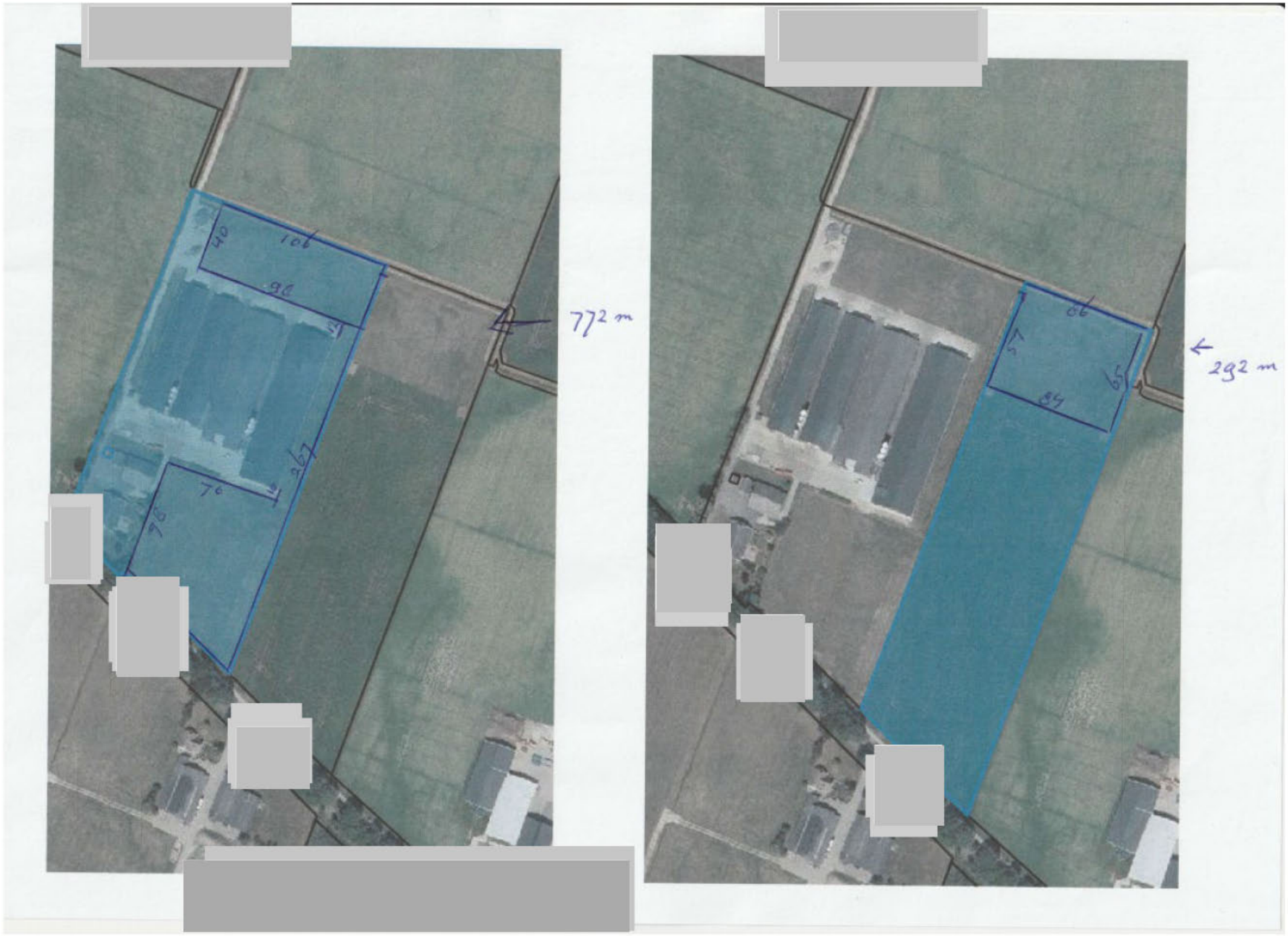
Lengtes
[redacted] 817 meter

Oude situatie
60 cm hoog en 2 draden.

Nieuwe situatie
120 cm hoog en 5 draden.

Kaarten

40
106
96
26.7
7.6
9.6
77.2 m
66
27
65
54
29.2 m

“De wolf in Nederland”

Conceptverslag overleg 12 september 2012 te Utrecht

Aanwezigen: [redacted] (Faunafonds), [redacted] (EL&I), [redacted] (EL&I), [redacted] (provincie Gelderland), [redacted] (provincie Limburg) en [redacted] (provincie Utrecht).

1 inhoud Alterra-rapport / publiciteit

Het rapport is vastgesteld door het bestuur van het Faunafonds. Bij EL&I geld nog een embargo. Op 13 september zal er door EL&I een persbericht en Kamerbrief uitgaan en zullen het Alterra-rapport en het Intomart-rapport (zie agendapunt 2) openbaar zijn.

Het Alterra-rapport bevat met name in het laatste hoofdstuk nogal wat schrijffouten, en ook inhoudelijke onjuistheden. Over de mogelijke effecten van het beschrijven van risico’s als van rabiës wordt door de deelnemers aan het overleg verschillend gedacht.

De eerder afgesproken procedure over gezamenlijke communicatie en persbericht is door EL&I niet gevolgd. Tijdens de vergadering worden persbericht en Kamerbrief beschikbaar gesteld met de mededeling dat de staatssecretaris al getekend heeft en dat er geen inhoudelijke wijzigingen meer mogelijk zijn. Uiteindelijk kan (en zal) alleen nog toegevoegd worden dat Faunafonds en gezamenlijke provincies medeopdrachtgevers zijn voor het Alterra-onderzoek. Met name provincies geven aan erg ontevreden te zijn met deze gang van zaken. Van de zijde van EL&I wordt aangegeven dat kennelijk de overdracht van dit dossier op een onvolledige manier heeft plaatsgevonden, maar dat er voor het vervolg in zowel Kamerbrief als persbericht geen invulling gegeven is. Dat staat nog geheel open. Overwogen wordt dat de provincies met een eigen persbericht naar buiten treden maar hiervan wordt afgezien. Provincies zullen het onderzoeksrapport op de eigen website vermelden met een eigen begeleidende tekst, zoals ook het Faunafonds dat doet.

2 Intomart-onderzoek

Het rapport “appreciatie-onderzoek naar de komst van de wolf” van bureau Intomart zal door [redacted] aan de deelnemers gemaild worden. Van het onderzoek door Nijmeegse studenten is bij de deelnemers niets bekend [redacted] zal nog eens informeren bij Alterra.

3 Nieuwe Helpdesk-vraag

Er is door EL&I een nieuwe Help-deskvraag bij Alterra uitgezet om door middel van een workshop te achterhalen of een wolvenplan (beschermingsplan of beheerplan) noodzakelijk is en indien dat het geval is welke onderwerpen daarin behandeld dienen te worden (wat moet er klaar liggen als de eerste wolf verschijnt). Over de workshop is al contact geweest met bureau Wing en een voorlopige datum vastgelegd op 4 oktober. Afgesproken wordt dat EL&I, provincies en Faunafonds samen verder praten over de invulling van die workshop. Daarmee wordt de geplande datum van 4 oktober

niet haalbaar. Om deelnemers aan de workshop tijdig te kunnen informeren zal de workshop waarschijnlijk niet voor eind oktober plaatsvinden. Een voorbereidend gesprek waaraan naast de aanwezigen van vandaag ook vertegenwoordigers van Wing en Alterra zullen deelnemen is voorlopig gepland op 24 september van 10.00-12.00 uur of van 15.00-1700 uur in Utrecht. Als alternatief is 25 september in beeld. [redacted] neemt contact op met Wing en Alterra.

4 Taken en rollen

Met betrekking tot de omgang met wolven zijn er verschillende taken te benoemen met daarbij verantwoordelijkheden. Voorlopig ziet dat er zo uit:

- Wetgeving: rijk.
- Beleid en uitvoering bij noodzaak om af te wijken van wettelijke bescherming: provincies.
- Beleid ten aanzien van tegemoetkomingen bij (landbouw)schade: provincies.
- Uitvoering bij tegemoetkomingen bij (landbouw)schade: Faunafonds.
- Monitoring schade en schadeveroorzakers: provincies & Faunafonds.
- Voorlichting ten aanzien van preventie en schaderegelingen: Faunafonds.
- Begeleiding en uitzetten onderzoek: Faunafonds en provincies.

5 Rondvraag

- De provincie Limburg heeft een contract met ARK, o.a. voor onderzoek en rapportages over grote roofdieren . Binnen de mogelijkheden van dit contract heeft ARK zelf initiatief genomen om als pilot een managementplan voor de wolf in Limburg op te stellen. Ofschoon er verschillend gedacht wordt over het nut van zo'n pilot, heeft het in ieder geval zin om ARK uit te nodigen voor de workshop. Eventueel kunnen zij een rol spelen bij een aangekondigd beleidsondersteunend onderzoek dat Alterra gaat uitvoeren.
- [redacted] geeft aan dat hij bij EL&I ook projecten Otter en Korhoen trekt en graag ook de provincies wil betrekken. Voor Korhoen is dat slechts een beperkt aantal provincies en [redacted] zegt toe hem de namen van betrokken ambtenaren te sturen. Voor de Otter zijn dat vrijwel alle provincies en lijkt een kennismaking met de werkgroep Flora en Fauna zinvol. [redacted] zal hierover contact opnemen met [redacted] de werkgroep.

Discussienota subsidieregeling en voorlopers regeling

Het overnemen van een zogeheten voorlopers-regeling van de aanpak van Gelderland biedt kansen om toch aan de slag te kunnen terwijl het opzetten van een permanente subsidieregeling voor het vergoeden van preventieve maatregelen nog uitgewerkt wordt. In deze nota wordt ingegaan op wat een dergelijke regeling betekent en welke randvoorwaarden aan deze aanpak gesteld kunnen worden.

Werkwijze
Het idee van een “voorlopers-regeling” is ontstaan in Gelderland, waar in afwachting van een subsidieregeling een mogelijkheid gezocht werd om dierhouders die al preventieve maatregelen wilden plaatsen, daarvoor de kans te bieden. Tevens werd is de regeling ingezet om vanuit de provincie ervaring op te doen met het nemen van preventieve maatregelen, om zo de uiteindelijke subsidieregeling aan te kunnen scherpen.

Hiervoor gebruikte de provincie 3 randvoorwaarden.

- De dieren lopen in het aangewezen leefgebied op de Veluwe.
- De preventieve maatregelen worden zorgvuldig en naar eer en geweten uitgevoerd.
- De houders zijn bereid om hun ervaringen te delen met andere houders.

De provincie hanteerde een startbudget van 50.000 euro en vergoedden daarmee 100% van de gemaakte materiaalkosten. Binnen het budget was er van tevoren ruimte gerekend voor 10[1] deelnemers. Wanneer er zich meer dan 10 deelnemers aanboden zou er door de gebiedscommissie worden geselecteerd op grond van de volgende criteria;

- Houders dicht bij het kerngebied van het roedel op de Noord-Veluwe gaan voor.
- Spreiding over houderij, typen en rassen

Na aanmelding van de deelnemers wordt er een startgesprek met de provincie en een vertegenwoordiger van de gebiedscommissie gevoerd, waarna samen wordt gekeken wat nodig is om de afrastering voor die deelnemer wolf werend te maken. Wolf Fencing kan een rol spelen bij het plaatsen van de rasters. Nadat de rasters zijn aangeschaft en geplaatst vergoedt de provincie de materiaalkosten en wordt er samen met de dierhouder gevolgd hoe de ervaringen met deze rasters zijn.

De nadruk op het opdoen van ervaring met preventieve maatregelen zorgt ervoor dat de voorlopers-regeling ook los gezien kan worden van de aanwezigheid van een vastgesteld territorium, en daarmee nog steeds in lijn is met het interprovinciaal wolvenplan.

Wel is het belangrijk te vermelden dat de voorlopers regeling in Gelderland vooral gebaseerd is op vertrouwen tussen de provincie en de dierhouder. Er zijn geen contracten of overeenkomsten aan verbonden en de financiële middelen worden vrijgemaakt als werkbudget. Hierdoor zijn er juridische risico’s wanneer het gaat over eigenaarsrol en aansprakelijkheid. Door de materiaalkosten pas na aanschaf te vergoeden ontstaat er geen financieel risico.

Afbakening
Op basis van de berekeningen die de werkgroep gemaakt heeft, en advies van Wolf Fencing zal met het voorgestelde budget (50.000 euro) in ongeveer 30 hectare wolf werende afrastering kunnen

[1] Er is in de pers door de belanghebbenden in de gebiedscommissie veel aandacht geweest voor het zoeken van meer deelnemers, omdat de regeling in dat geval op zou kunnen worden geschaald.

worden voorzien. In Gelderland is uitgegaan van 10 plekken in de voorlopers regeling, en heeft ook een vergelijkbaar aantal meldingen gehad. De verwachting is dat wanneer de regeling opengesteld wordt voor de gehele provincie Drenthe, het aantal aanmeldingen aanzienlijk hoger zal zijn. Dit omdat het aantal dierhouders in het gebied waar de regeling voor opengesteld wordt vele malen hoger is. Om hierop te anticiperen zijn er diverse scenario's denkbaar. De basis hiervoor zijn de data die verzameld zijn in de gegevens over faunaschade en de onderzoeken in 2016 en 2019 onder dierhouders in de provincie Drenthe.

1. Afbakening op basis van locatie

Omdat er maar beperkt ruimte is in het budget van de voorlopers-regeling, kan het verstandig zijn om de regeling af te bakenen op locatie. Hierdoor zullen er meer mensen gebruik van de regeling kunnen maken op plekken waar het nemen van preventieve maatregelen echt nodig is geweest.

Als gekeken wordt naar waar de faunaschade ontstaan is de sinds de wolf Drenthe weer aandoet ontstaat het volgende beeld.

Gemeente	2020	2019	2018	2017	2016	2015	Totaal	Aantal schapen	Aantal schapenhouderijen	Aantal geitenhoeders
Midden-Drenthe	5	5	1				**11**	63	198	92
Aa en Hunze	3	3	1				**7**	36	115	60
Coevorden			5			1	**6**	25	157	81
Hoogeveen		1	4				**5**	18	145	72
De Wolden		1	3				**4**	7	227	111
Emmen						1	**1**	1	133	48
Noordenveld									153	80
Tynaarlo									100	53
Assen									31	15
Westerveld									153	74
Borger-Odoorn									81	59
Meppel									40	19

De aantallen schapen en geitenhouderijen zijn gebaseerd op de gegevens uit 2016, de gegevens van 2019 worden op dit moment verwerkt.

Hieruit ontstaan vier scenario's die hieronder zijn uitgewerkt. Bij de uitwerking is het eerste bedrag van 50.000 als uitgangspunt genomen, wanneer de 50.000 euro een tweede keer wordt vrijgemaakt, kunnen er logischerwijs ook twee keer zo veel mensen van de regeling gebruik maken. Ook is het uitgangspunt geen onderscheid te maken tussen hobby- en beroepsdierhouders in overeenstemming met eerdere bestuurlijke toezeggingen.

1.1. Inzet in het hart van Drenthe

In dit geval wordt er ingezet op de gemeenten waar schade is geleden tussen november en maart. Overige gemeenten kunnen in dit geval pas gebruik maken van een tegemoetkoming wanneer er een subsidieregeling van toepassing wordt.
Uitgaande van 10 plekken in de voorlopers regeling zouden daar 3% van de 313 schapenhouders gebruik van kunnen maken of 2% van de 416 kleindierhouders (schapen- en geitenhouderijen). Het voordeel van afbakening op dit niveau is dat procentueel de meeste schapenhouders in die regio deel kunnen nemen aan de regeling. Het doet recht aan de bestuurlijke uitspraak om te willen beginnen in het hart van Drenthe. Het aantal schadegevallen biedt een duidelijke aanleiding voor het hanteren van dit scenario in het aantal schadegevallen. Daarnaast hebben er, in zowel 2018, 2019 en 2020 wolven zich in die streken hebben opgehouden.
Het risico bij dit scenario is dat een wolf zich niet beperkt tot gemeentegrenzen, en dat de kans aanwezig is dat het dier ook buiten het aangewezen gebied voor de voorlopers regeling actief wordt, waar mensen in dat geval uitgesloten zijn van het deelnemen aan de regeling.

1.2. Inzet in “de corridor” van Drenthe
In dit geval worden ook de overige gemeenten waar in de afgelopen jaren schade is geconstateerd in de voorlopers regeling meegenomen. Hierdoor zakt de dekkingsgraad en kan 1% van de 975 schapenhouders en 0,7% van de 1439 kleindierhouders meedoen. Dit scenario doet wel meer recht aan de oproep van de ronde tafel om “de corridor” in acht te nemen.
Wederom geldt hier het risico dat een wolf zich niet beperkt tot gemeentegrenzen. Ook hier is de kans aanwezig is dat het dier ook buiten het aangewezen gebied voor de voorlopers regeling schade veroorzaakt.

1.3 Inzet in heel Drenthe
In dit geval wordt er geen beperking gelegd aan de locatie van de voorlopers-regeling. Het voordeel van dit scenario is dat er op voorhand geen dierhouders door de provincie worden uitgesloten van deelname. Wel zakt daarmee de dekkingsgraad van de voorlopers regeling naar 0,7% van de 1533 schapenhouders en 0,4% van het totale aantal kleindierhouders. Ook bestaat er een risico dat de plekken waar maatregelen worden genomen zich niet concentreren op plekken waar vaker wolven rondhangen.

1.4 Prioriteren op basis van locatie
Er is ook een mogelijkheid te kiezen voor een tussenweg bij het afbakenen op basis van locatie. Ervaring uit Gelderland leert dat het veel moeite kostte om de voorlopers-regeling te vullen. Hoewel de aantallen dierhouders en de resultaten van de enquête onder die dierhouders wel aangeven dat er veel animo is voor tegemoetkoming van de provincie, kan deze situatie zich ook in Drenthe voordoen. Het kan ook een keuze zijn om de regeling in principe open te stellen voor heel Drenthe, en daarbij een “wie het eerst komt, wie het eerst maalt”- principe te hanteren, maar daarbij ook te prioriteren op basis van locatie. In dat geval moet er duidelijk communiceert worden over de werkwijze van die prioritering, maar worden er niet op voorhand mensen uitgesloten van deelname.

2. Afbakening op basis van bedrijfsvoering
In de bovenstaande scenario’s zijn de cijfers voor zowel schapen- als geitenhouderijen weergegeven omdat dit de groepen zijn waar de provincie in de enquêtes in 2016 en 2019 onderzoek naar heeft gedaan.
Het is denkbaar om in de voorlopers-regeling alleen open te stellen voor de houders van schapen. Op basis van de veroorzaakte faunaschade in Nederland sinds 2015 zijn er alleen vastgestelde aanvallen geweest op schapen. Sinds 2015 is er een geval bekend in Gelderland van schade gemeld bij een

geit die voldeed aan het patroon wolf. Of een wolf hier ook daadwerkelijk de schade heeft veroorzaakt wordt onderzocht.

3. Afbakening op basis van percentage tegemoetkoming

Het is ook denkbaar om op te beperken in het percentage tegemoetkoming van de voorlopers regeling. De provincie Gelderland heeft met de voorlopers regeling 100% van de gemaakte materiaalkosten vergoed. De argumentatie in dat geval was dat voorlopers beloond dienen te worden voor het starten met preventieve maatregelen, en dat de uitkomsten van de regeling voor de provincie belangrijke resultaten en kennis oplevert over het toepassen van preventieve maatregelen.

Bij het hanteren van 100% tegemoetkoming op materiaalkosten door de provincie is het belangrijk te vermelden dat daarbij de dierhouder verantwoordelijk is voor het plaatsen en onderhouden van de rasters, en dus in feite ook gevraagd wordt een investering te doen.

Om meer ruimte te creëren binnen het budget is het een mogelijkheid om te kiezen voor een lager percentage bijdrage, waardoor de dierhouder ook zelf een investering moet doen. De provincie Limburg vergoed in hun subsidieregeling voor het plaatsen van preventieve maatregelen bijvoorbeeld 50%, maar rekent ook het onderhoud en plaatsen van de hekwerken bij, waardoor zij in praktijk vaak ook uit komen op 100% vergoeding van de materiaalkosten.

Het verminderen van het percentage tegemoetkoming staat haaks op het advies van het ronde tafel overleg en is daarom op dit moment niet verder uitgewerkt.

4. Het advies

Op basis van de bovenstaande scenario's is het advies om;

1. De voorlopers-regeling voor een beperkte periode open te stellen voor heel Drenthe, máár daarbij een wie het eerst komt, wie het eerst maalt principe te hanteren, en dierhouders in het hart voorrang te verlenen boven de corridor, en dierhouders in de corridor voorrang te verlenen boven de rest van Drenthe (scenario 1.4)
2. De voorlopers-regeling alleen open te stellen voor schapenhouders
3. Binnen de voorlopers regeling 100% van de gemaakte materiaalkosten te vergoeden, waarbij de dierhouder verantwoordelijkheid draagt voor het plaatsen en het onderhouden van de rasters.

De rol van de gebiedscommissie

De gebiedscommissie in Gelderland is betrokken bij de voorlopers-regeling als adviesgroep en zouden zich wanneer het nodig was ook met de selectie van de kandidaten bezighouden. De provincie is daarbij penningmeester van de commissie en bewaakt op die manier het budget.

Het ronde tafel-overleg heeft op dit moment een rol als klankbord- & adviesgroep, maar heeft nog geen officiële benoeming als commissie. De wens vanuit het POHO van 2 maart was om deze constructie aan te houden en de deelnemers van de ronde tafel te benoemen als voorbereidingsgroep, vooruitlopend op een gebiedscommissie.

In de uitwerking van het advies van de ronde tafel kan dit overleg een rol spelen bij het onderzoeken van de ecologische betekenis van de wolf, het voorbereiden van het gebiedsproces en het maken van een werkplan in het geval er een territorium wordt vastgesteld en het vervullen van een klankbord- en adviesfunctie in aanloop naar een subsidieregeling.

Capaciteit
Ervaring in de provincie Gelderland leert dat er veel tijd zit in de organisatie en het contact van de voorlopers-regeling. Zij gaven aan onder een fulltime aanstelling per dag 2 uur tot een halve dag aan werkzaamheden in het kader van de regeling kwijt te zijn. Omgerekend betekent dat 0,25 – 0,5 fte voor de loop van de regeling met 10 deelnemers. Wanneer een tweede keer 50.000 euro vrijgemaakt wordt, en er meer deelnemers mee kunnen doen aan de regeling, verdubbelt ook de hoeveelheid inzet die geleverd moet worden.

Deze taakstelling zal drukken op de andere taken in het kader van het wolvendossier zoals de dagelijkse vragen en antwoorden van dierhouders, collega's en pers, het uitwerken van een definitieve subsidieregeling, interprovinciale afstemming, het organiseren van gebiedsbijeenkomsten, het faciliteren van de voorbereidingscommissie en het voldoen aan de landelijke verplichtingen uit het wolvendraaiboek.

Een blijvende Subsidieregeling
De voorlopers-regeling is een tussenoplossing om de dierhouders die nu al de urgentie voelen om aan de slag te gaan te kunnen voorzien. Het advies vanuit de ronde tafel om voor de lange termijn een subsidieregeling op te zetten.
Op basis van de aantallen dierhouders in Drenthe en de uitslagen/respondenten van het onderzoek onder dierhouders is de prognose dat het budget onder de voorlopers-regeling niet toereikend zal zijn om iedereen blijvend mee te bedienen. Afhankelijk van de wijze van vergoeding in deze mogelijke subsidieregeling is er aanzienlijk meer budget nodig en zal er tijdig moeten worden gestart met het opzetten van die regeling en het verzamelen van het benodigde budget. Er zal rekening mee gehouden moeten worden dat dit via PS zal moeten lopen.

De vraag is voor nu; wat het beeld is met betrekking tot de planning van het opzetten van de regeling en of ook de opdracht tot het uitwerken van een dergelijke regeling meegenomen moet worden in de reactie op het advies van de ronde tafel.

In het geval het opzetten van een subsidieregeling nu al aandacht verdient ontstaat er een knelpunt op het gebied van capaciteit en moet er overwogen worden de rol van de provincie in de voorlopers-regeling als opdracht weg te zetten.

Concept-draaiboek online bijeenkomst preventie wolf aanvallen

MS Teams

22 maart van 19.30 uur tot 21.00 uur

Algemene informatie	
Doel van de bijeenkomst	Schapen-en geitenhouders op de hoogte brengen over: • Kennis laten maken met de Gebiedscommissie en haar taken • gedrag/leefgebied van de wolf in Drenthe • Mogelijkheden voor nemen van preventieve maatregelen (waaronder de subsidieregeling van de provincie Drenthe)
Facilitator	Rol: programma bewaken, ruimte voor interactie creëren, kritisch op helderheid en hoeveelheid informatie, gespreksleider (geen interviewer)
Co-facilitator	nnb
Techniek	MS Teams
Presentatoren	• Henk Jumelet: gedeputeerde provincie Drenthe • Harry Oosterman: voorzitter gebiedscommissie Wolf • [redacted]: WUR • [redacted]: lid gebiedscommissie Wolf
Publiek online	Schapen-en geitenhouders Drenthe, schaapkuddes, LTO, tot nu toe 65 aanmeldingen
Chat via	
Organisatie	Gebiedscommissie en [redacted] (provincie Drenthe)

Tijd	🕓	In beeld	Onderwerp	Toelichting
			VOORBEREIDING	
19.10	5		Tool/presentatie/video check	Facilitator en co-facilitator loggen 20 minuten voor aanvang van de meeting in. Check beeld, geluid, delen van presentaties, etc.
			ONTVANGST	
19.20	10	startscherm; we beginnen over x minuten + PROGRAMMA	Ontvangst deelnemers	Deelnemers loggen vanaf 10 minuten voor aanvang in.
			OPSTARTEN	
19:30	10	-	Welkom & voorstellen	Henk Jumelet: 1. welkom bij de online bijeenkomst over preventie tegen de wolf 2. Uitleggen huisregels: o Microfoon op mute (standaard ingesteld?) o Sluit overige programma's tijdens de meeting o Gebruik chat voor stellen van vragen o We nemen deze bijeenkomst op voor eigen gebruik en om vragen en antwoorden te noteren o We sturen u een week na de bijeenkomst de presentatie toe en de vragen en antwoorden. 3. Voorstellen sprekers: Harry Oosterman, [redacted]

Tijd		In beeld	Onderwerp	Toelichting
				4. Toelichting ontstaan Gebiedscommissie Wolf 5. Toelichting subsidieregeling wolf 6. Woord geven aan Harry Oosterman (voorzitter ook van bijeenkomst)
19.30			Opname starten	[redacted] start opname en checkt of deelnemers op mute staan
19.40	10	Harry Oosterman/ Presentatie?	Gebiedscommissie	Harry Oosterman stelt gebiedscommissie wolf voor - Leden - Taakomschrijving - Wat heeft gebiedscommissie afgelopen periode gedaan? - Subsidie - Preventieplan (komen we straks op terug)
19.50	15	[redacted] ? Presentatie?	Gedrag/leefgebied wolf	[redacted] deelt scherm en start presentatie: - Opdrachtbeschrijving - Gedrag/leefgebied van de wolf - Voorstel preventie
20.05	5	Harry Oosterman	Vragen	Harry Oosterman vraagt deelnemers: Zijn er nog vragen voor [redacted] ? Stel ze dan in de chat. [redacted] beantwoord vragen.
20.10	5	Pauze	Pauze	Harry Oosterman kondigt pauze aan van 5 min: tijd benoemen wanneer we weer gaan beginnen. Camera's en geluid uit, we beginnen weer om: 20.15 uur
20.15 uur	30	[redacted] Presentatie?	Preventieve maatregelen	[redacted] over preventieve maatregelen - Subsidieregeling - Voorbeelden van preventieve maatregelen elders.

Tijd		In beeld	Onderwerp	Toelichting
20.45 uur	15		Vragen	Harry Oosterman vraagt deelnemers: Zijn er nog vragen? Stel ze dan in de chat.
21.00		Allen	Afronding	Harry Oosterman sluit af en bedankt alle deelnemers. - Presentaties en vragen/antwoorden worden volgende week naar alle deelnemers gestuurd. - Mocht je vragen hebben, de gebiedscommissie wolf is te bereiken via (aangeven)
21.00 uur			Stop opname	Facilitator

Afspraken

- [redacted] en Harry sturen nog de presentaties en delen zelf scherm tijdens de bijeenkomst
- Harry stemt verhaal af met [redacted]
- [redacted] stuurt week na bijeenkomst een verslag rond met vragen/antwoorden

3.Schade

Voorkomen

Hoewel wolven in meeste Europese landen nauwelijks gehouden vee doden zijn er altijd voorzorgsmaatregelen nodig om bijvoorbeeld schapen en geiten te beschermen. Onbeschermde huisdieren zijn nu eenmaal een gemakkelijke buit. Wolven leren snel van zowel positieve als negatieve ervaringen. Met een stroomtik op de neus door een elektrisch schapenraster leert de wolf dergelijke percelen te mijden en met een succesvolle schapenjacht achter een paar prikkeldraadjes zonder stroom weet de wolf dergelijke plekken ook elders te vinden.

In Nederland vormen schapen veruit de belangrijkste risicogroep van gehouden dieren. Weliswaar neemt het aantal schapen in ons land al jarenlang steeds verder af[1] maar de huidige 798.565 dieren (2017, CBS) vormen voor wolven altijd nog een enorm voedselpotentieel. Daarbij dient te worden bedacht dat momenteel maar een erg klein deel van de schapen afdoende is beschermd tegen mogelijke aanvallen door wolven.

Grondgebruikers zijn zelf primair verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen bij dreiging van belangrijke schade door beschermde diersoorten.

Omdat er in Nederland nog weinig ervaring bestaat met dergelijke maatregelen ter voorkoming van wolvenschade is het zinvol om extra informatie over preventie door BIJ12/Unit Faunafonds beschikbaar te stellen. Het is aannemelijk dat grondgebruikers schade willen voorkomen of beperken.

Bestrijden van schade

Schade aan landbouwhuisdieren of hobbymatig gehouden dieren door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor een ieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met preventieve middelen (elektrisch gaas, bewakingshonden, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is in principe niet mogelijk. Wolven zijn in Nederland een ernstig bedreigde en streng beschermde diersoort.

Tegemoetkomingen

Het BIJ12/Unit Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren. Schade aan niet-bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren is een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.
In geval van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren (dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) die ten prooi gevallen zijn aan een wolf moet, wanneer een tegemoetkoming in de schade gewenst is, altijd een aanvraag tot tegemoetkoming BIJ12/Unit Faunafonds ingediend te worden via www.faunaschade.nl.

[1] In 2000 waren er 1.304.567 schapen in Nederland (CBS)

In het geval van aangetoonde schade door een wolf wordt er in de eerste fase een uitzondering gemaakt: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten, voor zover dat past binnen de mogelijkheden die de EU-regels hiervoor bieden. Ook hiervoor dient een aanvraag tot tegemoetkoming ingediend worden via www.faunaschade.nl. Om DNA veilig te stellen dient de prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van BIJ12/Unit Faunafonds bezocht te worden om DNA-monsters te nemen. In principe worden prooidieren veilig gesteld voor analyse. Daarnaast wordt de omgeving afgespeurd volgens

Taxatierapport prooidier wolf (zie bijlage 14) en worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooien detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (meetlat o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd, geslacht, conditie van de prooi en vraatbeeld worden genoteerd. Nadat de monsters zijn genomen, wordt het kadaver voor sectie naar Alterra vervoerd. De veehouder dient daarvoor een afstandsverklaring te tekenen. Alterra heeft de benodigde ontheffingen om dode landbouwhuisdieren te mogen vervoeren en machtigt de deskundige om het kadaver naar hen te vervoeren. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en kosteneffectief rendabel is; een dierenarts wordt hierbij in opdracht van de veehouder betrokken.
BIJ12/Unit Faunafonds taxeert de schade. Aanvragen tot tegemoetkoming worden in de eerste fase volgens de beleidsregels van het Faunafonds beoordeeld, waarbij er geen eigen risico wordt berekend. Het behandelbedrag wordt terugbetaald indien de deskundige van het wolvenmeldpunt, voorafgaand aan een aanvraag tot tegemoetkoming, het op voorhand niet uitsluit dat de schade veroorzaakt was door een wolf, ook als later een andere doodsoorzaak wordt vastgesteld. In de eerste fase worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van het Faunafonds. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of genetisch materiaal) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld wanneer een genetische test geen uitsluitsel biedt) door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt een tegemoetkoming afgewezen[1].

1 Eventuele afwijzing van een tegemoetkoming staat dus los van restitutie van het behandelbedrag.

Indien een gehouden prooidier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij BIJ12/Unit Faunafonds een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt 80% van de kosten van behandeling door een dierenarts met een maximum van de marktwaarde van het dier. Wanneer het dier na dierenartsbehandeling en aantoonbaar door toedoen van de wolf overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de marktwaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten, zoals boven aangegeven, plus de marktwaarde van het dier.

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Postbus 47 | 6700AA WAGENINGEN

Provincie Drenthe
t.a.v. [redacted]
xx
xx
06-[redacted]
[redacted]@drenthe.nl

Geachte [redacted]

Met dank voor uw aanvraag ontvangt u hierbij ons voorstel voor onze samenwerking gericht op een afbakening beïnvloedingsgebied Wolf voor de provincie Drenthe, zowel de formeel gevestigde wolf GW1261m, als wel een corridor/risicogebied van zwervende wolven door de provincie. We houden hierbij dezelfde lijn aan als voor Gelderland is toegepast, met de volgende aanpassingen:
Aangezien GW1261m zowel de zwerffase als vestigingsfase in globaal dezelfde regio heeft doormaakt, is het wenselijk om te verkennen of die twee fases van elkaar verschillen. Ook zijn er vele niet-dna waarnemingen van wolven in de regio (en maar weinig keutels) die wellicht wel relevant zijn voor het vaststellen van een gedegen beïnvloedingsgebied. Daarnaast zal het leefgebied ook meer menselijk leefgebied en mogelijk meerdere provincies overlappen. Vandaar dat we een concept uitwerking graag met de Provincie en met de Zoogdiervereniging en [redacted], Staatsbosbeheer Drenthe willen bespreken (eventueel bij een overleg van de gebiedscommissie). In deze offerte is ruimte voor hun inbreng opgenomen. Tevens zullen we enkele internationale collega's vragen of 1: GW1261m in 2020 nog bij hen is vastgesteld, en 2: of er nieuwe inzichten zijn op het gebied van aanwijzen beïnvloedingsgebied.

WENR maakt voor de twee vragen een serie van ca. 6 conceptkaarten (ca. 3 per deelvraag; zie ook de uitwerking voor prv Gelderland/Veluwe: 11, 13, 30km range) die we met elkaar en SBB en ZV bespreken. Op basis van dat overleg passen we nog wat details aan om vervolgens de definitieve GIS kaarten op te leveren (ca. 3 opties/scenario's per deelvraag). Indien het wenselijk is zal een combinatiekaart gemaakt worden waarin zowel het leefgebied van GW1261m en het aanvullende (waarschijnlijk deels overlappende) risicogebied zwervende wolf is weergegeven (inbegrepen). De kaarten zullen met een toelichting worden gerapporteerd. De GIS data die onder de kaarten ligt is onderdeel van het eindproduct. Op basis van deze eindversies en GIS data kan de provincie (GS) zelf het uiteindelijke leefgebied en/of risicogebied aanwijzen.

Provincie Drenthe levert een GIS kaart aan met de schapendichtheid (die goed te bewerken is in GIS), regelt de benodigde wolven data voor de analyse van het risicogebied (mn C1 en C2 data), en mocht die er zijn, een gis kaart met de dichtheid aan wilde hoefdieren/prooien. Provincie Drenthe organiseert een overleg waarin de conceptkaarten worden besproken en waarin WENR, SBB [redacted] en de ZV worden uitgenodigd, eventueel met de gebiedscommissie. Mocht er onverhoopt behoefte zijn aan meer kaarten, andere uitwerkingen etc, dan is dat in overleg mogelijk als meerwerk (118[E],- ex/uur).

Vanuit WENR zal [redacted] dit advies samen met [redacted] en [redacted] uitwerken. Dit voorstel is geldig tot **[7 oktober 2020]**.

Het benodigd budget voor dit **[advies]** bedraagt € **[9928]** (exclusief btw). Dit is inclusief de inzet van de Zoogdiervereniging en Staatsbosbeheer.

Wageningen
Environmental
Research (Alterra)

DATUM
27 juli 2017

ONDERWERP
XX

UW KENMERK
XX

ONS KENMERK
Corsa 17XXXX

POSTADRES
Postbus 47
6700AA WAGENINGEN

BEZOEKADRES
Gebouw Gebouw 101 GAIA,
Room XXXX
Droevendaalsesteeg 3
6708 PB WAGENINGEN

INTERNET
www.wur.nl/
environmental-research

BGC NAAM
WR-ESG

BANK
[redacted]

BTW NUMMER
In The Netherlands:
NL811383696B03
Outside The Netherlands:
NL806511618B01

KvK NUMMER
09098104

CONTACTPERSOON
name, team

TELEFOON
+31 (0)317 4 8XXXX

E-MAIL
voornaam.achternaam@wur.nl

Wageningen Environmental Research (Alterra) is the research institute for our green living environment.

Specifieke voorwaarden bij dit voorstel vindt u in bijlage 1 van deze brief.
Invullen en altijd meesturen (op een aparte, laatste pagina)

Voor extra informatie of een nadere toelichting kunt u contact opnemen met **[** **]**, t: **[0317** **]**.

Wij vertrouwen er op u hiermee een passend voorstel voor samenwerking te hebben gedaan.

Met vriendelijke groet,

(na 1-9-2017)
bedrijfsvoering
Stichting Wageningen Research,
Wageningen Environmental Research (Alterra)
of
,
Stichting Wageningen Research,
Wageningen Environmental Research (Alterra)

Bijlagen:
1. Specifieke voorwaarden bij dit voorstel ***altijd bijvoegen***
2. Opdrachtbevestiging (in tweevoud) ***alleen voor niet-overheden***
3. Leveringsvoorwaarden ***(Standaard: algemene voorwaarden WUR)***

** Vriendelijk verzoeken wij u om in uw correspondentie ons kenmerk en de contactpersoon zoals in het colofon van deze brief staat te vermelden.*
Dit om ervoor te zorgen dat uw documenten bij de juiste persoon terecht komen.

Specifieke voorwaarden bij dit voorstel:

Wageningen Environmental Research (Alterra) is een instituut binnen de rechtspersoon Stichting Wageningen Research.

Leverdatum:
Bij opdrachtverlening binnen de gestelde termijn zal **[het verslag]** worden geleverd vóór **[30 november 2020]**.

Algemene voorwaarden:
De opdracht zal worden uitgevoerd onder toepassing van de Algemene Voorwaarden van Wageningen University & Research, zie bijlage **[3]**.
(Let op: ook bij digitale verzending moeten de algemene voorwaarden als pdf worden meegestuurd)

Voorstellen gaan in principe altijd onder de Algemene Voorwaarden van Wageningen University & Research.
Andere leveringsvoorwaarden (b.v. van de klant) kunnen alleen worden geaccepteerd na een accordering van Juridische Zaken.
De betreffende leveringsvoorwaarden moeten ook al tijdens de routing en bij verzending per post op papier en digitaal bij digitale verzending, bijgevoegd worden.

Betalingsvoorwaarden:
U ontvangt de volgende facturen, welke binnen 30 dagen na factuurdatum zullen worden voldaan:

Opdrachten van € 5.000,= tot € 15.000,=
Facturering geschiedt in 2 termijnen:
1. Bij de bevestiging van uw opdracht factureert Stichting Wageningen Research 50% van het totaalbedrag aan **[Provincie Drenthe]**.
2. Vervolgens wordt 50% van het totaalbedrag door Stichting Wageningen Research gefactureerd bij de definitieve levering van het eindresultaat.

Opdrachtbevestiging:
Indien u van ons voorstel gebruik wilt maken, wilt u dan één ondertekend exemplaar van de bijgevoegde opdrachtbevestigingen retour zenden?

alleen voor niet-overheden

Factsheet: Ronde Tafel Wolf 12 november

Wolven in Drenthe	➔ Dit jaar zijn 8 individuele wolven in Nederland geweest (blijkt uit DNA onderzoek van de WUR). ➔ Zeven dieren zijn door- of teruggelopen naar andere landen (België en Duitsland), aangereden of langer dan een half jaar niet meer gezien. ➔ Eén dier is tussen mei en juli meerdere keren op de Veluwe aangetroffen. Het is onbekend of ditzelfde dier daar nog steeds rondloopt (daar is DNA-onderzoek voor nodig).
Wolvenaanvallen	➔ In Drenthe is sinds de vorige ronde tafel 5 keer melding gedaan van faunaschade voor in totaal 15 doodgebeten schapen. ➔ Definitief wolf: o Dalerpeel (7 oktober, 4 dieren) o Orvelte (3 oktober, 1 dier) o Orvelte (4 oktober, zelfde dierhouder, 3 dieren) ➔ Nog in onderzoek o Hollandsche Veld (17 oktober, 1 dier) o Landgoed de Klencke (18 oktober, 6 dieren)
Uitleenmateriaal	➔ Er zijn Flexnetten en wildcamera's aan de dierhouders aangeboden. ➔ De rasters zijn nog niet gebruikt omdat dierhouders het vee al verplaatst hadden (3x) of omdat een dierhouder wilde dat het vee zich vrij richting de stal moest kunnen bewegen 's nachts (1x) ➔ De wildcamera's zijn wel drie van de vijf keer in gebruik genomen omdat die voor veehouders een geruststelling bieden over of een wolf nog aanwezig is of terugkomt. Dit gebaar wordt als zeer positief ervaren.
Andere activiteiten provincie	➔ Naar aanleiding van de vorige ronde tafel is de website onlangs aangepast, om zo helder en neutraal te communiceren. ➔ Er is een voorlichtingsbijeenkomst geweest voor alle terreinbeheerders in Drenthe over hoe ze een wolf kunnen herkennen en wat ze moeten doen, om te zorgen dat alle neuzen dezelfde kant op staan.
Beheer van de Wolf	➔ Beheer van de wolf moet onder voorwaarden van de Wet Natuurbescherming plaatsvinden. ➔ Dit betekent dat alle andere opties om schade te voorkomen eerst nagelopen zijn zoals preventieve maatregelen en vangen en verplaatsen.
Gebiedsproces	➔ In het huidige concept staat het provincies vrij een pilot met een gebiedsproces te starten. Hoe dit er precies uit gaat zien is nog onduidelijk maar de denklijn is als volgt;

	➔ … er bij vestiging van een wolf in een territorium gekeken gaat worden binnen welke gemeentes dit territorium vallen (om duidelijk te kunnen communiceren over grenzen) ➔ Vervolgens wordt er een gebiedsteam opgesteld met (vertegenwoordiging van) veehouders in het territorium. ➔ Dit gebiedsteam coördineert het opzetten van preventie in het gebied met minimale preventiemaatregelen voor het gebied gaan gelden en wat de risicolocaties zijn waarvoor extra aandacht moet komen. ➔ Een boer waarbij door de bedrijfsvoering standaard preventieve maatregelen niet werken kan via het gebiedsteam extra ondersteund worden. ➔ Het staat de provincie vrij subsidie te verstrekken om in dit gebiedsproces dierhouders te compenseren voor het nemen van preventieve maatregelen. Hiervoor zal PS een subsidieregeling vast moeten stellen.
Vervolgproces BACVP	➔ Gespreksonderwerpen die in meerdere provincies tijdens de consultatieronde aan bod komen zal onder aandacht worden gebracht in de BAC van 6 december (mail [redacted] 30 oktober)

Financiële steun voor schapenhouders voor preventie tegen wolf aanvallen

Schapen-en geitenhouders in het Hart van Drenthe kunnen vanaf 1 januari 2021 via provincie Drenthe subsidie aanvragen om hun dieren te beschermen tegen aanvallen van de wolf. Met deze financiering kunnen dierhouders meerdere vaste en mobiele afrasteringen aanschaffen. Uit onderzoek van Wageningen Environmental Research (WEnR) is gebleken dat Hart van Drenthe - op basis van eerdere zicht- en schademeldingen, een zogenaamd 'risico'gebied is waar de kans op verblijf en aanvallen van de wolf op vee het grootst is.

Wolf GW1261 niet meer in Drenthe
In september 2020 bleek mannetjes wolf GW1261m officieel zijn te zijn gevestigd in Drenthe. Provincie Drenthe vroeg daarom advies aan de WEnR over het leefgebied van de wolf naar aanleiding van zijn gedrag. Tijdens dit onderzoek bleek dat de mannetjes wolf GW1261m zich al langere tijd niet meer in Drenthe heeft laten zien en weer in Duitsland verblijft. Ondanks dat er in Drenthe niet meer sprake is van een gevestigde wolf, gaat de provincie Drenthe door met het aanbieden van hulp voor schapen-en geitenhouders. Gedeputeerde Henk Jumelet zegt hierover het volgende: "Sinds 2015 doen zwervende wolven Drenthe aan. Een aanval van een wolf op schapen heeft enorm veel impact op de schapenhouders. Er komen veel emoties bij kijken en natuurlijk financiële schade. Ondanks dat er nu geen sprake is van een gevestigde wolf in Drenthe, weten we uit onderzoek dat de kans op aanvallen door wolven in het Hart van Drenthe ook in de toekomst aannemelijk is. We zien het als onze taak van de provincie om schapenhouders in dit gebied zo goed mogelijk te ondersteunen om hun vee te beschermen."

Risicogebied
Uit het onderzoek en advies van WEnR blijkt dat wolf GW1261m, en in 2018 een andere wolf, langere tijd verbleven in het Hart van Drenthe. In dit gebied vindt dan ook de hoogste dichtheid aan schapenaanvallen plaats. Daarom Heeft Gedeputeerde Staten besloten dit gebied als het risicogebied aan te merken. Voor schapenhouders is de noodzaak voor het nemen van preventieve maatregelen in dit gebied het hoogst. Uit het advies van WEnR blijkt dat ook een gebied zuidelijk in Drenthe geregeld te maken heeft met wolven, maar dat het dan gaat om zwervende dieren.

(Kaart toevoegen Risicogebied)

Over de regeling en online bijeenkomst
Schapen-en geitenhouders in Hart van Drenthe kunnen éénmalig vanaf 1 januari 2020 subsidie aan vragen oor meerdere vaste en mobiele afrasteringen tot een maximumbedrag van € 20.000,-. Zowel professionele dierhouders als hobbymatige dierhouders kunnen deze subsidie aanvragen. Kijk voor meer informatie en de voorwaarden op: verwijzing

Op 11 januari a.s. organiseert provincie Drenthe samen met de adviescommissie en de WEnR een online bijeenkomst voor schapenhouders over het nemen van preventieve maatregelen. De schapenhouders ontvangen binnenkort een uitnodiging.

Gearceerd opmerkingen voor vormgeving website

Financiële steun voor schapenhouders voor preventie tegen wolf aanvallen

Schapen-en geitenhouders in het Hart van Drenthe kunnen vanaf 1 januari 2021 via provincie Drenthe subsidie aanvragen om hun dieren te beschermen tegen aanvallen van de wolf. Met deze financiering kunnen dierhouders meerdere vaste en mobiele afrasteringen aanschaffen. Uit onderzoek van Wageningen Environmental Research (WEnR) is gebleken dat Hart van Drenthe - op basis van eerdere zicht- en schademeldingen, een zogenaamd 'risico'gebied is waar de kans op verblijf en aanvallen van de wolf op vee het grootst is.

Wolf GW1261 niet honkvast
In september 2020 bleek mannetjes wolf GW1261m officieel zijn te zijn gevestigd in Drenthe. Provincie Drenthe startte daarom samen met een adviescommissie en de WEnR een onderzoek naar het gedrag en territoriumgebied van de wolf. Om gezamenlijk te komen tot een gebiedsgericht schadepreventieplan voor schapenhouders. Tijdens dit onderzoek bleek dat de mannetjes wolf GW1261m inmiddels niet meer in Drenthe is, maar in Duitsland. Ondanks dat er in Drenthe niet meer sprake is van een gevestigde wolf, gaat de provincie Drenthe door met het aanbieden van hulp voor schapen-en geitenhouders. Gedeputeerde Henk Jumelet zegt hierover het volgende: "Sinds 2015 doen zwervende wolven Drenthe aan. Inmiddels zijn er .. aanvallen geweest op schapen. Zo'n aanval heeft enorm veel impact op de schapenhouders. Er komen veel emoties bij kijken en natuurlijk financiële schade. Ondanks dat er nu geen sprake is van een gevestigde wolf in Drenthe, weten we uit onderzoek dat de kans op zwervende wolven en daarmee schade in het Hart van Drenthe ook in de toekomst aannemelijk is. We zien het als onze taak van de provincie om schapenhouders in dit gebied zo goed mogelijk te ondersteunen om hun vee te beschermen."

Risicogebied
De verkenning van WEnR laat zien dat het Hart van Drenthe een belangrijk kerngebied was voor wolf GW1261m en andere zwervende wolven. Ook elders in Drenthe zijn schadegevallen bekend, bijvoorbeeld in de zogenaamde 'corridor'gebieden. Dat zijn de gebieden waar de wolf doorheen loopt alvorens hij zich voor langere tijd ergens schuil houdt.

Daarmee is dit specifieke gebied in Drenthe het gebied waar de risico op herhaling van zwervende wolven (een het verleden hebben zwervende wolven in dit gebied in het geval de provincie over wilde gaan naar het aanwijzen van een territorium. Het valt niet uit te sluiten dat wolf GW1261m opnieuw Drenthe aandoet. In dat geval is het aannemelijk dat hij terugkeert naar het gebied waar hij meerdere keren gezeten heeft en in dat gebied opnieuw schade veroorzaakt.

Over de regeling

Online bijeenkomst schapenhouders

Toelichting

Het is voor een schapen/geitenhouder mogelijk subsidie aan te vragen voor meerdere vaste en mobiele afrasteringen met bijbehorende oprolsystemen als voldaan wordt aan de gestelde voorwaarden tot een maximumbedrag van € 20.000,-. Er mag gedurende de looptijd van deze regeling slechts eenmaal worden aangevraagd.

Financiering van preventieve maatregelen wolvenschade in het Europees gemeenschappelijk landbouwbeleid

In verband met de actualisering van het interprovinciaal wolvenplan wordt in deze notitie een overzicht gegeven van de mogelijkheden om voor de financiering van preventieve maatregelen in de schapenhouderij Europese middelen in te zetten. In verband met het vergevorderd proces om het Europees Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) te herzien wordt in deze notitie eerst ingegaan op de mogelijkheden die dit programma kan gaan bieden.

Het Nationaal Strategisch Plan

In 2023 gaat het nieuwe GLB van start. Onderdeel van het nieuwe GLB is dat iedere lidstaat een Nationaal Strategisch Plan (NSP) ontwikkelt. Het NSP beschrijft hoe de Europese regels in Nederland worden toegepast. Het is de bedoeling om het NSP eind 2021 vast te stellen. In het GLB worden betalingen aan agrariërs gedaan vanuit twee fondsen (ook wel pijlers genoemd).

> Pijler 1: de basispremie en ecoregelingen uit het Europees Landbouwgarantiefonds (ELGF). Deze zijn bedoeld om individuele ondernemers te ondersteunen. De betalingen bestaan volledig uit Europese middelen; er is dus geen nationale cofinanciering nodig. De basispremie is de kern van het GLB, zoals we deze al jaren kennen. Hiervoor gelden wel basisvoorwaarden (conditionaliteiten) ten aanzien van duurzaamheid. De ecoregelingen zijn aanvullende betalingen voor eco-activiteiten, maatregelen die boeren kunnen toepassen op hun percelen die bijdragen aan vijf doelen: bodem, water, milieu, landschap en biodiversiteit. Ecoregelingen werken met een puntensysteem: elke prestatie levert punten op, meer punten betekent meestal meer subsidie.
>
> Pijler 2: Agrarisch natuur- en landschapsbeheer (ANLb) en niet-grondgebonden instrumenten. Voor de inzet van Europese middelen in deze pijler (uit het Europees Landbouwfonds voor Plattelandsontwikkeling, ELFPO), is in beginsel nationale cofinanciering vereist (waarschijnlijk 57%). In het ANLb werken boeren samen aan agrarisch natuurbeheer in een bepaald gebied. De niet-grondgebonden instrumenten richten zich op investeringen op bedrijfsniveau, maar ook specifieke problemen die verder gaan dan één bepaald perceel of bedrijf, bijvoorbeeld in een gebiedsgerichte aanpak. Hier vallen de subsidies voor jonge boeren, investeringen en kennisontwikkeling onder. Hieronder vallen ook de niet-productieve investeringen, bijvoorbeeld water-maatregelen of de aanleg van nieuwe landschapselementen.

Standpunt Europese Unie

In 2019 stuurde de Europese Commissie een brief aan alle nationale ministers van milieu en landbouw over de situatie met betrekking tot de wolf in Europa (zie bijlage). In deze brief werd ingegaan op preventieve maatregelen en op de mogelijkheden die de Europese commissie biedt in het staatssteunkader en in de Europese fondsen en worden lidstaten aangemoedigd om hier gebruik van te maken. De volgende elementen in de brief zijn van belang.

- Ondersteuning van schadepreventie, gerelateerde investeringskosten, dierenartskosten en arbeidskosten om vermist vee op te sporen zijn interventies waarvoor de Europese Commissie in 2018 een aanpassing heeft gedaan in de

richtsnoeren voor staatssteun voor de landbouwsector. Dientengevolge zijn er hier steunmogelijkheden voor, bijvoorbeeld binnen het ELFPO.
- Van belang zijn ook trainingen, technische ondersteuning, monitoring, communicatie, het verstrekken van informatie aan het publiek en het voeren van dialoog met belanghebbenden. Hiervoor is financiële ondersteuning beschikbaar en mogelijk in het ELFPO en in het LIFE-programma.
- Het is mogelijk om de kosten van preventieve maatregelen, zoals wolfwerende rasters of de aankoop van kuddebewakingshonden, als niet-productieve investeringen tot 100% te financieren uit het ELFPO.
- In gebieden waar de aanwezigheid van wolven natuurbegrazing met vee zou kunnen verhinderen kunnen subsidies worden verleend binnen het agrarisch natuurbeheer, als agromilieu en -klimaatmaatregel, voor aanvullende arbeidskosten in verband met het beheer van wolfwerende rasters, als het werk tot terugkerende kosten leidt. Verder kunnen de verzorgingskosten van kuddebewakingshonden in dit kader worden gesubsidieerd, waar regelmatig gebruik van dergelijke honden voorzien wordt.

Door diverse Europese landen, waaronder Duitse deelstaten en België worden in lijn met dit standpunt van de Europese commissie al Europese middelen uit het GLB ingezet voor wolfwerende maatregelen. Een goed overzicht hiervan is op dit moment echter niet voorhanden.

Standpunt provincies

In het vigerend Interprovinciaal wolvenplan hebben de provincies geen duidelijk gezamenlijk standpunt ingenomen over het subsidiëren van wolfwerende maatregelen bij veehouders. Ook in voorbereiding van de voorgenomen evaluatie en herziening van het wolvenplan bleek dat het geen uitgemaakte zaak is dat de provincies in dat verband hierover een gezamenlijk standpunt gaan bereiken en in hoeverre ook arbeidskosten subsidiabel worden. Dit neemt niet weg dat het aangewezen is om maximaal gebruik te maken van Europese cofinancieringsmogelijkheden wanneer de provincies besluiten om schadepreventie te gaan ondersteunen. Dit gezien de omvang van de investeringen en het ontbreken van dekking hiervoor in de gedecentraliseerde natuurmiddelen. Het GLB kan een kader bieden voor Europese cofinanciering. Bij de ontwikkeling van het NSP is echter (nog) geen rekening gehouden met deze beleidswens. De oorzaak hiervoor is drieledig: de wens is te laat onder de aandacht van de opstellers gekomen en niet naar boven gekomen in verschillende analyses over doelen en inzet van het GLB, de opstellers gingen er van uit het GLB niet het geschikte instrument zou zijn, en de AAC-VP adviseerde de bestuurders om geen reserveringen vast te leggen omdat dit een brede afweging belemmert.

Gelet op het advies van de Europese Commissie en de aard van de maatregelen, lijken wolfwerende maatregelen het best aan te sluiten bij het ANLb en bij niet-productieve investeringen. Hiervoor is dan echter wel nationale cofinanciering nodig. Zoals gezegd is het nog geenszins zeker dat de provincies bereid zijn om die te leveren. Daarnaast speelt dat er op dit moment al te weinig geld is voor alle beleidsambities in het GLB en inzet van middelen uit het ELFPRO voor de wolf dus ten koste gaat van andere ambities in het ANLb. Er is op dit moment al een prognose van een tekort van €700 miljoen zónder aanvullende ambities ten aanzien van wolven. De ontwikkeling van het NSP is al in een vergaand stadium. Het IPO schat het niet als kansrijk in om bij de verdeling van middelen een reservering op te nemen voor wolvenmaatregelen. Het is echter mogelijk wel haalbaar om in de teksten van het NSP programmadocument met betrekking tot het ANLb/niet-productieve investeringen een korte passage te wijden aan de wolf. Daarna kunnen de maatregelen worden ingevuld in de regelingen. De provincies kunnen vervolgens voor zichzelf of gezamenlijk een afweging maken over de openstelling hiervan.

Voorstel

LNV en de provincies nemen in het programmadocument van het NSP een passage op over wolfwerende maatregelen in relatie tot het ANLb/niet-productieve investeringen, zodat de maximale afwegingsruimte blijft bestaan om hier Europese middelen voor in te zetten. Dit vereist een actie op korte termijn omdat het NSP in het najaar van 2021 al wordt vastgesteld.

Randvoorwaarden bij het maken van de Subsidieregeling

Voorkomen schade door wolven Drenthe, 2021/2022

Portefeuillehouder : ged. Henk Jumelet
Beleidsveld: Landelijk gebied
Betrokken beleidsambtenaar

Omschrijf de regeling en neem daarbij mee:

- *Wat wordt gesubsidieerd: vast en/of verplaatsbare wolfwerende schapen en/of geiten afrastering.*
- *subsidiabele kosten: aanschaf of aanpassing van vaste wolfwerende afrastering, aanschaf verplaatsbare wolfwerkende afrastering en bij verplaatsbaar wolfwerende afrastering in bepaalde gevallen ook het automatische oprolsysteem.*
  - Vaste afrastering: € 500,00 en € 3,- per strekkende meter met een maximum van € 100,- per dier (gemiddelde over 2 jaar)
  - Verplaatsbare afrastering: € 30,- per dier en € 4.000,00 indien: de afrastering bestaat uit draden, er een automatisch oprolsysteem is aangeschaft en de afrastering wordt gebruikt voor minimaal 100 schapen/geiten.
  Per schapen en/of geitenhouder wordt maximaal een bedrag van € 20.000,- ter beschikking gesteld.
- *Beleidseffect*
  1) stimuleren van de aanschaf wolfwerende afrastering door schapen/geitenhouders ter voorkoming van schade door wolven.
  2)Verhogen van de tolerantie bij schapen/geitenhouders voor de terugkeer van wolven in Drenthe
- *Inpassing beleidsveld Landelijk Gebied:*
  Teks over natuurbeleid, de positie van de wolf daarin en de positie van de schapen/geitenhouders in.relatie tot. deze regeling.
- *doelgroep omschrijven: Schapen- en geitenhouders met schapen in wolvenleefgebied*
- *Wie is de aanvrager: Schapen- en geitenhouders met schapen in wolvenleefgebied* die in het Identificatie- en Registratiesysteem van dieren staat geregistreerd.
- *criteria toewijzen/afwijzen (adviescommissie?):*
  Weigeringsgrond: Eerder bijdrage van de gebiedscommissie Wolvenschade ontvangen voor hetzelfde raster ontvangen. De schapen/geitenhouder die een dergelijke bijdrage heeft ontvangen kan voor andere rasters eenmalig wel gebruik maken van deze regeling tot € 20.000,-. (Het subsidieteam krijgt van de beleidsafdeling een lijst met de pilotprojecten waarvoor een bijdrage is verstrekt).
  Criterium toewijzen: aanschaf vast of verplaatsbaar wolfwerende afrastering waarbij schapen/geiten worden gehouden op percelen binnen het aangewezen wolvengebied
  De regeling werkt met terugwerkende kracht tot het moment van het instellen van het wolvenleefgebied (stelt provincie vast, GS).
  Een schapen/geitenhouder mag 1 keer aanvragen in de werkingsperiode van deze regeling (regeling loopt 2 jaar). In deze aanvraag mag zowel vast (meerdere percelen) als verplaatsbaar raster worden aangevraagd. Per aanvraag wordt maximaal voor €20.000,- aan subsidie verstrekt. Alle percelen waarvoor vaste afrastering wordt aangevraagd moeten binnen het aangewezen wolvengebied liggen. Voor verplaatsbaar raster geldt dat de

aanvrager aannemelijk moet maken dat zijn dieren binnen het wolvenleefgebied zullen grazen.

- Hoe vaak en wanneer mag men aanvragen:.eenmaal in de periode van 2 jaar (looptijd regeling)
- Eisen waaraan de aanvraag moet voldoen:
  - Cijfers (febr, mei, aug en nov) van de afgelopen 2 jaar van het Identificatie en Registratiesysteem van dieren.
  - Foto's van de situatie.
  - Verklaring dat het hekwerk zal voldoen aan de Faunaschade Preventiekid wolven (wordt vastgelegd in het door GS vast te stellen schadepreventieplan)
  - Kaart van de percelen waarop vast hekwerk geplaatst wordt/is en een aanduiding op de kaart waar de dieren lopen als verplaatsbaar hekwerk aangevraagd wordt.
  - Als het raster al geplaatst is moet de aanvrager met behulp van betaalbewijzen aantonen dat het raster is geplaats na de toewijzingsdatum van het wolvenleefgebied.
  Verklaring dat geen gebruik is gemaakt van bijdrage gebiedscommissie Wolvenschade Drenthe
  - Deminisverklaring
- Opstakel vrijheid van het te realiseren plan/project (bewijs?), vergunningverplichtingen en/of strijdigheid ander beleid: n.v.t.
  Subsidiemogelijkheden andere overheden/tegenstrijdigheden; geen
- Finale data van de afzonderlijke subsidieprojecten (start/afronding project); 3 maanden na beschikken moet het raster geplaatst zijn
- (on)mogelijkheden door staatsteunregels: Kan binnen de landbouw deminimis
- Subsidievorm (geldbedrag, lening, garantstelling); geldbedrag
- Wijze van het bepalen van de hoogte van het subsidiebedrag:
  - vast bedrag op basis van criteria (aantal meters, type hekwerk, aantal dieren en aanwezigheid automatisch oprolsysteem).
- Afhandeling subsidies op basis van volgorde van binnenkomst
- Op welke wijze wordt subsidie verleend (arrangement) en vastgesteld : direct vaststellen onder arr 1.
- Is er inmiddels budget beschikbaar gesteld: wordt geregeld bij vaststelling regeling en komt uit programma natuur. € 200.000,- voor 2 jaar.
  Budgetcodes: komt nog
- Beschikbaar budget over welke periode: 2 jaar
- Subsidieplafonds en wijze van openstellen (periode(s)) (geef je aanvrager nog tijd om aanvraag te formuleren) inwerkingsdatum en vervaldatum regeling, openstelling en sluiting regeling, instellen subsidieplafond(s).
  2 jaar € 200.000,- vanaf 1 januari 2021 tot 31 december 2022
- bewaking subsidieplafond: moeten nog afspraken over gemaakt worden.
- samenwerking aansluiting andere partijen en regelingen; n.v.t.
- Wanneer wordt er uitbetaald? Direct bij beschikken (arr. 1)
- Monitoring/ evaluatie resultaten en beleidseffecten/rapportages naar bestuur: na 4 maanden subsidietechnische evaluatie, rapportage naar bestuur 6 maanden voor aflopen regeling
- lijst te genereren gegevens: er moet nog onderzocht worden wat mogelijk en haalbaar is qua automatisering. Gewenste parameters: aantal meters vaste omheining, aantal omheiningen, aantal meters verplaatsbare omheining, grootte van de flexibele omheining, aantal automatische oprolsystemen, aantal dierhouders en type dierhouder (groot/klein), aantal schapen per dierhouder, aantal geiten per dierhouder, hoogte subsidiebedrag
- uitvoering: intern
- geraamde uitvoeringskosten: ca. €20.000,-, 10% van het budget

- *invulling controle door gebruik maken van knoppen: inwerkingsdatum en vervaldatum regeling, openstelling en sluiting regeling, instellen subsidieplafond(s).*
  Omdat maar 1 x mag worden aangevraagd gedurende de regeling moet de regeling wel binnen afzienbare tijd aflopen (2 jaar). Dus einddatum 31 dec. 2022. De regeling treedt in werking en is gelijk open op 1 januari 2021. De vaststellingdatum zal dan ergens in november/december zijn.
  Als de regeling langer moet blijven functioneren moet een opvolgende subsidieregeling opnieuw vastgesteld worden.
- *tussenmomenten plannen voor aanpassingen; 1 juni 2021*
- *Communicatietraject; beleidsverantwoordelijkheid: via webinar preventieve maatregelen / webpublicatie / gebiedscommissie.*
- *Privenaam op website bij regelingen particulieren: nee, aandacht voor bij opstellen regeling (lijst verleende subsidies)*
- *toelichtende tekst: ja, zie regeling Gelderland incl. rekenmodel*
- *Definities zie regeling Gelderland*
- *extra documenten zoals formats noodzakelijk: ja, zie noodzakelijke gegevens aanvraag*
- *risico's zowel op regeling als op subsidie niveau; de regeling wordt alleen opengesteld voor gebieden met aantoonbaar kans op schade door wolven om het risico op precedentwerking te voorkomen. Het is echter niet te voorspellen of de grenzen van dit aan te wijzen wolvenleefgebied ook de juiste grenzen zullen zijn.*
- *onderwerp toegankelijkheid: n.v.t.*
- *voorhangprocedure: n.v.t*

..

Van: '[redacted]@provincie-utrecht.nl>
Aan: '[redacted]@provincie-utrecht.nl>, [redacted]@provincie-utrecht.nl>, [redacted]@flevoland.nl" <[redacted]@flevoland.nl>, '[redacted]@provincie-utrecht.nl>, [redacted]@provinciegroningen.nl" [redacted]@provinciegroningen.nl>, '[redacted]@flevoland.nl" <[redacted]@flevoland.nl>, [redacted]@noord-holland.nl" [redacted]@noord-holland.nl>, [redacted]@pzh.nl" [redacted]@pzh.nl>, [redacted]@zeeland.nl" [redacted]@zeeland.nl>, '[redacted]@brabant.nl" <[redacted]@brabant.nl>, [redacted]@prvlimburg.nl" [redacted]@prvlimburg.nl>, '[redacted]@Drenthe.nl" <[redacted]@Drenthe.nl>, '[redacted]@fryslan.nl" [redacted]@fryslan.nl>, [redacted]@overijssel.nl" [redacted]@overijssel.nl>, '[redacted]@gelderland.nl>, [redacted]@brabant.nl" [redacted]@brabant.nl>, [redacted]@drenthe.nl" [redacted]@drenthe.nl>, '[redacted]@gelderland.nl>
Datum 18-9-2012 9:12
Onderwerp: FW: Overleg aanstaande donderdag
Bijlagen: De wolf in Nederland 12 ix 12.docx; 293622.bijlage 4.DOC; 293622.DOC

Beste mensen,

Bij deze de stukken voor de wolf. Ik heb het alleen nar de werkgroepleden gestuurd. Indien je mensen binnen je provincie weet, die ook geinteresseerd zijn, zelf doorsturen.

groetjes [redacted]

Van: [redacted]
Verzonden: maandag 17 september 2012 20:45
Aan: [redacted]
Onderwerp: Overleg aanstaande donderdag

Beste [redacted] wil je bijgaande stukken behorend bij agendapunt 7, mailen aan de leden van de IPO-werkgroep Flora en Fauna ?

Al vast bedankt !

Groeten,

[redacted]

"De informatie verzonden met dit bericht is uitsluitend bestemd voor de geadresseerde. Gebruik van deze informatie door anderen dan de geadresseerde is verboden. Openbaarmaking,vermenigvuldiging, verspreiding en/of verstrekking van deze informatie aan derden is niet toegestaan.

Het is mogelijk dat tijdens het transport van dit bericht fouten zijn ontstaan zodat het bericht onjuist is overgekomen. Hiervoor kunnen wij geen aansprakelijkheid erkennen. Uitsluitend het door de bevoegde persoon dan wel het bevoegde bestuursorgaan ondertekende papieren document is bindend. Wij adviseren u om bij twijfel over de juistheid of volledigheid contact met ons op te nemen".

Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe,
[redacted]

College van Gedeputeerde Staten Drenthe
Postbus 122
9400 AC Assen

Betreft; Advies vereiste actie preventie wolvenschade

Oosterwolde, 9 september 2020

Geacht college van Gedeputeerde Staten,

In juni 2020 heeft u ons, als gebiedscommissie preventie wolvenschade, aangesteld met de opdracht te adviseren over de preventie van wolvenschade in Drenthe.

Inmiddels wordt de wolf in Drenthe steeds vaker geconstateerd en is de verwachting dat binnenkort bekend zal worden dat een wolf zich in Drenthe gevestigd heeft. Toch is er voor dierhouders nog niet een concrete regeling opgezet en met vooruitzicht op het najaar is de kans groot dat de aanvallen van wolven op schapen weer toe zullen nemen. De emoties bij de dierhouders in Drenthe zitten hoog. We zien het de verkeerde kant op gaan als het college niet tijdig de juiste stappen onderneemt om het nemen van preventieve maatregelen te faciliteren. Daarom adviseren we met klem om de volgende stappen te nemen:

1. Zet een subsidieregeling op gelijk aan de methode in Gelderland om preventieve maatregelen te vergoeden.
In Gelderland is er in samenwerking met de gebiedscommissie en de provincie een methode van vergoeding ontwikkeld die wij ook adviseren om over te nemen in Drenthe. Deze methode bestaat uit het vergoeden van een vaste post, en een variabele post afhankelijk van de bedrijfsvoering. Deze manier van vergoeding vinden wij redelijk ten opzichte van de kosten die de dierhouders moeten maken en de verschillende manieren waarom in Drenthe schapen en geiten gehouden worden. Wij hebben een uitwerking van deze vergoeding in de bijlage toegevoegd.

2. Reserveer € 200.000 voor deze regeling om mee te starten.
Uw college moet, na vaststelling van de wolf, het beïnvloedingsgebied van het dier bepalen. Toch willen wij erop aandringen om pragmatisch te handelen. Uit de schadecijfers blijkt dat een gebied gelegen in het centrale deel van Drenthe (gedeeltelijk in de gemeente Midden-Drenthe en gedeeltelijk

in de gemeente Aa en Hunze) de meeste schade heeft geleden van de wolf. We zouden dan ook willen beginnen met het vergoeden van preventieve maatregelen voor dierhouders in dit hoog-risicogebied. We verwachten daarbij op basis van het aantal dierhouders en dieren in dit gebied en de te verwachten deelnamebereidheid dat voor de periode tot aan het eind van dit jaar € 200.000 toereikend zal zijn Deze inschatting is afhankelijk van het leefgebied dat voor het dier bepaald wordt, en zullen we na vaststelling van dat leefgebied evalueren en komen wij zo nodig met een nader advies. Wij willen, in samenwerking met de andere gebiedscommissies in dit kader ook onderzoeken wat de kosten zijn van vervolgschade en arbeid.

3. Honoreer de zeven uitgewerkte aanvragen vanuit het werkbudget.
U heeft onze commissie een werkbudget van € 50.000 toegekend. In de afgelopen maanden hebben we verschillende vragen van dierhouders gekregen om aanspraak te maken op dit budget. Van deze aanvragen hebben wij in ieder geval zeven uit het hoog-risicogebied in centraal Drenthe uitgewerkt, anderen zullen later volgen. Wij verzoeken de provincie in ieder geval deze zeven aanvragen te honoreren en over te gaan tot betaling van deze aanvragers. Zodat zij een tegemoetkoming krijgen in de kosten van de reeds genomen preventieve maatregelen en de preventieve maatregelen kunnen uitbreiden voor het naweiden in het najaar en de winter.

4. Breid het aanbod aan noodsets verder uit.
Alle noodsets die u aanbiedt zijn in gebruik en er is een wachtlijst van dierhouders die zich hebben aangemeld voor een noodset. We willen u benadrukken dat het huidige aanbod noodsets niet toereikend is om dierhouders hulp te bieden. De provincie zou dit aanbod moeten vergroten.

5. Informatiebijeenkomst
Om dierhouders in het gebied mee te nemen in deze ontwikkelingen willen we na vaststelling van het beïnvloedingsgebied een informatiebijeenkomst organiseren. Uiteraard in overeenstemming met de dan geldende corona richtlijnen. Wij vragen u om ons te helpen bij het organiseren van deze bijeenkomst en het verzorgen van voorlichtingsmateriaal en dergelijke.

Wij willen benadrukken dat bij het nemen van deze stappen haast geboden is. We gaan er vanuit dat punt 3 en 4 op zeer korte termijn gerealiseerd kan zijn. Het zou mooi zijn als dat rond 15 september geregeld is. De punten 1 en 2 vergen meer tijd. Besluitvorming daarover in november 2020 is noodzakelijk voor het benodigde draagvlak. Wanneer wordt vastgesteld dat de wolf een leefgebied in Drenthe heeft kan de provincie het zich niet permitteren om met lege handen te staan.

Met vriendelijke groet,
Namens de gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe,

Harry Oosterman

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Op 17 september 2020

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

ANNOTATIE DRENTHE

Portefeuillehouder: H. Jumelet

Agenda

Betreft	
Vergaderdatum en -tijd	17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie	Teamsoverleg
Deelnemers	– Peter Drenth (Gld), voorzitter – Henk Staghouwer (Gr), Klaas Fokkinga / Douwe Hoogland (Fr), Gert Harm ten Bolscher (Ov), Henk Jumelet (Dr), Harold Hofstra (Fl), Hanke Bruins Slot (Utr), Esther Rommel (NH), Berend Potjer (ZH), Anita Pijpelink (Zld), Ellies Lemkes-Straver (NBr), Hubert Mackus (Li) – Wim Brenkman, voorzitter AAC VP – [redacted] (IPO) Jolinda van der Endt (BIJ12)
Verhinderd	

buiten reikwijdte

[redacted]

Agenda

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Vergaderdatum en -tijd: 17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie: Teamsoverleg

buiten reikwijdte

Agenda

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Vergaderdatum en -tijd: 17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie: Teamsoverleg

buiten reikwijdte

Agenda

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Vergaderdatum en -tijd: 17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie: Teamsoverleg

buiten reikwijdte

2. Vaststellen. De inzet is opgenomen in de oplegnotitie.

3. Instemmen.

3. Hamerstukken

a. Stand van zaken Wolvendossier

Kern van het onderwerp
Vooruitlopend op de BAC VP 22 oktober 2020, waarin de werkgroep natuurwetgeving/AAC VP de BAC VP zal adviseren ten aanzien van een aantal aspecten ten aanzien van de wolf (o.a. instellen landelijk wolvenoverleg, actualisatie Interprovinciaal wolvenplan) wordt de BAC VP nu geïnformeerd over de (tussen)stand van zaken. Daarnaast wordt de BAC VP verzocht in te stemmen met het opstarten van een landelijk wolvenoverleg.

Voorstel/gevraagd besluit
De BAC VP wordt gevraagd:
1. In te stemmen met:
   a. het instellen van een landelijk wolvenoverleg en dit aan betrokken stakeholders als o.a. LTO te communiceren;
   b. uitwerken van nadere voorstellen ten aanzien van taakopvatting, samenstelling en voorzitterschap;
2. Kennis te nemen van de stand van zaken van uitwerking opgaven en vraagstukken inzake het wolvendossier.

NB: na het verzenden van de vergaderstukken voor de BAC VP 17 september 2020 vindt nog de werkgroep natuurwetgeving plaats waar deze geagendeerd is. Eventuele uitkomsten daaruit die voor de BAC VP relevant zijn, zullen op passende wijze met de BAC VP gedeeld worden.

Advies Drenthe
1. Instemmen met:
a. Het instellen van een landelijk wolvenoverleg en dit aan betrokken stakeholders als o.a LTO te communiceren
b. De AACVP verzoeken nadere voorstellen ten aanzien van taakopvatting, samenstelling en voorzitterschap uit te werken voor de BACVP-vergadering van 22 oktober.

1 a (op dit moment) niet akkoord.
1 b Akkoord; Gezien het bestuurlijk belang en het risico dat een dergelijk landelijk overleg de regionale gebiedscommissies in de vingers snijdt is het verstandig éérst over de taakopvatting en samenstelling te besluiten en daarna over te gaan tot het informeren en uitnodigen van de stakeholders. Hiermee wordt voorkomen dat er verkeerde verwachtingen gewekt worden bij de betrokken partijen en kan de BACVP beslissen over het instellen van een dergelijk overleg op het moment dat alle risico's daarvan inzichtelijk zijn.

2. Kennisnemen van de stand van zaken van uitwerking opgaven en vraagstukken inzake het wolvendossier

Is kennis van genomen.

Agenda

Bestuurlijke adviescommissie Vitaal Platteland

Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

Vergaderdatum en -tijd: 17 september, 12.30 uur tot 14.30 uur
Locatie: Teamsoverleg

buiten reikwijdte

Aan het lid van Provinciale Staten,
mevrouw K. de Wrede

Datum	:	
Briefnummer	:	2015-17712
Zaaknummer	:	565472
Behandeld door	:	[redacted]
Telefoonnummer	:	(050) [redacted]
E-mail	:	[redacted]@provinciegroningen.nl
Antwoord op	:	uw brief d.d. 12 maart 2015
Bijlage	:	
Onderwerp	:	Statengriffie Partij voorde Dieren - schriftelijke vragen inzake plannen om wolf te verdoven, chippen of zenderen, DNA af te nemen en weer uit te plaatsen

Geachte mevrouw De Wrede,

Hierbij ontvangt u de antwoorden op uw vragen over onze plannen om de wolf die begin maart in onze provincie liep te verdoven en te zenderen.

Vraag 1. Kunt u uiteenzetten wat de achterliggende motivatie was om de wolf te vangen, chippen en elders weer uit te zetten?

Antwoord: Door het vertoonde atypisch gedrag van de wolf hebben we besloten het dier proberen te vangen, zenderen en weer uit te zetten. Daarmee volgden we dezelfde beleidslijn als waartoe op 3 maart al was besloten in Niedersachsen en advies vanuit de IPO Lupus werkgroep.
Vraag 2. Bent u van mening dat het belang van de wolf gediend is met het opsporen, vangen, chippen en elders uitzetten van het dier, en kunt u dit toelichten?

Antwoord: Onder normale omstandigheden zullen wij niet snel ingrijpen. Door het atypisch gedrag vonden wij ingrijpen echter noodzakelijk. Met name ook om misstanden te voorkomen om zo ook op langer termijn de acceptatie van de wolf zo groot mogelijk te houden.

Vraag 3. Er waren al haren verzameld van deze wolf, waarom wordt dan alsnog geopteerd voor opnieuw DNA afnemen?

Antwoord: Het verzamelen van DNA was geen doel op zich waarvoor deze wolf gevangen zou worden. Gelet op discussies in de media over de vraag of dit wel een wild dier was is DNA wel een belangrijk bewijs. Voor het Faunafonds was DNA materiaal noodzakelijk om claims van gebeten schapen te kunnen beoordelen.

Vraag 4. Was u van plan de wolf weer in Groningen of elders in Nederland uit te zetten, indien de vangactie succesvol zou zijn verlopen? Kunt u uw beslissing toelichten?

Antwoord: De habitatrichtlijn verplicht lidstaten om voor de wolf een gunstige staat van instandhouding te realiseren. Dit betekent dat het dier na eventuele vangst weer in Nederland zou moeten worden losgelaten op een plaats die voor het dier zelf ook voldoende geschikt is. Omdat het dier niet is gevangen hoefde er geen concrete plaats te worden aangewezen.

Vraag 5. Kunt u motiveren waarom de wolf volgen u atypisch gedrag vertoonde, in acht nemende dat het mogelijk een dier is dat tot nu toe nauwelijks met mensen en bebouwing bekend was, en dus geen reden had om mensenschuw te zijn?

Antwoord: In Duitsland, met reeds jarenlange ervaring met wolven, was door deskundigen vastgesteld dat het gedrag van dit exemplaar afweek van hetgeen daar als gebruikelijk wordt ervaren. Het zou vreemd zijn om de Duitse diagnose van atypisch gedrag te negeren.

Vraag 6. Met de decentralisatie van het natuurbeleid is de provincie verantwoordelijk geworden voor een eventueel wolvenbeleid. Kunt u aangeven of er een 'Groninger wolvenplan' in ontwikkeling is? Zo nee, waarom niet? Zo ja, wanneer kunnen wij dat inzien.

Antwoord: Wij hebben geen 'Groninger wolvenplan'. In 2014 is een door Alterra opgesteld wolvenplan gepubliceerd (http://www.wageningenur.nl/nl/nieuws/Voorstel-voor-een-wolvenplan-voor-Nederland-verschenen.htm). De provincies hebben afgesproken om de aanbevelingen uit dit wolvenplan uit te werken in een operationeel draaiboek. Dit wordt voorbereid door de IPO Lupus werkgroep. We verwachten dat dit draaiboek in de loop van dit jaar is afgerond. De schaal van afzonderlijke provincies is te klein voor eigen wolvenplannen.

Wij vertrouwen erop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Groningen:

, voorzitter.

, secretaris.

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

Statenbrief

Algemene gegevens		***Teammanager***
Opsteller		Jordan Jumelet
Team	Landelijk Gebied	
Datum	Maandag 29 november 2021	*Paraaf en advies* *Akkoord:* *Bespreken:*
Uiterste behandeldatum in GS: 14 december 2021 *Toelichting: Om subsidieaanvragen voor de jaarafsluiting toe te kunnen kennen.*		

Verwijzing naar speerpunt coalitieakkoord/programma begroting	***Akkoord portefeuillehouder***
2. Stad en platteland: ruimte bieden en richting geven	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	***Akkoord provinciesecretaris***
1. (S&I), (S&I)	Wim Brenkman
2. (VTH)	
3. (Financien)	

Archivering		***Communicatie***
Soort overeenkomst: *Looptijd overeenkomst:*	Niet van toepassing	*Openbaar:* Ja
Datum:	*Registratienummer:*	*Persbericht:* *Ja*
	nr.	*Bekendmaking:* Provinciaal blad
	nr.	

Onderwerp

Wijziging subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe.

Advies

1. De subsidieregeling ‘voorkomen schade door wolven provincie Drenthe’ te wijzigen door het aanwijzen van de gehele provincie Drenthe als wolvenrisicogebied en het wijzigingsbesluit vast te stellen.
2. Het subsidieplafond voor de regeling te verhogen met € 200.000,- in 2022, te dekken uit het budget R-Soortenbescherming.
3. Instemmen met het advies een wolvenconsulent te werven te dekken uit het budget R-soortenbescherming.
4. In de eerstvolgende actualisatie van de begroting 2022 het budget R-Soortenbescherming overeenkomstig aan te passen en dit te dekken uit de reserve Natuurbeleid.
5. Instemmen met de brief aan Provinciale Staten.

Beslissing GS

Inleiding

a. Algemeen
Op 1 januari 2021 is de Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe in werking getreden om dierhouders te ondersteunen met het nemen van preventieve maatregelen om schade door wolven te voorkomen. Deze regeling is van kracht in een door u vastgesteld wolvenrisicogebied rondom het hart van Drenthe. Dit gebied is gekozen op advies van de gebiedscommissie en Wageningen Environmental Research omdat binnen dat gebied het grootste aandeel schadegevallen door zwervende wolven was vastgesteld.

Inmiddels is in de afgelopen vijf maanden ook regelmatig schade veroorzaakt in zuidwest Drenthe. Er zijn twee wolven die zich langere tijd in de regio ophouden en samen op wildcamera zijn vastgelegd. Voor in ieder geval één van de twee dieren is er volgens het interprovinciaal wolvenplan recentelijk sprake van vestiging. Om ook de dierhouders in die regio de mogelijkheid te geven hun schapen en geiten te beschermen tegen aanvallen van de wolf is nu het advies van de gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe om het risicogebied uit te breiden naar de gehele provincie. Daarnaast heeft de gebiedscommissie geadviseerd om een wolvenconsulent aan te stellen, die dierhouders op praktisch niveau kan helpen met vragen die zij hebben over wolfwerende rasters.

b. Europese aspecten
De wolf (Canis Lupis) is beschermd onder bijlage II en bijlage IV van de Europese Habitatrichtlijn, en is Europees aangemerkt als prioritaire soort.
De subsidieregeling is niet gevoelig voor staatsteun door het toegepaste maximum bedrag dat dierhouders kunnen aanvragen.

c. Economie/werkgelegenheid
Niet van toepassing.

d. Participatie
De gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe is betrokken om dierhouders in het gebied zo goed mogelijk voor te lichten over de bescherming van hun schapen en geiten.

Advies

1. De subsidieregeling ‘voorkomen schade door wolven provincie Drenthe’ te wijzigen door het aanwijzen van de gehele provincie Drenthe als wolvenrisicogebied en het wijzigingsbesluit vast te stellen.
2. Het subsidieplafond voor de regeling te verhogen met € 200.000,- in 2022, te dekken uit het budget R-Soortenbescherming.
3. Instemmen met het advies een wolvenconsulent te werven te dekken uit het budget R-

soortenbescherming.
4. In de eerstvolgende actualisatie van de begroting 2022 het budget R-Soortenbescherming overeenkomstig aan te passen en dit te dekken uit de reserve Natuurbeleid.
5. Instemmen met de brief aan Provinciale Staten.

Doelstelling uit de begroting

2.2.04 Natuur Netwerk Nederland

Argumenten

1.1 Vanuit de verantwoordelijkheid van de provincie voor de bescherming van de wolf is het wenselijk om het nemen van preventieve maatregelen te stimuleren.
Incidenten met faunaschade veroorzaakt door de wolf zijn voor schapen- en geitenhouders en omstanders zeer ingrijpend en wegen zwaar in de maatschappelijke discussie over de wolf. Ervaring in Duitsland leert dat het nemen van preventieve maatregelen werkt om faunaschade te voorkomen. Vanuit de verantwoordelijkheid van de provincie voor de bescherming van de wolf is het daarom wenselijk om maatregelen om schade te voorkomen en te subsidiëren.

1.2 In de afgelopen maanden is het grootste deel van de schade door wolven in zuidwest Drenthe voorgevallen, buiten het eerder aangewezen risicogebied.
U heeft in februari 2021 het wolvenrisicogebied aangewezen op basis van het feit dat de meeste schadegevallen in het aangewezen gebied waren voorgevallen. De schadecijfers van de laatste maanden laten voornamelijk schade in zuidwest Drenthe zien. De schade is in dit gebied voorzienbaar genoeg om in lijn met de eerder genomen besluiten ook de hele provincie aan te wijzen als risicogebied.

1.3 Hiermee worden interprovinciale afspraken in het Interprovinciaal Wolvenplan gevolgd.
Wanneer er sprake is van een wolf die over een periode van 6 maanden meerdere keren in een gebied is vastgesteld, is er sprake van een vestiging. Dit is voor in ieder geval een van de dieren in zuidwest Drenthe van toepassing. Wanneer er sprake is van vestiging is het advies van het Interprovinciaal Wolvenplan om een subsidieregeling open te stellen om schapen- en geitenhouders aan te sporen om preventieve maatregelen te nemen.

2.1 Door de grotere hoeveelheid dierhouders die onder de regeling zullen vallen is er een ruimer plafond nodig om de dierhouders ook te kunnen helpen.
Wanneer het risicogebied wordt uitgebreid is de verwachting dat meer dierhouders gebruik zullen maken van de regeling. Er is veel vraag naar de subsidieregeling vanuit het deel van Drenthe dat nog niet binnen het risicogebied valt. Het is nu al duidelijk dat het subsidieplafond al bijna bereikt wordt op het moment van schrijven. Om wel te kunnen garanderen dat er binnen het budget ook ruimte is voor de uitbreiding van het gebied is een verhoging van het plafond noodzakelijk.

3.1 Er is behoefte bij schapenhouders aan praktische ondersteuning bij vragen over wolfwerende rasters.
De gebiedscommissie constateert dat er veel praktische vragen zijn bij schapenhouders de ze weerhouden van het plaatsen van wolfwerende rasters. Om aan deze vraag te kunnen voldoen adviseren zij, naar model van Gelderland, een wolvenconsulent aan te stellen.

1.4/2.2/3.2 Hiermee wordt de provinciale verantwoordelijkheid voor de bescherming van de wolf geborgd en het advies van de gebiedscommissie gevolgd.
Het behouden van draagvlak voor de wolf in Drenthe is essentieel om de provinciale verantwoordelijkheid voor bescherming van de wolf te kunnen borgen. De gebiedscommissie heeft aanbevolen om de voorliggende wijzigingen toe te passen.

Tijdsplanning

Niet van Toepassing

Financiën

Het subsidieplafond wordt opgehoogd tot € 400.000,-. Daar is € 200.000 euro voor nodig ten laste van het budget R-Soortenbescherming (prestatie 3621105, kostensoort440871. De begroting 2022 zal in de eerstvolgende actualisatie moeten worden aangepast. De dekking van deze ophoging komt ten laste van de Reserve Natuurbeleid. Door de bijdrage wordt het berekend tekort op het PNP groter. Binnen het PNP worden alleen verplichtingen aangegaan die ook financieel zijn gedekt. Daarbij wordt op programmaniveau geprobeerd het berekend tekort te beperken door onder andere projecten binnen het PNP zoveel als mogelijk met aanvullende middelen waaronder Europese subsidies uit te voeren.

De kosten voor de wolvenconsulent passen binnen de begroting.

Bijlagen

1. Wijzigingsbesluit subsidieregeling ‘voorkomen schade van wolven provincie Drenthe’

Risico's

Niet van toepassing.

Kanttekeningen vanuit de organisatie

Niet van toepassing.

Tekst openbare besluitenlijst

Onderwerp: “Wijziging subsidieregeling voorkomen schade door wolven.”
Gedeputeerde staten hebben besloten heel Drenthe aan te wijzen als wolvenrisicogebied en daarmee de subsidieregeling voorkomen schade door wolven open te stellen voor de gehele provincie. Ook is besloten het subsidieplafond voor de regeling met €200.000 te verhogen en is er ingestemd met het advies een wolvenconsulent aan te stellen.

Aan:
de voorzitter en leden van
Provinciale Staten van Drenthe

Assen, 29 november 2021
Ons kenmerk
Behandeld door team Landelijk gebied (0592) 36 5555
Onderwerp: Wijziging subsidieregeling voorkomen schade door wolven
Status: Ter informatie

Geachte voorzitter/leden,

Op 1 januari 2021 is de subsidieregeling ‘Voorkomen schade door wolven provincie Drenthe’ in werking getreden om dierhouders in het wolvenrisicogebied de mogelijkheid te geven hun schapen en geiten te beschermen tegen aanvallen van wolven met wolfwerende hekken. Dit gebied is gekozen op basis van advies van de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe en onderzoek van de Wageningen University en Research (WUR) omdat binnen dat gebied de hoogste dichtheid aanvallen van zwervende wolven waren vastgesteld.

Inmiddels is ook buiten het oorspronkelijke risicogebied de dringende behoefte ontstaan om schapen en geiten te beschermen tegen aanvallen van wolven. De afgelopen maanden is er regelmatig schade in de regio zuidwest Drenthe geconstateerd. Er zijn twee wolven die zich langere tijd in de regio ophouden en samen op wildcamera zijn vastgelegd. Voor in ieder geval één van de twee dieren is er volgens het interprovinciaal wolvenplan recentelijk sprake van vestiging. In dat geval is het advies van het Interprovinciale Wolvendraaiboek dat de provincie een subsidieregeling opstelt om schapen en geitenhouders de mogelijkheden te bieden om hun schapen en geiten te beschermen. Ook de gebiedscommissie heeft geadviseerd om de subsidieregeling voor schapen- en geitenhouders in heel Drenthe beschikbaar te stellen. Daarnaast moet er volgens de afspraken in het Interprovinciaal Wolvenplan onderzoek gedaan worden naar de beïnvloedingszone van het gevestigde dier en of er sprake is van paarvorming. In Drenthe hebben we vorig jaar soortgelijke stappen genomen naar aanleiding van wolf GW1261m die langer dan zes maanden verbleef in het Hart van Drenthe.

Omdat de behoefte aan het beschermen van schapen en geiten groot is, en de subsidieregeling in een groot deel van Drenthe al van kracht is, willen we de dierhouders in de regio dan ook zo snel mogelijk ondersteunen met het nemen van preventieve maatregelen. In lijn met de eerder genomen stappen hebben wij daarom besloten om de subsidieregeling ‘Voorkomen schade door wolven provincie Drenthe’ te wijzigen zodat schapen- en geitenhouders in de gehele provincie gebruik kunnen maken

van de regeling. Met deze regeling kunnen dierhouders die sinds 1 januari 2018 preventieve maatregelen hebben genomen daar subsidie voor aanvragen. Dus ook dierhouders in het gebied die al wolfwerende hekken hebben geplaatst komen in aanmerking voor de regeling. Om de uitbreiding van het risicogebied te faciliteren is ook een verhoging van het subsidieplafond noodzakelijk. Deze verhoging zal bij de eerst volgende actualisatie van de begroting aan de orde komen.

Tot slot hebben we op advies van de gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe besloten een wolvenconsulent te werven. De gebiedscommissie constateert dat er veel praktische vragen zijn bij schapenhouders over het plaatsen van wolfwerende rasters. Met een wolvenconsulent hopen wij op praktisch niveau dierhouders te kunnen ondersteunen met het nemen van preventieve maatregelen.

Met deze acties zetten wij in op het zoveel mogelijk voorkomen van schade, het creëren van draagvlak en een effectieve soortenbescherming met betrekking tot de wolf.

Hopende u hiermee voldoende geïnformeerd te hebben.

Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Drenthe,

, voorzitter , secretaris

Handelingsprotocollen/-perspectieven wolf.
Globaal plan van aanpak. , 19 jan. 2021

Uw projectteam:

Opzet:
1. Tweedeling tussen handelingsperspectieven (gericht op professionals van provincies, hulpdiensten e.d. - probleemsituaties, en hoe te handelen bij calamiteiten, escalatieladders, rollen en verantwoordelijkheden van provincies, politie, veiligheidsregio's, etc.) en een serie informatiebladen (voor een breder publiek, niet per se gericht op calamiteiten).
2. Losbladig, printbaar en digitaal, gemakkelijk te actualiseren.
3. Gebruik van bestaande stroomdiagrammen, bijlagen van het IPO Wolvenplan plus literatuur en ervaringen uit onze buurlanden.
4. Aanpassing aan NL situatie.
5. Voldoen aan juridische kaders. Oa aandacht voor vergunningverlening en ontheffingen.
6. Vaststelling via IPO wolvenwerkgroep, LOW en de ambtelijke molen van het IPO (AAC/BAC VP).
7. Afstemming met de div. wolvenpartners tijdens proces van ontwikkeling.
8. Termen verduidelijken: wat is langdurig, wat is overmatig, in of nabij bebouwd gebied, etc.

Voorstel, parallel:
1. Opstellen van een lijst met scenario's.
2. Concrete uitwerking van 2 senario's en deze voorleggen aan de volgende IPO Wolvenwerkgroepvergadering:
- Auto rijdt wolf aan, wolf is dood.
- Auto rijdt wolf aan, wolf leeft nog.
Aan de hand van deze concrete uitwerking discussie in onze werkgroep of we op het goede spoor zitten, of dat er ergens gaten vallen. Vervolgens verdere uitwerking van deze 2 scenario's en van de overige scenario's.
3. Daarbij inventariseren waar er problemen zitten: zenderen, in hoeverre informatie over verblijfplaatsen van de wolf openbaar is en gedeeld mag worden, opvanglocaties, snelle beschikbaarheid van preventiemaatregelen, deskundigheid (van dierenartsen, politie, ...), etc.

Inhoudsopgave Draaiboek wolf. Fase 1 (voorstel)

1 Inleiding

Voorgeschiedenis

Wettelijk kader

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). De aanwijzing heeft tot gevolg dat het doden, vangen of opzettelijk verstoren van in het wild levende wolven op grond van artikelen 9 en 10 van de Flora- en faunawet verboden is en dat het Faunafonds bevoegd is om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade, veroorzaakt door wolven. Voor bestaande houders van in gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten onder zich te hebben.

De wolf in Europa

Doel, doelgroep (met name in relatie tot gebruik in relatie tot provinciale taken), fasering.

Afbakening, verantwoordelijkheid (risicodragers, wettelijke verplichtingen), nieuwe ontwikkelingen (groeidocument).

Door de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen Ecologische Hoofdstructuur, EHS) ontstaan verbindingen binnen Nederland maar ook aansluitingen op het Europese netwerk waardoor ook voor wolven verbindingen ontstaan met buitenlandse brongebieden. In principe komen er geen extra verbindingen voor wolven.

Betrokkenen (met verwijzing naar bijlage).

Leeswijzer.

2 beoordeling waarnemingen

Validatie

Betrokkenen

3 Beschrijvingen van de stappen

Eenvoudige opzet onder verwijzing naar protocollen.

Communicatie in apart hoofdstuk.

1 Aanwijzingen aanwezigheid / reeële kans op zwervers

Meldingen / aanvullend onderzoek

Risico-inschatting

Afwachtend beleid

De provincies zullen op ambtelijk niveau initiatieven nemen op het gebied van grensoverschrijdende samenwerking op populatieniveau. Hoewel we vooralsnog in Nederland opduikende dieren beschouwen als horend bij de Duits-Poolse populatie zullen er naast contacten met het Niedersachsische Landesamt für Wasser-, Küsten- u. Naturschutz *ook contact onderhouden wordt met de betrokkenen in Wallonië. Bij grensoverschrijdende samenwerking is het Ministerie van Economische Zaken gesprekspartner voor onze buitenlanden.*

2 Vastgestelde aanwezigheid

Risico-inschatting (gebiedskenmerken, gedrag en gezondheid van wolf)
Verwonding
Schade (omgang met, schade-afhandeling landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren, preventie)

3 Vestiging

Risico-inschatting (gebiedskenmerken, gedrag en gezondheid van wolf)
Verwonding
Schade (omgang met, schade-afhandeling landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren, preventie)

4 Vervolg

Hoe te komen tot een operationeel draaiboek bij voorplanting en aantalstoename

4 Stappenplan in schema (naar aanleiding van hoofdstuk 2 zien of dit mogelijk is; eventueel hoofdstuk 2 aanpassen).

5 Financiën

6 Communicatie

Bijlagen

Nog een plek geven:

Rabiës: Flora- en faunawet artikel 9: Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.
In geval van aangifteplichtige dierziekten is in artikel 32 van de GWWD vastgelegd dat bij het stellen van regelen het voorschrijven van maatregelen krachtens dit hoofdstuk (afdeling 3) kan worden afgeweken van het bepaalde bij of krachtens de Flora- en faunawet.

Inzet Dierenarts: In het kader van het walvisprotocol geeft de Raad voor de Dieraangelegenheden aan om een vast team in te stellen voor de besluitvorming, waarbij de omvang van dat team zo beperkt mogelijk dient te zijn om zo spoedig mogelijk compleet ter plaatse te kunnen zijn. Een eerder besluit in het Lupus-overleg van 6 november om altijd een dierenarts te laten besluiten of een gewonde wolf gedood mag worden, wil ik toch nog eens opnieuw aan de orde stellen. Op welke manier bieden wij dan een handreiking om een dierenarts snel ter plekke te krijgen ? En hoe informeren we alle dierenartsen over de mogelijkheid dat zij opgeroepen kunnen worden en beslissingen moeten nemen ? Tijdens overleggen over “safeguarding the welfare of wildlife” bleek dat dierenartsen vaak moeite hebben met het oordelen over wilde dieren. Indien we vasthouden aan besluitvorming door dierenarts dan dient dat in het protocol “gevangen /aangereden wolf” opgenomen te worden.

Wolvenmanagementplan Niedersachsen:

Inhaltsverzeichnis:

Information 6
1. Einleitung 9
2. Wolfsmanagement in Niedersachsen 10
2.1 Wildtiermanagement 10
2.2 Wolfsmanagement Niedersachsen 10
2.3 Strukturen des Wolfsmanagements Niedersachsen 12
3. Rechtliche Situation und Schutzstatus 16
4. Biologie und Ökologie der Wölfe 20
4.1 Erscheinungsbild 20
4.2 Lebensweise 21
5. Wölfe in Niedersachsen 23
5.1 Bestandssituation und Perspektiven 23
5.3 Gefahren und Mortalitätsursachen 26
6. Umgang mit wildlebenden Wölfen in Niedersachsen 29
6.1. Verhaltensempfehlungen bei Wolfsbegegnungen 29
6.2 Umgang mit auffälligen Wölfen 31
6.2.1 Wolfsverhalten in Bezug auf Menschen/menschliche Strukturen und daraus abgeleitete Maßnahmen 31
6.2.2 Wolfsverhalten in Bezug auf Hunde und daraus abgeleitete Maßnahmen 34
6.2.3 Wolfsverhalten in Bezug auf Nutztiere und daraus abgeleitete Maßnahmen 36
6.3 Umgang mit Wolf-Hund-Hybriden 37
6.4 Handlungsketten im Wolfsmanagement 37
6.4.1 Handlungskette „auffälliger Wolf“ 37
6.4.2 Handlungskette „verletzter, kranker und hilfloser Wolf“ 40
6.4.3 Handlungskette „toter Wolf“ 42
7. Nutztierhaltung und Wölfe 44
7.1 „Richtlinie Wolf“ 44
7.2 Präventionsmaßnahmen Nutztiere 45
7.3 Der Wolf in Küsten- und Deichnähe 47
7.4 Amtliche Feststellung von Nutztierrissen und Ausgleichszahlungen 47
8. Jagd – Wolf – Wild 49
8.1 Auswirkungen auf Schalenwildbestände und Jagderfolg 49
8.2 Jagdwert 50
8.3 Einsatz von Jagdhunden 50 Niedersächsisches Wolfskonzept
5

9. Grundlegende Maßnahmen 52
9.1 Monitoring und Forschung 52
9.2 Öffentlichkeitsarbeit 54
9.3 Tourismus 55
10. Zusammenarbeit, nationale und internationale Abstimmung 56
11. Literatur 58

Inhalt

1 Einleitung 4
2 Management der Wölfe in Brandenburg.....5
2.1 Brandenburgische Zielsetzung.....5
2.2 Rechtsstatus 6
3. Wölfe in Brandenburg.....8
3.1 Biologie und Ökologie des Wolfes.....8
3.2 Gegenwärtiges Vorkommensgebiet und Vernetzung.....8
3.3 Bisherige Populationsentwicklung in Brandenburg.....10
3.4 Wolfshabitat 10
3.5 Gefährdungen.....10
4 Konfliktpotenzial.....12
4.1 Weidetierhaltung.....12
4.2 Jagd 13
4.2.1 Wölfe und Schalenwild.....13
4.2.2 Jagdertrag und Jagdwert.....13
4.2.3 Übergriffe auf Jagdhunde.....13
4.3 Auffällige und habituierte Wölfe, Hybriden.....13
4.3.1 Die Gefährlichkeit von Wölfen.....13
4.3.2 Habituierung.....14
4.3.3 Hybriden.....14
4.3.4 Tollwut.....14
5 Maßnahmen zu Schadensbegrenzung und Konfliktbewältigung.....15
5.1 Präventionsmaßnahmen bei Weidetieren.....15
5.2 Schadensausgleich für gerissene Weidetiere.....17
5.3 Jagd 18
5.3.1 Maßnahmen im Bereich Wolfs-Management.....18
5.3.2 Maßnahmen im Bereich Schalenwild-Management.....18
5.3.3 Jagdschutz.....18
5.3.4 Jagdertrag und Jagdwert.....18
5.3.5 Einsatz von Jagdhunden.....19
5.3.6 Maßnahmen im Bereich Öffentlichkeitsarbeit.....19
5.4 Umgang mit auffälligen Wölfen.....19
5.4.1 Umgang mit Hybriden.....20
5.4.2 Umgang mit tollwütigen Wölfen.....20
5.5 Umgang mit verletzten, hilflosen oder toten Wölfen.....20
5.6 Abbau von Ängsten in der Bevölkerung.....21
6 Begleitende Maßnahmen.....22
6.1 Monitoring.....22
6.2 Allgemeine Öffentlichkeitsarbeit.....23**7 Beratung und Zusammenarbeit.....24**
7.1 Plenum.....24
7.2 Arbeitsgruppen.....24
7.3 Länderübergreifender Informationsaustausch.....24
7.4 Internationaler Maßnahmenkatalog.....24
8 Weitergehende Politische Forderungen.....25
9 Literatur , Abkürzungen und Begriffe.....27
10 Anhang 31
10.1 Verbreitung des Wolfes.....31
10.2 Schäden an Weidetieren durch Wölfe.....34
10.3 Richtlinien des Ministeriums für Infrastruktur und Landwirtschaft über die Gewährung von Zuwendungen für die Förderung der integrierten ländlichen Entwicklung (ILE) und LEADER.....36
10.4 Empfohlene Schutzmaßnahmen.....37
10.5 Finanzielle Untersetzung von Tierhaltern nach Wolfsübergriffen.....38

10.6 Wolfsverhalten: Ursachen und Handlungsbedarf.....42
10.6.1 Einschätzung verschiedener Wolfsverhaltensweisen in Bezug auf die Gefährlichkeit für den Menschen und daraus abgeleitete Handlungsempfehlungen 43
10.6.2 Einschätzung verschiedener Wolfsverhaltensweisen in Bezug auf die Gefährlichkeit für Hunde und daraus abgeleitete Handlungsempfehlungen.....43
10.6.3 Einschätzung verschiedener Wolfsverhaltensweisen in Bezug auf Weidetierschäden und daraus abgeleitete Handlungsempfehlungen....43
10.7 Spezielle Handlungsketten.....44
10.7.1 Informations- und Handlungskette beim Auftreten eines auffälligen Wolfes.....44
10.7.2 Informations- und Handlungskette beim Auftreten eines verletzten Wolfes.....45
10.7.3 Informations- und Handlungskette beim Auffinden eines toten Wolfes.....46
10.8. AdresslInhalt

Wolvenmanagementplan Nr-Wf (nog alleen voor zwervende wolven)

Inhalt

Vorwort..... 5

1. Einleitung 6

2. Leitlinien..... 7

3. Biologie und Status des Wolfes 7

3.1 Biologie des Wolfes 7

3.2 Status und Situation des Wolfs in Deutschland..... 8

3.3 Status und Situation des Wolfs in Nordrhein-Westfalen 8

4. Rechtliche Situation des Wolfes 10

4.1 Internationaler Schutz..... 10

4.2 Nationaler Schutz 10

5. Der Wolf in Nordrhein-Westfalen – Zuständigkeiten und Strukturen 12

Nachrichtenbereitschaftszentrale des LANUV 12

Ministerium für Klimaschutz, Umwelt, Landwirtschaft, Natur- und Verbraucherschutz des Landes Nordrhein-Westfalen (MKULNV)..... 12

Landesamt für Natur, Umwelt und Verbraucherschutz Nordrhein-Westfalen (LANUV)..... 13

Landesbetrieb Wald und Holz Nordrhein-Westfalen (LBWuH)..... 14

Bundesanstalt für Immobilienaufgaben / Bundesforst 14

Bezirksregierungen..... 15

Kreise / kreisfreie Städte..... 15

Chemische und Veterinäruntersuchungsämter 16

Biologische Stationen 16

Luchs- und Wolfsberater/innen 16

AG „Wolf in NRW“ (beim LANUV)..... 17

6. Monitoring 18

6.1 Ablaufschema beim Auftauchen eines Wolfes in Nordrhein-Westfalen 19

Totfund von Wölfen..... 20

Sichtung von potenziellen Wölfen / Foto- oder Videoaufnahmen von Wölfen 21

Gerissene Wildtiere und Fährten von Wölfen..... 22

Gerissene oder verletzte Haus- und Nutztiere 22
Sonderfall 1: Wolf aus Gehege ausgebrochen..... 23
Sonderfall 2: Verletzter Wolf 23
Sonderfall 3: Wolfs-/Hund-Hybride..... 24
7. Wölfe mit auffälligem Verhalten 25

8. Schadensausgleich Wolf 30
8.1 Haftungsrestrisiko..... 31
9. Präventionsmaßnahmen 31
10. Öffentlichkeitsarbeit..... 33
11. Wichtige Adressen im Monitoring 34
Luchs- und Wolfsberater in NRW..... 34
Ministerium für Klimaschutz, Umwelt, Landwirtschaft, Natur- und
Verbraucherschutz des Landes Nordrhein-Westfalen (MKULNV)..... 34
Landesamt für Natur, Umwelt und Verbraucherschutz NRW (LANUV) 34
Natur- und Umweltschutz-Akademie des Landes NRW (NUA) 34
Landesbetrieb Wald und Holz NRW 34
Bezirksregierungen..... 35
Chemische und Veterinäruntersuchungsämter (CVUA)..... 36
Ansprechpartner für Herdenschutz-Sets:..... 37
Mitglieds-Institutionen der AG „Wolf in NRW“ 37
Weitere Ansprechpartner außerhalb von Nordrhein-Westfalen 38
Internetangebote 39

Input VTH op wolvenplan en BAC-VP voorstel

Overall

In het plan worden “appels met peren” vergeleken. Situaties uit de Alpen of het dun bevolkte Poolse platteland zijn niet te vergelijken met de Nederlandse situatie; het dichtst bevolktste land van Europa met een dicht wegennetwerk, hoge veedichtheid met weidegang en zonder grote aaneengesloten natuurgebieden. In Vlaanderen waar de overheid net als in Nederland wordt geconfronteerd met terugkomst van de wolf wordt in het Wolvenplan Vlaanderen hierover het volgende opgenomen;
Het antwoord op nog deels openstaande vragen (bv. hoeveel wolven er in Vlaanderen kunnen leven, de mogelijke problematiek rond hybridisatie, eventuele steun voor preventieve maatregelen) zal in de komende jaren gaandeweg gegeven kunnen worden. Uitgangspunt hierbij is dat de Vlaamse context zeer specifiek is (bevolkingsdichtheid, versnippering, infrastructuren, verweving landbouwnatuur, bestaade natuuroppervlakte,…) waardoor het niet mogelijk is vandaag al correcte aannames te doen op basis van de huidige ervaringen in buurlanden.

Waarom de keus is gemaakt om niet een wetenschappelijk bureau dit plan te laten opstellen (die keus is wel gemaakt door de Vlaamse regering die net als Nederland wordt geconfronteerd met de wolf) is ons niet duidelijk. In het voortraject is Wageningen Environmental Research (voorheen Alterra) betrokken. Waarom hebben zij ook niet (mede) het wolvenplan opgesteld?

Inhoudelijk

- 4.4.1. Hier wordt uitgegaan van een verkeerde bevoegdheidsverdeling tussen RVO en de provincies.
- Tabel 1a. Wolf benadert meermaals mensen; Hier wordt niet de keus gemaakt om “ter voorkoming van” zoals opgenomen in de Wnb te handelen maar af te wachten tot het een keer goed mis gaat. Dit is een groot bestuurlijk risico om met een bewuste keuze niet preventief “ter voorkoming van” in te grijpen.
- Tabel 1b. Wolf doodt honden op erf of in tuinen; Hier wordt niet de keus gemaakt om direct te doden dit terwijl er een hele grote kans is dat mensen worden betrokken. Hier wordt niet de keus gemaakt om “ter voorkoming van” zoals opgenomen in de Wnb te handelen maar af te wachten tot het een keer goed mis gaat. Dit is een groot bestuurlijk risico om met een bewuste keuze niet preventief “ter voorkoming van” in te grijpen.
- Tabel 1c.Bij maatregel is opgenomen dat doden afhankelijk is van de populatiestatus. Als dat hier van toepassing wordt verklaard is dit ook van toepassing bij gevallen waar de veiligheid van mensen in het geding is. De ontheffing tot doden is op gelijke gronden Wnb verleend.
- Tabel 1c. Doden bij acuut gevaar met een dodelijke injectie is niet in overeenstemming met de Wnb. Als je een dier in bedwang hebt op een manier dat je een injectie kan geven is er geen acuut gevaar meer en dien je alternatieven t.o.v. het doden af te wegen zoals herplaatsen op andere locatie.
- Hybride wolven blz. 20. Dit stuk klopt juridisch niet. Eerst wordt gesteld dat hybride wolven een gelijke bescherming hebben als wolven en vervolgens worden deze wel gedood omdat het hybriden zijn??
- 4.4.2 Het onder zich hebben van een wolf is “praktisch vrijgesteld”. Wat houdt dit in? En op welke wijze dienen toezichthouder om te gaan met “praktisch vrijgesteld”
- 5.2 Gesteld in deze paragraaf; Doden wolf in principe niet mogelijk. Terwijl dit elders wordt verwoord dat als preventieve maatregelen niet werken de wolf gedood wordt. Hier dient duidelijkheid over gegeven te worden.

- 5.3 Melden van gedode dieren dient binnen 24 uur te gebeuren. In de beleidsregels faunaschade BIJ12 staat nu 7 dagen. De beleidsregels zullen derhalve in IPO-verband aangepast moeten worden als je dit wilt.
- 5.4. Op de uitbetaling van een tegemoetkoming aan particulieren dienen de beleidsregels BIJ12 aangepast te worden.
- 5.4.2. Schadepreventieplan; wie gaat het opstellen betalen?
- 5.4.2. Maatwerkaanpak per locatie en bedrijf. Dat kunnen >100 zijn per leefgebied. Dat is veel te intensief. Beter om per diersoort een minimaal verplichte bescherming voor te schrijven; schaap, paard, rund etc.
- Bij kostbare diersoorten wordt extra inspanning verwacht van de eigenaar bij preventie. Als je dit wilt zal je het moeten vastleggen in de beleidsregels BIJ12.
- 5.5 Weren wordt een maatregel genoemd die gunstige staat van instandhouding bevorderd dus provincie dient deze te betalen. Dit geldt echter ook voor dassen en hier maken wij de keus preventieve maatregelen om maispercelen niet te betalen. Dit terwijl dassen ook nog eens een uitgezette soort is en minder streng beschermd dan de wolf.
- 7.0 financiën, niet goed genoeg uitgewerkt en de kosten die je wilt gaan maken zullen in verhouding moeten staan met de kosten die je nu hebt aan schadegevallen.

<u>Agendapunt 2h, bijlage 3 De 3 scenario's</u>
In dit stuk wordt weer heel sturend geschreven naar het advies van de werkgroep Lupus; scenario a. Onderstaande tekst;
Stakeholders (zowel vanuit landbouw als natuur) vinden een 80-20% verdeling redelijk en in het buitenland wordt preventie soms tot 100% vergoed door de overheid.
Er wordt 1 referentie gegeven van 100% vergoeding preventieve maatregelen. De 0% vergoeding in Vlaanderen wordt niet genoemd.

Het is onduidelijk of de opdracht van de AAC-VP was om drie scenario's uit te werken of om de drie scenario's te voorzien van een advies van de werkgroep Lupus.

<u>Agendapunt 2h, bijlage 4</u>
Bijlage 4 bij Wolvenplan met grove indicatie kosten preventie per leefgebied

De aannames die worden gemaakt zonder verdere onderbouwing zijn;
- bij een deel van de bedrijven is preventie niet mogelijk,
- een deel van de bedrijven zal niet meedoen,
- bij minder dan 80% deelname heeft subsidie van preventieve maatregelen geen zin,
- uren en onderhoud kunnen voor rekening van ondernemer blijven,
- per bedrijf gaat het gem. om 100 schapen,
- waarde schapen € 15.000,-
- een ondernemer zal slechts een deel van dit bedrag willen investeren,
- er is niet bekend of de de-minimis drempel van toepassing is,
- Maximaal 4 leefgebieden in Nederland.

Met zoveel aannames kan niet meer gesproken worden over een betrouwbare inschatting van de kosten.

Tevens spreekt het laatste punt uit de opsomming de opgestelde berekening tegen;
Ter indicatie, in Niedersachsen met 14 territoria is in 2016 voor 300.000 euro aan preventie uitgekeerd.

De opgestelde berekening gaat in Nederland uit van gemiddelde kosten aan schadepreventie van € 250.000,- per leefgebied terwijl in Duitsland 14 territoria(leefgebieden) in totaal € 300.000,- kosten hebben. Er wordt geen uitleg gegeven over het verschil in preventieve kosten van €21.500,- per leefgebied in Duitsland en een meer dan 10 keer zo hoog bedrag van € 250.000,- in Nederland.

Van:
Aan: @planet.nl
CC:
Datum 12-12-2012 14:48
Onderwerp: Interview De wolf terug in Nederland.docx
Bijlagen: Interview De wolf terug in Nederland.docx

Hallo

Hier zijn de Drentse uitkomsten van je vragenlijst. Het is erg leuk dat je het initiatief hebt genomen om dit onderzoek te doen. Wij hier bij de provincie Drenthe zijn nieuwsgierig naar de andere uitkomsten van je onderzoek. Als je het onderzoek klaar hebt ontvangen we graag een exemplaar. Misschien is het voor ons een bouwsteen om ons beleid over de wolf gestalte mee te geven.

Hartelijke groeten,

Afd. Ruimtelijke Ontwikkeling

Provincie Drenthe

Postbus 122
9400 AC Assen
0592-
E: @drenthe.nl

Ik ben voor de provincie actief van maandag t/m donderdag.

Communicatie aanpak Gebiedscommissie preventie wolvenschade

Aanstellingsbesluit door GS binnen 2 weken verwacht

Persbericht/kernboodschap
Zie bijlage 1

Hoe de achterban op de hoogte houden*? (is vraag van de voorzitter)*
Doelgroepen zijn:

- de organisaties van schapen- en geitenhouders
- de terreinbeheerders zoals SSB, Drents Landschap
- LTO, veehouders
- Vereniging Drentse Boermarken
- Meer?

Taken/verantwoordelijkheden gebiedscommissie

Taken/verantwoordelijkheden provincie

Middelen:

- Digitale nieuwsbrief, waarvoor men zich kan aanmelden
- Website/pagina (zelfstandige site of gelinkt aan provinciale website of juist van een van de betrokken organisaties)
- Via pers
- Mailbox

Afspraken communicatieinzet

Bijlage 1

DRENTHE KRIJGT GEBIEDSCOMMISSIE OM WOLVENSCHADE TE VOORKOMEN

Gedeputeerde Staten hebben officieel een gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe ingesteld. Deze commissie bestaat uit vertegenwoordigers van de schapensector, landbouw- en natuurorganisaties. Zij zetten zich onder meer in voor preventieve maatregelen om schapen te beschermen tegen een aanval van de wolf. Ook gaat de commissie voorlichting geven aan schapenhouders. Harry Oosterman, burgemeester van de gemeente Ooststellingwerf, is aangesteld als onafhankelijk voorzitter.

Gedeputeerde Henk Jumelet heeft erop aangedrongen dat de gebiedscommissie nu van start gaat in plaats van te wachten op het moment dat een wolf zich gevestigd heeft: “We snappen de onrust onder schapenhouders en willen hen helpen hun dieren te beschermen. Er zijn inmiddels veel

aanwijzingen dat we in Drenthe over niet al te lange tijd een gevestigde wolf hebben. Dan is het goed dat we ons daarop voorbereiden, zoals met een regeling voor het aanvragen van vergoedingen voor schapenhouders. Hiermee kunnen schapenhouders hun dieren beschermen en kunnen de commissieleden met advies hierbij ondersteunen."

Leden van de commissie

De gebiedscommissie bestaat uit vertegenwoordigers van de schapensector, landbouw- en natuurorganisaties en heeft een onafhankelijk voorzitter. De leden zijn: [redacted] (Staatsbosbeheer), [redacted] (LTO Noord), [redacted] (Stichting Behoud Drentse schaapskudden), [redacted] (Platform kleinschalige schapen- en geithouders) en Harry Oosterman (voorzitter).

Advies rondetafelgesprekken

De provincie Drenthe is, sinds de eerste aanwijzingen dat er met enige regelmaat een of meerdere wolven in Drenthe rondlopen, in gesprek met betrokkenen. Zo zijn er meerdere rondetafelgesprekken georganiseerd waar de schapenhouders, landbouw- en natuurorganisaties vertegenwoordigd zijn. Op verzoek van de provincie hebben zij advies gegeven over maatregelen die nodig zijn om schapen te beschermen. Een van de adviezen was om een gebiedscommissie in te stellen met een afvaardiging die nauw verbonden is met de praktijk van de schapenhouderij.

Gedeputeerde Henk Jumelet sprak eerder al veel waardering uit voor de inzet en constructieve houding van betrokkenen en gaf aan dat de provincie met de adviespunten aan de slag zou gaan. Om nu al schapenhouders te ondersteunen bij het beschermen van hun dieren, heeft de provincie een aantal noodsets beschikbaar met wolfwerende hekwerken. Schapenhouders met dieren in een gebied waar een aanval is geweest, kunnen hierover contact opnemen met de provincie.

Perslijn Wolventafel

Op 11 februari heeft er voor de vierder keer een rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie met verschillende vertegenwoordigers van de schapensector en natuurorganisaties heeft gesproken over de aanwezigheid van de wolf in Drenthe. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie Drenthe afgelopen maanden gewerkt onder voorzitterschap van [redacted] (voorzitter Stichting Behoud Drentse Schaapskudden) aan een advies over de maatregelen die nodig zijn wanneer de wolf zich definitief vestigt in Drenthe.

De focus van het advies lag hierbij op de vraag: welke preventieve maatregelen kunnen in Drenthe genomen worden, die in de verschillende manieren van schapenhouderij uitvoerbaar zijn. Ook hebben zij geadviseerd over welke partijen betrokken moeten worden bij een gebiedsproces in het geval een wolf zich in Drenthe vestigt en op wat voor wijze de provincie financieel bij zou kunnen bijdragen.

De partijen hebben dit advies tijdens het rondetafelgesprek aan gedeputeerde Henk Jumelet gepresenteerd. De provincie spreekt veel waardering uit voor de inzet van betrokkenen. Met dit advies en het Wolvendraaiboek gaat de Provincie Drenthe de komende tijd werken aan een gebiedsgerichte aanpak. Hierbij wordt ook bekeken of er extra middelen voor vrijgemaakt moeten worden en hoeveel dat zou moeten zijn. Het college neemt hier binnenkort een besluit over.

Om tot die tijd schapenhouders te ondersteunen bij het beschermen van hun kuddes, heeft de provincie wolf-werende hekwerken en wildcamera's beschikbaar. Schapenhouders kunnen hierover contact opnemen met de provincie.

<u>Deelnemers aan de werkgroep:</u>

Jan Bloemerts	regiobestuurder LTO Noord, regio Noord
[redacted]	[redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden
[redacted]	[redacted] schaapskudde Het Stroomdal
[redacted]	Lid van de werkgroep van het Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders, [redacted]
[redacted]	Schapenhouder
[redacted]	Schapenhouder
[redacted]	[redacted] fauna Staatsbosbeheer
[redacted]	Wolf Fencing
[redacted]	[redacted] Drentse Boermarken

Perslijn Wolventafel

Op 11 februari heeft er een nieuw rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie met verschillende vertegenwoordigers van de schapensector en natuurorganisaties heeft gesproken over de wolf. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie Drenthe afgelopen maanden gewerkt aan een advies over de maatregelen die nodig zijn wanneer de wolf zich definitief vestigt in Drenthe

De focus van het advies lag hierbij op welke preventieve maatregelen in Drenthe genomen kunnen worden en in de verschillende manieren van schapenhouderij werkbaar zijn. Welke partijen betrokken moeten worden bij een gebiedsproces in het geval een wolf zich in Drenthe vestigt en op wat voor wijze de provincie financieel bij zou kunnen bijdragen.

De partijen hebben dit advies tijdens het rondetafelgesprek aan gedeputeerde Henk Jumelet overhandigd. De provincie spreekt veel waardering uit voor de inzet van betrokkenen. Met dit advies en de kaders zoals beschreven in het wolvendraaiboek gaat de Provincie Drenthe de komende tijd werken aan een gebiedsgerichte aanpak. Hierbij wordt ook bekeken *of* en *zo ja* hoeveel extra middelen hiervoor moeten worden vrijgemaakt. Het college neemt hier binnenkort een besluit over.

Om tot die tijd schapenhouders te ondersteunen bij het beschermen van hun kuddes, heeft de provincie wolf werende hekwerken en wildcamera’s beschikbaar. Schapenhouders kunnen hierover contact opnemen met de provincie.

Perslijn Wolventafel

Op 11 februari heeft overleg plaatsgevonden tussen de werkgroep Wolf en de provincie Drenthe. De werkgroep heeft daarbij haar advies overhandigd aan gedeputeerde Henk Jumelet. Het advies gaat over de aanpak van preventieve maatregelen en het inrichten van het gebiedsproces bij vestiging van de wolf. (+ iets over de inhoud) Daarnaast doet zij een voorstel voor de wijze van vergoeden van de uit te voeren maatregelen. (iets over de inhoud of de afspraken die gemaakt zijn?)

De provincie hecht veel waarde aan het advies van de werkgroep. Zij vindt het belangrijk om samen met de partners uit de werkgroep in gesprek te zijn over oplossingen die voor iedereen werkbaar zijn en onrust over de komst van de wolf wegnemen. In de werkgroep zitten vertegenwoordigers van de LTO, organisaties van schapenhouders, Staatsbosbeheer, Wolf fencing en de Drentse Boermarken. De benodigde financiële middelen….. (iets over beschikbaar komen daarvan?).

Zolang er nog niet een gevestigde wolf is en het gebiedsproces nog niet van start is, heeft de provincie wolfwerende hekwerken en wildcamera’s beschikbaar om schapen en geiten te beschermen wanneer een wolf in de buurt is. (komen er meer beschikbaar?)

Intro

In de roedel op de Noord-Veluwe zijn dit jaar opnieuw minimaal vier welpen geboren. Verder is het afgelopen kwartaal vastgesteld dat de wolf in de provincie Drenthe nu langer dan 6 maanden aanwezig is, daarmee is volgens het wolvenplan sprake van een vestiging. De provincie is aan het onderzoeken wat precies het leefgebied is van het dier en heeft een gebiedscommissie ingesteld om na de bepaling van dit leefgebied te adviseren over preventieve maatregelen en een schadepreventieplan. In Noord-Brabant is binnenkort mogelijk ook sprake van een vestiging. In het afgelopen kwartaal zijn er 32 meldingen gedaan van schade aan landbouwhuisdieren. Uit DNA-analyse bleek dat iets meer dan de helft veroorzaakt werd door wolven. De wolf was vooral actief in Noord-Brabant. Het ging in totaal om 69 dode of gewonde dieren, voornamelijk schapen.

Provincie Drenthe

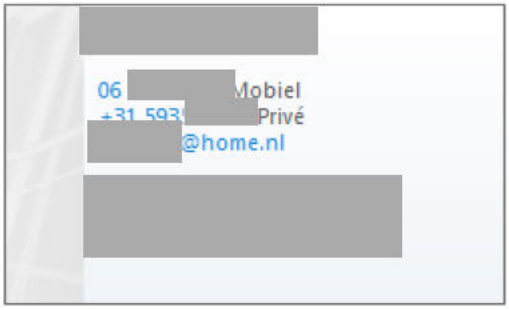
De mannelijke wolf GW1261m is langer dan 6 maanden in Drenthe aanwezig. Dat is vastgesteld op basis van DNA-analyse van een keutel, gevonden op 9 juni. Ook drie schadegevallen in Drenthe (periode 10 juni-16 juni 2020) en een in Friesland (7 juli) konden worden herleid naar deze wolf. Omdat wolf GW1261m nu zes maanden in de regio actief is geweest, betekent dat dat er volgens het wolvendraaiboek sprake is van een vestiging. Waar in de regio het dier zich specifiek heeft gevestigd, en of hij daar nog steeds zit, wordt nog onderzocht. De wolf is tijdens zijn omzwervingen gesignaleerd in een ruim gebied aan beide kanten van de A28 tussen Emmen en Drachten, waarschijnlijk op zoek naar een geschikte plek om zich te vestigen. Dat GW1261m met regelmaat aan beide kanten van de A28 wordt vastgesteld is bijzonder, aangezien snelwegen een barrière kunnen vormen voor wolven.

Vervolgstappen vestiging wolf in Drenthe in kaart

Voorafgaand aan de vestiging van de wolf heeft de provincie Drenthe op 16 juni jl. een gebiedscommissie in het leven geroepen. De gebiedscommissie gaat na het vaststellen van het leefgebied van de wolf aan de slag met een gebiedsgericht schadepreventieplan voor dit leefgebied. Daarin staat welke gebieden te maken krijgen met een hoger risico op schade en welke preventieve maatregelen redelijkerwijs nodig zijn. Ook goede voorlichting aan o.a. schapenhouders en omwonenden is van belang. Daarom zal de gebiedscommissie - zodra het leefgebied is vastgesteld door de provincie – samen met de provincie een informatiebijeenkomst organiseren voor veehouders en andere geïnteresseerden die in het betreffende gebied wonen. Zodat zij meer kunnen leren over het gedrag van de wolf, maar dat zij ook weten welke preventieve maatregelen zij kunnen nemen.

Deelnemers overleg en werkgroep* Wolf

Jan Bloemerts*	regiobestuurder LTO Noord, regio Noord
[redacted]	[redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden
[redacted]*	[redacted] schaapskudde Het Stroomdal
[redacted]	Schapenhouder, [redacted] Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders
[redacted]	[redacted] uit Tiendeveen
[redacted]	Namens de Drentse Boermarken
[redacted]	[redacted] uit Leek
[redacted]	[redacted] fauna Staatsbosbeheer
[redacted]	Wolf Fencing en Wolven in Nederland (regio Groningen)

Communicatie Wolvendraaiboek

De 12 provincies, vertegenwoordigd in het interprovinciaal overleg (IPO) hebben op 24 januari 2019 het geactualiseerde Interprovinciale wolvenplan vastgesteld. Daarin hebben de provincies uitgewerkt hoe zij om zullen gaan met zwervende en territoriale wolven in Nederland.

In dit stuk is ook aangegeven hoe de communicatie over de wolf verloopt. De verantwoordelijke overheid is aan zet om te communiceren. Als meerdere overheden betrokken zijn, is de hoogste daarvan aan zet. Bij12 zorgt voor actuele informatie op de website over preventieve maatregelen en schademeldingen en geeft zo nodig ook voorlichting aan belanghebbenden. De provincies zorgen ook zelf voor toegankelijke algemene informatie op hun websites over de wolf en het wolvenbeleid

Lees het wolvenplan:
https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2019/01/Interprovinciaal-wolvenplan.pdf

Matrix Drenthe, beschermen tegen aanvallen van de wol. (definitieve versie, 14-1- 2020). Zal maatwerk moeten zijn per bedrijf/perceel. Bijlage 2.

Beschermen **Sector**	**fladderlinten**	**Nachtkralen** met minimaal 1.20m hoog raster 10-25 are groot	**Weide** met 1,20 m (gaas met stroomdraad) hoog raster (ca 3-5 ha.)	**Grotere weide??** Tot hoe groot?? 1.20 hoog	Kuddehond	Niet te beschermen, wat dan??
Schaapskuddes Beschermen foklijn, de rammen	Werkt zeer tijdelijk 4-6 week		De foklijn, de rammen goed beschermen	5 a 10 ha.		
Schaapskuddes Apart lopende ooien	Zeer tijdelijk 4-6 week	Schapen dagelijks in deze kraal brengen, Of in nachtweiden	Afzonderlijke ooien of lammeren bij verspenen	5 a 10 ha		
Schaapskudde zelf in de kooi		Een nachtkraal op grote afstand van de kooi			Publieks-onvriendelijk bewerkelijk	S' nachts in de kooi is afdoende.
Grote begrazingsbedrijven Weiden in flexnetten max 1 m	Zeer tijdelijk 4-6 week	Vrijwel ondoenlijk		Tot 25 ha als het om een vaste locatie gaat.	Een mogelijkheid??	Zetten flexnetten dure maatregel. Als flexnetten geen optie zijn, wat dan??
Hobbydierhouders (klein)	Zeer tijdelijk 4-6 week	Een nachtkraal of kleine stal	Kan oplossing zijn			
Hobbydierhouders (Groot)	Zeer tijdelijk 4-6 week	Een nachtkraal of stal	Kan oplossing zijn	5—10 ha.	Een mogelijkheid?	
Vrij lopende schapen in natuurterreinen.			Dagelijks in een besc hermde Nachtweide is dit reëel?	Rasters plaatselijk verhogen tot 1.20 m hoogte. Zeker bij vervanging raster.		

Memo POHO Natuur en water	provincie Drenthe
Gedeputeerde	H. Jumelet
Afschrift	
Datum	17-9-2020
Poho datum	21-9-2020
Opsteller	
Afgestemd met	
Onderwerp	Brief vereiste actie preventie wolvenschade
Doel memo	☐Ter kennisneming
Bijlage	Brief vereiste actie preventie wolvenschade
Naar GS	

Advies

1. Kennis te nemen van de binnengekomen brief van de gebiedscommissie
2. In te stemmen met het verzenden van een eerste antwoord met een procesomschrijving.

Inleiding

De gebiedscommissie heeft een brief verzonden over de stappen die zij adviseren aan de provincie om de komst van de wolf in Drenthe te faciliteren. De gebiedscommissie geeft aan dat de kans op toenemende faunaschade dit najaar groot is, door de combinatie tussen wolven die actiever worden in het najaar en dierhouders die beginnen met naweiden. Doordat er nog geen concrete subsidieregeling is opgezet kunnen volgens de commissie niet genoeg dierhouders aan schadepreventie doen om schade te voorkomen. Daarom adviseert de gebiedscommissie aan de provincie om zo spoedig mogelijk de volgende acties in te zetten:

- Een subsidieregeling in te zetten gelijk aan die van Gelderland.
- €200.000 euro beschikbaar te stellen om deze regeling mee te starten.
- De 7 aanvragen die nu uitgewerkt zijn uit het werkbudget te dekken.
- Het aantal noodsets nog verder uit te breiden.
- De gebiedscommissie te faciliteren in het organiseren van informatiebijenkomsten.

De inhoud van het advies van de gebiedscommissie wordt afgestemd met de desbetreffende teams, zodat daar zo spoedig mogelijk besluit over kan worden genomen. Om de gebiedscommissie wel te laten weten dat het advies is ontvangen en wat ze van het vervolgproces kunnen verwachten is het advies een antwoordbrief op te stellen met toelichting op het vervolgproces.

Argumenten

1. *Nvt*
2. *Door middel van een eerste antwoord met procestoelichting weet de gebiedscommissie wat ze van de provincie kunnen verwachten en kunnen ze daar helder over communiceren.*
   De gebiedscommissie heeft een hoog gevoel van urgentie, door een toelichting te geven op het vervolgproces is het duidelijk dat de provincie hun verzoek gehoord heeft en ermee aan de gang is. Door het vervolgproces via brief te schetsen is er geen risico op miscommunicatie.

Risico's

1. *Nvt*
2. *De gebiedscommissie kan het gevoel hebben dat de provincie niet snel genoeg actie onderneemt.*
   Door duidelijkheid te scheppen over het vervolgproces wordt dit risico ondervangen.

Vervolgstappen

De antwoordbrief van de gebiedscommissie wordt volgende POHO behandeld.
De inhoud van het advies van de gebiedscommissie wordt afgestemd met de betreffende teams, zodat daar zo spoedig mogelijk besluit over kan worden genomen.

Memo POHO	provincie Drenthe
Gedeputeerde	Henk Jumelet
Afschrift	Jordan Jumelet
Datum	08-05-2020
Poho datum	11-05-22
Opsteller	
Afgestemd met	
Onderwerp	Randvoorwaarden, voorzitterschape ne vervolgproces
Doel memo	☒Ter discussie ☒Ter informatie ☐Ter besluitvorming
Bijlage	
Naar GS	Nee

Op vrijdagochtend is er telefonisch contact geweest met over de voorlopers regeling, de gebiedsgroep en het vervolgproces. Hieronder kort wat er besproken is

De randvoorwaarden

De eerste vier randvoorwaarden kon onderschrijven.

- Prioritering naar dierhouders met hoger risico.
- De vergoedde voorzieningen voldoen aan de aanbevelingen van de ronde tafel en de preventiekit van bij12.
- De voorzieningen moeten duurzaam zijn en ten minste voor de komende 3 jaar werkzaam blijven.
- Ten minste 8 verschillende projecten, naar evenredigheid verspreid onder de verschillende bedrijfstypen.

De randvoorwaarden over het te vergoedde percentage en de eigen verantwoordelijkheid voor (ver)plaatsen en onderhoud leidden echter tot meer discussie. Hij gaf aan dat dat hij verwacht dat de kosten voor het plaatsen en het vergoedden van een percentage van de materiaalkosten slecht zal vallen bij de groep/sector. Bovendien zou dit voor de commissie bij het beoordelen van de aanvragen veel tijd gaat kosten. Hij gaf aan dat het doel van de voorlopersregeling zou moeten liggen bij het op weg helpen van dierhouders niet het veroorzaken van discussie. In het advies van de werkgroep is opgenomen dat zij de kosten van 3 tot 6 euro per strekkende meter voorspellen, gaf aan dat deze methode een handiger en gelijkwaardiger rekenmethode oplevert.

Om zo veel mogelijk dierhouders in de regeling op te nemen zou de minimum vergoeding van 3 euro per strekkende meter gehanteerd kunnen worden. Dit zal een eigen inbreng van de dierhouders vragen. Het hanteren van deze vergoeding betekent dat met het huidige budget iets meer dan 40 hectare kan worden vergoed. Met de opgenomen randvoorwaarde dat er minimaal 8 projecten moeten worden gestart, zal er dan binnen de gebiedscommissie besluitvorming plaats moeten vinden over het maximaal aantal hectares dat per bedrijf vergoed wordt.

Een ander aandachtspunt voor de gebiedscommissie is het aantal te vergoede meters ten opzichte van de hoeveelheid dieren. Ervaring uit de provincie Gelderland leert dat met het vergoeden op basis van strekkende meter, soms de situatie ontstaat dat er een groot aantal meters wordt aangevraagd voor maar een beperkt aantal dieren. De gebiedscommissie zal moeten aangeven wat voor maat ze daarin redelijk vinden.

Dit in acht genomen worden de randvoorwaarden als volgt;

- Dierhouders dragen zelf de kosten voor onderhoud
- Er wordt een vergoeding van €3 per strekkende meter raster gehanteerd. De gebiedscommissie zal nog nader moeten beslissen over het maximum aantal hectares dat per project gehanteerd wordt en hoe zij de balans tussen aangevraagde meters en het aantal gehouden dieren zullen beoordelen.

De laatste randvoorwaarde ging over de mogelijkheid tot het inzetten van de voorlopers regeling voor flexibele materialen en leenrasters is ook besproken. Volgens [redacted] was hier geen behoefte aan. Wanneer deze behoefte alsnog ontstaat wordt die onder de huidige randvoorwaarden niet uitgesloten en kan wat hem betreft op dat moment nog het gesprek over aangegaan worden. Zijn voorkeur lag bij het niet opnemen van deze mogelijkheid als randvoorwaarde.

Voorzitter
Er is voor de meivakantie een mail rondgestuurd aan de ronde tafel leden met het verzoek namen van mogelijke kandidaten met ons te delen. Hier zijn de volgende namen uit gekomen.

- Rein Munninksma
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]
- [redacted]

In overleg met [redacted] is afgesproken dat er vanuit de provincie een shortlist gemaakt wordt met 2 voorkeurskandidaten, en die vervolgens nog eens met de gebiedsgroep gedeeld wordt.

Het vervolgproces
De wens was meegegeven om in mei een (digitale) bijeenkomst met de deelnemers van de ronde tafel te organiseren. Om een versnelling aan te brengen in het opstarten van de gebiedscommissie gaf [redacted] aan dat het verstandiger is om met de gebiedscommissie om tafel te gaan, de commissie vervolgens in positie te brengen om de rest van de ronde tafel deelnemers bij te praten. Met deze aanpak wordt ook recht gedaan aan het advies dat de werkgroep zelf gegeven heeft, dat het aan de gebiedscommissie is om de ronde tafel in stand te houden.

Het vervolgproces komt er dan als volgt uit te zien;

- De uitkomsten van dit POHO m.b.t. de randvoorwaarden worden met [redacted] teruggekoppeld
- Vanuit de provincie wordt er een mail verstuurd naar de leden van de ronde tafel over de uitkomsten van de rondvraag naar mogelijke voorzitters, het vervolgproces en dat met de toekomstige deelnemers van de gebiedscommissie alvast gestart gaat worden met het inrichten van de voorlopers regeling *.
- Er wordt een (digitale) bijeenkomst gepland met de toekomstige deelnemers van de gebiedscommissie om de randvoorwaarden voor de voorlopers regeling te bespreken en de short list met deelnemers voor het voorzitterschap.

* In deze mail wordt ook opgenomen dat de provincie het advies met betrekking tot de samenstelling van de gebiedscommissie overneemt en vraagt aan LTO, KSG, de schaapskuddes en Staatsbosbeheer welke deelnemers zij voor de commissie afvaardigen. [redacted] gaf aan dat tijdens het opstellen van het advies het benoemen van deze partijen niet tot discussie heeft geleid en dat hij hier niet veel discussie over verwacht.
Wel staat in het advies nog de toevoeging van vertegenwoordiging uit een gemeente en “mogelijk de boermarke” benoemd.

Overige zaken
Op dit moment wordt er een individu bepaling uitgevoerd voor de schadegevallen tussen februari en mei, deze analyse moet uitwijzen of we in Drenthe nog steeds te maken hebben met hetzelfde dier. Resultaten worden begin juni verwacht. Op 9 juni zal vanuit bij12 een kwartaalrapportage worden gepubliceerd en een jaarverslag van 2019 worden opgesteld.

Memo POHO	provincie Drenthe
Gedeputeerde	Henk Jumelet
Afschrift	Jordan Jumelet
Datum	26-5-2021
Poho datum	31-5-2021
Opsteller	
Afgestemd met	
Onderwerp	Overzicht stand van zaken wolvendossier
Doel memo	☐Ter discussie ☒Ter informatie ☐Ter besluitvorming
Bijlage	nee
Naar GS	Nee

Onderstaand een kort overzicht van de stand van zaken in het wolvendossier

Schade
Er zijn nu 2 schademeldingen in behandeling bij Bij12. Van de melding in Wijster van 24 april is nu bekend geworden dat het veroorzaakt is door een vrouwelijke wolf (GW2090f) uit de Pools-Duitse populatie. Daarnaast is er een melding geweest in Peize op 15 juni. Van deze melding is het eigenlijk uitgesloten dat het veroorzaakt is door een wolf, omdat de afstand tussen de hoektanden in de keelbeet te klein is (2,5 cm tov 4-7 cm). Er is wel DNA afgenomen en er zal nog onderzocht worden welk dier de schade dan wel veroorzaakt heeft.

Subsidieregeling
Op dit moment zijn er 6 subsidieaanvragen toegekend en uitbetaald, ter waarde van € 30.516 . Op dit moment zijn er nog 9 aanvragen in behandeling waarbij de aanvragers begeleid worden om de papieren en bewijsstukken verzamelen om hun aanvraag compleet te maken. Deze aanvragen hebben een waarde van € 51.797,90 maar deze aanvragen moeten nog wel nagerekend worden. Bij de toegekende uitvragen kwamen de dierhouders volgens de subsidieberekening voor 35% minder in aanmerking dan ze in de eerste instantie hadden aangevraagd.
1 Subsidieaanvraag is afgewezen omdat de dierhouder een aanvraag heeft gedaan voor buiten het aanwezen gebied. De dierhouder heeft bezwaar gemaakt.

Juridische zaken
Naast het bezwaar van de afgewezen subsidieaanvraag zijn de afgelopen tijd de volgende bezwaarzaken bij bij12 in behandeling met betrekking tot de toegekende vergoeding voor faunaschade:
De zaak is in hoger beroep en in afwachting van een zittingsdatum. De zaak waarbij een dierenarts en faunaconsulent verwerping van lammeren na aanval met de wolf konden onderbouwen, is afgerond en de dierhouder heeft een tegemoetkoming ontvangen. De zaak waarbij er geen schade door een wolf was vast te stellen maar de bezwaarde aanspraak wilde maken op vergoeding van verdwenen lammere, is afgerond en het bezwaar is door de rechtbank ongegrond bevonden.

Het werkbudget (voorlopersregeling)
Het werkbudget van € 50.000 euro dat bij oprichting van de gebiedscommissie beschikbaar is gesteld is om voorlopers en dierhouders met hoge nood vooruitlopend op een subsidieregeling te helpen is nog niet uitgeput. De gebiedscommissie had hier zeven dierhouders voor aangedragen met een kostenverdeling ter waarde van € 36.188. Deze dierhouders hebben vorig najaar een brief gehad waarin vermeld stond dat zij een factuur in konden dienen voor de gemaakte kosten en de provincie ze uit dit budget zou uitbetalen. Op dit moment hebben van die dierhouders twee dierhouders hun facturen ingeleverd en is er € 8095 uitbetaald. 1 dierhouder heeft deze week contact gezocht met de provincie over wat hij precies aan moet leveren, hij wordt hierbij geholpen.

De gebiedsommissie
De gebiedscommissie is bezig met het schadepreventieplan voor het aangewezen risicogebied. In het schadepreventieplan staat nu nog de claim voor 4.2 miljoen euro opgenomen, maar de gebiedscommissie heeft nog geen definitief advies over de kosten besproken.

Fryslân & Groningen
Er is de afgelopen weken veel te doen geweest over een wolf die in zuidoost Fryslân schade heeft veroorzaakt. Er gingen geruchten over jagers die op pad waren en de discussie rond het wolvenhek op de provinciegrens is weer opgelaaid nadat een advocatenkantoor bekend had gemaakt dat het met oog op de wet natuurbescherming zou mogen om een hek op de provinciegrens te plaatsen. Fryslân is bezig om een variant van een gebiedscommissie in het leven te roepen, Harry Oosterman is daarvoor als voorzitter aangewezen.

Net als Drenthe hebben Fryslân en Groningen voornamelijk te maken gehad met zwervende wolven. In het wolvendraaiboek staat vastgelegd dat provincies zo veel mogelijk gelijke aanpak willen te hanteren als het de wolf aangaat, terwijl er voor de aanpak bij zwervende wolven vermeld staat dat er geen actie wordt ondernomen en het uitgangspunt tegemoetkoming van schade is. Het advies is om, bijvoorbeeld via het volgende NOLG, bestuurlijk het gesprek aan te gaan met Groningen en Fryslân om de basis te leggen voor Noordelijke afstemming bij mogelijke grensoverschrijdend territorium maar ook om de uitgangspunten met betrekking tot de aanstaande actualisatie van het wolvendraaiboek.

IPO en de update van het wolvendraaiboek
In de BACVP is het plan van aanpak met betrekking tot de actualisatie van het wolvendraaiboek afgestemd. Met de voorgestelde acties onder het vervolgproces van het wolvendraaiboek wordt ook het onderzoek naar de betekenis van de komst van de wolf in interprovinciaal verband opgepakt, dit was nog een openstaande toezegging die gedaan is aan de ronde tafel. Daarnaast wordt in dit traject aandacht besteed aan de mogelijkheid tot internationaal afgestemd wolvenbeheer en vindt er een uitgebreidere juridische analyse plaats van de mogelijkheden (of onmogelijkheden) met betrekking tot de wolf. De kwestie van het wolvenhek van Fryslân wordt in deze analyse ook meegenomen.

Paardenhouderijen
Er is een nieuwsbericht verschenen dat paardenhouders steeds meer verontrust raken over wat de wolf betekend voor hun. Tot nu toe heeft de Drentse vereniging van het Nederlands Shetlandponny Stamboek (NSPS) en een particuliere dierhouder zich gemeld bij de provincie met vragen. Beide zijn doorgezet met de gebiedscommissie. Het Landelijk Overleg Wolf is bezig met een analyse van welke landbouwhuisdieren ook bedreigd wordt door de komst van de wolf en wat de prioritering bij het inzetten op preventie zou moeten zijn. Schade aan andere landbouwhuisdieren wordt wel vergoed volgens afhandeling met het faunafonds, gelijk aan de methode bij schade aan schapen en geiten.

MEMORANDUM

PROVINCIE :: UTRECHT

DATUM	6-8-2014
AAN	Leden IPO-werkgroep Flora en Fauna
VAN	[redacted]
DOORKIESNUMMER	030-[redacted]
ONDERWERP	Tegemoetkoming bij wolvenschade

Collega's,

Als voorbereiding op de mogelijke komst van wolven naar ons land hebben er drie symposia / workshops plaatsgevonden. Doel van deze symposia was onder meer om standpunten van betrokkenen te inventariseren en ervaringen elders uit Europa te delen. Tijdens deze workshops, die plaatsvonden op 8 november 2012, 19 juni 2013 en 1 oktober 2013, is vanuit het Faunafonds gemeld dat het Faunafonds bij de Habitatrichtlijn-soort wolf bij schade aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren, geen eigen risico in rekening te zullen brengen en dat de tegemoetkoming 100% van de getaxeerde schade zou bedragen. Een boodschap van dezelfde strekking staat op de deelsite van de Unit Faunafonds op de website van BIJ12.

Inmiddels hebben de provincies besloten om het Faunafonds met ingang van 1 oktober 2014 een behandelbedrag (€ 300 per aanvraag) te laten berekenen. In sommige gevallen, bijvoorbeeld bij schade door ganzen gedurende de winterperiode binnen aangewezen rustgebieden, wordt dit behandelbedrag achteraf terug betaald.

De aanwezigheid van wolven in het Nederlands-Duitse grensgebied, maakt het waarschijnlijk dat er ook in Nederland wel eens landbouwhuisdieren gedood kunnen worden door een wolf. In het geval dat bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren betreft is het redelijk om tijdens de fase van zwervende wolven, ook bij wolvenschade het behandelbedrag achteraf terug te storten. Argumenten hierbij zijn:

- Eerder is de verwachting gewekt dat getaxeerde schade door wolven volledig wordt vergoed
- Schade door wolven is vaak geringer dan het behandelbedrag. Dat betekent dat in het geval een enkel schaap gedood wordt, de eigenaar nooit in aanmerking zou kunnen komen voor vergoeding, omdat de kosten van een schaap in de regel lager zijn dan € 300.
- Om draagvlak bij agrariërs te behouden of uit te breiden is het van belang om in het stadium van zwervende wolven geen onzekerheid bij grondgebruikers te laten bestaan.

Aan de leden van de werkgroep Flora en Fauna wordt instemming gevraagd om aan de AAC VP voor te stellen om bij schade aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren veroorzaakt door wolven, gedurende de fase van zwervende dieren, het behandelbedrag niet door te berekenen en dit achteraf terug te betalen bij gebleken en getaxeerde schade door de diersoort wolf.

Het lijkt zinvol om dit besluit ook op de soort lynx te laten betrekken. Dit is ook een Habitatrichtijn Bijlage IV-soort die zich mogelijk gaat vestigen. De soorten das en bever, die op dezelfde bijlage staan, zijn gevestigd en zou beargumeneerd kunnen worden waarom daarvoor terugbetaling van het behandelbedrag niet meer aan de orde is.

MEMO

Aan : gedeputeerde Munniksma
Afschrift :
Van : de heer [redacted] (toestelnummer: [redacted]
Datum : 11 september 2013
Onderwerp : komst Wolf

In de Noordoostpolder is bij Luttelgeest op 4 juli 2013 een doodgereden wolf gevonden. De eerste zekere wolf in Nederland sinds circa 150 jaar. De komst van de wolf in ons land is geen verrassing maar werd al verwacht, de enige vraag was waar en binnen hoeveel tijd dit dier zou opduiken.

Als voorbereiding op de komst van de wolf in Nederland kreeg Alterra al eerder de opdracht van het Rijk om een wolvenplan op te stellen http://www.wageningenur.nl/nl/project/Wolvenbeschermingsplan.htm . Inhoudelijke bijdragen aan dit wolvenplan zijn geleverd door en bediscussieerd met tal van betrokken organisaties, waaronder de provincie Drenthe, op een wolvensymposium (19 juni 2013). De vondst van de wolf bij Luttelgeest kort daarop heeft de planning van het wolvenplan versneld (van december naar oktober). De inhoud van het wolvenplan kan uiteindelijk worden geïmplementeerd in nationaal en provinciaal beleid (zoals ons nieuwe flora- en faunabeleidsplan).

Ook Drenthe kan in de nabije toekomst wolven verwachten. Aanvankelijk rondzwervende individuen maar uiteindelijk ook enkele permanent gevestigde roedels (van 4-8 dieren).

Om burgers, boeren en buitenlui te informeren over de komst van een nieuw roofdier dat wij volledig zijn ontwend worden in oktober 2013 in Drenthe verschillende lezingen georganiseerd. Deze lezingen worden gehouden door [redacted] van bureau EcoNatura in opdracht van Stichting Ark (en indirect het Rijk). Al ruim voor de zomer heeft een gesprek plaatsgevonden met [redacted] en de provincie om over en weer op de hoogte te blijven van ontwikkelingen rondom de wolf en deze lezingen.
De provincie is niet betrokken bij de inhoud en organisatie van deze lezingen, maar wij hebben aangegeven positief te staan tegenover voorlichting over wolven in dit stadium.
De lezingen zijn gepland op:
15 oktober: Zorgvlied
16 oktober: Borger
18 oktober: Assen
22 oktober: Alteveer
De eerste 3 lezingen worden georganiseerd door EcoNatura i.s.m. Milieufederatie, IVN, SBB, NM en HDL, de laatste door EcoNatura i.s.m. NOJG.

Verder relevant:

- Wolf valt onder de hoogst denkbare Europese bescherming (afschot, wegvangen en dergelijke is niet aan de orde).
- Eventuele landbouwschade in Nederland (bijvoorbeeld schaap) wordt voor 100% door het faunafonds vergoed.
- Er zijn geen aanvallen van wolven op mensen te verwachten.

Memo POHO	provincie Drenthe
Gedeputeerde	Henk Jumelet
Afschrift	Jordan Jumelet
Datum	25-3-2020
Poho datum	30-3-2020
Opsteller	
Afgestemd met	
Onderwerp	Toelichting stukken poho 30 mrt
Doel memo	☐Ter discussie ☒Ter informatie ☐Ter besluitvorming
Bijlage	1. Opzet GS stuk wolf 2. Discussienota voorlopers-regeling
Naar GS	Nee

Advies/Vraag
1. Kennis te nemen van de toelichting op de GS-stukken en discussie nota
2. In te stemmen met het vervolgproces voor het stuk en de terugkoppeling naar de deelnemers van de ronde tafel wolf.
3. Kennis te nemen van de stand van zaken met betrekking tot het onderzoek naar de mannelijke wolf in het Hart van Drenthe (mondeling)

Aanleiding
1. Het GS-stuk met de reactie op het advies van de ronde tafel wolf is in voorbereiding, echter is de manier waarop geld wordt weggezet en de communicatie daarover afhankelijk van hoe dit budget ingevuld gaat worden.
Uit contact met de provincie Gelderland blijkt dat de subsidieregeling die daar op tafel ligt nog niet “af” is en dat ze die nog met de gebiedscommissie aan het uitwerken zijn. Ook in Drenthe zullen we nog goed uit moeten werken of de voorgestelde methode werkbaar is, en hoeveel geld er met deze methode begroot zal moeten worden.
Om toch in de tussentijd aan de slag te kunnen biedt de voorlopers-regeling zoals deze ook in Gelderland gehanteerd is goede mogelijkheden. In de discussienota is een overzicht gegeven van de overwegingen die nog ten grondslag liggen aan het opzetten van een dergelijke regeling.

2. Aan de hand van de beslissingen die uit het bespreken van de discussienota naar voren komen kan het GS-stuk verder ingevuld worden. Gezien de huidige situatie met COVID19 is het voorstel om het besluit van GS te koppelen aan een persbericht, en de resultaten schriftelijk naar de ronde tafel terug te koppelen.

Wolventafel svz 14 mei 2020

[redacted]:

- Is nu bezig met samenstellen van de gebiedscommissie en vinden van een onafhankelijke voorzitter.
- Cie zal bestaan ut lied van SSB, van LTO, van schaaphouderscollecdtie en van Kleine Schapen en Geitenhouders (SKG).
- Wolventafel moet plaatsvinden voor 17 juni. Is bijpraatsessie met de leden van de cie (is afvaardiging wolventafel).
  Bedoeling is fysieke bijeenkomst. Niet te veel ambtelijke aanwezigheid! Goed afspreken.
- 17 juni wil statencommissie OGB een breed debat over de wolf.
-

[redacted] heeft zijn website aangepast. Aanvraagformulier is nu een ‘belangstellingsinventarisatie’

Zoogdieren vereniging heeft 2x geblunderd: eerst vermelding van een roedel in Drenthe, toen gevestigde mannetjes wolf in Drents Frieschewold genoemd. Is gecorrigeerd.

Rondvraag VVD fractie OGB vergadering 1 december 2021

Voorzitter,

De afgelopen periode zijn er in Drenthe veel aanvallen geweest op schapen en kalveren. De DNA uitslagen die nu bekend worden geven de duidelijkheid dat het om minstens twee wolven gaat. Niet alleen schapen zijn dus slachtoffer maar ook een kalf.
Na de vele aanvallen en de toezegging van het college enkele weken geleden dat alle schapenhouders in Drenthe voor subsidie in aanmerking komen is er veel gebeurd. Veel schapenhouders hebben hun schapen binnengehaald of hebben veel energie en geld gestoken in een wolfwerend raster. Helaas zijn binnen deze weides met wolfwerende rasters, die aan de voorwaarden en eisen van Bij12 voldoen, toch aanvallen geweest.

Om te beoordelen of dit daadwerkelijk door de wolf veroorzaakt is zal eerst de uitslag van het onderzoek moeten worden afgewacht. Ondertussen vragen schapenhouders zich af wat zij nog meer moeten doen en of hun maatregelen wel nut hebben.

1. Hoe denkt het college de schapenhouders te blijven motiveren maatregelen te nemen ondanks dat de aanvallen ook in weides met wolfwerend raster plaatsvinden?

Antwoord; *Met het openstellen van de subsidieregeling voorkomen schade door wolven hopen we een grote stap te maken in het motiveren van schapenhouders om wolfwerende rasters te plaatsen. Op dit moment zijn er bij de schadegevallen binnen de wolf werende rasters verschillende scenario's die kunnen hebben plaatsgevonden, zoals ook geschetst in het artikel van RTV Drenthe. We onderzoeken of er hier daadwerkelijk sprake is van een wolvenaanval en hebben in overleg met de gebiedscommissie een aantal wildcamera's geplaatst om de situatie te monitoren.*

*Ook wanneer wel blijkt dat het gaat om een aanval van een wolf willen we benadrukken dat het plaatsen van een wolwerend raster bescherming tegen biedt wolvenaanvallen. De naam wolf**werend** geeft echter al aan dat het niet 100% wolfproof is. Ook bij wolfwerende raster kunnen er incidenten blijven plaatsvinden waarbij de wolf binnen het raster komt. Of dat nou gebeurt door foutieve plaatsing, lege accu van stroomklok of een wolf die er onderdoor graaft, we beschouwen dit als incidenten.*

2. Hebben de aanvallen binnen het wolfwerend raster in Drenthe gevolgen voor de inbreng van de provincie Drenthe richting het IPO waar gewerkt wordt aan het nieuwe wolvenplan?

Antwoord; *Wij zullen de ervaring die we opdoen in Drenthe meenemen in onze inbreng in de actualisatie van wolvenplan.*

VVD fractie

Johan Moes

Operationeel Draaiboek Wolf

Fase 1

Operationeel Draaiboek Wolf - Fase 1

In opdracht van

Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)

Auteurs

[redacted] (Provincie Utrecht)

[redacted] (Provincie Utrecht)

[redacted] (BIJ12/Unit Faunafonds)

[redacted] (Ministerie van Economische Zaken)

[redacted] (Provincie Drenthe)

[redacted] (Ministerie van Economische Zaken)

[redacted] (BIJ12)

[redacted] (Provincie Drenthe)

[redacted] (Provincie Groningen)

[redacted] (Provincie Limburg)

Versie

1 december 2015

Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van het IPO en BIJ12 unit Faunafonds voor de meest actuele informatie.

1. Inhoud

Inleiding 5

Voorgeschiedenis 5

Wettelijk kader 5

De wolf in Europa 6

Werkwijze 7

Bevoegdheden en mandatering 7

1. Aanwezigheid 8

Waarnemingen / Meldingen 8

Validatie 9

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data 9

Rapportage 10

2. Risico's voor mensen en huisdieren 11

Voorkomen 11

Probleemwolf 11

3. Schade 14

Voorkomen 14

Bestrijden van schade 14

Tegemoetkomingen 14

4. Samenwerking 16

In Nederland 16

Binnen Europa 16

5. Communicatie 17

6. Vergunningen en ontheffingen 29

Flora- en faunawet 29

Wet dieren 30

Wet op de dierproeven 30

7. Financiën 31

8. Vervolg 32

9. Stroomschema 33
10. Literatuur 34
Bijlagen 35
Protocol vondst dode wolf 35
Protocol zichtwaarnemingen 38
Protocol keutelvondst 39
Protocol huilen 40
Protocol actief speuren 41
Protocol cameraval 42
Protocol wolfsspoor 43
Protocol wolfsprooi 44
Protocol gevangen wolf/aangereden wolf 46
Protocol veldbemonstering bijtwonden, t.b.v. DNA analyse 48
Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet 50
Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA analyse 51
DNA-monsterkit prooiresten wolf 52
Taxatierapport prooidier Wolf – Bij12/Unit Faunafonds 54
Taxatierapport prooidier wolf - toelichting 57
Preventieve maatregelen 59
Verklarende woordenlijst 60

Inleiding

Voorgeschiedenis

Sinds 1990 komen er weer wolven in ons buurland Duitsland voor. Nadat daar in 2002 de eerste voortplanting werd geconstateerd heeft er een snelle uitbreiding van het leefgebied van de wolf plaatsgevonden. Het werd daardoor steeds waarschijnlijker dat er ook wolven in Nederland gesignaleerd zouden worden. Inmiddels is dat gebeurd: in 2015 verbleef een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen.

Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hebben rijk, provincies en Faunafonds in 2011 opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te beschrijven. De Regiegroep Wolf, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en Faunafonds, heeft de uitvoering begeleid. Het rapport van Alterra verscheen in 2012 (Groot Bruinderink *et al*., 2012).

Sindsdien hebben er verschillende bijeenkomsten plaatsgevonden waarbij maatschappelijke organisaties betrokken werden (Groot Bruinderink *et al*., 2013a, Linnartz & Teunissen, 2013). Bovendien heeft Alterra samen met het platform Wolven in Nederland (WiN; Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal organisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden) en de universiteiten van Tilburg en Maastricht in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink *et al*., 2013b). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) van het Interprovinciaal overleg (IPO) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit operationeel draaiboek is primair bedoeld voor gebruik in relatie tot de provinciale verantwoordelijkheden met betrekking tot natuurbescherming, natuurbeheer, schadebestrijding en schade-afhandeling.

In het 'Voorstel voor een wolvenplan' wordt aangegeven dat maatschappelijke organisaties een 'wolvenbureau' ingesteld willen hebben waarin verschillende taken ten aanzien van wolven worden belegd. Het IPO-BACVP heeft echter aangegeven dat er in dit stadium van de vestiging van de wolf geen wolvenbureau wordt ingesteld, maar dat de opstellers van het operationeel draaiboek onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren en maatschappelijke initiatieven.

Het IPO-BAC VP heeft tevens besloten het initiatief om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan, te beleggen bij communicatiedeskundigen van provincies.

Wettelijk kader

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). De aanwijzing heeft tot gevolg dat het doden, vangen of opzettelijk verontrusten van in het wild levende wolven op grond van artikelen 9 en 10 van de Flora- en faunawet verboden is en dat het Faunafonds bevoegd is om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade, veroorzaakt door wolven. Voor bestaande houders van in

gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten, onder zich te hebben.

Op grond van artikel 9 van de Flora- en faunawet is het verboden om een dier, behorende tot een aangewezen beschermde inheemse diersoort te doden, te verwonden of te vangen. De opzettelijke overtreding van dit verbod is een economisch delict dat op grond van artikel 2, eerste lid, van de Wet op de economische delicten wordt aangemerkt als een misdrijf.

De wolf in Europa

Wolven komen in Europa op diverse plaatsen voor: van Scandinavië tot in Spanje en Italië en vooral in Oost-Europa. In Duitsland vond de eerste voortplanting sinds lange tijd plaats in 2000 in de deelstaat Sachsen. Sindsdien is het aantal wolvenroedels in Duitsland sterk toegenomen en zijn er ruim 40 territoria bekend. In een deel van de territoria vindt ook voortplanting plaats. In de Graafschap Bentheim, nabij de Nederlandse grens, verblijft sinds 2014 een vrouwelijke wolf. De kans dat deze wolvin in Nederland kan worden aangetroffen is reëel, maar ook nakomelingen van wolven uit roedels in Nedersaksen, of zelfs verder, zouden Nederland kunnen aandoen. Uit DNA-analyse is gebleken dat de wolf die in maart 2015 gedurende enkele dagen door Noordoost-Nederland liep, afkomstig was uit een roedel uit het Duitse Munster. Ook in Frankrijk neemt het aantal wolven toe. In 2013 werd voor het eerst voortplanting geconstateerd in de Vogezen. In België werd in 2011 een wolf in de Ardennen waargenomen. Gezien de afstanden die zwervende wolven kunnen afleggen moeten we er rekening mee houden dat er ook in een groot deel van ons land zwervende wolven kunnen voorkomen. Door de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen Ecologische Hoofdstructuur, EHS) ontstaan verbindingen binnen Nederland maar ook aansluitingen op het Europese netwerk waardoor ook voor wolven verbindingen ontstaan met buitenlandse brongebieden. In principe komen er geen extra verbindingen voor wolven.

Het “voorstel voor een wolvenplan” onderscheidt vijf verschillende fases in de vestiging van de wolf:

fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;

fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;

fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;

fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;

fase 5: we bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Dit operationeel draaiboek heeft betrekking op de eerste fase, die van de situatie waarbij een zwervende wolf Nederland aan doet. Als een zwervende wolf enige tijd in dezelfde omgeving verblijft, kan dat duiden op territoriumvorming waardoor de scheiding tussen fase 1 en 2 niet altijd helder is. De tweede fase gaat in als uit betrouwbare meldingen blijkt dat een wolf een half jaar in een bepaald gebied verblijft. Dit draaiboek voorziet daarom ook in deze overgangsfase. Omdat het niet bekend is of volgende fases snel zullen volgen wordt echter geadviseerd om ook voor de fases 2 tot en met 4, als er vestiging van wolven heeft plaatsgevonden, al voorbereidingen te treffen.

De fase waarin een territoriale wolf zich in een gebied voordoet wordt beschouwd als het moment dat er sprake is van wolvenleefgebied.

Werkwijze

In april 2014 is de regiegroep wolf gestart met het project dat moest resulteren in een Operationeel draaiboek voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Het 'Voorstel voor een wolvenplan' is hierbij uitgangspunt geweest. Hiertoe zijn overleggen gepland waarbij de aanbevelingen uit het' Voorstel voor een wolvenplan' uitvoerig zijn bediscussieerd en waarbij, indien noodzakelijk, ook externe deskundigen betrokken zijn. Er hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden met delegaties van WiN en onderzoeksbureau Alterra. Deze beide hebben voorstellen gemaakt over hun mogelijke bijdragen aan de uitvoering van het operationeel draaiboek. Deze voorstellen zijn door de regiegroep beoordeeld en, wanneer dit doelmatig was, opgenomen in het voorliggende operationeel draaiboek.

Het hoofdstuk over communicatie is als opgesteld door communicatiemedewerkers van de provincies Utrecht en Drenthe en BIJ12.

In hoofdstuk 9 wordt schematisch aangegeven welke handelingen er in verschillende situaties noodzakelijk zijn en wie daarbij betrokken zijn.

Ten slotte bestaat een deel van de bijlagen uit protocollen die door Alterra zijn opgesteld in het kader van het 'Voorstel van een wolvenplan'. Alterra heeft deze protocollen, die voor een deel ook uitgetest zijn in rollenspelen tijdens een bijeenkomst met maatschappelijke partijen, beschikbaar gesteld voor dit operationeel draaiboek. Ze zijn vrijwel ongewijzigd opgenomen in bijlagen 1 tot en met 17. Het taxatierapport prooidier wolf van BIJ12/UnitFaunafonds, waarin een aantal protocollen zijn verwerkt, is opgenomen als bijlage 14.

Op basis van praktijkervaringen met zwervende wolven kan aanpassing van dit operationeel draaiboek noodzakelijk blijken te zijn. Het draaiboek dient daarom ook gezien te worden als een groeidocument, waarin naast tekstuitbreiding voor de volgende fasen van vestiging, ook aanvullingen en correcties zullen worden aangebracht. Er is in dit draaiboek uitgegaan van de vigerende Flora- en faunawet. Met de inwerkingtreding van de Wet Natuurbescherming in 2016, zullen er meer taken en bevoegdheden bij de provincies belegd worden. Dit zal ongetwijfeld ook aanpassingen in een volgende versie vergen.

Bevoegdheden en mandatering

Provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van wolven, tenzij expliciet is aangeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of naar een ander overgaat. De Unit Faunafonds van de uitvoeringsorganisatie BIJ12 draagt zorg voor de behandeling van schades en voor voorlichting met betrekking tot schadepreventie.

1. Aanwezigheid

Waarnemingen / Meldingen

Het is zinvol om een vaste plaats te hebben waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Daarom wordt er een wolvenmeldpunt, ingericht. WiN wordt verzocht hier invulling aan te geven. BIJ12/Unit Faunafonds is opdrachtgever en zal door middel van een overeenkomst duidelijkheid scheppen over de taken en bemensing van dit wolvenmeldpunt. Voor de definitieve beoordeling van schade aan landbouwhuisdieren in relatie tot een eventuele tegemoetkoming blijft BIJ12/Unit Faunafonds verantwoordelijk. Het wolvenmeldpunt verwijst, indien het aannemelijk is dat schade aan landbouwhuisdieren door de wolf is veroorzaakt, hiervoor naar BIJ12/Unit Faunafonds.

De deskundigheid bij het wolvenmeldpunt dient vergelijkbaar te zijn met de deskundigheid die verkregen wordt door het volgen van de instructiebijeenkomst DNA-monstername van Alterra en de cursus “Documentatie van wolvenmeldingen” welke door LUPUS (Instituut voor Wolvenmonitoring en -onderzoek in Duitsland) aangeboden wordt.

WiN verzamelt en beoordeelt meldingen van mogelijke wolven. Alle meldingen worden ingevoerd in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Meldingen worden gevalideerd door de Zoogdiervereniging en zijn op detailniveau beschikbaar voor medewerkers van de provincies en BIJ12. Dit wordt vastgelegd in de overeenkomst tussen WiN en BIJ12/Unit Faunafonds

Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die telefonisch en, per mail of via sociale media of waarnemingssites al of niet met foto's of video's, gemeld worden. Bij een serieuze verdenking van de aanwezigheid van een wolf kan ook overgegaan worden tot veld- en moleculair onderzoek om de determinatie te bevestigen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij de vondst van een prooi behorend tot een wilde diersoort. Er dient dan zo snel mogelijk, bij prooidieren binnen 24 uur, DNA-materiaal veiliggesteld te worden. Ook bij de vondst van uitwerpselen waarvan het waarschijnlijk is dat die afkomstig zijn van een wolf kan genetisch onderzoek uitsluitsel bieden. Nadat door een deskundige monsters zijn genomen, kunnen prooiresten van wilde dieren achtergelaten worden in het veld. Alterra wordt gevraagd om in het veld sectie op het prooidier te verrichten. De provincie beslist, na overleg met WiN, of er opdracht wordt verstrekt voor DNA-onderzoek of sectie. WiN beoordeelt in overleg met de betrokken provincie of een cameraval ingezet wordt. Medewerkers van WiN of door hen geïnstrueerde deskundigen plaatsen deze cameravallen en dragen zorg voor de analyse van de beelden.

Na het vinden van een wilde prooi wordt door een deskundige de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol (zie bijlagen 5 en 8). Er worden, ook door de deskundige, foto’s gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, doodsoorzaak, sectie in het veld (vraatbeeld en onderhuidse sporen) worden door de deskundige geregistreerd volgens het protocol.

Voor het veiligstellen en de analyse van DNA-materiaal wordt een overeenkomstgesloten door BIJ12 met WiN en Alterra.

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of nader onderzoek wordt ingesteld. Een gevonden kadaver wordt altijd veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar het DWHC vervoerd. Alterra heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol (bijlage 1). Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). Dierenambulances en kantonniers worden vooraf door de provincie geïnformeerd door middel van een brochure over de handelswijze bij de vondst van een wolf.

De dode wolf (of rest) wordt vervoerd naar DWHC in Utrecht. In beginsel vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst aan Alterra, CVI, RIVM en Naturalis zodat bij voorkeur dezelfde dag nog een gezamenlijke sectie te Utrecht kan worden verricht. DWHC heeft hierbij de leiding. Naturalis opent het dier zodat huid en skelet zoveel mogelijk intact blijven voor het prepareren/conserveren. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol (bijlage 1). De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd.

Indien een wolf gevangen wordt of anderszins in handen komt, kan het aanbrengen van een zender veel informatie verschaffen over het ruimtelijk gebruik door de wolf. In eerste instantie dragen de provincies de kosten voor het beschikbaar hebben van een zender. Voor de noodzakelijke vergunningen en ontheffingen zie hoofdstuk 6.

Bij persuitingen zoveel mogelijk aansluiten bij standaard omschrijvingen van de waarschijnlijkheid dat de waarneming werkelijk een wolf betreft (SCALP-criteria; zie verder verklarende woordenlijst). Persuitingen worden altijd uitgegeven in overleg met de grondeigenaar / terreinbeheerder.

Validatie

Validatie van waarnemingen of meldingen kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Voordat een melding in de NDFF wordt opgeslagen vindt validatie door deskundigen van de Zoogdiervereniging plaats. Weefsel- of celmateriaal wordt door Alterra gevalideerd. Altijd dient de basis voor de validatie vastgelegd te worden. Over de berichtgeving rond de gevalideerde waarneming worden, indien relevant, afspraken gemaakt met de verschillende betrokkenen, bijvoorbeeld met de terreinbeheerder van de grond waar de waarneming is gedaan.

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data

In de protocollen worden de instellingen genoemd die betrokken zijn bij de afhandeling bij de vondst van een wolf of wolvenprooi. De protocollen zijn in overleg met deze instellingen opgesteld. Voor een deel horen de handelingen bij de normale activiteiten. Waar het extra handelingen zijn worden er vooraf afspraken gemaakt over de vergoeding van kosten.

Bij afnemen van materiaal bij kadavers dienen altijd de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden om de onderzoeker zo goed mogelijk te beschermen tegen mogelijke infecties. De protocollen, al dan niet in combinatie met standaard werkwijzen in laboratoria, voorzien hier in.

Voor de noodzakelijke documenten als vergunningen, ontheffingen en certificaten wordt verwezen naar hoofdstuk 6.

Wolven en wolvenmateriaal dient voor toekomstig onderzoek zo veel mogelijk bewaard te worden. Deels betreft dat al dan niet geprepareerd materiaal en deels betreft dat analysegegevens. In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken werkt Alterra aan het optimaliseren van de uitwisseling van materiaal en data voor moleculair onderzoek tussen onderzoeksinstellingen in Europa. Hierbij hoort ook het bevorderen dat referentiesystemen op Europees niveau zijn afgestemd en de informatie op een efficiënte manier kan worden gedeeld.

Naturalis slaat skelet en huiden op (al of niet geprepareerd als tentoonstellingsdier). Opgewerkt DNA-materiaal en weefsels worden bij zowel Alterra als bij Naturalis beheerd.

Rapportage

Voor de eerste fase is rapportage aan het ministerie van Economische Zaken in verband met de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie nog niet gecompliceerd. Volstaan kan worden met een melding. Wel kan rapportage van belang zijn als communicatiemiddel (zie hoofdstuk 5).

In het onderhandelingsakkoord decentralisatie natuur staat ten aanzien van soorten en habitats dat de provincies de data verzamelen en dat het Rijk deze aanbiedt aan de Europese Commissie. De dataverzameling gaat volgens een door Rijk en provincies uit te werken eenvoudige monitoringssystematiek, die niet verder gaat dan de Europese rapportageverplichting. Voor de wolf volstaat, in de fase van zwervende wolven, de registratie van alle gevalideerde waarnemingen in de NDFF en het daarvan beschikbaar stellen aan het Rijk.

2. Risico's voor mensen en huisdieren

Voorkomen

Het ligt niet voor de hand om in de fase van zwervende wolven regio's aan te wijzen waar op voorhand de risico's voor mensen te groot zijn. In bijvoorbeeld Duitsland, Italië, Frankrijk en Spanje waar al jarenlang wolven voorkomen, is het niet noodzakelijk geweest om gebieden te vrijwaren van wolven.

Gewenning aan mensen (habituatie) van wolven, waarbij natuurlijke schuwheid verdwijnt, dient voorkomen te worden. Omdat het lokken van wolven ten behoeve van fotografie of beleving onwenselijk is, dient hier in de communicatie aandacht aan geschonken te worden. Een algemeen verbod op het uitleggen van lokvoer lijkt op dit moment niet noodzakelijk.

Maatregelen

Bevoegd gezag om maatregelen toe te staan of te laten nemen zijn de colleges van gedeputeerde staten van de provincies. Zij kunnen op grond van de Flora- en faunawet (of de Wet natuurbescherming, na de inwerkingtreding van deze wet) beslissen om het vangen of doden toe te staan wanneer bijvoorbeeld de openbare veiligheid in het geding is. Voor er dergelijke maatregelen genomen kunnen worden dienen andere bevredigend oplossingen te worden afgewogen. Indien die niet voorhanden zijn, dan is ingrijpen mogelijk. Dat kan bijvoorbeeld door een wolf te vangen. Het is daarbij een optie om het dier te voorzien van een zender waardoor bij noodzaak de wolf snel opgespoord kan worden. Voor het vangen en zenderen wordt de wolf in principe verdoofd. Dit dient altijd onder verantwoordelijkheid van een dierenarts te gebeuren.-

De enige uitzondering is een situatie waarbij zich een acuut veiligheidsprobleem voordoet, waarbij de situatie zodanig acuut is dat het niet mogelijk is dat gedeputeerde staten een afweging maken. In zo'n geval kan de politie op basis van een besluit van de burgemeester (gemeentewet art 175 en 176) optreden. Doden kan met een dodelijke injectie of met het geweer plaatsvinden.

Voor gevangen wolven die niet direct teruggezet kunnen worden dient een opvanggelegenheid beschikbaar te zijn. Hoewel opvangen voor een volwassen wolf moeilijker kan zijn wordt in eerste instantie toch gekozen voor opvang. Voor er tot vangen wordt overgegaan dient een opvangmogelijkheid geregeld te zijn om bij noodzaak de wolf direct daarheen te kunnen brengen. Omdat er zich onder de door RVO geschikt bevonden opvanglocaties voor wilde dieren, geen voor wolven geschikte opvanglocaties bevinden, dient hierin op korte termijn te worden voorzien.

Er kan zich en situatie voordoen waarbij ingrijpen bij een gewonde wolf noodzakelijk is; bijvoorbeeld bij een aanrijding. In een dergelijk geval zal een dierenarts de afweging moeten maken of behandeling mogelijk is of niet. Na herstel dient de wolf weer zo spoedig mogelijk teruggeplaatst te worden in een geschikt natuurgebied.

Probleemwolf

Een probleemwolf is een wolf die zich opvallend gedraagt tegenover de mens (afleggen schuwheid, agressie). Tabel 1 geeft richting bij het beoordelen of een wolf als probleemwolf beschouwd moet worden. Op basis van ervaringen kan het noodzakelijk zijn om deze tabel aan te passen. In Nederland

en Duitsland heeft in het voorjaar van 2015 een wolf rondgezworven die weliswaar afwijkend gedrag vertoonde maar niet als een probleemwolf geclassificeerd werd. Er dient dus weloverwogen besloten te worden in hoeverre een wolf als een probleemwolf beschouwd wordt, zeker als daaraan onomkeerbare maatregelen verbonden zijn. Uit Duitsland zijn geen gevallen bekend van probleemwolven. Indien een probleemwolf een acuut gevaar voor mensen vormt en ingrijpen noodzakelijk is kan een burgemeester besluiten het dier te laten doden. Vanwege de grote mobiliteit van wolven ligt het voor de hand om bij een probleemwolf direct op te schalen naar het niveau van de Veiligheidsregio en de beslissingsbevoegdheid daar neer te leggen. In beginsel besluit de provincie of vangen of doden aan de orde is. Enkel bij acuut gevaar voor personen kan de gemeente beslissen.

Tabel 1. Omgang met probleemwolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Gewijzigd overgenomen uit Voorstel voor een wolvenplan. Groen is geen probleemwolf, oranje is een potentiele probleemwolf, rood is een probleemwolf.

thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	maatregel	Juridische basis FF-wet	opmerkingen
Wolf en bebouwing	Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf verblijft langdurig (minimaal twee weken) of nabij bebouwd gebied	Divers: Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent Voedselbronnen Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings en habituatieprobleem, hybridisatie, letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf verjagen en eventueel zenderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek Criteria zenderen: zie elders
Wolf en mensen	Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	(Jonge) wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt	Ongevaarlijk/ oppassen voor lokken en voeren	Geen/ oppassen voor habituatie	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek

	Wolf benadert actief meermaals mensen	Mogelijk sterke voerconditionering en habituatie	Kritisch, kans op habituatie, agressief gedrag en letsel mens		Wolf verjagen en eventueel zenderen, publiek waarschuwen niet te voeren, indien geen resultaat verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek, gebieden (tijdelijk) sluiten voor publiek? Criteria zenderen: zie elders
	Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme habituatie, hondsdolheid	Gevaarlijk		Wolf verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid door provincie in nauw overleg met veiligheidsregio	Wie besluit? In acuut geval burgemeester/politie?

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het zenderen van een wolf uiteraard interessant maar vanuit het perspectief omgaan met een 'probleemwolf' is het niet steeds nodig om een wolf te vangen en te zenderen. Zenderen dient hier geen ander doel dan het dier te kunnen identificeren en/of snel te kunnen opsporen. Het heeft in deze context nadrukkelijk geen wetenschappelijke onderzoeksdoelen. Het vangen en zenderen van een probleemwolf is aan de orde als er:

a) twijfel bestaat of het probleem wordt veroorzaakt door hetzelfde individu of dat er meerdere wolven bij (kunnen) zijn betrokken. In een dergelijk geval is het relevant om een eventuele definitieve maatregel (doden) op het juiste dier toe te passen. Het volgen van een gezenderd dier kan hiertoe bewijs leveren of juist vrijpleiten.
b) een probleemwolf wordt gevangen en wordt uitgeplaatst naar een ander leefgebied. Theoretisch voorbeeld: een dier dat ivm problemen met vee in het Zuid-Hollandse veenweidegebied daar wordt weggevangen en op de Veluwe wordt losgelaten. Het is van belang om dan te kunnen volgen of het dier zich daar (weer) richt op natuurlijke prooien of dat er sprake is van een echte vee-specialist, en ook om te kunnen volgen of het dier niet meteen terugloopt naar het gebied waaruit deze was verwijderd.

Juridische basis voor ingrijpen:
GS kunnen op basis van art 67 (aanwijzing) en 68 (ontheffing) wat doen bij beschermde dieren. Een ontheffing is gebruikelijk bij planmatig beheer, gewoonlijk op basis van een faunabeheerplan. Dat is bij een probleemwolf niet aan de orde, het gaat om meer dringende zaken. Art 67 biedt de mogelijkheid om in een aantal gevallen actief te kunnen ingrijpen (verjagen, schieten). Dat is bij een probleemwolf meer gepast. Wolf-hond conflicten zijn lastig. De FF-wet heeft het over vee, niet over huisdieren. Volksgezondheid en openbare veiligheid draait om de veiligheid van mensen. Een wolf die een hond aanvalt is niet automatisch een risico voor de mensen.

3. Schade

Voorkomen

Grondgebruikers zijn verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen bij dreiging van belangrijke schade door beschermde diersoorten. Omdat er in Nederland nog weinig ervaring bestaat met dergelijke maatregelen ter voorkoming van wolvenschade is het zinvol om extra informatie over preventie door BIJ12/Unit Faunafonds beschikbaar te stellen. Het is aannemelijk dat grondgebruikers schade willen voorkomen of beperken.

Over het aantal schapen dat jaarlijks gedood wordt door honden, is voor de provincie Limburg informatie beschikbaar over de periode 2002 – 2012 (Hove & Penning, 2012). In die periode viel ongeveer 0,5% van de schapen van de geënquêteerde schapenhouders jaarlijks ten prooi aan een hond. Hoewel een dergelijk onderzoek niet in alle provincies hoeft te worden uitgevoerd is het wel zinvol om ook een indicatie te hebben over deze vorm van uitval in provincies die minder rijk zijn aan prooidieren. Een vergelijkbaar onderzoek in een van de noordelijke provincies en in de Randstad wordt daarom aanbevolen.

Bestrijden van schade

Schade aan landbouwhuisdieren of hobbymatig gehouden dieren door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor een ieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met preventieve middelen (elektrisch gaas, bewakingshonden, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is in principe niet mogelijk. Wolven zijn in Nederland een ernstig bedreigde en streng beschermde diersoort.

Tegemoetkomingen

Het BIJ12/Unit Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren. Schade aan niet-bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren is een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.

In geval van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren (dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) die ten prooi gevallen zijn aan een wolf moet, wanneer een tegemoetkoming in de schade gewenst is, altijd een aanvraag tot tegemoetkoming BIJ12/Unit Faunafonds ingediend te worden via www.faunaschade.nl.

In het geval van aangetoonde schade door een wolf wordt er in de eerste fase een uitzondering gemaakt: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten. Ook hiervoor dient een aanvraag tot tegemoetkoming ingediend worden via www.faunaschade.nl.

Om DNA veilig te stellen dient de prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van BIJ12/Unit Faunafonds bezocht te worden om DNA-monsters te nemen. In principe worden prooidieren veilig gesteld voor analyse. Daarnaast wordt de omgeving afgespeurd volgens

Taxatierapport prooidier wolf (zie bijlage 14) en worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooien detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (meetlat o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd, geslacht, conditie van de prooi en vraatbeeld worden genoteerd. Nadat de monsters zijn genomen, wordt het kadaver voor sectie naar Alterra vervoerd. De veehouder dient daarvoor een afstandsverklaring te tekenen. Alterra heeft de benodigde ontheffingen om dode landbouwhuisdieren te mogen vervoeren en machtigt de deskundige om het kadaver naar hen te vervoeren. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en kosteneffectief rendabel is; een dierenarts wordt hierbij in opdracht van de veehouder betrokken.

BIJ12/Unit Faunafonds taxeert de schade. Aanvragen tot tegemoetkoming worden in de eerste fase volgens de beleidsregels van het Faunafonds beoordeeld, waarbij er geen eigen risico wordt berekend. Het behandelbedrag wordt terugbetaald indien de deskundige van het wolvenmeldpunt, voorafgaand aan een aanvraag tot tegemoetkoming, het op voorhand niet uitsluit dat de schade veroorzaakt was door een wolf, ook als later een andere doodsoorzaak wordt vastgesteld. In de eerste fase worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van het Faunafonds. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of genetisch materiaal) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld wanneer een genetische test geen uitsluitsel biedt) door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt een tegemoetkoming afgewezen[1].

Indien een gehouden prooidier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij BIJ12/Unit Faunafonds een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt maximaal de verkoopwaarde van het dier. Wanneer het dier na dierenartsbehandeling en aantoonbaar door toedoen van de wolf overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de verkoopwaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de verkoopwaarde van het dier.

[1] Eventuele afwijzing van een tegemoetkoming staat dus los van restitutie van het behandelbedrag.

4. Samenwerking

In Nederland

Een wolvenbureau is op dit moment nog niet noodzakelijk. Het is echter van belang om kennis en ervaring die in Nederland aanwezig is, op een efficiënte manier te benutten. Het wolvenmeldpunt vervult samen met BIJ12/Unit Faunafonds een spilfunctie in de samenwerking binnen Nederland. Samenwerking tussen onderzoeksinstellingen binnen Nederland is geregeld door middel van de in de bijlagen opgenomen protocollen.

Binnen Europa

Bij overleggen over grensoverschrijdende wetgeving en verdragen is het Ministerie van Economische Zaken gesprekspartner voor andere Europese landen. In andere situaties zijn de provincies op ambtelijk niveau verantwoordelijk voor grensoverschrijdende samenwerking.. Contacten van de Regiegroep Wolf met het Wolfsbüro in Duitsland zijn inmiddels gelegd en worden voortgezet. Het is zinvol om in contacten met groepen in landen waar wolven al langer verblijven kennis te vergaren over ervaringen met monitoring. Afstemming over de wijze van monitoring is wenselijk.

Het Ministerie van Economische Zaken is aangesloten bij het ‘Large Carnivore Initiative Europe’ en de ‘Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores’ onder het Verdrag van Bern, die zich onder andere bezig houdt met wolven op Europese schaal. Provincies verzoeken het Rijk om deelname aan deze overleggen voort te zetten en de provincies actief te informeren over de uitkomsten daarvan.

5. Communicatie

Achtergrond

Met de decentralisatie van een aantal rijkstaken zijn de provincies verantwoordelijk geworden voor de wolf. Om voorbereid te zijn op de (terug)komst van de wolf in Nederland is er onder meer een Regiegroep Wolf opgericht, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en het Faunafonds van BIJ12. Onderzoeksbureau Alterra, platform Wolven in Nederland en de universiteiten van Tilburg en Maastricht hebben daarnaast in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink et al., 2013). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit communicatieplan maakt onderdeel uit van dit draaiboek.

Het Rijk

Het rijk is verantwoordelijk voor het wettelijke kader, borgen van het internationale beschermingsregime voor de wolf en rapportage aan de EU over de stand van zaken met betrekking tot het voorkomen van de wolf. Daar waar formele wettelijke borging nodig is, of daar waar formele internationale afspraken over de wolf vastgelegd moeten worden is het rijk verantwoordelijk.

Provincies

De provincies hebben een belangrijke taak om Nederlandse boeren en burgers, die het samenleven met de wolf al generaties lang verleerd zijn, te begeleiden in het proces van herkolonisatie. Dit draait om (bevorderen van) goede informatieverstrekking over de wolf, snelle afhandeling van meldingen en landbouwschade en, indien nodig, het nemen van acties die boeren en burgers het vertrouwen geven dat de veiligheid niet in het geding zal zijn. Daartoe dient ook een operationeel draaiboek waar dit communicatieplan bij hoort.

Provincies zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van faunabeleid in Nederland. Bij de beschermde inheemse diersoort Wolf komt dat neer op het nemen van maatregelen om deze diersoort in stand te houden. De unit Faunafonds van BIJ12 heeft als taak de provincies hierbij te helpen en ondersteunen. Zij is immers opgericht voor en door de provincies. Sinds januari 2014 is het Faunafonds ondergebracht bij BIJ12. De provincies hebben de regie over de communicatie.

Faunafonds

De afhandeling van schadegevallen veroorzaakt door de wolf gebeurt door het Faunafonds. Om schade veroorzaakt door de wolf te vergoeden moet helder zijn wat de oorzaak is. Het Faunafonds is een uitvoeringsorganisatie van de provincies en is als unit ondergebracht bij BIJ12. Het Faunafonds heeft per provincie budget om schade te vergoeden en voeren dit uit volgens beleidsregels waar de provincies instemming voor hebben gegeven. Het Faunafonds is in deze dus beleidsarm en voert slechts uit.

Naast het afhandelen van schadegevallen geeft het Faunafonds neutraal advies aan haar doelgroepen en heeft daarvoor de kennis in huis. Zij zet zich daarom in om voorlichting aan boeren en jagers te geven via de website, e-mails en/of direct contact met de consulent.

Wolven in Nederland

Wolven in Nederland is een op eigen initiatief gestart samenwerkingsverband van diverse organisaties met raakvlakken op het gebied van wolven. (zie verder websitehttp://www.wolveninnederland.nl/)

In het 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' (Groot Bruinderink et al., 2013) was voorgesteld om "Wolven in Nederland" min of meer te transformeren naar een wolvenbureau, zoals dat ook in een aantal Duitse deelstaten is ingesteld. De BACVP meent dat een wolvenbureau een stap te ver is, maar de provincies zien wel heil in een beperkte variant: een wolvenmeldpunt/wolvenloket.

Dit wolvenloket dient primair voor een snelle eerste screening van meldingen op waarschijnlijkheid. De taken en verantwoordelijkheden van dit wolvenmeldpunt worden via het Faunafonds/BIJ12 formeel in een overeenkomst vastgelegd. Communicatie naar derden loopt –tenzij anders is afgesproken- altijd via BIJ12 en provincies. Wolven in Nederland is als leverancier van informatie altijd volgend en nooit initiërend in de communicatie.

Alterra

Alterra beschikt over expertise om door middel van DNA-onderzoek vast te stellen of er in monsters (bijv. haren, keutels, prooiresten) sprake is van wolf-DNA. Daarnaast heeft Alterra expertise om door middel van sectie op prooidieren (wilde en landbouwdieren) te beoordelen of een wolf als mogelijke dader kan worden aangemerkt van de schade. Op verzoek van rijk en provincies bevordert Alterra internationale standaardisering van DNA-onderzoek. Dat maakt de uitwisseling van informatie en kennis tussen verschillende instituten en landen gemakkelijker.

Onderzoeksinstituut Alterra handelt in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, voor de provincies. Voor het vergoeden van de kosten (waarde) van een dood landbouwhuisdier door het Faunafonds aan gedupeerde eigenaren is het noodzakelijk om de dader/doodsoorzaak met een hoge mate van zekerheid te kunnen aantonen. Alterra is als leverancier van informatie altijd volgend en nooit initiërend in de communicatie.

Door middel van DNA-onderzoek kan vastgesteld worden of de schade wel of niet is veroorzaakt door een wolf. De uitslag van het onderzoek wordt door het Faunafonds overhandigd aan de provincies. Het onderzoek wordt gepubliceerd op de websites van Alterra, het Faunafonds en eventueel de provincies in onderling overleg.

Hoofd en subdoelgroepen:

Diereigenaren

- Schapen- en geiten houder (professioneel en hobbymatig)
- Rundveehouders
- Paardeneigenaren
- Hondeneigenaren

Jagers/Faunabeheereenheden

Natuurorganisaties

Terreinbeheerders en grondeigenaren

Pers

Grote publiek

- Omwonenden
  - Ouders
  - (Jonge) kinderen
- Recreanten en recreatieondernemers
  - Ruiters
  - Hondenbezitters
  - Wandelaars, trimmers, fietsers, etc.
  - Recreatieondernemers

Overheid

- Provincie, Rijk (inclusief onderzoeksinstellingen)
- Gemeentebestuurders en -ambtenaren
- Waterschappen
- Rijkswaterstaat (wegbeheerders)
- Brandweer, politie en dierenambulance

Primaire gesprekspartners:

Provincies, Rijk

Onderzoekbureaus

Natuurorganisaties

Terreinbeheerders, Politie

Zenders:

Primair de provincies, secundair in overleg met anderen bepalen

Intermediairen:

Pers

Steunzenders:

LTO, Faunafonds en diverse schapenhoudervereenigingen voor boeren

KJV voor jagers

natuurorganisatie voor hun leden en aanhang

IVN (https://www.ivn.nl/ voor schoolkinderen en ouders)

ANWB

Communicatiedoelstelling

Vooraf:

alle provincies hebben dezelfde informatie over wolven op hun website met een doorverwijzing naar het wolvenmeldpunt.

Eenduidige informatie naar de burger over de handelswijze wanneer een burger in aanraking komt met een wolf

Eenduidige informatie naar de media (en daarmee naar de inwoners) over de stand van zaken rond de komst van de wolf en de stappen die de partijen daarin zetten

Eenduidige informatie naar de burger over het belang van de wolf in NL

Eenduidige informatie naar de grondgebruikers over de te nemen maatregelen

Tijdens de komst van een wolf:

Eenduidige informatie naar de grondgebruikers waar zij eventuele schade kunnen melden en de procedure rondom de schade, bijvoorbeeld melding maken bij het nog in te richten wolvenmeldpunt. (Het meldpunt zet de melding door naar het Faunafonds van BIJ12.)

Helderheid verschaffen door middel van een transparante houding en ondubbelzinnige communicatie

Toespitsing communicatie als de wolf zich vestigt

Basisscenario: voordat de wolf komt

- Scenario 2: de wolf is er
- Scenario 3: als hij sneller en massaler komt (niet uitgewerkt)
- Scenario 4: bij onverwacht veel schade

- Scenario 5: bij bedreiging mens of menselijk slachtoffer

Bij alle scenario's communiceren:

- wat is volgens ons het geval,
- wat kunnen de gevolgen zijn,
- wat kunnen wij doen (handelingsruimte),
- wat is het proces?

Basisscenario: communicatie voordat de wolf komt

- wat is volgens ons het geval: er zijn wolven gesignaleerd net over de grens in Duitsland, wolvenroedels leven circa 200km van Nederland en dat is voor een wolf niet ver weg,
- wat kunnen de gevolgen zijn: er heerst veel ongeloof, er zijn veel vragen, de eerste zwervende wolven kunnen schade veroorzaken,
- wat is onze handelingsruimte: We gaan nu niet ingrijpen, kunnen we niet, mogen we niet en willen we nu nog niet. Alterra schrijft het advies wolvenplan in opdracht van de politiek, Wolven in Nederland zorgt voor betrokkenheid van stakeholders.
- Wat is het proces: Politiek werkt samen met stakeholders aan een wolvenplan, Wolven In Nederland informeert het publiek en verzamelt waarnemingen,

Scenario 2: De wolf is er

- wat is volgens ons het geval: er is een wolf gezien
- wat kunnen de gevolgen zijn: er zijn veel vragen, een wolf kan schade veroorzaken, schade moet gecompenseerd worden, er worden waarnemingen gemeld
- wat is onze handelingsruimte: we hebben een wolvenplan met afspraken die we kunnen opvolgen. Dialoog aangaan, meningen begrijpen en verwachtingen delen. We zijn en blijven in gesprek met stakeholders. Er is een communicatieloket. Er is een website met antwoorden op veel gestelde vragen en een definitie van wanneer een wolf een probleemwolf is en hoe dan te handelen. De aanwezige wolven worden gevolgd (monitoring) en het publiek wordt hierover geïnformeerd.
- Wat is het proces: voor informatie over te nemen maatregelen en tegemoetkoming in eventuele schade kunt u bij het Faunafonds terecht, voor informatie kunt u bij WolvenInNederland terecht, waarnemingen kunt u melden bij het wolvenloket.
- Tuig een informatiepunt op dat kan voorzien in een piekbehoefte, gebruik steunzenders, gebruik commerciële aanbieders van lezingen en excursies.

- De (betreffende) provincies zijn initiatiefnemers en verantwoordelijk voor de communicatie. En zal moeten communiceren om vertrouwensrelatie met doelgroepen en belanghebbenden te behouden.

- Als het gaat om overheidsopvattingen dan moeten de provincies zenden. Maar voor algemene informatie kan een maatschappelijke organisatie worden aangesteld. Maar de provincies blijft verantwoordelijk.

Scenario 4: onverwacht veel schade

- Wat is volgens ons het geval: We hebben nu een wolf, die ondanks preventieve maatregelen schade oplevert.

- wat kunnen de gevolgen zijn: Veel media-aandacht. Verlies aan draagvlak. Roep om ingrijpen.

- wat is onze handelingsruimte: Zet in op verbeteren van preventieve maatregelen, communiceer dit en houdt vinger aan de pols. Wijzen op afgesproken criteria om in te grijpen of (nog) niet.

- Wat is het proces: Publiek blijvend informeren. (Gebruik hierbij scenario's van bijvoorbeeld Zwitserland/Duitsland. In Zwitserland zijn goede afspraken over wanneer er sprake is van een probleemwolf en scenario's hoe er dan mee om te gaan.)

Scenario 5: bij bedreiging mens of menselijk slachtoffer

- Wat is volgens ons het geval: We hebben nu een wolf, die ondanks dat dit zeldzaam is, toch een mens bedreigt of zelfs een (vermeend) slachtoffer heeft gemaakt.

- wat kunnen de gevolgen zijn: Veel media-aandacht. Verlies aan draagvlak. Roep om ingrijpen.

- wat is onze handelingsruimte: Hiervoor moet issuemanagement worden ontwikkeld. Een hoog persoon (Commissaris van de Koning of gedeputeerde) communiceert hierover. Wees helder wanneer een wolf probleemwolf is en wat dan de gevolgen zijn. Als een wolf een mens dood, dan is het doodschieten van de wolf de beste optie. Het is slecht voor de wolvenpopulatie als er een wolf over de scheef gaat. Grijp in en communiceer dat dit geval zeldzaam, ernstig en tragisch is, maar dat er conform afspraak ingegrepen wordt. Communiceer hoe dit te voorkomen: Een wolf moet wild blijven. Wolven niet voeren.

- Wat is het proces: Afhankelijk van de fase, ruimtelijkheid, en doelgroep. Gebruik issuemanagement protocollen en communicatiescenario's zoals door Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer gebruikt zijn (bv. waarbij een kind gepakt is door een konik). Publiek blijvend informeren.

- Het provinciaal beleidsteam adviseert de verantwoordelijke burgemeester om een crisisteam op te zetten en voorziet hem van inhoudelijke en procesmatige adviezen. De verantwoordelijke burgemeester zet het crisisteam op en zal dit team dan voorzitten.

Communicatiestrategie:

(Betreffende) provincies en het Faunafonds communiceren één duidelijke boodschap via hun eigen kanalen. Deze eenduidige boodschap wordt gemaakt in overleg met en door alle betrokken partijen en wordt op éénzelfde tijdstip gepubliceerd. Let op: bij de te plaatsen content is het van belang de juiste bronnen te vermelden en onderling naar elkaar door te verwijzen (hyperlinks, tweets, retweets).

Kernboodschappen:

De wolf komt en wat zijn de gevolgen?

De komst van de wolf is niet onverwachts – Nederland is voorbereid op de (terug)komst van de wolf

De wolf is een beschermde diersoort. Nederland dient te voldoen aan nationele en internationale verplichtingen waardoor er bepaalde maatregelen en handelingen niet uitgevoerd mogen worden

Wolf en mens kunnen goed samenleven. De wolf vermijdt in principe mensen. Wolven zijn in principe niet gevaarlijk voor de mens

Er zal schade optreden richting vee (schaap en geit). Vee is goed te beschermen. Hier zijn maatregelen voor, maar deze worden momenteel in Nederland nog niet/nauwelijks toegepast.

Hoe gaan we met problemen en kansen om?

Voor schade is/komt tegemoetkoming

Preventie is in principe effectief en van groot belang om wolven bij schapen weg te houden

Uitgezocht moet worden welke preventiemaatregelen voor Nederland bruikbaar zijn

In zeer grote uitzonderingsgevallen kan ingegrepen worden

Waar kan ik met mijn vragen terecht? Wie is verantwoordelijk?

Nog in te vullen!

nb: over het besluit door de provincies over het behandelbedrag bij een schade lager dan € 300,- moet tevens helder gecommuniceerd worden, zowel door provincies als door het Faunafonds.

Bij berichtgeving over vermeende schade door wolven is het raadzaam het onderwerp als volgt te benaderen: bij geleden schade aan bedrijfsmatig gehouden vee, is het in <aantal> van de <aantal> van de gevallen géén wolf. Bij een vermoeden dat de schade is veroorzaakt door een wolf, dient het te worden bewezen. De enige autoriteit die dit bewijs kan leveren en kan vaststellen of de geleden schade is veroorzaakt door een wolf is onderzoeksinstituut Alterra, in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, door middel van DNA-onderzoek. De uitslag van het onderzoek wordt gepubliceerd strikt in overleg met het Faunafonds.

Communicatiemethoden en – middelen:

Welke informatie hebben we nodig om de boodschap duidelijk te kunnen vertellen?

- De vijf W's en H: Wie, Wat, Waar, Wanneer, Waarom en Hoe?
- Besluit(en) over behandelbedrag
- Vastgestelde FAQ's

Kanalen

Websites	**Social media**	**Offline**	**Beheerder / contactpersoon**
Bij12.nl Bij12.nl/faunafonds	https://twitter.com/bij12nl https://www.linkedin.com/company/bij12 https://www.facebook.com/bij12.nl	Presentaties	
Faunaschade.nl			
Ipo.nl			
Wolveninnederland.nl			
<evt aanvullen>	<aanvullen>		<aanvullen>
Nb: gebruik steunzenders, zet kernboodschap op ieders website en verwijs naar centrale gezamenlijke website			
	Informatieve (You-Tube) filmpjes over de wolf		

Middelen

- Persbericht: perslijst + publicatie op website (incl url)
- FAQ's
- (Nieuws)berichten / nieuwsbrieven
- E-mail (alerts)
- Wolvenplan
- Publieke uitingen van de overheid (introductie wolvenproblematiek)
- Op maat gesneden presentaties
- Algemene folder
- Toegespitste folders
- Publiceren en interviews in vak-/doelgroep magazines

Woordvoerders /contactpersonen

	Eerste woordvoerder	**Tweede woordvoerder**
Faunafonds/BIJ12	Communicatie ( )	
Alterra	Woorvoerder	
Provincies		
Wolf in Nederland		
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>

Deadline: gebaseerd en vast te stellen op ad hoc afspraken.

Acties:

- Opstellen gezamenlijk perslijst

- FAQ’s eenduidig opstellen
- Alle woordvoerders/contactpersonen in beeld brengen

Gedachtegoed:
De communicatielijn van de provincies en BIJ12 is niet afhankelijk van de pers en media. De provincies en het Faunafonds zijn autoriteiten op het gebied van de wolf. Op het moment dat grondgebruikers, SBB en/of <aanvullen> zelfstanding met de pers communiceren, wijken de provincies en het Faunafonds niet af van hun vastgestelde communicatielijn maar zullen te allen tijde terug kunnen vallen op dit communicatieplan.

6. Vergunningen en ontheffingen

Flora- en faunawet

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). Voor beschermde inheemse diersoorten gelden een aantal verboden Afwijkingen van deze verboden kunnen onder voorwaarden worden toegestaan. Die voorwaarden zijn: het ontbreken van bevredigende alternatieven, de gunstige staat van instandhouding wordt niet belemmerd en er moet sprake zijn van een maatschappelijk belang. Het beoordelen van de gunstige staat van instandhouding zal voor in Nederland aangetroffen dieren afgemeten worden aan de gunstige staat van instandhouding van de Pools-Duitse populatie. Dit zal beschreven dienen te worden in een of meer grensoverschrijdende, regionale wolvenplannen ('population level management plans'). In beginsel zijn gedeputeerde staten bevoegd gezag voor het verlenen van ontheffingen, bijvoorbeeld wanneer deze nodig zijn ten behoeve van de openbare veiligheid.

Voor het transport van zieke of gewonde dieren ten behoeve van opvang en verzorging geldt op grond van de Flora- en faunawet een vrijstelling, neergelegd in het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten. Dit geldt voor vervoer waarbij binnen twaalf uren overdracht aan personen of instanties die gerechtigd zijn deze dieren onder zich te hebben.

CITES

De Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna (CITES) is een internationale overeenkomst om de handel in beschermde planten en dieren te reguleren. CITES-certificaten zijn gebonden aan een individu en worden niet vooraf verstrekt. Voor het vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek. Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten.

Het transport van een dode wolf (of resten) naar een onderzoeksinstituut waar dissectie plaats vindt (bijvoorbeeld Alterra of DWHC) is 'praktisch-vrijgesteld'. Omdat het transport van een dode wolf naar een onderzoeksinstituut en het spoedtransport van een gewonde wolf naar een dierenarts in de praktijk zonder CITES-certificaat plaats kan vinden, is een certificaat pas noodzakelijk bij een vervolgtransport of opslag noodzakelijk. Certificaten kunnen worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.

Wet dieren

Voor het vervoer van dierlijke bijproducten (materiaal van dierlijke herkomst niet bestemd voor menselijke consumptie) is een handelsdocument voorgeschreven. Door een wolf gedode landbouwhuisdieren worden op grond van de Wet dieren gezien als dierlijke bijproducten.

In Verordening (EG) nr. 1069/2009, (kortweg de basis verordening dierlijke bijproducten) is aangegeven hoe dierlijke bijproducten dienen te worden verzameld, vervoerd, verwekt of verwijderd. Als nationale bepaling (op basis van de Wet dieren) is aangegeven, dat kadavers van dieren, onvoorwaardelijk ter verwerking en verwijdering dienen te worden aangeboden bij de enig in Nederland erkende verwerkingsinrichting Rendac Son B.V., die geheel Nederland als werkgebied heeft toegewezen gekregen. Van deze verplichte aangifte, overdracht en verwerking (destructiebestel) kan worden afgeweken, indien het materiaal (de kadavers of delen daarvan) worden verzonden naar een bedrijf of inrichting die beschikt over een toestemming, om aldaar te worden gebruikt voor onderzoek of diagnose. Het vervoer gaat vergezeld van een handelsdocument in drievoud, waarbij de vervoerder en verzender ieder een kopie behouden, het origineel gaat met het kadaver of deel daarvan naar de aangewezen inrichting.

ESG-Alterra, Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB te Wageningen, beschikt als onderdeel van de Wageningen Universiteit over een dergelijke toestemming voor het gebruik van dierlijke bijproducten voor onderzoek en diagnose. Na afloop van het onderzoek dient restmateriaal op voorgeschreven wijze alsnog te worden afgevoerd naar Rendac Son B.V.

Wet op de dierproeven

In verband met vangen en eventueel zenderen van een wolf is deze wet niet van toepassing volgens artikel 1b lid 7^{e}, indien identificatie (achterhalen herkomst) het hoofddoel is of het zenderen noodzakelijk is om op basis van het gedrag als overheid te kunnen beslissen over verdere stappen. Provincies vermelden in voorkomende gevallen in de ontheffing Wet Natuurbescherming dat vangen en verdoven en vervolgens DNA afname en zenderen ten behoeve van nadere identificatie en gedragsbeoordeling wordt toegestaan.

7. Financiën

De financiële verhouding tussen Rijk, provincies en Faunafonds inzake soortenbescherming, tegemoetkomingen in faunaschade en monitoring is in beginsel geregeld via het Natuurpact (2013).

BIJ12, unit Faunafonds, financieel gevoed door de provincies, bekostigt onderzoeken samenhangend met de afhandeling van schademeldingen. De provincies zijn verantwoordelijk voor het bekostigen van onderzoek dat nodig is om de aanwezigheid van wolven te monitoren. . Omdat deze informatie van belang is voor alle provincies zal BIJ12 als opdrachtgever optreden voor de gezamenlijke provincies.

De kosten die WiN en Alterra maken om taken uit te voeren samenhangend met verantwoordelijkheden van de provincies en het Faunafonds zullen door de provincies vergoed worden en zijn geraamd op € 15.000 per jaar. Het ministerie van EZ is verantwoordelijk voor het onderzoek en wetenschappelijk werk dat nodig is voor de instandhouding van de wolf in Nederland. Op grond hiervan vragen de provincies aan het ministerie om zorg te dragen voor de financiering van de werkzaamheden van Alterra ten aanzien van wolven, voor zover deze niet vallen onder de verantwoordelijkheid van de provincies.

8. Vervolg

De fase van territoriale wolven zal wellicht sneller actueel wordt dan we tot voor kort voor mogelijk hielden. In Niedersachsen is de populatie in 5 jaar toegenomen van 1 naar ten minste 5 roedels + nog 4 territoriale paren/dieren, in de afgelopen 2 jaar zijn daar 42 pups geboren die binnen de komende 2 jaar op zoek zullen gaan naar nieuw leefgebied. Daarom bevelen we aan om op korte termijn ook een operationeel draaiboek te laten opstellen voor de volgende fases.

Voor de volgende fasen is het opzetten van een monitoringssysteem van belang. In de eerste fase is een eenvoudige rapportage aan de Rijksoverheid nog voldoende; in de fase van vestiging zal gestandaardiseerde informatie beschikbaar dienen te komen. Een monitoringssystematiek en afspraken met deskundigenorganisaties kunnen daarin voorzien.

Het aanwijzen van leefgebieden is in de eerste fase niet aan de orde. Uit andere delen van Europa blijkt dat wolven goed in staat zijn om duurzaam te verblijven in een cultuurlandschap en daarom aanwijzen van leefgebieden niet noodzakelijk is. Of dit voor de Nederlandse situatie ook het geval is zal in een volgende fase afgewogen dienen te worden.

Hoewel er in het voorliggende plan van uit gegaan is dat de dichtheid aan wilde prooidieren niet van belang is in de fase van een zwervende wolf, verdient het aanbeveling om voor een volgende fase hierover in contact te treden met de Faunabeheereenheden en informatie over de verspreiding en dichtheid van de belangrijkste prooidiersoorten te bepalen. Het aanpassen van het beheer van prooidiersoorten kan mogelijk een bijdrage leveren aan het beperken van schade aan landbouwhuisdieren.

Indien zich in Nederland wolven vestigen en wellicht voortplanten kunnen deze niet los gezien worden van de grote Europese populaties. Voor in Nederland voorkomende dieren ligt het voor de hand om de dieren te beschouwen als onderdeel van de Pools-Duitse-populatie. Daarom is aansluiting bij de al bestaande initiatieven in Duitsland en Polen om een grensoverschrijdend beheerplan op te stellen.

9. Stroomschema

Een stroomschema is als excel-tabel bijgevoegd. In dit stroomschema kan op een eenvoudige manier bepaald worden hoe er in een bepaalde situatie gehandeld moet worden en wie daarbij betrokken dienen te worden.

10. Literatuur

Groot Bruinderink, G. W. T. A, H. A. H. Jansman, M. H. Jacobs en M. Harms, 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Een 'factfinding study'. Alterra-rapport 2339.

Groot Bruinderink, G. W. T. A., D. R. Lammertsma, C. Hoon, A.Kruft & R. Lanters, 2013a. De komst van de wolf in Nederland. Verlag van de workshop gehouden op 8 november 2012. Alterra-rapport 2403.

Groot Bruinderink, G. W. T. A. & D. R. Lammertsma, 2013b. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0. Alterra-rapport 2486.

Hove, T. van den & K. Penning, 2012. Predatie op schapen in Limburg door hond of vos. Een nulmeting bij afwezigheid van grote predatoren de wolf en de lynx. Hogeschool HAS Den Bosch.

Linnartz, L. & T. Teunissen (red.), 2013. Verslag Wolvensymposium, 16 juni 2013. Wolven in Nederland.

Bijlagen

Bijlage 1

Protocol vondst dode wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:

Omgevingssporen:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Technisch rechercheur aanwezig:
NFI ingeschakeld:
Necrofiele entomofauna verzameld door:

Geslacht:
Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's wolf:
Waarnemingen aan kadaver (letsel):
Dier getransporteerd door:

Samenvatting sectie bij DWHC (sectieverslag)
Sectie op foto en ander beeldmateriaal vastgelegd door:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Leeftijd geschat: Leeftijd jaarringen:
Geslacht:
Lichaamsmaten:
- lengte (cm)
- gewicht
- kop-staart zonder pluim:
- staart zonder pluim:

Pollenmonsters gekamd/verzameld door:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor (inclusief schets):
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):

Staart: Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Bijzondere kenmerken:

Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden, röntgenfoto:
Schotwonden (in- en uitschot):
Interne verwondingen:
Röntgenfoto gemaakt door:
Maaginhoud
Gewicht:

Inhoud:	soort	vol%
	.	.
	.	.
	.	.

Ectoparasieten:
Conditie:
Doodsoorzaak:
Voortplantingsstatus:

Te verzamelen monsters (t.b.v. partijen 1 t/m 5)

1. DWHC
Alle organen in Formaline 4%; histologisch onderzoek
Optioneel Glutaaraldehyde: Elektronenmicroscopie
Monsters - 80°C (Flat bottom tube)
Long
Hart
Lever
Milt
Nier
Maag
Darm
Brein
Uterus (if)
Gonade
Beenmerg
Feces
Lesions/abcessen
Monsters -20°C
Darm
Epiphyse bot
onderkaak
(tubes)
Urine
Bloed

2. Alterra (op onderdelen samen met Naturalis)
DNA monster Alterra/Naturalis:
Uitslag DNA-analyse:
Monsters -20 °C
Lever
Nier
Vet
Alcohol: Feces (prooidieranalyse macroscopisch)
Maaginhoud (macroscopische analyse), samen met Naturalis
Isotopenonderzoek (herkomstgebied), samen met Naturalis
Baculum (lengte & gewicht)
Kies/tand incl. wortel (leeftijdsbepaling); naar Naturalis voor een micro CT scan.

3. CVI (verzameld door DWHC)

2 x anale swabs	anitibioticum resistentie
Faeces	Hepatitis
2x Lever	Hepatitis, TBC
Ln long	TBC
Milt	TBC
Maaginhoud	Intoxicatie
Onderkaak	
Botje van de poot epifyse	

4. RIVM (verzameld door DWHC)

Monsters -80°C	
Dunne darm; afgebonden;	Echinococcus multilocularis
Dunne darm; -20°C en -80°C	
Coloninhoud	
(spoel)wormen op ethanol 70%	
Spierweefsel voorpoot (>20 g) -20C	Trichinella

5. Naturalis Zoveel mogelijk intacte huid en skelet: uiterlijk 14 dagen na sectie

Opmerkingen: Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 2

Protocol zichtwaarnemingen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:
Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving vindplaats: straat/bos /open terrein/heide/ anders:

Methode (1): auto/fiets/lopen/aanzit/speuren/met hond/ anders:
Methode (2): blote oog/verrekijker/telescoop/camera/anders:
Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht
Aantal dieren: bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend
Kleur: lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:
Gedrag:

Foto's/ filmopnamen: ja/nee
Foto's/ filmopnamen: gedaan door/te bezichtigen bij:

SCALP score:
Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen/sporen (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 3

Protocol keutelvondst

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats: kruising/berm/bandenspoor/midden op weg/ verhoogde plaats/nabij wilde prooi/nabij gehouden prooi/ anders:

Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's keutel(s) met referentie (€ munt o.i.d.)

Ouderdom keutel: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ >1 week
Lengte: Doorsnede: Geur:
Samenstelling macroscopisch: haren/ botmateriaal/tanden/hoeven

Samenstelling microscopisch:

DNA monster naar Alterra: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol huilen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
- Betreft huilwaarnemingen van wolven zelf, niet van de mens
- Algemeen: dit laatste beperkt toepassen i.v.m. risico verstoring pups!

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Methode: lopen/hoogzit/huilen uitgelokt/anders:

Tijd: Duur waarneming:
Geluidsopname: Ja/nee
Na te luisteren bij:
Minimaal aantal dieren: Afstand:
Richting:
SCALP score:

Andere sporen: zichtwaarneming/prooi/spoor/keutel (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 5

Protocol actief speuren

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Waarnemers: Datum:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Afgelegde route:
Methode: auto/fiets/lopen
Weer:
Roedel(?):
Spoor gevolgd over lengte van (km):
Maximaal aantal (sub)adulte dieren: Aantal jongen:

Sporen: keutel/urine/oestrusbloed/haren/prooi/zichtwaarneming/huilen/(ander protocol invullen)

Locatie sporen:
Coördinaten: X Y

DNA monsters:
Uitslag DNA analyse:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 6

Protocol cameraval

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer: Cameratype:
Contactgegevens: Winter/zomertijd:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand: Aantal beelden:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving plaats: straat/bos /open terrein/heide/ wissel/ onverhard/ anders:

Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht/infrarood/flits
Aantal dieren: Bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend

Kleur: Lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:

Gedrag/looprichting:

SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 7

Protocol wolfsspoor

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/ /open terrein/ anders:
Substraat: zand/ klei/ veen/ sneeuw/ droog/vochtig/nat
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's met referentie (meetlint cm): Overzicht, Spoor, Spoorgroep (4 prenten), details Enkel/ dubbelprenten:

Spoor gevolgd over lengte van (m):
Lengte poot (zonder nagel): Breedte poot:

Gang: stap/ gesnoerd spoor/ dwarsdraf/ galop
Paslengte:
Leeftijd spoor: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ > 1 week
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 8

Protocol wolfsprooi

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie

Verricht door: Datum:
Vertegenwoordiger Faunafonds (bij gehouden dieren):
Omgevingssporen: keutels/ haar/ prenten
Preventieve maatregelen:
Veehouder/Waarnemer:
Contactgegevens:
BRS-nummer van DR:

Soort: Geslacht:
Dode of nog levende prooi:
Bestemming nog levende prooi:
Omschrijving vindplaats: weiland, straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Veldsectie: ja/nee Dier getransporteerd door:

Transponder: ja/nee Transponder nummer:
Oormerk:
Leeftijd geschat:
Bijzondere kenmerken:
Sleepspoor naar dekking:

Veldsectie prooidier

Bijtwonden (afstand tussen hoektanden): Krabsporen:
Versleping lichaamsdelen:
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen etc.):
Conditie prooi:
Vermoedelijke datum/tijd van predatie:
Uitslag: Predator zeker/onzeker:

DNA monster naar Alterra/Naturalis: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:

SCALP score:

Huisdier (hond)/vee: verwijderen
wilde fauna: terug in natuur (cameraval)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 9

Protocol gevangen wolf/aangereden wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Personeel dierenambulance:
Geautoriseerd dierenarts:
Dier gevangen door (ontheffing Ff-wet; CITES):

Soort: Geslacht:
Omschrijving plaats vangst/aanrijding: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's plaats vangst/aanrijding:
Foto's wolf:
Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Aangereden wolf:
A.
Dier ter plekke gedood (afschot)/geëuthanaseerd:
Gedood (afschot)/geëuthanaseerd door:
Kadaver wolf naar DWHC: sectie standaard protocol Bijlage 1.

B.
Nog levend dier getransporteerd/behandeld door (bevoegdheid):
Gesedeerd:
Ogen beschermd:
Wolf gerevitaliseerd:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Plaats waar gewonde wolf is opgevangen:
Plaats waar gewonde wolf is teruggezet:

Gevangen wolf:
Gechipt:
Chipnummer:

Lichaamsmaten aangereden/gevangen wolf
Gesedeerd:

Ogen beschermd:
Leeftijd geschat:
Lengte (cm):
Kop-staart zonder pluim: Gewicht:
Staart zonder pluim:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor:
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):
Staart:
Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Ectoparasieten:
Conditie:
Voortplantingsstatus:
Bijzondere kenmerken (incl. wonden):

Monsters
DNA bloedmonster of wangslijmvlies:
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:

Monsters -20 °C
Isotopenonderzoek (herkomstgebied)
Uitwerpselen:
Urine:
Bloed:
Monsters doorgestuurd aan:

Voorzien van zender
Type:
Frequentie:
Volgnummer:
Zender functionerend:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol veldbemonstering bijtwonden, t.b.v. DNA analyse

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzingen:

- Het grootste gevaar bij dit type bemonstering bestaat uit besmetting met materiaal uit een andere bron. Werk daarom altijd met handschoenen aan, en probeer elk contact tussen swab en eventueel vervuilde oppervlakken (anders dan de bijtwond) te vermijden.
- Bemonstering dient zo snel mogelijk na vondst van het kadaver plaats te vinden, maar in elk geval binnen 24 uur na de aanval. Succesvol resultaat is zeer zeldzaam voor bijtwonden van meer dan 24 uur oud.
- Bemonster altijd het verse kadaver, voordat deze eventueel wordt ingevroren.
- Bemonster bij voorkeur in duplo per bijtwond per kadaver.

Benodigde materialen per kadaver:

- Per bijtwond 2 swabs van type *Medical Wire Tubed Dryswab*, in gelabelde en afgesloten verpakking.
- Monsterbuis met opschrift "BLOEDWOL" (bevat enkele oranje silicakorrels)
- Flesje steriel water
- Latex handschoenen
- Buis met voorraad oranje silica-korrels
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)
- Scalpel

Veldprotocol voor bemonstering per bijtwond:

1. Doe handschoenen aan

Optioneel: In geval van duidelijke verdenking aanvreten van wond door aaseters, verwijder de huid rond de wond met een steriel mes (bijgeleverde scalpel, of een ontsmet jachtmes). Dit voorkomt bemonstering van DNA van andere dieren dan de carnivore predator.

2. Draai de steriele buis van de swab open, en haal de swab uit de buis.

3. Giet enkele silica-korrels (~5) vanuit de voorraadbuis in de monsterbuis.
Check vooraf of de silica-korrels voldoende droog zijn; bij vochtopname verliezen de korrels hun oranje kleur. Kleurloze korrels zijn niet langer werkzaam. Neem in dit geval contact op met Alterra.

4. Maak de katoenen top licht vochtig door er een beetje steriel water op te druppelen.
Let op: indien de wond al duidelijk nat is, sla deze stap dan over en bemonster met een droge swab.

5. Rol de top van de swab over het oppervlak van de wond. Denk hierbij met name aan duidelijke bijtgaten van tanden en beweeg de swab ook in en door deze gaten.

6. Steek de swab terug in de buis. Voeg evt. nog enkele silicakorrels toe en druk dan de dop dicht.

7. Elke buis is voorzien van een uniek labelnummer. Noteer dit nummer op de aangegeven plaats op het bijgesloten formulier "protocol wolf" ("DNA monster(s) bijtwonden" en "DNA monster(s) omgevingssporen").

8. Herhaal stap 2-7 nogmaals met een nieuwe steriele swab voor dezelfde bijtwond.

9. Schraap met scalpel wat bebloede vacht/wol weg rond de bijtwond en stop dit in de buis met opschrift "BLOEDWOL". Schud de inhoud naar onder zodat het contact maakt met de silica.

10. Leg de swabs en bloedwol-monsters bij thuiskomst in de koeling (~4°C).
Niet invriezen: ontdooien bij transport en daarna opnieuw invriezen beschadigt het DNA.

11. De genomen monsters kunnen worden opgestuurd naar Alterra

Bijlage 11

Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzing: Er is geen specifieke tijdslimiet voor bemonstering van keutelresten.

Benodigde materialen per kadaver:

- 50 ml buis met het label 'KEUTEL'. De buis bevat al ethanol.
- Zip-lock plastic zakje.
- Latex handschoenen
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)

Veldprotocol:

1. Doe handschoenen aan

2. Draai de blauwe dop van de monsterbuis

3. Breek 2-3 centimeter van het uiteinde van een stuk keutel af, en doe dit in de buis.

4. Draai dop er goed op en schud het keutelfragment voorzichtig naar onderen, totdat het geheel ondergedompeld is in de ethanol.

5. Elke buis is voorzien van een uniek labelnummer. Noteer dit nummer op de aangegeven plaats op het bijgesloten formulier "protocol wolf" ("DNA monster(s) bijtwonden" en "DNA monster(s) omgevingssporen").

6. Stop de rest van de keutel in de plastic zak en sluit deze af met de ziplock. Schrijf monstercode van de ethanol-buis over op de sticker op de plastic zak.

7. Leg de buis bij thuiskomst in de koeling (~4°C).
Niet invriezen: ontdooien bij transport en daarna opnieuw invriezen beschadigt het DNA.

8. De monsterbuis kan worden opgestuurd naar Alterra

9. Leg de plastic zak met de rest van de keutel in de vriezer. Transport naar Alterra in overleg.

Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA analyse

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzingen:

- Er is geen specifieke tijdslimiet voor bemonstering van haren.
- Handschoenen niet handig, want statisch.

Benodigde materialen per kadaver:

- A5-envelop met het opschrift 'HAREN'
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)

Veldprotocol:

1. Pak een pluk haren van 1 plek

2. Houd de haren tegen het licht en check of zich aan de uiteinden nog een haarzakje bevindt (kleine verdikking zichtbaar). Deze haarzakjes zijn belangrijk, want dit is de cel waarin zich het DNA bevindt.

3. Indien ten minste af en toe haarzakjes zichtbaar, stop de pluk haar in de envelop

4. Probeer in totaal tenminste 20 haren met haarzakje ter bemonsteren. Plak dan de envelop dicht.

5. Alle haren uit 1 envelop worden als 1 monster verwerkt. Stop haren van een tweede lokatie daarom in een nieuwe envelop.

6. Bewaar de envelop(pen) droog op kamertemperatuur

7. De genomen monsters kunnen worden opgestuurd naar Alterra

DNA-monsterkit prooiresten wolf

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Bedoeld voor:

Bemonstering van bijtwonden op en omgevingssporen rond kadavers

Inhoud per kit:

- Protocol prooiresten wolf (BIJ12/Faunafonds versie 20140813)
- Protocollen voor veldbemonstering van bijtwonden, keutels en haren
- 5 swabs voor bemonstering slijmresten bijtwonden (met monstercodes)
- 2 monsterbuizen zonder ethanol voor bloedwol (met monstercode)
- 3 monsterbuizen met ethanol voor bemonstering keutels (met monstercodes)
- 3 zip-lock plastic zakken voor bewaren gehele keutel (zie protocol keutel)
- 2 envelop voor bemonstering haren (met monstercode op sticker)
- 2 paar handschoenen
- 1 buis met silica-korrels (zie protocol bijtwonden)
- 1 klein buisje steriel water (2.5 ml; zie protocol bijtwonden)
- 2 steriele scalpelmesjes+houder (zie protocol bijtwonden)

Fabricage: September 2015

Alterra - WUR

Instructies bewaren monsters >24 uur:

Type:	Hoe bewaren
Swabs	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Bloedwol	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Keutel op ethanol (DNA)	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Keutel restant (dieet)	Invriezen in afgesloten plastic zak

Haren	Droog op kamertemp.

Gebruikte monsters svp samen met een kopie van het Faunafonds-protocol, **als pakketje** opsturen naar:

Alterra – Wageningen UR
p/a
Droevendaalsesteeg 3a
6708 PB Wageningen

Bij vragen:

Mobiel: 0317- / Prive: 06-

Mobiel: 0317 / Prive: 06-

TAXATIERAPPORT PROOIDIER WOLF

A. Grondgebruiker / veehouder

1. Naam _____
2. Adres _____
3. Postcode / woonplaats _____
4. Telefoon mobiel _____
5. Email _____
6. Relatienummer _____
7. IBAN nummer _____

B. Datum en tijd

1. Constatering schade _____
2. Ontvangst melding _____
3. Taxatie _____

C. Vindplaats

1. Plaats _____
2. Coördinaten (RD) X_____ Y _____
3. Omschrijving locatie: O weiland O tuin O bos O dekking
   O anders, namelijk _____
4. Afrastering (foto's) 0 schapengaas 0 elektrisch draad
   0 geen O sloot

D. Prooi

1. Diersoort en ras _____
2. Geslacht O man O vrouw O onbekend
3. Leeftijd O jong O subadult O adult
4. Transpondernummer O ontbreekt O _____
5. Oormerknummer O ontbreekt O _____
6. Schadeberekening O stamboek O drachtig O dubbel ARR O zwoeger
   _____
   totaal € _____

E. Veldsectie

1. Prooi aangeraakt O ja, door_____ O nee
2. Prooi van locatie verplaatst O ja, door_____ O nee
3. Status prooi O dood O levend
4. Conditie prooi a.d.h.v. beenmerg _____

5. Keeltrauma aanwezig O ja O nee
6. Onderhuidse bloedingen O ja O nee
7. Afstand tussen hoektanden _____
8. Sleepspoor prooi naar dekking O ja, geschatte afstand_____ O nee
9. Versleping lichaamsdelen O ja O nee
10. Vraatbeeld _____
11. Medebenutting door aaseters O ja, aaseter(s)_____ O nee

12. Geschatte datum/tijd van predatie _____
13. Honden in omgeving aanwezig O ja O nee
14. Bijzondere kenmerken _____
15. Conclusie predatie O ja, predator_____ O nee

F. <u>Omgevingssporen</u>

1. Keutels O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee
2. Haren O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee
3. Pootafdrukken O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee

G. <u>Fotomateriaal</u>

1. Omgeving O ja, nummer(s)_____ O nee
2. Geheel dier O ja, nummer(s)_____ O nee
3. Externe wonden O ja, nummer(s)_____ O nee
4. Kop O ja, nummer(s)_____ O nee
5. Poten O ja, nummer(s)_____ O nee
6. Bijtwonden (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee
7. Keutels (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee
8. Haren O ja, nummer(s)_____ O nee
9. Pootafdrukken (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee

H. <u>DNA-monsters</u>

1. DNA-monster(s) bijtwond(en) nummer(s)_____
2. DNA-monster(s) omgevingssporen nummer (s)_____
3. Uitslag DNA-analyse (volgt later) _____

I. <u>Vervolgstappen</u>

1. Bestemming dode / levende prooi O Alterra O DWHC O dierenarts O Rendac
2. DNA monsters als pakket opsturen naar:

   Alterra – Wageningen UR
   p/a [redacted], [redacted]
   Droevendaalsesteeg 3 a
   6708 PB Wageningen

J. <u>Overige aanwijzingen en opmerkingen</u>

Overige sporen, zoals zicht/andere prooi/ huilen (ander protocol invullen)

_____
_____
_____

Aanwijzingen veehouder / waarnemer

_____
_____
_____

Overig

_____

_____

_____

K. <u>Conclusie – SCALP criteria</u>

O C1: harde feiten. Een bewezen waarneming van een wolf (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie)

O C2: bevestigde waarneming van een wolf (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen)

O C3: onbevestigde waarneming van een wolf. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk)

O F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf gerelateerde waarneming

Eventuele (met redenen onderbouwde) bedenkingen aangaande deze taxatie kunt u binnen 8 dagen schriftelijk kenbaar maken aan het Bestuur van het Faunafonds, Leidseveer 2, 3511

Taxatierapport prooidier wolf - toelichting

Algemeen

Om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen, is het van belang te achterhalen of het gehouden dier door een wolf of een ander roofdier (bijv. vos, hond, das) is gepredeerd. Tevens is het noodzakelijk de aanwezigheid van wolven te bepalen voor de informatievoorziening over schadepreventie vanuit het Faunafonds en de monitoringsopgave van ministerie/provincies.

Voorwaarden tegemoetkoming Faunafonds

- Volgens beleidsregels binnen 7 dagen na constatering schade. DNA analyse moet echter binnen 24 uur uitgevoerd worden, waardoor zeer snelle melding gewenst is.
- bedrijfsmatig gehouden dieren (zie Gecombineerde Opgave van RVO) én in de eerste fase (zwervende wolf) ook hobbymatig gehouden schapen en geiten.
- prooidier mag niet afgevoerd/bij wonden aangeraakt worden, dient ter plaatse te blijven voor sectie door de Consulent faunazaken van BIJ12/Unit Faunafonds.
- de sporen en DNA-analyse wijzen de wolf als predator aan of maken het al dan niet aannemelijk. Alleen DNA-monsters nemen/laten onderzoeken als redelijk vermoeden van wolf aanwezig is!
- treffen van preventieve maatregelen is niet van toepassing in de eerste fase.

Kenmerkend voor predatie door wolf

Bij wolven gaat het veelal om landbouwhuisdieren, met name schaap en geit, waarvan vermoed wordt dat het gedood is door een wolf of ander groot roofdier. Kenmerken die kunnen wijzen op predatie door wolf zijn:

- een diepe, doelgerichte halsbeet als doodsoorzaak en weinig andere bijtwonden, hiervoor is sectie noodzakelijk. Verwijder wol/vacht om de halsbeet goed te kunnen bekijken;
- afstand tussen hoektanden 45 mm, doorsnede hoektand 4-5mm. Maak foto's met daarbij een meetlat als referentie;
- buikvlies met inhoud ligt naast het kadaver, meeste organen onaangeroerd;
- stukken van het kadaver verspreid;
- het vel is afgestroopt om bij het vlees op de botten te komen;
- er is veel vlees gegeten;
- de grote botten (ribben) zijn doorgebeten;
- veelal een redelijk lang sleepspoor richting dekking.

Aandachtspunten voor sectie en monstername

- Werk volgens "Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi" (Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015);
- werk met steriel materiaal, gebruik handschoenen, pincet e.d. om monster niet te verontreinigen en vanwege mogelijke overdraagbare ziekten;
- let ook op overige sporen in de wijdere omtrek, zoals uitwerpselen en prenten op wegen en bouwland, en haren aan draad.
-

Benodigdheden

- taxatierapport prooidier wolf
- Alterra DNA monsterkit
- camera (telefoon)
- meetlat
- jachtmes
- wildhaken

- schort
- wegwerphandschoenen
- tissues / natte schoonmaakdoekjes
- wildbak
- watervaste schrijfstift
- alcohol
- grote vuilniszakk

Preventieve maatregelen

Deze preventieve maatregelen zijn overgenomen uit het “voorstel voor een wolvenplan” (Groot Bruinderink & Lammertsma, 2013). Voor meer uitleg wordt verwezen naar hoofdstuk 7 van dit rapport. Er is een nieuw rapport over preventieve maatregelen in voorbereiding (Houben & van Bommel, *in prep*.). Deze bijlage zal t.z.t. vervangen worden door de informatie die daarmee beschikbaar komt. De Commissie Onderzoek van BIJ12/Unit Faunafonds is voornemens de effectiviteit van preventieve maatregelen in Nederland te laten monitoren.

Ad hoc maatregelen ter preventie van wolvenschade

Voor het tijdelijk verjagen c.q. conditioneren van wolven zijn de volgende mogelijkheden beschikbaar:

1. optisch (vlaggetjeslijn, meestal rood).

2. akoestisch (vuurwerk, gaskanonnen).

3. mobiel waakhondenteam.

4. mobiel schriknet.

5. geur en smaak (geurgordijn, prooi behandelen met Bitrex, Conditioned Taste Aversion).

6. lichamelijk (paintball, rubberkogels, halsband GPS met elektroshock en virtual fence).

Permanente maatregelen ter preventie van wolvenschade

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90cm en afstand tot de grond <20cm of

2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of 3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Verklarende woordenlijst

Wolven in Nederland Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal natuurorganisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden. Wolven in Nederland bestaat sinds 2008. Het samenwerkingsverband bestaat uit de volgende organisaties: ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Zoogdiervereniging, Koninlijke Jagersvereniging, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN), Natuurmonumenten, Rewilding Foundation en Studio Wolverine.

NDFF De Nationale Databank Flora en Fauna is een natuurdatabank die gegevens van planten en dieren in Nederland beheert. Momenteel bevat deze databank meer dan 90 miljoen waarnemingen. Het Natuurloket verzorgt het beheer en de exploitatie van de Nationale Databank Flora en Fauna in opdracht van BIJ12. Aan de Nationale Databank Flora en Fauna werken veel verschillende organisaties mee.

DWHC Het Dutch Wildlife Health Centre is het nationaal wildziekten centrum dat ziekten onder in het wild levende dieren in Nederland signaleert en onderzoekt, de opgedane kennis verspreidt en adviseert over eventuele risico's voor mens en dier. Het DWHC wordt op dit moment gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken (EZ), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht.

Alterra Alterra is een kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Alterra maakt deel uit van Wageningen University & Research Centre en levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan.

SCALP- Criteria Standaardaanduiding van de waarschijnlijkheid dat een waarneming betrekking heeft op een bepaalde diersoort (in dit geval de wolf). De aanduiding is ontwikkeld in het kader van het project "Status and Conservation of the Alpine Lynx Population". De volgende codes en omschrijvingen worden gebruikt:

C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie).
C2: bevestigde waarneming (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen).
C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk).
F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf-gerelateerde waarneming.

WiN Wolven in Nederland is een samenwerking van Natuurmonumenten, ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Koninklijke Jagersvereniging, IVN, IFAW, Studio Wolverine, Rewilding Foundation en de Zoogdiervereniging. Wolven in Nederland zet zich in om draagvlak voor de wolf te creëren.

Wolvenmeldpunt Plaats waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Wolven in Nederland zal verzocht worden om dit Wolvenmeldpunt in te richten en beheren.

Operationeel Draaiboek Wolf

Fase 1

Operationeel Draaiboek Wolf - Fase 1

In opdracht van

Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)

Auteurs

[redacted] (Provincie Utrecht)

[redacted] (BIJ12/Unit Faunafonds)

[redacted] (Ministerie van Economische Zaken)

[redacted] (Ministerie van Economische Zaken)

[redacted] (Provincie Drenthe)

[redacted] Provincie Groningen)

[redacted] (Provincie Limburg)

Versie

9 oktober 2015

Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van het IPO en BIJ12 unit Faunafonds voor de meest actuele informatie.

1. Inhoud

Inleiding 5

Voorgeschiedenis 5

Wettelijk kader 5

De wolf in Europa 6

Werkwijze 6

Bevoegdheden en mandatering 7

1. Aanwezigheid 8

Waarnemingen / Meldingen 8

Validatie 9

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal 9

Verwerking en opslag van data ..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

Rapportage 10

2. Risico's voor mensen en huisdieren 11

Voorkomen 11

Maatregelen 11

Probleemwolf 11

3. Schade 19

Voorkomen 19

Bestrijden 19

Tegemoetkomingen 19

4. Samenwerking 22

In Nederland 22

Binnen Europa 22

5. Communicatie 23

6. Vergunningen en ontheffingen 24

Flora- en faunawet 24

Transport ..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**

CITES 24

Wet Dieren 24

Wet op de dierproeven 25

7. Financiën 26
8. Vervolg 27
9. Stroomschema 28
Literatuur ..... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
Bijlagen 30

Inleiding

Voorgeschiedenis

Sinds 1990 komen er weer wolven in ons buurland Duitsland voor. Nadat daar in 2002 de eerste voortplanting werd geconstateerd heeft er een snelle uitbreiding van het leefgebied van de wolf plaatsgevonden. Het werd daardoor steeds waarschijnlijker dat er ook wolven in Nederland gesignaleerd zouden worden. Inmiddels is dat gebeurd: in 2015 verbleef een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen.

Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hebben rijk, provincies en Faunafonds in 2011 opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te beschrijven. De Regiegroep Wolf bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en Faunafonds heeft de uitvoering begeleid. Het rapport van Alterra verscheen in 2012 (Groot Bruinderink *et al*., 2012).

Sindsdien hebben er verschillende bijeenkomsten plaatsgevonden waarbij maatschappelijke organisaties betrokken werden (Groot Bruinderink *et al*., 2013a, Linnartz & Teunissen, 2013). Bovendien heeft Alterra samen met het platform Wolven in Nederland (WiN; Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal organisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden) en de universiteiten van Tilburg en Maastricht in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink *et al*., 2013b). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) van het Interprovinciaal overleg (IPO) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit operationeel draaiboek is primair bedoeld voor gebruik in relatie tot de provinciale verantwoordelijkheden met betrekking tot natuurbescherming, natuurbeheer, schadebestrijding en schade-afhandeling.

In het 'Voorstel voor een wolvenplan' wordt aangegeven dat maatschappelijke organisaties een 'wolvenbureau' ingesteld willen hebben waarin verschillende taken ten aanzien van wolven worden belegd. Het IPO-BACVP heeft echter aangegeven dat er in dit stadium van de vestiging van de wolf geen wolvenbureau wordt ingesteld, maar dat de opstellers van het operationeel draaiboek onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren en maatschappelijke initiatieven.

Het IPO-BAC VP heeft tevens besloten het initiatief om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan te beleggen bij communicatiedeskundigen van provincies.

Wettelijk kader

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). De aanwijzing heeft tot gevolg dat het doden, vangen of opzettelijk verstoren van in het wild levende wolven op grond van artikelen 9 en 10 van de Flora- en faunawet verboden is en dat het Faunafonds bevoegd is om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade, veroorzaakt door wolven. Voor bestaande houders van in gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten, onder zich te hebben.

Op grond van artikel 9 van de Flora- en faunawet is het verboden om een dier, behorende tot een aangewezen beschermde inheemse diersoort te doden, te verwonden of te vangen. De opzettelijke overtreding van dit verbod is een economisch delict dat op grond van artikel 2, eerste lid, van de Wet op de economische delicten wordt aangemerkt als een misdrijf.

De wolf in Europa

Wolven komen in Europa op diverse plaatsen voor: van Scandinavië tot in Spanje en Italië en vooral in Oost-Europa. In Duitsland vond de eerste voortplanting sinds lange tijd plaats in 2000 in de deelstaat Sachsen. Sindsdien is het aantal wolvenroedels in Duitsland sterk toegenomen en zijn er ruim 40 territoria bekend. In een deel van de territoria vindt ook voortplanting plaats. In de Graafschap Bentheim, nabij de Nederlandse grens, verblijft sinds 2014 een vrouwelijke wolf. De kans dat deze wolvin in Nederland kan worden aangetroffen is reëel, maar ook nakomelingen van wolven uit roedels in Nedersaksen, of zelfs verder, zouden Nederland kunnen aandoen. Uit DNA-analyse is gebleken dat de wolf die in maart 2015 gedurende enkele dagen door Noordoost-Nederland liep, afkomstig was uit een roedel uit het Duitse Munster. Ook in Frankrijk neemt het aantal wolven toe. In 2013 werd voor het eerst voortplanting geconstateerd in de Vogezen. In België werd in 2011 een wolf in de Ardennen waargenomen. Gezien de afstanden die zwervende wolven kunnen afleggen moeten we er rekening mee houden dat er ook in een groot deel van ons land zwervende wolven kunnen voorkomen. Door de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen Ecologische Hoofdstructuur, EHS) ontstaan verbindingen binnen Nederland maar ook aansluitingen op het Europese netwerk waardoor ook voor wolven verbindingen ontstaan met buitenlandse brongebieden. In principe komen er geen extra verbindingen voor wolven.

Het “voorstel voor een wolvenplan” onderscheidt vijf verschillende fases in de vestiging van de wolf:

fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;

fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;

fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;

fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;

fase 5: we bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Dit operationeel draaiboek heeft betrekking op de eerste fase, die van de situatie waarbij een zwervende wolf Nederland aan doet. Als een zwervende wolf enige tijd in dezelfde omgeving verblijft, kan dat duiden op territoriumvorming waardoor de scheiding tussen fase 1 en 2 niet altijd helder is. Dit draaiboek voorziet daarom ook in deze overgangsfase Omdat het niet bekend is of volgende fases snel zullen volgen wordt echter geadviseerd om ook voor de fases 2 tot en met 4, als er vestiging van wolven heeft plaatsgevonden, al voorbereidingen te treffen.

De fase waarin een territoriale wolf zich in een gebied voordoet wordt beschouwd als het moment dat er sprake is van wolvenleefgebied.

Werkwijze

In april 2014 is de regiegroep wolf gestart met het project dat moest resulteren in een Operationeel draaiboek voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Het ‘Voorstel voor een wolvenplan’ is hierbij uitgangspunt geweest. Hiertoe zijn overleggen gepland waarbij de

aanbevelingen uit het' Voorstel voor een wolvenplan' uitvoerig zijn bediscussieerd en waarbij, indien noodzakelijk, ook externe deskundigen betrokken zijn. Er hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden met delegaties van WiN en onderzoeksbureau Alterra. Deze beide hebben voorstellen gemaakt over hun mogelijke bijdragen aan de uitvoering van het operationeel draaiboek. Deze voorstellen zijn door de regiegroep beoordeeld en, wanneer dit doelmatig was, opgenomen in het voorliggende operationeel draaiboek.

Het hoofdstuk over communicatie is als een voorstel opgesteld door communicatiemedewerkers van de provincies Utrecht, Drenthe en Limburg en BIJ12.

In hoofdstuk 9 wordt schematisch aangegeven welke handelingen er in verschillende situaties noodzakelijk zijn en wie daarbij betrokken zijn.

Ten slotte bestaat een deel van de bijlagen uit protocollen die door Alterra zijn opgesteld in het kader van het 'Voorstel van een wolvenplan' Alterra heeft deze protocollen, die voor een deel ook uitgetest zijn in rollenspelen tijdens een bijeenkomst met maatschappelijke partijen, beschikbaar gesteld voor dit operationeel draaiboek. Ze zijn vrijwel ongewijzigd opgenomen in bijlagen # tot en met #. Het taxatierapport prooidier wolf van BIJ12/UnitFaunafonds, waarin een aantal protocollen zijn verwerkt, is opgenomen als bijlage #.

Op basis van praktijk ervaringen met zwervende wolven kan aanpassing van dit operationeel draaiboek noodzakelijk blijken te zijn. Het draaiboek dient daarom ook gezien te worden als een groeidocument, waarin naast tekstuitbreiding voor de volgende fasen van vestiging, ook aanvullingen en correcties zullen worden aangebracht. Er is in dit draaiboek uitgegaan van de vigerende Flora- en faunawet. Met de inwerkingtreding van de Wet Natuurbescherming in 2016, zullen er meer taken en bevoegdheden bij de provincies belegd worden. Dit zal ongetwijfeld ook aanpassingen in een volgende versie vergen.

Bevoegdheden en mandatering

Provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van wolven, tenzij expliciet is aangeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of naar een ander overgaat. De Unit Faunafonds van de uitvoeringsorganisatie BIJ12 draagt zorg voor de behandeling van schades en voor voorlichting met betrekking tot schadepreventie.

1. Aanwezigheid

Waarnemingen / Meldingen

Het is zinvol om een vaste plaats te hebben waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Daarom wordt er een wolvenmeldpunt, ingericht. WiN wordt verzocht hier invulling aan te geven. BIJ12/Unit Faunafonds is opdrachtgever en zal door middel van een overeenkomst duidelijkheid scheppen over de taken en bemensing van dit wolvenloket. Voor de definitieve beoordeling van schade aan landbouwhuisdieren in relatie tot een eventuele tegemoetkoming blijft BIJ12/Unit Faunafonds verantwoordelijk. Het wolvenloket verwijst, indien het aannemelijk is dat schade aan landbouwhuisdieren door de wolf is veroorzaakt, hiervoor naar het BIJ12/Unit Faunafonds.

De deskundigheid bij het wolvenmeldpunt dient vergelijkbaar te zijn met de deskundigheid die verkregen wordt door het volgen van de instructiebijeenkomst DNA-monstername van Alterra en de cursus "Documentatie van wolvenmeldingen" welke door LUPUS (Instituut voor Wolvenmonitoring en -onderzoek in Duitsland) aangeboden wordt.

WiN verzamelt en beoordeelt meldingen van mogelijke wolven. Alle meldingen worden ingevoerd in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Meldingen worden gevalideerd door de Zoogdiervereniging en zijn op detailniveau beschikbaar voor medewerkers van de provincies en BIJ12. Dit wordt vastgelegd in de overeenkomst tussen WiN en BIJ12/Unit Faunafonds

Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die telefonisch en, per mail of via sociale media of waarnemingssites al of niet met foto's of video's, gemeld worden. Bij een serieuze verdenking van de aanwezigheid van een wolf kan ook overgegaan worden tot veld- en moleculair onderzoek om de determinatie te bevestigen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij de vondst van een prooi behorend tot een wilde diersoort. Er dient dan zo snel mogelijk, bij prooidieren binnen 24 uur, DNA-materiaal veiliggesteld te worden. Ook bij de vondst van uitwerpselen waarvan het waarschijnlijk is dat die afkomstig zijn van een wolf kan genetisch onderzoek uitsluitsel bieden. Nadat door een deskundige monsters zijn genomen, kunnen prooiresten van wilde dieren achtergelaten worden in het veld. Alterra wordt gevraagd om in het veld sectie op het prooidier te verrichten. De provincie beslist, na overleg met WiN, of er opdracht wordt verstrekt voor DNA-onderzoek of sectie. WiN beoordeelt in overleg met de betrokken provincie of een cameraval ingezet wordt. Medewerkers van WiN of door hen geïnstrueerde deskundigen plaatsen deze cameravallen en dragen zorg voor de analyse van de beelden. [OPM. ik heb voor het plaatsen van cameravallen, dna onderzoek en expliciet overleg met de provincie genoemd om te voorkomen dat er onderzoekskosten worden gedeclareerd die wij niet terecht vinden. Een andere route is dat de inzet van WiN wordt begrensd door financiële afspraken vooraf]

Na het vinden van een wilde prooi wordt door een deskundige de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol (zie bijlagen ###). Er worden, ook door de deskundige, foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, doodsoorzaak, sectie in het veld (vraatbeeld en onderhuidse sporen) worden door de deskundige geregistreerd volgens het protocol.

Voor het veiligstellen en de analyse van DNA-materiaal wordt een overeenkomstgesloten door BIJ12 met WiN en Alterra.

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of nader onderzoek wordt ingesteld. Een gevonden kadaver wordt altijd veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar het DWHC vervoerd. Alterra heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol (bijlage #). Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). Dierenambulances en kantonniers [OPM: welke kantonniers, prov, rijkswaterstaat, waterschap, gemeentes?] worden vooraf door de provincie geïnformeerd over de handelswijze bij de vondst van een wolf.

De dode wolf (of rest) wordt vervoerd naar DWHC in Utrecht. In beginsel vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst aan Alterra, CVI, RIVM en Naturalis zodat bij voorkeur dezelfde dag nog een gezamenlijke sectie te Utrecht kan worden verricht. DWHC heeft hierbij de leiding. Naturalis opent het dier zodat huid en skelet zoveel mogelijk intact blijven voor het prepareren/conserveren. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol (bijlage 1). De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd.

Indien een wolf gevangen wordt of anderszins in handen komt, kan het aanbrengen van een zender veel informatie verschaffen over het ruimtelijk gebruik door de wolf. In eerste instantie dragen de provincies de kosten voor het beschikbaar hebben van een zender. Voor de noodzakelijke vergunningen en ontheffingen zie hoofdstuk #.

Bij persuitingen zoveel mogelijk aansluiten bij standaard omschrijvingen van de waarschijnlijkheid dat de waarneming werkelijk een wolf betreft (SCALP-criteria; zie verder verklarende woordenlijst). Persuitingen worden altijd uitgeven in overleg met de grondeigenaar / terreinbeheerder.

Validatie

Validatie van waarnemingen of meldingen kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Voordat een melding in de NDFF wordt opgeslagen vindt validatie door deskundigen van de Zoogdiervereniging plaats. Weefsel- of celmateriaal wordt door Alterra gevalideerd. Altijd dient de basis voor de validatie vastgelegd te worden. Over de berichtgeving rond de gevalideerde waarneming worden, indien relevant, afspraken gemaakt met de verschillende betrokkenen, bijvoorbeeld met de terreinbeheerder van de grond waar de waarneming is gedaan.

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data

In de protocollen worden de instellingen genoemd die betrokken zijn bij de afhandeling bij de vondst van een wolf of wolvenprooi. De protocollen zijn in overleg met deze instellingen opgesteld. Voor een deel horen de handelingen bij de normale activiteiten. Waar het extra handelingen zijn worden er vooraf afspraken gemaakt over de vergoeding van kosten.

Bij afnemen van materiaal bij kadavers dienen altijd de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden om de onderzoeker zo goed mogelijk te beschermen tegen mogelijke infecties. De protocollen, al dan niet in combinatie met standaard werkwijzen in laboratoria, voorzien hier in.

Voor de noodzakelijke documenten als vergunningen, ontheffingen en certificaten wordt verwezen naar hoofdstuk 6.

Wolven en wolvenmateriaal dient voor toekomstig onderzoek zo veel mogelijk bewaard te worden. Deels betreft dat al dan niet geprepareerd materiaal en deels betreft dat analysegegevens. In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken werkt Alterra aan het optimaliseren van de uitwisseling van materiaal en data voor moleculair onderzoek tussen onderzoeksinstellingen in Europa. Hierbij hoort ook het bevorderen dat referentiesystemen op Europees niveau zijn afgestemd en de informatie op een efficiënte manier kan worden gedeeld.

Naturalis slaat skelet en huiden op (al of niet geprepareerd als tentoonstellingsdier). Opgewerkt DNA-materiaal en weefsels worden bij zowel Alterra als bij Naturalis beheerd.

Rapportage

Voor de eerste fase is rapportage aan het ministerie van Economische Zaken in verband met de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie nog niet gecompliceerd. Volstaan kan worden met een melding. Wel kan rapportage van belang zijn als communicatiemiddel (zie hoofdstuk 5).

In het onderhandelingsakkoord decentralisatie natuur staat ten aanzien van soorten en habitats dat de provincies de data verzamelen en dat het Rijk deze aanbiedt aan de EC. De dataverzameling gaat volgens een door Rijk en provincies uit te werken eenvoudige monitoringssystematiek, die niet verder gaat dan de Europese rapportageverplichting. Voor de wolf volstaat, in de fase van zwervende wolven, de registratie van alle gevalideerde waarnemingen in de NDFF en het daarvan beschikbaar stellen aan het Rijk.

2. Risico's voor mensen en huisdieren

Voorkomen

Het ligt niet voor de hand om in de fase van zwervende wolven regio's aan te wijzen waar op voorhand de risico's voor mensen te groot zijn. In bijvoorbeeld Duitsland, Italië, Frankrijk en Spanje waar al jarenlang wolven voorkomen, is het niet noodzakelijk geweest om gebieden te vrijwaren van wolven.

Gewenning aan mensen (habituatie) van wolven, waarbij natuurlijke schuwheid verdwijnt, dient voorkomen te worden. Omdat het lokken van wolven ten behoeve van fotografie of beleving onwenselijk is, dient hier in de communicatie aandacht aan geschonken te worden. Een algemeen verbod op het uitleggen van lokvoer lijkt op dit moment niet noodzakelijk.

Maatregelen

Bevoegd gezag om maatregelen toe te staan of te laten nemen zijn de colleges van gedeputeerde staten van de provincies. Zij kunnen op grond van de Flora- en faunawet (of de Wet natuurbescherming, na de inwerkingtreding van deze wet) beslissen om het vangen of doden toe te staan wanneer bijvoorbeeld de openbare veiligheid in het geding is. Voor er dergelijke maatregelen genomen kunnen worden dienen andere bevredigend oplossingen te worden afgewogen. Indien die niet voorhanden zijn, dan is ingrijpen mogelijk. Dat kan bijvoorbeeld door een wolf te vangen. Het is daarbij een optie om het dier te voorzien van een zender waardoor bij noodzaak de wolf snel opgespoord kan worden. Voor het vangen en zenderen wordt de wolf in principe verdoofd. Dit dient altijd ~~in aanwezigheid~~ onder verantwoordelijkheid van een dierenarts te gebeuren. ~~om adequaat te kunnen handelen bij problemen.~~

De enige uitzondering is een situatie waarbij zich een acuut veiligheidsprobleem voordoet, waarbij de situatie zodanig acuut is dat het niet mogelijk is dat gedeputeerde staten een afweging maken. In zo'n geval kan de politie op basis van een besluit van de burgemeester (gemeentewet art 175 en 176) optreden. Doden kan met een dodelijke injectie of met het geweer plaatsvinden.

Voor gevangen wolven die niet direct teruggezet kunnen worden dient een opvanggelegenheid beschikbaar te zijn. Hoewel opvangen voor een volwassen wolf moeilijker kan zijn wordt in eerste instantie toch gekozen voor opvang. ~~Een lijst met door het ministerie erkende opvangadressen is opgenomen als bijlage #.~~ Voor er tot vangen wordt overgegaan dient een opvangmogelijkheid geregeld te zijn om bij noodzaak de wolf direct daarheen te kunnen brengen.

Er kan zich en situatie voordoen waarbij ingrijpen bij een gewonde wolf noodzakelijk is; bijvoorbeeld bij een aanrijding. In een dergelijk geval zal een dierenarts de afweging moeten maken of behandeling mogelijk is of niet. ~~Bij behandeling met nazorg is dat mogelijk bij de door het Ministerie van Economische Zaken erkende opvangadressen (bijlage #).~~ Na herstel dient de wolf weer zo spoedig mogelijk teruggeplaatst te worden in een geschikt natuurgebied.

Probleemwolf

Een probleemwolf is een wolf die ~~zich specialiseert op vee of~~ zich opvallend gedraagt tegenover de mens (afleggen schuwheid, agressie). Tabel # geeft richting bij het beoordelen of een wolf als probleemwolf beschouwd moet worden. Op basis van ervaringen kan het noodzakelijk zijn om deze tabel aan te passen. In Nederland en Duitsland heeft in het voorjaar van 2015 een wolf

rondgezworven die weliswaar afwijkend gedrag vertoonde maar niet als een probleemwolf geclassificeerd werd. Er dient dus weloverwogen besloten te worden in hoeverre een wolf als een probleemwolf beschouwd wordt, zeker als daaraan onomkeerbare maatregelen verbonden zijn. Uit Duitsland zijn geen gevallen bekend van probleemwolven. Indien een probleemwolf een acuut gevaar voor mensen vormt en ingrijpen noodzakelijk is kan een burgemeester besluiten het dier te laten doden. Vanwege de grote mobiliteit van wolven ligt het voor de hand om bij een probleemwolf direct op te schalen naar het niveau van de Veiligheidsregio en de beslissingsbevoegdheid daar neer te leggen [protocol probleemwolf hierop aanpassen ?] In beginsel besluit de provincie of vangen of doden aan de orde is. Enkel bij acuut gevaar voor personen kan de gemeente beslissen.

Tabel #. Omgang met probleemwolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Gewijzigd overgenomen uit Voorstel voor een wolvenplan. Groen is geen probleemwolf, oranje is een potentiele probleemwolf, rood is een probleemwolf.

thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting		maatregel	Juridische basis FF-wet	opmerkingen
Wolf en bebouwing	Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk		Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk		Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf verblijft langdurig (minimaal twee weken) of nabij bebouwd gebied	Divers: Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent Voedselbronnen Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings en habituatiesprobleem, hybridisatie, letsel hond		Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf verjagen en eventueel zenderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek Criteria zenderen: zie elders
Wolf en mensen	Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	(Jonge) wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt	Ongevaarlijk/ oppassen voor lokken en voeren		Geen/ oppassen voor habituatie	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek

	Wolf benadert actief meermaals mensen	Mogelijk sterke voerconditionering en habituatie	Kritisch, kans op habituatie, agressief gedrag en letsel mens		Wolf verjagen en eventueel zenderen, publiek waarschuwen niet te voeren, indien geen resultaat verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek, gebieden (tijdelijk) sluiten voor publiek? Criteria zenderen: zie elders
	Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme habituatie, hondsdolheid	Gevaarlijk		Wolf verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid door provincie in nauw overleg met veiligheidsregio	Wie besluit? In acuut geval burgemeester/politie?
~~Wolf en honden~~	~~Wolf benadert meermaals~~ ~~mensen met honden~~	~~Ziet in hond soortgenoot~~	~~Monitoren, gevaar voor hond niet uitgesloten~~		~~Wolf verjagen en eventueel zenderen~~	~~Op welke juridische grond? Geen titel voor huisdieren?~~	~~Maak onderscheid tussen honden in bebouwd gebied en honden in natuurgebied/buitengebied~~ ~~Maatregel: publieksvoorlichting, hond aan de lijn houden, natuurgebied sluiten voor publiek met honden Criteria zenderen: zie elders~~
	~~Wolf benadert meermaals~~ ~~mensen met honden en is~~ ~~agressief naar~~	~~Ziet in hond soortgenoot die zijn~~ ~~territorium bedreigd~~	~~Kritisch, kans op letsel hond,~~ ~~stressvol voor mensen~~		~~Wolf verwijderen~~	~~Op welke juridische grond? Geen titel voor huisdieren?~~	~~Maak onderscheid tussen honden in bebouwd gebied en honden in natuurgebied/buitengebied~~ ~~Maatregel: natuurgebied sluiten voor publiek met~~

	honden						honden
	Wolf doodt herhaaldelijk honden	Wolf heeft geleerd dat honden een makkelijke prooi zijn of ziet honden als concurrent	Kritisch, grote acceptatieschade		Preventieve maatregelen, indien geen resultaat verwijderen	Op welke juridische grond? Geen titel voor huisdieren?	Maak onderscheid tussen honden in bebouwd gebied en honden in natuurgebied/buitengebied. Maatregel: natuurgebied sluiten voor publiek met honden
Wolf en vee	Wolf doodt onbeschermd vee	Normaal gedrag, wolf maakt geen onderscheid in prooisoort	Ongevaarlijk/ oppassen voor specialisatie		Preventieve maatregelen	Art 67.1.c. Aanw jz ng ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren	Preventie gaat pas in na permanente vestiging territorium, kan voor die tijd al iets worden gedaan om specialisatie op vee te ontmoedigen?
	Wolf doodt herhaaldelijk beschermd vee	Wolf heeft geleerd dat vee makkelijke prooi is	Kritisch, hoge financiële, emotionele en acceptatieschade		Preventieve maatregelen, indien geen resultaat eventueel verwijderen afhankelijk van populatiestatus	Art 67.1.c. Aanw jz ng ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, bedrijfsmatige visserij en wateren	Wat is "herhaaldelijk" ? Wat is hoge financiële schade? Hoe bepaal je of het om 1 en dezelfde wolf gaat?

Criteria zenderen:

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het zenderen van een wolf uiteraard interessant maar vanuit het perspectief omgaan met een 'probleemwolf' is het niet steeds nodig om een wolf te vangen en te zenderen. Zenderen dient hier geen ander doel dan het dier te kunnen identificeren en/of snel te kunnen opsporen. Het heeft in deze context nadrukkelijk geen wetenschappelijke onderzoeksdoelen. Het vangen en zenderen van een probleemwolf is aan de orde als er:

a) twijfel bestaat of het probleem wordt veroorzaakt door hetzelfde individu of dat er meerdere wolven bij (kunnen) zijn betrokken. In een dergelijk geval is het relevant om een eventuele definitieve maatregel (doden) op het juiste dier toe te passen. Het volgen van een gezenderd dier kan hiertoe bewijs leveren of juist vrijpleiten.
b) een probleemwolf wordt gevangen en wordt uitgeplaatst naar een ander leefgebied. Theoretisch voorbeeld: een dier dat ivm problemen met vee in het Zuid-Hollandse veenweidegebied daar wordt weggevangen en op de Veluwe wordt losgelaten. Het is van belang om dan te kunnen volgen of het dier zich daar (weer) richt op natuurlijke prooien of dat er sprake is van een echte vee-specialist, en ook om te kunnen volgen of het dier niet meteen terugloopt naar het gebied waaruit deze was verwijderd.

Juridische basis voor ingrijpen:
GS kunnen op basis van art 67 (aanwijzing) en 68 (ontheffing) wat doen bij beschermde dieren. Een ontheffing is gebruikelijk bij planmatig beheer, gewoonlijk op basis van een faunabeheerplan. Dat is bij een probleemwolf niet aan de orde, het gaat om meer dringende zaken. Art 67 biedt de mogelijkheid om in een aantal gevallen actief te kunnen ingrijpen (verjagen, schieten). Dat is bij een probleemwolf meer gepast. Wolf-hond conflicten zijn lastig. De FF-wet heeft het over vee, niet over huisdieren. Volksgezondheid en openbare veiligheid draait om de veiligheid van mensen. Een wolf die een hond aanvalt is niet automatisch een risico voor de mensen.

~~Wolf en vee~~
~~Uitgangspunt is dat het (ook) doden van vee in beginsel normaal gedrag is voor een wolf. Er zal daarom eerder sprake zijn van probleemlocaties dan van een probleemwolf.~~
~~Ingrijpen is alleen aan de orde als wolven zich op (beschermd) vee hebben gespecialiseerd en/of zich hebben gevestigd in gebieden waar onvoldoende aanbod is van natuurlijke prooien. (Duitse situatie als referentie gebruiken? Als aandeel vee in prooien in een Nederlands gebied het dubbele is van die referentie, dan aanleiding tot actie?)~~

~~Vooraf te regelen: als een wolf ergens wordt weggevangen, waar kan/mag deze dan worden uitgezet? En is de "ontvanger" dan aansprakelijk voor eventuele problemen op de nieuwe plek? "geheime locatie?" Deze discussie speelt nu ook af en toe bij steenmarters.~~

Kruisingen tussen honden en wolven dienen voorkomen te worden. Maar omdat er in de huidige Europese populatie wolven rondlopen met een klein percentage erfelijk materiaal van honden, is het niet zinvol (noch uitvoerbaar) om alle niet-zuivere wolven te elimineren. Een primaire kruising (nakomeling van kruising zuivere wolf en hond) wordt beschouwd als een hybride die verwijderd dient te worden (belang schade aan flora en fauna). Bij secundaire en verdere hybriden wordt deskundig advies ingewonnen. Verwijderen van een hybride kan door wegvangen of door doden op grond van bescherming van inheemse fauna. Besluitvorming hierover vindt plaats door de provincie.

Schade

Voorkomen

Grondgebruikers zijn verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen bij dreiging van belangrijke schade door beschermde diersoorten. Omdat er in Nederland nog weinig ervaring bestaat met dergelijke maatregelen ter voorkoming van wolvenschade is het zinvol om extra informatie over preventie door BIJ12/Unit Faunafonds beschikbaar te stellen. Het is aannemelijk dat grondgebruikers schade willen voorkomen of beperken.

Over het aantal schapen dat jaarlijks gedood wordt door honden, is voor de provincie Limburg informatie beschikbaar over de periode 2002 – 2012 (Hove & Penning, 2012). In die periode viel ongeveer 0,5% van de schapen van de geënquêteerde schapenhouders jaarlijks ten prooi aan een hond. Hoewel een dergelijk onderzoek niet in alle provincies hoeft te worden uitgevoerd is het wel zinvol om ook een indicatie te hebben over deze vorm van uitval in provincies die minder rijk zijn aan prooidieren. Een vergelijkbaar onderzoek in een van de noordelijke provincies en in de Randstad wordt daarom aanbevolen.

~~Over het optreden van vervolgschade is niets bekend. Er zal onderzoek opgestart worden naar ervaringen met vervolgschade in gebieden waar wolven al langer voorkomen (bijvoorbeeld veranderingen in verwerpingspercentages~~

Bestrijden van schade

~~In principe vindt er tijdens de fase van zwervende wolven geen beheer op basis van vangen of afschot plaats ter voorkoming van schade aan landbouwhuisdieren of hobbymatig gehouden dieren.~~

Schade aan landbouwhuisdieren of hobbymatig gehouden dieren door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor een ieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met preventieve middelen (elektrisch gaas, bewakingshonden, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is uitgesloten. Wolven zijn in Nederland een ernstig bedreigde en streng beschermde diersoort.

Tegemoetkomingen

Het BIJ12/Unit Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren. Schade aan niet-bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren is een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.

In geval van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren (dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) die ten prooi gevallen zijn aan een wolf moet, wanneer een tegemoetkoming in de schade gewenst is, altijd een aanvraag tot tegemoetkoming BIJ12/Unit Faunafonds ingediend te worden via www.faunaschade.nl.

In het geval van aangetoonde schade door een wolf wordt er in de eerste fase een uitzondering gemaakt: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden

schapen en geiten. Ook hiervoor dient een aanvraag tot tegemoetkoming ingediend worden via www.faunaschade.nl.

Om DNA veilig te stellen dient de prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van BIJ12/Unit Faunafonds bezocht te worden om DNA-monsters te nemen. In principe worden prooidieren veilig gesteld voor analyse. Daarnaast wordt de omgeving afgespeurd volgens Taxatierapport prooidier wolf (zie bijlage #) en worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooien detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (meetlat o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd, geslacht, conditie van de prooi en vraatbeeld worden genoteerd. De deskundige regelt de sectie in het veld. Hierbij worden onder meer onderhuidse sporen geregistreerd en zo mogelijk de doodsoorzaak vastgesteld. Nadat de monsters zijn genomen, wordt het kadaver voor sectie naar Alterra vervoerd. De veehouder dient daarvoor een afstandsverklaring te tekenen (Bijlage # [moet nog gemaakt worden]). Alterra heeft de benodigde ontheffingen om dode landbouwhuisdieren te mogen vervoeren en machtigt de deskundige om het kadaver naar hen te vervoeren. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en kosteneffectief rendabel is; een dierenarts wordt hierbij in opdracht van de veehouder betrokken.

BIJ12/Unit Faunafonds taxeert de schade. Aanvragen tot tegemoetkoming worden in de eerste fase volgens de beleidsregels van het Faunafonds beoordeeld, waarbij er geen eigen risico wordt berekend. Het behandelbedrag wordt terugbetaald indien de deskundige van het ~~wolvenmeldpunt~~ faunafonds het op voorhand ~~aannemelijk achtte~~ niet uitsluit dat de schade veroorzaakt was door een wolf, ook als later een andere doodsoorzaak wordt vastgesteld. In de eerste fase worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van het Faunafonds. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of genetisch materiaal) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld wanneer een genetische test geen uitsluitsel biedt) door een wolf is gedood. ~~Wanneer het op grond van de sporen in het veld mogelijk om een wolf gaat, en op grond van een genetische test is een hond niet uit te sluiten, dan wordt de aanvraag afgewezen.~~ Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt een tegemoetkoming afgewezen[1].

Indien een gehouden prooidier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij BIJ12/Unit Faunafonds een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt maximaal de verkoopwaarde van het dier. Wanneer het dier na dierenartsbehandeling en aantoonbaar door toedoen van de wolf overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de verkoopwaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de verkoopwaarde van het dier.

De definitieve diagnose (wel/geen wolf) op basis van DNA onderzoek kost tijd. Deze wachttijd kan voor de eigenaar van het vee onzekerheid meebrengen over de vraag of een 2e aanval op het vee mogelijk is. Bij een rondzwervende (doortrekkende) wolf is dit niet erg waarschijnlijk, maar als een wolf enige tijd in een bepaalde regio blijft rondhangen valt het ook niet uit te sluiten. Om maatschappelijke onrust te beperken wordt geadviseerd om getroffen landbouwers die daar prijs op

[1] Eventuele afwijzing van een tegemoetkoming staat dus los van restitutie van het behandelbedrag.

stellen vanuit de provincie preventieve middelen aan te bieden (elektrische flexnetten) voor de duur van het wachten op de DNA uitslag. Deze beschermingsmiddelen worden dan nadrukkelijk als proef tijdelijk uitgeleend om de landbouwer meer rust te bieden en om ervaring op te doen met het werken met deze middelen. Het zal niet steeds doenlijk zijn om complete percelen veilig af te schermen, maar wel een oppervlakte die groot genoeg is om vee ’s nachts veilig bijeen te houden. Deze flexnetten worden weer ingenomen als definitieve validatie negatief is (geen wolf) of, bij positieve validatie (wel wolf) als er meer dan 1 week na de aanval geen herhalingsgevallen zijn geweest binnen een straal van 25 km. In het laatste geval moet worden aangenomen dat een wolf hoogstwaarschijnlijk verder is doorgetrokken en geen concrete bedreiging meer vormt voor de betreffende locatie.

Waar flexnetten niet toepasbaar zijn kan als alternatief ook worden overwogen om 1 of meer wildcamera’s te plaatsen, ter observatie.

Samenwerking

In Nederland

Een wolvenbureau is op dit moment nog niet noodzakelijk. Het is echter van belang om kennis en ervaring die in Nederland aanwezig is, op een efficiënte manier te benutten. Het wolvenmeldpunt vervult samen met BIJ12/Unit Faunafonds een spilfunctie in de samenwerking binnen Nederland. Samenwerking tussen onderzoeksinstellingen binnen Nederland is geregeld door middel van de in de bijlagen opgenomen protocollen.

Binnen Europa

Bij grensoverschrijdende samenwerking is het Ministerie van Economische Zaken gesprekspartner voor andere Europese landen. Op ambtelijk niveau worden de provincies wel betrokken. Contacten van de Regiegroep Wolf met het Wolfsbüro in Duitsland zijn inmiddels gelegd en worden voortgezet. Het is zinvol om in contacten met groepen in landen waar wolven al langer verblijven kennis te vergaren over ervaringen met monitoring. Afstemming over de wijze van monitoring is wenselijk.

Het Ministerie van Economische Zaken is aangesloten bij het 'Large Carnivore Initiative Europe' en de 'Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores' onder het Verdrag van Bern, die zich onder andere bezig houdt met wolven op Europese schaal. Provincies verzoeken het Rijk om deelname aan deze overleggen voort te zetten en de provincies actief te informeren over de uitkomsten daarvan.

3. Communicatie

Aandachtspunten uit andere onderdelen:

Communicatie over de vondst van een dode wolf.

Voorlichting in relatie tot tegemoetkomingen.

4. Vergunningen en ontheffingen

Flora- en faunawet

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). Voor beschermde inheemse diersoorten gelden een aantal verboden Afwijkingen van deze verboden kunnen onder voorwaarden worden toegestaan. Die voorwaarden zijn: het ontbreken van bevredigende alternatieven, de gunstige staat van instandhouding wordt niet belemmerd en er moet sprake zijn van een maatschappelijk belang. Het beoordelen van de gunstige staat van instandhouding zal voor in Nederland aangetroffen dieren afgemeten worden aan de gunstige staat van instandhouding van de Pools-Duitse populatie. Dit zal beschreven dienen te worden in een of meer grensoverschrijdende, regionale wolvenplannen ('population level management plans'). In beginsel zijn gedeputeerde staten bevoegd gezag voor het verlenen van ontheffingen, bijvoorbeeld wanneer deze nodig zijn ten behoeve van de openbare veiligheid.

Voor het transport van zieke of gewonde dieren ten behoeve van opvang en verzorging geldt op grond van de Flora- en faunawet een vrijstelling, neergelegd in het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten. Dit geldt voor vervoer waarbij binnen twaalf uren overdracht aan personen of instanties die gerechtigd zijn deze dieren onder zich te hebben.

CITES

De Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna (CITES) is een internationale overeenkomst om de handel in beschermde planten en dieren te reguleren. CITES-certificaten zijn gebonden aan een individu en worden niet vooraf verstrekt. Voor het vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek. Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten.

Het transport van een dode wolf (of resten) naar een onderzoeksinstituut waar dissectie plaats vindt (bijvoorbeeld Alterra of DWHC) is 'praktisch-vrijgesteld'. Omdat het transport van een dode wolf naar een onderzoeksinstituut en het spoedtransport van een gewonde wolf naar een dierenarts in de praktijk zonder CITES-certificaat plaats kan vinden, is een certificaat pas noodzakelijk bij een vervolgtransport of opslag noodzakelijk. Certificaten kunnen worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.

Wet dieren

Voor het vervoer van dierlijke bijproducten (materiaal van dierlijke herkomst niet bestemd voor menselijke consumptie) is een handelsdocument voorgeschreven. Door een wolf gedode landbouwhuisdieren worden op grond van de Wet dieren gezien als dierlijke bijproducten.

In Verordening (EG) nr. 1069/2009, (kortweg de basis verordening dierlijke bijproducten) is aangegeven hoe dierlijke bijproducten dienen te worden verzameld, vervoerd, verwekt of verwijderd. Als nationale bepaling (op basis van de Wet dieren) is aangegeven, dat kadavers van dieren, onvoorwaardelijk ter verwerking en verwijdering dienen te worden aangeboden bij de enig in Nederland erkende verwerkingsinrichting Rendac Son B.V., die geheel Nederland als werkgebied heeft toegewezen gekregen. Van deze verplichte aangifte, overdracht en verwerking (destructiebestel) kan worden afgeweken, indien het materiaal (de kadavers of delen daarvan) worden verzonden naar een bedrijf of inrichting die beschikt over een toestemming, om aldaar te worden gebruikt voor onderzoek of diagnose. Het vervoer gaat vergezeld van een handelsdocument in drievoud, waarbij de vervoerder en verzender ieder een kopie behouden, het origineel gaat met het kadaver of deel daarvan naar de aangewezen inrichting.

ESG-Alterra, Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB te Wageningen, beschikt als onderdeel van de Wageningen Universiteit over een dergelijke toestemming voor het gebruik van dierlijke bijproducten voor onderzoek en diagnose. Na afloop van het onderzoek dient restmateriaal op voorgeschreven wijze alsnog te worden afgevoerd naar Rendac Son B.V.

Wet op de dierproeven

In verband met vangen en eventueel zenderen van een wolf is deze wet niet van toepassing volgens artikel 1b lid 7^{e}, indien identificatie (achterhalen herkomst) het hoofddoel is of het zenderen noodzakelijk is om op basis van het gedrag als overheid te kunnen beslissen over verdere stappen. Provincies vermelden in voorkomende gevallen in de ontheffing Wet Natuurbescherming dat vangen en verdoven en vervolgens DNA afname en zenderen ten behoeve van nadere identificatie en gedragsbeoordeling wordt toegestaan.

5. Financiën

De financiële verhouding tussen Rijk, provincies en Faunafonds inzake soortenbescherming, tegemoetkomingen in faunaschade en monitoring is in beginsel geregeld via het Natuurpact (2013).

BIJ12, unit Faunafonds, financieel gevoed door de provincies, bekostigt onderzoeken samenhangend met de afhandeling van schademeldingen. De provincies zijn verantwoordelijk voor het bekostigen van onderzoek dat nodig is om de aanwezigheid van wolven te monitoren. . Omdat deze informatie van belang is voor alle provincies zal BIJ12 als opdrachtgever optreden voor de gezamenlijke provincies.

De kosten die WiN en Alterra maken om taken uit te voeren samenhangend met verantwoordelijkheden van de provincies en het Faunafonds zullen door de provincies vergoed worden worden geraamd op € 10.000 per jaar. Het ministerie van EZ is verantwoordelijk voor het onderzoek en wetenschappelijk werk dat nodig is voor de instandhouding van de wolf in Nederland. Op grond hiervan vragen de provincies aan het ministerie om zorg te dragen voor de financiering van de werkzaamheden van Alterra ten aanzien van wolven, voor zover deze niet vallen onder de verantwoordelijkheid van de provincies.

6. Vervolg

De fase van territoriale wolven zal wellicht sneller actueel wordt dan we tot voor kort voor mogelijk hielden. In Niedersachsen is de populatie in 5 jaar toegenomen van 1 naar ten minste 5 roedels + nog 4 territoriale paren/dieren, in de afgelopen 2 jaar zijn daar 42 pups geboren die binnen de komende 2 jaar op zoek zullen gaan naar nieuw leefgebied. Daarom bevelen we aan om op korte termijn ook een operationeel draaiboek te laten opstellen voor de volgende fases.

Voor de volgende fasen is het opzetten van een monitoringssyteem van belang. In de eerste fase is een eenvoudige rapportage aan de Rijksoverheid nog voldoende; in de fase van vestiging zal gestandaardiseerde informatie beschikbaar dienen te komen. Een monitoringssytematiek en afspraken met deskundigenorganisaties kunnen daarin voorzien.

Het aanwijzen van leefgebieden is in de eerste fase niet aan de orde. Uit andere delen van Europa blijkt dat wolven goed in staat zijn om duurzaam te verblijven in een cultuurlandschap en daarom aanwijzen van leefgebieden niet noodzakelijk is. Of dit voor de Nederlandse situatie ook het geval is zal in een volgende fase afgewogen dienen te worden.

Hoewel er in het voorliggende plan van uit gegaan is dat de dichtheid aan wilde prooidieren niet van belang is in de fase van een zwervende wolf, verdient het aanbeveling om voor een volgende fase hierover in contact te treden met de Faunabeheereenheden en informatie over de verspreiding en dichtheid van de belangrijkste prooidiersoorten te bepalen. Het aanpassen van het beheer van prooidiersoorten kan mogelijk een bijdrage leveren aan het beperken van schade aan landbouwhuisdieren.

Indien zich in Nederland wolven vestigen en wellicht voortplanten kunnen deze niet los gezien worden van de grote Europese populaties. Voor in Nederland voorkomende dieren ligt het voor de hand om de dieren te beschouwen als onderdeel van de Pools-Duitse-populatie. Daarom is aansluiting bij de al bestaande initiatieven in Duitsland en Polen om een grensoverschrijdend beheerplan op te stellen.

Stroomschema

Stroomschema of beslisboom toevoegen als tekst gereed is. Opnemen onderdelen die voor alle provincies gelden en aangeven waar een provinciale invulling noodzakelijk is.

Situatie Wie Wat Wanneer Waar

Vondst gehouden prooi dood

Vondst gehouden prooi levend

Vondst dode prooi dood

Vondst dode prooi levend

Zenderen van een wolf. Dierenarts, Onderzoeker. Alterra vraagt ontheffing op voorhand aan.

Doden van een wolf bij acuut gevaar. Dierenarts. Na instemming burgemeester.

Literatuur

Groot Bruinderink, G. W. T. A, H. A. H. Jansman, M. H. Jacobs en M. Harms, 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Een 'factfinding study'. Alterra-rapport 2339.

Groot Bruinderink, G. W. T. A., D. R. Lammertsma, C. Hoon, A.Kruft & R. Lanters, 2013a. De komst van de wolf in Nederland. Verlag van de workshop gehouden op 8 november 2012. Alterra-rapport 2403.

Groot Bruinderink, G. W. T. A. & D. R. Lammertsma, 2013b. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0. Alterra-rapport 2486.

Hove, T. van den & K. Penning, 2012. Predatie op schapen in Limburg door hond of vos. Een nulmeting bij afwezigheid van grote predatoren de wolf en de lynx. Hogeschool HAS Den Bosch.

Linnartz, L. & T. Teunissen (red.), 2013. Verslag Wolvensymposium, 16 juni 2013. Wolven in Nederland.

Bijlagen

Bijlage 1

Protocol vondst dode wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie

Verricht door: Datum:
Foto's:

Omgevingssporen:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Technisch rechercheur aanwezig:
NFI ingeschakeld:
Necrofiele entomofauna verzameld door:

Geslacht:
Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's wolf:
Waarnemingen aan kadaver (letsel):
Dier getransporteerd door:

Samenvatting sectie bij DWHC (sectieverslag)

Sectie op foto en ander beeldmateriaal vastgelegd door:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Leeftijd geschat: Leeftijd jaarringen:
Geslacht:
Lichaamsmaten:
- lengte (cm)
- gewicht
- kop-staart zonder pluim:
- staart zonder pluim:

Pollenmonsters gekamd/verzameld door:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor (inclusief schets):
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):
Staart: Schoudervlek:
Oren:

Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Bijzondere kenmerken:

Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden, röntgenfoto:
Schotwonden (in- en uitschot):
Interne verwondingen:
Röntgenfoto gemaakt door:
Maaginhoud
Gewicht:

Inhoud:	soort	vol%
	.	.
	.	.
	.	.

Ectoparasieten:
Conditie:
Doodsoorzaak:
Voortplantingsstatus:

Te verzamelen monsters (t.b.v. partijen 1 t/m 5)

1. DWHC
Alle organen in Formaline 4%; histologisch onderzoek
Optioneel Glutaaraldehyde: Elektronenmicroscopie
Monsters - 80°C (Flat bottom tube)
Long
Hart
Lever
Milt
Nier
Maag
Darm
Brein
Uterus (if)
Gonade
Beenmerg
Feces
Lesions/abcessen
Monsters -20°C
Darm
Epiphyse bot
onderkaak
(tubes)
Urine
Bloed

2. Alterra (op onderdelen samen met Naturalis)
DNA monster Alterra/Naturalis:
Uitslag DNA-analyse:
Monsters -20 °C

Lever
Nier
Vet
Alcohol: Feces (prooidieranalyse macroscopisch)
Maaginhoud (macroscopische analyse), samen met Naturalis
Isotopenonderzoek (herkomstgebied), samen met Naturalis
Baculum (lengte & gewicht)
Kies/tand incl. wortel (leeftijdsbepaling); naar Naturalis voor een micro CT scan.

3. CVI (verzameld door DWHC)

2 x anale swabs	anitibioticum resistentie
Faeces	Hepatitis
2x Lever	Hepatitis, TBC
Ln long	TBC
Milt	TBC
Maaginhoud	Intoxicatie
Onderkaak	
Botje van de poot epifyse	

4. RIVM (verzameld door DWHC)

Monsters -80°C		
Dunne darm; afgebonden;		Echinococcus multilocularis
Dunne darm;	-20°C en -80°C	
Coloninhoud		
(spoel)wormen op ethanol 70%		
Spierweefsel voorpoot (>20 g) -20C		Trichinella

5. Naturalis Zoveel mogelijk intacte huid en skelet: uiterlijk 14 dagen na sectie

Opmerkingen: Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol zichtwaarnemingen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:
Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving vindplaats: straat/bos /open terrein/heide/ anders:

Methode (1): auto/fiets/lopen/aanzit/speuren/met hond/ anders:
Methode (2): blote oog/verrekijker/telescoop/camera/anders:
Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht
Aantal dieren: bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend
Kleur: lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:
Gedrag:

Foto's/ filmopnamen: ja/nee
Foto's/ filmopnamen: gedaan door/te bezichtigen bij:

SCALP score:
Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen/sporen (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol keutelvondst

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats: kruising/berm/bandenspoor/midden op weg/ verhoogde plaats/nabij wilde prooi/nabij gehouden prooi/ anders:

Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's keutel(s) met referentie (€ munt o.i.d.)

Ouderdom keutel: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ >1 week
Lengte: Doorsnede: Geur:
Samenstelling macroscopisch: haren/ botmateriaal/tanden/hoeven

Samenstelling microscopisch:

DNA monster naar Alterra: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol huilen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
- Betreft huilwaarnemingen van wolven zelf, niet van de mens
- Algemeen: dit laatste beperkt toepassen i.v.m. risico verstoring pups!

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Methode: lopen/hoogzit/huilen uitgelokt/anders:

Tijd: Duur waarneming:
Geluidsopname: Ja/nee
Na te luisteren bij:
Minimaal aantal dieren: Afstand:
Richting:
SCALP score:

Andere sporen: zichtwaarneming/prooi/spoor/keutel (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol actief speuren

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Waarnemers: Datum:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Afgelegde route:
Methode: auto/fiets/lopen
Weer:
Roedel(?):
Spoor gevolgd over lengte van (km):
Maximaal aantal (sub)adulte dieren: Aantal jongen:

Sporen: keutel/urine/oestrusbloed/haren/prooi/zichtwaarneming/huilen/(ander protocol invullen)

Locatie sporen:
Coördinaten: X Y

DNA monsters:
Uitslag DNA analyse:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol cameraval

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer: Cameratype:
Contactgegevens: Winter/zomertijd:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand: Aantal beelden:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving plaats: straat/bos /open terrein/heide/ wissel/ onverhard/ anders:

Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht/infrarood/flits
Aantal dieren: Bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend

Kleur: Lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:

Gedrag/looprichting:

SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol wolfsspoor

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/ /open terrein/ anders:
Substraat: zand/ klei/ veen/ sneeuw/ droog/vochtig/nat
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's met referentie (meetlint cm): Overzicht, Spoor, Spoorgroep (4 prenten), details Enkel/ dubbelprenten:

Spoor gevolgd over lengte van (m):
Lengte poot (zonder nagel): Breedte poot:

Gang: stap/ gesnoerd spoor/ dwarsdraf/ galop
Paslengte:
Leeftijd spoor: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ > 1 week
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol wolfsprooi

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie

Verricht door: Datum:
Vertegenwoordiger Faunafonds (bij gehouden dieren):
Omgevingssporen: keutels/ haar/ prenten
Preventieve maatregelen:
Veehouder/Waarnemer:
Contactgegevens:
BRS-nummer van DR:

Soort: Geslacht:
Dode of nog levende prooi:
Bestemming nog levende prooi:
Omschrijving vindplaats: weiland, straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Veldsectie: ja/nee Dier getransporteerd door:

Transponder: ja/nee Transponder nummer:
Oormerk:
Leeftijd geschat:
Bijzondere kenmerken:
Sleepspoor naar dekking:

Veldsectie prooidier

Bijtwonden (afstand tussen hoektanden): Krabsporen:
Versleping lichaamsdelen:
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen etc.):
Conditie prooi:
Vermoedelijke datum/tijd van predatie:
Uitslag: Predator zeker/onzeker:

DNA monster naar Alterra/Naturalis: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:

SCALP score:

Huisdier (hond)/vee: verwijderen
wilde fauna: terug in natuur (cameraval)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol gevangen wolf/aangereden wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Personeel dierenambulance:
Geautoriseerd dierenarts:
Dier gevangen door (ontheffing Ff-wet; CITES):

Soort: Geslacht:
Omschrijving plaats vangst/aanrijding: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's plaats vangst/aanrijding:
Foto's wolf:
Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Aangereden wolf:
A.
Dier ter plekke gedood (afschot)/geëuthanaseerd:
Gedood (afschot)/geëuthanaseerd door:
Kadaver wolf naar DWHC: sectie standaard protocol Bijlage 1.

B.
Nog levend dier getransporteerd/behandeld door (bevoegdheid):
Gesedeerd:
Ogen beschermd:
Wolf gerevitaliseerd:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Plaats waar gewonde wolf is opgevangen:
Plaats waar gewonde wolf is teruggezet:

Gevangen wolf:
Gechipt:
Chipnummer:

Lichaamsmaten aangereden/gevangen wolf
Gesedeerd:
Ogen beschermd:
Leeftijd geschat:

Lengte (cm):
Kop-staart zonder pluim: Gewicht:
Staart zonder pluim:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor:
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):
Staart:
Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Ectoparasieten:
Conditie:
Voortplantingsstatus:
Bijzondere kenmerken (incl. wonden):

Monsters
DNA bloedmonster:
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:

Monsters -20 °C
Isotopenonderzoek (herkomstgebied)
Uitwerpselen:
Urine:
Bloed:
Monsters doorgestuurd aan:

Voorzien van zender
Type:
Frequentie:
Volgnummer:
Zender functionerend:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Taxatierapport prooidier Wolf – Bij12/Unit Faunafonds

TAXATIERAPPORT WOLF

A. Grondgebruiker / veehouder

1. Naam _____
2. Adres _____
3. Postcode / woonplaats _____
4. Telefoon mobiel _____
5. Email _____
6. Relatienummer _____
7. IBAN nummer _____

B. Datum en tijd

1. Constatering schade _____
2. Ontvangst melding _____
3. Taxatie _____

C. Vindplaats

1. Plaats: _____
2. Coördinaten (X/Y): _____
3. Omschrijving locatie: O weiland O tuin O bos O dekking
   O anders, namelijk _____

D. Prooi

1. Diersoort en ras _____
2. Geslacht O man O vrouw O onbekend
3. Leeftijd _____
4. Transpondernummer O ontbreekt O _____
5. Oormerknummer O ontbreekt O _____
6. Schadeberekening O stamboek O drachtig O dubbel ARR O zwoeger
   _____
   totaal € _____

E. Veldsectie

1. Prooi aangeraakt O ja O nee
2. Prooi van locatie verplaats O ja O nee
3. Status prooi O dood O levend
4. Fotomateriaal O omgeving O geheel dier O externe wonden O kop
   O poten O bijtwonden (incl. meetlat)
5. Omgevingssporen _____
6. Conditie prooi _____

7. Halsslagaderbloeding aanwezig O ja O nee
8. Onderhuidse bloedingen O ja O nee
9. Sleepspoor prooi naar dekking O ja O nee
10. Versleping lichaamsdelen O ja O nee
11. Vraatbeeld _____
12. Medebenutting door aaseters O ja, aaseter(s)_____ O nee
13. Geschatte datum/tijd van predatie _____
14. Bijzondere kenmerken _____
15. Conclusie predatie O ja, predator_____ O nee

F. <u>DNA-monsters</u>

1. DNA-monster(s) bijtwond(en) nummer(s)_____ foto('s)_____
2. DNA-monster(s) omgevingssporen nummer (s)_____ foto('s)_____
3. Uitslag DNA-analyse _____
4. SCALP score (C1, C2, C3) _____

G. <u>Vervolgstappen</u>

1. Bestemming dode / levende prooi O Alterra O DWHC O dierenarts O Rendac
2. DNA monsters als pakket opsturen naar:

   Alterra – Wageningen UR
   p/a [redacted], [redacted]
   Droevendaalsesteeg 3 a
   6708 PB Wageningen

H. <u>Overige aanwijzingen en opmerkingen</u>

Overige sporen, zoals zicht/prooi/keutel/ huilen/sporen (ander protocol invullen)

_____
_____
_____

Aanwijzingen veehouder / waarnemer

_____
_____
_____

Overig

_____
_____
_____

Eventuele (met redenen onderbouwde) bedenkingen aangaande deze taxatie kunt u binnen 8 dagen schriftelijk kenbaar maken aan het Bestuur van het Faunafonds, Leidseveer 2, 3511 SB Utrecht.

Preventieve maatregelen

Deze preventieve maatregelen zijn overgenomen uit het "voorstel voor een wolvenplan" (Groot Bruinderink & Lammertsma, 2013). Voor meer uitleg wordt verwezen naar hoofdstuk 7 van dit rapport. Er is een nieuw rapport over preventieve maatregelen in voorbereiding (Houben & van Bommel, *in prep*.). Deze bijlage zal t.z.t. vervangen worden door de informatie die daarmee beschikbaar komt. De Commissie Onderzoek van BIJ12/Unit Faunafonds is voornemens de effectiviteit van preventieve maatregelen in Nederland te laten monitoren.

Ad hoc maatregelen ter preventie van wolvenschade

Voor het tijdelijk verjagen c.q. conditioneren van wolven zijn de volgende mogelijkheden beschikbaar:

1. optisch (vlaggetjeslijn, meestal rood).

2. akoestisch (vuurwerk, gaskanonnen).

3. mobiel waakhondenteam.

4. mobiel schriknet.

5. geur en smaak (geurgordijn, prooi behandelen met Bitrex, Conditioned Taste Aversion).

6. lichamelijk (paintball, rubberkogels, halsband GPS met elektroshock en virtual fence).

Permanente maatregelen ter preventie van wolvenschade

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90cm en afstand tot de grond <20cm of

2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of 3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Lijst van opvangcentra

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Lijst met opvangcentra die voldoen aan de beleidsregels			
Opvangcentrum	**Adres**	**Plaats**	**Diersoorten**
Friesland			
Stichting Fûgelpits Lauwersmar	Mosselbankweg 1	Moddergat	Vogels, hoefdieren, marterachtigen, 'overige zoogdieren'*
De Fûgelhelling	De Faert 1	Ureterp	Vogels, marterachtigen, reeen en 'overige zoogdieren'*
Groningen			
Stichting Dierennoodhulp en Faunaopvang	Nieuwe Kijk in't Jatstraat 18	Groningen	Vogels, marterachtigen, hoefdieren en wilde zwijnen, overige zoogdieren
Dierenopvangcentrum Groningen	Oude adorperweg 8	Groningen	Alle diersoorten, m.u.v. zeezoogdieren
Faunavisie Wildcare	D. Wierengastraat 21	Westernieland	Vogels, marterachtigen, vossen, reeen, wilde zwijnen, bevers, eekhoorns, egels, hazen en konijnen
Stichting Zeehondencrèche Lenie 't Hart	Hoofdstraat 94A	Pieterburen	gewone en grijze zeehond, klapmuts, zadel en ringelrob
Reeënopvang Westerwolde	Kanaalweg 2	Sellingen	Herten (incl. reeën)
Drenthe			
Stichting Egelopvang 't Egelhuus	Otto Zomerweg 65	Hollandscheveld	Egels
Ooievaarsbuitenstation De Lokkerij - Reestdal	Schiphorsterweg 28	De Schiphorst	Ooievaars
Overijssel			
Egelopvang Nieuwleusen	Ruitenveen 4	Nieuwleusen	Egels
Stichting Dierensteunpunt Oost-Twente	Lonnekerbrugstraat 114 A	Enschede	Vogels,marterachtige, vossen, herpetofauna en 'overige zoogdieren'*
Stichting Vogel- en Egelasiel Kampen	Bovensingel 86	Kampen	Vogels, vleermuizen en egels
Egelopvang Caspar	De Nieuwe Aanleg 24	Diepenveen	Egels
Gelderland			
Dierenambulance Nijmegen e.o.	Thijmstraat 121	Nijmegen	Vogels, eekhoorns, egels, hazen en konijnen
Ooievaarsstation Ons Genoegen	Burchtstraat 22	Rossum	Ooievaars
Roofvogelopvang Barchem	Schoneveldsdijk 10	Barchem	Roofvogels, uilen, hazen en konijnen
Stichting Eekhoorn en zijn vrienden	Van Dijkhuizenstraat 15	Nijkerkerveen	Eekhoorns, egels, hazen en konijnen
Stichting Opvang Noach	Altenseweg 21	Halle	Vogels en zoogdieren, m.u.v. zeezoogdieren
Stichting "Al wat leeft onder de Regenboog"	Vlissingsestraat 20	Eck en Wiel	Vogels, marterachtigen, vossen en 'overige zoogdieren'*
Stichting Roofvogel-, Uilen en Egelopvangcentrum	Bergakker 30	Kapel Avezaath	Roofvogels, uilen en egels
Stichting Das & Boom	Rijksstraatweg 174	Beek-Ubbergen	Dassen
Stichting S.O.S Dolfijn	Strandboulevard Oost 1	Harderwijk	Zeezoogdieren, de tandwalvissen (bruinvissen e.d.)
Flevoland			
Utrecht			
Stichting Reeënopvang Soestduinen	Soesterbergsestraat 137	Soest	Reeën & edelherten
Vogelopvang Soest	Eemweg 2E	Soest	Vogels
Stichting Vogelopvang Utrecht	Rotsoord 24a	Utrecht	Vogels
Stichting "Mens, Dier en Natuur"	Voskuilerdijk 12	Woudenberg	Vogels
Noord-Holland			
De Toevlucht	Bijlmerweide 1	Amsterdam	Vogels, marterachtigen, vossen en 'overige zoogdieren'*
Ecomare	Ruijslaan 92	De Koog (Texel)	Vogels & zeehonden
Egelopvang Dikke Prik	Westfriesedijk 35, bungalow 58	Warmenhuizen	Egels
Stichting Vleermuisopvang Noord-Holland	Middenweg 258	Heerhugowaard	Vleermuizen
Stichting Vogelrampenfonds	Kweektuinstraat 1	Haarlem	Vogels
Vogelopvang De Strandloper	Vreekesweid 34	Broek op Langedijk	Vogels
Stichting Egelbescherming Nederland	Amsterdamsestraatweg 29E-1 hoog	Naarden	Egels
Stichting Eekhoornopvang Nederland	Amsterdamsestraatweg 29E-1 hoog	Naarden	Eekhoorns
Stichting tot Instandhouding van Vogel- en Dierenopvang in Westfriesland	Broerdijk 32A	Midwoud	Vogels, marterachtigen, vleermuizen, hazen, konijnen en egels
Vogelopvangcentrum Zaanstad	Busch 2	Krommenie	Vogels en egels
Vogelasiel De Paddestoel	Jan Verfailleweg t.o. nr. 15	Den Helder	Vogels en 'overige zoogdieren'*
Stichting Egelopvang Haarlem eo	Van Oosten de Bruijnstraat 64	Haarlem	Egels
Zuid-Holland			
Stichting Vogelklas Karel Schot	Afrikaanderplein 37	Rotterdam	Vogels, marterachtigen en 'overige zoogdieren'*
Dierenambulance Gouda & Omstreken	Ambachtsstraat 11	Gouda	Vogels, egels en vleermuizen
Egelopvang Den Haag	Vivienstraat 16	Den Haag	Egels
Stichting Egelzorg Sliedrecht	Baanhoek 457	Sliedrecht	Egels
Vogel- en egelopvang Delft e.o.	Linnaeuspad 5	Delft	Vogels, herpetofauna en 'overige zoogdieren'*
Stichting ter Ondersteuning van de Dierenambulance - Vogelasiel Regio Leiden	Haarlemmerstraatweg 12	Oegstgeest	Vogels, vleermuizen, hazen en egels
Stichting Egelopvang Zoetermeer en omstreken	Spectrumsingel 50	Zoetermeer	Egels
Stichting Vogelasiel De Houtsnip	Tasmanweg 145	Hoek van Holland	Vogels
Stichtin Egelopvang Boskoop en Omstreken	Beemd 29	Boskoop	Egels
Vogelasiel "De Wulp"	Heliotrooplaan 15	Den Haag	Vogels en 'overige zoogdieren'*
Zeeland			
"De Mikke" (Vogel- en zoogdieropvang Zeeland)	Koudekerkseweg 131	Middelburg	Alle diersoorten, m.u.v. zeezoogdieren, reeen, wilde zwijnen en vossen
Noord-Brabant			
Vogelrevalidatiecentrum Zundert	Luitertweg 36A	Zundert	Vogels en 'overige zoogdieren'*
Stichting Vogelasiel Someren e.o.	Philipsbosweg 7	Lierop	Vogels
Stichting Egelopvang Roosendaal	Lavadijk 297	Roosendaal	Egels
Stichting Vleermuisopvang Oss	Vilderdijk 50	Oss	Vleermuizen
Limburg			
Stichting Egelopvang Peel & Maasstreek	Kockerseweg 81	Venlo	Eekhoorns, egels, hazen en konijnen
Stichting Reeënopvangcentrum De Leigraaf	Burg. Geradtsstraat 95	Posterholt	Reeën
Vogelasiel Bergen	Siebengewaldseweg 108	Bergen	Vogels

* Met 'overige zoogdieren' worden alle zoogdieren bedoeld die niet behoren tot de zeezoogdieren, hoefdieren, marterachtigen of vossen.
Laatst bijgewerkt: 31 maart 2014

Verklarende woordenlijst

Wolven in Nederland Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal natuurorganisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden. Wolven in Nederland bestaat sinds 2008. Het samenwerkingsverband bestaat uit de volgende organisaties: ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Zoogdiervereniging, Koninlijke Jagersvereniging, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN), Natuurmonumenten, Rewilding Foundation en Studio Wolverine.

NDFF De Nationale Databank Flora en Fauna is een natuurdatabank die gegevens van planten en dieren in Nederland beheert. Momenteel bevat deze databank meer dan 90 miljoen waarnemingen. Het Natuurloket verzorgt het beheer en de exploitatie van de Nationale Databank Flora en Fauna in opdracht van BIJ12. Aan de Nationale Databank Flora en Fauna werken veel verschillende organisaties mee.

DWHC Het Dutch Wildlife Health Centre is het nationaal wildziekten centrum dat ziekten onder in het wild levende dieren in Nederland signaleert en onderzoekt, de opgedane kennis verspreidt en adviseert over eventuele risico's voor mens en dier. Het DWHC wordt op dit moment gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken (EZ), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht.

Alterra Alterra is een kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Alterra maakt deel uit van Wageningen University & Research Centre en levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan.

SCALP- Criteria Standaardaanduiding van de waarschijnlijkheid dat een waarneming betrekking heeft op een bepaalde diersoort (in dit geval de wolf). De aanduiding is ontwikkeld in het kader van het project "Status and Conservation of the Alpine Lynx Population". De volgende codes en omschrijvingen worden gebruikt:

C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie).
C2: bevestigde waarneming (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen).
C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk).
F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf-gerelateerde waarneming.

WiN Wolven in Nederland is een samenwerking van Natuurmonumenten, ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Koninklijke Jagersvereniging, IVN, IFAW, Studio Wolverine, Rewilding Foundation en de Zoogdiervereniging. Wolven in Nederland zet zich in om draagvlak voor de wolf te creëren.

Wolvenmeldpunt Plaats waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Wolven in Nederland zal verzocht worden om dit Wolvenmeldpunt in te richten en beheren.

Operationeel Draaiboek Wolf

Fase 1

Operationeel Draaiboek Wolf - Fase 1

In opdracht van

Interprovinciaal overleg (IPO) - Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BACVP)

Versie

15 januari 2015

Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van het IPO en BIJ12 unit Faunafonds voor de meest actuele informatie.

1. Inhoud

Inleiding 5

Voorgeschiedenis 5

Wettelijk kader 5

De wolf in Europa 6

Werkwijze 7

Bevoegdheden en mandatering 8

1. Aanwezigheid 9

Waarnemingen / Meldingen 9

Validatie 10

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data 11

Rapportage 11

2. Risico's voor mensen en huisdieren 12

Voorkomen 12

Probleemwolf 12

3. Schade 15

Voorkomen 15

Bestrijden van schade 15

Tegemoetkomingen 15

4. Samenwerking 17

In Nederland 17

Binnen Europa 17

5. Communicatie 18

6. Vergunningen en ontheffingen 29

Flora- en faunawet 29

Wet dieren 30

Wet op de dierproeven 30

7. Financiën 31

8. Vervolg 32

9. Stroomschema 33
10. Literatuur 34
Bijlagen 35
Protocol vondst dode wolf 35
Protocol zichtwaarnemingen 38
Protocol keutelvondst 39
Protocol huilen 40
Protocol actief speuren 41
Protocol cameraval 42
Protocol wolfsspoor 43
Protocol wolfsprooi 44
Protocol gevangen wolf/aangereden wolf 46
Protocol veldbemonstering bijtwonden, t.b.v. DNA analyse 48
Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet 50
Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA analyse 51
DNA-monsterkit prooiresten wolf 52
Taxatierapport prooidier Wolf – Bij12/Unit Faunafonds 54
Taxatierapport prooidier wolf - toelichting 57
Preventieve maatregelen 59
Verklarende woordenlijst 60

Inleiding

Voorgeschiedenis

Sinds 1990 komen er weer wolven in ons buurland Duitsland voor. Nadat daar in 2002 de eerste voortplanting werd geconstateerd heeft er een snelle uitbreiding van het leefgebied van de wolf plaatsgevonden. Het werd daardoor steeds waarschijnlijker dat er ook wolven in Nederland gesignaleerd zouden worden. Inmiddels is dat gebeurd: in 2015 verbleef een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen.

Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hebben rijk, provincies en Faunafonds in 2011 opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te beschrijven. De Regiegroep Wolf, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en Faunafonds, heeft de uitvoering begeleid. Het rapport van Alterra verscheen in 2012 (Groot Bruinderink *et al*., 2012).

Sindsdien hebben er verschillende bijeenkomsten plaatsgevonden waarbij maatschappelijke organisaties betrokken werden (Groot Bruinderink *et al*., 2013a, Linnartz & Teunissen, 2013). Bovendien heeft Alterra samen met het platform Wolven in Nederland (WiN; Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal organisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden) en de universiteiten van Tilburg en Maastricht in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink *et al*., 2013b). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) van het Interprovinciaal overleg (IPO) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit operationeel draaiboek is primair bedoeld voor gebruik in relatie tot de provinciale verantwoordelijkheden met betrekking tot natuurbescherming, natuurbeheer, schadebestrijding en schade-afhandeling.

In het 'Voorstel voor een wolvenplan' wordt aangegeven dat maatschappelijke organisaties een 'wolvenbureau' ingesteld willen hebben waarin verschillende taken ten aanzien van wolven worden belegd. Het IPO-BACVP heeft echter aangegeven dat er in dit stadium van de vestiging van de wolf geen wolvenbureau wordt ingesteld, maar dat de opstellers van het operationeel draaiboek onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren en maatschappelijke initiatieven.

Het IPO-BAC VP heeft tevens besloten het initiatief om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan, te beleggen bij communicatiedeskundigen van provincies.

Wettelijk kader

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). De aanwijzing heeft tot gevolg dat het doden, vangen of opzettelijk verontrusten van in het wild levende wolven op grond van artikelen 9 en 10 van de Flora- en faunawet verboden is en dat het Faunafonds bevoegd is om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade, veroorzaakt door wolven. Voor bestaande houders van in

gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten, onder zich te hebben.

Op grond van artikel 9 van de Flora- en faunawet is het verboden om een dier, behorende tot een aangewezen beschermde inheemse diersoort te doden, te verwonden of te vangen. De opzettelijke overtreding van dit verbod is een economisch delict dat op grond van artikel 2, eerste lid, van de Wet op de economische delicten wordt aangemerkt als een misdrijf.

De wolf in Europa

Wolven komen in Europa op diverse plaatsen voor: van Scandinavië tot in Spanje en Italië en vooral in Oost-Europa. In Duitsland vond de eerste voortplanting sinds lange tijd plaats in 2000 in de deelstaat Sachsen. Sindsdien is het aantal wolvenroedels in Duitsland sterk toegenomen en zijn er ruim 40 territoria bekend. In een deel van de territoria vindt ook voortplanting plaats. In de Graafschap Bentheim, nabij de Nederlandse grens, verblijft sinds 2014 een vrouwelijke wolf. De kans dat deze wolvin in Nederland kan worden aangetroffen is reëel, maar ook nakomelingen van wolven uit roedels in Nedersaksen, of zelfs verder, zouden Nederland kunnen aandoen. Uit DNA-analyse is gebleken dat de wolf die in maart 2015 gedurende enkele dagen door Noordoost-Nederland liep, afkomstig was uit een roedel uit het Duitse Munster. Ook in Frankrijk neemt het aantal wolven toe. In 2013 werd voor het eerst voortplanting geconstateerd in de Vogezen. In België werd in 2011 een wolf in de Ardennen waargenomen. Gezien de afstanden die zwervende wolven kunnen afleggen moeten we er rekening mee houden dat er ook in een groot deel van ons land zwervende wolven kunnen voorkomen. Door de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen Ecologische Hoofdstructuur, EHS) ontstaan verbindingen binnen Nederland maar ook aansluitingen op het Europese netwerk waardoor ook voor wolven verbindingen ontstaan met buitenlandse brongebieden. In principe komen er geen extra verbindingen voor wolven.

Het “voorstel voor een wolvenplan” onderscheidt vijf verschillende fases in de vestiging van de wolf:

fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;

fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;

fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;

fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;

fase 5: we bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Dit operationeel draaiboek heeft betrekking op de eerste fase, die van de situatie waarbij een zwervende wolf Nederland aan doet. Als een zwervende wolf enige tijd in dezelfde omgeving verblijft, kan dat duiden op territoriumvorming waardoor de scheiding tussen fase 1 en 2 niet altijd helder is. De tweede fase gaat in als uit betrouwbare meldingen blijkt dat een wolf een half jaar in een bepaald gebied verblijft. Dit draaiboek voorziet daarom ook in deze overgangsfase. Omdat het niet bekend is of volgende fases snel zullen volgen wordt echter geadviseerd om ook voor de fases 2 tot en met 4, als er vestiging van wolven heeft plaatsgevonden, al voorbereidingen te treffen.

De fase waarin een territoriale wolf zich in een gebied voordoet wordt beschouwd als het moment dat er sprake is van wolvenleefgebied.

Werkwijze

In april 2014 is de regiegroep wolf gestart met het project dat moest resulteren in een Operationeel draaiboek voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Het 'Voorstel voor een wolvenplan' is hierbij uitgangspunt geweest.

De volgende personen hebben meegeschreven aan het Operationeel draaiboek Wolf fase 1 [redacted] (Provincie Utrecht), [redacted] (Provincie Utrecht), [redacted] (BIJ12/Unit Faunafonds), [redacted] (Ministerie van Economische Zaken), [redacted] (Provincie Drenthe), [redacted] (Ministerie van Economische Zaken), [redacted] (BIJ12), [redacted] (Provincie Drenthe), [redacted] (Provincie Groningen), [redacted] (Provincie Limburg).

Er zijn overleggen gepland waarbij de aanbevelingen uit het' Voorstel voor een wolvenplan' uitvoerig zijn bediscussieerd en waarbij, indien noodzakelijk, ook externe deskundigen betrokken zijn. Er hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden met delegaties van WiN en onderzoeksbureau Alterra. Deze beide hebben voorstellen gemaakt over hun mogelijke bijdragen aan de uitvoering van het operationeel draaiboek. Deze voorstellen zijn door de regiegroep beoordeeld en, wanneer dit doelmatig was, opgenomen in het voorliggende operationeel draaiboek.

Tijdens het verblijf van een zwervende wolf in de provincies Drenthe en Groningen in het vroege voorjaar van 2015 is veel ervaring opgedaan over handelswijzen. Deze ervaringen zijn in het voorliggende draaiboek verwerkt.

Het hoofdstuk over communicatie is als opgesteld door communicatiemedewerkers van de provincies Utrecht en Drenthe en BIJ12.

In hoofdstuk 9 wordt schematisch aangegeven welke handelingen er in verschillende situaties noodzakelijk zijn en wie daarbij betrokken zijn.

Ten slotte bestaat een deel van de bijlagen uit protocollen die door Alterra zijn opgesteld in het kader van het 'Voorstel van een wolvenplan'. Alterra heeft deze protocollen, die voor een deel ook uitgetest zijn in rollenspelen tijdens een bijeenkomst met maatschappelijke partijen, beschikbaar gesteld voor dit operationeel draaiboek. Ze zijn vrijwel ongewijzigd opgenomen in bijlagen 1 tot en met 17. Het taxatierapport prooidier wolf van BIJ12/UnitFaunafonds, waarin een aantal protocollen zijn verwerkt, is opgenomen als bijlage 14.

Op basis van praktijkervaringen met zwervende wolven kan aanpassing van dit operationeel draaiboek noodzakelijk blijken te zijn. Het draaiboek dient daarom ook gezien te worden als een groeidocument, waarin naast tekstuitbreiding voor de volgende fasen van vestiging, ook aanvullingen en correcties zullen worden aangebracht. Er is in dit draaiboek uitgegaan van de vigerende Flora- en faunawet. Met de inwerkingtreding van de Wet Natuurbescherming in 2016, zullen er meer taken en bevoegdheden bij de provincies belegd worden. Dit zal ongetwijfeld ook aanpassingen in een volgende versie vergen.

Bevoegdheden en mandatering

Provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van wolven, tenzij expliciet is aangeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of naar een ander overgaat. De Unit Faunafonds van de uitvoeringsorganisatie BIJ12 draagt zorg voor de behandeling van schades en voor voorlichting met betrekking tot schadepreventie.

1. Aanwezigheid

Waarnemingen / Meldingen

Het is van belang om bij het vermoeden van de aanwezigheid van een of meerdere wolven, snel zekerheid hieromtrent te verkrijgen en de gegevens hierover vast te leggen en te kunnen rapporteren. Daartoe zijn de nodige acties noodzakelijk, die in dit hoofdstuk worden weergegeven. De meeste van deze activiteiten behoren tot de reguliere taken van de genoemde organisaties en behoeven derhalve geen additionele financiering.

Het is zinvol om een vaste plaats te hebben waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Daarom wordt er een wolvenmeldpunt, ingericht. WiN wordt verzocht hier invulling aan te geven. BIJ12/Unit Faunafonds is opdrachtgever en zal door middel van een overeenkomst duidelijkheid scheppen over de taken en bemensing van dit wolvenmeldpunt. Voor de definitieve beoordeling van schade aan landbouwhuisdieren in relatie tot een eventuele tegemoetkoming blijft BIJ12/Unit Faunafonds verantwoordelijk. Het wolvenmeldpunt verwijst, indien het aannemelijk is dat schade aan landbouwhuisdieren door de wolf is veroorzaakt, hiervoor naar BIJ12/Unit Faunafonds.

De deskundigheid bij het wolvenmeldpunt dient vergelijkbaar te zijn met de deskundigheid die verkregen wordt door het volgen van de instructiebijeenkomst DNA-monstername van Alterra en de cursus “Documentatie van wolvenmeldingen” welke door LUPUS (Instituut voor Wolvenmonitoring en -onderzoek in Duitsland) aangeboden wordt.

WiN verzamelt en beoordeelt meldingen van mogelijke wolven. Alle meldingen worden ingevoerd in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF). Meldingen worden gevalideerd door de Zoogdiervereniging en zijn op detailniveau beschikbaar voor medewerkers van de provincies en BIJ12. Dit wordt vastgelegd in de overeenkomst tussen WiN en BIJ12/Unit Faunafonds

Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die telefonisch en, per mail of via sociale media of waarnemingssites al of niet met foto's of video's, gemeld worden. Bij een serieuze verdenking van de aanwezigheid van een wolf kan ook overgegaan worden tot veld- en moleculair onderzoek om de determinatie te bevestigen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij de vondst van een prooi behorend tot een wilde diersoort. Er dient dan zo snel mogelijk, bij prooidieren binnen 24 uur, DNA-materiaal veiliggesteld te worden. Ook bij de vondst van uitwerpselen waarvan het waarschijnlijk is dat die afkomstig zijn van een wolf kan genetisch onderzoek uitsluitsel bieden. Nadat door een deskundige monsters zijn genomen, kunnen prooiresten van wilde dieren achtergelaten worden in het veld. Alterra wordt gevraagd om in het veld sectie op het prooidier te verrichten. De provincie beslist, na overleg met WiN, of er opdracht wordt verstrekt voor DNA-onderzoek of sectie. WiN beoordeelt in overleg met de betrokken provincie of een cameraval ingezet wordt. Medewerkers van WiN of door hen geïnstrueerde deskundigen plaatsen deze cameravallen en dragen zorg voor de analyse van de beelden.

Na het vinden van een wilde prooi wordt door een deskundige de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol (zie bijlagen 5 en 8). Er worden, ook door de deskundige, foto’s gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi,

doodsoorzaak, sectie in het veld (vraatbeeld en onderhuidse sporen) worden door de deskundige geregistreerd volgens het protocol.

Voor het veiligstellen en de analyse van DNA-materiaal wordt een overeenkomstgesloten door BIJ12 met WiN en Alterra.

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of nader onderzoek wordt ingesteld. Een gevonden kadaver wordt altijd veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar het DWHC vervoerd. Alterra heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol (bijlage 1). Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). Dierenambulances en kantonniers worden vooraf door de provincie geïnformeerd door middel van een brochure over de handelswijze bij de vondst van een wolf.

De dode wolf (of rest) wordt vervoerd naar DWHC in Utrecht. In beginsel vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst aan Alterra, CVI, RIVM en Naturalis zodat bij voorkeur dezelfde dag nog een gezamenlijke sectie te Utrecht kan worden verricht. DWHC heeft hierbij de leiding. Naturalis opent het dier zodat huid en skelet zoveel mogelijk intact blijven voor het prepareren/conserveren. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol (bijlage 1). De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd.

Indien een wolf gevangen wordt of anderszins in handen komt, kan het aanbrengen van een zender veel informatie verschaffen over het ruimtelijk gebruik door de wolf. In eerste instantie dragen de provincies de kosten voor het beschikbaar hebben van een zender. Voor de noodzakelijke vergunningen en ontheffingen zie hoofdstuk 6.

Bij persuitingen zoveel mogelijk aansluiten bij standaard omschrijvingen van de waarschijnlijkheid dat de waarneming werkelijk een wolf betreft (SCALP-criteria; zie verder verklarende woordenlijst). Het is de wens van veel terreinbeheerdersom betrokken te worden bij persuitingen. Daarom voorafgaand aan persuitingen contact leggen met de grondeigenaar / terreinbeheerder.

Validatie

Validatie van waarnemingen of meldingen kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Voordat een melding in de NDFF wordt opgeslagen vindt validatie door deskundigen van de Zoogdiervereniging plaats. Weefsel- of celmateriaal wordt door Alterra gevalideerd. Altijd dient de basis voor de validatie vastgelegd te worden. Over de berichtgeving rond de gevalideerde waarneming worden, indien relevant, afspraken gemaakt met de verschillende betrokkenen, bijvoorbeeld met de terreinbeheerder van de grond waar de waarneming is gedaan.

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal en data

In de protocollen worden de instellingen genoemd die betrokken zijn bij de afhandeling bij de vondst van een wolf of wolvenprooi. De protocollen zijn in overleg met deze instellingen opgesteld. Voor een deel horen de handelingen bij de normale activiteiten. Waar het extra handelingen zijn worden er vooraf afspraken gemaakt over de vergoeding van kosten.

Bij afnemen van materiaal bij kadavers dienen altijd de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden om de onderzoeker zo goed mogelijk te beschermen tegen mogelijke infecties. De protocollen, al dan niet in combinatie met standaard werkwijzen in laboratoria, voorzien hier in.

Voor de noodzakelijke documenten als vergunningen, ontheffingen en certificaten wordt verwezen naar hoofdstuk 6.

Wolven en wolvenmateriaal dient voor toekomstig onderzoek zo veel mogelijk bewaard te worden. Deels betreft dat al dan niet geprepareerd materiaal en deels betreft dat analysegegevens. In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken werkt Alterra aan het optimaliseren van de uitwisseling van materiaal en data voor moleculair onderzoek tussen onderzoeksinstellingen in Europa. Hierbij hoort ook het bevorderen dat referentiesystemen op Europees niveau zijn afgestemd en de informatie op een efficiënte manier kan worden gedeeld.

Naturalis slaat skelet en huiden op (al of niet geprepareerd als tentoonstellingsdier). Opgewerkt DNA-materiaal en weefsels worden bij zowel Alterra als bij Naturalis beheerd.

Rapportage

Voor de eerste fase is rapportage aan het ministerie van Economische Zaken in verband met de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie nog niet gecompliceerd. Volstaan kan worden met een melding. Wel kan rapportage van belang zijn als communicatiemiddel (zie hoofdstuk 5).

In het onderhandelingsakkoord decentralisatie natuur staat ten aanzien van soorten en habitats dat de provincies de data verzamelen en dat het Rijk deze aanbiedt aan de Europese Commissie. De dataverzameling gaat volgens een door Rijk en provincies uit te werken eenvoudige monitoringssystematiek, die niet verder gaat dan de Europese rapportageverplichting. Voor de wolf volstaat, in de fase van zwervende wolven, de registratie van alle gevalideerde waarnemingen in de NDFF en het daarvan beschikbaar stellen aan het Rijk.

2. Risico's voor mensen en huisdieren

Voorkomen

Het ligt niet voor de hand om in de fase van zwervende wolven regio's aan te wijzen waar op voorhand de risico's voor mensen te groot zijn. In bijvoorbeeld Duitsland, Italië, Frankrijk en Spanje waar al jarenlang wolven voorkomen, is het niet noodzakelijk geweest om gebieden te vrijwaren van wolven.

Gewenning aan mensen (habituatie) van wolven, waarbij natuurlijke schuwheid verdwijnt, dient voorkomen te worden. Omdat het lokken van wolven ten behoeve van fotografie of beleving onwenselijk is, dient hier in de communicatie aandacht aan geschonken te worden. Een algemeen verbod op het uitleggen van lokvoer lijkt op dit moment niet noodzakelijk.

Maatregelen

Bevoegd gezag om maatregelen toe te staan of te laten nemen zijn de colleges van gedeputeerde staten van de provincies. Zij kunnen op grond van de Flora- en faunawet (of de Wet natuurbescherming, na de inwerkingtreding van deze wet) beslissen om het vangen of doden toe te staan wanneer bijvoorbeeld de openbare veiligheid in het geding is. Voor er dergelijke maatregelen genomen kunnen worden dienen andere bevredigend oplossingen te worden afgewogen. Indien die niet voorhanden zijn, dan is ingrijpen mogelijk. Dat kan bijvoorbeeld door een wolf te vangen. Het is daarbij een optie om het dier te voorzien van een zender waardoor bij noodzaak de wolf snel opgespoord kan worden. Voor het vangen en zenderen wordt de wolf in principe verdoofd. Dit dient altijd onder verantwoordelijkheid van een dierenarts te gebeuren.-

De enige uitzondering is een situatie waarbij zich een acuut veiligheidsprobleem voordoet, waarbij de situatie zodanig acuut is dat het niet mogelijk is dat gedeputeerde staten een afweging maken. In zo'n geval kan de politie op basis van een besluit van de burgemeester (gemeentewet art 175 en 176) optreden. Doden kan met een dodelijke injectie of met het geweer plaatsvinden.

Voor gevangen wolven die niet direct teruggezet kunnen worden dient een opvanggelegenheid beschikbaar te zijn. Hoewel opvangen voor een volwassen wolf moeilijker kan zijn wordt in eerste instantie toch gekozen voor opvang. Voor er tot vangen wordt overgegaan dient een opvangmogelijkheid geregeld te zijn om bij noodzaak de wolf direct daarheen te kunnen brengen. Omdat er zich onder de door RVO geschikt bevonden opvanglocaties voor wilde dieren, geen voor wolven geschikte opvanglocaties bevinden, dient hierin op korte termijn te worden voorzien.

Er kan zich en situatie voordoen waarbij ingrijpen bij een gewonde wolf noodzakelijk is; bijvoorbeeld bij een aanrijding. In een dergelijk geval zal een dierenarts de afweging moeten maken of behandeling mogelijk is of niet. Na herstel dient de wolf weer zo spoedig mogelijk teruggeplaatst te worden in een geschikt natuurgebied.

Probleemwolf

Een probleemwolf is een wolf die zich opvallend gedraagt tegenover de mens (afleggen schuwheid, agressie). Tabel 1 geeft richting bij het beoordelen of een wolf als probleemwolf beschouwd moet worden. Op basis van ervaringen kan het noodzakelijk zijn om deze tabel aan te passen. In Nederland

en Duitsland heeft in het voorjaar van 2015 een wolf rondgezworven die weliswaar afwijkend gedrag vertoonde maar niet als een probleemwolf geclassificeerd werd. Er dient dus weloverwogen besloten te worden in hoeverre een wolf als een probleemwolf beschouwd wordt, zeker als daaraan onomkeerbare maatregelen verbonden zijn. Uit Duitsland zijn geen gevallen bekend van probleemwolven. Indien een probleemwolf een acuut gevaar voor mensen vormt en ingrijpen noodzakelijk is kan een burgemeester besluiten het dier te laten doden. Vanwege de grote mobiliteit van wolven ligt het voor de hand om bij een probleemwolf direct op te schalen naar het niveau van de Veiligheidsregio en de beslissingsbevoegdheid daar neer te leggen. In beginsel besluit de provincie of vangen of doden aan de orde is. Enkel bij acuut gevaar voor personen kan de gemeente beslissen.

Tabel 1. Omgang met probleemwolven: gedrag van wolven, oorzaak, inschatting situatie en maatregel. Gewijzigd overgenomen uit Voorstel voor een wolvenplan. Groen is geen probleemwolf, oranje is een potentiele probleemwolf, rood is een probleemwolf.

thema	Gedrag	Oorzaak	Inschatting	maatregel	Juridische basis FF-wet	opmerkingen
Wolf en bebouwing	Wolf bezoekt 's nachts bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf bezoekt overdag bebouwd gebied	Normaal gedrag, wolf mijdt mensen maar niet bebouwing	Ongevaarlijk	Geen/ eventuele beschikbare voedselbronnen verwijderen	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek
	Wolf verblijft langdurig (minimaal twee weken) of nabij bebouwd gebied	Divers: Paartijd, zoekt partner of ziet honden als concurrent Voedselbronnen Sociale verhouding met hond	Monitoren, mogelijk conditionerings en habituatieprobleem, hybridisatie, letsel hond	Oorzaak opsporen en wegnemen, wolf verjagen en eventueel zenderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek Criteria zenderen: zie elders
Wolf en mensen	Wolf vlucht niet meteen maar observeert mensen	(Jonge) wolf heeft nog geen slechte ervaring meegemaakt	Ongevaarlijk/ oppassen voor lokken en voeren	Geen/ oppassen voor habituatie	n.v.t.	Maatregel: voorlichting publiek

	Wolf benadert actief meermaals mensen	Mogelijk sterke voerconditionering en habituatie	Kritisch, kans op habituatie, agressief gedrag en letsel mens		Wolf verjagen en eventueel zenderen, publiek waarschuwen niet te voeren, indien geen resultaat verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid;	Maatregel: voorlichting publiek, gebieden (tijdelijk) sluiten voor publiek? Criteria zenderen: zie elders
	Wolf reageert agressief op mensen zonder aanleiding	Extreme habituatie, hondsdolheid	Gevaarlijk		Wolf verwijderen	Art 67.1.a. Aanwijzing in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid door provincie in nauw overleg met veiligheidsregio	Wie besluit? In acuut geval burgemeester/politie?

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is het zenderen van een wolf uiteraard interessant maar vanuit het perspectief omgaan met een 'probleemwolf' is het niet steeds nodig om een wolf te vangen en te zenderen. Zenderen dient hier geen ander doel dan het dier te kunnen identificeren en/of snel te kunnen opsporen. Het heeft in deze context nadrukkelijk geen wetenschappelijke onderzoeksdoelen. Het vangen en zenderen van een probleemwolf is aan de orde als er:

a) twijfel bestaat of het probleem wordt veroorzaakt door hetzelfde individu of dat er meerdere wolven bij (kunnen) zijn betrokken. In een dergelijk geval is het relevant om een eventuele definitieve maatregel (doden) op het juiste dier toe te passen. Het volgen van een gezenderd dier kan hiertoe bewijs leveren of juist vrijpleiten.
b) een probleemwolf wordt gevangen en wordt uitgeplaatst naar een ander leefgebied. Theoretisch voorbeeld: een dier dat ivm problemen met vee in het Zuid-Hollandse veenweidegebied daar wordt weggevangen en op de Veluwe wordt losgelaten. Het is van belang om dan te kunnen volgen of het dier zich daar (weer) richt op natuurlijke prooien of dat er sprake is van een echte vee-specialist, en ook om te kunnen volgen of het dier niet meteen terugloopt naar het gebied waaruit deze was verwijderd.

Juridische basis voor ingrijpen:
GS kunnen op basis van art 67 (aanwijzing) en 68 (ontheffing) wat doen bij beschermde dieren. Een ontheffing is gebruikelijk bij planmatig beheer, gewoonlijk op basis van een faunabeheerplan. Dat is bij een probleemwolf niet aan de orde, het gaat om meer dringende zaken. Art 67 biedt de mogelijkheid om in een aantal gevallen actief te kunnen ingrijpen (verjagen, schieten). Dat is bij een probleemwolf meer gepast. Wolf-hond conflicten zijn lastig. De FF-wet heeft het over vee, niet over huisdieren. Volksgezondheid en openbare veiligheid draait om de veiligheid van mensen. Een wolf die een hond aanvalt is niet automatisch een risico voor de mensen.

3. Schade

Voorkomen

Grondgebruikers zijn verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen bij dreiging van belangrijke schade door beschermde diersoorten. Omdat er in Nederland nog weinig ervaring bestaat met dergelijke maatregelen ter voorkoming van wolvenschade is het zinvol om extra informatie over preventie door BIJ12/Unit Faunafonds beschikbaar te stellen. Het is aannemelijk dat grondgebruikers schade willen voorkomen of beperken.

Over het aantal schapen dat jaarlijks gedood wordt door honden, is voor de provincie Limburg informatie beschikbaar over de periode 2002 – 2012 (Hove & Penning, 2012). In die periode viel ongeveer 0,5% van de schapen van de geënquêteerde schapenhouders jaarlijks ten prooi aan een hond. Hoewel een dergelijk onderzoek niet in alle provincies hoeft te worden uitgevoerd is het wel zinvol om ook een indicatie te hebben over deze vorm van uitval in provincies die minder rijk zijn aan prooidieren. Een vergelijkbaar onderzoek in een van de noordelijke provincies en in de Randstad wordt daarom aanbevolen.

Bestrijden van schade

Schade aan landbouwhuisdieren of hobbymatig gehouden dieren door een rondzwervende wolf valt moeilijk te voorkomen. Het is voor een ieder immers onvoorspelbaar of en waar een wolf zal opduiken. Houders van kwetsbare dieren (schapen, geiten) kunnen slechts met preventieve middelen (elektrisch gaas, bewakingshonden, fladderlint) het risico op schade verkleinen. Het bestrijden van schade door bijvoorbeeld een wolf te doden is in principe niet mogelijk. Wolven zijn in Nederland een ernstig bedreigde en streng beschermde diersoort.

Tegemoetkomingen

Het BIJ12/Unit Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren. Schade aan niet-bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren is een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.

In geval van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren (dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) die ten prooi gevallen zijn aan een wolf moet, wanneer een tegemoetkoming in de schade gewenst is, altijd een aanvraag tot tegemoetkoming BIJ12/Unit Faunafonds ingediend te worden via www.faunaschade.nl.

In het geval van aangetoonde schade door een wolf wordt er in de eerste fase een uitzondering gemaakt: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet-bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten. Ook hiervoor dient een aanvraag tot tegemoetkoming ingediend worden via www.faunaschade.nl.

Om DNA veilig te stellen dient de prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van BIJ12/Unit Faunafonds bezocht te worden om DNA-monsters te nemen. In principe worden prooidieren veilig gesteld voor analyse. Daarnaast wordt de omgeving afgespeurd volgens

Taxatierapport prooidier wolf (zie bijlage 14) en worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooien detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (meetlat o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd, geslacht, conditie van de prooi en vraatbeeld worden genoteerd. Nadat de monsters zijn genomen, wordt het kadaver voor sectie naar Alterra vervoerd. De veehouder dient daarvoor een afstandsverklaring te tekenen. Alterra heeft de benodigde ontheffingen om dode landbouwhuisdieren te mogen vervoeren en machtigt de deskundige om het kadaver naar hen te vervoeren. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en kosteneffectief rendabel is; een dierenarts wordt hierbij in opdracht van de veehouder betrokken.

BIJ12/Unit Faunafonds taxeert de schade. Aanvragen tot tegemoetkoming worden in de eerste fase volgens de beleidsregels van het Faunafonds beoordeeld, waarbij er geen eigen risico wordt berekend. Het behandelbedrag wordt terugbetaald indien de deskundige van het wolvenmeldpunt, voorafgaand aan een aanvraag tot tegemoetkoming, het op voorhand niet uitsluit dat de schade veroorzaakt was door een wolf, ook als later een andere doodsoorzaak wordt vastgesteld. In de eerste fase worden preventieve maatregelen niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van het Faunafonds. Een tegemoetkoming wordt verleend indien het dier met zekerheid (blijkend uit foto's of genetisch materiaal) of zeer waarschijnlijk (blijkend uit sporen in het veld wanneer een genetische test geen uitsluitsel biedt) door een wolf is gedood. Als veldsporen/sectie/genetisch onderzoek geen van alle met zekerheid of hoge waarschijnlijkheid op een wolf wijzen dan wordt aangenomen dat een wolf niet de oorzaak is en wordt een tegemoetkoming afgewezen[1].

Indien een gehouden prooidier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij BIJ12/Unit Faunafonds een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt maximaal de verkoopwaarde van het dier. Wanneer het dier na dierenartsbehandeling en aantoonbaar door toedoen van de wolf overlijdt, dan bedraagt de hoogte van de tegemoetkoming maximaal twee keer de verkoopwaarde: tegemoetkoming in de dierenartskosten plus de verkoopwaarde van het dier.

[1] Eventuele afwijzing van een tegemoetkoming staat dus los van restitutie van het behandelbedrag.

4. Samenwerking

In Nederland

Een wolvenbureau is op dit moment nog niet noodzakelijk. Het is echter van belang om kennis en ervaring die in Nederland aanwezig is, op een efficiënte manier te benutten. Het wolvenmeldpunt vervult samen met BIJ12/Unit Faunafonds een spilfunctie in de samenwerking binnen Nederland. Samenwerking tussen onderzoeksinstellingen binnen Nederland is geregeld door middel van de in de bijlagen opgenomen protocollen.

Binnen Europa

Bij overleggen over grensoverschrijdende wetgeving en verdragen is het Ministerie van Economische Zaken gesprekspartner voor andere Europese landen. In andere situaties zijn de provincies op ambtelijk niveau verantwoordelijk voor grensoverschrijdende samenwerking.. Contacten van de Regiegroep Wolf met het Wolfsbüro in Duitsland zijn inmiddels gelegd en worden voortgezet. Het is zinvol om in contacten met groepen in landen waar wolven al langer verblijven kennis te vergaren over ervaringen met monitoring. Afstemming over de wijze van monitoring is wenselijk.

Het Ministerie van Economische Zaken is aangesloten bij het ‘Large Carnivore Initiative Europe’ en de ‘Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores’ onder het Verdrag van Bern, die zich onder andere bezig houdt met wolven op Europese schaal. Provincies verzoeken het Rijk om deelname aan deze overleggen voort te zetten en de provincies actief te informeren over de uitkomsten daarvan.

5. Communicatie

Achtergrond

Met de decentralisatie van een aantal rijkstaken zijn de provincies verantwoordelijk geworden voor de wolf. Om voorbereid te zijn op de (terug)komst van de wolf in Nederland is er onder meer een Regiegroep Wolf opgericht, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en het Faunafonds van BIJ12. Onderzoeksbureau Alterra, platform Wolven in Nederland en de universiteiten van Tilburg en Maastricht hebben daarnaast in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink et al., 2013). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit communicatieplan maakt onderdeel uit van dit draaiboek.

Het Rijk

Het rijk is verantwoordelijk voor het wettelijke kader, borgen van het internationale beschermingsregime voor de wolf en rapportage aan de EU over de stand van zaken met betrekking tot het voorkomen van de wolf. Daar waar formele wettelijke borging nodig is, of daar waar formele internationale afspraken over de wolf vastgelegd moeten worden is het rijk verantwoordelijk.

Provincies

De provincies hebben een belangrijke taak om Nederlandse boeren en burgers, die het samenleven met de wolf al generaties lang verleerd zijn, te begeleiden in het proces van herkolonisatie. Dit draait om (bevorderen van) goede informatieverstrekking over de wolf, snelle afhandeling van meldingen en landbouwschade en, indien nodig, het nemen van acties die boeren en burgers het vertrouwen geven dat de veiligheid niet in het geding zal zijn. Daartoe dient ook een operationeel draaiboek waar dit communicatieplan bij hoort.

Provincies zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van faunabeleid in Nederland. Bij de beschermde inheemse diersoort Wolf komt dat neer op het nemen van maatregelen om deze diersoort in stand te houden. De unit Faunafonds van BIJ12 heeft als taak de provincies hierbij te helpen en ondersteunen. Zij is immers opgericht voor en door de provincies. Sinds januari 2014 is het Faunafonds ondergebracht bij BIJ12. De provincies hebben de regie over de communicatie.

Faunafonds

De afhandeling van schadegevallen veroorzaakt door de wolf gebeurt door het Faunafonds. Om schade veroorzaakt door de wolf te vergoeden moet helder zijn wat de oorzaak is. Het Faunafonds is een uitvoeringsorganisatie van de provincies en is als unit ondergebracht bij BIJ12. Het Faunafonds heeft per provincie budget om schade te vergoeden en voeren dit uit volgens beleidsregels waar de provincies instemming voor hebben gegeven. Het Faunafonds is in deze dus beleidsarm en voert slechts uit.

Naast het afhandelen van schadegevallen geeft het Faunafonds neutraal advies aan haar doelgroepen en heeft daarvoor de kennis in huis. Zij zet zich daarom in om voorlichting aan boeren en jagers te geven via de website, e-mails en/of direct contact met de consulent.

Wolven in Nederland

Wolven in Nederland is een op eigen initiatief gestart samenwerkingsverband van diverse organisaties met raakvlakken op het gebied van wolven. (zie verder websitehttp://www.wolveninnederland.nl/)

In het 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' (Groot Bruinderink et al., 2013) was voorgesteld om "Wolven in Nederland" min of meer te transformeren naar een wolvenbureau, zoals dat ook in een aantal Duitse deelstaten is ingesteld. De BACVP meent dat een wolvenbureau een stap te ver is, maar de provincies zien wel heil in een beperkte variant: een wolvenmeldpunt/wolvenloket.

Dit wolvenloket dient primair voor een snelle eerste screening van meldingen op waarschijnlijkheid. De taken en verantwoordelijkheden van dit wolvenmeldpunt worden via het Faunafonds/BIJ12 formeel in een overeenkomst vastgelegd. Communicatie naar derden loopt –tenzij anders is afgesproken- altijd via BIJ12 en provincies. Wolven in Nederland is als leverancier van informatie altijd volgend en nooit initiërend in de communicatie.

Alterra

Alterra beschikt over expertise om door middel van DNA-onderzoek vast te stellen of er in monsters (bijv. haren, keutels, prooiresten) sprake is van wolf-DNA. Daarnaast heeft Alterra expertise om door middel van sectie op prooidieren (wilde en landbouwdieren) te beoordelen of een wolf als mogelijke dader kan worden aangemerkt van de schade. Op verzoek van rijk en provincies bevordert Alterra internationale standaardisering van DNA-onderzoek. Dat maakt de uitwisseling van informatie en kennis tussen verschillende instituten en landen gemakkelijker.

Onderzoeksinstituut Alterra handelt in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, voor de provincies. Voor het vergoeden van de kosten (waarde) van een dood landbouwhuisdier door het Faunafonds aan gedupeerde eigenaren is het noodzakelijk om de dader/doodsoorzaak met een hoge mate van zekerheid te kunnen aantonen. Alterra is als leverancier van informatie altijd volgend en nooit initiërend in de communicatie.

Door middel van DNA-onderzoek kan vastgesteld worden of de schade wel of niet is veroorzaakt door een wolf. De uitslag van het onderzoek wordt door het Faunafonds overhandigd aan de provincies. Het onderzoek wordt gepubliceerd op de websites van Alterra, het Faunafonds en eventueel de provincies in onderling overleg.

Hoofd en subdoelgroepen:

Diereigenaren

- Schapen- en geiten houder (professioneel en hobbymatig)
- Rundveehouders
- Paardeneigenaren
- Hondeneigenaren

Jagers/Faunabeheereenheden

Natuurorganisaties

Terreinbeheerders en grondeigenaren

Pers

Grote publiek

- Omwonenden
  - Ouders
  - (Jonge) kinderen
- Recreanten en recreatieondernemers
  - Ruiters
  - Hondenbezitters
  - Wandelaars, trimmers, fietsers, etc.
  - Recreatieondernemers

Overheid

- Provincie, Rijk (inclusief onderzoeksinstellingen)
- Gemeentebestuurders en -ambtenaren
- Waterschappen
- Rijkswaterstaat (wegbeheerders)
- Brandweer, politie en dierenambulance

Primaire gesprekspartners:

Provincies, Rijk

Onderzoekbureaus

Natuurorganisaties

Terreinbeheerders, Politie

Zenders:

Primair de provincies, secundair in overleg met anderen bepalen

Intermediairen:

Pers

Steunzenders:

LTO, Faunafonds en diverse schapenhoudervereniging voor boeren

KJV voor jagers

natuurorganisatie voor hun leden en aanhang

IVN (https://www.ivn.nl/ voor schoolkinderen en ouders)

ANWB

Communicatiedoelstelling

Vooraf:

alle provincies hebben dezelfde informatie over wolven op hun website met een doorverwijzing naar het wolvenmeldpunt.

Eenduidige informatie naar de burger over de handelswijze wanneer een burger in aanraking komt met een wolf

Eenduidige informatie naar de media (en daarmee naar de inwoners) over de stand van zaken rond de komst van de wolf en de stappen die de partijen daarin zetten

Eenduidige informatie naar de burger over het belang van de wolf in NL

Eenduidige informatie naar de grondgebruikers over de te nemen maatregelen

Tijdens de komst van een wolf:

Eenduidige informatie naar de grondgebruikers waar zij eventuele schade kunnen melden en de procedure rondom de schade, bijvoorbeeld melding maken bij het nog in te richten wolvenmeldpunt. (Het meldpunt zet de melding door naar het Faunafonds van BIJ12.)

Helderheid verschaffen door middel van een transparante houding en ondubbelzinnige communicatie

Toespitsing communicatie als de wolf zich vestigt

Basisscenario: voordat de wolf komt

- Scenario 2: de wolf is er
- Scenario 3: als hij sneller en massaler komt (niet uitgewerkt)
- Scenario 4: bij onverwacht veel schade

- Scenario 5: bij bedreiging mens of menselijk slachtoffer

Bij alle scenario's communiceren:

- wat is volgens ons het geval,
- wat kunnen de gevolgen zijn,
- wat kunnen wij doen (handelingsruimte),
- wat is het proces?

Basisscenario: communicatie voordat de wolf komt

- wat is volgens ons het geval: er zijn wolven gesignaleerd net over de grens in Duitsland, wolvenroedels leven circa 200km van Nederland en dat is voor een wolf niet ver weg,
- wat kunnen de gevolgen zijn: er heerst veel ongeloof, er zijn veel vragen, de eerste zwervende wolven kunnen schade veroorzaken,
- wat is onze handelingsruimte: We gaan nu niet ingrijpen, kunnen we niet, mogen we niet en willen we nu nog niet. Alterra schrijft het advies wolvenplan in opdracht van de politiek, Wolven in Nederland zorgt voor betrokkenheid van stakeholders.
- Wat is het proces: Politiek werkt samen met stakeholders aan een wolvenplan, Wolven In Nederland informeert het publiek en verzamelt waarnemingen,

Scenario 2: De wolf is er

- wat is volgens ons het geval: er is een wolf gezien
- wat kunnen de gevolgen zijn: er zijn veel vragen, een wolf kan schade veroorzaken, schade moet gecompenseerd worden, er worden waarnemingen gemeld
- wat is onze handelingsruimte: we hebben een wolvenplan met afspraken die we kunnen opvolgen. Dialoog aangaan, meningen begrijpen en verwachtingen delen. We zijn en blijven in gesprek met stakeholders. Er is een communicatieloket. Er is een website met antwoorden op veel gestelde vragen en een definitie van wanneer een wolf een probleemwolf is en hoe dan te handelen. De aanwezige wolven worden gevolgd (monitoring) en het publiek wordt hierover geïnformeerd.
- Wat is het proces: voor informatie over te nemen maatregelen en tegemoetkoming in eventuele schade kunt u bij het Faunafonds terecht, voor informatie kunt u bij WolvenInNederland terecht, waarnemingen kunt u melden bij het wolvenloket.
- Tuig een informatiepunt op dat kan voorzien in een piekbehoefte, gebruik steunzenders, gebruik commerciële aanbieders van lezingen en excursies.

- De (betreffende) provincies zijn initiatiefnemers en verantwoordelijk voor de communicatie. En zal moeten communiceren om vertrouwensrelatie met doelgroepen en belanghebbenden te behouden.

- Als het gaat om overheidsopvattingen dan moeten de provincies zenden. Maar voor algemene informatie kan een maatschappelijke organisatie worden aangesteld. Maar de provincies blijft verantwoordelijk.

Scenario 4: onverwacht veel schade

- Wat is volgens ons het geval: We hebben nu een wolf, die ondanks preventieve maatregelen schade oplevert.

- wat kunnen de gevolgen zijn: Veel media-aandacht. Verlies aan draagvlak. Roep om ingrijpen.

- wat is onze handelingsruimte: Zet in op verbeteren van preventieve maatregelen, communiceer dit en houdt vinger aan de pols. Wijzen op afgesproken criteria om in te grijpen of (nog) niet.

- Wat is het proces: Publiek blijvend informeren. (Gebruik hierbij scenario's van bijvoorbeeld Zwitserland/Duitsland. In Zwitserland zijn goede afspraken over wanneer er sprake is van een probleemwolf en scenario's hoe er dan mee om te gaan.)

Scenario 5: bij bedreiging mens of menselijk slachtoffer

- Wat is volgens ons het geval: We hebben nu een wolf, die ondanks dat dit zeldzaam is, toch een mens bedreigt of zelfs een (vermeend) slachtoffer heeft gemaakt.

- wat kunnen de gevolgen zijn: Veel media-aandacht. Verlies aan draagvlak. Roep om ingrijpen.

- wat is onze handelingsruimte: Hiervoor moet issuemanagement worden ontwikkeld. Een hoog persoon (Gedeputeerde of hoofd Veiligheidsregio) communiceert hierover. Wees helder wanneer een wolf probleemwolf is en wat dan de gevolgen zijn. Als een wolf een mens dood, dan is het doodschieten van de wolf de beste optie. Het is slecht voor de wolvenpopulatie als er een wolf over de scheef gaat. Grijp in en communiceer dat dit geval zeldzaam, ernstig en tragisch is, maar dat er conform afspraak ingegrepen wordt. Communiceer hoe dit te voorkomen: Een wolf moet wild blijven. Wolven niet voeren.

- Wat is het proces: Afhankelijk van de fase, ruimtelijkheid, en doelgroep. Gebruik issuemanagement protocollen en communicatiescenario's zoals door Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer gebruikt zijn (bv. waarbij een kind gepakt is door een konik). Publiek blijvend informeren.

- Het provinciaal beleidsteam adviseert de verantwoordelijke burgemeester om een crisisteam op te zetten en voorziet hem van inhoudelijke en procesmatige adviezen. De verantwoordelijke burgemeester zet het crisisteam op en zal dit team dan voorzitten.

Communicatiestrategie:

(Betreffende) provincies en het Faunafonds communiceren één duidelijke boodschap via hun eigen kanalen. Deze eenduidige boodschap wordt gemaakt in overleg met en door alle betrokken partijen en wordt op éénzelfde tijdstip gepubliceerd. Let op: bij de te plaatsen content is het van belang de juiste bronnen te vermelden en onderling naar elkaar door te verwijzen (hyperlinks, tweets, retweets).

Kernboodschappen:

De wolf komt en wat zijn de gevolgen?

De komst van de wolf is niet onverwachts – Nederland is voorbereid op de (terug)komst van de wolf

De wolf is een beschermde diersoort. Nederland dient te voldoen aan nationele en internationale verplichtingen waardoor er bepaalde maatregelen en handelingen niet uitgevoerd mogen worden

Wolf en mens kunnen goed samenleven. De wolf vermijdt in principe mensen. Wolven zijn in principe niet gevaarlijk voor de mens

Er zal schade optreden richting vee (schaap en geit). Vee is goed te beschermen. Hier zijn maatregelen voor, maar deze worden momenteel in Nederland nog niet/nauwelijks toegepast.

Hoe gaan we met problemen en kansen om?

Voor schade is/komt tegemoetkoming

Preventie is in principe effectief en van groot belang om wolven bij schapen weg te houden

Uitgezocht moet worden welke preventiemaatregelen voor Nederland bruikbaar zijn

In uitzonderingsgevallen kan ingegrepen worden

Waar kan ik met mijn vragen terecht? Wie is verantwoordelijk?

Nog in te vullen!

nb: over het besluit door de provincies over het behandelbedrag bij een schade lager dan € 300,- moet tevens helder gecommuniceerd worden, zowel door provincies als door het Faunafonds.

Bij berichtgeving over vermeende schade door wolven is het raadzaam het onderwerp als volgt te benaderen: bij geleden schade aan bedrijfsmatig gehouden vee, is het in <aantal> van de <aantal> van de gevallen géén wolf. Bij een vermoeden dat de schade is veroorzaakt door een wolf, dient het te worden bewezen. De enige autoriteit die dit bewijs kan leveren en kan vaststellen of de geleden schade is veroorzaakt door een wolf is onderzoeksinstituut Alterra, in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, door middel van DNA-onderzoek. De uitslag van het onderzoek wordt gepubliceerd strikt in overleg met het Faunafonds.

Communicatiemethoden en – middelen:

Welke informatie hebben we nodig om de boodschap duidelijk te kunnen vertellen?

- De vijf W's en H: Wie, Wat, Waar, Wanneer, Waarom en Hoe?
- Besluit(en) over behandelbedrag
- Vastgestelde FAQ's

Kanalen

Websites	**Social media**	**Offline**	**Beheerder / contactpersoon**
Bij12.nl Bij12.nl/faunafonds	https://twitter.com/bij12nl https://www.linkedin.com/company/bij12 https://www.facebook.com/bij12.nl	Presentaties	
Faunaschade.nl			
Ipo.nl			
Wolveninnederland.nl			
<evt aanvullen>	<aanvullen>		<aanvullen>
Nb: gebruik steunzenders, zet kernboodschap op ieders website en verwijs naar centrale gezamenlijke website			
	Informatieve (You-Tube) filmpjes over de wolf		

Middelen

- Persbericht: perslijst + publicatie op website (incl url)
- FAQ's
- (Nieuws)berichten / nieuwsbrieven
- E-mail (alerts)
- Wolvenplan
- Publieke uitingen van de overheid (introductie wolvenproblematiek)
- Op maat gesneden presentaties
- Algemene folder
- Toegespitste folders
- Publiceren en interviews in vak-/doelgroep magazines

Woordvoerders /contactpersonen

	Eerste woordvoerder	**Tweede woordvoerder**
Faunafonds/BIJ12	Communicatie [redacted] [redacted] [redacted]	[redacted]
Alterra	Woorvoerder [redacted]	
Provincies		
Wolf in Nederland		
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>

Deadline: gebaseerd en vast te stellen op ad hoc afspraken.

Acties:

- Opstellen gezamenlijk perslijst

- FAQ’s eenduidig opstellen
- Alle woordvoerders/contactpersonen in beeld brengen

Gedachtegoed:

De communicatielijn van de provincies en BIJ12 is niet afhankelijk van de pers en media. De provincies en het Faunafonds zijn autoriteiten op het gebied van de wolf. Op het moment dat grondgebruikers, SBB en/of <aanvullen> zelfstanding met de pers communiceren, wijken de provincies en het Faunafonds niet af van hun vastgestelde communicatielijn maar zullen te allen tijde terug kunnen vallen op dit communicatieplan.

6. Vergunningen en ontheffingen

Flora- en faunawet

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). Voor beschermde inheemse diersoorten gelden een aantal verboden Afwijkingen van deze verboden kunnen onder voorwaarden worden toegestaan. Die voorwaarden zijn: het ontbreken van bevredigende alternatieven, de gunstige staat van instandhouding wordt niet belemmerd en er moet sprake zijn van een maatschappelijk belang. Het beoordelen van de gunstige staat van instandhouding zal voor in Nederland aangetroffen dieren afgemeten worden aan de gunstige staat van instandhouding van de Pools-Duitse populatie. Dit zal beschreven dienen te worden in een of meer grensoverschrijdende, regionale wolvenplannen ('population level management plans'). In beginsel zijn gedeputeerde staten bevoegd gezag voor het verlenen van ontheffingen, bijvoorbeeld wanneer deze nodig zijn ten behoeve van de openbare veiligheid.

Voor het transport van zieke of gewonde dieren ten behoeve van opvang en verzorging geldt op grond van de Flora- en faunawet een vrijstelling, neergelegd in het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten. Dit geldt voor vervoer waarbij binnen twaalf uren overdracht aan personen of instanties die gerechtigd zijn deze dieren onder zich te hebben.

CITES

De Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna (CITES) is een internationale overeenkomst om de handel in beschermde planten en dieren te reguleren. CITES-certificaten zijn gebonden aan een individu en worden niet vooraf verstrekt. Voor het vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek. Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten.

Het transport van een dode wolf (of resten) naar een onderzoeksinstituut waar dissectie plaats vindt (bijvoorbeeld Alterra of DWHC) is 'praktisch-vrijgesteld'. Omdat het transport van een dode wolf naar een onderzoeksinstituut en het spoedtransport van een gewonde wolf naar een dierenarts in de praktijk zonder CITES-certificaat plaats kan vinden, is een certificaat pas noodzakelijk bij een vervolgtransport of opslag noodzakelijk. Certificaten kunnen worden aangevraagd bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.

Wet dieren

Voor het vervoer van dierlijke bijproducten (materiaal van dierlijke herkomst niet bestemd voor menselijke consumptie) is een handelsdocument voorgeschreven. Door een wolf gedode landbouwhuisdieren worden op grond van de Wet dieren gezien als dierlijke bijproducten.

In Verordening (EG) nr. 1069/2009, (kortweg de basis verordening dierlijke bijproducten) is aangegeven hoe dierlijke bijproducten dienen te worden verzameld, vervoerd, verwekt of verwijderd. Als nationale bepaling (op basis van de Wet dieren) is aangegeven, dat kadavers van dieren, onvoorwaardelijk ter verwerking en verwijdering dienen te worden aangeboden bij de enig in Nederland erkende verwerkingsinrichting Rendac Son B.V., die geheel Nederland als werkgebied heeft toegewezen gekregen. Van deze verplichte aangifte, overdracht en verwerking (destructiebestel) kan worden afgeweken, indien het materiaal (de kadavers of delen daarvan) worden verzonden naar een bedrijf of inrichting die beschikt over een toestemming, om aldaar te worden gebruikt voor onderzoek of diagnose. Het vervoer gaat vergezeld van een handelsdocument in drievoud, waarbij de vervoerder en verzender ieder een kopie behouden, het origineel gaat met het kadaver of deel daarvan naar de aangewezen inrichting.

ESG-Alterra, Droevendaalsesteeg 3, 6708 PB te Wageningen, beschikt als onderdeel van de Wageningen Universiteit over een dergelijke toestemming voor het gebruik van dierlijke bijproducten voor onderzoek en diagnose. Na afloop van het onderzoek dient restmateriaal op voorgeschreven wijze alsnog te worden afgevoerd naar Rendac Son B.V.

Wet op de dierproeven

In verband met vangen en eventueel zenderen van een wolf is deze wet niet van toepassing volgens artikel 1b lid 7^{e}, indien identificatie (achterhalen herkomst) het hoofddoel is of het zenderen noodzakelijk is om op basis van het gedrag als overheid te kunnen beslissen over verdere stappen. Provincies vermelden in voorkomende gevallen in de ontheffing Wet Natuurbescherming dat vangen en verdoven en vervolgens DNA afname en zenderen ten behoeve van nadere identificatie en gedragsbeoordeling wordt toegestaan.

7. Financiën

De financiële verhouding tussen Rijk, provincies en Faunafonds inzake soortenbescherming, tegemoetkomingen in faunaschade en monitoring is in beginsel geregeld via het Natuurpact (2013).

BIJ12, unit Faunafonds, financieel gevoed door de provincies, bekostigt onderzoeken samenhangend met de afhandeling van schademeldingen. De provincies zijn verantwoordelijk voor het bekostigen van onderzoek dat nodig is om de aanwezigheid van wolven te monitoren. . Omdat deze informatie van belang is voor alle provincies zal BIJ12 als opdrachtgever optreden voor de gezamenlijke provincies.

De kosten die WiN en Alterra maken om taken uit te voeren samenhangend met verantwoordelijkheden van de provincies en het Faunafonds zullen door de provincies vergoed worden en zijn geraamd op € 15.000 per jaar. Het ministerie van EZ is verantwoordelijk voor het onderzoek en wetenschappelijk werk dat nodig is voor de instandhouding van de wolf in Nederland. Op grond hiervan vragen de provincies aan het ministerie om zorg te dragen voor de financiering van de werkzaamheden van Alterra ten aanzien van wolven, voor zover deze niet vallen onder de verantwoordelijkheid van de provincies.

8. Vervolg

De fase van territoriale wolven zal wellicht sneller actueel wordt dan we tot voor kort voor mogelijk hielden. In Niedersachsen is de populatie in 5 jaar toegenomen van 1 naar ten minste 5 roedels + nog 4 territoriale paren/dieren, in de afgelopen 2 jaar zijn daar 42 pups geboren die binnen de komende 2 jaar op zoek zullen gaan naar nieuw leefgebied. Daarom bevelen we aan om op korte termijn ook een operationeel draaiboek te laten opstellen voor de volgende fases.

Voor de volgende fasen is het opzetten van een monitoringssysteem van belang. In de eerste fase is een eenvoudige rapportage aan de Rijksoverheid nog voldoende; in de fase van vestiging zal gestandaardiseerde informatie beschikbaar dienen te komen. Een monitoringssystematiek en afspraken met deskundigenorganisaties kunnen daarin voorzien.

Het aanwijzen van leefgebieden is in de eerste fase niet aan de orde. Uit andere delen van Europa blijkt dat wolven goed in staat zijn om duurzaam te verblijven in een cultuurlandschap en daarom aanwijzen van leefgebieden niet noodzakelijk is. Of dit voor de Nederlandse situatie ook het geval is zal in een volgende fase afgewogen dienen te worden.

Hoewel er in het voorliggende plan van uit gegaan is dat de dichtheid aan wilde prooidieren niet van belang is in de fase van een zwervende wolf, verdient het aanbeveling om voor een volgende fase hierover in contact te treden met de Faunabeheereenheden en informatie over de verspreiding en dichtheid van de belangrijkste prooidiersoorten te bepalen. Het aanpassen van het beheer van prooidiersoorten kan mogelijk een bijdrage leveren aan het beperken van schade aan landbouwhuisdieren.

Indien zich in Nederland wolven vestigen en wellicht voortplanten kunnen deze niet los gezien worden van de grote Europese populaties. Voor in Nederland voorkomende dieren ligt het voor de hand om de dieren te beschouwen als onderdeel van de Pools-Duitse-populatie. Daarom is aansluiting bij de al bestaande initiatieven in Duitsland en Polen om een grensoverschrijdend beheerplan op te stellen.

9. Stroomschema

Een stroomschema is als excel-tabel bijgevoegd. In dit stroomschema kan op een eenvoudige manier bepaald worden hoe er in een bepaalde situatie gehandeld moet worden en wie daarbij betrokken dienen te worden.

10. Literatuur

Groot Bruinderink, G. W. T. A, H. A. H. Jansman, M. H. Jacobs en M. Harms, 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Een 'factfinding study'. Alterra-rapport 2339.

Groot Bruinderink, G. W. T. A., D. R. Lammertsma, C. Hoon, A.Kruft & R. Lanters, 2013a. De komst van de wolf in Nederland. Verlag van de workshop gehouden op 8 november 2012. Alterra-rapport 2403.

Groot Bruinderink, G. W. T. A. & D. R. Lammertsma, 2013b. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0. Alterra-rapport 2486.

Hove, T. van den & K. Penning, 2012. Predatie op schapen in Limburg door hond of vos. Een nulmeting bij afwezigheid van grote predatoren de wolf en de lynx. Hogeschool HAS Den Bosch.

Linnartz, L. & T. Teunissen (red.), 2013. Verslag Wolvensymposium, 16 juni 2013. Wolven in Nederland.

Bijlagen

Bijlage 1

Protocol vondst dode wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:

Omgevingssporen:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Technisch rechercheur aanwezig:
NFI ingeschakeld:
Necrofiele entomofauna verzameld door:

Geslacht:
Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's wolf:
Waarnemingen aan kadaver (letsel):
Dier getransporteerd door:

Samenvatting sectie bij DWHC (sectieverslag)
Sectie op foto en ander beeldmateriaal vastgelegd door:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Leeftijd geschat: Leeftijd jaarringen:
Geslacht:
Lichaamsmaten:
- lengte (cm)
- gewicht
- kop-staart zonder pluim:
- staart zonder pluim:

Pollenmonsters gekamd/verzameld door:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor (inclusief schets):
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):

Staart: Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Bijzondere kenmerken:

Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden, röntgenfoto:
Schotwonden (in- en uitschot):
Interne verwondingen:
Röntgenfoto gemaakt door:
Maaginhoud
Gewicht:

Inhoud:	soort	vol%
	.	.
	.	.
	.	.

Ectoparasieten:
Conditie:
Doodsoorzaak:
Voortplantingsstatus:

Te verzamelen monsters (t.b.v. partijen 1 t/m 5)

1. DWHC
Alle organen in Formaline 4%; histologisch onderzoek
Optioneel Glutaaraldehyde: Elektronenmicroscopie
Monsters - 80°C (Flat bottom tube)
Long
Hart
Lever
Milt
Nier
Maag
Darm
Brein
Uterus (if)
Gonade
Beenmerg
Feces
Lesions/abcessen
Monsters -20°C
Darm
Epiphyse bot
onderkaak
(tubes)
Urine
Bloed

2. Alterra (op onderdelen samen met Naturalis)
DNA monster Alterra/Naturalis:
Uitslag DNA-analyse:
Monsters -20 °C
Lever
Nier
Vet
Alcohol: Feces (prooidieranalyse macroscopisch)
Maaginhoud (macroscopische analyse), samen met Naturalis
Isotopenonderzoek (herkomstgebied), samen met Naturalis
Baculum (lengte & gewicht)
Kies/tand incl. wortel (leeftijdsbepaling); naar Naturalis voor een micro CT scan.

3. CVI (verzameld door DWHC)

2 x anale swabs	anitibioticum resistentie
Faeces	Hepatitis
2x Lever	Hepatitis, TBC
Ln long	TBC
Milt	TBC
Maaginhoud	Intoxicatie
Onderkaak	
Botje van de poot epifyse	

4. RIVM (verzameld door DWHC)

Monsters -80°C	
Dunne darm; afgebonden;	Echinococcus multilocularis
Dunne darm; -20°C en -80°C	
Coloninhoud	
(spoel)wormen op ethanol 70%	
Spierweefsel voorpoot (>20 g) -20C	Trichinella

5. Naturalis Zoveel mogelijk intacte huid en skelet: uiterlijk 14 dagen na sectie

Opmerkingen: Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 2

Protocol zichtwaarnemingen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:
Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving vindplaats: straat/bos /open terrein/heide/ anders:

Methode (1): auto/fiets/lopen/aanzit/speuren/met hond/ anders:
Methode (2): blote oog/verrekijker/telescoop/camera/anders:
Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht
Aantal dieren: bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend
Kleur: lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:
Gedrag:

Foto's/ filmopnamen: ja/nee
Foto's/ filmopnamen: gedaan door/te bezichtigen bij:

SCALP score:
Overige sporen: zicht/prooi/keutel/huilen/sporen (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 3

Protocol keutelvondst

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats: kruising/berm/bandenspoor/midden op weg/ verhoogde plaats/nabij wilde prooi/nabij gehouden prooi/ anders:

Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's keutel(s) met referentie (€ munt o.i.d.)

Ouderdom keutel: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ >1 week
Lengte: Doorsnede: Geur:
Samenstelling macroscopisch: haren/ botmateriaal/tanden/hoeven

Samenstelling microscopisch:

DNA monster naar Alterra: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol huilen

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
- Betreft huilwaarnemingen van wolven zelf, niet van de mens
- Algemeen: dit laatste beperkt toepassen i.v.m. risico verstoring pups!

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Methode: lopen/hoogzit/huilen uitgelokt/anders:

Tijd: Duur waarneming:
Geluidsopname: Ja/nee
Na te luisteren bij:
Minimaal aantal dieren: Afstand:
Richting:
SCALP score:

Andere sporen: zichtwaarneming/prooi/spoor/keutel (ander protocol invullen)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 5

Protocol actief speuren

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Waarnemers: Datum:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Afgelegde route:
Methode: auto/fiets/lopen
Weer:
Roedel(?):
Spoor gevolgd over lengte van (km):
Maximaal aantal (sub)adulte dieren: Aantal jongen:

Sporen: keutel/urine/oestrusbloed/haren/prooi/zichtwaarneming/huilen/(ander protocol invullen)

Locatie sporen:
Coördinaten: X Y

DNA monsters:
Uitslag DNA analyse:
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 6

Protocol cameraval

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer: Cameratype:
Contactgegevens: Winter/zomertijd:

Plaats: Tijd: Duur waarneming:
Afstand: Aantal beelden:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Omschrijving plaats: straat/bos /open terrein/heide/ wissel/ onverhard/ anders:

Zichtomstandigheden: mist/regen/helder/dag/nacht/kunstlicht/infrarood/flits
Aantal dieren: Bijzondere kenmerken:
Grootte:

Staarthouding: over de rug/recht hangend/sabelvormig hangend/horizontaal/tussen de poten geklemd/onbekend

Kleur: Lichte tekening: Ja/nee/onbekend/ locatie:

Gedrag/looprichting:

SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 7

Protocol wolfsspoor

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:

Gemeld door:
Volgnummer:

Verricht door: Datum:
Waarnemer:
Contactgegevens:

Omschrijving vindplaats: straat/ /open terrein/ anders:
Substraat: zand/ klei/ veen/ sneeuw/ droog/vochtig/nat
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's vindplaats:
Foto's met referentie (meetlint cm): Overzicht, Spoor, Spoorgroep (4 prenten), details Enkel/ dubbelprenten:

Spoor gevolgd over lengte van (m):
Lengte poot (zonder nagel): Breedte poot:

Gang: stap/ gesnoerd spoor/ dwarsdraf/ galop
Paslengte:
Leeftijd spoor: <24 uur/ 1-3 dagen/ <1 week/ > 1 week
SCALP score:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 8

Protocol wolfsprooi

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Sectienummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie

Verricht door: Datum:
Vertegenwoordiger Faunafonds (bij gehouden dieren):
Omgevingssporen: keutels/ haar/ prenten
Preventieve maatregelen:
Veehouder/Waarnemer:
Contactgegevens:
BRS-nummer van DR:

Soort: Geslacht:
Dode of nog levende prooi:
Bestemming nog levende prooi:
Omschrijving vindplaats: weiland, straat/bos/open terrein/ anders:

Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Veldsectie: ja/nee Dier getransporteerd door:

Transponder: ja/nee Transponder nummer:
Oormerk:
Leeftijd geschat:
Bijzondere kenmerken:
Sleepspoor naar dekking:

Veldsectie prooidier

Bijtwonden (afstand tussen hoektanden): Krabsporen:
Versleping lichaamsdelen:
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen etc.):
Conditie prooi:
Vermoedelijke datum/tijd van predatie:
Uitslag: Predator zeker/onzeker:

DNA monster naar Alterra/Naturalis: Ja/ Nee
Monster doorgestuurd aan (ISPRA/Senckenberg):
Uitslag DNA-analyse Alterra:
Uitslag DNA-analyse Naturalis:

SCALP score:

Huisdier (hond)/vee: verwijderen
wilde fauna: terug in natuur (cameraval)

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Bijlage 9

Protocol gevangen wolf/aangereden wolf

(gebaseerd op protocol opgesteld door Alterra in overleg met betrokken partijen)

Volgnummer:
Gemeld door:
Volgnummer:

Veldvalidatie
Verricht door: Datum:
Foto's:
Waarnemer:
Contactgegevens:
Personeel dierenambulance:
Geautoriseerd dierenarts:
Dier gevangen door (ontheffing Ff-wet; CITES):

Soort: Geslacht:
Omschrijving plaats vangst/aanrijding: straat/bos/open terrein/ anders:
Plaats:
Waarnemingsdatum:
Coördinaten: X Y
Foto's plaats vangst/aanrijding:
Foto's wolf:
Foto's geheel dier, kop, poten, externe wonden:

Aangereden wolf:
A.
Dier ter plekke gedood (afschot)/geëuthanaseerd:
Gedood (afschot)/geëuthanaseerd door:
Kadaver wolf naar DWHC: sectie standaard protocol Bijlage 1.

B.
Nog levend dier getransporteerd/behandeld door (bevoegdheid):
Gesedeerd:
Ogen beschermd:
Wolf gerevitaliseerd:
Transponder: Ja/Nee Transponder nummer:
Plaats waar gewonde wolf is opgevangen:
Plaats waar gewonde wolf is teruggezet:

Gevangen wolf:
Gechipt:
Chipnummer:

Lichaamsmaten aangereden/gevangen wolf
Gesedeerd:

Ogen beschermd:
Leeftijd geschat:
Lengte (cm):
Kop-staart zonder pluim: Gewicht:
Staart zonder pluim:
Achterpoot:
Borstomvang:
Halsomtrek:
Oor:
Afstand Canini (spits-spits cm): Boven: Onder:
Uiterlijk vacht (kleur en vorm):
Staart:
Schoudervlek:
Oren:
Poten
Wolfsklauwen achterpoten:
Ectoparasieten:
Conditie:
Voortplantingsstatus:
Bijzondere kenmerken (incl. wonden):

Monsters
DNA bloedmonster of wangslijmvlies:
Monster doorgestuurd aan:
Uitslag DNA-analyse:

Monsters -20 °C
Isotopenonderzoek (herkomstgebied)
Uitwerpselen:
Urine:
Bloed:
Monsters doorgestuurd aan:

Voorzien van zender
Type:
Frequentie:
Volgnummer:
Zender functionerend:

Opmerkingen:
Relatie overige protocollen: ja/nee

Protocol veldbemonstering bijtwonden, t.b.v. DNA analyse

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzingen:

- Het grootste gevaar bij dit type bemonstering bestaat uit besmetting met materiaal uit een andere bron. Werk daarom altijd met handschoenen aan, en probeer elk contact tussen swab en eventueel vervuilde oppervlakken (anders dan de bijtwond) te vermijden.
- Bemonstering dient zo snel mogelijk na vondst van het kadaver plaats te vinden, maar in elk geval binnen 24 uur na de aanval. Succesvol resultaat is zeer zeldzaam voor bijtwonden van meer dan 24 uur oud.
- Bemonster altijd het verse kadaver, voordat deze eventueel wordt ingevroren.
- Bemonster bij voorkeur in duplo per bijtwond per kadaver.

Benodigde materialen per kadaver:

- Per bijtwond 2 swabs van type *Medical Wire Tubed Dryswab*, in gelabelde en afgesloten verpakking.
- Monsterbuis met opschrift "BLOEDWOL" (bevat enkele oranje silicakorrels)
- Flesje steriel water
- Latex handschoenen
- Buis met voorraad oranje silica-korrels
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)
- Scalpel

Veldprotocol voor bemonstering per bijtwond:

1. Doe handschoenen aan

Optioneel: In geval van duidelijke verdenking aanvreten van wond door aaseters, verwijder de huid rond de wond met een steriel mes (bijgeleverde scalpel, of een ontsmet jachtmes). Dit voorkomt bemonstering van DNA van andere dieren dan de carnivore predator.

2. Draai de steriele buis van de swab open, en haal de swab uit de buis.

3. Giet enkele silica-korrels (~5) vanuit de voorraadbuis in de monsterbuis.
Check vooraf of de silica-korrels voldoende droog zijn; bij vochtopname verliezen de korrels hun oranje kleur. Kleurloze korrels zijn niet langer werkzaam. Neem in dit geval contact op met Alterra.

4. Maak de katoenen top licht vochtig door er een beetje steriel water op te druppelen.
Let op: indien de wond al duidelijk nat is, sla deze stap dan over en bemonster met een droge swab.

5. Rol de top van de swab over het oppervlak van de wond. Denk hierbij met name aan duidelijke bijtgaten van tanden en beweeg de swab ook in en door deze gaten.

6. Steek de swab terug in de buis. Voeg evt. nog enkele silicakorrels toe en druk dan de dop dicht.

7. Elke buis is voorzien van een uniek labelnummer. Noteer dit nummer op de aangegeven plaats op het bijgesloten formulier "protocol wolf" ("DNA monster(s) bijtwonden" en "DNA monster(s) omgevingssporen").

8. Herhaal stap 2-7 nogmaals met een nieuwe steriele swab voor dezelfde bijtwond.

9. Schraap met scalpel wat bebloede vacht/wol weg rond de bijtwond en stop dit in de buis met opschrift "BLOEDWOL". Schud de inhoud naar onder zodat het contact maakt met de silica.

10. Leg de swabs en bloedwol-monsters bij thuiskomst in de koeling (~4°C).
Niet invriezen: ontdooien bij transport en daarna opnieuw invriezen beschadigt het DNA.

11. De genomen monsters kunnen worden opgestuurd naar Alterra

Bijlage 11

Protocol veldbemonstering keutels, t.b.v. analyse DNA en dieet

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzing: Er is geen specifieke tijdslimiet voor bemonstering van keutelresten.

Benodigde materialen per kadaver:

- 50 ml buis met het label 'KEUTEL'. De buis bevat al ethanol.
- Zip-lock plastic zakje.
- Latex handschoenen
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)

Veldprotocol:

1. Doe handschoenen aan

2. Draai de blauwe dop van de monsterbuis

3. Breek 2-3 centimeter van het uiteinde van een stuk keutel af, en doe dit in de buis.

4. Draai dop er goed op en schud het keutelfragment voorzichtig naar onderen, totdat het geheel ondergedompeld is in de ethanol.

5. Elke buis is voorzien van een uniek labelnummer. Noteer dit nummer op de aangegeven plaats op het bijgesloten formulier "protocol wolf" ("DNA monster(s) bijtwonden" en "DNA monster(s) omgevingssporen").

6. Stop de rest van de keutel in de plastic zak en sluit deze af met de ziplock. Schrijf monstercode van de ethanol-buis over op de sticker op de plastic zak.

7. Leg de buis bij thuiskomst in de koeling (~4°C).
Niet invriezen: ontdooien bij transport en daarna opnieuw invriezen beschadigt het DNA.

8. De monsterbuis kan worden opgestuurd naar Alterra

9. Leg de plastic zak met de rest van de keutel in de vriezer. Transport naar Alterra in overleg.

Bijlage 12

Protocol veldbemonstering haren, t.b.v. DNA analyse

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Algemene aanwijzingen:

- Er is geen specifieke tijdslimiet voor bemonstering van haren.
- Handschoenen niet handig, want statisch.

Benodigde materialen per kadaver:

- A5-envelop met het opschrift 'HAREN'
- Protocol wolf: beoordeling prooi (Bij12/Faunafounds; bijgesloten)

Veldprotocol:

1. Pak een pluk haren van 1 plek

2. Houd de haren tegen het licht en check of zich aan de uiteinden nog een haarzakje bevindt (kleine verdikking zichtbaar). Deze haarzakjes zijn belangrijk, want dit is de cel waarin zich het DNA bevindt.

3. Indien ten minste af en toe haarzakjes zichtbaar, stop de pluk haar in de envelop

4. Probeer in totaal tenminste 20 haren met haarzakje ter bemonsteren. Plak dan de envelop dicht.

5. Alle haren uit 1 envelop worden als 1 monster verwerkt. Stop haren van een tweede lokatie daarom in een nieuwe envelop.

6. Bewaar de envelop(pen) droog op kamertemperatuur

7. De genomen monsters kunnen worden opgestuurd naar Alterra

DNA-monsterkit prooiresten wolf

Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi.
Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015

Bedoeld voor:

Bemonstering van bijtwonden op en omgevingssporen rond kadavers

Inhoud per kit:

- Protocol prooiresten wolf (BIJ12/Faunafonds versie 20140813)
- Protocollen voor veldbemonstering van bijtwonden, keutels en haren
- 5 swabs voor bemonstering slijmresten bijtwonden (met monstercodes)
- 2 monsterbuizen zonder ethanol voor bloedwol (met monstercode)
- 3 monsterbuizen met ethanol voor bemonstering keutels (met monstercodes)
- 3 zip-lock plastic zakken voor bewaren gehele keutel (zie protocol keutel)
- 2 envelop voor bemonstering haren (met monstercode op sticker)
- 2 paar handschoenen
- 1 buis met silica-korrels (zie protocol bijtwonden)
- 1 klein buisje steriel water (2.5 ml; zie protocol bijtwonden)
- 2 steriele scalpelmesjes+houder (zie protocol bijtwonden)

Fabricage: September 2015

Alterra - WUR

Instructies bewaren monsters >24 uur:

Type:	Hoe bewaren
Swabs	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Bloedwol	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Keutel op ethanol (DNA)	Gekoeld op 4°C, niet vriezen
Keutel restant (dieet)	Invriezen in afgesloten plastic zak

Haren	Droog op kamertemp.

Gebruikte monsters svp samen met een kopie van het Faunafonds-protocol, **als pakketje** opsturen naar:

Alterra – Wageningen UR
p/a [redacted], [redacted]
Droevendaalsesteeg 3a
6708 PB Wageningen

Bij vragen:

[redacted] Mobiel: 0317[redacted] / Prive: 06-[redacted]

[redacted] Mobiel: 0317-[redacted] Prive: 06-[redacted]

TAXATIERAPPORT PROOIDIER WOLF

A. Grondgebruiker / veehouder

1. Naam _____
2. Adres _____
3. Postcode / woonplaats _____
4. Telefoon mobiel _____
5. Email _____
6. Relatienummer _____
7. IBAN nummer _____

B. Datum en tijd

1. Constatering schade _____
2. Ontvangst melding _____
3. Taxatie _____

C. Vindplaats

1. Plaats _____
2. Coördinaten (RD) X_____ Y _____
3. Omschrijving locatie: O weiland O tuin O bos O dekking
   O anders, namelijk _____
4. Afrastering (foto's) 0 schapengaas 0 elektrisch draad
   0 geen O sloot

D. Prooi

1. Diersoort en ras _____
2. Geslacht O man O vrouw O onbekend
3. Leeftijd O jong O subadult O adult
4. Transpondernummer O ontbreekt O _____
5. Oormerknummer O ontbreekt O _____
6. Schadeberekening O stamboek O drachtig O dubbel ARR O zwoeger
   _____
   totaal € _____

E. Veldsectie

1. Prooi aangeraakt O ja, door_____ O nee
2. Prooi van locatie verplaatst O ja, door_____ O nee
3. Status prooi O dood O levend
4. Conditie prooi a.d.h.v. beenmerg _____

5. Keeltrauma aanwezig O ja O nee
6. Onderhuidse bloedingen O ja O nee
7. Afstand tussen hoektanden _____
8. Sleepspoor prooi naar dekking O ja, geschatte afstand_____ O nee
9. Versleping lichaamsdelen O ja O nee
10. Vraatbeeld _____
11. Medebenutting door aaseters O ja, aaseter(s)_____ O nee

12. Geschatte datum/tijd van predatie _____
13. Honden in omgeving aanwezig O ja O nee
14. Bijzondere kenmerken _____
15. Conclusie predatie O ja, predator_____ O nee

F. <u>Omgevingssporen</u>

1. Keutels O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee
2. Haren O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee
3. Pootafdrukken O ja, aantal_____ locatie t.o.v. prooi_____ O nee

G. <u>Fotomateriaal</u>

1. Omgeving O ja, nummer(s)_____ O nee
2. Geheel dier O ja, nummer(s)_____ O nee
3. Externe wonden O ja, nummer(s)_____ O nee
4. Kop O ja, nummer(s)_____ O nee
5. Poten O ja, nummer(s)_____ O nee
6. Bijtwonden (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee
7. Keutels (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee
8. Haren O ja, nummer(s)_____ O nee
9. Pootafdrukken (incl. meetlat) O ja, nummer(s)_____ O nee

H. <u>DNA-monsters</u>

1. DNA-monster(s) bijtwond(en) nummer(s)_____
2. DNA-monster(s) omgevingssporen nummer (s)_____
3. Uitslag DNA-analyse (volgt later) _____

I. <u>Vervolgstappen</u>

1. Bestemming dode / levende prooi O Alterra O DWHC O dierenarts O Rendac
2. DNA monsters als pakket opsturen naar:

   Alterra – Wageningen UR
   p/a [redacted]
   Droevendaalsesteeg 3 a
   6708 PB Wageningen

J. <u>Overige aanwijzingen en opmerkingen</u>

Overige sporen, zoals zicht/andere prooi/ huilen (ander protocol invullen)

_____
_____
_____

Aanwijzingen veehouder / waarnemer

_____
_____
_____

Overig

_____

_____

_____

K. <u>Conclusie – SCALP criteria</u>

O C1: harde feiten. Een bewezen waarneming van een wolf (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie)

O C2: bevestigde waarneming van een wolf (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen)

O C3: onbevestigde waarneming van een wolf. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk)

O F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf gerelateerde waarneming

Eventuele (met redenen onderbouwde) bedenkingen aangaande deze taxatie kunt u binnen 8 dagen schriftelijk kenbaar maken aan het Bestuur van het Faunafonds, Leidseveer 2, 3511

Taxatierapport prooidier wolf - toelichting

Algemeen

Om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen, is het van belang te achterhalen of het gehouden dier door een wolf of een ander roofdier (bijv. vos, hond, das) is gepredeerd. Tevens is het noodzakelijk de aanwezigheid van wolven te bepalen voor de informatievoorziening over schadepreventie vanuit het Faunafonds en de monitoringsopgave van ministerie/provincies.

Voorwaarden tegemoetkoming Faunafonds

- Volgens beleidsregels binnen 7 dagen na constatering schade. DNA analyse moet echter binnen 24 uur uitgevoerd worden, waardoor zeer snelle melding gewenst is.
- bedrijfsmatig gehouden dieren (zie Gecombineerde Opgave van RVO) én in de eerste fase (zwervende wolf) ook hobbymatig gehouden schapen en geiten.
- prooidier mag niet afgevoerd/bij wonden aangeraakt worden, dient ter plaatse te blijven voor sectie door de Consulent faunazaken van BIJ12/Unit Faunafonds.
- de sporen en DNA-analyse wijzen de wolf als predator aan of maken het al dan niet aannemelijk. Alleen DNA-monsters nemen/laten onderzoeken als redelijk vermoeden van wolf aanwezig is!
- treffen van preventieve maatregelen is niet van toepassing in de eerste fase.

Kenmerkend voor predatie door wolf

Bij wolven gaat het veelal om landbouwhuisdieren, met name schaap en geit, waarvan vermoed wordt dat het gedood is door een wolf of ander groot roofdier. Kenmerken die kunnen wijzen op predatie door wolf zijn:

- een diepe, doelgerichte halsbeet als doodsoorzaak en weinig andere bijtwonden, hiervoor is sectie noodzakelijk. Verwijder wol/vacht om de halsbeet goed te kunnen bekijken;
- afstand tussen hoektanden 45 mm, doorsnede hoektand 4-5mm. Maak foto's met daarbij een meetlat als referentie;
- buikvlies met inhoud ligt naast het kadaver, meeste organen onaangeroerd;
- stukken van het kadaver verspreid;
- het vel is afgestroopt om bij het vlees op de botten te komen;
- er is veel vlees gegeten;
- de grote botten (ribben) zijn doorgebeten;
- veelal een redelijk lang sleepspoor richting dekking.

Aandachtspunten voor sectie en monstername

- Werk volgens "Bemonsteringsprotocollen op en rond kadaver mogelijke wolvenprooi" (Versie 3; Dierecologie, Alterra – WUR, september 2015);
- werk met steriel materiaal, gebruik handschoenen, pincet e.d. om monster niet te verontreinigen en vanwege mogelijke overdraagbare ziekten;
- let ook op overige sporen in de wijdere omtrek, zoals uitwerpselen en prenten op wegen en bouwland, en haren aan draad.
-

Benodigdheden

- taxatierapport prooidier wolf
- Alterra DNA monsterkit
- camera (telefoon)
- meetlat
- jachtmes
- wildhaken

- schort
- wegwerphandschoenen
- tissues / natte schoonmaakdoekjes
- wildbak
- watervaste schrijfstift
- alcohol
- grote vuilniszakk

Preventieve maatregelen

Deze preventieve maatregelen zijn overgenomen uit het “voorstel voor een wolvenplan” (Groot Bruinderink & Lammertsma, 2013). Voor meer uitleg wordt verwezen naar hoofdstuk 7 van dit rapport. Er is een nieuw rapport over preventieve maatregelen in voorbereiding (Houben & van Bommel, *in prep*.). Deze bijlage zal t.z.t. vervangen worden door de informatie die daarmee beschikbaar komt. De Commissie Onderzoek van BIJ12/Unit Faunafonds is voornemens de effectiviteit van preventieve maatregelen in Nederland te laten monitoren.

Ad hoc maatregelen ter preventie van wolvenschade

Voor het tijdelijk verjagen c.q. conditioneren van wolven zijn de volgende mogelijkheden beschikbaar:

1. optisch (vlaggetjeslijn, meestal rood).

2. akoestisch (vuurwerk, gaskanonnen).

3. mobiel waakhondenteam.

4. mobiel schriknet.

5. geur en smaak (geurgordijn, prooi behandelen met Bitrex, Conditioned Taste Aversion).

6. lichamelijk (paintball, rubberkogels, halsband GPS met elektroshock en virtual fence).

Permanente maatregelen ter preventie van wolvenschade

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90cm en afstand tot de grond <20cm of

2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of 3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Verklarende woordenlijst

Wolven in Nederland Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal natuurorganisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden. Wolven in Nederland bestaat sinds 2008. Het samenwerkingsverband bestaat uit de volgende organisaties: ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Zoogdiervereniging, Koninlijke Jagersvereniging, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN), Natuurmonumenten, Rewilding Foundation en Studio Wolverine.

NDFF De Nationale Databank Flora en Fauna is een natuurdatabank die gegevens van planten en dieren in Nederland beheert. Momenteel bevat deze databank meer dan 90 miljoen waarnemingen. Het Natuurloket verzorgt het beheer en de exploitatie van de Nationale Databank Flora en Fauna in opdracht van BIJ12. Aan de Nationale Databank Flora en Fauna werken veel verschillende organisaties mee.

DWHC Het Dutch Wildlife Health Centre is het nationaal wildziekten centrum dat ziekten onder in het wild levende dieren in Nederland signaleert en onderzoekt, de opgedane kennis verspreidt en adviseert over eventuele risico's voor mens en dier. Het DWHC wordt op dit moment gefinancierd door het Ministerie van Economische Zaken (EZ), het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht.

Alterra Alterra is een kennisinstituut voor de groene leefomgeving. Alterra maakt deel uit van Wageningen University & Research Centre en levert expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan.

SCALP- Criteria Standaardaanduiding van de waarschijnlijkheid dat een waarneming betrekking heeft op een bepaalde diersoort (in dit geval de wolf). De aanduiding is ontwikkeld in het kader van het project "Status and Conservation of the Alpine Lynx Population". De volgende codes en omschrijvingen worden gebruikt:

C1: harde feiten. Een bewezen waarneming (doodvondst, levend vangst, genetisch, door een deskundige bevestigde foto van gehele dier zijkant of voorkant plus kop, telemetrie).
C2: bevestigde waarneming (door een deskundige bevestigde waarneming van sporen, prooi, uitwerpselen, foto, koor huilen).
C3: onbevestigde waarneming. Alle aanwijzingen waarbij een wolf als mogelijke veroorzaker niet is aan te wijzen of uit te sluiten (eventueel onder te verdelen in mogelijk of onwaarschijnlijk).
F: uitgesloten dat er sprake is van een wolf-gerelateerde waarneming.

WiN Wolven in Nederland is een samenwerking van Natuurmonumenten, ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Koninklijke Jagersvereniging, IVN, IFAW, Studio Wolverine, Rewilding Foundation en de Zoogdiervereniging. Wolven in Nederland zet zich in om draagvlak voor de wolf te creëren.

Wolvenmeldpunt Plaats waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Wolven in Nederland zal verzocht worden om dit Wolvenmeldpunt in te richten en beheren.

Operationeel Draaiboek Wolf. Fase 1

0 Inhoudsopgave

1 Inleiding
2 Aanwezigheid
3 Risico's
4 Schade
5 Samenwerking
6 Communicatie
7 Vergunningen en ontheffingen
8 Financiën
9 Vervolg
10 Stroomschema

Disclaimer

Aan opgenomen regelingen kunnen geen rechten worden ontleend. Raadpleeg de website van IPO en BIJ12 unit Faunafonds voor de meest actuele informatie.

1 Inleiding

Voorgeschiedenis

Sinds 1990 komen er weer wolven in ons buurland Duitsland voor. Nadat daar in 2002 de eerste voortplanting werd geconstateerd heeft er een snelle uitbreiding van het leefgebied van de wolf plaatsgevonden. Het werd daardoor steeds waarschijnlijker dat er ook wolven in Nederland gesignaleerd zouden worden. Inmiddels is dat gebeurd: in 2015 verbleef een jonge wolf die geboren was in Duitsland enige dagen in de provincies Drenthe en Groningen.

Om voorbereid te zijn op de komst van de wolf in Nederland hebben rijk, provincies en Faunafonds in 2011 opdracht gegeven aan onderzoeksbureau Alterra om de mogelijke consequenties van de komst van de wolf naar Nederland te beschrijven. De Regiegroep Wolf bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en Faunafonds heeft de uitvoering begeleid. Het rapport van Alterra verscheen in 2012 (Groot Bruinderink *et al*., 2012).

Sindsdien hebben er verschillende bijeenkomsten plaatsgevonden waarbij allerlei maatschappelijke organisaties betrokken werden. Bovendien heeft Alterra samen met het platform Wolven in Nederland (Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal natuurorganisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden) en de universiteiten van Tilburg en Maastricht in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink *et al*., 2013). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland.

In het Voorstel voor een wolvenplan wordt aangegeven dat maatschappelijke organisaties graag een 'wolvenbureau' ingesteld willen hebben waarbij allerlei taken worden belegd. De BACVP heeft echter aangegeven dat er in dit stadium van de vestiging van de wolf geen wolvenbureau zal worden ingesteld, maar dat de opstellers van het operationeel draaiboek moeten onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om kennis over wolven te bundelen, bij voorkeur aansluitend bij bestaande structuren en maatschappelijke initiatieven.

De BAC VP heeft tevens besloten het initiatief om in samenspraak met betrokkenen te komen tot een communicatieplan te beleggen bij communicatiedeskundigen van provincies.

Wettelijk kader

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). De aanwijzing heeft tot gevolg dat het doden, vangen of opzettelijk verstoren van in het wild levende wolven op grond van artikelen 9 en 10 van de Flora- en faunawet verboden is en dat het Faunafonds bevoegd is om te beslissen op aanvragen voor een tegemoetkoming in schade, veroorzaakt door wolven. Voor bestaande houders van in gevangenschap geboren en gefokte wolven wordt vrijstelling verleend van het verbod om de dieren of daarvan afkomstige producten onder zich te hebben.

Op grond van artikel 9 van de Flora- en faunawet is het verboden om een dier, behorende tot een aangewezen beschermde inheemse diersoort te doden, te verwonden of te vangen. De opzettelijke overtreding van dit verbod is een economisch delict dat op grond van artikel 2, eerste lid, van de Wet op de economische delicten wordt aangemerkt als een misdrijf.

De wolf in Europa

Doel, doelgroep (met name in relatie tot gebruik in relatie tot provinciale taken), fasering.
Afbakening, verantwoordelijkheid (risicodragers, wettelijke verplichtingen), nieuwe ontwikkelingen (groeidocument).

Door de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland (voorheen Ecologische Hoofdstructuur, EHS) ontstaan verbindingen binnen Nederland maar ook aansluitingen op het Europese netwerk waardoor ook voor wolven verbindingen ontstaan met buitenlandse brongebieden. In principe komen er geen extra verbindingen voor wolven.
Betrokkenen (met verwijzing naar bijlage).
Afbakening (conform fasering Voorstel voor een wolvenplan)

fase 1: er bevindt zich (af en toe) een zwervende wolf in Nederland;

fase 2: er bevindt zich een territoriale wolf in Nederland;

fase 3: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar in Nederland;

fase 4: er bevindt zich een territoriaal wolvenpaar met jongen in Nederland;

fase 5: we bevinden ons tien jaar na deze eerste voortplanting.

Dit operationeel draaiboek heeft betrekking op de eerste fase, die van de situatie waarbij een zwervende wolf Nederland aan doet. Als een zwervende wolf enige tijd in dezelfde omgeving verblijft kan dat duiden op territoriumvorming waardoor de scheiding tussen fase 1 en 2 niet altijd helder is. Dit draaiboek voorziet hier ook in. Omdat het niet bekend is of volgende fases snel zullen volgen wordt echter geadviseerd om ook voor de fases 2 tot en met 4, als er vestiging van wolven heeft plaatsgevonden, al voorbereidingen te treffen.

De fase waarin zich een territoriale wolf zich in een gebied voordoet wordt beschouwd als het moment dat er wolvenleefgebied is.

Werkwijze

In april 2014 is de regiegroep wolf gestart met het project dat moest resulteren in een Operationeel draaiboek voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Het ‘Voorstel voor een wolvenplan’ is hierbij uitgangspunt geweest. Hiertoe zijn overleggen gepland waarbij de aanbevelingen uit het Voorstel voor een wolvenplan uitvoerig zijn bediscussieerd en waarbij indien noodzakelijk ook externe deskundigen betrokken zijn. Er hebben oriënterende gesprekken plaatsgevonden met delegaties van Wolven in Nederland en onderzoeksbureau Alterra. Deze beide hebben voorstellen gemaakt over hun mogelijke bijdragen aan de uitvoering van het operationeel draaiboek. Deze voorstellen zijn door de regiegroep beoordeeld en, wanneer dit doelmatig was, opgenomen in het voorliggende operationeel draaiboek.

Het hoofdstuk over communicatie is als een voorstel opgesteld door de woordvoerders van de verantwoordelijke gedeputeerden van de provincies Utrecht, Drenthe en Limburg in samenspraak met communicatiedeskundigen van andere organisaties. Dit voorstel is door de regiegroep wolf besproken, en in overleg met de woordvoerders in aangepaste vorm opgenomen in het voorliggende rapport.

Ten slotte bestaat een deel van de bijlagen uit protocollen die door Alterra zijn opgesteld in het kader van het Voorstel van een wolvenplan Alterra heeft deze protocollen, die voor een deel ook uitgetest zijn in rollenspelen tijdens een bijeenkomst met maatschappelijke partijen, beschikbaar gesteld voor dit operationeel draaiboek. Ze zijn vrijwel ongewijzigd opgenomen in bijlagen # tot en met #. Ook het protocol dat het Faunafonds hanteert is opgenomen (bijlage #).

Bevoegdheden en mandatering

Provincies zijn verantwoordelijk voor het beleid ten aanzien van wolven, tenzij we expliciet aangeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of naar een ander overgaat. In hoofdstuk 10 wordt voor verschillende situaties die zich voor kunnen doen tijdens de fase van een zwervende wolf kunnen voor doen.

Groeidocument – mandatering wijzigingen – rolverdeling BAC VP/AAC VP/IPO-werkgroep natuurwetgeving/bestuur Faunafonds

Leeswijzer (hier ook verwijzen naar 10 stroomschema of 'wie, wat, waar-tabel')

2 Aanwezigheid

Waarnemingen / Meldingen

Het is zinvol om een vaste plaats te hebben waar waarnemingen van wolven gemeld kunnen worden. Daarom zal er een wolvenloket, of wolvenmeldpunt, worden ingericht. Wolven in Nederland wordt verzocht hier invulling aan te geven. Het Faunfonds (BIJ12) zal opdrachtgever zijn en door middel van een raamovereenkomst duidelijkheid scheppen over de taken en bemensing van dit wolvenloket. Voor de beoordeling van de schade in relatie tot een eventuele tegemoetkoming blijft het Faunafonds verantwoordelijk. Het wolvenloket verwijst hiervoor naar het Faunafonds (BIJ12).
De deskundigheid bij het wolvenloket dient vergelijkbaar te zijn met de deskundigheid die verkregen wordt door het volgen van instructies zoals nu door Alterra (in Nederland) en Lupus (in Duitsland) aangeboden worden.

Wolven in Nederland verzamelt en beoordeelt meldingen van mogelijke wolven. Alle meldingen worden ingevoerd in de NDFF. Meldingen worden gevalideerd door de Zoogdiervereniging en zijn op detailniveau beschikbaar voor medewerkers van de provincies en BIJ12.

Validatie gebeurt in eerste instantie op basis van kenmerken die gemeld worden. Bij een serieuze verdenking van de aanwezigheid van een wolf kan ook overgegaan worden tot moleculair onderzoek om de determinatie te bevestigen. Dat kan bijvoorbeeld het geval zijn bij de vondst van een prooi behorend tot een wilde diersoort. Er dient dan zo snel mogelijk DNA-materiaal veiliggesteld te worden. Ook bij de vondst van uitwerpselen waarvan het waarschijnlijk is dat die afkomstig zijn van een wolf. Nadat door een deskundige monsters zijn genomen, kunnen prooiresten achtergelaten worden in het veld. Wolven in Nederland beoordeelt of een cameraval ingezet wordt. Wolven in Nederland of door hen geïnstrueerde deskundigen plaatsen deze cameravallen en dragen zorg voor de analyse van de beelden.

Bij het vinden van een wilde prooi wordt door een deskundige de omgeving afgespeurd volgens standaard protocol (zie bijlagen ###). Er worden, ook door de deskundige, foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, doodsoorzaak, sectie in het veld (vraatbeeld en onderhuidse sporen) worden door de deskundige geregistreerd volgens het protocol.

Voor het veiligstellen en de analyse van DNA-materiaal zal een overeenkomst worden gesloten met Wolven in Nederland en Alterra.

Bij de vondst van een dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI inschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of nader onderzoek wordt ingesteld. Een gevonden kadaver wordt altijd veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren). Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd volgens protocol (bijlage #). Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). Dierenambulances en kantonniers worden geïnformeerd over de handelswijze bij de vondst van een wolf.

De dode wolf (of rest) wordt vervoerd naar DWHC in Utrecht. In beginsel vindt er aanvullend onderzoek plaats. DWHC beoordeelt de staat van de wolf (of rest) en bepaald in welke vorm aanvullend onderzoek zinvol is. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. Bij voorgenomen sectie meldt DWHC volgens protocol (bijlage #) de vondst aan Alterra, CVI, RIVM en Naturalis zodat bij voorkeur dezelfde dag nog een gezamenlijke sectie te Utrecht kan worden verricht. DWHC heeft hierbij de leiding. Naturalis opent het dier zodat huid en skelet zoveel mogelijk intact blijven voor het prepareren/conserveren. Alle partners volgen bij sectie het standaard protocol. De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd.

Indien een wolf gevangen wordt of anderszins in handen komt, kan het aanbrengen van een zender veel informatie verschaffen over het ruimtelijk gebruik door de wolf. Samen met andere partijen zal bepaald moeten worden welke onderzoeksonderdelen voor overheden noodzakelijke informatie opleveren en welke vooral wetenschappelijk van belang zijn. De kostenverdeling zal hierop afgestemd worden. In eerste instantie zullen provincies de kosten voor het beschikbaar hebben van zenders dragen. Voor de noodzakelijke vergunningen en ontheffingen zie hoofdstuk 7.

Bij persuitingen zoveel mogelijk aansluiten bij SCALP-criteria (bijlage #). Persuitingen altijd uitgeven in overleg met de grondeigenaar / terreinbeheerder.

.

Validatie

Validatie van waarnemingen of meldingen kan op verschillende niveaus plaatsvinden. Voordat een melding in de Nationale Databank Flora en Fauna wordt opgeslagen vindt validatie door deskundigen van de Zoogdiervereniging plaats. Bij onderzoek aan weefsel of celmateriaal zal door de onderzoeksinstelling (bijvoorbeeld Alterra, Naturalis, Senckenberg) gevalideerd worden. Altijd dient de basis voor de validatie vastgelegd te worden. Over de berichtgeving rond de gevalideerde waarneming worden afspraken gemaakt met de verschillende betrokkenen, maar in ieder geval met de gebruiker van de grond waar de waarneming is gedaan.

Verwerking en opslag van wolvenmateriaal

In de protocollen worden de instellingen genoemd die betrokken zijn bij de afhandeling bij de vondst van een wolf of wolvenprooi. De protocollen zijn in overleg met deze instellingen opgesteld. Voor een deel horen de handelingen bij de normale activiteiten. Waar het extra handelingen zijn worden er vooraf afspraken gemaakt over de vergoeding van kosten.

Bij afnemen van materiaal bij kadavers dienen altijd de nodige voorzorgsmaatregelen genomen te worden om de onderzoeker zo goed mogelijk te beschermen tegen mogelijke infecties. De protocollen, al of niet in combinatie met standaard werkwijzen in laboratoria, voorzien hier in.

Voor de noodzakelijke documenten als vergunningen, ontheffingen en certificaten wordt verwezen naar hoofdstuk 7.

Wolven en wolvenmateriaal dient voor toekomstig onderzoek zo veel mogelijk vastgelegd te worden. Deels betreft dat al of niet geprepareerd materiaal en deels betreft dat analysegegevens. Een onderzoek dat in opdracht van het Ministerie van EZ door Alterra uitgevoerd wordt zal duidelijkheid verschaffen op welke wijze snel en effectief uitwisselen van materiaal en data voor moleculair onderzoek het best uitvoerbaar is. DWHC zorgt voor

een voor alle partners toegankelijke database en stelt samples van monsters beschikbaar voor aanvullend onderzoek. Naturalis slaat skelet en huiden op (al of niet geprepareerd als tentoonstellingsdier). Opgewerkt DNA-materiaal kan bij zowel Alterra als bij Naturalis worden beheerd.

Verwerking en opslag van data

Een onderzoek dat in opdracht van het Ministerie van EZ door Alterra uitgevoerd wordt zal duidelijkheid verschaffen op welke wijze snel en effectief uitwisselen van materiaal en data voor moleculair onderzoek het best uitvoerbaar is. Hieruit zal ook moeten blijken welke rollen Senckenberg Research Institute in Duitsland en ISPRA in Italië vervullen bij nadere analyses of dat dit ook in Nederland kan plaatsvinden. Hierbij hoort ook het bevorderen dat referentiesystemen op Europees niveau zijn afgestemd en de informatie op een efficiente manier kan worden gedeeld.

Rapportage

Voor de eerste fase is rapportage aan EZ in verband met de zesjaarlijkse verantwoording naar de Europese Commissie, nog niet gecompliceerd. Volstaan kan worden met een melding. Wel kan rapportage van belang zijn als communicatiemiddel (zie hoofdstuk 6).

In het onderhandelingsakkoord decentralisatie natuur staat ten aanzien van soorten en habitats dat de provincies de data verzamelen en dat het Rijk deze aanbiedt aan de EC. De dataverzameling gaat volgens een door Rijk en provincies uit te werken eenvoudige monitoringssystematiek, die niet verder gaat dan de Europese rapportageverplichting. Voor de wolf volstaat, in de fase van zwervende wolven, de registratie van alle gevalideerde waarnemingen in de NDFF en het beschikbaar stellen aan het Rijk.

3 Risico's voor mensen en huisdieren

Voorkomen

Het ligt niet voor de hand om in de fase van zwervende wolven regio's aan te wijzen waar op voorhand de risico's voor mensen te groot zijn. In Duitsland, waar al jarenlang wolven voorkomen, is het niet noodzakelijk geweest om gebieden te vrijwaren van wolven.

Gewenning aan mensen (habituatie) van wolven, waarbij natuurlijke schuwheid verdwijnt, dient voorkomen te worden. Er zal dan ook in de communicatie aandacht geschonken dienen te worden aan het lokken van wolven in verband met fotografie of beleving. Een algemeen verbod op het uitleggen van lokvoer lijkt op dit moment niet noodzakelijk.

Maatregelen

Voor er maatregelen genomen kunnen worden als opsporen, vangen of doden dienen andere bevredigend oplossingen te worden overwogen. Indien die niet voorhanden zijn dan kan het bijvoorbeeld noodzakelijk zijn om een wolf te vangen. Bijvoorbeeld om het dier te voorzien van een zender waardoor bij noodzaak de wolf snel opgespoord kan worden en eventueel verplaatst. Voor het vangen en zenderen wordt de wolf in principe verdoofd. Dit dient altijd in aanwezigheid van een dierenarts te gebeuren om adequaat te kunnen handelen bij problemen.

Voor gevangen wolven die niet direct teruggezet kunnen worden dient een opvanggelegenheid beschikbaar te zijn. Hoewel opvangen voor een volwassen wolf moeilijker kan zijn wordt in eerste instantie toch gekozen voor opvang. Een lijst met door het ministerie erkende opvangadressen is opgenomen als bijlage #. Voor er tot vangen wordt overgegaan dient een opvangmogelijkheid geregeld te zijn om bij noodzaak de wolf direct daarheen te kunnen brengen.

Alleen als een gewonde wolf met zekerheid niet terug gezet kan worden, is doden een optie. In andere gevallen toch bekijken of tijdelijke opvang en revalidatie mogelijk zijn.

Voor het doden van een wolf dient de afweging altijd door een dierenarts gemaakt te worden. De enige uitzondering is een situatie waarbij zich een acuut veiligheidsprobleem voordoet. In zo'n geval kan de politie op basis van een besluit van de burgemeester (gemeentewet art 175 en 176) optreden. Doden kan met een dodelijke injectie of met het geweer plaatsvinden.

Probleemwolf

Een probleemwolf is een wolf die zich specialiseert op vee of zich opvallend gedraagt tegenover de mens (afleggen schuwheid, agressie). Tabel # geeft richting bij het beoordelen of een wolf als probleemwolf beschouwd moet worden. Op basis van ervaringen kan het noodzakelijk zijn om deze tabel aan te passen. In Nederland en Duitsland heeft in het voorjaar van 2015 een wolf rondgezworven die weliswaar afwijkend gedrag vertoonde maar niet als een probleemwolf geklassificeerd werd. Er dient dus weloverwogen besloten te worden in hoeverre een wolf als een probleemwolf beschouwd wordt, zeker als daaraan onomkeerbare maatregelen verbonden zijn. Uit Duitsland zijn geen gevallen bekend van probleemwolven. Indien een probleemwolf een acuut gevaar voor mensen vormt en ingrijpen noodzakelijk is kan een burgemeester besluiten het dier te laten doden. Vanwege de grote mobiliteit van wolven ligt het voor de hand om bij een probleemwolf direct op te schalen naar het niveau van de Veiligheidsregio en de beslissingsbevoegdheid daar neer te leggen [protocol probleemwolf hierop aanpassen ?].

Kruisingen tussen honden en wolven dienen voorkomen te worden. Maar omdat er in de huidige Europese populatie wolven rondlopen met een klein percentage erfelijk materiaal van honden, is het niet zinvol (noch uitvoerbaar) om alle niet-zuivere wolven te elimineren. Een primaire kruising (nakomeling van kruising zuivere wolf en hond) wordt beschouwd als een hybride die verwijderd dient te worden (belang schade aan flora en fauna). Bij secundaire en verdere hybriden zal deskundig advies ingewonnen worden. Verwijderen van een hybride kan door wegvangen of door doden.

4 Schade

Voorkomen

Grondgebruikers zijn verantwoordelijk voor het nemen van preventieve maatregelen bij dreiging van belangrijke schade door beschermde diersoorten. Omdat er nog weinig ervaring bestaat met dergelijke maatregelen ter voorkoming van wolvenschade is het zinvol om in de eerste fase van vestiging extra informatie over preventie door het Faunafonds beschikbaar te stellen. Hoewel er in deze fase door het Faunfonds geen preventieve maatregelen vereist worden, is het aannemelijk dat een deel van de grondgebruikers toch schade wil voorkomen of beperken.

Indien de beschikbaarheid van natuurlijke prooidieren in een vestigingsgebied gering is, dan bestaat de kans dat wolven eerder (landbouw)huisdieren zullen benaderen. . Dit wordt urgenter in volgende stadia van de kolonisatie door wolven. Overigens is Nederland op dit moment bijzonder rijk aan prooidieren.

Over het aantal schapen dat jaarlijks gedood wordt door honden, is voor de provincie Limburg informatie beschikbaar over de periode 2002 – 2012. In die periode viel ongeveer een half procent van de schapen van de geënquêteerde schapenhouders jaarlijks ten prooi aan een hond. Hoewel een dergelijk onderzoek niet in alle provincies hoeft te worden uitgevoerd is het wel zinvol om ook een indicatie te hebben over deze vorm van uitval in provincies die minder rijk zijn aan prooidieren. Een vergelijkbaar onderzoek in een van de noordelijke provincies en in de randstad wordt daarom aanbevolen (opnemen in aanbevelingen voor BA CVP).

Bestrijden

In principe vindt er tijdens de fase van zwervende wolven geen beheer plaats ter voorkoming van schade.

Tegemoetkomingen

Het Faunafonds kan onder voorwaarden een tegemoetkoming verlenen voor schade veroorzaakt door beschermde inheemse diersoorten aan bedrijfsmatig geteelde landbouwgewassen of gehouden landbouwhuisdieren Schade aan particuliere zaken is een algemeen maatschappelijk risico dat burgers geacht worden zelf te dragen.
In geval van bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren (dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland) die ten prooi gevallen zijn aan wolven dient melding altijd aan het Faunafonds te worden gedaan wanneer tegemoetkoming gewenst is.
In het geval van aangetoonde schade door een wolf wordt er in de vestigingsfase een uitzondering gemaakt: er kunnen ook tegemoetkomingen worden verstrekt bij niet bedrijfsmatig gehouden schapen en geiten.

Om DNA veilig te stellen dient de prooi bij voorkeur binnen 24 uren door een deskundige van het wolvenloket of Faunafonds bezocht te worden. In draaiboek opnemen dat getracht wordt om alle dode prooidieren veilig te stellen voor analyse. Nadat door een te benoemen deskundige monsters zijn genomen, kunnen prooiresten verwijderd worden. Indien de prooi gewond is maakt de ondernemer de afweging of genezen mogelijk en rendabel is; een dierenarts wordt hierbij betrokken.

Bij het vinden van een ‘gehouden prooi’ wordt de omgeving door een deskundige (meestal medewerker van het Faunafonds) afgespeurd volgens protocol (zie bijlage #) en worden foto’s gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de prooi, detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.). De datum, vinder, vindplaats (gps), leeftijd geslacht conditie van de prooi, vraatbeeld worden genoteerd. De deskundige regelt de sectie in het veld. Hierbij worden o.a. doodsoorzaak, vraatbeeld (bijtwonden) en onderhuidse sporen geregistreerd. Het kadaver gaat naar het destructiebedrijf of voor verder onderzoek naar Alterra.

De medewerker van het Faunafonds taxeert de schade of schakelt een taxateur in. Tegemoetkomingen worden in de fase van zwervende dieren volgens de regels van het Faunafonds verleend, waarbij er geen eigen risico verrekend wordt en het behandelbedrag wordt gestorneerd indien het op voorhand aannemelijk was dat de schade veroorzaakt is door een wolf In de fase van zwervende dieren worden preventieve maatregelen nog niet verplicht gesteld om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van het Faunafonds.

Indien een gehouden prooidier verwond is en behandeld is door een dierenarts, kan er bij het Faunfonds een tegemoetkoming in de kosten worden aangevraagd. Deze tegemoetkoming bedraagt maximaal de verkoopwaarde van het behandelde dier.

5 Samenwerking

In Nederland

Een wolvenbureau is op dit moment nog niet noodzakelijk. Het is echter van belang om kennis en ervaring die in Nederland aanwezig is, op een efficiënte manier te benutten.
Samenwerking met Wolven in

Binnen Europa

Bij grensoverschrijdende samenwerking is het Ministerie van Economische Zaken gesprekspartner voor onze buitenlanden. Op ambtelijk niveau zullen de provincies wel betrokken worden. Contacten van de Regiegroep Wolf met het Wolfsbüro in Duitsland zijn inmiddels gelegd en zullen worden voortgezet. Het is zinvol om in contacten met groepen in landen waar wolven al meerjarig verblijven kennis te vergaren over ervaringen met monitoring. Afstemming over de wijze van monitoring en de diepgang daarbij is wenselijk.

Het Ministerie van Economische Zaken is aangesloten bij het ‘Large Carnivore Initiative Europe’ en de ‘Group of Experts on the Conservation of Large Carnivores’ onder het Verdrag van Bern, die zich onder andere bezig houdt met wolven op Europese schaal. Provincies verzoeken het Rijk om deelname aan deze overleggen voort te zetten.

6 Communicatie

Aandachtspunten uit andere onderdelen:
Communicatie over de vondst van een dode wolf.
Voorlichting in relatie tot tegemoetkomingen.

7 Vergunningen en ontheffingen

Flora- en faunawet

De wolf is aangewezen als beschermde soort in het Verdrag van Bern en in Bijlage II en IV van de Habitatrichtlijn. Op 30 juni 2014 is de wolf in Nederland aangewezen als beschermde inheemse diersoort (Staatscourant 18306). Voor beschermde inheemse diersoorten gelden een aantal verboden, waarvan het noodzakelijke kan zijn om ontheven te worden. Afwijken van deze verboden kunnen onder voorwaarden worden toegestaan. Die voorwaarden zijn: het ontbreken van bevredigende alternatieven, de gunstige staat van instandhouding wordt niet belemmerd en er moet sprake zijn van een maatschappelijk belang. Het beoordelen van de gunstige staat van instandhouding zal voor in Nederland aangetroffen dieren afgemeten worden aan de gunstige staat van instandhouding van de Pools-Duitse populatie. Dit zal beschreven dienen te worden in een of meer grensoverschrijdende, regionale wolvenplannen ('population level management plans').

Voor het transport van zieke of gewonde dieren ten behoeve van opvang en verzorging geldt een vrijstelling op basis van het Besluit vrijstelling beschermde dier- en plantensoorten (zie verder bij Transport). Dit geldt voor vervoer waarbij binnen twaalf uren overdracht aan personen of instanties die gerechtigd zijn deze dieren onder zich te hebben.

Transport

De Regiegroep stelt lijst op van instanties die betrokken kunnen zijn bij transport van wolven of delen daarvan. Op deze lijst in ieder geval de consulenten Faunafonds.

CITES

De Convention on International Trade in Endangered Species of wild flora and fauna (CITES) is een internationale overeenkomst om de handel in beschermde planten en dieren te reguleren. CITES-certificaten zijn gebonden aan een individu en worden niet vooraf verstrekt. Voor het vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek. Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten (med. A. Trouwborst, Universiteit Tilburg).

Het transport van een dode wolf (of resten) naar een onderzoeksinstituut waar dissectie plaats vindt (bijvoorbeeld Alterra of DWHC) is 'praktisch-vrijgesteld'. Pas bij transport en deponeren van (resten van) een wolf is een certificaat noodzakelijk [pers. meded. A. Helmers, 22 iv 2015]. Certificaten kunnen worden aangevraagd bij RVO.

Omdat het transport van een dode wolf naar een onderzoeksinstituut en het spoedtransport van een gewonde wolf naar een dierenarts in de praktijk zonder CITES-certificaat plaats kan vinden, is een certificaat pas noodzakelijk bij een vervolgtransport of opslag noodzakelijk.

Wet Dieren

Wet op de dierproeven

In verband met vangen en eventueel zenderen van een wolf is deze wet niet van toepassing volgens artikel 1b lid 7e, indien identificatie (achterhalen herkomst) het hoofddoel is of het zenderen noodzakelijk is om op basis van het gedrag als overheid te kunnen beslissen over verdere stappen. Provincies zullen in voorkomende gevallen in de ontheffing Wet Natuurbescherming vermelden dat vangen en verdoven en vervolgens DNA afname en zenderen ten behoeve van nadere identificatie en gedragsbeoordeling wordt toegestaan.

8 Financiën

De financiële verhouding tussen Rijk, provincies en Faunfonds is in beginsel geregeld via het Bestuursakkoord Natuur en het Besluit Faunafonds.

Tijdens de eerste fase zal de schade aan alle gehouden hoefdieren (hobbymatig of niet) waarvan het aannemelijk is dat die door een wolf is veroorzaakt, vergoed worden en behandelkosten teruggestort. Na vestiging (fase 2) zal een overgangsregeling ingesteld worden waarmee veehouders zich kunnen voorbereiden op effectief weren van wolven. De voorwaarden waaraan voldaan dient te worden zullen verwoord worden in de Beleidsregels Faunafonds.

Over het optreden van vervolgschade is niets bekend. Er zal onderzoek opgestart worden naar ervaringen met vervolgschade in gebieden waar wolven al langer voorkomen (bijvoorbeeld drachtige ooien).

Het Faunafonds bekostigt onderzoeken samenhangend met de afhandeling van schademeldingen. De provincies onderzoeken samenhangend met staat van instandhouding en rapportageplicht.

Rol van WiN en Alterra

Kosten die WiN en Alterra maken om taken uit te voeren samenhangend met verantwoordelijkheden van de provincies en het Faunafonds zullen door de provincies vergoed worden. Raming € 10.000 per jaar.

9 Vervolg

Vestiging – opzetten monitoringssystematiek - rapportages aan het rijk – afweging of er leefgebieden gedefinieerd moeten worden – samen met Faunabeheereenheden stand van prooidieren beschouwen - samen met Duitsland en eventueel andere landen grensoverschrijdend beheerplan op populatieniveau opstellen

Ik voorzie dat een doorkijk/uitwerking naar de fase van territoriale wolven wellicht sneller actueel wordt dan we tot voor kort voor mogelijk hielden. In Niedersachsen is de populatie in 5 jaar toegenomen van 1 naar ten minste 5 roedels + nog 4 territoriale paren/dieren, in de afgelopen 2 jaar zijn daar 42 pups geboren die binnen de komende 2 jaar op zoek zullen gaan naar nieuw leefgebied. We kunnen na draaiboek versie 1 waarschijnlijk meteen door naar draaiboek versie 2 met territoriale wolven. Vooral op het gebied van (internationale) samenwerking en voorlichting/preventie landbouwschade moet er dan nog het nodige gebeuren/veranderen [mail [redacted] 24 iii 2015].

10 Stroomschema

Stroomschema of beslisboom toevoegen als tekst gereed is. Opnemen onderdelen die voor alle provincies gelden en aangeven waar een provinciale invulling noodzakelijk is.

Situatie	Wie	Wat	Wanneer	Waar
Vondst gehouden prooi dood				
Vondst gehouden prooi levend				
Vondst dode prooi dood				

Vondst dode prooi levend

Bijlagen

Protocollen [dienen daar nog wijzigingen in aangebracht te worden ? Indien ja, via nogmaals voorleggen aan instituten]

Bijlage #. Protocol Faunafonds

PROTOCOL WOLF: BEOORDELING PROOI – BIJ12 / FAUNAFONDS

Veldvalidatie	
Sectienummer:	
Datum validatie:	
Consulent Faunafonds:	
Veehouder/waarnemer:	
Adresgegevens:	
Telefoonnummer en e-mailadres:	
BRS nummer:	

Prooi	
Soort:	
Geslacht:	
Dode of nog levende prooi:	
Bestemming dode/levende prooi:	
Omschrijving vindplaats:	weiland/tuin/bos/dekking/anders:
Plaats:	
Waarnemingsdatum en -tijd:	
Prooi van locatie verplaatst?:	
Coördinaten (X/Y):	

Veldsectie	
Foto's omgeving, geheel dier, kop, poten, externe wonden:	
Omgevingssporen:	keutels/ haar/ prenten
Oormerk (nummer):	ja/nee
Transponder (paard, hond, e.d.):	ja/nee/onbekend

Transponder nummer:	uitlezen DWHC of dierenarts
Leeftijd geschat:	
Conditie prooi (geschat aan merg):	
Vermoedelijke datum/tijd van predatie:	
Bijzondere kenmerken:	

Bijtwonden (afstand tussen hoektanden):	
Halsslagaderbloeding aanwezig:	
Onderhuidse bloedingen:	
Sleepspoor prooi naar dekking:	
Versleping lichaamsdelen:	
Vraatbeeld (buikholte geopend, ingewanden, botten, bloedingen):	
Medebenutting door aaseters	vos/kraaiachtigen/wild zwijn/anders
Conclusie:	predatie ja/nee predator:

DNA monster(s) bijtwond(en):	foto's en monsternummers
DNA monster(s) omgevingssporen:	foto's en monsternummers
Monsters doorgestuurd aan:	
Uitslag DNA-analyse:	
SCALP score (C1, C2, C3):	

Overige aanwijzingen	
Overige sporen: zicht/prooi/keutel/ huilen/sporen (ander protocol invullen)	
Aanwijzingen veehouder/waarnemer:	

Opmerkingen	

Informatie voor consulenten

Algemeen:

Om voor een schadetegemoetkoming in aanmerking te komen, is het van belang te achterhalen of het gehouden dier door een wolf of een ander roofdier (bijv. vos, hond, das) is gepredeerd. Tevens is het noodzakelijk de aanwezigheid van wolven te bepalen voor de informatievoorziening over schadepreventie vanuit het Faunafonds en de monitoringsopgave van ministerie/provincies.

Voorwaarden tegemoetkoming Faunafonds:

- Z.s.m. melden na predatie, uiterlijk binnen 24 uur, om DNA-analyse nog uit te kunnen voeren.
- Bedrijfsmatig gehouden dieren, d.w.z. veehouders met BRS-nummer van Dienst Regelingen.
- Prooidier mag niet afgevoerd worden, dient ter plaatse te blijven voor sectie door consulent.
- De sporen en DNA-analyse wijzen de wolf als predator aan of maken het dan wel aannemelijk.
- Treffen van preventieve maatregelen (nog niet van toepassing gedurende vestigingsfase).

Beschrijving typische kenmerken wolfsprooi/kadaver:

Soort kadaver	Landbouwhuisdieren met name schaap en geit, waarvan vermoed wordt dat het gedood is door een wolf of ander groot roofdier.
Kenmerkend voor predatie door wolf	- Een diepe, doelgerichte halsbeet als doodsoorzaak en weinig andere bijtwonden, hiervoor is sectie noodzakelijk; - afstand tussen hoektanden 45 mm, doorsnede hoektand 4-5mm; - buikvlies met inhoud ligt naast het kadaver, meeste organen onaangeroerd; - stukken van het kadaver verspreid; - het vel is afgestroopt om bij het vlees op de botten te komen; - er is veel vlees gegeten; - de grote botten (ribben) zijn doorgebeten; - veelal een redelijk lang sleepspoor richting dekking.

Aandachtspunten voor sectie en monstername:

- Werk met steriel materiaal, gebruik handschoenen, pincet e.d. om monster niet te verontreinigen en vanwege mogelijke overdraagbare ziekten.
- Speekselmonsters dienen z.s.m. gedroogd te worden d.m.v. toevoeging van droogmiddel.
- Let ook op overige sporen in de wijdere omtrek, zoals uitwerpselen, haren en prenten.

Benodigdheden:

Algemeen: Protocol beoordeling wolfsprooi, camera, meetlat, scherp mes, wildhaken, schort, wegwerphandschoenen, tissues/schone doeken, wildbak.

Monstername: Bekers voor keutels, ziplock-zakken, ethanol, droogmiddel t.b.v. speekselswaps, steriele wegwerppincetten, steriele wattenstaafjes.

Omgang pers

Een definitieve vorm voor omgang met de pers moet verder uitgewerkt worden. Uitspraken over predator kunnen pas gedaan worden na DNA analyse. Geen contacten met de pers, verwijs alles door naar de Faunafonds secretaris.

Afleveradressen monsters en eventueel prooiresten:

Alterra

Bezoekadres:	Droevendaalsesteeg 3, 6708PB Wageningen
Postadres:	Postbus 47, 6700AA Wageningen
Telefoonnummers:	alg.nr. (0317-480100), [redacted] (06[redacted]), [redacted] (06[redacted]

Email: [redacted]@wur.nl, [redacted]@wur.nl

Dutch Wildlife Health Centre (DWHC)

Bezoekadres: Faculteit Diergeneeskunde, Androclusgebouw, Yalelaan 1, 3584 CL Utrecht

Postadres: Postbus 80158, 3508 TD Utrecht

Telefoonnummers: alg.nr. (030-2537925), [redacted] (patholoog)

Email: dwhc@uu nl

Senckenberg Institut, Wildtiergenetik (Versandadresse für Proben)

Postadres: Probenannahme Wildtiergenetik

Senckenberg Außenstelle Gelnhausen

Clamecystrasse 12, 63571 Gelnhausen, Duitsland

Telefoonnummers: 0049-6051-61954-3138

Email: wildtiergenetik@senckenberg.de

Wolven-in-Nederland

Telefoonnummers: [redacted] (06[redacted], [redacted] (06-[redacted]),

[redacted] (06[redacted]

Email: [redacted]@ark.eu, [redacted]@ark.eu, [redacted]@freenature.nl

Faunafonds

Telefoonnummers: [redacted] (06-[redacted]), [redacted] (06-[redacted]),

[redacted] (06-[redacted])

Email: [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl, [redacted]@bij12.nl

SCALP-criteria.
Probleemwolf tabel versie 2

Bijlage #. Preventieve maatregelen

Deze preventieve maatregelen zijn overgenomen uit Groot Bruinderink & Lammertsma, 2013. Voor meer uitleg wordt verwezen naar hoofdstuk 7 van dit rapport). De Commissie Onderzoek van BIJ12 Faunafonds is voornemens de effectiviteit van preventieve maatregelen in Nederland te laten monitoren.

Ad 1. Ad hoc maatregelen ter preventie van wolvenschade

Voor het tijdelijk verjagen c.q. conditioneren van wolven zijn de volgende mogelijkheden beschikbaar:

1. optisch (vlaggetjeslijn, meestal rood).
2. akoestisch (vuurwerk, gaskanonnen).
3. mobiel waakhondenteam.

4. mobiel schriknet.
5. geur en smaak (geurgordijn, prooi behandelen met Bitrex, Conditioned Taste Aversion).
6. lichamelijk (paintball, rubberkogels, halsband GPS met elektroshock en virtual fence).

Ad 2. Permanente maatregelen ter preventie van wolvenschade

1. (5 draads, linten) elektrisch raster > 90cm en afstand tot de grond <20cm of
2. 90 cm hoge flexinetten (omheiningen van netten die stroom voeren) V>2000-3000V/ 1J, afstand tot de grond <20 cm of 3. gaas >1,20 m op de bodem met een spandraad afgespannen.

Bijlage # Verklarende woordenlijst

Wolven in Nederland Wolven in Nederland is een samenwerkingsverband van een aantal natuurorganisaties die de eventuele komst van de wolf in Nederland op een zorgzame manier wil begeleiden. Wolven in Nederland bestaat sinds 2008. Het samenwerkingsverband bestaat uit de volgende organisaties: ARK Natuurontwikkeling, FREE Nature, Zoogdiervereniging, Koninlijke Jagersvereniging, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN), Natuurmonumenten, Rewilding Foundation en Studio Wolverine.

Literatuur

Groot Bruinderink, G. W. T. A, H. A. H. Jansman, M. H. Jacobs en M. Harms, 2012. De komst van de wolf (*Canis lupus*) in Nederland. Alterra-rapport 2339.

Groot Bruinderink, G. W. T. A. & D. R. Lammertsma, 2013. Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland. Versie 2.0. Alterra-rapport 2486.

Hove, T. van den & K. Penning, 2012. Predatie op schapen in Limburg door hond of vos
Een nulmeting bij afwezigheid van grote predatoren de wolf en de lynx. Hogeschool HAS Den Bosch.

Nog een plek geven:

Wat operationeel erg belangrijk bleek bij onze wolf is een heldere afbakening van verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Het bleek dat EZ heen en weer slingerde tussen zich wel en niet met de zaak willen bemoeien (gaf flink onnodige vertraging in ons proces) en ook de afbakening naar bevoegdheid burgemeesters moet in het draaiboek helder staan. Ik ben van mening dat we als provincies zelf moeten aangeven in ons draaiboek op welk moment wij formeel onze verantwoordelijkheid en bevoegdheid overdragen aan anderen. Zo'n moment moet ons besluit zijn en geen inbreuk van buitenaf.
Dus uitgangspunt draaiboek: provincies zijn volledig verantwoordelijk voor alles wat met wolven te maken heeft tenzij we expliciet aangeven dat de verantwoordelijkheid elders ligt of naar een ander overgaat. Zie het als een draaiboek voor een rampenplan, daarin zijn de beslis- en bevoegdheidslijnen ook helder beschreven.[mail [redacted] 24 iii 2015]

Rabiës: Flora- en faunawet artikel 9: Het is verboden dieren, behorende tot een beschermde inheemse diersoort, te doden, te verwonden, te vangen, te bemachtigen of met het oog daarop op te sporen.
In geval van aangifteplichtige dierziekten is in artikel 32 van de GWWD vastgelegd dat bij het stellen van regelen het voorschrijven van maatregelen krachtens dit hoofdstuk (afdeling 3) kan worden afgeweken van het bepaalde bij of krachtens de Flora- en faunawet.

Inzet Dierenarts: In het kader van het walvisprotocol geeft de Raad voor de Dieraangelegenheden aan om een vast team in te stellen voor de besluitvorming, waarbij de omvang van dat team zo beperkt mogelijk dient te zijn om zo spoedig mogelijk compleet ter plaatse te kunnen zijn. Een eerder besluit in het Lupus-overleg van 6 november om altijd een dierenarts te laten besluiten of een gewonde wolf gedood mag worden, wil ik toch nog eens opnieuw aan de orde stellen. Op welke manier bieden wij dan een handreiking om een dierenarts snel ter plekke te krijgen ? En hoe informeren we alle dierenartsen over de mogelijkheid dat zij opgeroepen kunnen worden en beslissingen moeten nemen ? Tijdens overleggen over "safeguarding the welfare of wildlife" bleek dat dierenartsen vaak moeite hebben met het oordelen over wilde dieren. Indien we vasthouden aan besluitvorming door dierenarts dan dient dat in het protocol "gevangen /aangereden wolf" opgenomen te worden.

CITES N.a.v. de discussies over 'onze' wolf en de vraag of er CITES-certificaten nodig zijn heb ik navraag gedaan bij [redacted] van de universteit Tilburg. Zijn reactie deel ik even met jullie:
Wat de CITES-regels betreft, voor vervoer van een wolf (dood of levend), ook binnen Nederland en ook als dit voor onderzoek of translocatie geschiedt, is in principe een CITES-certificaat vereist. Dat geldt ook voor producten/delen van een wolf. Bloed en weefsel vallen daar ook onder. Voor bepaalde aangewezen wetenschappelijke instellingen geldt overigens een soepel regime t.a.v. monsters van bloed, weefsel of speeksel, voor bijvoorbeeld DNA-onderzoek.
Keutels en urine (die op natuurlijke wijze zijn uitgescheiden) vallen in elk geval buiten de CITES-regels. Voor in het veld gevonden wolvenkeutels zijn dus geen CITES-papieren nodig. Een CITES-certificaat is ook niet vereist voor spoedvervoer van een gewonde wolf naar een dierenarts, op voorwaarde dat het dier na behandeling weer op dezelfde plek wordt vrijgelaten.
Om snel te kunnen handelen, ook op momenten dat niet iedereen die je zou willen bereiken ook echt bereikbaar is (zoals in ons wolvenweekend) zou ik graag zien dat "de provincies" als ze op grond van hun verantwoordelijkheden iets met wolven moeten doen van EZ een cites-verklaring/ontheffing of dergelijks op voorhand krijgen zoals bepaalde wetenschappelijke instellingen kennelijk ook hebben. We zouden dan moeten kunnen volstaan met een melding/verantwoording achteraf. Die koers is nu (met instemming van EZ/[redacted]) ook aangehouden, maar nog niet geformaliseerd. Punt van aandacht voor nader overleg met EZ [mail [redacted], 26 maart].

Overzicht handelingen met wolven en CITES (geleverd door [redacted] (Specialist Uitvoering Regelingen) aan [redacted], dd 10 vi 2015.

Situatie	**EU-certificaat nodig?**
verdoven en weer loslaten op andere locatie in Nederland	nee
verdoven en weer loslaten op andere locatie in een ander EU-land	ja
opvangen ziek dier en daarna weer loslaten	nee
opvangen gezond dier en daarna weer loslaten	ja
Overdragen dier naar een andere locatie	ja
bloed/ dna afgenomen van een wolf naar onderzoeksinstituut brengen	nee
dna van een wolf afgenomen uit een bijtwond en naar een onderzoeksinstituut brengen	nee
Overdracht bloed/ dna van het ene onderzoeksinstituut naar het andere	ja
Meenemen en bewaren invriezen van dood dier/ deel dier	nee
Overdracht dood dier/ deel dier	ja

Alterra is in het bezit van een ontheffing voor handelingen met betrekking tot de wolf en kent de procedures. Als Alterra samples DNA/ bloed wil afnemen zonder dit te verhandelen dan zijn de handelingen (verdoven, bloed afnemen en vrijlaten) gedekt door de ontheffing. Als ze de samples echter willen overdragen, dan dient Alterra hiervoor EU-certificaten aan te vragen. Achteraf verlenen van EU-certificaten wordt in principe niet gedaan. Aangezien de provincie geen ontheffing heeft voor deze handelingen hoeft de provincie dus niets aan te vragen.

Oplegger gesprek

De opdracht

De werkgroep gebiedsproces wolven is op pad gestuurd met de volgende opdracht; “adviseer wat er in Drenthe kan qua preventie tegen wolven. Kom met praktische oplossingen en hoe e.e.a. betaalbaar blijft. Het zal vooral gaan om adviezen met betrekking tot rasteren, nachtkralen, fladderlinten en andere mogelijke oplossingen. Aanvullende vraag van de Provincie is om een advies te krijgen omtrent de gewenste samenstelling en de opstart van een mogelijke Gebiedsgroep.” [1]

Het vervolgproces

De werkgroep is nu tot een aantal adviespunten gekomen, die zij tijdens een ronde tafel bijeenkomst aan de gedeputeerde willen overhandigen. Vanaf dat moment is het aan de provincie op daarin keuzes te maken. De werkgroep vraagt om vergoeding voor het nemen van preventieve maatregelen, hier zitten enkele juridische haken en ogen aan. GS zal uiteindelijk moeten besluiten hoe zo’n subsidieregeling eruit komt te zien. Omdat er voor dergelijke vergoedingen geen post is opgenomen in de begroting zal de besluitvorming voor het vrij maken van budget via PS moeten verlopen.

Kanttekeningen/advies

Kernvraag bij de reactie op het advies van de werkgroep is; waar begint en eindigt de provinciale verantwoordelijkheid. De provincie heeft een zeker belang bij een goed functionerend systeem van preventieve maatregelen, en is verantwoordelijk voor de bescherming van de wolf zelf. Maar de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het welzijn van schapen en andere prooidieren ligt bij de dierhouder. De afweging tussen deze twee factoren staat bij het vervolgproces centraal.

Punt 1 en 2 subsidiëren rasters en starten met aanleg

Advies; mee gaan

De geadviseerde preventieve maatregelen sluiten aan bij advies dat vanuit de provincies (bij12) wordt gegeven.

Advies om niet te wachten met preventieve maatregelen kan de provincie omarmen, maar vereist voornamelijk actie van de sector.

Punt 3 en 4; provinciale bijdrage en kosten

Advies; plaats een kanttekening; met het huidige advies moet de provincie nog veel werk verzetten en keuzes maken om een subsidieregeling in te richten.

In het wolvendraaiboek is opgenomen dat de provincie de mogelijkheid heeft om ervaring op te doen met het nemen van preventieve maatregelen *bij vestiging van een wolf*. Het advies om een voorlopers regeling in te stellen zonder aangewezen territorium heeft een mogelijk risico op precedentwerking.

De situatie in Gelderland waar de werkgroep aan refereert is de voorlopers regeling gebruikt om de termijn te overbruggen tussen aanwijzen van de begrenzing van een territorium en de beschikbaarheid van een subsidieregeling.

Er is geen budget beschikbaar voor een voorlopers regeling, en om die op korte termijn te realiseren zou er uit ander bestaand budget gefinancierd moeten worden, of zouden er middelen gevraagd moeten worden bij PS. In dat geval is het beter om meteen toe te werken naar een subsidieregeling volgens het adviespunt kosten.

Positief is de schatting per strekkende meter; de werkgroep geeft aan dat dit voor hun een werkbare maat is die ongeacht verschillen in bedrijfsvoering kan worden gehanteerd.

[1] Dit is de omschrijving van de werkgroep zelf, zoals opgenomen in de vergaderstukken van 14 januari

De werkgroep geeft geen prognose voor de totale kosten, en gaat uit van een volledige vergoeding van de provincie, zonder eigen bijdrage van de dierhouder.
Staatsteun technisch is het vanuit Europa alleen mogelijk om een bijdrage te doen aan het nemen van preventieve maatregelen tot 80%. Ook ligt hier nog een bestuurlijke keuze aan ten grondslag over de omvang van de verantwoordelijkheid die de provincie op zich neemt.

Punt 5 en 6; Gebiedscommissie wolf

Advies; deels meegaan

In het wolvenplan is omschreven dat een gebiedscommissie wordt ingesteld wanneer er een wolf zich gevestigd heeft. De kern is van de commissie is namelijk dat de partijen uit het gebied aangewezen als wolventerritorium binding hebben met datzelfde gebied. Door nu al een commissie in te starten voor heel Drenthe kan het zijn dat de commissie de bekendheid in de streek en daarmee de effectiviteit verliest.
Het instellen van de gebiedscommissie op bestuurlijk niveau en contact met de praktijk kan de provincie omarmen. Vanuit strategisch oogpunt is het belangrijk dat de provincie zich in dit proces een adviserende rol aanneemt. De overweging is of secretariële ondersteuning daarbij past.

Overige zaken

Punt 1; indirecte schade

Advies; niet meegaan, het vergoeden van indirecte schade is juridisch niet mogelijk

Vanuit jurisprudentie is het niet mogelijk om indirecte schade zoals arbeid te vergoeden. Het heeft dan ook geen zin om (als provincie) dit te blijven agenderen.

Punt 2; kosten onderhoud

Advies; niet meegaan, wanneer er een subsidieregeling getroffen wordt, kan het een keuze zijn om de kosten voor onderhoud bij de dierhouder te leggen.

Hier weegt de bestuurlijke keuze mee hoe veel verantwoordelijkheid de provincie neemt ten opzichte van de dierhouder zelf. Het advies is dat, bij vergoeding voor preventieve hekken, de dierhouder zelf de verantwoordelijkheid neemt voor het onderhoud.

Punt 3 attenderen

Advies; niet meegaan, een attentie bij schade in de streek bestaat al via het faunafonds

Over faunameldingen wordt nu gecommuniceerd via het faunafonds. Wanneer er een schadegeval bekend is, komt deze melding direct op de site. Praktisch is een nauwkeuriger alert systeem niet haalbaar (wanneer zo'n melding zich voordoet is het nog niet meteen bekend of het een wolf is) Daarnaast is het strategisch niet handig voor de provincie om een dergelijke eigenaarsrol op zich te nemen.

Punt 4 ecologische betekenis

Advies; meegaan

Onderzoek naar ecologische betekenis van de wolf is aan te bevelen en bied ook voor de provincie aanvullende kennis over de gevolgen van de aanwezigheid van de wolf

Punt 5 wolven "zenderen"

Advies; niet meegaan, het vangen en zenderen voor de beoogde doelstelling is juridisch uitgesloten

Wolven voorzien van een zender met als doel ze een stroomstoot te geven als zij in de buurt komen van schapen is volgens de wet natuurbescherming niet mogelijk. Wegens hoge kosten en geen aangetoonde effectiviteit en duurzaamheid, en het bestaan van een werkend alternatief met de rasters, wordt het geen "bevredigende optie" gevonden en is daarmee verboden. Daarnaast is het toedienen van een stroomstoot bij, voor een wolf, natuurlijk gedrag bij de wet dieren verboden.

Punt 6 kalveren en veulens

Advies; meegaan

Het blijven agenderen van goede bescherming voor ook kalveren en veulens kan de provincie omarmen.

Opmerkingen provincie Drenthe op concept wolvenplan (versie 1.1.)

- algemeen: in het wolvenplan komt telkens een centrale positie/rol van een wolvenbureau naar voren. Op basis van ervaringen in Duitsland goed verklaarbaar. Ik proef bij diverse collega's wel twijfel/scepsis over nut/noodzaak van zo'n wolvenbureau en de meerwaarde daarvan boven bestaande organisaties/kanalen. Het plan kan zo'n wolvenbureau aanbevelen, maar er moet rekening mee worden gehouden dat er niet automatisch draagvlak voor is om het ook zo te gaan doen.

- algemeen: het plan blijft op veel punten erg abstract en onduidelijk. Kans bestaat daarmee dat het plan op papier er goed uitziet, maar als de consequenties later helder worden niet meer wordt gedragen. Meer duidelijkheid/scherpte nodig over taken/verantwoordelijkheden en financiële gevolgen (ook op langere termijn).

- Algemeen: heel veel aanbevelingen zijn erg algemeen gesteld en kunnen daarmee net zo goed worden weggelaten. Neem alleen aanbevelingen op als duidelijk kan worden benoemd WIE, WAT, WAAROM en WANNEER iets kan/moet doen. Elke aanbeveling die niet met deze 4 aspecten kan worden beantwoord is bladvulling.

- Pag 16. 2e alinea, provincies moeten iets met N2000 gebieden (onduidelijk, hoe wat wanneer, wie neemt initiatief?)

- Pag 17. onduidelijkheid over beslissingsbevoegdheden provincies, burgemeester enz.

- Pag 18: financiering monitoring + ecologisch onderzoek door provincies: nu volstrekt onduidelijk om welke monitoring/onderzoek dat gaat en hoeveel geld dat gaat kosten.

- Pag 20. financiering door Faunafonds (indirect dus ook door provincies) hoeveel trekken we daarvoor uit?

- Pag 34, schema probleemgedrag. Wie staat aan de lat voor welke maatregel? V.w.b. problemen/confrontaties met honden onderscheid maken tussen honden die zich in bebouwd gebied ophouden (op eigen erf of in woongebieden) en honden die zich in natuurgebieden bevinden. Natuurgebieden beschouwen als primaat voor wolf, honden horen daar bij problemen niet in thuis.

- Pag 36. 3e aanbeveling: puur theoretisch. Als er een acuut gevaar is zal de burgemeester of politie gewoon moeten handelen, een crisisteam is alleen aan de orde bij een probleem dat wat meer tijd heeft om op te lossen.

- Pag 42. aandachtregio's: in het wolvenplan hoort een kaart met huidig aanbod van wilde prooisoorten (aantal soorten/dichtheden) en aanbod van vee (schapen) om inzichtelijk te maken waar mogelijk een gebrek aan wilde prooi kan spelen.

- Pag 43 . aanbeveling. Criteria? Tijdpad? M.i. nogal vaag verhaal.

- pag 47. 2e aanbeveling. "Nederland" ? Maak dit concreet: wie van welk ministerie doet dit?

- Pag 47 3e aanbeveling: wie, wanneer?

- Pag 48. aanbeveling: financiering monitoring/ecol.onderzoek door provincies. Maak duidelijk waar het om gaat en hoeveel geld.

- Pag 49. financiën :faunafonds wordt toch ook door de provincies betaald?

- Pag 65. Organisatie; onduidelijk om zoveel organisaties in algemene zin verantwoordelijk te stellen. Wie is waar verantwoordelijk voor? Maak dat concreet! Ook rol/input van een wolvenbureau moet hier concreter. Bovendien: misschien willen (andere) organisaties ook hun eigen ding doen.

- Pag 67. 1e aanbeveling: = theoretisch gezwets. Hier kan niemand iets mee. Wat is veilig stellen? Wat zijn rustige gebiedsdelen? Denkt iemand serieus dat verkeersintensiteit of snelheid kan/zal worden aangepast omdat ergens wolven leven?

- 2e aanbeveling: dit is meer een stelling dan aanbeveling, erg theoretisch onwerkbaar.

-pag 68/69. Vaag/onduidelijk wat kan en wat zou moeten en wie voor wat verantwoordelijk is of hoeveel geld het gaat kosten.
Pag 69. aanbeveling: opschalen onderzoek: onduidelijk wie wat wanneer moet doen en wie initiatief neemt of betaald.

- pag 74. 1e aanbeveling: gaat het om actief/passief verzamelen van informatie?

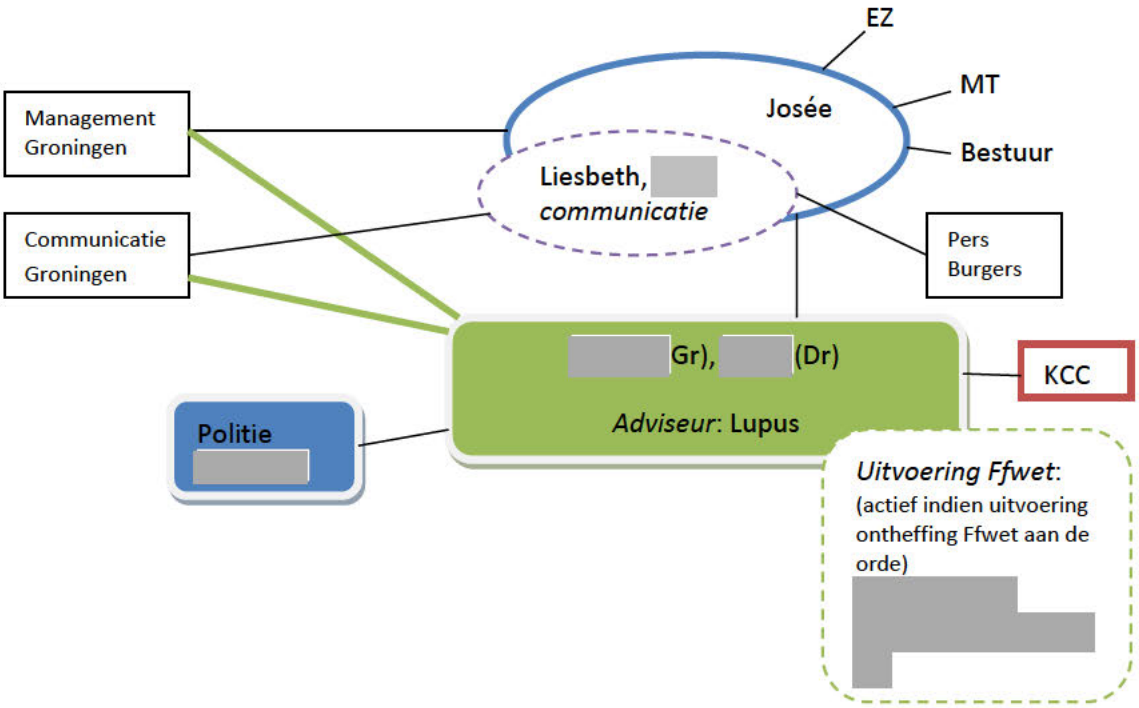
- Pag 84/85 aanbeveling: klassiek voorbeeld van een vage aanbeveling: WIE moet het initiatief nemen om WANNEER deze informatie te verzamelen? Faunafonds?

- pag 87. 2 vage aanbevelingen: WIE, WAT, enz?

- pag 92. 2e aanbeveling: principieel bezwaar om deze faunaschade anoniem te houden. Alle andere faunaschade staat openbaar op de website van het faunafonds.

- Pag 93. 2e aanbeveling: principieel bezwaar om schade aan huisdieren (honden) en hobbydieren ook mee te nemen. Dan moet je ook schade aan hobbydieren door marters, roofvogels enz gaan vergoeden.

Opzet beleidsteam wolf Drenthe/Groningen

<u>Meewerken</u>:

- Politie
- Gemeenten (i.g.v. openbare orde & veiligheid, APV)
- TBO

<u>Meedenken/informeren</u>:

- Gemeenten
- Wolven in Nederland
- SBB
- Natuur en landschap Drenthe
- Faunafonds
- LTO

Actie en

- Actueel Q&A voor KCC

Projectondersteuner:

Basisafspraken:

- Gedurende looptijd project dagelijks twee maal briefing. Om 9 uur en om 12 uur (incl. broodjes).
- Vaste projectruimte voor het beleidsteam wolf gedurende looptijd project;
- Groepsapp voor betrokkenen voor snelle informatie uitwisseling;

Communicatieplan wolf

Achtergrond

Met de decentralisatie van een aantal rijkstaken zijn de provincies verantwoordelijk geworden voor de wolf. Om voorbereid te zijn op de (terug)komst van de wolf in Nederland is er onder meer een Regiegroep Wolf opgericht, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en het Faunafonds van BIJ12. Onderzoeksbureau Alterra, platform Wolven in Nederland en de universiteiten van Tilburg en Maastricht hebben daarnaast in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink *et al*., 2013). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit communicatieplan maakt onderdeel uit van dit draaiboek.

Het Rijk

Het rijk is verantwoordelijk voor het wettelijke kader, borgen van het internationale beschermingsregime voor de wolf en rapportage aan de EU over de stand van zaken met betrekking tot het voorkomen van de wolf. Daar waar formele wettelijke borging nodig is, of daar waar formele internationale afspraken over de wolf vastgelegd moeten worden is het rijk verantwoordelijk.**Provincies**

Provincies zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van faunabeleid in Nederland. Bij de beschermde inheemse diersoort Wolf komt dat neer op het nemen van maatregelen om deze diersoort in stand te houden. De unit Faunafonds van BIJ12 heeft als taak de provincies hierbij te helpen en ondersteunen. Zij is immers opgericht voor en door de provincies. Sinds januari 2014 is het Faunafonds ondergebracht bij BIJ12.

De provincies hebben een belangrijke taak om Nederlandse boeren en burgers, die het samenleven met de wolf al generaties lang verleerd zijn, te begeleiden in het proces van herkolonisatie. Dit draait om (bevorderen van) goede informatieverstrekking over de wolf, snelle afhandeling van meldingen en landbouwschade en, indien nodig, het nemen van acties die boeren en burgers het vertrouwen geven dat de veiligheid niet in het geding zal zijn. Daartoe dient ook een operationeel draaiboek waar dit communicatieplan bij hoort.

Faunafonds

De afhandeling van schadegevallen veroorzaakt door de wolf gebeurt door het Faunafonds. Om schade veroorzaakt door de wolf te vergoeden moet helder zijn wat de oorzaak is. Het Faunafonds is een uitvoeringsorganisatie van de provincies en is als unit ondergebracht bij BIJ12. Het Faunafonds heeft per provincie budget om schade te vergoeden en voeren dit uit volgens beleidsregels waar de provincies instemming voor hebben gegeven. Het Faunafonds is in deze dus beleidsarm en voert slechts uit.

Naast het afhandelen van schadegevallen geeft het Faunafonds neutraal advies aan haar doelgroepen en heeft daarvoor de kennis in huis. Zij zet zich daarom in om voorlichting aan boeren en jagers te geven via de website, e-mails en/of direct contact met de consulent. Het Faunafonds past de reeds gehanteerde volgtijdelijke communicatiestrategie (ofwel: drietrapsraket) van

voorkomen, bestrijden en betalen van faunaschade. Dit geldt ook voor communicatie rondom de wolf.

Wolven in Nederland

Wolven in Nederland is een op eigen initiatief gestart samenwerkingsverband van diverse organisaties met raakvlakken op het gebied van wolven. (zie verder websitehttp://www.wolveninnederland.nl/)

In het 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' (Groot Bruinderink *et al*., 2013) was voorgesteld om "Wolven in Nederland" min of meer te transformeren naar een wolvenbureau, zoals dat ook in een aantal Duitse deelstaten is ingesteld. De BACVP meent dat een wolvenbureau een stap te ver is, maar de provincies zien wel heil in een beperkte variant: een wolvenmeldpunt/wolvenloket.

Dit wolvenloket dient primair voor een snelle eerste screening van meldingen op waarschijnlijkheid. De taken en verantwoordelijkheden van dit wolvenmeldpunt worden via het faunafonds/BIJ12 formeel in een overeenkomst vastgelegd. Communicatie naar derden loopt –tenzij anders is afgesproken- altijd via BIJ12 en provincies.

Alterra

Alterra beschikt over expertise om door middel van DNA onderzoek vast te stellen of er in monsters (bijv. haren, keutels, prooiresten) sprake is van wolf-DNA. Daarnaast heeft Alterra expertise om d.m.v. sectie op prooidieren (wilde en landbouwdieren) te beoordelen of een wolf als mogelijke dader kan worden aangemerkt. Op verzoek van rijk en provincies bevordert Alterra internationale standaardisering van DNA onderzoek. Dat maakt de uitwisseling van informatie en kennis tussen verschillende instituten en landen gemakkelijker.

Onderzoeksinstituut Alterra handelt in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, voor de provincies. Voor het vergoeden van de kosten (waarde) van een dood landbouwhuisdier door het Faunafonds aan gedupeerde eigenaren is het noodzakelijk om de dader/doodsoorzaak met een hoge mate van zekerheid te kunnen aantonen.

Door middel van DNA-onderzoek kan vastgesteld worden of de schade wel of niet is veroorzaakt door een wolf. De uitslag van het onderzoek wordt door het Faunafonds overhandigd aan de provincies. Het onderzoek wordt gepubliceerd op de websites van Alterra, het Faunafonds en eventueel de provincies in onderling overleg.

Doelgroepen: [iets ingevoegd uit framework communicatie wolf-mens (2013), m.i. kunnen hier meer delen uit worden benut:]

Hoofd en subdoelgroepen:

- Diereigenaren
    - Schapen- en geiten houder (professioneel en hobbymatig)
    - Rundveehouders
    - Paardeneigenaren
    - Hondeneigenaren

- Jagers/Faunabeheereenheden
- Natuurorganisaties (zijn deels ook terreinbeheerder, niet allemaal)
- Terreinbeheerders en grondeigenaren
- Pers
- Grote publiek
    - Omwonenden
        - Ouders
        - (Jonge) kinderen
    - Recreanten en recreatieondernemers
        - Ruiters
        - Hondenbezitters
        - Wandelaars, trimmers, fietsers, etc.
        - Recreatieondernemers
- Overheid
    - Provincie, Rijk (inclusief onderzoeksinstellingen)
    - Gemeentebestuurders en -ambtenaren
    - Waterschappen
    - Rijkswaterstaat (wegbeheerders)
    - Brandweer, politie en dierenambulance

Het gaat bij deze onderverdeling om: schade, angst en monitoring.

Primaire Gesprekspartners:

- Provincies, Rijk
- Onderzoekers (Alterra, DWHC enz)
- Natuurorganisaties (waaronder WiN)
- TerreinbeheerdersPolitie, BOA'sDierenambulances

Zenders:

Nog te bepalen, bijvoorbeeld de overheid, of een wolvencommunicatiebureau.

Intermediairen

Pers

Steunzenders:

- LTO, Faunafonds en diverse schapenhoudervereniging voor boeren,
- KJV voor jagers,
- natuurorganisatie voor hun leden en aanhang,
- IVN voor schoolkinderen en ouders,
- Recron, ANWB en recreatieschappen voor recreanten?

Communicatiedoelstelling:

- Eenduidige informatie naar de burger over de handelswijze wanneer een burger in aanraking komt met een wolf

- Eenduidige informatie naar de media (en daarmee naar de inwoners) over de stand van zaken rond de komst van de wolf en de stappen die de partijen daarin zetten
- Eenduidige informatie naar de burger over het belang van de wolf in NL
- Eenduidige informatie naar de grondgebruikers over de te nemen maatregelen
- Eenduidige informatie naar de grondgebruikers waar zij eventuele schade kunnen melden en de procedure rondom de schade, bijvoorbeeld melding maken bij het nog in te richten wolvenmeldpunt. (Het meldpunt zet de melding door naar het Faunafonds van BIJ12.)
- Helderheid verschaffen door middel van een transparante houding en ondubbelzinnige communicatie

Communicatiestrategie:

(betreffende) Provincies en het Faunafonds communiceren één duidelijke boodschap via hun eigen kanalen. Deze eenduidige boodschap wordt gemaakt in overleg met en door alle betrokken partijen en wordt op éénzelfde tijdstip gepubliceerd. Let op: bij de te plaatsen content is het van belang de juiste bronnen te vermelden en onderling naar elkaar door te verwijzen (hyperlinks, tweets, retweets).

Boodschap:

De komst van de wolf is niet onverwachts – Nederland is voorbereid op de (terug)komst van de wolf.

De wolf is een beschermde diersoort. Nederland dient te voldoen aan nationale en internationale verplichtingen waardoor er bepaalde maatregelen en handelingen niet uitgevoerd mogen worden.

Nog in te vullen: wat is de algemene houding van de provincies ten opzichte van de wolf? Zijn de provincies 'blij' hiermee? Waarom wel/niet? De wolf is welkom in elke provincie. Het is een beschermde diersoort die ……]Welke rol speelt de wolf in het NLse ecosysteem?

Wolf en mens kunnen goed samenleven. De wolf vermijdt in principe mensen.

Vee is goed te beschermen. Hier zijn maatregelen voor, maar deze worden momenteel in Nederland nog niet/nauwelijks toegepast.

(nb: over het besluit door de provincies over het behandelbedrag bij een schade lager dan € 300,- moet tevens helder gecommuniceerd worden). Bij berichtgeving over vermeende schade door wolven is het raadzaam het onderwerp als volgt te benaderen: bij geleden schade aan bedrijfsmatig gehouden vee, is het in <aantal> van de <aantal> van de gevallen géén wolf. Bij een vermoeden dat de schade is veroorzaakt door een wolf, dient het te worden bewezen. De enige autoriteit die dit bewijs kan leveren en kan vaststellen of de geleden schade is veroorzaakt door een wolf is onderzoeksinstituut Alterra, in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, door middel van DNA-onderzoek. De uitslag van het onderzoek wordt gepubliceerd strikt in overleg met het Faunafonds.

Communicatiemethoden en – middelen:

Welke informatie hebben we nodig om de boodschap duidelijk te kunnen vertellen?

- De vijf W's en H: Wie, Wat, Waar, Wanneer, Waarom en Hoe?
- Besluit(en) over behandelbedrag
- Vastgestelde FAQ's
- <evt aanvullen>

Kanalen

Websites	**Social media**	**Offline**	**Beheerder / contactpersoon**
Bij12.nl Bij12.nl/faunafonds	https://twitter.com/bij12nl https://www.linkedin.com/company/bij12 https://www.facebook.com/bij12.nl	Infographics, informatiefolders	
Faunaschade.nl			
Ipo.nl			
Wolveninnederland.nl			
<evt aanvullen>	<aanvullen>		<aanvullen>

Middelen

- Persbericht: perslijst + publicatie op website (incl url)
- FAQ's
- Interviews met consulenten Faunafonds
- (Nieuws)berichten / nieuwsbrieven
- E-mail (alerts)
- <evt aanvullen>

Woordvoerders /contactpersonen

	Eerste woordvoerder	Tweede woordvoerder
Faunafonds/BIJ12	Communicatie [redacted])	[redacted]
Alterra		
Provincies		
Wolf in Nederland		
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>

Deadline: gebaseerd en vast te stellen op ad hoc afspraken.

Acties:

- **Opstellen gezamenlijk perslijst**
- **FAQ's eenduidig opstellen**
- <aanvullen>

Vragen:

- **Wat is de rol van SBB in deze?**

Gedachtegoed:

De communicatielijn van de provincies en BIJ12 is niet afhankelijk van de pers en media. De provincies en het Faunafonds zijn autoriteiten op het gebied van de wolf. Op het moment dat grondgebruikers, SBB en/of <aanvullen> zelfstanding met de pers communiceren, wijken de provincies en het Faunafonds niet af van hun vastgestelde communicatielijn maar zullen te allen tijde terug kunnen vallen op dit communicatieplan.

Communicatieplan wolf

Achtergrond

Met de decentralisatie van een aantal rijkstaken zijn de provincies verantwoordelijk geworden voor de wolf. Om voorbereid te zijn op de (terug)komst van de wolf in Nederland is er onder meer een Regiegroep Wolf opgericht, bestaande uit vertegenwoordigers van rijk, provincies en het Faunafonds van BIJ12. Onderzoeksbureau Alterra, platform Wolven in Nederland en de universiteiten van Tilburg en Maastricht hebben daarnaast in opdracht van het rijk een 'Voorstel voor een wolvenplan voor Nederland' opgesteld (Groot Bruinderink *et al*., 2013). Dit rapport was voor de Bestuurlijke Adviescommissie Vitaal Platteland (BAC VP) aanleiding om de Regiegroep Wolf opdracht te geven om een operationeel draaiboek op te stellen voor de eerste fase van de vestiging van de wolf in Nederland. Dit communicatieplan maakt onderdeel uit van dit draaiboek.

Het Rijk

<wat is de rol van het rijk?>

Provincies

Provincies zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van faunabeleid in Nederland. Bij de beschermde inheemse diersoort Wolf komt dat neer op het nemen van maatregelen om deze diersoort in stand te houden. De unit Faunafonds van BIJ12 heeft als taak de provincies hierbij te helpen en ondersteunen. Zij is immers opgericht voor en door de provincies. Sinds januari 2014 is het Faunafonds ondergebracht bij BIJ12.

<meer uitleg over informatievoorziening door de provincies en structuur en taken van de provincies>

De provincies… Kun je hier 1 alinea toevoegen? Beetje in de lijn als hieronder de tweede alinea van Faunafonds]

Faunafonds

De afhandeling van schadegevallen veroorzaakt door de wolf gebeurt door het Faunafonds. Om schade veroorzaakt door de wolf te vergoeden moet helder zijn wat de oorzaak is. Het Faunafonds is een uitvoeringsorganisatie van de provincies en is als unit ondergebracht bij BIJ12. Het Faunafonds heeft per provincie budget om schade te vergoeden en voeren dit uit volgens beleidsregels waar de provincies instemming voor hebben gegeven. Het Faunafonds is in deze dus beleidsarm en voert slechts uit.

Naast het afhandelen van schadegevallen geeft het Faunafonds neutraal advies aan haar doelgroepen en heeft daarvoor de kennis in huis. Zij zet zich daarom in om voorlichting aan boeren en jagers te geven via de website, e-mails en/of direct contact met de consulent. Het Faunafonds past de reeds gehanteerde volgtijdelijke communicatiestrategie (ofwel: drietrapsraket) van *voorkomen, bestrijden en betalen* van faunaschade. Dit geldt ook voor communicatie rondom de wolf.

Wolf in Nederland

Wolf in Nederland is <aanvullen>. Wolfloket <nader beschrijven>

Verhouding WiN – provincies: <aanvullen> Is WiN voor ons een adviseur of…]

Verhouding WiN – Faunafonds: Het Faunafonds van BIJ12 is opdrachtgever. Communicatie vindt plaats via BIJ12.

Alterra

Om schade veroorzaakt door de wolf te vergoeden moet helder zijn wat de oorzaak is. Bij een vermoeden dat de schade is veroorzaakt door een wolf, dient dit bewezen te worden. De enige autoriteit die dit bewijs kan leveren en kan vaststellen of de geleden schade is veroorzaakt door een wolf is onderzoeksinstituut Alterra dat handelt in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, voor de provincies.

Door middel van DNA-onderzoek kan vastgesteld worden of de schade wel of niet is veroorzaakt door een wolf. De uitslag van het onderzoek wordt door het Faunafonds overhandigd aan de provincies. Het onderzoek wordt gepubliceerd op de websites van Alterra, het Faunafonds en eventueel de provincies in onderling overleg.

Doelgroepen:

- Grondgebruikers
- Faunabeheereenheden
- Provincies (bestuur, beleidsmedewerkers)
- Onderzoekers
- Burgers
- <evt aanvullen..>

Gesprekspartners:

- Provincies
- Onderzoekers
- Natuurorganisaties zoals SBB <is dit zo?>
- Media: landelijke, regionale en vakpers
- <evt aanvullen..>

Communicatiedoelstelling:

- Eenduidige informatie naar de burger over de handelswijze wanneer een burger in aanraking komt met een wolf
- Eenduidige informatie naar de media (en daarmee naar de inwoners) over de stand van zaken rond de komst van de wolf en de stappen die de partijen daarin zetten
- Eenduidige informatie naar de burger over het belang van de wolf in NL
- Eenduidige informatie naar de grondgebruikers over de te nemen maatregelen
- Eenduidige informatie naar de grondgebruikers waar zij eventuele schade kunnen melden en de procedure rondom de schade, bijvoorbeeld melding maken bij het nog in te richten wolvenmeldpunt. (Het meldpunt zet de melding door naar het Faunafonds van BIJ12.)
- Helderheid verschaffen door middel van een transparante houding en ondubbelzinnige communicatie

Communicatiestrategie:

(betreffende) Provincies en het Faunafonds communiceren één duidelijke boodschap via hun eigen kanalen. Deze eenduidige boodschap wordt gemaakt in overleg met en door alle betrokken partijen en wordt op éénzelfde tijdstip gepubliceerd. Let op: bij de te plaatsen content is het van belang de juiste bronnen te vermelden en onderling naar elkaar door te verwijzen (hyperlinks, tweets, retweets).

Boodschap:

De komst van de wolf is niet onverwachts – Nederland is voorbereid op de (terug)komst van de wolf.

De wolf is een beschermde diersoort. Nederland dient te voldoen aan nationale en internationale verplichtingen waardoor er bepaalde maatregelen en handelingen niet uitgevoerd mogen worden.

Nog in te vullen: wat is de algemene houding van de provincies ten opzichte van de wolf? Zijn de provincies 'blij' hiermee? Waarom wel/niet? De wolf is welkom in elke provincie. Het is een beschermde diersoort die ……]Welke rol speelt de wolf in het NLse ecosysteem?

Wolf en mens kunnen goed samenleven. De wolf vermijdt in principe mensen.

Vee is te beschermen. Hier zijn maatregelen voor. Bij schade aan bedrijfsmatig gehouden vee kan - als aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan - een aanvraag tot tegemoetkoming in de geleden schade worden aangevraagd. (nb: over het besluit door de provincies over het behandelbedrag bij een schade lager dan € 300,- moet tevens helder gecommuniceerd worden). Bij berichtgeving over vermeende schade door wolven is het raadzaam het onderwerp als volgt te benaderen: bij geleden schade aan bedrijfsmatig gehouden vee, is het in <aantal> van de <aantal> van de gevallen géén wolf. Bij een vermoeden dat de schade is veroorzaakt door een wolf, dient het te worden bewezen. De enige autoriteit die dit bewijs kan leveren en kan vaststellen of de geleden schade is veroorzaakt door een wolf is onderzoeksinstituut Alterra, in opdracht van het Faunafonds van BIJ12, door middel van DNA-onderzoek. De uitslag van het onderzoek wordt gepubliceerd strikt in overleg met het Faunafonds.

Communicatiemethoden en – middelen:

Welke informatie hebben we nodig om de boodschap duidelijk te kunnen vertellen?

- De vijf W's en H: Wie, Wat, Waar, Wanneer, Waarom en Hoe?
- Besluit(en) over behandelbedrag
- Vastgestelde FAQ's
- <evt aanvullen>

Kanalen

Websites	**Social media**	**Offline**	**Beheerder / contactpersoon**
Bij12.nl Bij12.nl/faunafonds	https://twitter.com/bij12nl https://www.linkedin.com/co	Infographics, informatiefolders	

	mpany/bij12 https://www.facebook.com/bij12.nl		
Faunaschade.nl			
Ipo.nl			
Wolveninnederland.nl			
<evt aanvullen>	<aanvullen>		<aanvullen>

Middelen

- Persbericht: perslijst + publicatie op website (incl url)
- FAQ's
- Interviews met consulenten Faunafonds
- (Nieuws)berichten / nieuwsbrieven
- E-mail (alerts)
- <evt aanvullen>

Woordvoerders /contactpersonen

	Eerste woordvoerder	Tweede woordvoerder
Faunafonds/BIJ12	Communicatie	
Alterra		
Provincies		
Wolf in Nederland		
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>
<aanvullen>	<aanvullen>	<aanvullen>

Deadline: gebaseerd en vast te stellen op ad hoc afspraken.

Acties:

- **Opstellen gezamenlijk perslijst**
- **FAQ's eenduidig opstellen**
- <aanvullen>

Vragen:

- **Wat is de rol van SBB in deze?**

Gedachtegoed:

De communicatielijn van de provincies en BIJ12 is niet afhankelijk van de pers en media. De provincies en het Faunafonds zijn autoriteiten op het gebied van de wolf. Op het moment dat grondgebruikers, SBB en/of <aanvullen> zelfstanding met de pers communiceren, wijken de

provincies en het Faunafonds niet af van hun vastgestelde communicatielijn maar zullen te allen tijde terug kunnen vallen op dit communicatieplan.

Agendapunt voor de vergadering van Gedeputeerde Staten van Drenthe

Voor beantwoording schriftelijke vragen ex artikel 41 Reglement van orde

Algemene gegevens		***Verantwoordelijke***
Opsteller	tst.	Jordan Jumelet
Team	Natuur & Water	
Datum	25 maart 2020	*Paraaf verantwoordelijke*
Uiterste behandeldatum in GS: 7 april *Toelichting: Om tijdig reactie op het advies van de werkgroep te bieden.*		*Bespreken:*

Verwijzing naar speerpunt collegeakkoord/programma begroting	***Portefeuillehouder***
-	Henk Jumelet

Intern voorbereid met	***Afwijkende mening***	***Paraaf directeur-secretaris***
1.		Wim Brenkman
2.		
3.		

Archivering		***Communicatie***
Datum:	*Registratienummer:*	*Openbaar:* Nee
	nr.	
	nr.	*Persbericht:* Nee
	nr.	*Bekendmaking:* Niet van toepassing

Onderwerp

Reactie op het advies van de klankbordgroep ronde tafel wolf.

Advies

In te stemmen met de volgende actiepunten als reactie op het advies van de klankbordgroep Ronde Tafel Wolf.

- Het advies van de werkgroep over werkbare preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf op schapen te omarmen en te publiceren op de website van de provincie Drenthe.
- Een startbudget van XXXX euro beschikbaar te stellen om door middel van een voorlopers regeling ervaring op te doen met het gebruik van deze preventieve maatregelen (in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt). Dekking hiervoor is voorzien uit de opgave Natuurlijk Platteland, post PM
- Opdracht te geven voor het opstellen van een subsidieregeling om dierhouders een tegemoetkoming te kunnen verlenen voor het nemen van preventieve maatregelen in overeenstemming met het Interprovinciale Wolvendraaiboek (in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt)..

- De overleggen van de klankbordgroep tijdens de Ronde Tafel Wolf voort te zetten als voorbereiding op een gebiedsproces in de provincie Drenthe, en hen vagen de volgende thema's verder uit te werken; XXX (in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Beslissing GS

Financien

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Capaciteit

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Risico's

In te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Aanvullende informatie voor GS

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

Tekst openbare besluitenlijst

in te vullen aan de hand van discussienota POHO 30 mrt).

5. Communicatie

Communicatie over de wolf start al in onze jonge kinderjaren. Sprookjes als Roodkapje, de wolf en de zeven geitjes of de drie biggetjes zijn ieder van ons met de paplepel ingegoten. Ze vormen een onbewuste referentie in ons denken over de grote boze wolf. Maar wat als er een echte wolf op de stoep staat? Dan barsten de media haast uit hun voegen met nieuws, meningen, vragen en discussies. Publiek wil weten hoe "het" zit en de sprookjesboeken bieden dan geen uitkomst. Om deze reden hoort bij dit draaiboek wolf ook een communicatieplan.

Op basis van de ervaring met het gebruik van het communicatieplan in het eerste draaiboek wolf (veel te gedetailleerd en te technisch) is dit onderdeel nu sterk vereenvoudigd. Dit communicatieplan omvat alleen de taken en rollen van de provincies, IPO, BIJ12 en partners die in opdracht van deze voornoemde organisaties opdrachten uitvoeren. Alleen de grote lijnen en afspraken daarover zijn opgenomen. Als in de komende jaren mocht blijken dat er op onderdelen behoefte is aan nadere communicatieafspraken tussen deze organisaties of met anderen, dan kan dat separaat van dit draaiboek worden uitgewerkt.

Leidende communicatieprincipes

Organisatorisch:

1. Wie uiteindelijk verantwoordelijk is, is ook aan zet voor (het organiseren van) communicatie daarover.[1]
2. Indien verantwoordelijkheden op meerdere schaalniveau's liggen, is de hoogste daarvan primair aan zet voor (het organiseren van) communicatie daarover.[2]
3. Provincies en het IPO zorgen middels passieve communicatie (eigen website) voor goed vindbare algemene basisinformatie over de wolf en wolvenbeleid en zorgen tevens voor een goede doorverwijzing naar bronnen met meer uitgebreide informatie (bijvoorbeeld Wolven in Nederland en BIJ12/Faunafonds).
4. In voorkomende gevallen wordt actieve communicatie over wolven vanuit de provincies afgestemd met direct betrokken maatschappelijke organisaties (bijvoorbeeld terreinbeheerders) en overheden.
5. Het detailniveau van communicatie over concrete gevallen is altijd gehouden aan wettelijke kaders, zoals de privacywetgeving en de Wet natuurbescherming.
6. BIJ12/Faunafonds zorgt middels passieve communicatie (website) voor actuele informatie over preventiemogelijkheden en schademeldingen in relatie tot de wolf.
7. Het wolvenburo / wolvenmeldpunt zorgt middels passieve communicatie (website) voor actuele informatie over (gevalideerde) wolvenwaarnemingen.

---

[1] *Vanwege de decentralisatie van het natuurbeleid zijn de provincies in de meeste gevallen verantwoordelijk voor communicatie over wolven. Het rijk is verantwoordelijk voor (communicatie over) het wettelijke kader, borgen van het internationale beschermingsregime voor de wolf en rapportage aan de EU over de stand van zaken met betrekking tot het voorkomen van de wolf.*

[2] *Dit is ook relevant als er meerdere organen op hetzelfde schaalniveau zijn betrokken. Als een concreet geval met een wolf (afgezien van schade waarover via BIJ12 wordt gecommuniceerd) betrekking heeft op meerdere provincies stemmen deze de communicatie bi- of trilateraal af. Als er meer dan drie provincies zijn betrokken wordt de woordvoering en communicatie opgeschaald naar het IPO.*

8. Onderzoeksinstituten en organisaties die in opdracht van de provincies en/of BIJ12 werkzaamheden aan wolven verrichten, bijvoorbeeld Wageningen Environmental Research (WEnR, voorheen Alterra) of Wolven in Nederland, communiceren over resultaten uitsluitend na goedkeuring van de opdrachtgevers.

Inhoudelijk:

1. De terugkeer van de wolf is een natuurlijk proces, er is expliciet geen sprake van een herintroductie van deze soort in Nederland.
2. Spontane terugkeer van een eerder uitgestorven soort is vanuit internationaal gemaakte doelstellingen, afspraken en wetgeving waaraan ook Nederland zich heeft verbonden een positief effect voor onze biodiversiteit.
3. Wolven zijn streng beschermd. Doden van wolven die bijvoorbeeld schapen aanvallen is geen optie. Vee kan in veel gevallen goed worden beschermd met preventieve maatregelen als elektrisch gaas of kuddewaakhonden. Bijkomend voordeel is dat daarmee ook schade door honden en vossen kleiner kan worden.
4. Een wolf is een roofdier, geen knuffel, die met respect benaderd moet worden maar vormt niet op voorhand een bedreiging voor mensen. Veiligheid van mensen is niet onderhandelbaar, als het gedrag van een specifieke wolf daartoe aanleiding geeft zal worden ingegrepen.
5. Of en waar de wolf zich in Nederland zal vestigen en eventueel zal gaan voortplanten valt niet te voorspellen. Zwervende jonge wolven kunnen, en zullen, in toenemende mate in een groot deel van ons land opduiken[3].

[3] Wolven kunnen grote afstanden lopen, maar zijn ook uitstekende zwemmers. Brede wateren vormen geen onoverkomelijke hindernis voor een zwerftocht.

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot aanwijzen van het risicogebied wolvenschade.

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op het Interprovinciaal Wolvenplan zoals vastgesteld door het IPO bestuur op 24 januari 2019

BESLUITEN:

Het risicogebied wolvenschade zoals in de bijlage van dit besluit weergeven, aan te wijzen als wolven risicogebied. Het eerder aangewezen gebied van 15 december (kenmerk 51/5.17/2020002579) komt hiermee te vervallen.

Dit besluit treedt in werking met ingang van de dag na de datum van uitgifte van het provinciaal blad waarin het wordt geplaatst.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

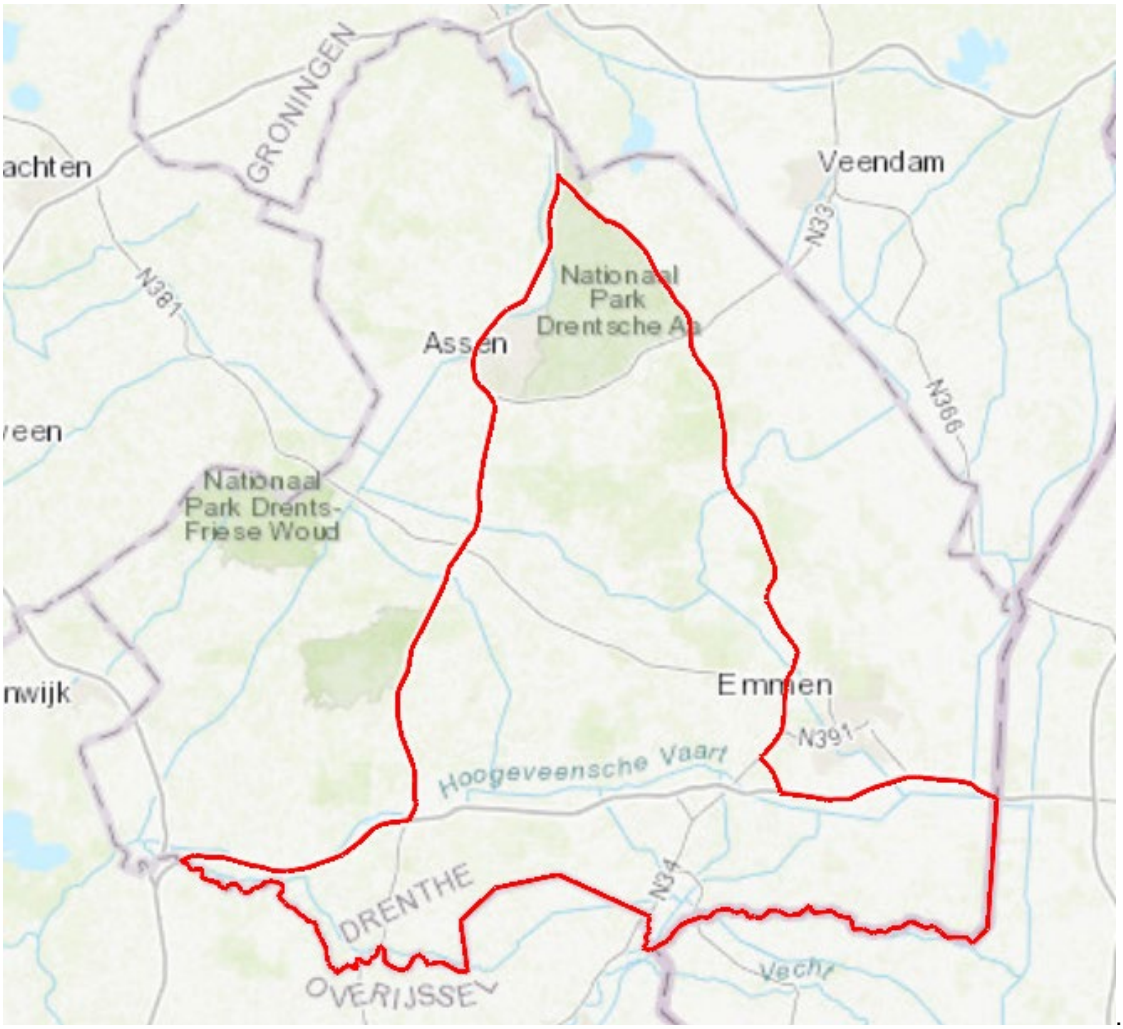
Uitgegeven:

Afschrift aan:
Subsidieloket
[redacted] (team Landelijk Gebied)
[redacted] (team S&I)

Toelichting
Op dit moment is er geen sprake van een wolventerritorium in Drenthe zoals bedoeld onder het Interprovinciaal Wolvenplan. Toch wil de provincie een start maken met het stimuleren van preventieve maatregelen en stelt zij naar advies van de gebiedscommissie binnen dit gebied een subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe open.

Om een duidelijke gebiedsafbakening te maken is ervoor gekozen om het gebied af te bakenen op herkenbare (water)wegen. De noordkant van het wolvenrisicogebied wordt begrensd door het punt waar de A28 en de N34 elkaar kruisen. De A28 vormt de westgrens van het gebied, tot deze de provinciegrens met Overijsel kruist. Aan de zuidzijde vormt de provincie- /landsgrens de begrenzing van het gebied. Aan de Oostzijde wordt het gebied begrenst door de N34, N376 en A37, tot de A37 de landsgrens kruist.

Kaart uitbreiding aanwijzing risicogebied wolvenschade

Wijziging Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot bekendmaking van hun besluit tot wijziging van de Subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op de Algemene subsidieverordening Drenthe 2017 en de Algemene wet bestuursrecht;

BESLUITEN:

De subsidieregeling voorkomen schade door wolven provincie Drenthe, zoals vastgesteld bij hun besluit van 15 december 2020, kenmerk 5.17/2020002579, Provinciaal Blad nummer 9559 van 2020, als volgt te wijzigen.

Artikel I
Na artikel 6, onder b, wordt een artikel ingevoegd, luidende:

Artikel 6, onder c
de aanvrager voor dezelfde dieren reeds subsidie heeft ontvangen van een andere provincie.

Artikel II
Artikel 7, onder d, komt te luiden:

Artikel 7, onder d
de vaste afrastering is geplaatst, uitgebreid of aangepast en de verplaatsbare afrastering is aangeschaft na 1 januari 2018.

Artikel III
Artikel 9, derde lid, komt te luiden:

Artikel 9, derde lid
De subsidie bedraagt maximaal € 20.000,- per schapen- en geitenhouder en kan niet meer bedragen dan de daadwerkelijk te maken of gemaakte kosten.

Dit besluit treedt in werking op de dag na publicatie in het Provinciaal Blad en werkt terug tot 1 januari 2021.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven:

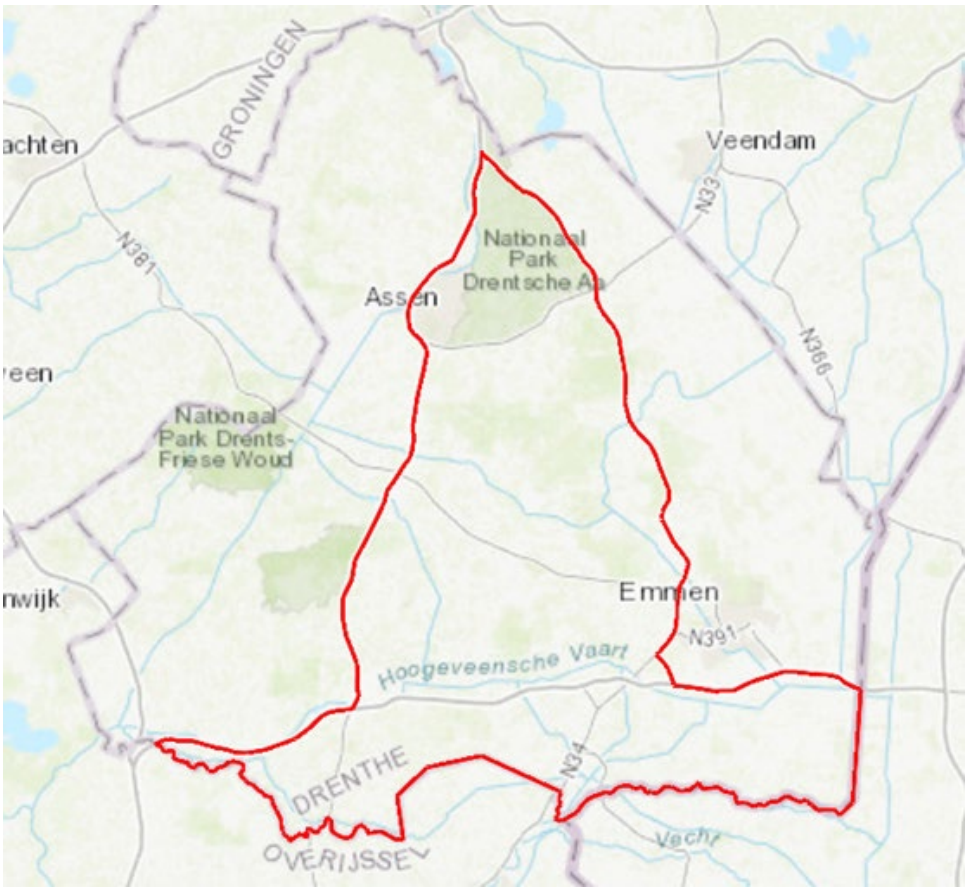
Afschrift aan:
Subsidieloket
[redacted] (team Landelijk gebied)
[redacted] (team S&I)

Versnelde tweede stap in financiële steun voor preventie tegen aanvallen wolf

Gedeputeerde Staten hebben een tweede stap gezet in de subsidiëring van preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf in Drenthe. Het risicogebied voor wolvenschade is uitgebreid naar advies van de gebiedscommissie wolf. Dit betekent dat schapen- en geitenhouders in een groter gebied gebruik kunnen maken van de Subsidieregeling 'Voorkomen schade door wolven provincie Drenthe'.

Eerder al konden schapenhouders in het Hart van Drenthe subsidie aanvragen voor het nemen van preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf. Dit gebied is door de Wageningen University & Research aangewezen als risicogebied waar de gevestigde wolf zich voornamelijk opgehouden heeft. Op advies van de gebiedscommissie is nu versneld het gebied aan de regeling toegevoegd, waar zwervende wolven schade hebben veroorzaakt. Ook de schapen- en geitenhouders in dit gebied kunnen nu rekenen op financiële steun van de provincie voor het nemen van preventieve maatregelen. Daarnaast kunnen schapen- en geitenhouders die al eerder maatregelen hebben genomen, vanaf 1 januari 2018 tot heden, nu een vergoeding krijgen voor de gemaakte kosten.

Meer informatie
Kijk voor meer informatie over de subsidie op www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket..

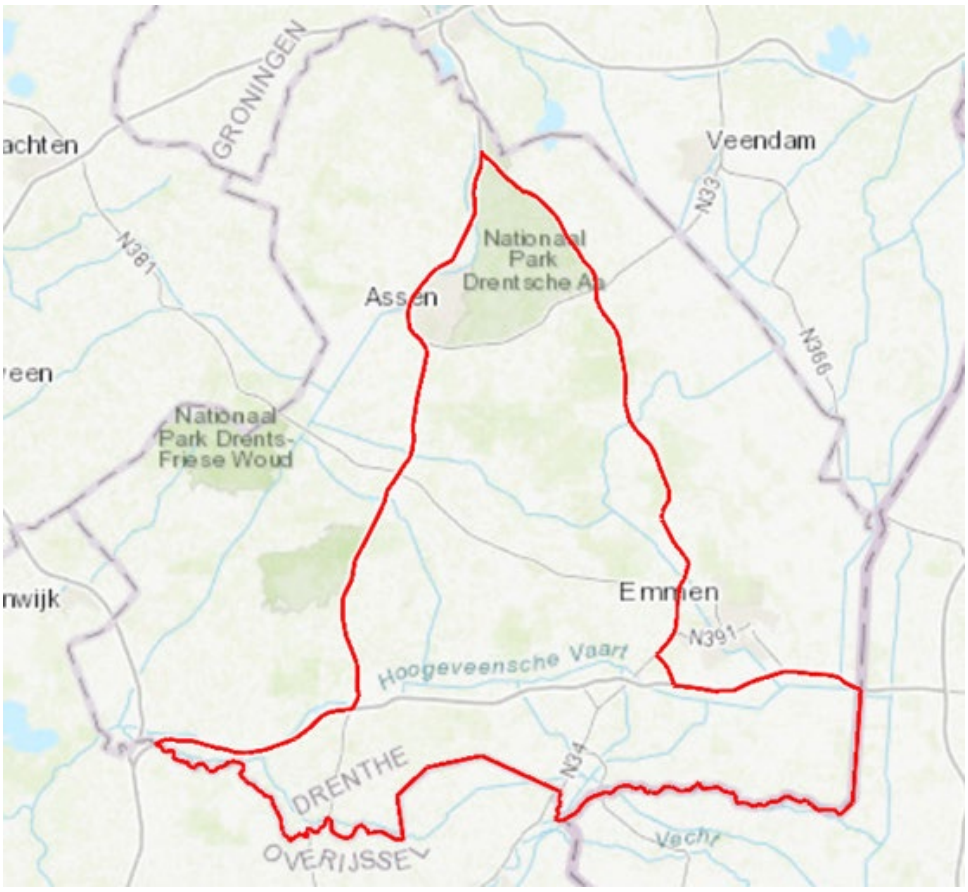
Toelichting afbeelding: Om een duidelijke gebiedsafbakening te maken is ervoor gekozen om het gebied af te bakenen op herkenbare (water)wegen. De noordkant van het wolvenrisicogebied wordt begrensd door het punt waar de A28 en de N34 elkaar kruisen. De A28 vormt de westgrens van het gebied, tot deze de provinciegrens met Overijsel kruist. Aan de zuidzijde vormt de provincie-/landsgrens de begrenzing van het gebied. Aan de Oostzijde wordt het gebied begrenst door de N34, N376 en A37, tot de A37 de landsgrens kruist.

Versnelde tweede stap in financiële steun voor preventie tegen aanvallen wolf

Gedeputeerde Staten hebben een tweede stap gezet in de subsidiëring van preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf in Drenthe. Het risicogebied voor wolvenschade is uitgebreid naar advies van de gebiedscommissie wolf. Dit betekent dat schapen- en geitenhouders in een groter gebied gebruik kunnen maken van de Subsidieregeling 'Voorkomen schade door wolven provincie Drenthe'.

Eerder al konden schapenhouders in het Hart van Drenthe subsidie aanvragen voor het nemen van preventieve maatregelen tegen aanvallen van de wolf. Dit gebied is door de Wageningen University & Research aangewezen als risicogebied waar de gevestigde wolf zich voornamelijk opgehouden heeft. Op advies van de gebiedscommissie is nu versneld het gebied aan de regeling toegevoegd, waar zwervende wolven schade hebben veroorzaakt. Ook de schapen- en geitenhouders in dit gebied kunnen nu rekenen op financiële steun van de provincie voor het nemen van preventieve maatregelen. Daarnaast kunnen schapen- en geitenhouders die al eerder maatregelen hebben genomen, vanaf 1 januari 2018 tot heden, nu een vergoeding krijgen voor de gemaakte kosten.

Meer informatie
Kijk voor meer informatie over de subsidie op www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket..

Toelichting afbeelding: Om een duidelijke gebiedsafbakening te maken is ervoor gekozen om het gebied af te bakenen op herkenbare (water)wegen. De noordkant van het wolvenrisicogebied wordt begrensd door het punt waar de A28 en de N34 elkaar kruisen. De A28 vormt de westgrens van het gebied, tot deze de provinciegrens met Overijsel kruist. Aan de zuidzijde vormt de provincie-/landsgrens de begrenzing van het gebied. Aan de Oostzijde wordt het gebied begrenst door de N34, N376 en A37, tot de A37 de landsgrens kruist.

Maatregelen pakket ter voorkoming wolvenschade aangeboden aan GS
Op 11 februari heeft er voor de vierde keer een rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie Drenthe met verschillende vertegenwoordigers van de schapensector en natuurorganisaties heeft gesproken over de aanwezigheid van de wolf in Drenthe. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie afgelopen maanden onder voorzitterschap van [redacted] gewerkt aan een advies over de maatregelen die nodig zijn wanneer de wolf zich definitief vestigt in Drenthe.

Advies
De focus van het advies is gericht op het realiseren van preventieve maatregelen. Concreet betekent dat: het aanleggen van wolf-werende rasters, die zodanig zijn uitgevoerd dat ze binnen de verschillende manieren van schapenhouderij toepasbaar zijn. Ook adviseert de werkgroep om een gebiedscommissie in te stellen en daarbij te zorgen voor een afvaardiging die nauw verbonden is met de praktijk van de schapenhouderij. Zij vraagt de provincie financiële middelen beschikbaar te stellen voor de uitvoering van de adviezen.

Waardering
De werkgroep heeft dit advies tijdens het rondetafelgesprek met gedeputeerde Henk Jumelet uitvoerig toegelicht. Daarbij waren ook andere vertegenwoordigers uit de sector aanwezig (schaaphouders, beheerders, Wolf Fencing). Gedeputeerde Henk Jumelet sprak veel waardering uit voor de inzet en positieve houding van betrokkenen en gaf aan de provincie met de adviespunten aan de slag gaat. De komende weken wordt gewerkt aan een gebiedsvoorstel met een financiële onderbouwing . Hierover wordt vervolgens een besluit genomen. Gedeputeerde Jumelet: “Het is niet zo dat we tot die tijd geen oog hebben voor de omgeving. We gaan ook met een aantal maatregelen en voorstellen direct aan de slag. Bijvoorbeeld met de terugkerende oproep uit de schapensector om een snellere afhandeling van de DNA-onderzoeken bij een aanval op schapen. Dit is reden voor ons om dit nogmaals aan te kaarten bij BIJ12 (de organisatie die voor alle provincies faunaschade afhandelt). We vinden het belangrijk om samen met BIJ12 tot een werkwijze te komen die beter aansluit bij de wensen uit de praktijk. Om nu al schapenhouders te ondersteunen bij het beschermen van hun dieren, heeft de provincie noodsets beschikbaar met wolf-werende hekwerken en wildcamera’s. Schapenhouders met een kudde in een gebied waar een aanval is geweest, kunnen hierover contact opnemen met de provincie”

Gesprek in gebied
Tijdens het gesprek hebben de betrokken schapenhouders hun zorgen geuit over het toenemende aantal schadegevallen in het midden van Drenthe. Henk Jumelet heeft aangegeven dat de provincie, wanneer er duidelijkheid is over hoe het advies van de werkgroep zal worden uitgevoerd, zo spoedig mogelijk een bijeenkomst in het gebied zal houden om de schapenhouders bij te praten over preventieve maatregelen en wat de provincie voor hen kan betekenen.

.

<u>Deelnemers overleg en werkgroep*</u>

Jan Bloemerts*	regiobestuurder LTO Noord, regio Noord
[redacted]	[redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden
[redacted]	Lid van de werkgroep van het Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders, [redacted]

[redacted]	Schapenhouder
[redacted]	[redacted] Drentse Boermarken
[redacted]	[redacted] fauna Staatsbosbeheer
[redacted]	Wolf Fencing en Wolven in Nederland (regio Groningen)
????	Idem?

Maatregelenpakket ter voorkoming wolvenschade aangeboden aan GS

Op 11 februari heeft er voor de vierde keer een rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie Drenthe met verschillende vertegenwoordigers van de schapenhouderij, landbouw en natuurorganisaties heeft gesproken over de aanwezigheid van de wolf in Drenthe. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie afgelopen maanden onder voorzitterschap van [redacted] gewerkt aan een advies over de maatregelen die nodig zijn om schapen te beschermen tegen een aanval van de wolf.

Advies
De werkgroep heeft een serie aanbevelingen gedaan, waarbij de focus van het advies is gericht op het realiseren van preventieve maatregelen. Concreet betekent dat: het aanleggen van wolf-werende rasters, die zodanig zijn uitgevoerd dat ze binnen de verschillende manieren van schapenhouderij toepasbaar zijn. Ook adviseert de werkgroep om een gebiedscommissie in te stellen en daarbij te zorgen voor een afvaardiging die nauw verbonden is met de praktijk van de schapenhouderij. Zij vraagt de provincie financiële middelen beschikbaar te stellen voor de uitvoering van de adviezen.

Waardering
De werkgroep heeft dit advies tijdens het rondetafelgesprek met gedeputeerde Henk Jumelet uitvoerig toegelicht. Daarbij waren ook andere vertegenwoordigers uit de sector aanwezig (schaaphouders, beheerders, Wolf Fencing). Gedeputeerde Henk Jumelet sprak veel waardering uit voor de inzet en constructieve houding van betrokkenen en gaf aan dat de provincie met de adviespunten aan de slag gaat. De komende tijd wordt gewerkt aan een gebiedsvoorstel met een financiële onderbouwing. Hierover moet vervolgens besluitvorming plaatsvinden door GS.

Betrokkenheid
Gedeputeerde Jumelet: “Wij hebben zeker oog voor de onrust onder de schapenhouders en leven mee met de getroffen schapenhouders. Dat is ook reden waarom we met een aantal maatregelen en voorstellen van de werkgroep direct aan de slag gaan. Bijvoorbeeld met de terugkerende oproep uit de schapensector om een snellere afhandeling van de DNA-onderzoeken bij een aanval op schapen. We willen dit nogmaals aankaarten bij BIJ12 (de organisatie die voor alle provincies faunaschade afhandelt). We vinden het belangrijk om samen met BIJ12 tot een werkwijze te komen die beter aansluit bij de behoeften in de praktijk. Ook worden een aantal aandachtspunten van de werkgroep onderzocht, zoals mogelijkheid om wolven van een zender of chip te voorzien en het effect van een gevestigde wolf op de ecologie in Drenthe.
Om nu al schapenhouders te ondersteunen bij het beschermen van hun dieren, heeft de provincie een aantal noodsets beschikbaar met wolf-werende hekwerken. Schapenhouders met dieren in een gebied waar een aanval is geweest, kunnen hierover contact opnemen met de provincie.”

Gesprek in gebied
Tijdens het gesprek hebben de betrokken schapenhouders hun zorgen geuit over het toenemende aantal doodgebeten schapen in het midden van Drenthe. Gedeputeerde Henk Jumelet heeft aangegeven dat de provincie, wanneer er duidelijkheid is over hoe het advies van de werkgroep zal worden uitgevoerd, een bijeenkomst in dit gebied organiseert om de schapenhouders bij te praten over preventieve maatregelen en wat de provincie voor hen kan betekenen. In afstemming met de werkgroep wordt op korte termijn een afspraak gepland in het gebied.

Maatregelenpakket ter voorkoming wolvenschade aangeboden aan GS

Op 11 februari heeft er voor de vierde keer een rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie Drenthe met verschillende vertegenwoordigers van de schapensector en natuurorganisaties heeft gesproken over de aanwezigheid van de wolf in Drenthe. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie afgelopen maanden onder voorzitterschap van [redacted] gewerkt aan een advies over de maatregelen die nodig zijn wanneer de wolf zich definitief vestigt in Drenthe.

Advies
De focus van het advies is gericht op het realiseren van preventieve maatregelen. Concreet betekent dat: het aanleggen van wolf-werende rasters, die zodanig zijn uitgevoerd dat ze binnen de verschillende manieren van schapenhouderij toepasbaar zijn. Ook adviseert de werkgroep om een gebiedscommissie in te stellen en daarbij te zorgen voor een afvaardiging die nauw verbonden is met de praktijk van de schapenhouderij. Zij vraagt de provincie financiële middelen beschikbaar te stellen voor de uitvoering van de adviezen.

Waardering
De werkgroep heeft dit advies tijdens het rondetafelgesprek met gedeputeerde Henk Jumelet uitvoerig toegelicht. Daarbij waren ook andere vertegenwoordigers uit de sector aanwezig (schaaphouders, beheerders, Wolf Fencing). Gedeputeerde Henk Jumelet sprak veel waardering uit voor de inzet en positieve houding van betrokkenen en gaf aan dat de provincie met de adviespunten aan de slag gaat. De komende weken wordt gewerkt aan een gebiedsvoorstel met een financiële onderbouwing. Hierover wordt vervolgens een besluit genomen.

Noodrasters
Gedeputeerde Jumelet: “Het is niet zo dat we tot die tijd geen oog hebben voor de omgeving. We gaan met een aantal maatregelen en voorstellen direct aan de slag. Bijvoorbeeld met de terugkerende oproep uit de schapensector om een snellere afhandeling van de DNA-onderzoeken bij een aanval op schapen. We willen dit nogmaals aankaarten bij BIJ12 (de organisatie die voor alle provincies faunaschade afhandelt). We vinden het belangrijk om samen met BIJ12 tot een werkwijze te komen die beter aansluit bij de wensen uit de praktijk. Om nu al schapenhouders te ondersteunen bij het beschermen van hun dieren, heeft de provincie noodsets beschikbaar met wolf-werende hekwerken en wildcamera’s. Schapenhouders met een kudde in een gebied waar een aanval is geweest, kunnen hierover contact opnemen met de provincie.”

Gesprek in gebied
Tijdens het gesprek hebben de betrokken schapenhouders hun zorgen geuit over het toenemende aantal schadegevallen in het midden van Drenthe. Henk Jumelet heeft aangegeven dat de provincie, wanneer er duidelijkheid is over hoe het advies van de werkgroep zal worden uitgevoerd, een bijeenkomst in dit gebied zal houden om de schapenhouders bij te praten over preventieve maatregelen en wat de provincie voor hen kan betekenen. In afstemming met de werkgroep wordt op korte termijn een afspraak gepland in het gebied.

<u>Deelnemers overleg en werkgroep* Wolf</u>

Jan Bloemerts*	regiobestuurder LTO Noord, regio Noord
[redacted]	[redacted] Stichting Behoud Drentse Schaapskudden
[redacted]	[redacted]

[redacted]	Lid van de werkgroep van het Platform voor de Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders, [redacted]
[redacted] *	Schapenhouder
[redacted]	Drentse Boermarken
[redacted]	[redacted] fauna Staatsbosbeheer
[redacted]	Wolf Fencing en Wolven in Nederland (regio Groningen)

Perslijn Wolf

Op 14 januari heeft overleg plaatsgevonden tussen de werkgroep Wolf en de provincie Drenthe. De werkgroep heeft haar advies toegelicht op de aanpak van preventieve maatregelen en het inrichten van het gebiedsproces bij vestiging van de wolf. Daarnaast heeft zij een voorstel gedaan voor de wijze van vergoeden van de uit te voeren maatregelen.
Begin februari wil de werkgroep haar advies aan gedeputeerde Henk Jumelet overhandigen. De provincie hecht veel waarde aan het advies. Zij vindt het belangrijk om met de partners uit de werkgroep in gesprek te zijn over oplossingen die voor iedereen werkbaar zijn en onrust over de komst van de wolf wegnemen. Als het advies ontvangen is, is de volgende stap het beschikbaar krijgen van de benodigde financiële middelen.
Zolang er nog niet een gevestigde wolf is en het gebiedsproces nog niet van start is, heeft de provincie wolfwerende hekwerken en wildcamera's beschikbaar om schapen en geiten te beschermen wanneer een wolf in de buurt is.

NB
Begin februari Dan komt ook de uitslag binnen van het DNA-onderzoek naar de recentste gevallen van gedode schapen (Hijkerveld e.o.).

Verwachting is dat de werkgroep zelf naar buiten zal gaan met het advies (gezien de manier waarop [redacted] ook al eerder naar buiten is getreden).

Memo POHO	provincie Drenthe
Gedeputeerde	Henk Jumelet
Afschrift	Jordan Jumelet
Datum	11-6--2020
Poho datum	15-05-2020
Opsteller	[redacted]
Afgestemd met	
Onderwerp	Randvoorwaarden gebiedscommissie wolf
Doel memo	☐ Ter discussie ☒ Ter informatie
Bijlage	-
Naar GS	nee

Op 5 juni is de eerste bijeenkomst van de gebiedscommissie geweest. Deze bijeenkomst is vooral gebruikt om kennis te maken en met elkaar de taken en prioriteiten uit te stippelen. De volgende vergadering is op 26 juni gepland en zal worden gebruikt om de voorlopers-regeling uit te werken. De randvoorwaarden die de provincie stelt zal dan naast de lijst met belanghebbenden worden gelegd om zo tot concrete projecten te komen.

De randvoorwaarden die daar voorgelegd worden zijn, zoals ze eerder met [redacted] zijn afgestemd, als volgt;

- Prioritering naar dierhouders met hoger risico.
- De vergoedde voorzieningen voldoen aan de aanbevelingen van de ronde tafel en de preventiekit van bij12.
- De voorzieningen moeten duurzaam zijn en ten minste voor de komende 3 jaar werkzaam blijven.
- Ten minste 8 verschillende projecten, naar evenredigheid verspreid onder de verschillende bedrijfstypen.
- De betrokken dierhouders dragen zelf kosten voor onderhoud, deze vallen buiten de berekening van de werkelijke kosten.
- De provincie gaat uit van een maximum vergoeding van 3 euro per strekkende meter.

Presentielijst Gebiedscommissie preventie wolvenschade

Naam

Woonadres

Bankgegevens

Datum	Naam	Locatie	Begin - eind tijd	Afgelegde kilometers
5-jun	Eerste ontmoeting gebiedscommissie	Provinciehuis	13:00-15:00	
26-jun	Overleg inzet werkbudget	Benneveld	13:00-16:00	
2-sep	Overleg; voorbereiding op vestiging	Oosterwolde	9:30-12:00	
23-sep	Overleg provinciehuis eerste inventarisatie Schadepreventieplan	Provinciehuis	14:00-16:30	
4-nov	Overleg Stand van zaken wolf + voorbereiding ronde tafel	Digitaal	11:00-12:30	nvt
19-nov	Ontmoeting Gebiedscommissie Ronde tafel	Digitaal	19:00-21:00	nvt
4-dec	Bijeenkomst Gebeidscommissie; aanwijzing risicogebied en subsidieregeling	Biosintrum, Oosterwolde	3:00-16:30	
8-jan	Ontmoeting Gebiedscommissie - Henk Jumelet	Provinciehuis	13:00-15:00	
3-mrt	Overleg schadepreventieplan	Digitaal	13:00-14:00	nvt
22-mrt	Online bijeenkomst wolf	Digitaal	19:00-21:00	nvt

Paragraaf

Presentielijst Gebiedscommissie preventie wolvenschade

Naam;

Woonadres,

Bankgegevens **bij de Rabobank Beilen.**

Datum	Naam	Locatie	Begin - eind tijd	Afgelegde kilometers
5-jun	Eerste ontmoeting gebiedscommissie	Provinciehuis	13:00-15:00	38
26-jun	Overleg inzet werkbudget	Benneveld	13:00-16:00	44
2-sep	Overleg; voorbereiding op vestiging	Oosterwolde	9:30-12:00	58
23-sep	Overleg provinciehuis eerste inventarisatie Schadepreventieplan	Provinciehuis	14:00-16:30	38
4-nov	Overleg Stand van zaken wolf + voorbereiding ronde tafel	Digitaal	11:00-12:30	nvt
19-nov	Ontmoeting Gebiedscommissie Ronde tafel	Digitaal	19:00-21:00	nvt
4-dec	Bijeenkomst Gebeidscommissie; aanwijzing risicogebied en subsidieregeling	Biosintrum, Oosterwolde	13:00-16:30	52
8-jan	Ontmoeting Gebiedscommissie - Henk Jumelet	Provinciehuis	13:00-15:00	38
3-mrt	Overleg schadepreventieplan	Digitaal	13:00-14:00	nvt
22-mrt	Online bijeenkomst wolf	Digitaal	19:00-21:00	nvt

Paragraaf

Preventie schapen en geiten in Drenthe tegen aanvallen van de wolf.

(bijlage 1)

(definitieve versie in vergadering van de werkgroep, dd 14 januari 2020.)

Tijdens de discussie in de vergadering van 21 oktober j.l. bleek dat wolfwerende rasters met een hoogte 1,20 meter aanbevolen worden door het Rijk, lees BIJ12. Rasters met een minimale hoogte van 1,20 meter om weilanden of nachtkralen zijn meestal afdoende, aldus BIJ12 . De toepasbaarheid hangt waarschijnlijk sterk af van het bedrijfstype en de wensen kunnen per bedrijfstype verschillen. Daarom zijn per bedrijfstype adviezen gegeven hoe het probleem met hogere rasters of veilige nachtkralen is op te lossen. Daarbij moet er ook inzicht komen in de werkelijk te maken kosten. En of het al of niet redelijkerwijs uitvoerbaar is. De te onderscheiden

Te onderscheiden bedrijfstypen ;

1. Kleine hobbydierhouders
2. Grote hobbydierhouders
3. Grote schapen begrazingsbedrijven
4. Schaapskuddes met ook ten minste tijdelijk ingerasterde schapen
5. Schaapskuddes met hun foklijn via de rammen, 11 maanden per jaar binnen een raster
6. Schapen ingerasterd bij Terreinbeheerders.

Voor aanbevelingen per bedrijf zie matrix Preventie in Drenthe.

Mogelijkheden voor Preventie in de Drentse situatie.

Fladderlinten

Te plaatsen bij te verwachten aanvallen van zwerfwolven De werking is naar verwachting maar zeer tijdelijk, 4 tot 6 week. De kosten zijn relatief laag.

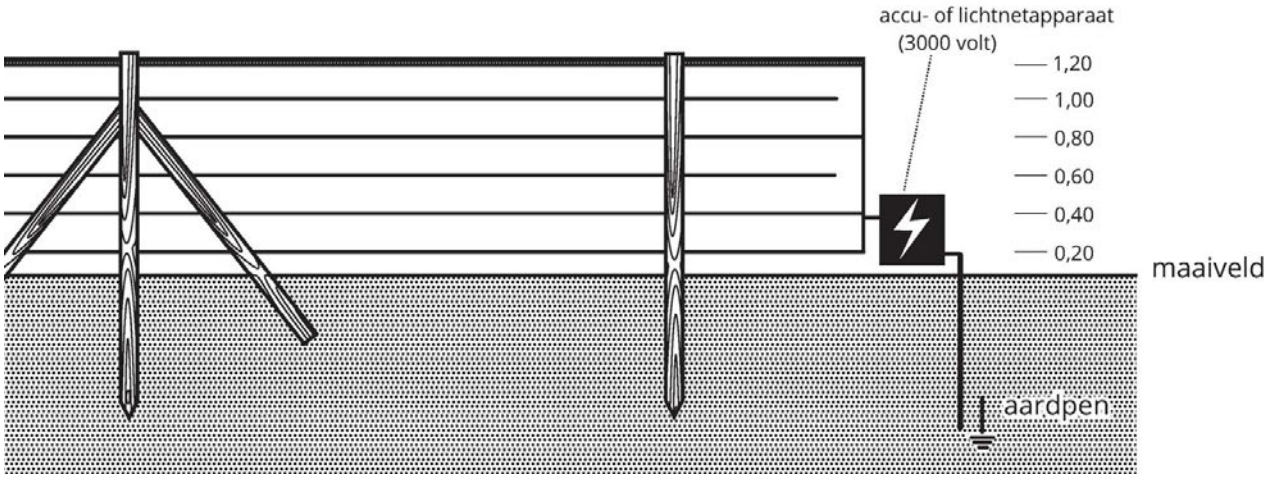
Bruikbare rasters

1, Gaasraster in combinatie met stroomdraad.

Rasteren met gaas is een zeer effectieve manier om wolven te weren. De kosten zijn echter hoog en het permanente karakter van gaasrasters maakt deze vooral geschikt voor meerjarige teelten of langdurig gebruik voor schapen en geiten binnen een raster. Het raster moet ten minste 1.20 meter hoog zijn. Gaasrasters om wolven te weren moeten in combinatie met schrikdraad, omdat wolven anders over het raster heen kunnen klimmen. Tenminste een stroomdraad op 20 centimeter, 75 centimeter en bovenlangs.

2. Elektrisch draadraster

Het elektrisch draadraster is geschikt om wolven te weren. Elektrische draadrasters zijn goedkoper dan gaasrasters, zijn eenvoudiger te plaatsen en te verplaatsen, maar vragen meer toezicht en onderhoud. De schrikdraadapparaten zijn bovendien diefstalgevoelig.

Elektrisch draadraster – (wolven, vossen, marters) Advies BIJ12, inmiddels is BIJ12 advies 4.500 volt

Aanbevolen in Drenthe.

Plaatsen en onderhoud:

- Raster met 5 of 6 stroomdraden, minimaal 1,20 meter hoog
- Voor fokrammen wordt eveneens de minimale hoogte van het raster 1.20 meter.
- Stroomsterkte moet minimaal 4.500 volt zijn volgens BIJ12. Bij grotere lengtes van het raster zal een zwaardere klok nodig zijn, om overal de minimale stroomsterkte van 4.500 volt te halen. Bij minimaal 6.000 volt kan ingroei van gras, ruigte en bramen voorkomen worden, waardoor beduidend minder onderhoud (maaien) noodzakelijk is.
- Impulsenergie tenminste 3-7 joule, om voldoende afschrikkend effect te hebben.
- goed aarden, de aardedraad is op grotere hoogte van wezenlijk belang, omdat de wolven bij hoogte los komen van de grond en daardoor niet meer zelf aarden. Op drogere gronden moet hieraan goed aandacht besteed worden.
- De onderste draad met stroom op circa 20 centimeter boven maaiveld, omdat wolven proberen er onderdoor te graven.

- Naast het plaatsen zal het jaarlijks onderhoud van de rasters duurder zijn dan voorheen. Daar zal ook het eea voor geregeld moeten worden. Te denken aan een vaste vergoeding per strekkende meter oid.

C Inzet wolfshonden

Lijkt bij de aanwezigheid van publiek niet echt praktisch toepasbaar, vanwege het risico voor het publiek. Mogelijk dat een enkele schapenhouder hier toch goed mee uit de voeten kan. In Duitsland hebben ze er wel goede ervaringen mee en worden de wolfshonden ook ingezet in combinatie met flexnetten. Is mogelijk alleen een goed alternatief als de schapenhouder ook goed overweg kan met het houden van deze speciale honden, het vraagt extra inzet en kennis van hem/haar.

Bewaking met honden, gebruikelijk in Duitsland, hier nabij Diephloz.

Ook voor de inzet van wolfshonden zal een vergoeding moeten worden geregeld.

Beilen, 15 januari 2020.

Komst van de wolf naar Nederland

Hoe groot is de kans dat de wolf naar Nederland komt?

Sinds de terugkeer van de wolf in Duitsland (rond 2000), bereiden wolvenpopulaties zich daar steeds verder uit. Er bevinden zich inmiddels diverse roedels (families) op ruwweg 200 km afstand van de grens. Jongen verlaten na 1 tot 2 jaar hun geboorteroedel op zoek naar eigen leefgebied, met name in het voorjaar en soms ook nog in het najaar. Ze kunnen dat in alle windrichtingen doen, dus ook onze kant op. Een zoektocht duurt maanden en kan ze tot wel 1000 km afstand brengen, maar vaak niet verder dan 200 km.

Het kan dus zo maar zijn dat er een jonge wolf opduikt in of vlakbij Nederland. Maar hoe groot die kans is, valt niet zo te zeggen. In het voorjaar van 2013 werd al met zekerheid een individuele wolf gesignaleerd in een gebied bij Meppen (D), op ongeveer 15 kilometer van de Nederlandse grens. Verder zouden er ook vanuit Noordoost-Frankrijk wolven onze kant op kunnen komen, via België of Duitsland.

Wat gebeurt er als de wolf naar Nederland komt?

Als er een wolf naar Nederland komt, kan dat lange tijd onopgemerkt blijven. Verwacht wordt dat zich in eerste instantie individuele wolven voor kortere of langere tijd in ons land zullen ophouden. Een individuele wolf kan vervolgens een vast territorium gaan vormen. Een volgende stap kan zijn dat er zich ergens een paartje wolven vestigt en eventueel jongen voortbrengt.

Wanneer de wolf Nederland op eigen kracht bereikt, verplicht de Europese Habitatrichtlijn Nederland om de wolf wettelijk te beschermen en zijn staat van instandhouding te bevorderen. Wolven kunnen schade aanrichten onder landbouwhuisdieren, zoals schapen. Volgens de Flora- en faunawet kan het Faunafonds alleen tegemoetkomingen verlenen voor schade door beschermde inheemse diersoorten. Het moet dan wel schade aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren betreffen. Om deze redenen heeft bij de komst van de wolf de wettelijke bescherming van de wolf prioriteit. Dat is een taak voor de Rijksoverheid.

De uitvoering van het natuurbeleid ligt grotendeels bij de provincies. Zij hebben dan ook taken bij de komst van een wolf. Bijvoorbeeld om te bekijken welke communicatieacties er nodig zijn en hoe om te gaan met een wolf die problemen veroorzaakt.

Is de wolf gevaarlijk?

Mensen en wolven leven al eeuwen samen. Daarbij werden mensen zelden door wolven aangevallen of gedood. Wolven hebben een sterke neiging ontwikkeld om mensen te mijden.

In de laatste halve eeuw zijn er onder meer in Europa en Rusland relatief weinig dodelijke aanvallen van wolven geweest. Een belangrijk deel daarvan is terug te voeren op dieren die waren besmet met hondsdolheid (rabiës). In Europa is hondsdolheid inmiddels sterk teruggedrongen. Ook ongewenste ontmoetingen tussen wolven en schaapherders komen door de veranderde Europese landbouwpraktijk nauwelijks nog voor.

Verder is uit ervaringen in de Verenigde Staten duidelijk geworden dat het voeren van wolven in het wild de wolven opdringerig kan maken naar mensen. Dit is eenvoudig te voorkomen door wolven niet te voeren.

Wat moet je doen als je een wolf zou tegenkomen?

De kans om in Nederland onverwacht een wolf tegen te komen is heel erg klein. Voor het geval dat toch zo zou zijn, kunnen mensen de volgende adviezen opvolgen:

- Respecteer de wolf
- Neem langzaam afstand
- Houd eventueel de hond aan de lijn
- Als de wolf te dichtbij komt, luid spreken en gebaren maken
- Loop de wolf niet achterna
- Voer de wolf niet

Waar kun je terecht als je schade hebt?

Is het vermoeden dat een wolf schade aanricht aan bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren? Dan kunnen de eigenaren zich wenden tot Bij12 - Unit Faunafonds.

Vooruitlopend op de wettelijke bescherming van de wolf, zal in eventuele gevallen de wolf worden beoordeeld als "Habitatrichtlijnsoort". Eventuele schadegevallen door een zwervende wolf zonder territorium zullen als zodanig worden behandeld. Dat wil zeggen dat een tegemoetkoming kan worden verleend van 100% van de getaxeerde schade.

Om in het geval van schade door een zwervende wolf zonder territorium in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming, gelden op dit moment de volgende voorwaarden:

- Het gaat om bedrijfsmatig gehouden dieren (Dit dient te blijken uit de Gecombineerde Opgave bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland bekend).
- Het dient aannemelijk te zijn dat de schade veroorzaakt is door een wolf. En niet door een andere predator. Dit wordt vastgesteld op basis van DNA-analyse, sectie van het kadaver en/of sporenonderzoek.
- Schade dient zo spoedig mogelijk gemeld te worden, in ieder geval binnen 24 uur, zodat bemonstering van het kadaver door Faunafonds-consulenten en succesvolle DNA-analyse nog mogelijk is. Dit gaat via het Bij12 - Faunafonds portal.
- Het kadaver van het prooidier dient ter plaatse op de vondstlocatie te blijven, om eventuele sporen niet uit te wissen.

Een verzoekschrift kan alleen nog maar digitaal worden ingediend via het Faunafonds portal.

Waar vind ik meer informatie over de wolf?

Interprovinciaal Overleg van en voor provincies (IPO)
Faunafonds
Wolven in Nederland

Rapport over wolf: aantal zal toenemen, goede bescherming van vee noodzakelijk

Een goede bescherming van vee is noodzakelijk om in Nederland samen te kunnen leven met de wolf. Dat is één van de belangrijkste conclusies van een nog te verschijnen rapport van Wageningen Environmental Research over de wolf in Nederland. De verwachting van de onderzoekers is dat het aantal wolven in ons land zal toenemen. In Nederland is ruimte voor maximaal 438 wolven, zo is de schatting op basis van eerdere onderzoeken.

Drenthe is samen met Overijssel de belangrijkste doorgang voor wolven die vanuit Duitsland ons land binnenkomen. In Drenthe heeft zich eind 2019 ook enige tijd een wolf gevestigd. Het dier liep zeker een half jaar rond in het hart van Drenthe. Hij werd later gesignaleerd in de buurt van het Duitse Dörpen.

Nieuw beleid

Het nieuwe rapport is gemaakt in opdracht van BIJ12 (organisatie die wolvenschades afhandelt voor provincies), het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het Interprovinciaal Overleg. Het huidige wolvenbeleid, het Interprovinciaal Wolvenplan, is aan herziening toe en de studie geeft zo feitelijk mogelijk antwoord op vragen die gesteld zijn in het kader van die herziening.

"Wolven horen hier thuis en kunnen prima leven in een land als Nederland, helemaal als we bereid zijn rekening met de natuur te houden", aldus de onderzoekers.

Het vorige rapport over de wolf werd in 2012 gepubliceerd, drie jaar voordat de wolf zich voor het eerst in 150 jaar weer in Nederland liet zien. Inmiddels zijn er meer dan dertig wolven in Nederland geweest, zijn vijf wolven gevestigd in ons land en is op de Veluwe sprake van een roedel: een paar met meerdere jongen. De afgelopen jaren hebben daardoor veel nieuwe informatie opgeleverd over het roofdier in Nederland.

'Unieke situatie'

"Het is een unieke situatie", zegt onderzoeker Hugh Jansman tegen RTV Oost. "Nooit eerder vestigde de wolf zich in een land met zo'n hoge mens- en veedichtheid." De komende jaren zal het aantal wolven in Nederland waarschijnlijk verder toenemen, door geboorte en door immigratie van wolven uit omliggende landen. In Duitsland groeit het aantal al jaren, ook langs de grens met Nederland, en in de zoektocht naar nieuwe leefruimte zullen jonge dieren ook naar Nederland komen.

Twee analyses uit 2012 laten zien dat er ruimte is voor 16 tot 89 roedels, waarbij onder meer is gekeken naar geschikte natuurgebieden, aanbod van wild, aanwezigheid van mensen en bebouwing. Gemiddeld heeft een roedel vijf dieren, wat neer zou komen op maximaal ruim 830 wolven. Of zich zoveel wolven in Nederland zullen vestigen is de vraag.

Corridor

In het rapport wordt gesproken over een aantal corridors, doorgangsgebieden voor wolven. Een daarvan loopt van het midden in Drenthe via midden-Overijssel naar de Achterhoek, de andere is een aftakking van midden-Overijssel naar de Veluwe. De meeste wolven die in Nederland zijn (geweest), zijn via Drenthe of Overijssel ons land binnengekomen.

Een probleem tijdens die trektochten is dat wolven meerdere keren schapen hebben aangevallen om te kunnen eten. De gevestigde wolven op de Veluwe eten voornamelijk wild, maar wolven die zwerven gaan vaker voor de 'gemakkelijke' hap en dat zijn meestal schapen. Goede bescherming van het vee is dus van groot belang. "Hoewel veruit de meeste schade aan vee momenteel niet door wolven maar door honden en vossen wordt veroorzaakt, is een goede bescherming van vee tegen wolven essentieel om een duurzame co-existentie mogelijk te maken", aldus de onderzoekers.

Afrastering en kuddebewakingshonden

De beste bescherming is volgens het rapport het installeren van een goede afrastering met elektriciteit, waar mogelijk in combinatie met kuddebewakingshonden en een herder. Door wolven te leren dat schapen aanvallen een groot risico oplevert - van pijn door schokken of een gevecht met een bewakingshond - zal het roofdier de schapen sneller met rust laten. "Als een wolf of hond tegen een stroomdraad aanloopt, leert het dier snel genoeg dat 'ie daar uit de buurt moet blijven. Maar dan moet je dat wel consequent doen, want anders heeft het geen zin."

Rapportage gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe **Houtskoolschets**

Algemeen
Op veel plaatsen kan verwezen worden naar de factfinding study (FFS) van de WUR. Deze is begin oktober openbaar gemaakt.

Wolven in Drenthe
Ontwikkeling en patroon van aanwezigheid van wolven in Drenthe:
- Eerste wolf in 2015
- Drenthe is doortrek gebied met soms een langere verblijfsduur.
- Drenthe bevat hotspots en corridors. (uitgebreid besproken in FFS)

Verwachting voor de toekomst:
- Meer wolven die doortrekken door toename populaties in Duitsland, Nederland en Belgie.
- Mogelijk vestiging van een roedel

Wolvenschade
Drenthe is kwetsbaar voor wolvenschade:
- Zwervers veroorzaken relatief veel schade
- Drenthe kent niet zoals de Veluwe een groot aaneengesloten bosgebied. Gevestigde wolven pendelen in hun territorium tussen kleinere bosgebieden, waarin zij zich rustig kunnen terugtrekken, door tussengelegen landbouwgebieden.
- Wegens groei van populatie in Nederland en omliggende landen wordt (sterke) toenam van wolvenschade verwacht.
- Dit maakt het uiteindelijk noodzakelijk om de gehele provincie Drenthe aan de wijzen als het werkingsgebied voor een subsidieregeling voor het nemen van preventieve maatregelen.

Preventieve maatregelen
Verwijzing naar BIJ12 norm.
Enkele voorbeelden van dierhouders die preventieve maatregelen hebben genomen.

Het proces in Drenthe
Ronde tafel bijeenkomsten
Instelling gebiedscommissie
Vanuit startbudget van 50.000 Euro ervaring opgedaan met schadepreventie en kaders toetsen tbv subsidieregeling GS Drenthe (inmiddels vastgesteld d.d.)
Instelling subsidieregeling
Opstelling concept gebiedsgericht preventieplan wolvenschade Drenthe wat uiteindelijk de vorm van deze rapportage heeft gekregen.
Stand van zaken subsidieaanvragen per 1 oktober 2021

Vooruitblik
De uitdagingen waar wij nu voor staan.

1) Van leefgebied naar risicogebied als werkingsgebied voor de subsidieregeling.
Beperking van subsidieregeling tot leefgebied van een gevestigde wolf is achterhaald. Zie FFS. Huidige subsidieregeling in Drenthe loopt daar enigszins op vooruit. Uiteindelijk moet geheel Drenthe als risicogebied worden aangewezen.

2) Deelnamebereidheid
Deelnamebereidheid tot nu toe is gering. Hoe kan deze vergroot worden?
Factoren die van invloed zijn op de deelnamebereidheid:
- optreden wolvenschade (eigen dieren of in de directe omgeving)
- mogelijke andere factoren (haalbaarheid, kennis, risico perceptie, relatie met de eigen dieren, etc.)

Opmerking: De wolvencommissie Gelderland gaat deze problematiek binnenkort uitdiepen.

3) Communicatie
Communicatieplan (kernboodschappen, draagvlak)
Aanstelling wolvenconsulent
Praktijknetwerk preventie wolvenschade
Demo opstellingen wolfwerende afrasteringen.

4) Monitoring en evaluatie
Landelijke monitoring wolf binnen Drenthe goed verankeren
Wolf alert systeem ontwikkelen (dit wordt in Overijssel opgepakt)
Monitoring effectiviteit en beheersbaarheid maatregelen

5) Vergoeding arbeid
Dit wordt landelijk opgepakt.

5) Overige diersoorten
Aanwijzing overige kwetsbare diersoorten (pony's, veulens, kalveren, varkens, natuurbegrazers etc.) waar de subsidieregeling ook voor moet gelden. Dit wordt landelijk opgepakt.

De afbakening van het gebied en de concepten voor de subsidieregeling zijn aan de gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe voorgelegd. Onderstaand hun aandachtspunten met in cursief de reactie vanuit de provincie;

1. Het gebied zou ruimer aangewezen moeten worden. *De provincie Drenthe heeft te maken met verschillende soorten problematiek waar het gaat over wolven. Er zijn gebieden waar zo nu en dan schade veroorzaakt wordt door wolven die aan het "zwerven" zijn, en er is met het Hart van Drenthe een gebied waar wolven vaker meerdere maanden blijven hangen. De mogelijkheden die de provincie heeft om een gebied aan te wijzen en een subsidieregeling open te stellen staan vastgelegd in het Interprovinciaal Wolvenplan en kunnen worden ingezet wanneer de wolf zich heeft gevestigd in een territorium. Op dit moment is dat in Drenthe niet het geval, maar omdat er wel vaker wolven in het gebied zijn blijven hangen wil de provincie in dat gebied beginnen met een subsidieregeling.*

2. Dierhouders zouden meerdere keren per openstellingsperiode moeten kunnen aanvragen zodat ze gefaseerd hun bedrijfsvoering wolf werend kunnen maken. *Op dit moment is ervoor gekozen om een dierhouder één keer per twee jaar te kunnen aanvragen om dierhouders aan te moedigen preventieve maatregelen goed en volledig toe te passen. Daarnaast maakt de mogelijkheid tot dubbel aanvragen het lastig te controleren op de toe te kennen bedragen.*

3. Dierhouders zouden niet in aanmerking moeten komen voor vergoeding wanneer ze ook door een andere provincie vergoeding voor afrastering hebben gekregen. *Op dit moment heeft alleen Gelderland een vergoedingsregeling voor het nemen van preventieve maatregelen open staan in een afgebakend gebied.*

4. Een dierhouder zou maar voor 1 jaar gegevens van de hoeveelheid schapen moeten delen. *De vergoeding waar een dierhouder voor in aanmerking komt is gebaseerd op het aantal dieren dat de houder heeft, de provincie wil hiervan een gemiddelde kunnen berekenen die het beste past bij de situatie. Omdat de hoeveelheid dieren binnen een bedrijf binnen een jaar fluctueren in verband met lammerseizoen, wordt ervoor gekozen om ook over jaren te kijken.*

5. De regeling zou met terugwerkende kracht van toepassing moeten zijn. *Dit is niet gebruikelijk bij subsidieregelingen, bovendien is het doel van de regeling om nieuwe dierhouders te stimuleren maatregelen te nemen.*

6. De vereisten voor wolf werende rasters zouden op het nog op te stellen schadegerichte preventieplan gebaseerd moeten zijn in plaats van de schadepreventiekit van bij12. *De preventiekit van bij12 is opgesteld op basis van onderzoek naar werkende maatregelen en schetst de basisregels voor wat er nodig is om een wolf werend raster te maken. Een verwijzing naar het gebiedsgericht preventieplan zou op den duur toegevoegd kunnen worden maar het preventieplan moet nog opgesteld worden.*

7. De commissie acht het vanzelfsprekend dat de provincie het drempelbedrag ophoogt wanneer dit overschreden wordt. *Wanneer het drempelbedrag wordt overschreden zullen we de regeling evalueren.*

Op 11 februari heeft er voor de vierde keer een rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie Drenthe met verschillende vertegenwoordigers van de schapenhouderij, landbouw en natuurorganisaties heeft gesproken over de aanwezigheid van de wolf in Drenthe. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie afgelopen maanden gewerkt aan een advies over de maatregelen die nodig zijn om schapen te beschermen tegen een aanval van de wolf en deze adviespunten tijdens het gesprek aan de provincie aangeboden. De reactie op de verschillende adviespunten is als volgt.

1. Preventieve maatregelen in de provincie Drenthe

De werkgroep heeft de mogelijkheden voor preventieve maatregelen in Drenthe verkend en uitgewerkt in een tweetal notities. Een goed wolfwerend raster is minstens 1.20 meter hoog en beschikt over minstens 4500 volt schrikdraad. Daarnaast adviseert de werkgroep zo spoedig mogelijk te starten met het aanleggen van de wolfwerende rasters om schapen vanaf nu te beschermen tegen aanvallen van wolven.

Reactie punt 1

Het college onderkent de urgentie voor het nemen van preventieve maatregelen om aanvallen van wolven op landbouwhuisdieren te voorkomen. Ook sluit het college zich aan bij de adviezen die gegeven zijn over wat de vereisten zijn voor preventieve maatregelen om wolf-werend te zijn.

2. Provinciale bijdrage en hoogte van de kosten

De werkgroep verzoekt de Provincie Drenthe om zo spoedig mogelijk, het liefst per direct, geld beschikbaar te stellen voor het opstarten van het plaatsen van wolfwerende rasters. Dit zou voor de korte termijn kunnen met een soort voorlopers-regeling zoals dit ook gedaan is bij vestiging van wolven in Gelderland, met een bijbehorend startbudget van minstens € 100.000,-. De kosten voor het voor het plaatsen of aanpassen van rasters liggen naar schatting tussen de € 3,- en € 6,- per strekkende meter, maar de werkelijke kosten kunnen perceel verschillen en moeten blijken uit een ingediend rasterplan.

Reactie punt 2

Met het besluit van Gedeputeerde Staten op 14 april wordt voor een eerste periode €50.000 euro beschikbaar gesteld aan de voorbereidende gebiedscommissie om een voorlopers-regeling te starten. Het college kan dit bedrag verhogen wanneer dat nodig blijkt te zijn, om zo samen met de commissie toe te groeien naar een totaalaanpak

3. Gebiedscommissie en contact met de praktijk

De werkgroep verzoekt de provincie met spoed een Gebiedscommissie Wolf (GCW) aan stellen die de zaken verder uitwerkt zoals bedoelt in het Wolvendraaiboek 2.0. , ook al is er nog geen sprake van een gevestigde wolf. De Gebiedsgroep Drenthe breed te laten werken. De GCW een bestuurlijke samenstelling te geven met een onafhankelijke voorzitter (met bestuurlijke ervaring) en de betrokken partijen te laten vertegenwoordigen, zoals daar zijn; LTO, Gescheperde schaapskuddes, Kleine schapen- en geitenhouderij, een TBO-er, een B&W- er van een gemeente, mogelijk de Boermarke. Met een goede secretariële ondersteuning vanuit de Provincie.
Daarnaast verzoekt de werkgroep de provincie de GCW de opdracht mee geven om de ‘ronde tafel overleggen’ voort te zetten, waardoor het contact met de mensen in het veld gewaarborgd blijft. De aansluiting met mensen in het veld borgt op de beste manier de betrokkenheid vanuit de sector.

Reactie punt 3

Het college van Gedeputeerde Staten zal een voorbereidende Gebiedscommissie Wolf aanstellen om, vooruitlopend op de mogelijke vestiging van wolven in Drenthe, taken in het kader van het interprovinciaal wolvenplan verder uit te werken, de voorlopers-regeling in gang te zetten en samen toe te groeien naar een totaalaanpak. In overeenstemming met het advies van de werkgroep zal voor het voorzitten van deze commissie een onafhankelijk voorzitter geworven worden.

Naast het advies over hoe om te gaan met wolven in Drenthe benoemt de werkgroep een aantal lopende zaken die in het vervolgproces naar voren zullen moeten komen. De reactie op deze punten is als volgt.

4. Indirecte schade
De werkgroep benoemt dat de indirecte schade van een wolvenaanval vaak net zo groot is als de directe schade. Het gaat ondermeer om verwerpen lammeren, sterke afname melkproductie etc. De werkgroep pleit voor een totale vergoeding van deze indirecte schade. De werkgroep verwacht dat dit onderwerp op de agenda blijft.

Reactie punt 4
Hoe indirecte schade van wolvenaanvallen wordt vergoed is vastgelegd in interprovinciale afspraken, en zullen in dat verband bespreekbaar moeten worden gemaakt. Het college daarin de juridische ontwikkelingen volgen en zal het onderwerp wanneer daar aanleiding toe is agenderen.

5. Kosten onderhoud
De werkgroep geeft aan dat het op termijn noodzakelijk is om ook voor de extra kosten qua onderhoud van de rasters een vergoedingsregeling uit te werken.

Reactie punt 5
In de komende periode zal het de provincie samen met de voorbereidende gebiedscommissie toegroeien naar een totaalaanpak. Het college zal daarin de overweging over de omgang met onderhoudskosten meegeven.

6. Attenderen
De werkgroep geeft aan dat er sterke behoefte is om te weten wanneer er schapen of geiten doodgebeten worden in de buurt. Zij vraagt of het mogelijk is om een wolvenallert te installeren, waardoor de sector actueel op de hoogte is van de aanwezigheid van een wolf. De schapenhouder kan dan de nodige maatregelen gaan treffen.

Reactie punt 6
De communicatie over faunaschade vindt plaats via de website van het faunafonds, Bij12, omdat dit ook de plek is waar de meldingen over faunaschade verzameld en behandeld worden. Zij plaatsen meldingen zodra deze door een faunaconsulent zijn bevestigd op de website. Recent heeft Bij12 de optie toegevoegd om meldingen te ontvangen wanneer er nieuwe meldingen op de website worden geplaatst. Het college zal in de komende tijd volgen of met deze updates aan de behoefte voor het attenderen wordt voldaan.

7. Onderzoek
De werkgroep geeft aan dat er een behoefte is voor een nader uitwerking van de ecologische betekenis van de wolf in Drents natuur en de wildstand.

Reactie punt 7
Het college deelt deze behoefte en zal in de komende periode een onderzoek naar dit onderwerp starten.

8. Wolven zenderen.
De werkgroep geeft aan dat wolven te zenderen of te chippen mogelijk de meest efficiënte manier is van preventie. Tot nu toe is hier binnen Europa geen ervaring mee opgedaan. De vraag is ondermeer of je wolven mag en kunt vangen. Een verdere verkenning van deze mogelijkheid is dringend aan te bevelen.

Reactie punt 8
Er zitten veel praktische en juridische bezwaren aan het vangen en zenderen van wolven met het doel om faunaschade te voorkomen. Om de mogelijkheden hiervoor te onderzoeken zal het college een juridisch onderzoek starten.

9. Kalveren en veulens
In de werkgroep is besloten om nu niet extra in te zetten op bescherming van kalveren en veulens. Wel blijft het verzoek vanuit de Agrarische sector om dit onderwerp op de agenda te houden. Landelijk heeft het tot nu toe geen binnen het wolvendossier geen prioriteit.

Reactie punt 9

Uit de gegevens van Bij12 zijn geen gevallen bekend van aanvallen van wolven op kalveren en veulens. Wanneer er toch blijkt dat deze aanvallen voorkomen, zal het College samen met de voorbereidende Gebiedscommissie in overleg treden om hoe voor deze dieren preventieve maatregelen getroffen kunnen worden.

Met vriendelijke groet,

Van: [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: vrijdag 13 maart 2020 14:33
Aan: [redacted]@home.nl>
CC: [redacted]@[redacted].nl>; [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@hetnet.nl; [redacted]@planet.nl; [redacted]@zorgboerderij[redacted].nl; boerderij@[redacted].nl; [redacted]@staatsbosbeheer.nl; [redacted]@live.nl; [redacted]@ziggo.nl; [redacted] <[redacted]@natuurkoe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>; Jordan Jumelet [redacted]@drenthe.nl>; [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Re: Kwartaalbericht BIJ12

Beste Allemaal,

In tegenstelling tot wat in de nieuwsbrief staat, is inderdaad afgesproken dat wij nu al met de invulling van het gebiedsproces aan de slag willen. Zoals jullie weten is [redacted] bezig om o.a. dit voorstel verder uit werken en zullen we op korte termijn verder met elkaar in overleg gaan. Voor de volgende ronde tafel wordt zo snel mogelijk een datum gezocht. Hierbij moeten we wel rekening houden met de actuele ontwikkelingen rondom Corona.

Bovenstaande heb ik afgestemd met Gedeputeerde Henk Jumelet,

Voor nu een fijn weekend,

Groet [redacted]

Verstuurd vanaf mijn iPad

Op 13 mrt. 2020 om 10:11 heeft [redacted] [redacted]@home.nl> het volgende geschreven:

Dag [redacted] en de anderen,

Eens met [redacted] dat het advies van ons, besproken aan de ronde (vierkante) tafel op 11 februari, anders luide dan verwoord in de kwartaalrapportage van BIJ 12.

Het advies was; **vanaf nu starten met het aanleggen van rasters, ook al is er van een vestiging van een wolf in Drenthe nog geen sprake.**
En een Provinciale voorlopersregeling op te starten om dit financieel mogelijk te maken.
Dit is zo besproken en tijdens de vergadering op 11/2 niet gewijzigd. Zie ook het definitieve eindrapport, wat door alle deelnemers akkoord is verklaart.

Wij mogen er vanuit gaan dat de Provincie zich op deze wijze gaat inzetten.
Mocht het politiek niet haalbaar zijn, dan zou het netjes zijn om ons snel op de hoogte te brengen van deze afwijking van het advies.
Dat zou mij overigens wel zeer verbazen.

Ons advies is duidelijk, we wachten op antwoord vanuit de Provincie. Die zou binnen 2 maand na 11 februari komen.

Het lijkt me noodzakelijk om **voor half april een nieuw 'ronde tafel overleg' in te plannen!!!!!!!!!!!!**
We zijn gebaat bij daadkracht en duidelijkheid op korte termijn.

Vg Albert.

Van: [mailto .nl]
Verzonden: donderdag 12 maart 2020 21:41
Aan: @hetnet.nl; @home.nl; @planet.nl; @zorgboerderij .nl; boerderij@ .nl; @staatsbosbeheer.nl; @live.nl; @ziggo.nl; 'Jordan Jumelet'
CC: 'Henk Jumelet'
Onderwerp: Kwartaalbericht BIJ12

Allen,

Gisteren is een kwartaalbericht van BIJ12 verspreid.
https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2020/03/Kwartaalbericht-Wolf-1-november-2010-1-februari-2020.pdf

In dit kwartaalbericht staat onder het hoofdje 'Drenthe in gesprek met schapenhouderij' de volgende uitspraak van onze gedeputeerde: *" .. Zij hebben op ons verzoek gewerkt aan een advies over onder andere de bescherming van schapen wanneer een wolf zich in Drenthe zou gaan vestigen. .. "*

Ik wijs erop dat de onderstreepte zinsnede niet het advies van onze commissie is geweest. Integendeel, wij hebben uitdrukkelijke geadviseerd om niet te wachten totdat de wachttijd voor officiële vestiging van 6 maanden is verstreken. Juist deze clausule is bij het opstellen van het persbericht van de provincie uit het concept geschrapt en nu heeft de provincie het er weer ingefietst. Door deze uitspraak in de context van goed overleg met de schapenhouders te plaatsen wordt ten onrechte de suggestie gewekt dat deze clausule ook door de schapenhouders wordt gedragen.

Derhalve distantieer ik mij van het hierboven genoemde artikel in het kwartaalbericht. Zo moeten we niet met elkaar omgaan.

Deskundigen hebben erop gewezen dat er een gerede kans is dat het in Drenthe en omstreken rondzwervende mannetje, dat geen territorium markeringen plaatst, binnen afzienbare tijd weer vertrekt. De afwezigheid van een vrouwtje en het eenzijdige aanbod van alleen reewild kan hierbij een rol spelen. Misschien is hij al vertrokken, want sinds 6 februari zijn er gaan schademeldingen meer in Drenthe, terwijl het daarvoor vrijwel iedere week raak was. Dan staat de maanden teller weer op nul en kunnen we wachten op de volgende zwerver, die veel schade veroorzaakt en net als al zijn of haar voorgangers weer vertrekt.
Uit Duitse gegevens blijkt dat de wolvenstand in ons buurland Niedersachsen met 60% per jaar stijgt. Ook al zou er nooit een wolf vestigen in Drenthe, onze provincie zal toenemende mate bezocht worden door de hieruit voortkomende zwervers. En vooral de zwervers pakken schapen....

Met vriendelijke groet,
[redacted]

Op 13-02-20 om 14:02 schreef [redacted]:
Ter informatie, het persbericht is verstuurd. Met dank voor de verschillende reacties en suggesties!

Met vriendelijke groet,
[redacted]

[redacted]
Team Communicatie

0592-[redacted] | [redacted]@drenthe.nl

<image001.jpg>
Westerbrink 1 | Postbus 122, 9400 AC Assen | www.drenthe.nl

Van: Provincie Drenthe [redacted]@drenthe.nl>
Verzonden: donderdag 13 februari 2020 13:57
Aan: [redacted]@drenthe.nl>
Onderwerp: Persbericht: Maatregelenpakket ter voorkoming wolvenschade aangeboden aan GS

<image002.jpg>

Maatregelenpakket ter voorkoming wolvenschade aangeboden aan GS

Op 11 februari heeft er voor de vierde keer een rondetafelgesprek plaatsgevonden waarin de provincie Drenthe met verschillende vertegenwoordigers van de schapenhouderij, landbouw en natuurorganisaties heeft gesproken over de aanwezigheid van de wolf in Drenthe. De betrokken partijen hebben op verzoek van de provincie afgelopen maanden onder voorzitterschap van [redacted] gewerkt aan een advies over de maatregelen die nodig zijn om schapen te beschermen tegen een aanval van de wolf.

Advies
De werkgroep heeft een serie aanbevelingen gedaan, waarbij de

Noot voor de redactie
Voor meer informatie kunt u contact opnemen met de persdienst van het team Communicatie: 0592-[redacted] (uitsluitend voor de pers) of [redacted]@drenthe.nl

Voor een inhoudelijke reactie van de werkgroep kunt u contact opnemen met de heer [redacted] (voorzitter van de werkgroep en van de Stichting Behoud Drentse Schaapskudden), telefoonnummer: 06-[redacted]

focus van het advies is gericht op het realiseren van preventieve maatregelen. Concreet betekent dat: het aanleggen van wolf-werende rasters, die zodanig zijn uitgevoerd dat ze binnen de verschillende manieren van schapenhouderij toepasbaar zijn. Ook adviseert de werkgroep om een gebiedscommissie in te stellen en daarbij te zorgen voor een afvaardiging die nauw verbonden is met de praktijk van de schapenhouderij. Zij vraagt de provincie financiële middelen beschikbaar te stellen voor de uitvoering van de adviezen.

Waardering
De werkgroep heeft dit advies tijdens het rondetafelgesprek met gedeputeerde Henk Jumelet uitvoerig toegelicht. Daarbij waren ook andere vertegenwoordigers uit de sector aanwezig (schaaphouders, beheerders, Wolf Fencing). Gedeputeerde Henk Jumelet sprak veel waardering uit voor de inzet en constructieve houding van betrokkenen en gaf aan dat de provincie met de adviespunten aan de slag gaat. De komende tijd wordt gewerkt aan een gebiedsvoorstel met een financiële onderbouwing. Hierover moet vervolgens besluitvorming plaatsvinden door GS.

Betrokkenheid
Gedeputeerde Jumelet: "Wij hebben zeker oog voor de onrust onder de schapenhouders en leven mee met de getroffen schapenhouders. Dat is ook reden waarom we met een aantal maatregelen en voorstellen van de werkgroep direct aan de slag gaan. Bijvoorbeeld met de terugkerende oproep uit de schapensector om een snellere afhandeling van de DNA-onderzoeken bij een aanval op schapen. We willen dit nogmaals aankaarten bij BIJ12 (de organisatie die voor alle provincies faunaschade afhandelt). We vinden het belangrijk om samen met BIJ12 tot een werkwijze te komen die beter aansluit bij de behoeften in de praktijk. Ook worden een aantal aandachtspunten van de werkgroep onderzocht, zoals mogelijkheid om wolven van een zender of chip te voorzien en het effect van een gevestigde wolf op de ecologie in Drenthe.
Om nu al schapenhouders te ondersteunen bij het beschermen van hun dieren, heeft de provincie een aantal noodsets beschikbaar met wolf-werende hekwerken. Schapenhouders met dieren in een gebied waar een aanval is geweest, kunnen hierover contact opnemen met de provincie."

Gesprek in gebied
Tijdens het gesprek hebben de betrokken schapenhouders hun zorgen geuit over het toenemende aantal doodgebeten schapen in het midden van Drenthe. Gedeputeerde Henk Jumelet heeft aangegeven dat de provincie, wanneer er duidelijkheid is over hoe het advies van de werkgroep zal worden uitgevoerd, een bijeenkomst in dit gebied organiseert om de schapenhouders bij te praten over preventieve maatregelen en wat de provincie voor hen

Privacy
We vinden privacy en transparantie erg belangrijk. De gegevens die we gebruiken voor deze mailing verstrekken we daarom niet aan derden en gebruiken we ook niet voor andere doeleinden.
Op de website vindt u onze volledige privacyverklaring.

Wilt u geen persberichten meer ontvangen?
Geen probleem, dan kunt u zich uitschrijven door op 'afmelden' onderaan deze e-mail te klikken.

kan betekenen. In afstemming met de werkgroep wordt op korte termijn een afspraak gepland in het gebied.

Vaststelling

Besluit van Gedeputeerde Staten van Drenthe van @ (datum), kenmerk @, team Landelijk Gebied, tot bekendmaking van hun besluit tot vaststelling van het reglement voor de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe

Gedeputeerde Staten van Drenthe;

gelet op artikel 82 en 158, eerste lid, onderdeel a van de Provinciewet;

BESLUITEN:

Het Reglement voor de Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe vast te stellen.

Dit besluit treedt in werking op de dag na publicatie in het Provinciaal Blad.

Gedeputeerde Staten voornoemd,

mevrouw drs. J. Klijnsma, voorzitter
W.F. Brenkman MSc, secretaris

Uitgegeven: @

Artikel 1 Toepassing

Er is een Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe (hierna te noemen GPW), ex artikel 82 (adviescommissie) van de Provinciewet. Dit reglement is daarop van toepassing.

Artikel 2 Taken

De commissie heeft de volgende taken:

1. Het adviseren over projecten in Drenthe gericht op de preventie van schade veroorzaakt door wolven;
2. het adviseren over de bescherming van gehouden dieren in Drenthe voorafgaand aan vestiging van wolven, hieronder mede te verstaan het opstellen van één of meerdere gebiedsgerichte schadepreventieplannen gericht op de bescherming van schapen met betrekking tot een aangewezen leefgebied voor wolven wanneer een wolf zich in een territorium vestigt;
3. het verzorgen van procesbegeleiding om de betreffende dierhouders te informeren en te betrekken bij een gebiedsgericht schadepreventieplan;
4. het adviseren van Gedeputeerde Staten over bijzondere gevallen met betrekking tot schade door wolven;

Artikel 3 Samenstelling

1. Gedeputeerde Staten benoemen, schorsen en ontslaan de onafhankelijk voorzitter en leden van de commissie.
2. De commissieleden bestaan in ieder geval uit:
   a. Een vertegenwoordiger van Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO);
   b. Een vertegenwoordiger van Stichting Beheer Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders (KSG);
   c. Een vertegenwoordiger Stichting Behoud Drentse schaapskudden
   d. Een vertegenwoordiger van Staatsbosbeheer
3. Gedeputeerde Staten wijzen de secretaris van de commissie aan. De secretaris ondersteunt de commissie en is geen lid van de commissie.
4. Het lidmaatschap van de GPW eindigt op eigen verzoek van het betrokken lid of door:
   a. het ontbinden van de GPW;
   b. het eindigen van een periode waarvoor het lid is benoemd;
   c. overlijden.

Artikel 4, Zittingsperiode

1. De leden van de GPW worden voor een periode van vijf jaar benoemd. Een lid kan na afloop van zijn zittingsperiode terstond, maar maximaal eenmaal worden herbenoemd voor een periode van vijf jaar.
2. Degene die in de GPW de plaats inneemt van een lid wiens zittingsduur nog niet verstreken was, heeft zitting tot het einde van die duur.

Artikel 5, Besluitvorming

1. Voor zover geen consensus wordt bereikt, adviseert de GPW bij meerderheid van stemmen.
2. Wanneer de stemmen staken, geeft de stem van de voorzitter de doorslag.
3. Een lid van de GPW neemt niet deel aan de stemming over een aangelegenheid die hem rechtstreeks of middellijk aangaat of waarbij hij als vertegenwoordiger persoonlijk betrokken is.
4. De GPW kan geen besluiten nemen.
5. Adviezen van de GPW worden vastgelegd in een verslag.

Artikel 6 Werkwijze

1. De commissie kan haar eigen werkwijze vaststellen in een reglement.
2. De commissie vergadert zo vaak als de voorzitter dat nodig oordeelt.
3. De commissie laat zich adviseren door belanghebbenden
4. De commissie kan zich laten bijstaan met expertise gericht op ecologie en preventie. Als hieraan kosten zijn verbonden, legt de voorzitter een voorstel voor opdrachtverlening voor aan Gedeputeerde Staten.

Artikel 7 Openbaarheid

Vergaderingen van de commissie zijn niet openbaar.

Artikel 8 Verslagen

1. De secretaris maakt een verslag van de commissievergaderingen.
2. De commissie brengt jaarlijks verslag uit aan Gedeputeerde Staten van haar werkzaamheden en adviezen.

Artikel 9, Vergoeding

1. De onafhankelijk voorzitter en de leden ontvangen een vergoeding voor het bijwonen van de vergaderingen van de commissie ter hoogte van het bedrag genoemd in artikel 2.4.1. van het Rechtspositiebesluit decentrale politieke ambtsdragers.
2. De onafhankelijk voorzitter en leden ontvangen reis- en verblijfskostenvergoeding overeenkomstig het Rechtspositiebesluit decentrale politieke ambtsdragers en de Regeling rechtspositie decentrale politieke ambtsdragers.

Toelichting op de Reglement Gebiedscommissie preventie wolvenschade Drenthe.

Artikel 2:
een voorbeeld van een bijzonder geval waarover de commissie Gedeputeerde Staten adviseert is een schapenhouder die geheel of gedeeltelijk net buiten de aangewezen begrenzing van het leefgebied voor de wolf valt. De resultaten van de gebiedscommissie zijn openbaar.

Artikel 6:
Belanghebbende organisaties zijn bedrijven, stichtingen of verenigingen die redelijkerwijs belang hebben bij de advisering, bijvoorbeeld gericht op het beschermen van vee.

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe

[redacted] en [redacted]

2020.25
Rapport van de Zoogdiervereniging
In opdracht van BIJ12

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe

Auteur: [redacted] & [redacted]

Kwaliteitscontrole: [redacted]

Rapport nr.: 2020.25

Datum uitgave: 18 november 2020

Status Concept

Productie: **Zoogdiervereniging**

Bezoekadres: Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen

Postadres: Postbus 6531
6503 GA Nijmegen

Tel.: 024 7410500

secretariaat@zoogdiervereniging.nl

www.zoogdiervereniging.nl

Gegevens opdrachtgever: BIJ12

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Contactpersoon opdrachtgever [redacted]

Dit rapport kan geciteerd worden als:

[redacted], 2020. Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe. Rapport 2020.25. De Zoogdiervereniging, Nijmegen.

De Zoogdiervereniging, is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de Zoogdiervereniging; opdrachtgever vrijwaart de Zoogdiervereniging voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.
Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en de Zoogdiervereniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

© Zoogdiervereniging

Inhoudsopgave

1 INLEIDING 4

1.1 AANLEIDING 4
1.2 DOELSTELLING 5
1.3 LEESWIJZER 5

2 METHODEN VAN MONITORING 6

2.1 HOEVEEL DOCUMENTATIE IS ER NODIG? 6
2.2 VERZAMELEN VAN WOLFWAARNEMINGEN 7
2.2.1 LEVEND GEVANGEN WOLF 7
2.2.2 DODE WOLF 8
2.2.3 CAMERAVALLEN 8
2.2.4 PRENTEN EN LOOPSPOREN 9
2.2.5 PROOIDIEREN 10
2.2.6 WOLVENDROLLEN 12
2.2.7 URINE EN OESTRUSBLOED 13
2.2.8 HAAR 13
2.2.9 ZICHTWAARNEMINGEN 14

3 UITVOERING IN DE PRAKTIJK 15

3.1 TEAM ACTIEVE MONITORING 15
3.2 PLANNING VAN DE MONITORING 15
3.3 AANPAK AFBAKENING TERRITORIUM EN KERNGEBIED 17
3.4 AANPAK AANTONEN AANWEZIGHEID WOLVEN, REPRODUCTIE EN ROEDELGROOTTE 20

4 BRONNENLIJST 22

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds 2015 zijn wolven (*Canis lupus*) teruggekeerd in Nederland. In 2018 vestigde zich voor het eerst een wolf in Nederland op de Veluwe, en in 2019 en 2020 is voortplanting vastgesteld. Sinds 2020 lijken zich ook in drie andere gebieden wolven te vestigen, namelijk in Drenthe, Zuidwest-Veluwe en op de Groote Heide in Noord-Brabant en Limburg.

De wolf is een beschermde soort op basis van de Habitatrichtlijn, bijlage 2 en 4. De Habitatrichtlijn vereist een zesjaarlijkse rapportage waarin op basis van monitoring de grootte van de wolvenpopulatie als het aantal volwassen individuen moet worden vermeld. Het beleid ten aanzien van wolvenmonitoring is voor Nederland vastgelegd in het wolvenplan dat is vastgesteld door het Interprovinciaal Overleg (IPO) in 2019. De uitvoeringsorganisatie BIJ12 is in opdracht van de provincies verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging opdracht verleend om de monitoring van wolven uit te voeren. De monitoring bestaat uit passieve en actieve monitoring (zie kader). BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging gevraagd voor de actieve monitoring een Plan van Aanpak op te stellen. Voorliggend document is het Plan van Aanpak voor de uitvoering van de actieve monitoring in onderzoeksgebied onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe.

Actieve monitoring betekent het gericht verzamelen van gegevens met een specifiek doel en omvat daarmee veldwerk. Data worden gericht en methodisch verzameld om de monitoringsvragen direct te kunnen beantwoorden. Dit kan ook gericht onderzoek omvatten naar aanwezigheid van wolven, alsmede analyse van het (potentiële) leefgebied. Sinds de vestiging van wolven in territoria en voortplanting in 2019 en 2020 is de *actieve monitoring* gestart op de Noord- en Midden-Veluwe.

Tot aan de zomer van 2019 is het voorkomen van de wolf in Nederland voornamelijk door *passieve monitoring* vastgesteld, aangevuld met veldonderzoek en analyse van wolvendrollen en landbouwhuisdieren die ten prooi zijn gevallen aan wolf.

Passieve monitoring bestaat uit het verzamelen, vastleggen, beoordelen en interpreteren van toevallige waarnemingen die binnenkomen via het wolvenmeldpunt of andere waarnemingen. Passieve monitoring kent een groot nadeel bij het in beeld brengen van de verspreiding van de wolf in het feit dat het makkelijk beïnvloed kan worden door factoren als aanwezigheid en intensiteit van waarnemers. Dit bemoeilijkt de interpretatie en kalibratie van de gegevens bij deze methode. De passieve monitoring kan aanleiding geven tot de start van actieve monitoring.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit document is het weergeven van een Plan van Aanpak van de actieve monitoring waarin beschreven staat hoe kennis en inzicht wordt gegenereerd over de verspreiding en aantalsontwikkeling van de wolven in de drie zoekgebieden: Drenthe, Zuidwest-Veluwe en Groote Heide te Noord-Brabant. Dit document is bedoeld voor een ieder die zich bezig houdt met de actieve monitoring van wolven, waaronder terreinbeheerders, provincies en vrijwilligers.

Het doel van de actieve monitoring wordt ingegeven door de eisen uit de Habitatrichtlijn en het Interprovinciaal Wolvenplan van het IPO. In Tabel 1 wordt een overzicht weergegeven van de monitoringsdoelstellingen zoals omschreven in het Interprovinciaal Wolvenplan, die voortkomen uit de Habitatrichtlijn of maatschappelijke vragen.

Tabel 1: Monitoringsdoelstellingen voortkomend uit de Habitatrichtlijn en maatschappelijke vragen waarin dit Plan van Aanpak voorziet

Monitoringsdoelstelling	**Habitatrichtlijn**	**Maatschappelijke vragen**
Populatiegrootte (per jaar)	x	
Populatiegrootte (kwartaal)		x
Trend in populatiegrootte	x	
Verspreiding (per jaar)	x	
Verspreiding (kwartaal)		x
Trend in verspreiding	x	x

1.3 Leeswijzer

Voorliggend Plan van Aanpak kan niet los worden gezien van het Monitoringplan Wolf (Klees, van Leeuwen & van Norren, 2019). Het Monitoringsplan Wolf geeft onder andere het internationale kader weer, het beleid rond monitoring in Nederland en Duitsland, een weergave van monitoringstechnieken en richtlijnen voor validatie van waarnemingen. Het hoofdstuk over de praktische handleiding van de actieve monitoring is overgenomen in dit Plan van Aanpak en vormt hoofdstuk 2. Hoofdstuk 3 van dit Plan van Aanpak gaat vervolgens in op de praktische uitvoering in het specifieke onderzoeksgebied. In hoofdstuk 4 zijn enkele lezenswaardige bronnen opgenomen voor verdere studie.

2 Methoden van monitoring

Dit hoofdstuk omvat de praktische handleiding van actieve monitoring van wolven en is bedoeld voor uitvoerders van actieve monitoring van wolven in Nederland en is rechtstreeks overgenomen uit het Monitoringplan Wolf. De handleiding beschrijft:

- Welke methode er gebruikt wordt om bruikbare data te verzamelen.
- Welke waarnemingen van wolf onder welke omstandigheden kunnen worden beschouwd als C1, C2 of C3.
- Hoe bruikbare data en sporen worden gedocumenteerd.

Uitgangspunt is dat uitvoerders van de monitoring deskundigen zijn, zoals omschreven in paragraaf 4.1 van het Monitoringsplan Wolf.

2.1 Hoeveel documentatie is er nodig?

Alle inkomende informatie vanuit passieve en actieve monitoring wordt centraal verzameld. Het is belangrijk dat zo effectief en efficiënt mogelijk informatie verzameld en gedocumenteerd wordt. Hierbij moeten de monitoringsdoelen en maatschappelijke kosten worden afgewogen.
In een onderzoeksgebied kunnen in korte tijdsperiode bijvoorbeeld veel loopsporen gedocumenteerd worden, maar dit is veel werk terwijl je met minder ook de monitoringsvragen kan beantwoorden. Ook kunnen bij alle gevonden wolvendrollen genetische monsters afgenomen worden, maar dit zal nauwelijks nieuwe informatie opleveren, terwijl de genetische analyses wel kostbaar zijn.
Een aanvullende onderzoeksinspanning is wel interessant als er nieuwe informatie nodig is, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een zoekgebied en/of territorium waar zover bekend één wolf aanwezig is. Per onderzoeksgebied wordt de monitoringsinspanning regionaal gecoördineerd, waarbij aandacht is voor het verzamelen van een relevante set drollen, haar en wilde prooidieren ten behoeve van verdere analyse. Dit wordt nader per provincie ingevuld.
Belangrijke metingen die onderdeel zijn van de monitoring kunnen in het veld worden uitgevoerd door geschoolde mensen die minder ervaring en kennis hebben. Ze dienen alle waarnemingen via de gestandaardiseerde methoden en veldprotocollen (zie bijlage 2 van het Monitoringsplan) te verzamelen. Deze gedocumenteerde waarnemingen worden beoordeeld door een team aan wolvendeskundigen.

Documentatie
De volgende typen waarnemingen moeten altijd worden gedocumenteerd:

- Alle bewijzen die in aanmerking komen voor een C1 waarneming (dood gevonden dieren, levend gevangen dieren, genetische resultaten, beeldmateriaal van hoge kwaliteit, (buitenlandse) telemetrie gegevens).
- Alle bewijzen die de randen van territoria kunnen duiden (met name drollen, maar slechts die drollen waarvan is afgewogen dat ze nodig zijn).
- Alle bewijzen die reproductie kunnen aantonen.
- Elk jaar per rastercel minimaal drie C2 waarnemingen, mits hier geen C1 waarneming beschikbaar is.

- Alle gegevens van derden (passieve monitoring) om als C2 waarneming te kwalificeren dienen op een gestandaardiseerde manier gedocumenteerd te worden.

Ook niet-bevestigde waarnemingen, C3 waarnemingen en F-waarnemingen worden waar mogelijk gedocumenteerd.

Kwalificatie
Per type waarneming staat in paragraaf 5.2 van het Monitoringsplan beschreven waaraan de documentatie moet voldoen. Alle verzamelde data wordt opgeslagen in een digitale database die automatische zoekopdrachten mogelijk maakt. De minimale zoekcriteria moeten zijn: datum, soort, locatie, type waarneming en SCALP-score. In deze database worden de ruimtelijke gegevens met zo exacte mogelijke coördinaten opgeslagen.

Om territoriale wolven door het jaar heen aan te tonen *in een territorium* wordt er een minimum van 15 DNA-samples per jaar verzameld bij respectievelijk solitair territoriale wolven, wolvenparen en wolvenroedels. Om de omvang van een nieuw territorium in kaart te brengen of verschuivingen in een bestaand territorium wordt geadviseerd om maximaal 40 DNA-samples te verzamelen, waarbij de focus ligt op drollen aan de (vermeende) randen van territoria. Om desgewenst een prooidieranalyse mogelijk te maken wordt het in zijn geheel verzamelen van 80 tot 100 wolvendrollen per territorium geadviseerd.

2.2 Verzamelen van wolfwaarnemingen

2.2.1 Levend gevangen wolf

Levend gevangen wolven kunnen in dit kader dieren zijn die in het buitenland voorzien zijn van een zender, gewonde of zieke wolven, en zieke of verweesde welpen die tijdelijk onder menselijke zorg worden geplaatst. Bij wolven bestaat de kans op verwarring met honden, daarom kan bij twijfelgevallen de soort en identiteit van het individu worden geverifieerd met behulp van een DNA-analyse.
Levend gevangen wolven worden gedocumenteerd. Er wordt een fotodocumentatie gemaakt en enkele haren uitgetrokken of bloed of speeksel afgenomen voor genetisch onderzoek. Hiervoor is een CITES-vergunning noodzakelijk.

Kwalificatie
Een levend gevangen wolf kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren medewerker als wolf is geïdentificeerd; of
- Genetische tests bevestigen dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland;
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart.

2.2.2 Dode wolf

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd. Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.).

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol. De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

Kwalificatie
Een dood gevonden dier kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren wolf deskundige wordt geïdentificeerd; of
- Genetisch onderzoek bevestigd dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart
- Pathologisch rapport.

2.2.3 Cameravallen

Foto's en video moeten het dier van opzij of van voren laten zien, bij voorkeur in volledig zicht. Grootte, tekening en verhoudingen van het lichaam moeten duidelijk te zien zijn. Bij twijfel over de echtheid van de waarneming moet de locatie worden gecontroleerd om vervalsing uit te sluiten. Cameravalfoto's kunnen problematisch zijn wanneer het dier niet over de hele lengte is afgebeeld en/of bij nacht niets te zien is van de achtergrond. Bij foto's van 'derden' (niet direct betrokken personen bij de monitoring van wolf) moeten foto's of films van andere wilde dieren of valse triggers getoond worden vanuit hetzelfde gezichtspunt om zekerheid over de locatie te verkrijgen. De aangegeven camerapositie moet in ieder geval worden bezocht en gecontroleerd.

Kwalificatie
Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele karkas en kop duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk individueel herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap) en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Foto's of films kunnen nooit als een C2 waarneming worden gekwalificeerd.

2.2.4 Prenten en loopsporen

Loopsporen van wolf en hond zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Om het onderscheid te maken moet er gekeken worden naar een combinatie van de prent en het spoor (gang en gedrag). Kenmerkend voor wolven is de gesnoerde draf. Hierin staan de prenten heel gelijkmatig in één rechte lijn achter elkaar. De achterpoten zijn precies in de voorpoten gezet om zo energiezuinig mogelijk te lopen. De staplengte van dezelfde poot in de gesnoerde draf is minimaal 110 centimeter. Helaas kunnen sommige honden ook alle sporen precies als een wolf maken. Daarom moet een spoor zo ver mogelijk worden uitgelezen (om verstoring tegen te gaan: tegen de looprichting in). Ook kan er gekeken worden naar menselijke sporen die corresponderen (in ouderdom en gedrag) met het 'wolvenspoor' (denk aan hond naast de fiets of de auto).

Kwalificatie
Een spoor kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het spoor recht is en in een gesnoerde draf, en
- Op vaste/ vlakke ondergrond (zand/sneeuw) minstens 100m, of
- Op zachte ondergrond (zand/ sneeuw prenten ca. 5 cm diep) minimaal 500m, of
- Op zeer zachte ondergrond (zand/ Sneeuw prenten min 10 cm diep) 2000m
  (Zo lang mogelijk, door intensief recreatief medegebruik kan een spoor beperkt worden), en
- De gemiddelde staplengte van dezelfde poot in een gesnoerde draf minimaal 110 cm is, en
- De dubbelprenten of, indien meetbaar, de losse prent, van de voorpoot ten minste 8 cm lang is zonder nagels, en
- De nagels zijn sterk ontwikkeld en recht, en
- De individuele afdrukken en het verloop van het spoor laten geen eigenschappen zien die wolf twijfelachtig maakt.

Sommige individuen kunnen in uitzonderlijke gevallen afwijken van deze specificaties (kleinere prenten, kortere paslengten, lopen op drie benen). Deze sporen kunnen nog steeds in aanmerking komen voor C2 als het spoor definitief kan worden toegewezen aan een bepaald individu die als wolf is bevestigd.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Vastlegging:

- Gesnoerde draf wordt gemeten en gedocumenteerd. Dit gebeurt, zeker bij verse loopsporen, altijd tegen de looprichting in om verstoring van de wolf te minimaliseren.
- Minimaal drie staplengten en minimaal drie pootafdrukken, lengte en breedte van de voorste en achterste prenten. Anders de afmetingen van minimaal drie dubbelprent groepen.

Fotodocumentatie:

- Foto van het spoor in het landschap, en
- Foto van het gangwerk (wijze van lopen), en
- Foto met een schaal die het mogelijk maakt om de staplengte te beoordelen, en
- Ten minste vijf foto's van verschillende dubbelprenten in detail, met een schaalverdeling, en
- Indien mogelijk (voor delen in stap/ schuine galop) foto's van verschillende afzonderlijke prenten met schaalverdeling.

De prenten van de welpen lijken in hun eerste winter al op die van de volwassen wolven. Onder goede omstandigheden kunnen de welpenprenten echter wel worden onderscheiden, maar daarvoor is veel ervaring nodig. Loopsporen van welpen moeten, om bewijs van voortplanting te bevestigen, te linken zijn aan C1 of C2 waarnemingen van volwassen wolven.

2.2.5 Prooidieren

Sporen van aanvallen van wolven op wilde hoefdieren en landbouwhuisdieren kunnen typische kenmerken vertonen, waardoor de aanval aan een wolf kan worden toegeschreven. Helaas is het niet altijd mogelijk om met zekerheid onderscheid te maken tussen wolf en hond. Door binnen 24 uur een DNA-monster te verzamelen van de bijtwonden kan meestal de veroorzaker geïdentificeerd worden. Het monster wordt bij voorkeur genomen van de keelbeet. Andere delen van de prooi(resten) kan namelijk (ook) DNA van een mogelijke aaseter bevatten (vos, steenmarter). De DNA-monsters moeten zo snel mogelijk gedroogd worden (silicagel) en op een koele en droge plaats bewaard worden tot de genetisch analyse.

Wilde prooidieren waarbij de wolf vermoedelijk de oorzaak is moeten worden onderzocht en fotografisch worden gedocumenteerd. Het dier kan hiertoe ook gevild worden.

Bij aanvallen op landbouwhuisdieren zijn er compensatieregels van toepassing als het dier door een wolf is gedood of aangevallen. Hierdoor mogen alleen daarvoor gemandateerde wolvendeskundigen en schadetaxateurs dit onderzoek uitvoeren. Bij landbouwhuisdieren is het belangrijk om de omstandigheden te documenteren voor taxatie-doeleinden.

Kwalificatie
Een prooidier *kwalificeert* als C1 onder voorwaarden dat:

- Door genetische analyse een wolf op het kadaver is bevestigd.

Een prooidier kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het kadaver volledig is gevild en de prooi de typische kenmerken van een wolf aanval heeft (zie onder).
- Goed geplaatste dodelijke beet in de keel (met name bij de luchtpijp), bij kleinere dieren over de rug, die van de buitenkant niet erg bloederig uitzien maar massale verwondingen onder de huid laten zien.
- Bij andere bijtwonden is te zien dat ze ernstig zijn en kunnen worden verklaard door de omstandigheden (grootte van de prooi). De plaatsing is vaak in het bovenste deel van de ledematen (schouder of bovenbeen) of op de nek, en
- Het prooidier wordt minimaal 5 meter naar een rustige plek gesleept, en
- Minimaal 5 kg werd gegeten in de eerste nacht, en
- Minimaal 50% van de beten is de huid doorgedrongen, en
- Minimaal 50 % van de perforaties door hoektanden hebben een diameter tussen de 3 en 10 mm, en
- De afstand tussen de hoektanden (indien te meten) is tussen 4 en 5 cm voor de boventanden en tussen de 3 en 4 cm voor de onderste hoektanden, en
- Wanneer meerdere dieren gedood zijn wordt in regel alleen aan de dieren met opengescheurde buik gegeten. Andere dieren kunnen zijn gedood maar niet opengescheurd (surplus killing), en
- Het kadaver vertoont geen wolf-atypische verwondingen, zoals beten in de rug buik en zijkant, en
- Het kadaver is nog niet zo benut dat de typische kenmerken van wolf niet meer te herkennen zijn.

De kenmerken van aanvallen aan landbouwhuisdieren kunnen sterk verschillen van die van aangevallen wilde dieren. Kleinere dieren kunnen andere verwondingen oplopen dan grotere dieren. Bij meervoudige aanvallen moeten ten minste drie kadavers worden onderzocht en gedocumenteerd.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Te maken foto's voor het villen:

- Overzicht van de situatie met het hele dier,
- Duidelijk sleepspoor,
- Compleet beeld van kadavers (beide kanten van het lichaam),
- Gegevens: dodelijke beet, verdere verwondingen, vraatsporen, afstand van de hoektanden, diameter van de hoektanden.

Te maken foto's na het villen:

- Overzicht van kadavers van beide zijden van het lichaam (kadaver en gevilde huid),
- Dodelijke beet (karkas en gevilde huid),
- Verdere onderhuidse bloedingen,
- Diameter van tandperforaties met schaalverdeling,

- Afstand tussen de hoektanden (indien mogelijk) met schaalverdeling,
- Eventuele doorgebeten beenderen.

Landbouwhuisdieren worden na documentatie altijd meteen afgevoerd om gewenning aan de prooi/locatie te ontmoedigen.

2.2.6 Wolvendrollen

Wolven deponeren drollen vaak op paden en kruispunten van wegen en paden, dikwijls opvallend of op verhogingen in het terrein. De drollen bevatten haren, vaak grote botfragmenten en andere resten van prooidieren (gewoon hondenvoer bevat deze ingrediënten niet). Zwerfhonden of verwilderde honden komen niet voor in Nederland, waardoor drollen van wolven op grootte, inhoud en karakteristieke vleesetersgeur geïdentificeerd kunnen worden. In uitzonderlijke gevallen krijgen honden hele prooidieren te eten, dergelijke drollen zijn nauwelijks te onderscheiden van wolvendrollen. Materiaal verzameld van drollen levert veel informatie over de soort, individu en de gegeten prooien. Genetisch onderzoek van drollen is de standaard bij het aantonen van welke wolven individuen in een bepaald gebied aanwezig zijn. Voor een DNA-monster wordt een specifiek deel van de verse intacte drol genomen en opgeslagen in 99,8% ethanol. Drollen van wolvenwelpen kunnen op het oog niet onderscheiden worden van die van vossen.

Kwalificatie

Een uitwerpsel kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse heeft bevestigd dat het wolf is.

Een uitwerpsel kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- De diameter is minimaal 2,5 cm is en de lengte minimaal 20 cm is, en
- Inhoud bevat haren, botfragmenten, tanden of klauwen van evenhoevig dier, en
- Ligging is op of langs het pad of kruispunt.

Drollen gevonden buiten de bevestigde territoria moeten aan de bovenstaande voorwaarden voldoen en bovendien:

- Dient een drol die in potentie als C2 is te kwalificeren, te zijn gedocumenteerd in combinatie met een gelijktijdig als C2 gekwalificeerde spoordocumentatie; of
- Met een als C1 gekwalificeerde waarneming binnen een straal van 1 km binnen een tijdvenster van maximaal 2 weken voor of na de keutelvondst.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Fotodocumentatie eisen:

- Overzicht van ligging van het uitwerpsel in het landschap, en
- Foto van het totale uitwerpsel met schaal, en
- Foto van details van de inhoud van het uitwerpsel.

2.2.7 Urine en oestrusbloed

Territoriale wolven laten urinemarkeringen achter. Deze markeringen zijn alleen met behulp van een DNA-analyse te onderscheiden van hondenmarkeringen. Daarnaast laten wolvinnen vlak voor de paartijd (januari/februari) markeringen met oestrusbloed achter. In combinatie met een loopspoor kunnen deze sporen de informatie leveren dat de sporen van een territoriale wolf zijn. Bij het documenteren van sporen in de sneeuw wordt altijd aandacht besteed aan urine- en bloedvlekken en wordt de positie ten opzichte van de prenten geregistreerd. Jonge wolven hurken zich meestal, terwijl de territoriale mannelijke wolven vaak een zijdelingse markering aanbrengen. Vaste markeerplekken kunnen soms ook worden ontdekt door de karakteristieke wolvengeur, zeker door hiervoor getrainde detectiehonden.
Urine en oestrusbloed in de sneeuw kunnen makkelijk worden verzameld en bevroren opgeslagen worden tot het onderzoek. Het is zeer moeilijk om voldoende genetisch materiaal te verkrijgen uit een urinemonster die op zanderige grond is genomen.

Kwalificatie
Een urine- en oestrusbloedmarkering kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek
- Foto documentatie is educatief, doch levert geen bewijs

Opmerking: Bij veel roofdieren komt “overmarkering” voor, dat wil zeggen dat verschillende soorten op elkaars geursporen markeren. Wegens de geringe kans op correcte detectie, wordt aanbevolen dergelijke drollen niet voor analyse te verzamelen.

2.2.8 Haar

Wolvenhaar is visueel vaak niet te onderscheiden van hondenhaar. Een microscopisch onderzoek kan alleen bepalen of een wolf kan worden uitgesloten. Alleen genetische analyse kan met zekerheid aantonen of het een wolvenhaar betreft. Haarstalen worden droog in papier opgeslagen tot het onderzoek. Voor DNA-analyse moet de volledige haar inclusief haarzakje verzameld worden (zonder haarzakje is analyse zinloos, omdat het DNA in het haarzakje zit).

Kwalificatie
Haar kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek

2.2.9 Zichtwaarnemingen

Zichtwaarnemingen kunnen alleen met een foto of video worden gedocumenteerd. Vervolgens wordt van de waarneming gedocumenteerd waarin de omstandigheden en locatie van de waarneming benoemd worden en het uiterlijk en gedrag van het dier moet worden beschreven.

Kwalificatie
Een waarneming kwalificeert als C1 als:

- Een foto of video beschikbaar is, en
- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele lichaam klopt en duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap), en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd, maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

3 Uitvoering in de praktijk

Dit hoofdstuk geeft weer hoe de actieve monitoring in onderzoeksgebied onderzoeksgebied Zuidwest-Veluwe in de praktijk wordt georganiseerd, opgestart en uitgevoerd.

3.1 Team actieve monitoring

De actieve monitoring wordt uitgevoerd door vrijwilligers, die worden aangestuurd door regiocoördinatoren. De vrijwilligers en regiocoördinatoren worden opgeleid door de Zoogdiervereniging. Voor de start van de actieve monitoring wordt een startbijeenkomst georganiseerd met de coördinatoren, vrijwilligers en terreinbeheerders en provincie. Daarin wordt de methode toegelicht en afspraken gemaakt.

De coördinatie ligt bij twee soorten regiocoördinatoren: De territoriumcoördinator is van één wolventerritorium of -zoekgebied verantwoordelijk voor de uitvoering van de actieve monitoring en onderhoudt contact met de terreinbeheerders in dit gebied. Veldonderzoek buiten (bekende) territoria wordt uitgevoerd en/of aangestuurd door de provinciale regiocoördinator.

Gelderland:
Zuidwest-Veluwe:

De regiocoördinatoren worden ondersteund en aangestuurd door de landelijk coördinator. De landelijk coördinator is tevens het aanspreekpunt voor de provincie. Bij problemen rond de actieve monitoring kan contact worden opgenomen met de projectleider van het Wolvenmeldpunt.

:
:

3.2 Planning van de monitoring

De planning van de passieve en actieve monitoring verschilt per fase (Tabel 2). In verschillende fasen van vestiging komen verschillende monitoringsdoelen in beeld. Het eerste doel in een onderzoeksgebied is het duiden van de afbakening met het territorium en kerngebied wanneer er zeer weinig data voorhanden is (fase 1b). Denk hierbij aan enkele zekere meldingen in een zoekgebied.
Pas als je deze informatie hebt kun je het meest optimaal doorgaan met het tweede doel. Dit tweede doel is het inzichtelijk krijgen van de aanwezige individuen. Dit is niet alleen de op dit moment aanwezige wolven, maar ook de status van paarvorming, reproductie en het opmerken van afwezigheid van wolven door sterfte of wegtrekken.
Bij het wegtrekken van een wolf is de aanname dat deze elders opduikt en daar genetisch wordt aangetoond. Wanneer een wolf ten minste anderhalf jaar lang ‘vermist’ is, is het aannemelijk dat de wolf de Centraal-Europese populatie heeft verlaten of niet meer leeft.

In Tabel 2 staat per fase aangegeven met welke methode de verschillende monitoringsdoelen kunnen worden aangetoond. In de tabel staat ook beschreven in welke tijd van het jaar dit doel aan de orde is. Vanaf paragraaf 3.3 wordt beschreven hoe deze monitoring kan worden aangepakt.

Tabel 2: Overzicht van de te gebruiken monitoringsmethoden afhankelijk van de fase van vestiging en de monitoringsdoelen.

Fase	**Doel**	**Aanpak**	**Monitoringsmethode**	**Seizoen**
Fase 1: Zwervende wolf	Incidentele aanwezigheid aantonen	Passieve monitoring (meldpunt)	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Bij melding mogelijk C1, C2 spoor: prenten, drollen, prooidier.	Veldonderzoek DNA verzamelen	Gehele jaar
	Langdurige aanwezigheid aantonen	Actieve monitoring. Bij aanhoudende waarnemingen in één gebied.	Veldonderzoek Cameraval DNA verzamelen	Gehele jaar
Fase 2: Van zoekgebied tot aan territoriale solitair levende wolf	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen.	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
Fase 3: Territoriaal wolvenpaar	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek Cameraval	Jul t/m feb
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen*	Nov t/m jan
			Cameraval	Gehele jaar

Fase 4: Territoriaal wolvenpaar met jongen	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek	Jul t/m mrt
			Cameraval	Gehele jaar
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen	Nov t/m jan*
			Cameraval	Gehele jaar

* De paartijd valt in de winter, met intensiever markeren tot gevolg. Dit maakt deze periode uitermate geschikt voor het verzamelen van DNA-monsters uit drollen of oestrus bloed.

In de tweede kolom van Tabel 2 staan de volgende doelen weergegeven, waarvan de praktische aanpak in de volgende paragrafen worden beschreven:

1. Afbakening territorium en kerngebied (paragraaf 3.3)
2. Aanwezigheid wolven aantonen (paragraaf 3.4)
3. Reproductie (paragraaf 3.4)
4. Roedel grootte (paragraaf 3.4)

3.3 Aanpak afbakening territorium en kerngebied

Direct na (door genetisch-aangetoonde) bewijs van een wolf in zoekgebied start de actieve monitoring naar de afbakening van de randen van het territorium en het kerngebied met spoorzoeken, genetische analyse en cameravallen. Deze kunnen worden aangevuld met het zoeken van sporen met een getrainde hond (zie Klees 2019). We spreken van een zoekgebied tot het moment dat een wolf ten minste zes maanden aantoonbaar en aanwezig is geweest in eenzelfde regio, waarbij het bewijs moet worden onderbouwd met genetische analyse op individueel niveau.

Het afbakenen van de randen van het territorium en kerngebied wordt gedaan door spoorzoeken waarmee DNA wordt verzameld, dat C1 bewijs (SCALP) levert. Het spoorzoeken bestaat vooral uit het vinden van wolvendrollen en pootafdrukken, en daarnaast urine, haren en prooiresten. De sporen worden gericht gevonden door te voet of per fietskilometers te maken op de paden in het wolventerritorium of zoekgebied. Echter, een onderzoeksgebied van ca. 200 tot 300 km² afzoeken is geen sinecure. Om toch efficiënt tot resultaten te komen is een systematische aanpak vereist.

Afbakening kerngebied vaststellen
Zodra ergens één of meerdere meldingen leiden tot een cluster van C1 waarnemingen ontstaat, dan kan dat als de kern of kernen van het onderzoeksgebied beschouwd worden. Ondanks dat wolventerritoria geen cirkelvorm hebben, beschouwen wij dit bij het onderzoeksgebied wel als een cirkel bij de start van actieve monitoring en als voorbereiding voor het onderzoek in het veld.

Afbakening territorium vaststellen
Vervolgens trekken wij bij elke kern een cirkel met een oppervlakte van 250 km², de straal bedraagt dan grofweg 9 kilometer. Wij projecteren onze cirkel(s) daarna op kaart om ongeschikte delen (bebouwing, etc.) af te laten vallen. Dit kan digitaal of met een papieren kaart. Vervolgens trekken wij een aantal radialen (spaken in een fietswiel, zie figuur 1). Een eerste verdeling in acht punten levert een grof beeld. Op kaart tekenen wij aan waar onze radialen de bestaande infrastructuur als paden en wegen kruisen. Daarbij zijn enkel onverharde wegen van interesse om eventuele sporen te kunnen vinden. Omdat de eerste benadering grof is, kiezen wij intervallen van ca. 3 kilometer langs de radiaal. Op deze wijze naderen wij in drie stappen de (fictieve) kern van het onderzoeksgebied. Bij elk interval kijken wij naar geschikte paden, zeker als deze in meerdere onderzoekscirkels liggen. Deze paden worden bezocht en over een afstand van enkele honderden meters naar links en rechts van de radiaal afgezocht. Dit is het meest efficiënt uit te voeren per fiets.

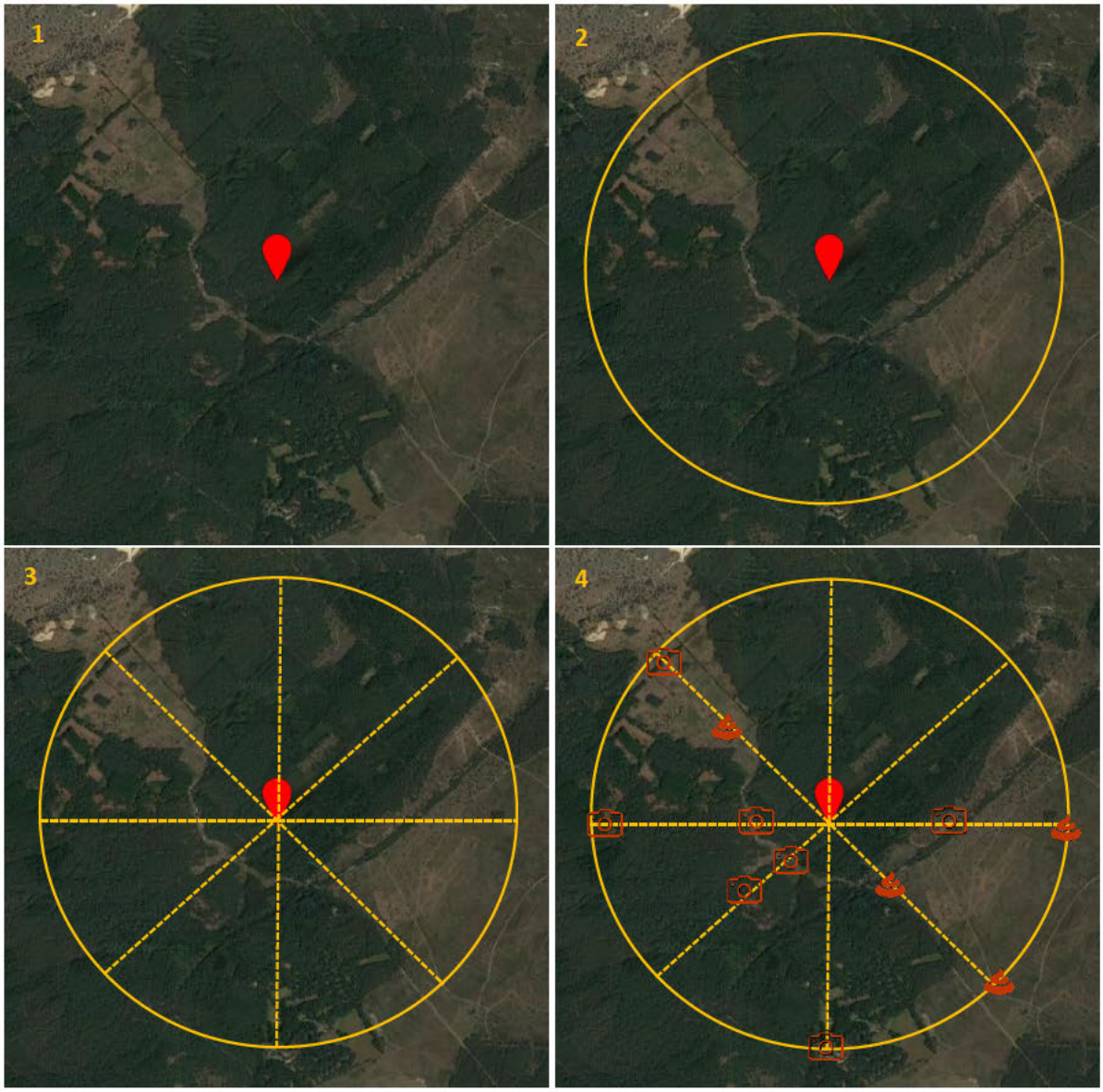
Aldus werkt men van buiten naar binnen en verzamelt op deze wijze metingen die kunnen duiden op de aanwezigheid van een wolf met onderlinge afstanden van zo'n 3 kilometer. Wanneer wij dit voor alle radialen van de onderzoekscirkels uitgevoerd hebben zal zich mogelijk al een vorm aftekenen die beter de feitelijke ligging van het territorium weergeeft. Om de rol van toevalligheden uit te sluiten dient dit herhaald te worden met een interval van ongeveer twee weken tot er een duidelijk activiteitspatroon te herkennen is op basis waarvan een territorium af te bakenen is. Ook dienen de omstandigheden (weer/recreatieve verstoring) in aanmerking genomen te worden om de kansen op sporen goed te benutten.
Daarna volgt een verfijning, door meer radialen te gebruiken en onderlinge afstanden van een kilometer. Zo laat een territorium zich als het ware 'insluiten'. Na deze grove benadering is een gedetailleerder onderzoek nodig om een beeld van het werkelijke territorium te verkrijgen. De grenzen van territoria onderscheiden zich in regel door het grote aantal te vinden markeringen, vooral uitwerpselen.

Het nauwkeurig vastleggen van alle waarnemingen en hun locaties is uiteraard een strikt vereiste. Spoedige uitwerking in het systeem (www.wolveninnederland.nl/wolf-gezien) en daarmee het maken van hulpkaarten is zowel goed voor de motivatie als voor de efficiëntie. Constatering van gaten in de gegevens komen zo ook in beeld, die vervolgens bevestigd of gecorrigeerd kunnen worden door extra onderzoek.

Deze methode dient ook niet enkel theoretisch, maar met veldkennis uitgevoerd te worden.
Voor het in kaart brengen van de feitelijke grenzen is het ontbreken van aanwijzingen over minstens twee parallelle paden met een onderlinge afstand van enkele honderden meters een redelijke indicatie om dit als 'buiten het territorium' te beschouwen. Wanneer dit echter in het totaal plaatje bevreemding wekt, is nader onderzoek gewenst. Na verloop van tijd en na toegepaste verfijning komt

er een gebied in beeld wat uiteraard zowel binnen als buiten onze cirkel kan liggen. De eerder verzamelde gegevens tonen waar uitbreiding van het areaal gezocht moet worden.

Wanneer de eerste indicaties van grenzen aldus zijn vastgelegd, kan dit nog bevestigd worden door camera's te plaatsen op locaties waar geen wolf meer verwacht wordt. Wanneer die meer dan 14 dagen 'leeg' blijven, dan klopt de inschatting dat dit geen onderdeel meer is van het territorium.

Figuur 1. Schematische weergave van het gebruik van cirkels en radialen om actieve monitoring uit te voeren in vier stappen. Het begint met een of meer C1 waarnemingen (1), waar een buffer omheen getrokken wordt (2; let op: in deze schematische weergave is de buffer kleiner dan 3 kilometer). Vanuit de C1 waarneming tot aan de rand van de cirkel worden acht radialen getekend (3). Op deze radialen wordt actieve monitoring uitgevoerd (4), bijvoorbeeld door het plaatsen van cameravallen bij vernauwingen in het landschap en/of het actief zoeken naar sporen als wolvendrollen bij paden en/of wissels.

Herhalingen detecteren verandering
Uiteraard is het proces van een territorium in beeld brengen een interactief gebeuren, waarbij alle mogelijke feiten op hun eigen wijze een bijdrage leveren. Ook hier is de centralisatie van gegevens in de database en centrale coördinatie van belang. Omdat wolven voor succesvolle jacht graag het verrassingseffect benutten, vinden er regelmatig verschuivingen plaats tussen deel-jachtgebieden. Ook wisselt het territoriumgebruik met de seizoenen. Met veranderingen dient rekening gehouden worden door niet te snel conclusies te trekken uit een periode zonder waarnemingen. Zowel positieve als negatieve constateringen dienen daarom met ruime intervallen herhaald te worden voor een betrouwbaar totaalbeeld.

3.4 Aanpak aantonen aanwezigheid wolven, reproductie en roedelgrootte

Zodra de grenzen van een territorium min of meer bekend zijn op basis van C1 en C2 meldingen, is het de volgende stap de aanwezige wolven in dit territorium te duiden en te volgen en paarvorming, reproductie en roedelgrootte vast te stellen.

Aanwezigheid wolven en roedelgrootte
Voor de vaststelling van de individuele aanwezigheid van wolven en roedelgrootte, volstaan alleen bewijzen waarbij individuen met zekerheid te onderscheiden zijn. Dat kan aan de hand van DNA, geslacht en (zeldzame) uiterlijke kenmerken, mits deze op verschillende foto's reproduceerbaar blijken om belichtingseffecten, etc., uit te sluiten. Gevestigde dieren zijn met DNA aan te tonen en te onderscheiden.

Paarvorming
De overgang van enkele wolf naar paarvorming kan waargenomen worden door een cameraval, maar ook door loopsporen. Dubbelsporen zijn hiervoor een belangrijke indicatie, waarbij C1 bewijs wordt verkregen met DNA of cameravalbeelden.

Reproductie en roedelgrootte
Vervolgens is het vaststellen van voortplanting belangrijk, samen met bewijzen van overleving (in het eerste jaar kan de sterfte van welpen aanzienlijk zijn) waarmee de roedelgrootte kan worden bepaald. Deze informatie wordt het beste verkregen door de inzet van cameravallen.
Er worden in een zoekgebied/(vermoedelijk) territorium minimaal tien camera's jaarrond ingezet. Op de Veluwe blijkt uit de evaluatie dat er behoefte is aan meer camera's, maar de onderzoeksvragen worden wel voldoende beantwoord. Daarom worden nog niet meer camera's gebruikt, maar dit zou wel meer detailinformatie opleveren.

De latere zomer, augustus/september (in sommige landen begint men in juni al met actief zoeken, omdat de welpen al zelfstandig mobiel zijn) is een goede en veilige periode om bijvoorbeeld met cameravallen aanwezigheid van nageslacht te documenteren. De jongen zijn dan al geruime tijd zelfstandig mobiel, en door toegenomen terreinkennis minder kwetsbaar voor verkeer bij verstoring.

De batterijen moeten ongeveer eens per maand de batterijen verwisseld worden, behalve in het voortplantingsseizoen. In de periode april t/m juni worden er geen batterijen verwisseld. Indien er al

goed zicht is op het mogelijk kerngebied, dan kunnen in dit gebied voor de worp van de jongen reeds cameravallen opgehangen worden.

Zoeken van het hol is niet toegestaan
Het actief zoeken naar de holen en jongen in de kwetsbare periode (maart-augustus) is een ernstige en niet toegestane verstoring en is dan ook niet toegestaan zonder ontheffing. Er bestaat uiteraard de kans dat de jongen of het hol per toeval worden gevonden, wat een indicatie of bewijs van voortplanting kan opleveren. Het vervolgens actief verifiëren valt onder opzettelijke verstoring en mag alleen met ontheffing Wet natuurbescherming plaatsvinden.

4 Bronnenlijst

Informatie uit Nederland:

IPO, 2019. Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag.

Klees, D., J. van Leeuwen en E. van Norren, 2019. Monitoringplan Wolf. Rapport 2019.16. Zoogdiervereniging, Nijmegen.

Informatie uit Duitsland:

DBB-Wolf, 2020. Verspreiding van wolven in de Centraal-Europese laaglandpopulatie. Geraadpleegd op www.dbb-wolf.de.

Kaczensky, P., T. Huber, I. Reinhardt, G. Kluth, 2008. Wer war es? Spuren und Risse von großen Beutegreifern erkennen und dokumentieren. Wildland-Stiftung Bayern. 3. Auflage.

Reinhardt, I., P. Kaczensky, F. Knauer, G. Rauer, G. Kluth, S. Wölfl, D. Huckschlag, U. Wotschikowsky, 2015. Monitoring von Wolf, Luchs und Bär in Deutschland. Bundesamt für Naturschutz. BfN-Skripten 413.

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Groote Heide

[redacted] en [redacted]

2020.26
Rapport van de Zoogdiervereniging
In opdracht van BIJ12

Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Groote Heide

Auteur:

Kwaliteitscontrole:

Rapport nr.: 2020.26

Datum uitgave: 18 november 2020

Status Concept

Productie: **Zoogdiervereniging**

Bezoekadres: Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen

Postadres: Postbus 6531
6503 GA Nijmegen

Tel.: 024 7410500

secretariaat@zoogdiervereniging.nl

www.zoogdiervereniging.nl

Gegevens opdrachtgever: BIJ12

Leidseveer 2

3511 SB Utrecht

Contactpersoon opdrachtgever

Dit rapport kan geciteerd worden als:

, 2020. Plan van aanpak actieve monitoring van wolven in onderzoeksgebied Groote Heide. Rapport 2020.26. De Zoogdiervereniging, Nijmegen.

De Zoogdiervereniging, is niet aansprakelijk voor gevolgschade, alsmede voor schade welke voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van werkzaamheden of andere gegevens verkregen van de Zoogdiervereniging; opdrachtgever vrijwaart de Zoogdiervereniging voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.
Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever hierboven aangegeven en de Zoogdiervereniging, noch mag het zonder een dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd.

© Zoogdiervereniging

Inhoudsopgave

1 INLEIDING 4

1.1 AANLEIDING 4
1.2 DOELSTELLING 5
1.3 LEESWIJZER 5

2 METHODEN VAN MONITORING 6

2.1 HOEVEEL DOCUMENTATIE IS ER NODIG? 6
2.2 VERZAMELEN VAN WOLFWAARNEMINGEN 7
2.2.1 LEVEND GEVANGEN WOLF 7
2.2.2 DODE WOLF 8
2.2.3 CAMERAVALLEN 8
2.2.4 PRENTEN EN LOOPSPOREN 9
2.2.5 PROOIDIEREN 10
2.2.6 WOLVENDROLLEN 12
2.2.7 URINE EN OESTRUSBLOED 13
2.2.8 HAAR 13
2.2.9 ZICHTWAARNEMINGEN 14

3 UITVOERING IN DE PRAKTIJK 15

3.1 TEAM ACTIEVE MONITORING 15
3.2 PLANNING VAN DE MONITORING 15
3.3 AANPAK AFBAKENING TERRITORIUM EN KERNGEBIED 17
3.4 AANPAK AANTONEN AANWEZIGHEID WOLVEN, REPRODUCTIE EN ROEDELGROOTTE 20

4 BRONNENLIJST 22

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Sinds 2015 zijn wolven (*Canis lupus*) teruggekeerd in Nederland. In 2018 vestigde zich voor het eerst een wolf in Nederland op de Veluwe, en in 2019 en 2020 is voortplanting vastgesteld. Sinds 2020 lijken zich ook in drie andere gebieden wolven te vestigen, namelijk in Drenthe, Zuidwest-Veluwe en op de Groote Heide in Noord-Brabant en Limburg.

De wolf is een beschermde soort op basis van de Habitatrichtlijn, bijlage 2 en 4. De Habitatrichtlijn vereist een zesjaarlijkse rapportage waarin op basis van monitoring de grootte van de wolvenpopulatie als het aantal volwassen individuen moet worden vermeld. Het beleid ten aanzien van wolvenmonitoring is voor Nederland vastgelegd in het wolvenplan dat is vastgesteld door het Interprovinciaal Overleg (IPO) in 2019. De uitvoeringsorganisatie BIJ12 is in opdracht van de provincies verantwoordelijk voor het (laten) uitvoeren van de gecoördineerde organisatie van wolvenmonitoring in afstemming met de betrokken provincies, terreinbeheerders en vrijwilligersorganisaties.

BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging opdracht verleend om de monitoring van wolven uit te voeren. De monitoring bestaat uit passieve en actieve monitoring (zie kader). BIJ12 heeft de Zoogdiervereniging gevraagd voor de actieve monitoring een Plan van Aanpak op te stellen. Voorliggend document is het Plan van Aanpak voor de uitvoering van de actieve monitoring op de Groote Heide.

Actieve monitoring betekent het gericht verzamelen van gegevens met een specifiek doel en omvat daarmee veldwerk. Data worden gericht en methodisch verzameld om de monitoringsvragen direct te kunnen beantwoorden. Dit kan ook gericht onderzoek omvatten naar aanwezigheid van wolven, alsmede analyse van het (potentiële) leefgebied. Sinds de vestiging van wolven in territoria en voortplanting in 2019 en 2020 is de *actieve monitoring* gestart op de Noord- en Midden-Veluwe.

Tot aan de zomer van 2019 is het voorkomen van de wolf in Nederland voornamelijk door *passieve monitoring* vastgesteld, aangevuld met veldonderzoek en analyse van wolvendrollen en landbouwhuisdieren die ten prooi zijn gevallen aan wolf.

Passieve monitoring bestaat uit het verzamelen, vastleggen, beoordelen en interpreteren van toevallige waarnemingen die binnenkomen via het wolvenmeldpunt of andere waarnemingen. Passieve monitoring kent een groot nadeel bij het in beeld brengen van de verspreiding van de wolf in het feit dat het makkelijk beïnvloed kan worden door factoren als aanwezigheid en intensiteit van waarnemers. Dit bemoeilijkt de interpretatie en kalibratie van de gegevens bij deze methode. De passieve monitoring kan aanleiding geven tot de start van actieve monitoring.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit document is het weergeven van een Plan van Aanpak van de actieve monitoring waarin beschreven staat hoe kennis en inzicht wordt gegenereerd over de verspreiding en aantalsontwikkeling van de wolven in de drie zoekgebieden: Drenthe, Zuidwest-Veluwe en Groote Heide te Noord-Brabant. Dit document is bedoeld voor een ieder die zich bezig houdt met de actieve monitoring van wolven, waaronder terreinbeheerders, provincies en vrijwilligers.

Het doel van de actieve monitoring wordt ingegeven door de eisen uit de Habitatrichtlijn en het Interprovinciaal Wolvenplan van het IPO. In Tabel 1 wordt een overzicht weergegeven van de monitoringsdoelstellingen zoals omschreven in het Interprovinciaal Wolvenplan, die voortkomen uit de Habitatrichtlijn of maatschappelijke vragen.

Tabel 1: Monitoringsdoelstellingen voortkomend uit de Habitatrichtlijn en maatschappelijke vragen waarin dit Plan van Aanpak voorziet

Monitoringsdoelstelling	**Habitatrichtlijn**	**Maatschappelijke vragen**
Populatiegrootte (per jaar)	x	
Populatiegrootte (kwartaal)		X
Trend in populatiegrootte	x	
Verspreiding (per jaar)	x	
Verspreiding (kwartaal)		X
Trend in verspreiding	x	X

1.3 Leeswijzer

Voorliggend Plan van Aanpak kan niet los worden gezien van het Monitoringplan Wolf (Klees, van Leeuwen & van Norren, 2019). Het Monitoringsplan Wolf geeft onder andere het internationale kader weer, het beleid rond monitoring in Nederland en Duitsland, een weergave van monitoringstechnieken en richtlijnen voor validatie van waarnemingen. Het hoofdstuk over de praktische handleiding van de actieve monitoring is overgenomen in dit Plan van Aanpak en vormt hoofdstuk 2. Hoofdstuk 3 van dit Plan van Aanpak gaat vervolgens in op de praktische uitvoering in het specifieke onderzoeksgebied. In hoofdstuk 4 zijn enkele lezenswaardige bronnen opgenomen voor verdere studie.

2 Methoden van monitoring

Dit hoofdstuk omvat de praktische handleiding van actieve monitoring van wolven en is bedoeld voor uitvoerders van actieve monitoring van wolven in Nederland en is rechtstreeks overgenomen uit het Monitoringplan Wolf. De handleiding beschrijft:

- Welke methode er gebruikt wordt om bruikbare data te verzamelen.
- Welke waarnemingen van wolf onder welke omstandigheden kunnen worden beschouwd als C1, C2 of C3.
- Hoe bruikbare data en sporen worden gedocumenteerd.

Uitgangspunt is dat uitvoerders van de monitoring deskundigen zijn, zoals omschreven in paragraaf 4.1 van het Monitoringsplan Wolf.

2.1 Hoeveel documentatie is er nodig?

Alle inkomende informatie vanuit passieve en actieve monitoring wordt centraal verzameld. Het is belangrijk dat zo effectief en efficiënt mogelijk informatie verzameld en gedocumenteerd wordt. Hierbij moeten de monitoringsdoelen en maatschappelijke kosten worden afgewogen.
In een onderzoeksgebied kunnen in korte tijdsperiode bijvoorbeeld veel loopsporen gedocumenteerd worden, maar dit is veel werk terwijl je met minder ook de monitoringsvragen kan beantwoorden. Ook kunnen bij alle gevonden wolvendrollen genetische monsters afgenomen worden, maar dit zal nauwelijks nieuwe informatie opleveren, terwijl de genetische analyses wel kostbaar zijn.
Een aanvullende onderzoeksinspanning is wel interessant als er nieuwe informatie nodig is, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een zoekgebied en/of territorium waar zover bekend één wolf aanwezig is. Per onderzoeksgebied wordt de monitoringsinspanning regionaal gecoördineerd, waarbij aandacht is voor het verzamelen van een relevante set drollen, haar en wilde prooidieren ten behoeve van verdere analyse. Dit wordt nader per provincie ingevuld.
Belangrijke metingen die onderdeel zijn van de monitoring kunnen in het veld worden uitgevoerd door geschoolde mensen die minder ervaring en kennis hebben. Ze dienen alle waarnemingen via de gestandaardiseerde methoden en veldprotocollen (zie bijlage 2 van het Monitoringsplan) te verzamelen. Deze gedocumenteerde waarnemingen worden beoordeeld door een team aan wolvendeskundigen.

Documentatie
De volgende typen waarnemingen moeten altijd worden gedocumenteerd:

- Alle bewijzen die in aanmerking komen voor een C1 waarneming (dood gevonden dieren, levend gevangen dieren, genetische resultaten, beeldmateriaal van hoge kwaliteit, (buitenlandse) telemetrie gegevens).
- Alle bewijzen die de randen van territoria kunnen duiden (met name drollen, maar slechts die drollen waarvan is afgewogen dat ze nodig zijn).
- Alle bewijzen die reproductie kunnen aantonen.
- Elk jaar per rastercel minimaal drie C2 waarnemingen, mits hier geen C1 waarneming beschikbaar is.

- Alle gegevens van derden (passieve monitoring) om als C2 waarneming te kwalificeren dienen op een gestandaardiseerde manier gedocumenteerd te worden.

Ook niet-bevestigde waarnemingen, C3 waarnemingen en F-waarnemingen worden waar mogelijk gedocumenteerd.

Kwalificatie
Per type waarneming staat in paragraaf 5.2 van het Monitoringsplan beschreven waaraan de documentatie moet voldoen. Alle verzamelde data wordt opgeslagen in een digitale database die automatische zoekopdrachten mogelijk maakt. De minimale zoekcriteria moeten zijn: datum, soort, locatie, type waarneming en SCALP-score. In deze database worden de ruimtelijke gegevens met zo exacte mogelijke coördinaten opgeslagen.

Om territoriale wolven door het jaar heen aan te tonen *in een territorium* wordt er een minimum van 15 DNA-samples per jaar verzameld bij respectievelijk solitair territoriale wolven, wolvenparen en wolvenroedels. Om de omvang van een nieuw territorium in kaart te brengen of verschuivingen in een bestaand territorium wordt geadviseerd om maximaal 40 DNA-samples te verzamelen, waarbij de focus ligt op drollen aan de (vermeende) randen van territoria. Om desgewenst een prooidieranalyse mogelijk te maken wordt het in zijn geheel verzamelen van 80 tot 100 wolvendrollen per territorium geadviseerd.

2.2 Verzamelen van wolfwaarnemingen

2.2.1 Levend gevangen wolf

Levend gevangen wolven kunnen in dit kader dieren zijn die in het buitenland voorzien zijn van een zender, gewonde of zieke wolven, en zieke of verweesde welpen die tijdelijk onder menselijke zorg worden geplaatst. Bij wolven bestaat de kans op verwarring met honden, daarom kan bij twijfelgevallen de soort en identiteit van het individu worden geverifieerd met behulp van een DNA-analyse.
Levend gevangen wolven worden gedocumenteerd. Er wordt een fotodocumentatie gemaakt en enkele haren uitgetrokken of bloed of speeksel afgenomen voor genetisch onderzoek. Hiervoor is een CITES-vergunning noodzakelijk.

Kwalificatie
Een levend gevangen wolf kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren medewerker als wolf is geïdentificeerd; of
- Genetische tests bevestigen dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland;
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart.

2.2.2 Dode wolf

Bij de vondst van een verse dode wolf wordt de politie of een BOA ingeschakeld als er enige verdenking bestaat op een illegaal gedood dier. Deze besluit of technische recherche of eventueel het NFI ingeschakeld dient te worden. Het Openbaar ministerie bepaalt of vervolging wordt ingesteld.

Elke dood gevonden wolf wordt veiliggesteld (in koeling, maar niet bevroren) en zo snel mogelijk naar DWHC in Utrecht vervoerd waar, zo mogelijk nog op dezelfde dag, gezamenlijk met WENR sectie op het kadaver wordt uitgevoerd. WENR heeft de benodigde ontheffing om een wolf te vervoeren en kan anderen machtigen om van de ontheffing gebruik te maken. Bij de vondst van een dode wolf wordt de omgeving afgespeurd. Er worden foto's gemaakt van de omgeving van de vindplaats, de dode wolf en detailopnames van verwondingen inclusief referentieobject (euromunt o.i.d.).

Bij de sectie vindt er aanvullend onderzoek plaats. In ieder geval dienen doodsoorzaak, leeftijd, conditie, voortplantingsstatus en herkomst onderzocht te worden. DWHC meldt volgens protocol de vondst ook aan CVI, RIVM en Naturalis. DWHC heeft de leiding bij de sectie waarbij er rekening wordt gehouden met het zo goed mogelijk geschikt houden van skelet en huid voor latere preparatie door Naturalis. Alle betrokkenen volgen bij sectie het protocol. De sectie wordt op foto en/of film vastgelegd. Na sectie worden de resten (ten minste de complete huid en skelet) overgedragen aan Naturalis. Naturalis beslist in welke vorm (opgezet, balg) dit materiaal bewaard wordt en kan het (in bruikleen) beschikbaar stellen voor bijvoorbeeld tentoonstellingen of wetenschappelijk onderzoek.

Kwalificatie
Een dood gevonden dier kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier door een ervaren wolf deskundige wordt geïdentificeerd; of
- Genetisch onderzoek bevestigd dat het een wolf is.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie: het hele dier, details van de kop, tanden, poten en staart
- Pathologisch rapport.

2.2.3 Cameravallen

Foto's en video moeten het dier van opzij of van voren laten zien, bij voorkeur in volledig zicht. Grootte, tekening en verhoudingen van het lichaam moeten duidelijk te zien zijn. Bij twijfel over de echtheid van de waarneming moet de locatie worden gecontroleerd om vervalsing uit te sluiten. Cameravalfoto's kunnen problematisch zijn wanneer het dier niet over de hele lengte is afgebeeld en/of bij nacht niets te zien is van de achtergrond. Bij foto's van 'derden' (niet direct betrokken personen bij de monitoring van wolf) moeten foto's of films van andere wilde dieren of valse triggers getoond worden vanuit hetzelfde gezichtspunt om zekerheid over de locatie te verkrijgen. De aangegeven camerapositie moet in ieder geval worden bezocht en gecontroleerd.

Kwalificatie
Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele karkas en kop duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk individueel herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap) en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Foto's of films kunnen nooit als een C2 waarneming worden gekwalificeerd.

2.2.4 Prenten en loopsporen

Loopsporen van wolf en hond zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden. Om het onderscheid te maken moet er gekeken worden naar een combinatie van de prent en het spoor (gang en gedrag). Kenmerkend voor wolven is de gesnoerde draf. Hierin staan de prenten heel gelijkmatig in één rechte lijn achter elkaar. De achterpoten zijn precies in de voorpoten gezet om zo energiezuinig mogelijk te lopen. De staplengte van dezelfde poot in de gesnoerde draf is minimaal 110 centimeter. Helaas kunnen sommige honden ook alle sporen precies als een wolf maken. Daarom moet een spoor zo ver mogelijk worden uitgelezen (om verstoring tegen te gaan: tegen de looprichting in). Ook kan er gekeken worden naar menselijke sporen die corresponderen (in ouderdom en gedrag) met het 'wolvenspoor' (denk aan hond naast de fiets of de auto).

Kwalificatie
Een spoor kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het spoor recht is en in een gesnoerde draf, en
- Op vaste/ vlakke ondergrond (zand/sneeuw) minstens 100m, of
- Op zachte ondergrond (zand/ sneeuw prenten ca. 5 cm diep) minimaal 500m, of
- Op zeer zachte ondergrond (zand/ Sneeuw prenten min 10 cm diep) 2000m
  (Zo lang mogelijk, door intensief recreatief medegebruik kan een spoor beperkt worden), en
- De gemiddelde staplengte van dezelfde poot in een gesnoerde draf minimaal 110 cm is, en
- De dubbelprenten of, indien meetbaar, de losse prent, van de voorpoot ten minste 8 cm lang is zonder nagels, en
- De nagels zijn sterk ontwikkeld en recht, en
- De individuele afdrukken en het verloop van het spoor laten geen eigenschappen zien die wolf twijfelachtig maakt.

Sommige individuen kunnen in uitzonderlijke gevallen afwijken van deze specificaties (kleinere prenten, kortere paslengten, lopen op drie benen). Deze sporen kunnen nog steeds in aanmerking komen voor C2 als het spoor definitief kan worden toegewezen aan een bepaald individu die als wolf is bevestigd.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

Vastlegging:

- Gesnoerde draf wordt gemeten en gedocumenteerd. Dit gebeurt, zeker bij verse loopsporen, altijd tegen de looprichting in om verstoring van de wolf te minimaliseren.
- Minimaal drie staplengten en minimaal drie pootafdrukken, lengte en breedte van de voorste en achterste prenten. Anders de afmetingen van minimaal drie dubbelprent groepen.

Fotodocumentatie:

- Foto van het spoor in het landschap, en
- Foto van het gangwerk (wijze van lopen), en
- Foto met een schaal die het mogelijk maakt om de staplengte te beoordelen, en
- Ten minste vijf foto's van verschillende dubbelprenten in detail, met een schaalverdeling, en
- Indien mogelijk (voor delen in stap/ schuine galop) foto's van verschillende afzonderlijke prenten met schaalverdeling.

De prenten van de welpen lijken in hun eerste winter al op die van de volwassen wolven. Onder goede omstandigheden kunnen de welpenprenten echter wel worden onderscheiden, maar daarvoor is veel ervaring nodig. Loopsporen van welpen moeten, om bewijs van voortplanting te bevestigen, te linken zijn aan C1 of C2 waarnemingen van volwassen wolven.

2.2.5 Prooidieren

Sporen van aanvallen van wolven op wilde hoefdieren en landbouwhuisdieren kunnen typische kenmerken vertonen, waardoor de aanval aan een wolf kan worden toegeschreven. Helaas is het niet altijd mogelijk om met zekerheid onderscheid te maken tussen wolf en hond. Door binnen 24 uur een DNA-monster te verzamelen van de bijtwonden kan meestal de veroorzaker geïdentificeerd worden. Het monster wordt bij voorkeur genomen van de keelbeet. Andere delen van de prooi(resten) kan namelijk (ook) DNA van een mogelijke aaseter bevatten (vos, steenmarter). De DNA-monsters moeten zo snel mogelijk gedroogd worden (silicagel) en op een koele en droge plaats bewaard worden tot de genetisch analyse.

Wilde prooidieren waarbij de wolf vermoedelijk de oorzaak is moeten worden onderzocht en fotografisch worden gedocumenteerd. Het dier kan hiertoe ook gevild worden.

Bij aanvallen op landbouwhuisdieren zijn er compensatieregels van toepassing als het dier door een wolf is gedood of aangevallen. Hierdoor mogen alleen daarvoor gemandateerde wolvendeskundigen en schadetaxateurs dit onderzoek uitvoeren. Bij landbouwhuisdieren is het belangrijk om de omstandigheden te documenteren voor taxatie-doeleinden.

Kwalificatie
Een prooidier *kwalificeert* als C1 onder voorwaarden dat:

- Door genetische analyse een wolf op het kadaver is bevestigd.

Een prooidier kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- Het kadaver volledig is gevild en de prooi de typische kenmerken van een wolf aanval heeft (zie onder).
- Goed geplaatste dodelijke beet in de keel (met name bij de luchtpijp), bij kleinere dieren over de rug, die van de buitenkant niet erg bloederig uitzien maar massale verwondingen onder de huid laten zien.
- Bij andere bijtwonden is te zien dat ze ernstig zijn en kunnen worden verklaard door de omstandigheden (grootte van de prooi). De plaatsing is vaak in het bovenste deel van de ledematen (schouder of bovenbeen) of op de nek, en
- Het prooidier wordt minimaal 5 meter naar een rustige plek gesleept, en
- Minimaal 5 kg werd gegeten in de eerste nacht, en
- Minimaal 50% van de beten is de huid doorgedrongen, en
- Minimaal 50 % van de perforaties door hoektanden hebben een diameter tussen de 3 en 10 mm, en
- De afstand tussen de hoektanden (indien te meten) is tussen 4 en 5 cm voor de boventanden en tussen de 3 en 4 cm voor de onderste hoektanden, en
- Wanneer meerdere dieren gedood zijn wordt in regel alleen aan de dieren met opengescheurde buik gegeten. Andere dieren kunnen zijn gedood maar niet opengescheurd (surplus killing), en
- Het kadaver vertoont geen wolf-atypische verwondingen, zoals beten in de rug buik en zijkant, en
- Het kadaver is nog niet zo benut dat de typische kenmerken van wolf niet meer te herkennen zijn.

De kenmerken van aanvallen aan landbouwhuisdieren kunnen sterk verschillen van die van aangevallen wilde dieren. Kleinere dieren kunnen andere verwondingen oplopen dan grotere dieren. Bij meervoudige aanvallen moeten ten minste drie kadavers worden onderzocht en gedocumenteerd.

Documentatie

De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Te maken foto's voor het villen:

- Overzicht van de situatie met het hele dier,
- Duidelijk sleepspoor,
- Compleet beeld van kadavers (beide kanten van het lichaam),
- Gegevens: dodelijke beet, verdere verwondingen, vraatsporen, afstand van de hoektanden, diameter van de hoektanden.

Te maken foto's na het villen:

- Overzicht van kadavers van beide zijden van het lichaam (kadaver en gevilde huid),
- Dodelijke beet (karkas en gevilde huid),
- Verdere onderhuidse bloedingen,
- Diameter van tandperforaties met schaalverdeling,

- Afstand tussen de hoektanden (indien mogelijk) met schaalverdeling,
- Eventuele doorgebeten beenderen.

Landbouwhuisdieren worden na documentatie altijd meteen afgevoerd om gewenning aan de prooi/locatie te ontmoedigen.

2.2.6 Wolvendrollen

Wolven deponeren drollen vaak op paden en kruispunten van wegen en paden, dikwijls opvallend of op verhogingen in het terrein. De drollen bevatten haren, vaak grote botfragmenten en andere resten van prooidieren (gewoon hondenvoer bevat deze ingrediënten niet). Zwerfhonden of verwilderde honden komen niet voor in Nederland, waardoor drollen van wolven op grootte, inhoud en karakteristieke vleesetersgeur geïdentificeerd kunnen worden. In uitzonderlijke gevallen krijgen honden hele prooidieren te eten, dergelijke drollen zijn nauwelijks te onderscheiden van wolvendrollen. Materiaal verzameld van drollen levert veel informatie over de soort, individu en de gegeten prooien. Genetisch onderzoek van drollen is de standaard bij het aantonen van welke wolven individuen in een bepaald gebied aanwezig zijn. Voor een DNA-monster wordt een specifiek deel van de verse intacte drol genomen en opgeslagen in 99,8% ethanol. Drollen van wolvenwelpen kunnen op het oog niet onderscheiden worden van die van vossen.

Kwalificatie

Een uitwerpsel kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse heeft bevestigd dat het wolf is.

Een uitwerpsel kwalificeert als C2 onder voorwaarden dat:

- De diameter is minimaal 2,5 cm is en de lengte minimaal 20 cm is, en
- Inhoud bevat haren, botfragmenten, tanden of klauwen van evenhoevig dier, en
- Ligging is op of langs het pad of kruispunt.

Drollen gevonden buiten de bevestigde territoria moeten aan de bovenstaande voorwaarden voldoen en bovendien:

- Dient een drol die in potentie als C2 is te kwalificeren, te zijn gedocumenteerd in combinatie met een gelijktijdig als C2 gekwalificeerde spoordocumentatie; of
- Met een als C1 gekwalificeerde waarneming binnen een straal van 1 km binnen een tijdvenster van maximaal 2 weken voor of na de keutelvondst.

Documentatie

Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Fotodocumentatie.

Fotodocumentatie eisen:

- Overzicht van ligging van het uitwerpsel in het landschap, en
- Foto van het totale uitwerpsel met schaal, en
- Foto van details van de inhoud van het uitwerpsel.

2.2.7 Urine en oestrusbloed

Territoriale wolven laten urinemarkeringen achter. Deze markeringen zijn alleen met behulp van een DNA-analyse te onderscheiden van hondenmarkeringen. Daarnaast laten wolvinnen vlak voor de paartijd (januari/februari) markeringen met oestrusbloed achter. In combinatie met een loopspoor kunnen deze sporen de informatie leveren dat de sporen van een territoriale wolf zijn. Bij het documenteren van sporen in de sneeuw wordt altijd aandacht besteed aan urine- en bloedvlekken en wordt de positie ten opzichte van de prenten geregistreerd. Jonge wolven hurken zich meestal, terwijl de territoriale mannelijke wolven vaak een zijdelingse markering aanbrengen. Vaste markeerplekken kunnen soms ook worden ontdekt door de karakteristieke wolvengeur, zeker door hiervoor getrainde detectiehonden.
Urine en oestrusbloed in de sneeuw kunnen makkelijk worden verzameld en bevroren opgeslagen worden tot het onderzoek. Het is zeer moeilijk om voldoende genetisch materiaal te verkrijgen uit een urinemonster die op zanderige grond is genomen.

Kwalificatie
Een urine- en oestrusbloedmarkering kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek
- Foto documentatie is educatief, doch levert geen bewijs

Opmerking: Bij veel roofdieren komt “overmarkering” voor, dat wil zeggen dat verschillende soorten op elkaars geursporen markeren. Wegens de geringe kans op correcte detectie, wordt aanbevolen dergelijke drollen niet voor analyse te verzamelen.

2.2.8 Haar

Wolvenhaar is visueel vaak niet te onderscheiden van hondenhaar. Een microscopisch onderzoek kan alleen bepalen of een wolf kan worden uitgesloten. Alleen genetische analyse kan met zekerheid aantonen of het een wolvenhaar betreft. Haarstalen worden droog in papier opgeslagen tot het onderzoek. Voor DNA-analyse moet de volledige haar inclusief haarzakje verzameld worden (zonder haarzakje is analyse zinloos, omdat het DNA in het haarzakje zit).

Kwalificatie
Haar kwalificeert als C1 onder voorwaarden dat:

- Genetische analyse bevestigt dat het van een wolf is.

Documentatie
Documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.
- Genetisch onderzoek

2.2.9 Zichtwaarnemingen

Zichtwaarnemingen kunnen alleen met een foto of video worden gedocumenteerd. Vervolgens wordt van de waarneming gedocumenteerd waarin de omstandigheden en locatie van de waarneming benoemd worden en het uiterlijk en gedrag van het dier moet worden beschreven.

Kwalificatie
Een waarneming kwalificeert als C1 als:

- Een foto of video beschikbaar is, en
- Het dier van de zijkant of voorkant volledig is afgebeeld, de tekeningen en verhoudingen van het gehele lichaam klopt en duidelijk zichtbaar is of het dier is duidelijk herkenbaar (zenderkraag, wolf met handicap), en
- Het dier wordt door een ervaren persoon geïdentificeerd als een wolf.

Een waarneming van een foto of video kwalificeert als C3 onder voorwaarden dat:

- Het dier niet als wolf kan worden bevestigd, maar ook niet kan worden uitgesloten.

Documentatie
De documentatie vindt plaats met behulp van:

- Formulier op website Wolven in Nederland.

3 Uitvoering in de praktijk

Dit hoofdstuk geeft weer hoe de actieve monitoring in de Groote Heide in de praktijk wordt georganiseerd, opgestart en uitgevoerd.

3.1 Team actieve monitoring

De actieve monitoring wordt uitgevoerd door vrijwilligers, die worden aangestuurd door regiocoördinatoren. De vrijwilligers en regiocoördinatoren worden opgeleid door de Zoogdiervereniging. Voor de start van de actieve monitoring wordt een startbijeenkomst georganiseerd met de coördinatoren, vrijwilligers en terreinbeheerders en provincie. Daarin wordt de methode toegelicht en afspraken gemaakt.

De coördinatie ligt bij twee soorten regiocoördinatoren: De territoriumcoördinator is van één wolventerritorium of -zoekgebied verantwoordelijk voor de uitvoering van de actieve monitoring en onderhoudt contact met de terreinbeheerders in dit gebied. Veldonderzoek buiten (bekende) territoria wordt uitgevoerd en/of aangestuurd door de provinciale regiocoördinator.

[redacted] Noord-Brabant/Limburg:
Groote Heide: [redacted]

De regiocoördinatoren worden ondersteund en aangestuurd door de landelijk coördinator. De landelijk coördinator is tevens het aanspreekpunt voor de provincie. Bij problemen rond de actieve monitoring kan contact worden opgenomen met de projectleider van het Wolvenmeldpunt.

[redacted]: [redacted]

3.2 Planning van de monitoring

De planning van de passieve en actieve monitoring verschilt per fase (Tabel 2). In verschillende fasen van vestiging komen verschillende monitoringsdoelen in beeld. Het eerste doel in een onderzoeksgebied is het duiden van de afbakening met het territorium en kerngebied wanneer er zeer weinig data voorhanden is (fase 1b). Denk hierbij aan enkele zekere meldingen in een zoekgebied.
Pas als je deze informatie hebt kun je het meest optimaal doorgaan met het tweede doel. Dit tweede doel is het inzichtelijk krijgen van de aanwezige individuen. Dit is niet alleen de op dit moment aanwezige wolven, maar ook de status van paarvorming, reproductie en het opmerken van afwezigheid van wolven door sterfte of wegtrekken.
Bij het wegtrekken van een wolf is de aanname dat deze elders opduikt en daar genetisch wordt aangetoond. Wanneer een wolf ten minste anderhalf jaar lang 'vermist' is, is het aannemelijk dat de wolf de Centraal-Europese populatie heeft verlaten of niet meer leeft.

In Tabel 2 staat per fase aangegeven met welke methode de verschillende monitoringsdoelen kunnen worden aangetoond. In de tabel staat ook beschreven in welke tijd van het jaar dit doel aan de orde is. Vanaf paragraaf 3.3 wordt beschreven hoe deze monitoring kan worden aangepakt.

Tabel 2: Overzicht van de te gebruiken monitoringsmethoden afhankelijk van de fase van vestiging en de monitoringsdoelen.

Fase	**Doel**	**Aanpak**	**Monitoringsmethode**	**Seizoen**
Fase 1: Zwervende wolf	Incidentele aanwezigheid aantonen	Passieve monitoring (meldpunt)	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Bij melding mogelijk C1, C2 spoor: prenten, drollen, prooidier.	Veldonderzoek DNA verzamelen	Gehele jaar
	Langdurige aanwezigheid aantonen	Actieve monitoring. Bij aanhoudende waarnemingen in één gebied.	Veldonderzoek Cameraval DNA verzamelen	Gehele jaar
Fase 2: Van zoekgebied tot aan territoriale solitair levende wolf	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen.	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
Fase 3: Territoriaal wolvenpaar	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m feb
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek Cameraval	Jul t/m feb
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen*	Nov t/m jan
			Cameraval	Gehele jaar

Fase 4: Territoriaal wolvenpaar met jongen	Aanwezigheid aantonen Afbakening van randen territorium en kerngebied	Passieve monitoring (meldpunt). Aantonen van veranderingen	Toevallige waarnemingen	Gehele jaar
		Aantonen dat de wolf in het gebied blijft Territorium in kaart brengen	DNA verzamelen*	Gehele jaar
			Cameraval	Gehele jaar
			Veldonderzoek	Juli t/m mrt
	Reproductie	Indicatie van paring	Cameraval	Feb – mrt
		Bewijs van reproductie	Veldonderzoek	Jul t/m mrt
			Cameraval	Gehele jaar
	Roedel grootte	Minimale roedelgrootte aantonen	DNA verzamelen	Nov t/m jan*
			Cameraval	Gehele jaar

* De paartijd valt in de winter, met intensiever markeren tot gevolg. Dit maakt deze periode uitermate geschikt voor het verzamelen van DNA-monsters uit drollen of oestrus bloed.

In de tweede kolom van Tabel 2 staan de volgende doelen weergegeven, waarvan de praktische aanpak in de volgende paragrafen worden beschreven:

1. Afbakening territorium en kerngebied (paragraaf 3.3)
2. Aanwezigheid wolven aantonen (paragraaf 3.4)
3. Reproductie (paragraaf 3.4)
4. Roedel grootte (paragraaf 3.4)

3.3 Aanpak afbakening territorium en kerngebied

Direct na (door genetisch-aangetoonde) bewijs van een wolf in zoekgebied start de actieve monitoring naar de afbakening van de randen van het territorium en het kerngebied met spoorzoeken, genetische analyse en cameravallen. Deze kunnen worden aangevuld met het zoeken van sporen met een getrainde hond (zie Klees 2019). We spreken van een zoekgebied tot het moment dat een wolf ten minste zes maanden aantoonbaar en aanwezig is geweest in eenzelfde regio, waarbij het bewijs moet worden onderbouwd met genetische analyse op individueel niveau.

Het afbakenen van de randen van het territorium en kerngebied wordt gedaan door spoorzoeken waarmee DNA wordt verzameld, dat C1 bewijs (SCALP) levert. Het spoorzoeken bestaat vooral uit het vinden van wolvendrollen en pootafdrukken, en daarnaast urine, haren en prooiresten. De sporen worden gericht gevonden door te voet of per fietskilometers te maken op de paden in het wolventerritorium of zoekgebied. Echter, een onderzoeksgebied van ca. 200 tot 300 km² afzoeken is geen sinecure. Om toch efficiënt tot resultaten te komen is een systematische aanpak vereist.

Afbakening kerngebied vaststellen
Zodra ergens één of meerdere meldingen leiden tot een cluster van C1 waarnemingen ontstaat, dan kan dat als de kern of kernen van het onderzoeksgebied beschouwd worden. Ondanks dat wolventerritoria geen cirkelvorm hebben, beschouwen wij dit bij het onderzoeksgebied wel als een cirkel bij de start van actieve monitoring en als voorbereiding voor het onderzoek in het veld.

Afbakening territorium vaststellen
Vervolgens trekken wij bij elke kern een cirkel met een oppervlakte van 250 km², de straal bedraagt dan grofweg 9 kilometer. Wij projecteren onze cirkel(s) daarna op kaart om ongeschikte delen (bebouwing, etc.) af te laten vallen. Dit kan digitaal of met een papieren kaart. Vervolgens trekken wij een aantal radialen (spaken in een fietswiel, zie figuur 1). Een eerste verdeling in acht punten levert een grof beeld. Op kaart tekenen wij aan waar onze radialen de bestaande infrastructuur als paden en wegen kruisen. Daarbij zijn enkel onverharde wegen van interesse om eventuele sporen te kunnen vinden. Omdat de eerste benadering grof is, kiezen wij intervallen van ca. 3 kilometer langs de radiaal. Op deze wijze naderen wij in drie stappen de (fictieve) kern van het onderzoeksgebied. Bij elk interval kijken wij naar geschikte paden, zeker als deze in meerdere onderzoekscirkels liggen. Deze paden worden bezocht en over een afstand van enkele honderden meters naar links en rechts van de radiaal afgezocht. Dit is het meest efficiënt uit te voeren per fiets.

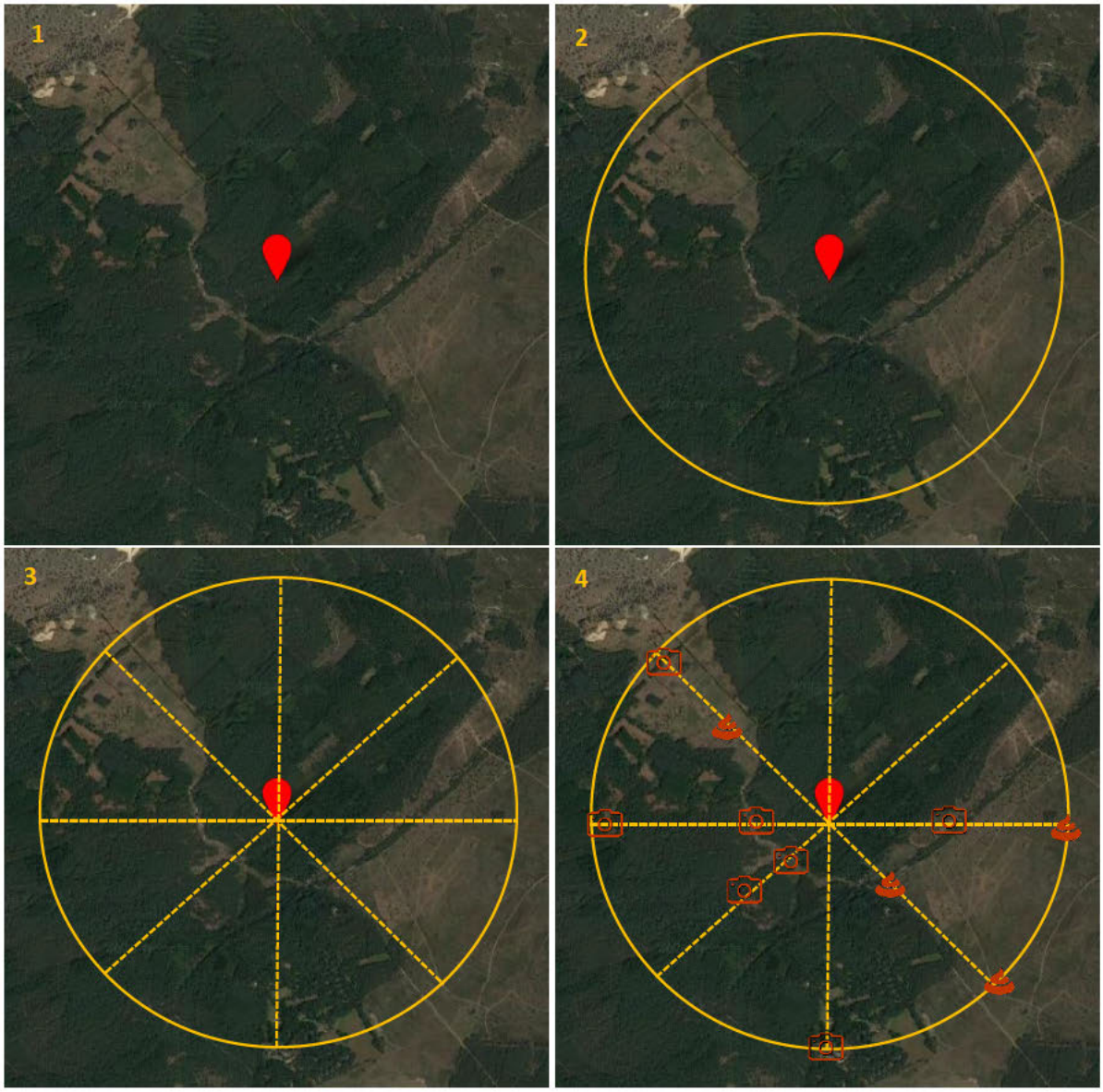
Aldus werkt men van buiten naar binnen en verzamelt op deze wijze metingen die kunnen duiden op de aanwezigheid van een wolf met onderlinge afstanden van zo'n 3 kilometer. Wanneer wij dit voor alle radialen van de onderzoekscirkels uitgevoerd hebben zal zich mogelijk al een vorm aftekenen die beter de feitelijke ligging van het territorium weergeeft. Om de rol van toevalligheden uit te sluiten dient dit herhaald te worden met een interval van ongeveer twee weken tot er een duidelijk activiteitspatroon te herkennen is op basis waarvan een territorium af te bakenen is. Ook dienen de omstandigheden (weer/recreatieve verstoring) in aanmerking genomen te worden om de kansen op sporen goed te benutten.
Daarna volgt een verfijning, door meer radialen te gebruiken en onderlinge afstanden van een kilometer. Zo laat een territorium zich als het ware 'insluiten'. Na deze grove benadering is een gedetailleerder onderzoek nodig om een beeld van het werkelijke territorium te verkrijgen. De grenzen van territoria onderscheiden zich in regel door het grote aantal te vinden markeringen, vooral uitwerpselen.

Het nauwkeurig vastleggen van alle waarnemingen en hun locaties is uiteraard een strikt vereiste. Spoedige uitwerking in het systeem (www.wolveninnederland.nl/wolf-gezien) en daarmee het maken van hulpkaarten is zowel goed voor de motivatie als voor de efficiëntie. Constatering van gaten in de gegevens komen zo ook in beeld, die vervolgens bevestigd of gecorrigeerd kunnen worden door extra onderzoek.

Deze methode dient ook niet enkel theoretisch, maar met veldkennis uitgevoerd te worden.
Voor het in kaart brengen van de feitelijke grenzen is het ontbreken van aanwijzingen over minstens twee parallelle paden met een onderlinge afstand van enkele honderden meters een redelijke indicatie om dit als 'buiten het territorium' te beschouwen. Wanneer dit echter in het totaal plaatje bevreemding wekt, is nader onderzoek gewenst. Na verloop van tijd en na toegepaste verfijning komt

er een gebied in beeld wat uiteraard zowel binnen als buiten onze cirkel kan liggen. De eerder verzamelde gegevens tonen waar uitbreiding van het areaal gezocht moet worden.

Wanneer de eerste indicaties van grenzen aldus zijn vastgelegd, kan dit nog bevestigd worden door camera's te plaatsen op locaties waar geen wolf meer verwacht wordt. Wanneer die meer dan 14 dagen 'leeg' blijven, dan klopt de inschatting dat dit geen onderdeel meer is van het territorium.

Figuur 1. Schematische weergave van het gebruik van cirkels en radialen om actieve monitoring uit te voeren in vier stappen. Het begint met een of meer C1 waarnemingen (1), waar een buffer omheen getrokken wordt (2; let op: in deze schematische weergave is de buffer kleiner dan 3 kilometer). Vanuit de C1 waarneming tot aan de rand van de cirkel worden acht radialen getekend (3). Op deze radialen wordt actieve monitoring uitgevoerd (4), bijvoorbeeld door het plaatsen van cameravallen bij vernauwingen in het landschap en/of het actief zoeken naar sporen als wolvendrollen bij paden en/of wissels.

Herhalingen detecteren verandering
Uiteraard is het proces van een territorium in beeld brengen een interactief gebeuren, waarbij alle mogelijke feiten op hun eigen wijze een bijdrage leveren. Ook hier is de centralisatie van gegevens in de database en centrale coördinatie van belang. Omdat wolven voor succesvolle jacht graag het verrassingseffect benutten, vinden er regelmatig verschuivingen plaats tussen deel-jachtgebieden. Ook wisselt het territoriumgebruik met de seizoenen. Met veranderingen dient rekening gehouden worden door niet te snel conclusies te trekken uit een periode zonder waarnemingen. Zowel positieve als negatieve constateringen dienen daarom met ruime intervallen herhaald te worden voor een betrouwbaar totaalbeeld.

3.4 Aanpak aantonen aanwezigheid wolven, reproductie en roedelgrootte

Zodra de grenzen van een territorium min of meer bekend zijn op basis van C1 en C2 meldingen, is het de volgende stap de aanwezige wolven in dit territorium te duiden en te volgen en paarvorming, reproductie en roedelgrootte vast te stellen.

Aanwezigheid wolven en roedelgrootte
Voor de vaststelling van de individuele aanwezigheid van wolven en roedelgrootte, volstaan alleen bewijzen waarbij individuen met zekerheid te onderscheiden zijn. Dat kan aan de hand van DNA, geslacht en (zeldzame) uiterlijke kenmerken, mits deze op verschillende foto's reproduceerbaar blijken om belichtingseffecten, etc., uit te sluiten. Gevestigde dieren zijn met DNA aan te tonen en te onderscheiden.

Paarvorming
De overgang van enkele wolf naar paarvorming kan waargenomen worden door een cameraval, maar ook door loopsporen. Dubbelsporen zijn hiervoor een belangrijke indicatie, waarbij C1 bewijs wordt verkregen met DNA of cameravalbeelden.

Reproductie en roedelgrootte
Vervolgens is het vaststellen van voortplanting belangrijk, samen met bewijzen van overleving (in het eerste jaar kan de sterfte van welpen aanzienlijk zijn) waarmee de roedelgrootte kan worden bepaald. Deze informatie wordt het beste verkregen door de inzet van cameravallen.
Er worden in een zoekgebied/(vermoedelijk) territorium minimaal tien camera's jaarrond ingezet. Op de Veluwe blijkt uit de evaluatie dat er behoefte is aan meer camera's, maar de onderzoeksvragen worden wel voldoende beantwoord. Daarom worden nog niet meer camera's gebruikt, maar dit zou wel meer detailinformatie opleveren.

De latere zomer, augustus/september (in sommige landen begint men in juni al met actief zoeken, omdat de welpen al zelfstandig mobiel zijn) is een goede en veilige periode om bijvoorbeeld met cameravallen aanwezigheid van nageslacht te documenteren. De jongen zijn dan al geruime tijd zelfstandig mobiel, en door toegenomen terreinkennis minder kwetsbaar voor verkeer bij verstoring.

De batterijen moeten ongeveer eens per maand de batterijen verwisseld worden, behalve in het voortplantingsseizoen. In de periode april t/m juni worden er geen batterijen verwisseld. Indien er al

goed zicht is op het mogelijk kerngebied, dan kunnen in dit gebied voor de worp van de jongen reeds cameravallen opgehangen worden.

Zoeken van het hol is niet toegestaan
Het actief zoeken naar de holen en jongen in de kwetsbare periode (maart-augustus) is een ernstige en niet toegestane verstoring en is dan ook niet toegestaan zonder ontheffing. Er bestaat uiteraard de kans dat de jongen of het hol per toeval worden gevonden, wat een indicatie of bewijs van voortplanting kan opleveren. Het vervolgens actief verifiëren valt onder opzettelijke verstoring en mag alleen met ontheffing Wet natuurbescherming plaatsvinden.

4 Bronnenlijst

Informatie uit Nederland:

IPO, 2019. Interprovinciaal wolvenplan. IPO, Den Haag.

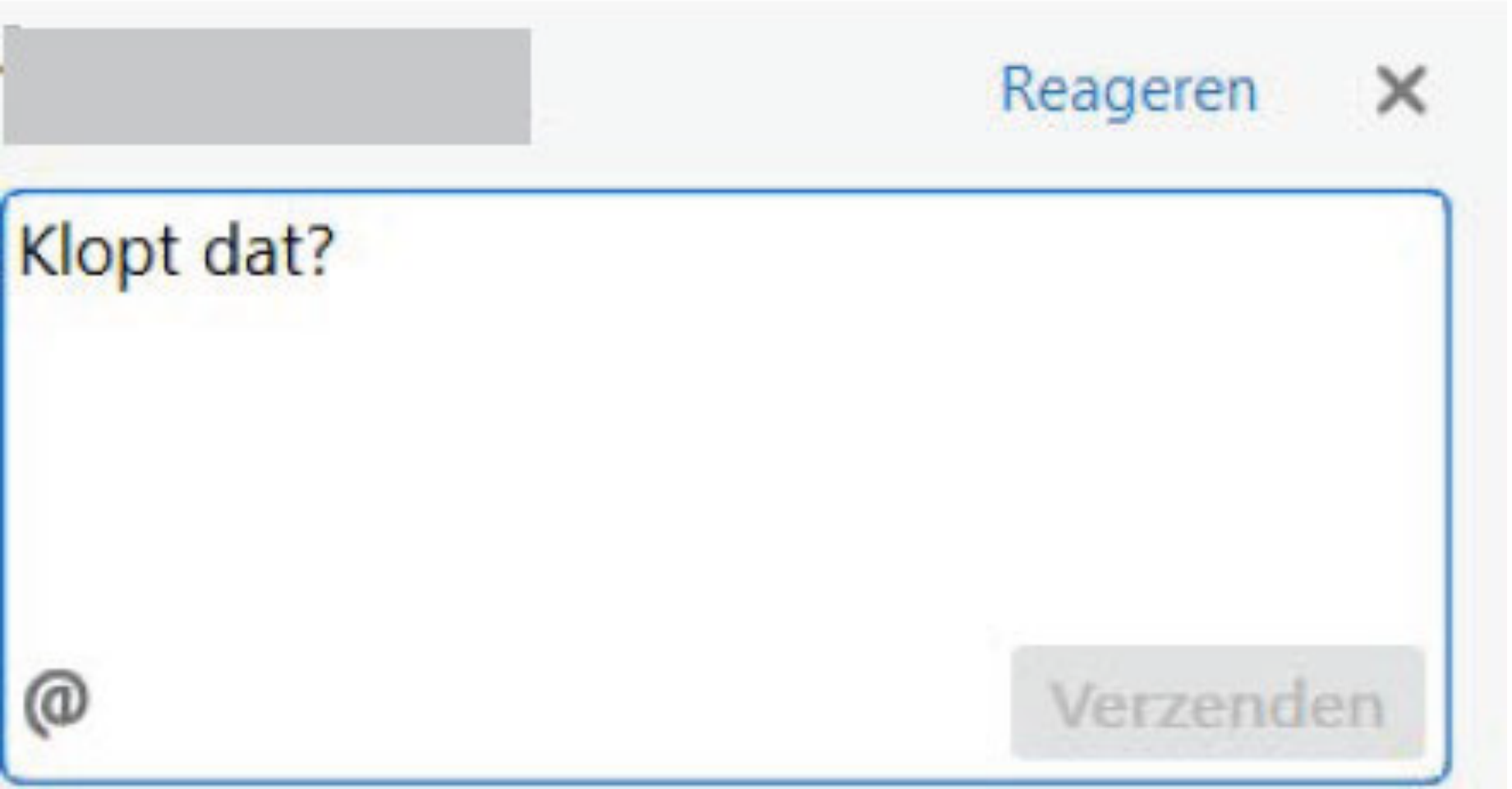
Klees, D., J. van Leeuwen en E. van Norren, 2019. Monitoringplan Wolf. Rapport 2019.16. Zoogdiervereniging, Nijmegen.

Informatie uit Duitsland:

DBB-Wolf, 2020. Verspreiding van wolven in de Centraal-Europese laaglandpopulatie. Geraadpleegd op www.dbb-wolf.de.

Kaczensky, P., T. Huber, I. Reinhardt, G. Kluth, 2008. Wer war es? Spuren und Risse von großen Beutegreifern erkennen und dokumentieren. Wildland-Stiftung Bayern. 3. Auflage.

Reinhardt, I., P. Kaczensky, F. Knauer, G. Rauer, G. Kluth, S. Wölfl, D. Huckschlag, U. Wotschikowsky, 2015. Monitoring von Wolf, Luchs und Bär in Deutschland. Bundesamt für Naturschutz. BfN-Skripten 413.

Reageren
Klopt dat?
@
Verzenden

[redacted] sep 16 Reageren

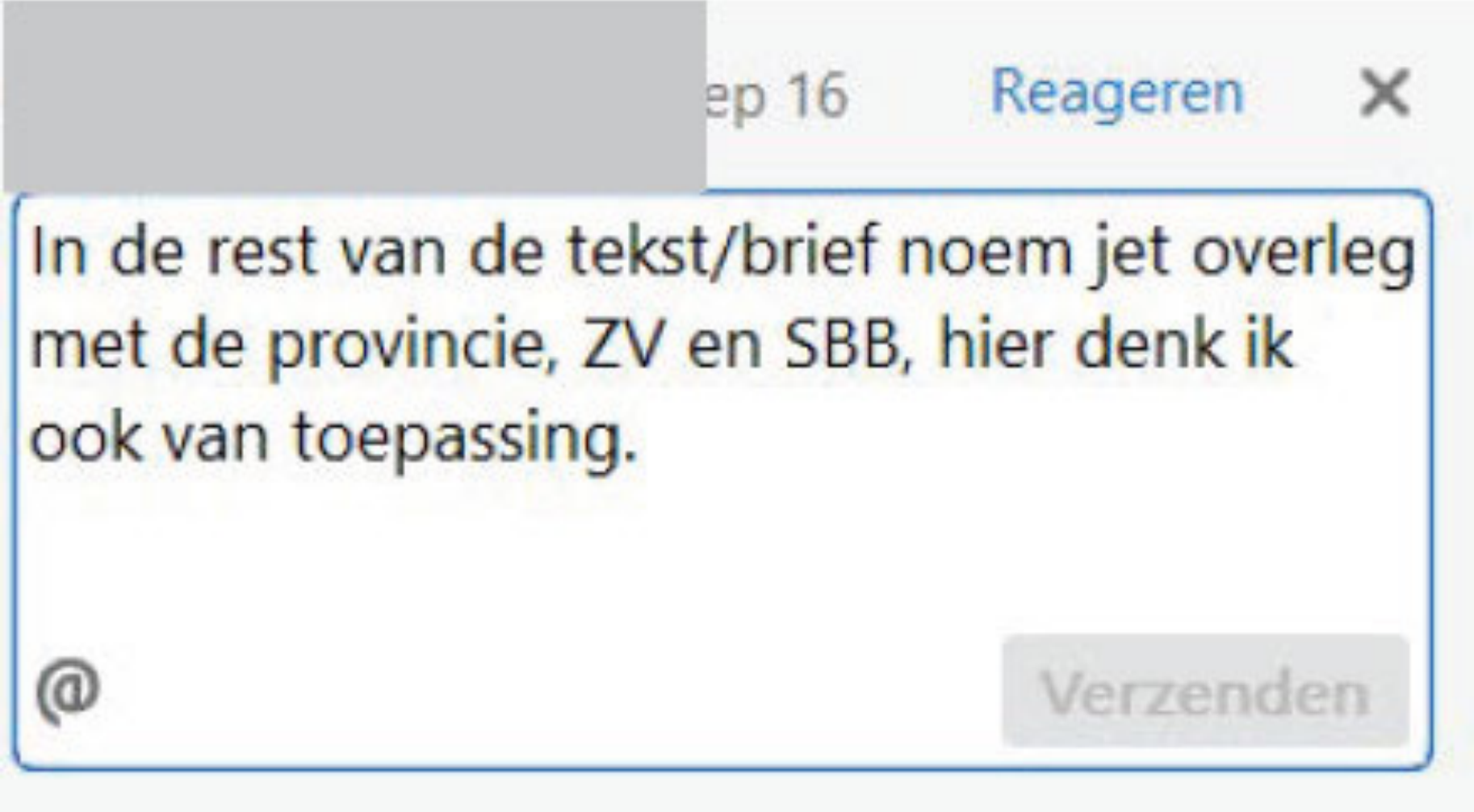
Ik zal nog even nagaan bij de bestuurders hoe zij de rol van de gebiedsco hierin zien. Als het echt gaat om vaststellen van grenzen

@ Verzenden

[redacted] ep 16 Reageren ×

Alleen drenthe

Reactie toevoegen...

ep 16
Reageren
In de rest van de tekst/brief noem jet overleg met de provincie, ZV en SBB, hier denk ik ook van toepassing.
@
Verzenden

[redacted] sep 16 Reageren

Onder deze opdracht

Reactie toevoegen...

[redacted] nrt 12 Reageren ×

Detailvraag; mogen we deze foto auteursrecht technisch gebruiken?

Reactie toevoegen...

rt 12 Reageren ×

Wordt hier echt het beleid bedoelt of de verantwoordelijkheid voor de bescherming?

@ Verzenden

[redacted] mrt 12 Reageren ×

Opdrachtgeverschap wolvenmeldpunt erbij benoemen?

Reactie toevoegen...

[redacted] t 12 Reageren ×

Is reeds aangewezen

Reactie toevoegen...

mrt 12 Reageren

Dit is een heel beperkte tekst, en nu een beetje een nabrander terwijl schade een van de belangrijkste aanleidingen is om dit schadepreventieplan op te stellen. Ik zou hem iets naar boven in de tekst willen plaatsen en wellicht iets uit willen breiden. Met een omschrijving van het dier dat in 2018 in het HvD is blijven hangen en GW1261.

Dan wordt de volgorde; schade -> Juridisch Kader -> Provinciale verantwoordelijkheden -> schadepreventieplan en dus meer probleem -> achtergrond -> verantwoordelijkheden -> oplossing

Reactie toevoegen...

[redacted] rt 12 Reageren

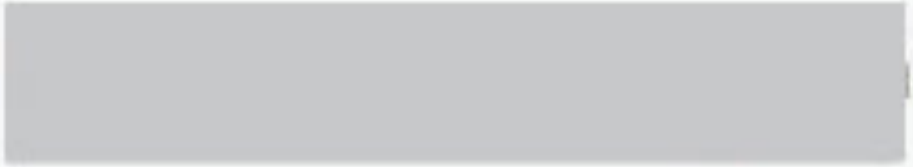
Ik heb dit hoofdstuk aan gevuld om een compleet plaatje van de genomen stappen te geven.

De gemaakte stappen in Drenthe?

Het bestuurlijke proces klinkt zo droog...

Plus referentie toevoegen naar de relevante persberichten?

Reactie toevoegen...

rt 12 Reageren

Deze passage is verplaatst naar de omschrijving van het schadepreventieplan

Reactie toevoegen...

[redacted] rt 12 Reageren ×

Hier moet wellicht nog tekst bij. Tijds technisch nu de keuze gemaakt om dit even te laten zodat ik deze versie van het rapport op tijd kan delen voor de volgende vergadering.

Reactie toevoegen...

12 Reageren

Ik heb een dilemma over het opnemen van kuddebewaking. In het advies van de ronde tafel van februari is zo uit mijn hoofd meegegeven dan kuddebewakingshonden in Drenthe geen uitkomst bieden, maar de optie wordt hier wel uitgewerkt in de tekst; hoe kijkt de commissie hiertegenaan?

@ Verzenden

[redacted] 7:41 Reageren

[redacted] :41

Reactie toevoegen...

[redacted] nrt 12 Reageren ×

Verhoudingsgewijs is deze tekst buitensporig groot ten opzichte van andere situaties. In de andere situaties is een verdere uitwerking opgenomen in de bijlage, hier ook? Of is al deze informatie zinvol?

[redacted] rt 12 Reageren ×

Ik heb deze alinea's vervlochten met de bovenstaande tekst, als je dan iets wilt lezen over oplossingen voor vaste percelen heb je meteen het complete plaatje, in plaats van dat dat over verschillende paragraven uitgesmeerd staat.

Reactie toevoegen...

[redacted] nrt 12 Reageren ×

Hier wordt er ingedeeld naar de begrazingsbedrijven eerder; wij hebben deze indeling uitgebreid met natuurbegrazers, hier ook uitbreiden?

Reactie toevoegen...

Formulier voorbereiden

[redacted] :14 Reageren

Nummering omdraaien? "bijlage 3" wordt eerder genoemt in de tekst

Reactie toevoegen...

[redacted] rt 12 Reageren ×

Passage over de voorlopers regeling heb ik geschrapt; in dit kader niet relevant.

@ Verzenden

[redacted] rt 12 Reageren ×

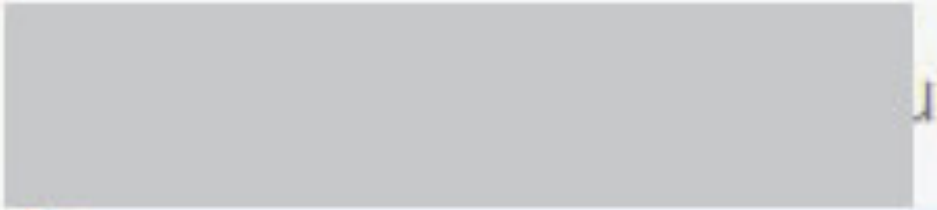
Wat doen we hiermee?

@ Verzenden

[redacted] hrt 12 Reageren ×

AANDACHT: OP ADVIES IN DE SICUSSIETABEL IS HOOFDSTUK * TOEKOMST MET DE WOLF GESCHRAPT< DAT BETEKEND DAT OOK DE PASSAGES OVER DE EXCALATIELADDER EN BEHEER UIT DE TEKST ZIJN GEHAALD -> IS DAT DE BEDOELING OF MOETEN DIE HIER WEER TUSSEN?

@ Verzenden

ul 28 Reageren

Wie is inhoudelijk verantwoordelijk?

@

Verzenden

[redacted] apr 7 Reageren

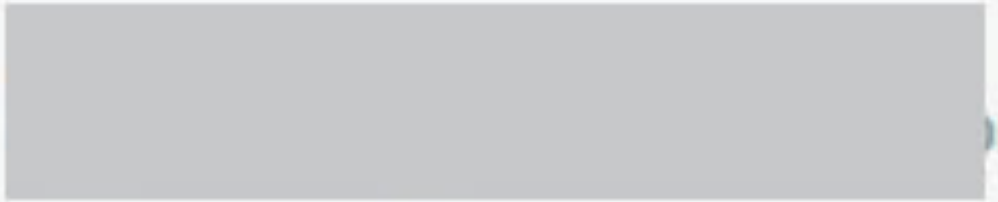
Lijkt me wel openbaar

Reactie toevoegen...

[redacted] 7 Reageren ×

En kans dat schapenhouderijen zich genoodzaakt voelen te stoppen?

Reactie toevoegen...

r 7 Reageren ×

De nummering komt niet overeen met de notitie Reactie en ook niet met de Aanbevelingen. Is dus moeilijk te volgen.

@ Verzenden

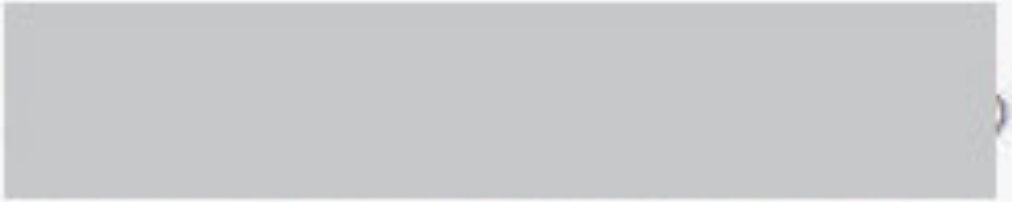

or 7 Reageren

Wat voor status heeft deze cie.?

@

Verzenden

r 7 Reageren ×

Wat voor status heeft deze?

Reactie toevoegen...

[redacted] or 7 Reageren ×

Omschrijf wat een gebiedsproces inhoudt.

Reactie toevoegen...

[redacted] pr 7 Reageren ×

Wat staat hier nou eigenlijk? Zoiets?:
De provincie wil anticiperen op de vestiging van wolven in Drenthe. De voorbereidende gebiedscommissie kan daarin een rol spelen door te beginnen met het inrichten van het gebiedsproces.

Reactie toevoegen...

[redacted] r 7 Reageren ×

Deze alinea kan duidelijker:
De taken van de voorbereidende commissie:
Voorlopersregeling op poten zetten
Voorbereiden regeling voor vergoeden preventie
Dit heeft als positief effect:
Vergroten draagvlak voor gekozen aanpak
Minder capaciteit nodig binnen provincie (dit wel noemen? zie opmerking hieronder)

7 Reageren ×

Is misschien wel zo, maar komt wel wat oneigelijk over: dat de (vrijwillige) commissie werk voor de provincie weg moet nemen.

@ Verzenden

[redacted] pr 7 Reageren ×

Van de dierhouders die in aanmerking komen voor een vergoeding, verwachen wij dat zij een ambassadeursfunctie zullen vervullen.....

@ Verzenden

Reageren

Hele blokje kan concreter, met streefdata. Ik mis het moment waarop de uiteindelijke gebiedscie in de benen moet zijn. We gaan toch niet wachten op de vestiging?

@

Verzenden

[redacted] pr 7 Reageren ×

Bedoel je de leden van de werkgroep en ronde tafel?. Dan beter dat zeggen.

@ Verzenden

[redacted] 7 Reageren ×

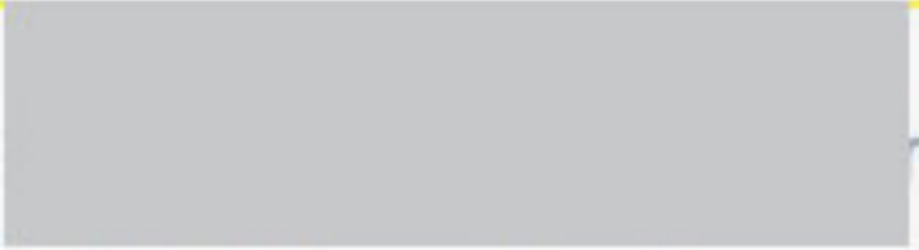
Term komt ook voor in reactienotitie, maar wat houdt de totaalaanpak in?

@ Verzenden

r 7 Reageren

Bedoeld is: De provincie en de gebiedscommissie -is niet hetzelfde?

Reactie toevoegen...

t 12 Reageren ×

Detailvraag; mogen we deze foto auteursrecht technisch gebruiken?

Reactie toevoegen...

@ Verzenden

mrt 12
Reageren
Wordt hier echt het beleid bedoelt of de verantwoordelijkheid voor de bescherming?
@
Verzenden

rt 12 Reageren

Opdrachtgeverschap wolvenmeldpunt erbij benoemen?

Reactie toevoegen...

[redacted] nrt 12 Reageren ×

Is reeds aangewezen

Reactie toevoegen...

[redacted] mrt 12 Reageren

Dit is een heel beperkte tekst, en nu een beetje een nabrander terwijl schade een van de belangrijkste aanleidingen is om dit schadepreventieplan op te stellen. Ik zou hem iets naar boven in de tekst willen plaatsen en wellicht iets uit willen breiden. Met een omschrijving van het dier dat in 2018 in het HvD is blijven hangen en GW1261.

Dan wordt de volgorde; schade -> Juridisch Kader -> Provinciale verantwoordelijkheden -> schadepreventieplan en dus meer probleem -> achtergrond -> verantwoordelijkheden -> oplossing

[redacted] t 12 Reageren ×

Ik heb dit hoofdstuk aan gevuld om een compleet plaatje van de genomen stappen te geven.

De gemaakte stappen in Drenthe?

Het bestuurlijke proces klinkt zo droog...

Plus referentie toevoegen naar de relevante persberichten?

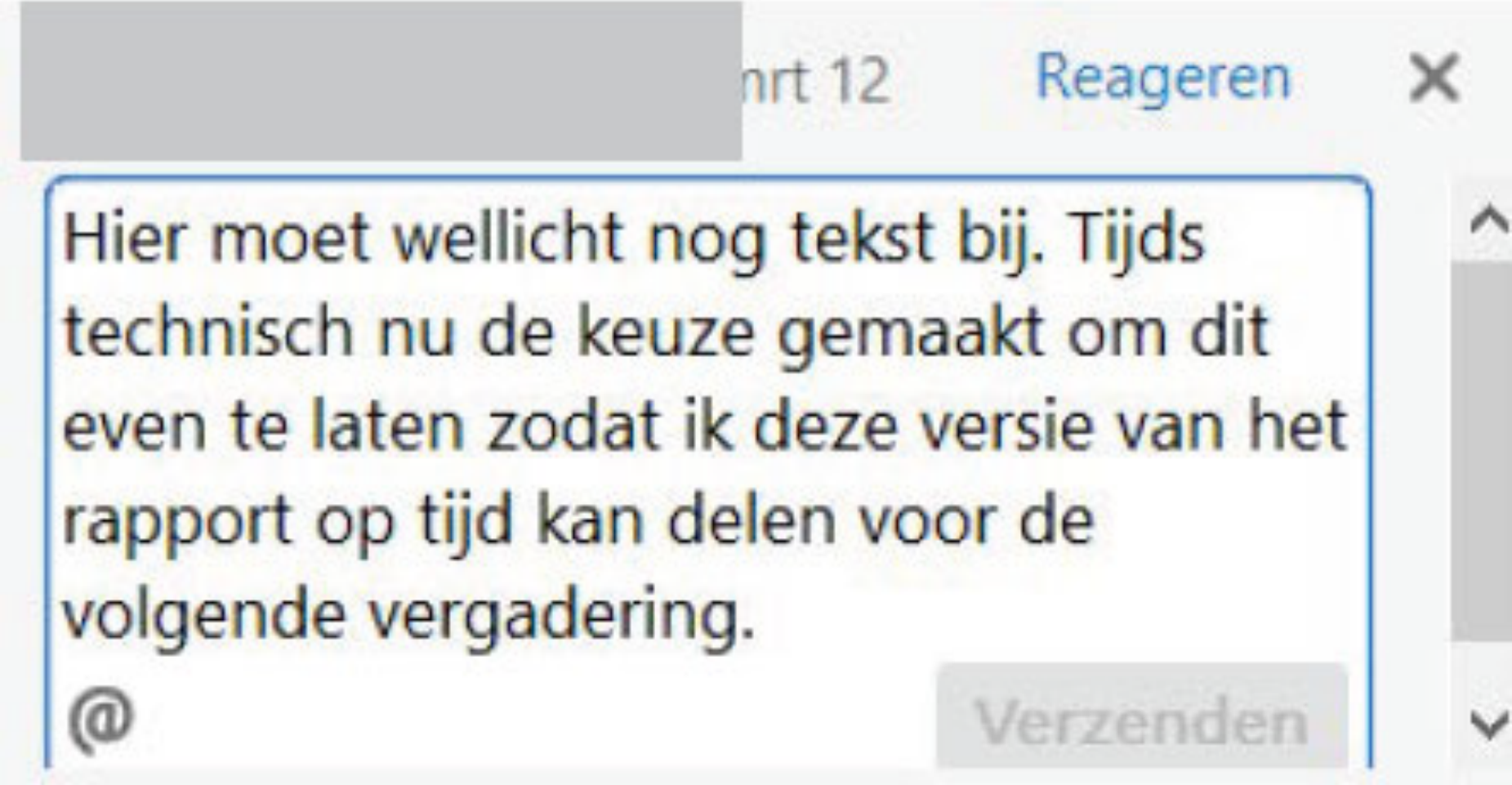
@ Verzenden

nrt 12 Reageren

Deze passage is verplaatst naar de omschrijving van het schadepreventieplan

@

Verzenden

nrt 12
Reageren
Hier moet wellicht nog tekst bij. Tijds technisch nu de keuze gemaakt om dit even te laten zodat ik deze versie van het rapport op tijd kan delen voor de volgende vergadering.
@
Verzenden

mrt 12 Reageren ×

Ik heb een dilemma over het opnemen van kuddebewaking. In het advies van de ronde tafel van februari is zo uit mijn hoofd meegegeven dan kuddebewakingshonden in Drenthe geen uitkomst bieden, maar de optie wordt hier wel uitgewerkt in de tekst; hoe kijkt de commissie hiertegenaan?

@ Verzenden

rt 12 Reageren

Klopt dat?

@ Verzenden

mrt 12 Reageren

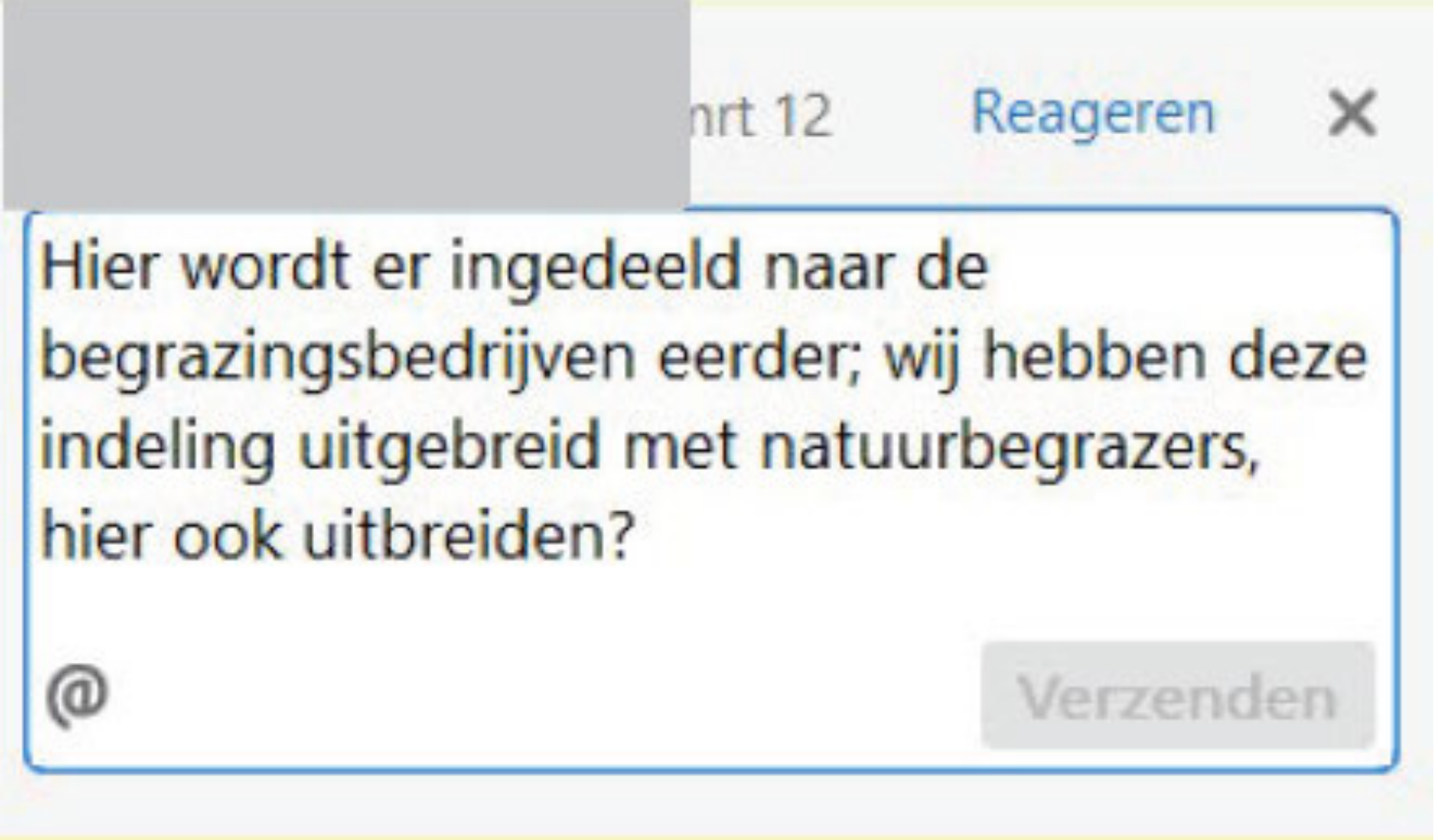
Verhoudingsgewijs is deze tekst buitensporig groot ten opzichte van andere situaties. In de andere situaties is een verdere uitwerking opgenomen in de bijlage, hier ook? Of is al deze informatie zinvol?

@ Verzenden

[redacted] mrt 12 Reageren ×

Ik heb deze alinea's vervlochten met de bovenstaande tekst, als je dan iets wilt lezen over oplossingen voor vaste percelen heb je meteen het complete plaatje, in plaats van dat dat over verschillende paragraven uitgesmeerd staat.

@ Verzenden

nrt 12
Reageren
Hier wordt er ingedeeld naar de begrazingsbedrijven eerder; wij hebben deze indeling uitgebreid met natuurbegrazers, hier ook uitbreiden?
@
Verzenden

[redacted] nrt 12 Reageren ×

Nummering omdraaien? "bijlage 3" wordt eerder genoemt in de tekst

Reactie toevoegen...

[redacted] rt 12 Reageren ×

Passage over de voorlopers regeling heb ik geschrapt; in dit kader niet relevant.

Reactie toevoegen...

[redacted] rt 12 Reageren ×

Wat doen we hiermee?

Reactie toevoegen...

@ Verzenden

[redacted] nrt 12 Reageren

AANDACHT: OP ADVIES IN DE SICUSSIETABEL IS HOOFDSTUK * TOEKOMST MET DE WOLF GESCHRAPT< DAT BETEKEND DAT OOK DE PASSAGES OVER DE EXCALATIELADDER EN BEHEER UIT DE TEKST ZIJN GEHAALD -> IS DAT DE BEDOELING OF MOETEN DIE HIER WEER TUSSEN?

Reactie toevoegen...

[redacted] nov 13 Reageren

Dat moet GS nog besluiten.

@ Verzenden

Reageren

Of dierhouders?

Reactie toevoegen...

@

Verzenden

[redacted] Reageren ×

Nog noemen?: Duitse Senckenberg Instituut, consortium partner in CEwolf , bij WEnR gemeld dat de wolf GW1261m weer in Duitsland is vastgesteld bij Dörpen.

@ Verzenden

[redacted] 20 Reageren ×

Veiligheid van inwoners was niet het grootste probleem/risico. Het ging meer om het risico dat het dier in bebouwd gebied opgejaagd in verkeer kon verongelukken. Ik weet dat Staghouwer die veiligheid van mensen heeft genoemd, maar daarmee hou je een beeld in stand dat wolven toch gevaarlijk zijn voor mensen.

@ Verzenden

apr 20 Reageren

Dit roept meteen een vervolgvraag op (of uit de pers) en maakt een toekomstige oplossing erg lastig. Ik zou een andere beantwoording kiezen, zie voorstel.

@ Verzenden

p 11 Reageren

De gevolgen concreet gemaakt.

@

Verzenden

[redacted] p 11 Reageren

Ik heb deze zin naar voren geschoven omdat het dan meteen duidelijk is dat de helft van die 32 geen wolvenmeldingen waren.

En wolf vervangen door wolven omdat het feitelijk gaat om verschillende dieren.

Reactie toevoegen...

ep 11 Reageren

Ook graag de kop; nu Midden-Drenthe wijzigen naar Drenthe. Midden-Drenthe kan verkeerde info geven als het dier zo in het Drents Friese wold blijkt te zitten (West-Drenthe, Oost-Fryslan)

@ Verzenden

sep 11
Reageren
Dit is een nieuw stuk, zou je bij de kop Gevolgen willen vervangen voor Vervolgstappen?
@
Verzenden

[redacted] 30 Reageren ×

Wildcamera's zijn altijd diefstalgevoelig, dus het liefst geen uitleg over hoeveel en waar

@ Verzenden

ep 16 Reageren

Aanvullen met auteurs van communicatieplan indien we dit plan opnemen als hoofdstuk 5.

@ Verzenden

p 15 Reageren ×

Wie bepaalt dat fase 1 is afgerond en dat fase 2 is aangebroken?

@ Verzenden

[redacted] kt 21 Reageren ×

Ik zou het omdraaien: bij landbouwhuisdieren is het faunafonds primair aan zet, kan bij twijfel expertise van het wolvenmeldpunt inroepen. Anders leg je een stukje van een formele uitvoeringstaak buiten de deur, dat kan gedoe geven.

Reactie toevoegen...

[redacted] 9 Reageren

Ik zou voorstellen dat we inderdaad een modus zoeken om alle kantonniers te informeren en bijlage 10 ter beschikking te stellen.

@ Verzenden

t 29 Reageren

Verdovingsteams van de politie handelen zelfstandig, maar wel onder verantwoordelijkheid van een dierenarts. Je kunt praktisch/technisch niet altijd een dierenarts ter plaatse hebben.

@ Verzenden

9 Reageren ×

Deze lijst van opvangcentra kunnen we gewoon schrappen: er zit niet 1 tussen die in staat is om wolven te huisvesten.

@ Verzenden

29
Reageren
Lijst bevat geen enkel bruikbaar opvang adres!
@
Verzenden

[redacted] kt 20 Reageren ×

Ik heb de tabel/protocollen nog eens bekeken en denk dat we het deel over wolf-hond en wolf-vee hier het beste kunnen schrappen. Het is bij een rondzwervende wolf uiterst onwaarschijnlijk dat die delen aan de orde zullen zijn en het roept eigenlijk meer vragen op dan dat het duidelijkheid geeft.

@ Verzenden

[redacted] sep 15 Reageren ×

We hebben overwogen om de aanduiding probleemwolf te beperken tot extreme risico's voor mensen. Omdat dit afwijkt van het voorstel voor een draaiboek zal [redacted] de betreffende protocollen nog bekijken. Vervolgens een besluit nemen en de tekst eventueel aanpassen.

t 29 Reageren ×

Ik heb de kolom inschatting even uitgebreid met kleuren om te benadrukken wat geen probleemwolven zijn (groen), potentiele probleemwolf (oranje) en probleemwolf (rood).

@ Verzenden

[redacted] okt 20 Reageren

Is art 67.1.c ook toepasbaar op dieren die zijn beschermd volgens habitatrichtlijn bijlage IV?

Reactie toevoegen...

Reageren

Deel tekst schrappen. Er kan voor de 1e fase van de wolf nog geen sprake zijn van een populatiestatus die voldoende gunstig is om verwijderen te legitimeren.

@

Verzenden

Reageren

Dit laatste is voor mijn gevoel juridisch niet hard te maken. Wolven zijn een bedreigde soort in NL in een ongunstige staat van instandhouding. Dus strikt beschermd. Je kunt wolven ook technisch nauwelijks vangen/verplaatsen. De meest effectieve manier om een wolf te ontmoedigen om in een gebied met veel vee en zonder wilde prooi te verblijven is wellicht om alle vee een paar weken binnenshuis te houden. Bij gebrek aan prooi zal een wolf dan zelf vertrekken.

@

Verzenden

kt 2 Reageren

Misschien bieden zeehonden aanknopingspunt? Opgevangen zeehonden worden ook regelmatig weer uitgezet op andere plaatsen dan waar ze zijn gevonden.

@ Verzenden

t 20
Reageren
Is deze alinea relevant voor een rondzwervende wolf? Kan me nauwelijks voorstellen dat je nu een rondzwervende hybride zou treffen. Misschien dit stukje bewaren voor draaiboek fase 2?
@
Verzenden

[redacted]t 20 Reageren ×

5.2.1 [redacted] n r

@ Verzenden

Reageren

"In principe" wekt de suggestie dat er uitzonderingen mogelijk zijn. Afschot lijkt me altijd uitgesloten. Vangen/verplaatsen is (ook technisch) problematisch. Ik stel alternatieve tekst voor.

Reactie toevoegen...

20
Reageren
? beoordelen van vee loopt toch altijd via faunafonds ?
@
Verzenden

21
Reageren
Toegevoegd: geel gemarkeerd.
@
Verzenden

p 15 Reageren

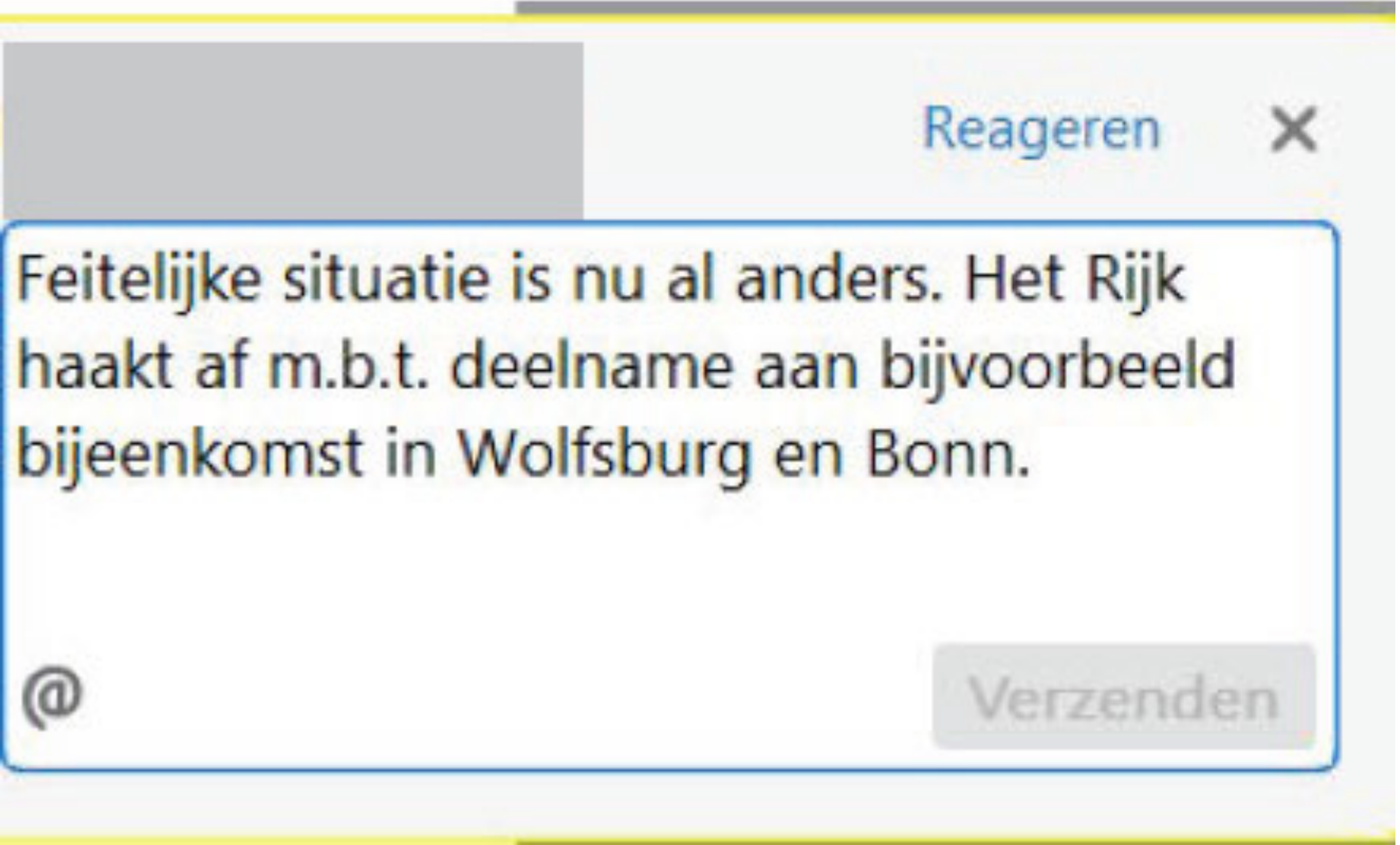
Staat het er nu goed?

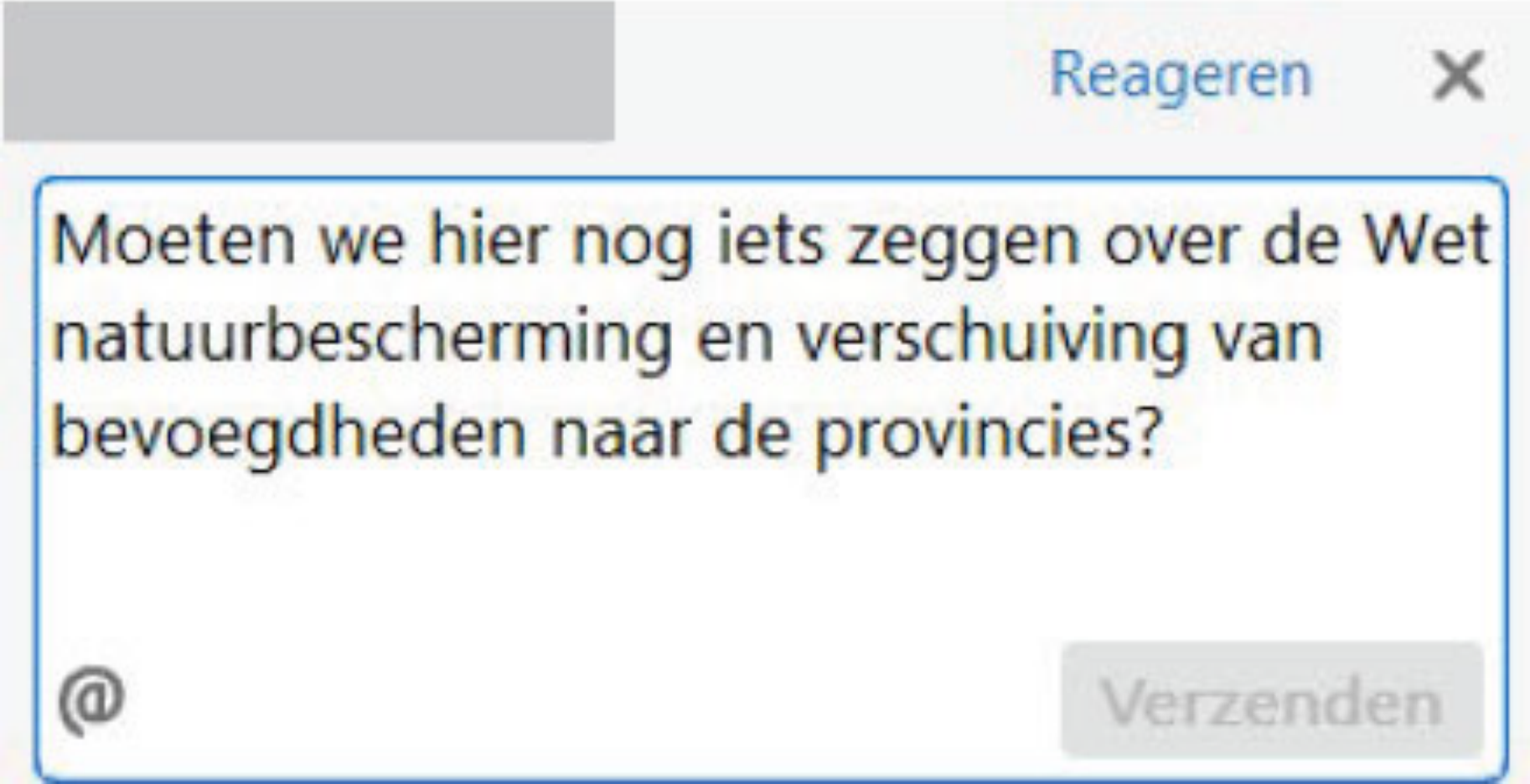
@ Verzenden

[redacted] kt 21 Reageren ×

Doorgehaald: zin is tegenstrijdig met het voorgaande en wekt verwarring.

@ Verzenden

Reageren
Feitelijke situatie is nu al anders. Het Rijk haakt af m.b.t. deelname aan bijvoorbeeld bijeenkomst in Wolfsburg en Bonn.
@
Verzenden

Reageren
Moeten we hier nog iets zeggen over de Wet natuurbescherming en verschuiving van bevoegdheden naar de provincies?
@
Verzenden

22 Reageren ×

Vervoersbewijs op basis van artikel 63 van de Flora- en faunawet is gekoppeld aan een preparateur. Wie kan er iets zeggen over de noodzaak om dat hier ook te regelen. Alterra beschikt wel over een ontheffing om beschermde inheemse diersoorten onder zich te hebben. Is dat niet voldoende ?

@ Verzenden

15 Reageren

Vervoersbewijs politie noodzakelijk?

@ Verzenden

[redacted] 15 Reageren ×

Alterra zoekt aanvullende info afstandsverklaring en handelsdocument

Reactie toevoegen...

@ Verzenden

[redacted] 1 Reageren ×

Gelet op de discussie met ez over financiering van de bijeenkomst in Bonn dit aanscherpen?

@ Verzenden

[redacted] t 29 Reageren ×

Als het nemen van een bloedmonster juridisch discussie geeft over de wet dierproeven, kan er ook worden voorzien in bemonstering van wangslijm bij een gewond of gevangen dier.

@ Verzenden

[redacted] 1 Reageren

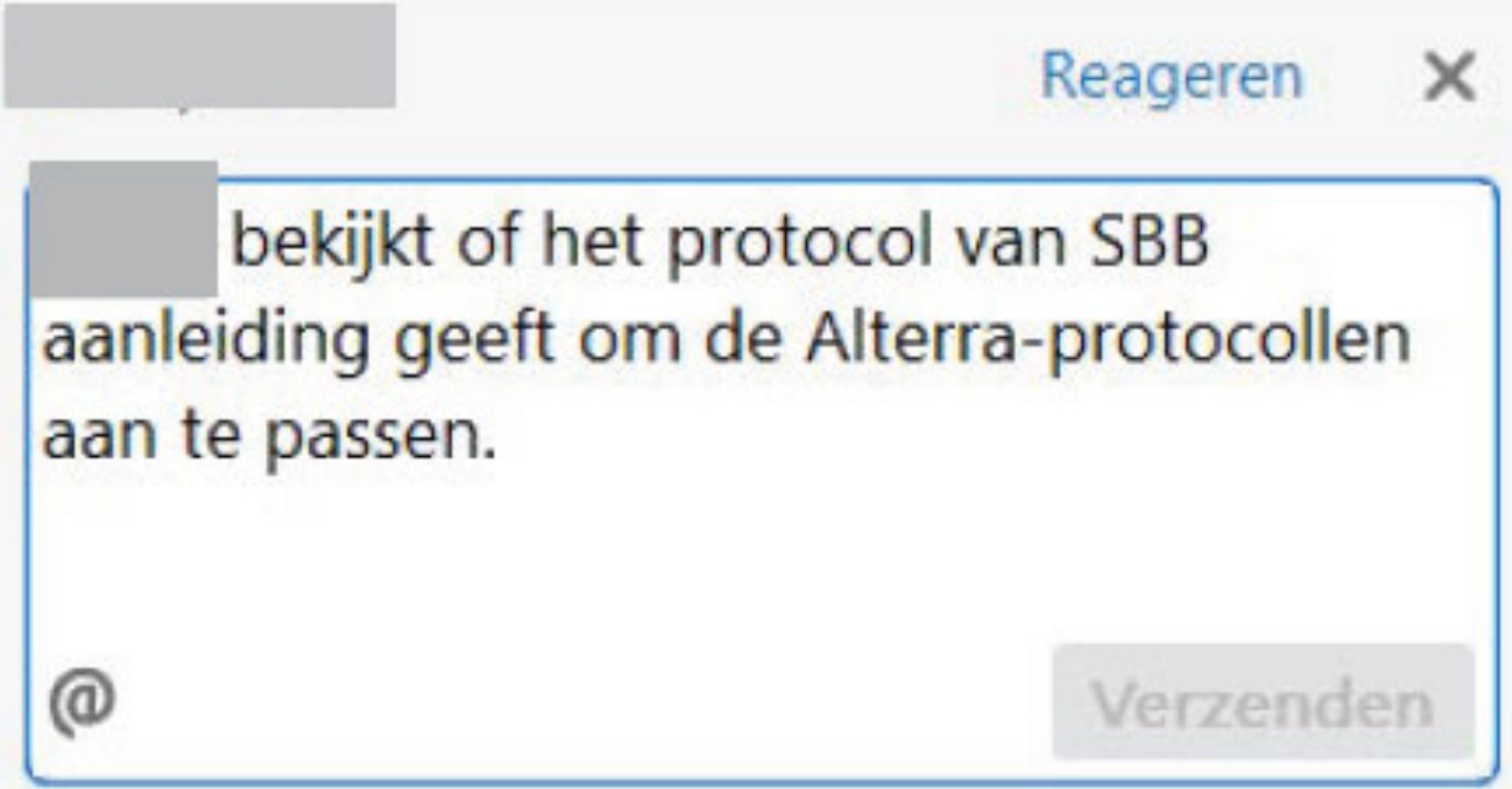
Deze middelen zijn niet zonder meer voor iedereen toepasbaar. Een boer mag geen paintball of rubberkogels afschieten op een wolf. Dit kan hier verwarring geven. Maak duidelijk onderscheid tussen legale middelen, en middelen waarvoor de overheid een ontheffing moet verlenen.

@ Verzenden

29 Reageren

Deze lijst van opvangcentra kunnen we gewoon schrappen: er zit niet 1 tussen die in staat is om wolven te huisvesten.

Reactie toevoegen...

Reageren
bekijkt of het protocol van SBB aanleiding geeft om de Alterra-protocollen aan te passen.
@
Verzenden

[redacted] Reageren ×

We hebben overwogen om de aanduiding probleemwolf te beperken tot extreme risico's voor mensen. Omdat dit afwijkt van het voorstel voor een draaiboek zal [redacted] de betreffende protocollen nog bekijken. Vervolgens een besluit nemen en de tekst eventueel aanpassen.

@ Verzenden

Reageren

[redacted]raagt na welke voorwaarden er gelden voor het vervoer van kadavers. Voldoet Alterra aan die voorwaarden ?

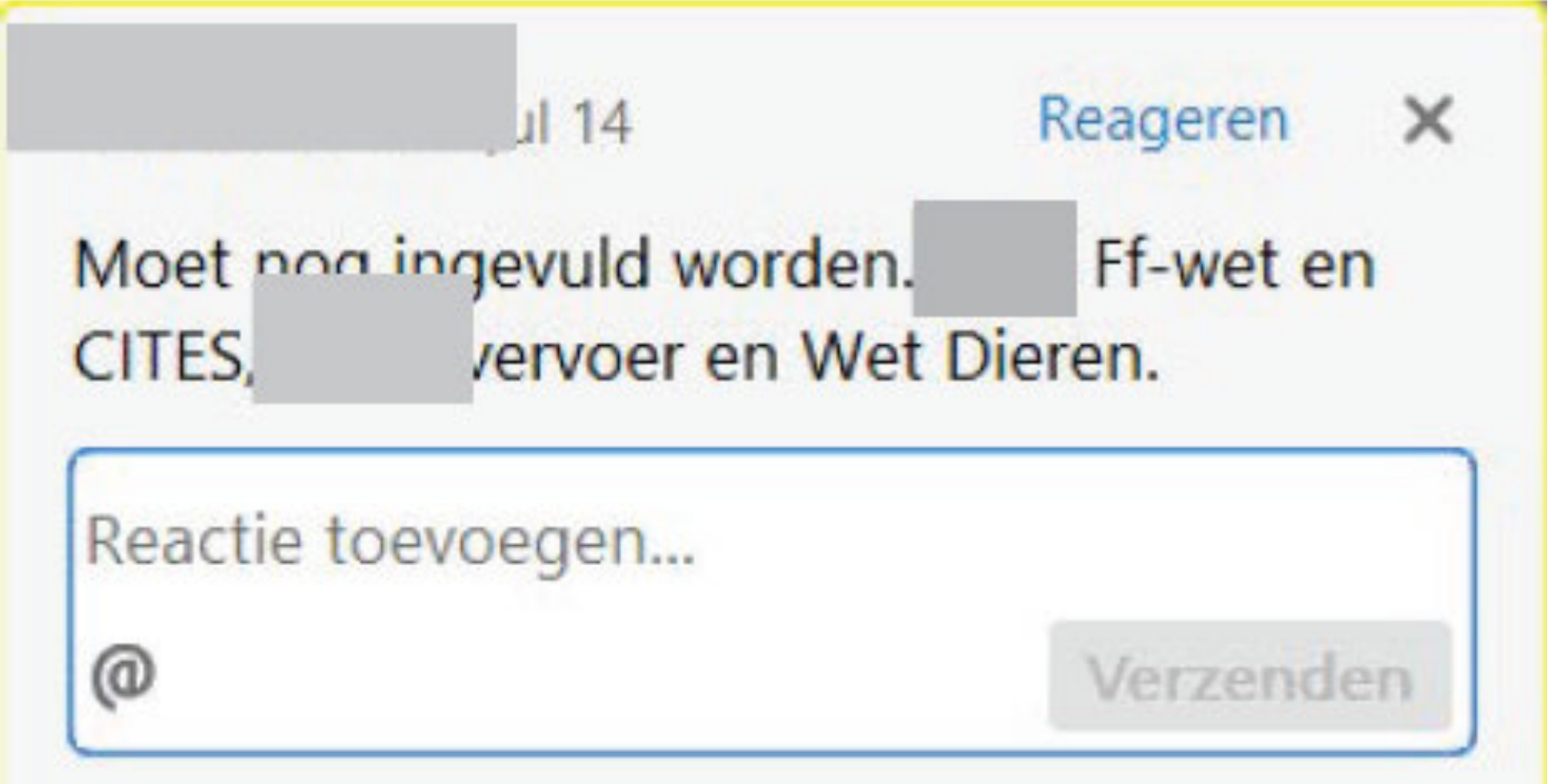
@

Verzenden

[redacted] 14 Reageren

Zo hebben we dit vorige keer besproken. Gaan we daarin zo ver dat dit ook betrekking heeft op de kosten van een dier uit een fokprogramma ? Of mag je er van uit gaan dat zo'n dier vanwege zijn waarde beter gehuisvest dient te worden ?

@ Verzenden

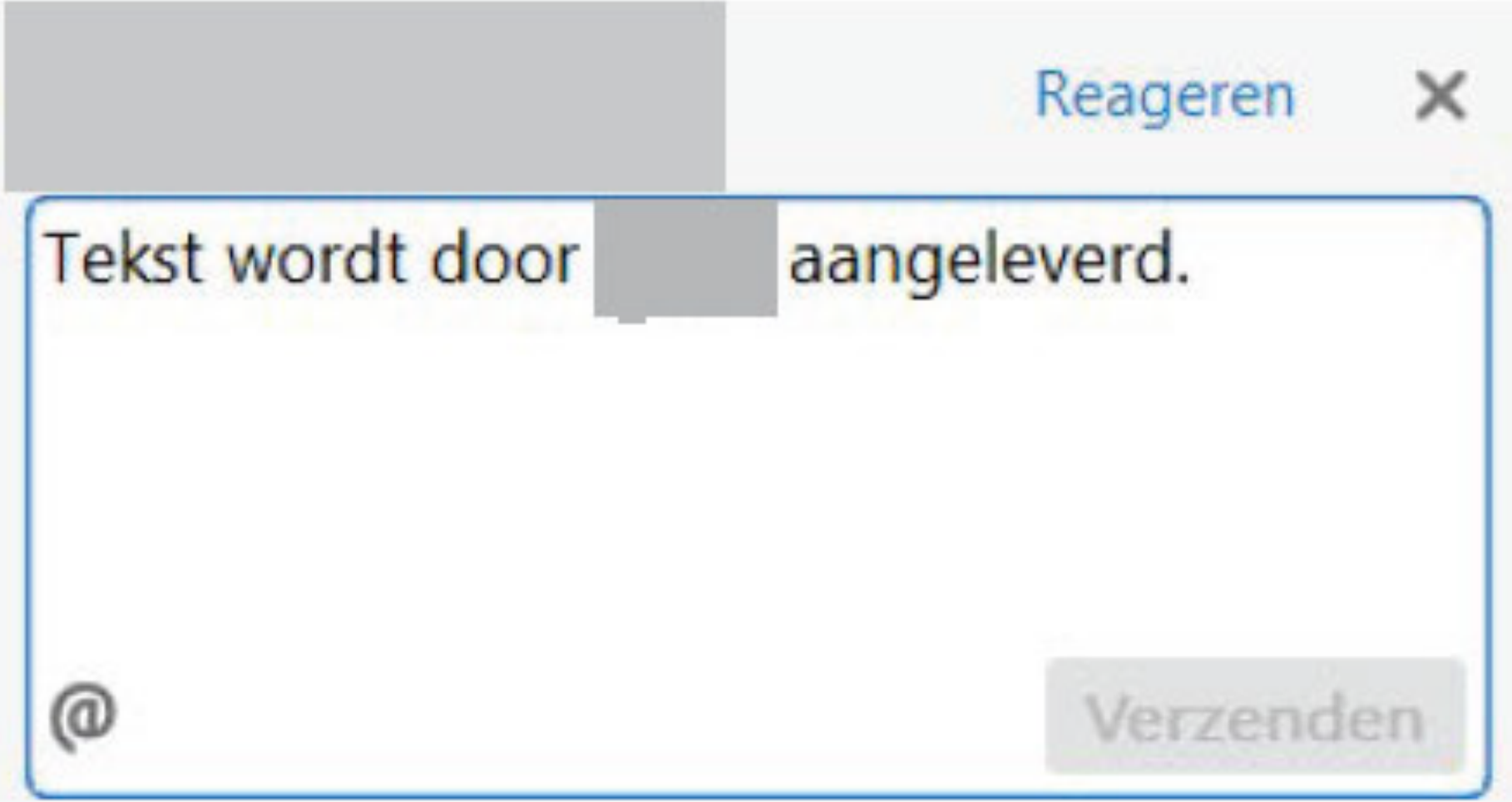

ul 14
Reageren
Moet nog ingevuld worden. Ff-wet en
CITES, vervoer en Wet Dieren.
Reactie toevoegen...
@
Verzenden

[redacted] 14 Reageren

Tekst over transport wordt door [redacted] aangeleverd.

@

Verzenden

Reageren
Tekst wordt door aangeleverd.
@
Verzenden

Reageren

[redacted] kijkt naar orde van grootte in Duitse plannen.

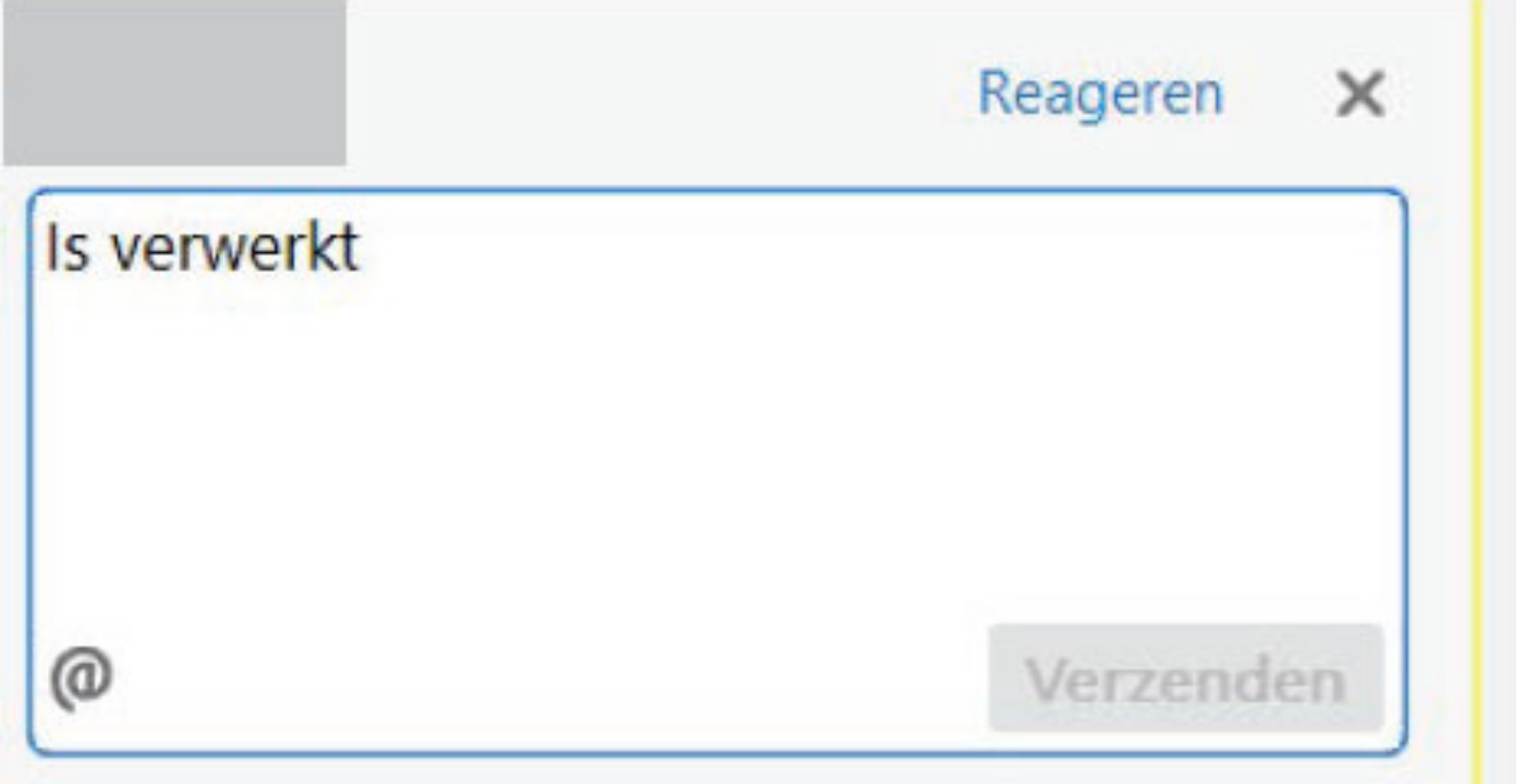
@

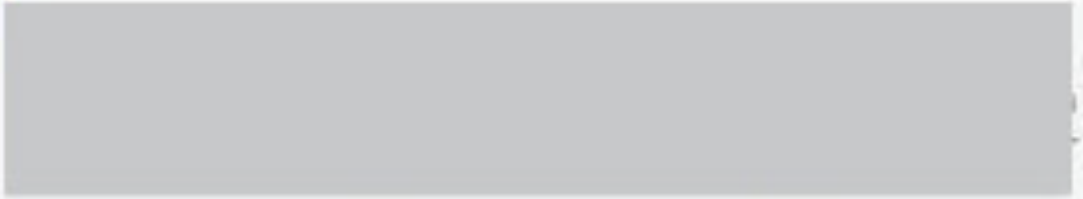
Verzenden

[redacted] 14 Reageren ×

Is verwerkt.

Reactie toevoegen...

Reageren
Is verwerkt
@
Verzenden

Reageren

Ik heb het doorgestreept omdat het onerzoek al versnelt is

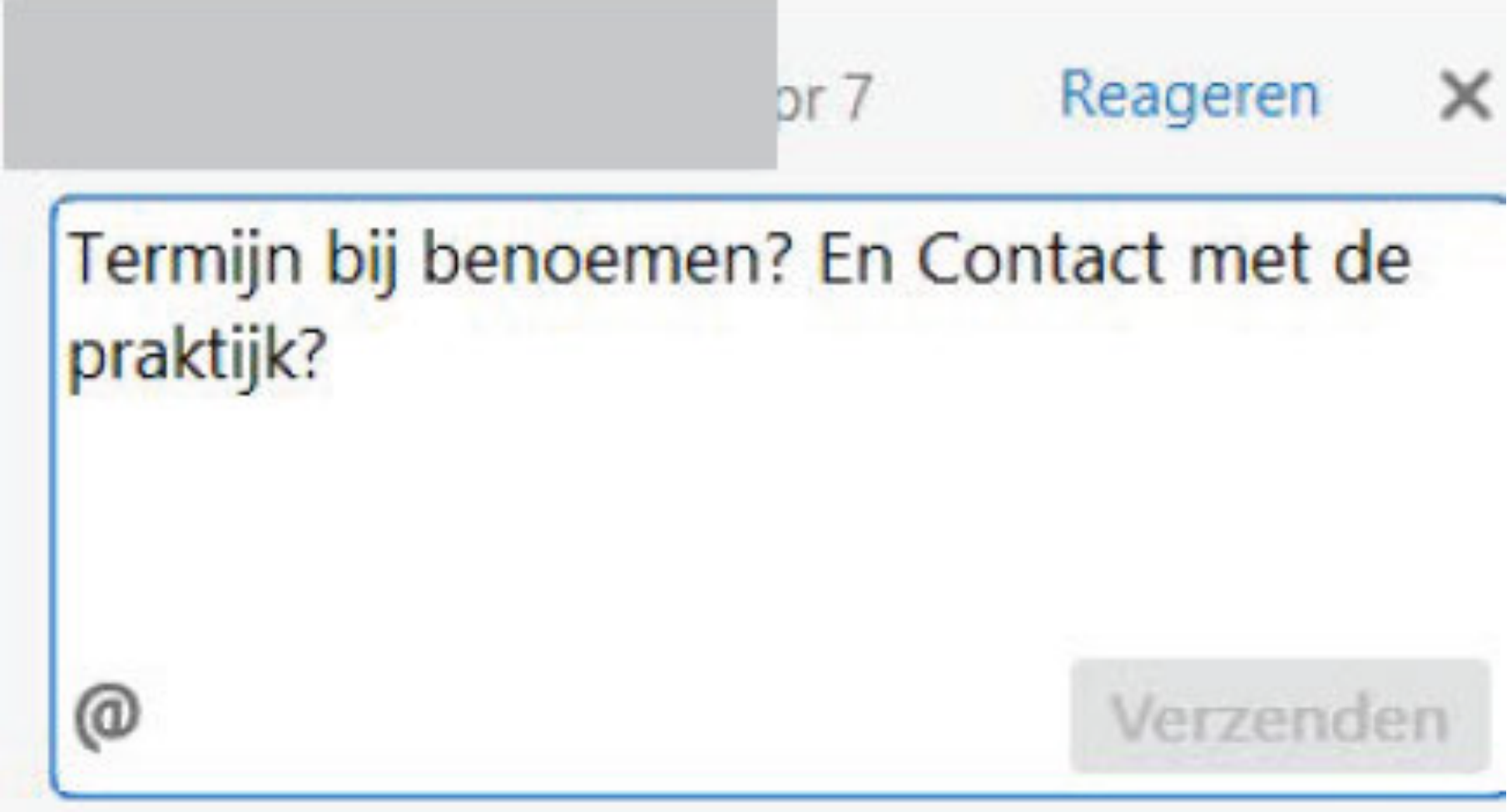
Reactie toevoegen...

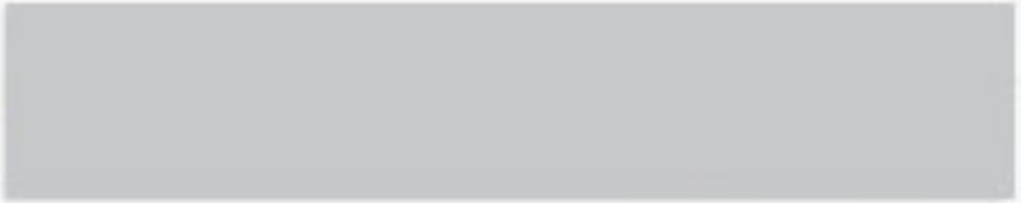

3
Reageren
Overkoepelend; hoe letterlijk de adviezen overnemen?
@
Verzenden

Reageren

Notitie uit het telefonisch overleg vrijdag was eerst 50.000 euro te hanteren en de optie voor later open te houden. Is dat zo goed in de notitie verwoord?

Reactie toevoegen...

or 7
Reageren
Termijn bij benoemen? En Contact met de praktijk?
@
Verzenden

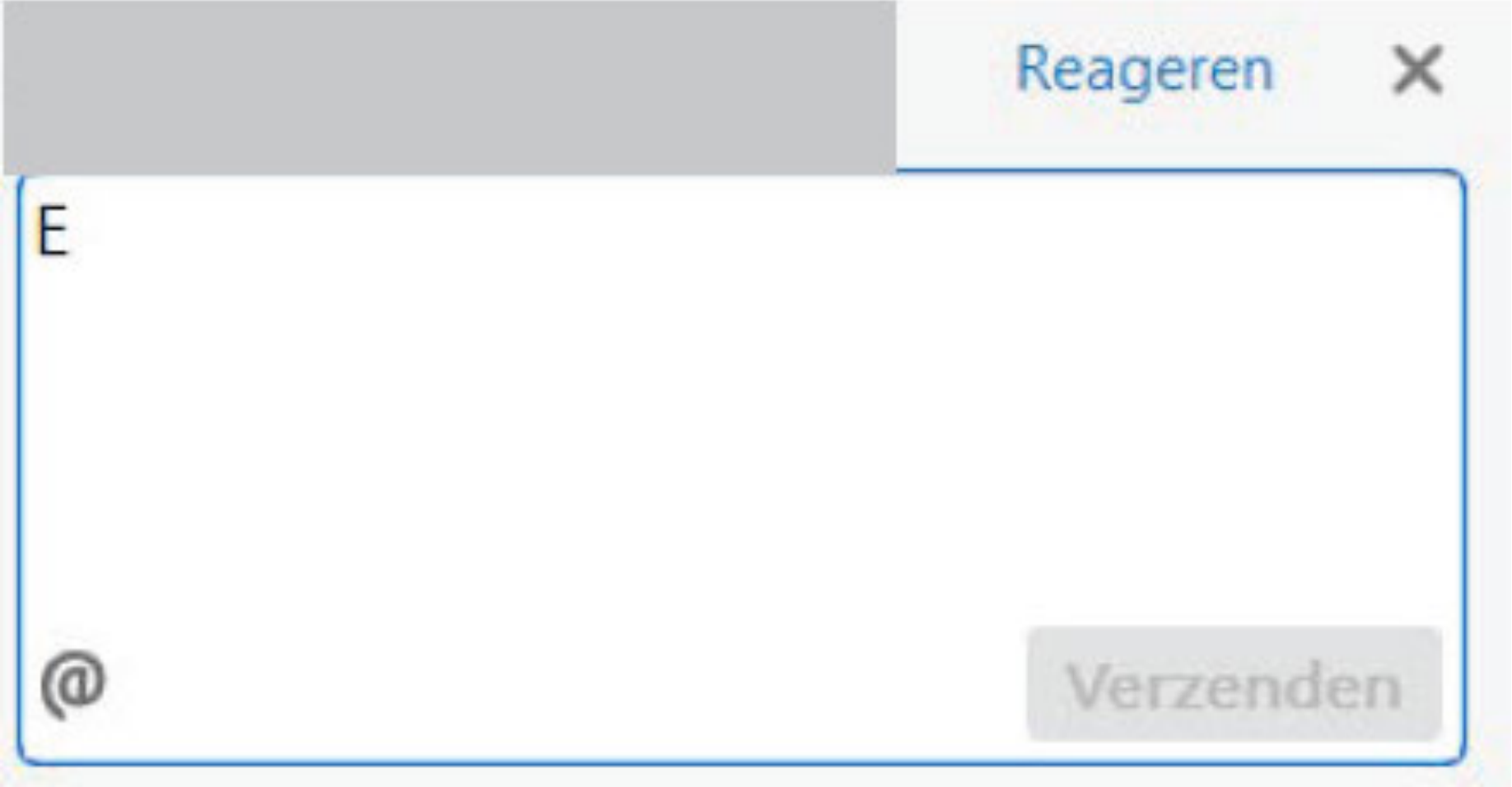

Reageren

Ik worstel met deze.

@

Verzenden

Reageren
E
@
Verzenden

Reageren
5.2.1
t
@
Verzenden